

เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชา

จตุพันธ์ ขวัญเนตร

คุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรคุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ

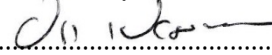
คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

กรกฎาคม 2561

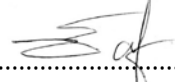
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

อาจารย์ผู้ควบคุมคุษฎีนิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ ได้พิจารณา
คุษฎีนิพนธ์ของ จุตินันท์ ขวัญเนตร ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐศาสตรคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ
ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

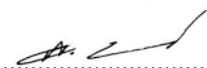
อาจารย์ผู้ควบคุมคุษฎีนิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

..... กรรมการ
(ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ อนุมัติให้รับคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรรัฐศาสตรคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ว่าที่เรือตรี ดร.เอกวิทย์ มณีธร)

วันที่ 31 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2561

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก) รองศาสตราจารย์ ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ (อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม) รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยงค์ ประดิษฐศิลป์ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ที่ให้คำแนะนำ คำปรึกษา และให้การช่วยเหลือแก้ไขข้อบกพร่อง ตั้งแต่วันแรกจนถึงวันที่ทุกอย่างสำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ที่ได้มอบทุนการศึกษาจากโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (ทุนเรียนดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) ส่งผลให้การเรียนรู้ในระดับปริญญาเอกเป็นไปได้ด้วยดี ทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น รวมไปถึงกลุ่มชาวไทยเกาะกง ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญยิ่งในการเกิดวิทยานิพนธ์เล่มนี้ รวมถึงผู้ให้ข้อมูล สัมภาษณ์ทุกท่าน ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ประจำหลักสูตรและคณาจารย์ผู้สอนในหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิตบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ทั้งนี้ขอขอบพระคุณรวมถึงผู้ให้การสนับสนุนตลอดจนเจ้าหน้าที่ของคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกในขั้นตอนต่าง ๆ เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณกัลยาณมิตร เพื่อนร่วมงานหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีและผู้มีพระคุณทุกท่าน ได้แก่ คุณแม่อาทิตย์า เดิมเต็ม คุณพ่อพนม ขวัญเนตร คุณควรคนึง ผลลาภ คุณประเสริฐ ศิริ คุณสิทธิศักดิ์ เจริญวงศ์ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นบุคคลสำคัญในชีวิตของผู้เขียนที่คอยให้การสนับสนุนและอยู่เคียงข้างผู้เขียนด้วยดีเสมอมา จนสามารถทำให้ผู้เขียนก้าวเผชิญผ่านพ้นทุกอุปสรรค

อนึ่ง คุณค่าและคุณประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้เขียนขอมอบเป็นกตัญญูกตเวทิตาแด่ บิดา มารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ขออุทิศให้บุคคลสำคัญผู้ล่วงลับ คือ คุณลุงไต้ ภูทอง คุณลุงรุ่ง พรหมเกษร นักรบผู้กล้าคนไทยเกาะกง ซึ่งเป็นแรงจูงใจสำคัญทำให้ผู้เขียนมีความมุ่งมั่นในการศึกษาครั้งนี้ สุดท้ายผู้เขียนขอขอบคุณตัวเอง ที่มีความเพียร มานะ อดทน พยายาม ก้าวข้ามทุกปัญหา อุปสรรคจนกระทั่งสามารถสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกนี้ได้ด้วยดี

จตุรินทร์ ขวัญเนตร

56820034: สาขาวิชา: เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ; ร.ค. (เศรษฐศาสตร์

การเมืองและการบริหารจัดการ)

คำสำคัญ: เครือข่ายชนชั้นนำ/ คนไทยเกาะกง/ คนพลัดถิ่น/ โครงสร้างอำนาจ/ กัมพูชา

จุดเน้นที่ ขวัญเนตร: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2

แผ่นดินบนเกาะกงในกัมพูชา (POLITICAL ECONOMY OF NETWORKS OF THAI -

CAMBODIAN ELITE IN KOH KONG (KINGDOM OF CAMBODIA)) กรรมการควบคุม

คุณวุฒิพนธ์: ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, Ph.D., สุธี ประศาสน์เศรษฐ, ร.ค., 323 หน้า. ปี พ.ศ. 2561.

การศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชา มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษากระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง และเพื่อศึกษาการผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยเลือกวิธีวิทยาการวิจัยเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นการวิจัยที่บูรณาการการศึกษาในระดับจุลภาค (Micro level) และระดับมหภาค (Macro level) ร่วมกัน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของคนไทยเกาะกงนั้นเกิดจากการรวมตัวของคนไทยเกาะกงเพื่อสร้างเครือข่ายทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีลักษณะของเครือข่ายด้านอุดมการณ์ถือเป็นเครือข่ายสำคัญประการแรกที่ปรากฏขึ้นและอยู่คู่กับเครือข่ายด้านการเมืองและการทหารเสมอ การผสมกันของเครือข่ายทั้งสามนำไปสู่การก่อรูปของโครงสร้างอำนาจระดับชาติในกัมพูชากายได้เงื่อนไขเชิงบริบทของสังคม เศรษฐกิจขามสงคราม และการเมืองที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจากการล่าอาณานิคมและการเกิดสงครามกลางเมืองภายในประเทศตลอดช่วงเวลายาวนานกว่า 1 ศตวรรษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2406-2522 บนฐานทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของความเป็นเครือญาติระหว่างคนไทยและคนไทยเกาะกงที่มีร่วมกัน การผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงมีปัจจัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงหลังจาก พ.ศ. 2522 คือความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทหาร แนวร่วม เครือข่ายทางการเมือง พรรคและเครือข่ายอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ซึ่งเกิดจากการสะสมทุนและระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่รวมเรียกว่า ทุนทางการเมือง เพื่อใช้เชื่อมร้อยเครือข่ายในการก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของกัมพูชาและรักษาอำนาจไว้ได้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

56820034: MAJOR: POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE; D.Pol.Sc.
(POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE)

KEYWORDS: ELITE NETWORK/ THAIS KOH KONG/ DIASPORA/ POWER STRUCTURE/
CAMBODIA

JUTINAN KWUNNATE: POLITICAL ECONOMY OF NETWORKS OF THAI-
CAMBODIAN ELITE IN KOH KONG (KINGDOM OF CAMBODIA) ADVISORY
COMMITTEE: PREECHA PIAMPONGSAN, Ph.D., SUTHY PRASARTSET, Ph.D., 323 P.
2018.

This research aimed to study the conditions and factors affecting the reproduction of the national power structure of Thais Koh Kong network. The methodology was qualitative research on social network in political economy method and also integrated micro level and macro level study.

The results showed that the process of stepping up the national power structure of the Thais Koh Kong was the integration of themselves to form a network in both formal and informal forms. This ideological network was an important and was always associated with political and military networks. The integration of these three networks led to the formation of a national power structure in Cambodia under social context, economy war-situation, and the politics with historical development of the colonization of France and the civil war in Cambodia over a period of more than a century from B.E. 2406-2522 (1863-1979) on the base of culture and social capital of the kinship between Thais (Thailand) and Thais Koh Kong (Cambodian) together. Reproduction the national power structure of the Thais Koh Kong elite had factors and economic conditions affecting the process of stepping up the national power structure of Thais Koh Kong elite network. After B.E. 2522 (1979), the relationship between the military network, ally, the political network, party, and economic power network on the key conditions of a new liberal economy (Neo-Liberalism) which was caused by the accumulation of capital and the mobilization of resources, called “political capital” to connect the network to step up to Cambodian national power elite structure and retain power at present.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหาวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	19
ขอบเขตของการวิจัย	19
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	19
2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	20
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ.....	20
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพลัดถิ่น.....	57
เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	65
กรอบแนวคิดในการวิจัย	78
สมมติฐานการวิจัย	79
นิยามศัพท์เฉพาะ	80
3 วิธีการศึกษา.....	83
วิธีวิทยาการวิจัยเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง.....	83
การเก็บรวบรวมข้อมูล	92
การตรวจสอบข้อมูล	94
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	95
4 ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติ ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง.....	97
บริบททางประวัติศาสตร์ของคนไทยเกาะกง	97

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ ระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง	102
5 การผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง	187
ปัจจัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้าง อำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงหลังจาก พ.ศ. 2522	188
โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง ในปัจจุบัน	212
6 บทสรุปและข้อเสนอแนะจากการวิจัย	279
ข้อสรุปจากการวิจัย	279
การอภิปรายผล	292
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	297
ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป	297
บรรณานุกรม	299
ประวัติย่อของผ.ห.วิจัย	323

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
5-1 สินค้าออก-สินค้าเข้าที่สำคัญของกัมพูชา ในช่วงปี พ.ศ. 2537-2540	206
5-2 กลุ่มประเทศที่ให้ความช่วยเหลือทั้งทวีภาคี และพหุภาคี.....	209

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2-1 ตัวแบบเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมือง.....	28
2-2 กลไกทางอำนาจ.....	33
2-3 กระบวนการผลิตซ้ำทางชนชั้น	43
2-4 Analytical framework	55
2-5 กรอบแนวคิดการวิจัย	78
4-1 โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง	103
4-2 การเชื่อมร้อยเครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยมของคนไทยเกาะกงในปี พ.ศ. 2447-พ.ศ. 2497	133
4-3 การเชื่อมร้อยเครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยมเข้ากับเครือข่ายทางการเมืองของคนไทย เกาะกง ในปี พ.ศ. 2497-พ.ศ. 25137.....	150
4-4 การเชื่อมร้อยเครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยม เครือข่ายทางการเมือง และเครือข่ายทาง การทหารของคนไทยเกาะกงในช่วงรัฐบาลลอน นล พ.ศ. 2513-2518.....	155
4-5 แผนผังเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง.....	183
4-6 การเชื่อมร้อยเครือข่ายของคนไทยเกาะกงในช่วงเขมรแดง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518-2522.....	184
4-7 กระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงในกัมพูชา	186
5-1 เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่	187
5-2 โมเดลกระบวนการสร้างความชอบธรรมของชนชั้นนำไทยเกาะกงและกัมพูชา.....	221
5-3 การหาเสียงเลือกตั้งโดยการนำประวัติศาสตร์มาใช้ในการหาเสียง.....	222
5-4 ผู้สนับสนุน “สม รังสี” พาลูกหลานมาร่วมกิจกรรมหาเสียง ที่ทำการพรรค CNRP พนมเปญ	271
5-5 นายสน ชัย ประธาน ส.ส.พรรค และโฆษกพรรค CNRP.....	273
5-6 แผนที่โครงการมังกร 7 หัว บริเวณชายฝั่งทะเลของเกาะกง	277

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหาวิจัย

มโนทัศน์และปรากฏการณ์คนพลัดถิ่น เริ่มได้รับความสนใจสูงจากวงวิชาการตั้งแต่ปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 (Safran, 1991; Bauman, 2000) ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ การพัฒนา เทคโนโลยีการสื่อสารและคมนาคม ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพ (Immigrants) ในต่างแดนกับมาตุภูมิมีความถี่และเข้มข้นมากขึ้น ประการที่สอง คนพลัดถิ่นได้กลายมาเป็นตัวแบบ (Models) ที่แนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) และหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) สำหรับในการถกเถียงและนำเสนอประเด็นองคาพยพ (Entities) ที่หลากหลาย ลื่นไหล และข้ามพรมแดน (Foner, 1997; Toloyan, 1996; Anthias, 1998; Escobar, 2004)

การศึกษาคนพลัดถิ่นที่ผ่านมาจะอิงอยู่กับแนวคิดที่สำคัญสองแนวคิด คือ ในระยะแรก เน้นการจำแนกประเภทและการสร้างตัวแบบการวิเคราะห์คนพลัดถิ่น (Anthias, 1998, pp. 557-580) แต่มีจุดอ่อนคือ เน้นความเป็นเอกภาพ โดยถือว่าชุมชนพลัดถิ่นถือเป็นชุมชนตามธรรมชาติ ไม่เปลี่ยนแปลง ปราศจากความขัดแย้งทางเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ และวัยและแนวคิดเงื่อนไขคนพลัดถิ่น (Diaspora as social condition) มีอิทธิพลสูงต่อการศึกษาคนพลัดถิ่นในปัจจุบัน โดยมองว่าคนพลัดถิ่น เกิดภายใต้เงื่อนไขสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมโลกในยุคสมัยสังคมนิยมข้ามพรมแดนและโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะประเด็นด้านอัตลักษณ์คนพลัดถิ่นที่เกิดขึ้นหรือผลิตขึ้นใหม่ภายใต้เงื่อนไขของสังคมนิยมใหม่

ขณะเดียวกันแนวคิดการจำแนกประเภทและการสร้างตัวแบบการวิเคราะห์คนพลัดถิ่น และแนวคิดเงื่อนไขคนพลัดถิ่นมีอิทธิพลต่อการศึกษาคนพลัดถิ่นอาเซียน (ASEAN diasporic group) หรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศอาเซียนประเทศหนึ่งในฐานะชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีถิ่นกำเนิด (Place of origin) อยู่ในเขตแดนที่เป็นของประเทศอาเซียนอีกประเทศหนึ่ง และเชื่อมโยงกับประเทศอย่างน้อยสองประเทศคือ ประเทศที่เป็นประเทศต้นกำเนิด (Homeland) และประเทศบ้านใหม่ (Hostland) โดยส่วนใหญ่แล้วคนพลัดถิ่นอาเซียนนั้นถือกำเนิดมาพร้อมกับแนวคิดเรื่องรัฐชาติ Winichakul (1994, p. 126) มองว่า การปักปันเขตแดนระหว่างดินแดนอุษาคเนย์กับเจ้าอาณานิคมได้ทำให้ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ก่อตัวเป็นรูปร่างขึ้นมา เขาเสนอแนวคิด “ภูมิกายา” (Geo-body) โดยชี้ให้เห็นว่าดินแดนที่เป็นรูปร่างประเทศในปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเพียงแค่พื้นที่ตามธรรมชาติบนผิวโลกเท่านั้น ความคิดเรื่องดินแดนในสมัยก่อนขึ้นอยู่กับการแผ่อำนาจของกษัตริย์

ตามแนวคิดปริมณฑลอำนาจ ไม่มีเส้นเขตแดนชัดเจนรอบประเทศอย่างที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน ต่างกับความคิดเรื่องดินแดนสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับ “อธิปไตยเหนือดินแดน” ตามแนวคิด ภูมิศาสตร์การเมือง สมัยใหม่ที่มาพร้อมกับความหมาย คุณค่าที่ผูกพันกับดินแดน ระบบระเบียบ ปฏิบัติการของรัฐและสังคมเพื่อควบคุมดินแดนแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน “...ดินแดนทาง ภูมิศาสตร์ เป็นมากกว่าพื้นผิวโลก แต่เป็น “ตัวตน” ทางภูมิศาสตร์ของชาติสมัยใหม่ รวมทั้งสยาม เป็น “ภูมิภายา” (Geo-body) ของสยาม...” (Winichakul, 1994, p. 88) ในยุคที่ “ภูมิภายา” ในดินแดนนี้ยังไม่ก่อรูป ขึ้นนั้น “ความเป็นพวก” และ “ความเป็นอื่น” จึงไม่แบ่งแยกชัดเจน แต่หลังจากตัวตนทางภูมิศาสตร์ ก่อรูปขึ้น จึงเกิดการแบ่งแยกภายใต้แนวคิดเรื่อง “อำนาจอธิปไตยและความมั่นคงแห่งรัฐ” หากเรา ใช้กลุ่มคนกลุ่มนี้เป็นประเด็นหลักในการศึกษาความสัมพันธ์ของสองประเทศแล้ว เราจะพบว่า มีความเชื่อมโยงทั้งมิติประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของสองประเทศร้อยเรียงอยู่ในเรื่องราว ความเป็นมา และการดำเนินไปของกลุ่มคนพลัดถิ่นกลุ่มนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น คนชวาหรืออินโดนีเซีย ในประเทศไทย คนเวียดนามในประเทศกัมพูชา คนสยามในสหภาพเมียนมาร์ (สุภาสมิต ยุทธสิทธิ์, 2555, หน้า 85) คนไทยในมาเลเซีย และคนไทยเกาะกง เป็นต้น

ยศ สันตสมบัติ (2548) ได้สรุปแนวทางการศึกษาอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นในประเทศไทย ออกเป็น 3 ประการ คือ แนวแรกเป็นแนวการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาวัฒนธรรม แบบเก่าในลักษณะหยุดนิ่งตายตัว โดยพยายามค้นหาลักษณะเฉพาะทางอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว แนวที่สองเป็นแนวการศึกษาที่รับอิทธิพลจากสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและความเชื่อมโยงระหว่างโลกาภิวัตน์ (Globalization) และท้องถิ่นวิวัฒน์ (Localization) ถึงการเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่ออัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว และแนวทางที่สาม เป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของทุนนิยมยุคหลัง ซึ่งมีการอพยพหลังไหลของผู้คน สินค้า แรงงานและวัฒนธรรมข้ามพรมแดนรัฐชาติอย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมจึงมิได้มีการผูกติดอยู่กับพื้นที่อย่างแน่นอน และตายตัว แต่มีลักษณะเลื่อนไหลอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมา มีข้อสรุปที่ไม่สามารถหลุดพ้นจากการนิยามตัวตน และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนพลัดถิ่นได้ การมุ่งเน้นศึกษาคนพลัดถิ่นเพียงมิติเดียวไม่อาจ อธิบายคนพลัดถิ่นได้อย่างครอบคลุมและไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ปัจจุบัน เนื่องจากคนพลัดถิ่นบางกลุ่ม เช่น คนไทยเกาะกง ไม่เพียงแต่มีการปรับทางอัตลักษณ์ หากยังสามารถหลุดพ้นจากความเป็นชายขอบจนกระทั่งก้าวขึ้นสู่อำนาจเป็นกลุ่มชนชั้นนำและดำรงอยู่ได้ จนถึงปัจจุบัน

คนไทยเกาะกงนั้นถือเป็นกลุ่มคนไทยจำนวนหนึ่งที่สูญเสียสัญชาติไทย (วรรณพินิจ รุ่งเรืองสภาคกุล และภิญญา วิระสุขสวัสดิ์, 2545, หน้า 1) และอยู่ในฐานะ “คนพลัดถิ่นผู้ตกเป็นเหยื่อ” (Victim diaspora) จากการเคลื่อนย้ายเขตแดนประเทศ (Border displacement) กลายเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเอง กลุ่มคนไทย 2 แผ่นดิน ที่เรียกว่า คนไทยเกาะกงนั้น คำว่า “ไทย” คือชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ ในขณะที่คำว่า “เกาะกง” คือ ชื่อของถิ่นกำเนิดและถิ่นที่พำนักอาศัยของพวกเขา คำว่า “ไทยเกาะกง” จึงเป็นนามที่บอกได้ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และถิ่นกำเนิด ถิ่นที่มาของกลุ่มชนเหล่านี้ได้โดยชัดเจน ซึ่งกลุ่มคนไทยเกาะกงนี้มีประวัติศาสตร์ร่วม (Histoire commune) เป็นสิ่งที่ยึดโยงคนเชื้อสายไทยเกาะกงเข้าไว้ด้วยกันได้อย่างเหนียวแน่นที่สุด โดยมีการไปมาหาสู่กันระหว่างจังหวัดตราดและเกาะกงในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ โดยยังคงความรู้สึกของความเป็นไทย เป็นพี่น้องกันอยู่ตลอดเวลา (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540)

ชาวบ้านในสองพื้นที่ข้ามพรมแดนดังกล่าวมีความสัมพันธ์อันเครือญาติ มีวัฒนธรรม ภาษา ศาสนาคติความเชื่อร่วมกันและมักจะรู้จักคุ้นเคยกันอย่างดีเนื่องจากมีบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันมาก่อน โดยคนเชื้อสายไทยจากเกาะกง พูดภาษาไทย ด้วยสำเนียงเหมือนกับคนไทยในอำเภอคลองใหญ่ ซึ่งก็แตกต่างกับสำเนียงของคนเขมรที่พูดภาษาไทย ความสามารถในการจำแนกสำเนียงเสียงพูดเหล่านี้ต้องอาศัยคนในพื้นที่หรือคนเชื้อสายไทยจากเกาะกงเป็นผู้ฟัง ชาวบ้านเชื้อสายไทยจากเกาะกงหลายคน พูดภาษาเขมรได้ เนื่องจากเกิดและประกอบอาชีพที่เกาะกง แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนที่สามารถอ่านและเขียนภาษาเขมรได้ มีความเชื่อทางศาสนาที่คนเชื้อสายไทยที่เกาะกงนับถือศาสนาพุทธ มีพระเกจิอาจารย์ที่เป็นที่เคารพสักการะอย่างมากของชาวบ้านไทยเกาะกงอยู่ 3 องค์ด้วยกันคือ หลวงพ่อหมึก วัดปากคลองสนามควาย หลวงพ่อรอด วัดพนมกรุง และหลวงพ่อเวียน วัดเกาะกะปิ ซึ่งตั้งอยู่ที่จังหวัดเกาะกง กัมพูชา ปัจจุบันนี้หลวงพ่อทั้งสามองค์ก็ยังเป็นที่สักการบูชาของชาวบ้านไทยเกาะกงทั้งที่อยู่เกาะกงและที่คลองใหญ่ ความรู้สึกร่วมกันทางภาษา ศาสนา และความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง สิ่งนี้เป็นผลพวงมาตั้งแต่การมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีคำพูดประโยคหนึ่งที่มีคนจะได้ยินเสมอ ๆ จากชาวบ้านเชื้อสายไทยจากเกาะกงเวลาที่พวกเขาเล่าเรื่องราวที่ผ่านมาของตนเองว่า “คนไทยเกาะกง อยู่เขมรเขาเรียกว่า เขียมเกาะกง อยู่ไทยเขาเรียกว่า เขมร” ซึ่งคำพูดประโยคนี้ถือเป็นข้อความที่แสดงความรู้สึกนัยใจ และ บ่งบอกถึงความเป็นคนอื่นบนแผ่นดินอื่นและบนแผ่นดินแม่ของบรรพบุรุษพวกเขาได้เป็นอย่างดี (ประเสริฐศิริ, 2556)

อย่างไรก็ตาม มนุษย์จะมีสิทธิและหน้าที่ก็ต่อเมื่อมีสภาพบุคคล (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์) สิทธิ คือประโยชน์ที่ได้รับการคุ้มครองและรับรองโดยกฎหมาย หรือหมายถึงประโยชน์อันบุคคลมีอยู่และบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพ (คำพิพากษาฎีกาที่ 124/2487) จึงกล่าวได้

ว่าสภาพบุคคลทำให้มนุษย์มีสิทธิและหน้าที่ต่างๆตามกฎหมาย เมื่อมนุษย์เราเกิดมามีสภาพบุคคลแล้วต้องมีชื่อตัว ชื่อสกุล ภูมิลำเนา และสัญชาติ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มีความหมายให้การรับรองและคุ้มครองไว้ เช่น ตามพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 5 บัญญัติว่า “ผู้มีสัญชาติไทยต้องมีชื่อตัวและชื่อสกุลและจะมีชื่อรองก็ได้” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 37 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา ได้แก่ ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นหลักสำคัญ” และตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 7 (พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2508 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535) ผู้เกิดโดยบิดาหรือมารดา เป็นคนไทยย่อมได้สัญชาติไทย เป็นต้น

สัญชาติตามกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองหมายถึง ความผูกพันทางกฎหมายที่รัฐใช้เพื่อผูกพันบุคคลเข้าไว้กับรัฐหรือเข้ามาสังกัดอยู่ภายในรัฐ (ชุมพร ปัจจุสานนท์, 2546, หน้า 20) รัฐมีอำนาจอธิปไตยจึงสามารถออกกฎหมายกำหนดการได้มาหรือเสียไปซึ่งสัญชาติของบุคคล รัฐเป็นผู้เลือกที่จะให้หรือจะไม่ให้บุคคลใดเข้ามามีความผูกพันกับรัฐ เมื่อรัฐให้สัญชาติกับบุคคลใด บุคคลนั้นมีสิทธิที่จะเข้าอยู่อาศัยหรือพำนักอยู่ในดินแดนของรัฐที่ตนมีสัญชาติ และรัฐมีหน้าที่ต้องอนุญาตให้คนชาติตนพำนักอาศัยในดินแดนของตน รัฐไม่อาจขับไล่หรือเนรเทศคนชาติตนได้ เพราะเป็นการบังคับให้คนชาติอื่นยอมรับคนต่างด้าวให้อยู่ในรัฐอื่นซึ่งขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศที่ว่ารัฐมีสิทธิที่จะปฏิเสธคนต่างด้าวมิให้เข้ามาพำนักในดินแดนของตนสัญชาติจึงเป็นเครื่องมือแบ่งสรรคนให้ผูกพันกับรัฐ เมื่อมีสัญชาติของรัฐใดจึงเป็นคนของรัฐนั้น ขณะเดียวกันก็เป็นคนต่างด้าวในสายตาของรัฐอื่น หากบุคคลใดไม่สังกัดอยู่ในรัฐใดรัฐหนึ่ง ก็กลายเป็นคนไร้สัญชาติ

รัฐทุกรัฐมีความเสมอภาคกันและเท่าเทียมกัน เมื่อคนสัญชาติรัฐหนึ่งได้รับความเสียหายจากการกระทำของรัฐอื่นหรือคนสัญชาติรัฐอื่น (คนต่างด้าว) ย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายภายในรัฐและกฎหมายระหว่างประเทศ ประกอบกับสัญชาติเป็นความผูกพันของบุคคลที่มีต่อรัฐ ด้วยเหตุนี้เกือบทุกประเทศจะถือเกณฑ์การได้สัญชาติโดยการเกิด เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่รัฐจะนำมาพิจารณาให้สัญชาติหรือจะไม่ให้สัญชาติกับบุคคลใด คือ บุคคลนั้นต้องมีความผูกพันใกล้ชิดกับรัฐนั้น ๆ เช่น ภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะผูกพันบุคคลเข้ากับรัฐที่มีภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่เพื่อให้บุคคลมีความจงรักภักดี และพร้อมจะปกป้องพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกันของรัฐเมื่อบุคคลมีสัญชาติของรัฐใด บุคคลนั้นย่อมมีความผูกพันต่อรัฐ มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายของรัฐนั้น ขณะเดียวกันรัฐก็มีหน้าที่ต้องปกป้องคนชาติของตน (ปกป้องบุคคลที่มีสัญชาติของรัฐ) นอกจากนี้สัญชาติยังกำหนดหน้าที่แบ่งสรรบุคคลว่าสังกัดอยู่รัฐใด และรัฐใดเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐเหนือบุคคลนั้นอีกด้วย

สัญชาติจึงเป็นตัวกำหนดสถานะของบุคคลว่าเป็นสมาชิกของรัฐใด หากบุคคลใดไม่มีสัญชาติบุคคลนั้นจะตกเป็นคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติทำให้สิทธิและหน้าที่ของคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติไม่เท่าเทียมกับบุคคลที่มีรัฐมีสัญชาติ การปฏิบัติของรัฐต่อบุคคลไร้รัฐ ไร้สัญชาติย่อมแตกต่างกับการปฏิบัติต่อบุคคลที่สังกัดรัฐ เช่น คนไร้รัฐ คนไร้สัญชาติ หรือคนต่างด้าว จะไม่ได้รับการศึกษาภาคบังคับจากรัฐ ไม่มีสิทธิทำบัตรประจำตัวประชาชน ไม่มีสิทธิถือครองที่ดินเหมือนกับคนในรัฐชาติทำให้เกิดความไม่เท่าเทียม ความไม่เสมอภาค และเลือกปฏิบัติจากรัฐ ทั้งที่คนไร้รัฐ ไร้สัญชาติหรือคนต่างด้าว ก็เป็นมนุษย์เป็นสมาชิกในโลกใบนี้เหมือนกันตามหลักปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal declaration of human rights) ระบุว่าสิทธิในเรื่องสัญชาติเป็นสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยทั่วไป (สมพงษ์ ชุมาก, 2548, หน้า 20-21) บุคคลมีสิทธิในการถือสัญชาติ การถอนสัญชาติโดยพลการหรือการปฏิเสธสิทธิที่จะเปลี่ยนสัญชาติของบุคคลใดนั้นจะกระทำมิได้ (นพนิต สุริยะ, 2547, หน้า 125)

นอกจากนี้กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่ง (พลเมือง) และทางการเมือง (International covenant on civil and political rights) ยังได้รับรองสิทธิในการมีสัญชาติของเด็กไว้ว่า “เด็กทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับสัญชาติ” จึงกล่าวได้ว่าเมื่อคนเราเกิดมามีสภาพบุคคลย่อมสิทธิจะได้รับสัญชาติจากรัฐ การปฏิเสธไม่ให้สัญชาติแก่บุคคลเท่ากับเป็นการปฏิเสธสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ส่วนคนเราต้องมีสัญชาติหรือไม่ถือเป็นสิทธิของแต่ละบุคคล

รัฐมีอำนาจในการกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับหลักการได้มาหรือเสียไปซึ่งสัญชาติ โดยรัฐอื่นจะเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้ ถือว่าเป็นหลักกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ หลักกฎหมายนี้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรของ Convention on Certain Questions relating to the conflict of Nationality Laws 1930 ซึ่งระบุว่ารัฐจะเป็นผู้กำหนดว่าบุคคลใดเป็นคนของชาติตนโดยออกเป็นกฎหมายภายในซึ่งรัฐอื่นต้องยอมรับเท่าที่ไม่ขัดกับอนุสัญญาระหว่างประเทศ (ชุมพร ปัจจุสานนท์, 2546, หน้า 24)

สำหรับประเทศไทยถือหลักการให้สัญชาติไทยเป็น 2 ประเภทตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 คือ (สุพจน์ คุ้มานะชัย, 2546, หน้า 40-41)

1. การได้สัญชาติไทยโดยการเกิด แบ่งเป็น 2 กรณี คือ

1.1 หลักดินแดน บุคคลที่เกิดในราชอาณาจักรไทยย่อมได้สัญชาติไทยโดยไม่ต้องคำนึงว่าบิดามารดามีสัญชาติใด

1.2 หลักสายโลหิตบุคคลที่เกิดแต่บิดาหรือมารดามีสัญชาติไทย ย่อมได้สัญชาติไทย

2. การได้สัญชาติไทยหลังการเกิดแบ่งเป็น 3 กรณี คือ

2.1 การสมรส

2.2 การแปลงสัญชาติ

2.3 การขอคืนสัญชาติ

การได้มาหรือเสียไปซึ่งสัญชาติเป็นเรื่องกฎหมายภายในรัฐ รัฐอื่นไม่อาจแทรกแซงได้ แต่ถ้ากฎหมายภายในรัฐแต่ละรัฐแตกต่างกัน กล่าวคือ กฎหมายสัญชาติของแต่ละประเทศ มีหลักเกณฑ์ การได้มาหรือเสียไปซึ่งสัญชาติต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดปัญหาการได้สัญชาติหลายสัญชาติและ การไร้สัญชาติ เช่น บางรัฐให้สัญชาติแก่บุคคลเฉพาะตามหลักสายโลหิตเท่านั้น ถ้าบุคคลเกิดมาโดยไม่ปรากฏบิดาหรือมารดาโดยชอบด้วยกฎหมายก็จะกลายเป็นคนไร้สัญชาติ หรือกฎหมายสัญชาติ บางประเทศให้สัญชาติโดยถือหลักดินแดนและหลักสายโลหิต หากบุคคลที่เกิดจากบิดาหรือมารดา เข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ก็อาจทำให้มีหลายสัญชาติได้เพราะอาจได้สัญชาติตามหลักสายโลหิต หรือได้สัญชาติตามหลักดินแดนจึงอาจกล่าวได้ว่าการไร้สัญชาติหรือการมีมากกว่าหนึ่งสัญชาติ เกิดจากกฎหมายสัญชาติของแต่ละประเทศแตกต่างกันหรือเหมือนกันและโดยมากมักบัญญัติ กฎหมายไปในทางไม่ให้สัญชาติแก่บุคคลบางประเภทขณะเกิดและบุคคลนั้น ๆ ก็ไม่อาจได้สัญชาติ จากรัฐอื่นได้ จึงต้องตกเป็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติ

ที่มาของคนสองสัญชาติหรือหลายสัญชาติ เหตุที่ทำให้บุคคลมีสองสัญชาติหรือหลาย สัญชาติ ได้แก่

1. ผลของกฎหมายของสองรัฐที่แตกต่างกัน กล่าวคือ รัฐหนึ่งใช้หลักการได้สัญชาติ โดยหลักดินแดน แต่อีกรัฐหนึ่งใช้หลักสายโลหิตในการให้สัญชาติ บุคคลอาจจะได้สัญชาติของอีก รัฐหนึ่งโดยอัตโนมัติ แม้ว่าเขาจะมีได้ตั้งใจก็ตาม

2. การแต่งงานระหว่างคนต่างสัญชาติกัน ย่อมมีผลให้บุตรของบิดามารดาที่มีสัญชาติ ต่างกันกลายเป็นคนสองสัญชาติ

3. การแปลงสัญชาติยอมทำให้บุคคลได้รับสัญชาติใหม่ แต่ในหลายประเทศยังคงให้ สัญชาติเดิมไว้ หากไม่แสดงเจตนาละสัญชาติเดิมของตน กรณีเช่นกฎหมายของสหรัฐอเมริกา หรือการสมรสของหญิงชาติหนึ่งกับชายอีกชาติหนึ่งอาจทำให้หญิงได้สัญชาติของสามี แต่อาจ ไม่เสียสัญชาติเดิม หากไม่ได้แสดงเจตนาละสัญชาติ เช่นกรณีตามมาตรา 13 ของพระราชบัญญัติ สัญชาติของไทย

4. การเปลี่ยนแปลงดินแดนยอมทำให้เกิดกรณีสองสัญชาติได้ เพราะรัฐใหม่ถือว่า พลเมืองดินแดนเหล่านั้นเป็นคนสัญชาติตน ขณะที่รัฐเก่าถือว่าคนเหล่านั้นยังไม่ได้สิ้นสัญชาติตน ย่อมทำให้เกิดสถานะคนสองสัญชาติได้

ประเทศที่ยอมรับการมีหลายสัญชาติ และการมีสัญชาติเดียว ได้แก่

1. ประเทศที่ยอมรับการมีสัญชาติเดียวด้วยเหตุด้านความมั่นคงและความภักดีต่อชาติ ได้แก่ มาเลเซีย จีน เดนมาร์ก ญี่ปุ่น สิงคโปร์ และอินเดีย บางประเทศถึงกับกำหนดโทษทางอาญาในคดีที่คนชาติของตนใช้สิทธิในฐานะพลเมืองของรัฐอื่นด้วย เช่น ซาอุดีอาระเบีย

2. ประเทศที่ยอมรับการมีหลายสัญชาติ เพราะถือว่าเป็นการได้รับทรัพยากรและความจงรักภักดีเพิ่มขึ้น รวมทั้งคนเหล่านี้สามารถสร้างบทบาทประเทศของตนในระดับโลก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย สวีเดน ฝรั่งเศส และอังกฤษ

3. ประเทศที่ไม่ระบุชัดเจนว่าอนุญาตให้มีสองสัญชาติได้ แต่ให้ถือหลักการมีสัญชาติเดียว แต่ก็ไม่มีข้อห้ามสำหรับการมีสองสัญชาติ ได้แก่ เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ ปากีสถาน เคนยา

สำหรับประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มระบบกฎหมายสัญชาติที่มีหลักยึดถือสัญชาติเดียว แต่ไม่มีข้อห้ามสำหรับคนที่จะมีสัญชาติอื่นได้ด้วย

ความเป็นคนไทยเกาะกงในลักษณะที่เป็นทางการจึงถูกสถาปนาขึ้นจากการเป็นบุคคล 2 สัญชาติ ระหว่างไทยและกัมพูชา กลุ่มที่ 1 คนเชื้อชาติไทยจากเกาะกงที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยก่อนวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 คนเชื้อชาติไทยกลุ่มนี้รัฐถือว่าเป็นผู้อพยพหนีภัยความตายมาจากประเทศกัมพูชา ดังนั้น จึงมีมาตรการรองรับสถานะบุคคล 2 มาตรการ ตามมติ ค.ร.ม. วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2523 วันที่ 9 สิงหาคม 2526 วันที่ 4 กันยายน 2527 และวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2534 คือ

1. ให้สิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทยชั่วคราว แต่ยังมีสถานะเป็นคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

2. ให้สัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติ แต่ต้องมีคุณสมบัติครบตามมติ ค.ร.ม. 5 กุมภาพันธ์ 2523

กลุ่มที่ 2 คือ ชาวไทยเกาะกงที่เข้ามาหลังวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 ได้รับการคืนสัญชาติซึ่งตาม พ.ร.บ. สัญชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2555 ได้แยกกลุ่มคนไทยพลัดถิ่นที่เป็น “ผู้ทรงสิทธิในสัญชาติไทย” หรือจะได้รับการคืนสัญชาติไทย ด้วยเพราะคนกลุ่มนี้สืบสายโลหิตจากบรรพบุรุษที่เป็นคนไทย (หลักสืบสายโลหิต) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ (พระราชบัญญัติสัญชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2555)

1. คนไทยพลัดถิ่น ตามมาตรา 3 ซึ่งได้ให้คำนิยามไว้ว่า “คนไทยพลัดถิ่นหมายความว่า ผู้ซึ่งมีเชื้อสายไทยที่ต้องกลายเป็นคนในบังคับของประเทศอื่นโดยเหตุอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตของราชอาณาจักรไทยในอดีต ซึ่งปัจจุบันผู้นั้นมิได้ถือสัญชาติของประเทศอื่น และได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยเป็นระยะเวลาหนึ่งและมีวิถีชีวิตเป็นคนไทย โดยได้รับการสำรวจจัดทำทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎรภายใต้หลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่

คณะรัฐมนตรีกำหนด หรือเป็นผู้ซึ่งมีลักษณะอื่นทำนองเดียวกันตามที่กำหนดในกฎกระทรวง” ซึ่งต้องดำเนินการพิสูจน์ความเป็นคนไทยพลัดถิ่น ตามมาตรา 9/6 “ให้ผู้ซึ่งคณะกรรมการรับรองความเป็นคนไทยพลัดถิ่นให้การรับรองความเป็นคนไทยพลัดถิ่น เป็นผู้มีสัญชาติไทยโดยการเกิด”

2. คนไทยพลัดถิ่นที่ได้รับสัญชาติไทยก่อนวันที่พ.ร.บ.นี้ใช้บังคับ (คนไทยพลัดถิ่นตามมาตรา 5 พ.ร.บ. สัญชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2555)

เกาะกงแต่เดิมนั้นเคยเป็นของไทยมาก่อน ปรากฏหลักฐานสำคัญเมื่อปี พ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการให้ตั้งเกาะกง โดยพระราชทานนามเมืองนี้ว่า เมืองปัจจันตคีรีเขตร เพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านทางชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย เนื่องจากเป็นเมืองที่มีเขตติดต่อกับเขมรและญวน เหตุที่รัชกาลที่ 4 พระราชทานนามเกาะกงว่า ปัจจันตคีรีเขตร ก็เพื่อให้คล้องจองกับชื่อเมืองประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งอยู่ทางด้านภาคตะวันตกของไทย ซึ่งตั้งอยู่ในแนวรุ้ง (Latitude) เดียวกัน (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 37) ถึง พ.ศ. 2422 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ จัดตั้งสถานทหารเรือขึ้นตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกที่เมืองชลบุรี บางพระ อำเภอบางละมุง เมืองระยอง เมืองแกลง เมืองจันทบุรี อำเภอลอง เมืองตราด เมืองปัจจันตคีรีเขตร และเกาะเสม็ดนอก เพื่อรับมือกับภัยคุกคามจากฝรั่งเศสทางทะเล

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2435 ฝรั่งเศสได้เริ่มดำเนินการทางทหารใช้กำลังเข้าบีบบังคับไทย โดยยกกองทัพมาเข้าจับไล่ทหารไทยให้ถอยร่นออกจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทำให้ความยุ่งยากทางชายแดนไทยเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมการป้องกันการป้องกันพระราชอาณาเขตขึ้น และจัดกองบัญชาการทัพอยู่ตามหัวเมืองชายทะเลแต่ละด้านขึ้นด้วย

ในปี พ.ศ. 2436 รัฐบาลสยามได้แต่งตั้งให้นายพลเรือจัตวาพระยาชลยุทธโยธินทร์ (André du Plésis de Richelieu) เป็นผู้จัดการป้องกันพระราชอาณาเขตทางหัวเมืองฝ่ายตะวันออกทางกระทรวงการต่างประเทศได้มีคำสั่งมายังผู้ว่าราชการเมืองแถบนี้ ซึ่งรวมทั้งเมืองตราดและเมืองปัจจันตคีรีเขตรด้วย ให้ช่วยพระยาชลยุทธโยธินทร์จัดการทุกอย่างที่เกี่ยวกับการป้องกันพระราชอาณาเขต การเสียดินแดนจังหวัดปัจจันตคีรีเขตร

การส่งมอบตราดให้กับฝรั่งเศสนั้นเกิดจากเหตุการณ์วิกฤต ร.ศ. 112 ในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา เรือรบฝรั่งเศสสามารถฝ่าแนวป้องกันของสยามเข้ามาทอดสมอในกรุงเทพฯ ได้ ฝ่ายฝรั่งเศสยื่นคำขาดให้ฝ่ายไทยปฏิบัติตามเมื่อ 20 กรกฎาคม โดยให้เวลาตอบ 48 ชั่วโมง ฝ่ายไทยได้ตอบข้อเรียกร้องเมื่อ 22 กรกฎาคม แต่ไม่เป็นที่พอใจของฝ่ายฝรั่งเศส ดังนั้นในวันที่ 24 กรกฎาคม ฝรั่งเศสจึงประกาศตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย สองวันถัดมา

(26 กรกฎาคม) ฝรั่งเศสได้สั่งให้ผู้บัญชาการกองเรือภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่ไซ่ง่อนปิดล้อมอ่าวไทย ตั้งแต่แหลมเจ้าลาถึงบริเวณแหลมกระบัง และในวันที่ 29 กรกฎาคม ฝรั่งเศสได้ประกาศปิดล้อม อ่าวไทยครั้งที่ 2 โดยขยายเขตเพิ่มบริเวณเกาะเสม็ด จนถึงแหลมสิงห์ รวม 2 เขต ฝ่ายไทยจำเป็นต้อง ยอมรับคำขาดของฝรั่งเศสที่ยื่นไว้แต่เดิมในวันเดียวกันนั่นเอง แต่ในวันรุ่งขึ้นฝรั่งเศสถือโอกาส ยื่นคำขาดเพิ่มเติมอีก โดยประกาศยึดปากน้ำและเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน และบังคับให้ไทย ถอนตัวออกจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอีกด้วย ไทยจำเป็นต้องยอมรับโดยไม่มีทางเลือก เมื่อฝ่ายไทย ปฏิบัติตามคำขาดนั้นแล้ว ฝรั่งเศสจึงได้ยกเลิกการปิดอ่าวในวันที่ 3 สิงหาคม เวลา 12.00 น. แต่การยึดปากน้ำและเมืองจันทบุรียังคงยึดไว้ตามเดิม

ต่อมาได้มีการทำสัญญาสงบศึกกันโดยหนังสือสัญญาฉบับลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ในหนังสือสัญญาฉบับนี้ มีข้อความระบุไว้ในอนุสัญญาผนวกต่อท้ายหนังสือสัญญาข้อ 6 ว่า “คอนเวนชันแนนต์ (Government-รัฐบาล) ฝรั่งเศสจะได้อาศัยอยู่ต่อไปที่เมืองจันทบุรี จนกว่าจะได้ ทำการสำเร็จแล้วตามข้อความในหนังสือสัญญานี้...”

แม้ทางฝ่ายไทยปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ฝรั่งเศสบีบบังคับทุกอย่าง ฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมถอน ทหาร ยังคงยึดจันทบุรีไว้อีกเป็นเวลานานถึง 10 ปี เป็นเหตุให้ต้องมีการตกลงทำสัญญาขึ้นใหม่อีก ฉบับหนึ่งคือ อนุสัญญาลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2445 แต่หนังสือฉบับนี้ฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบัน และไม่ถอนกำลังออกจากจันทบุรี จึงได้ตกลงมีสัญญาอีกฉบับหนึ่ง คือ สัญญาลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 คราวนี้ฝรั่งเศสจึงถอนกำลังออกจากจันทบุรี แต่ได้เข้ายึดครองเมืองตราดและ บรรดาเกาะทั้งหลายภายใต้แหลมสิงห์ลงไปซึ่งรวมถึงเกาะกงแทน ฝ่ายไทยจำเป็นต้องมอบเมืองตราดและ เมืองปัจจันตคีรีเขตรให้แก่ฝรั่งเศสในวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2447

พื้นที่ดังกล่าวได้ตกอยู่ในการยึดครองของฝรั่งเศส จนถึงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 จึงได้มีการตกลงทำหนังสือสัญญาขึ้นอีกฉบับหนึ่งเรียกว่า “หนังสือสัญญาระหว่างสมเด็จพระเจ้า แผ่นดินสยามกับเปรสติเดนต์แห่งรีพับลิคฝรั่งเศส” ฝรั่งเศสจึงคืนเมืองตราดให้ไทยตามเดิม ฝ่ายไทยจะต้องยอมยกดินแดนเขมรส่วนใน (มณฑลบูรพา) คือ เมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ และเมืองศรีโสภณ เป็นเงื่อนไขแลกเปลี่ยน แต่ปรากฏว่าเมืองปัจจันตคีรีเขตร (เกาะกง) นั้นฝรั่งเศส มิได้คืนให้ไทยแต่ประการใด เมืองปัจจันตคีรีเขตร (เกาะกง) จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาไป โดยปริยาย (ประมวลพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2 ภาคที่ 3 ก. มหาดไทย, 2513, หน้า 50) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ผลจากเหตุการณ์ดังกล่าว ชาวบ้านเชื้อสายไทยเมื่อได้ทราบความว่าตนเองไม่ได้เป็น ชาวสยามอีกต่อไปแล้วก็รู้สึกเศร้าเสียใจเป็นอย่างมาก บ้างก็พากันยอมทิ้งบ้านเรือนเรือกสวนไร่นา ของตนเองและอพยพกลับเข้ามาอยู่ในดินแดนสยาม แต่ส่วนมากก็ยังรู้สึกผูกพันและเสียสย

บ้านเรือนและทรัพย์สินของตนเอง จึงไม่ยอมอพยพออกจากพื้นที่พวกเขาเหล่านี้ผ่านช่วงชีวิตที่ต้องประสบกับการตกเป็นคนอื่นบนแผ่นดินตนเองมาด้วยกัน

นับตั้งแต่จักรวรรดินิยมฝรั่งเศสผู้รุกราน ได้เลือนเอาผืนแผ่นดินไทยไปผนวกไว้กับกัมพูชาตั้งแต่ 2447 เป็นต้นมา ความเป็นอยู่ของคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของนักล่าเมืองขึ้นที่กระทำการปกครองคนไทยอย่างทารุณโหดร้ายเรื่อยมา โดยจัดตั้งที่ว่าการเมืองปัจจันตคีรีเขตรขึ้นที่หมู่บ้านปากคลองถนนควาย โดยมีเจ้าเมืองคนใหม่ คือ เจ้าเมืองนาก การปกครองในระยะแรกยังคงใช้ระบบการปกครองในรูปแบบเดียวกับไทย โดยมีการมอบหมายให้กำนันหรือพันนายบ้าน แขวงหรือผู้ใหญ่บ้านที่เคยทำงาน ทำหน้าที่คอยดูแลความทุกข์สุขของลูกบ้าน แต่ในขณะเดียวกันฝรั่งเศสก็ได้ส่งกองกำลังทหารชนชาติเขมรเข้ามาตั้งค่ายภายใต้การบังคับบัญชาของเดเรเกอร์ (จรัญ โยบรรยงค์, 2528, หน้า 63-66)

ต่อมาได้สร้างที่ว่าการเมืองขึ้นใหม่ที่บ้านเสาชง พร้อมกับเจ้าเมืองคนใหม่ชื่อ เจ้าเมืองแดง มีอุปนิสัยใจคอโหดเหี้ยม มีการตั้งกฎเกณฑ์สารพัดรูปแบบที่กดขี่ข่มเหง ออกกฏระเบียบเก็บภาษีกับชาวนครจักร์ที่เข้าสู่วัยยี่สิบปีบริบูรณ์ทุกคน ที่เรียกว่า “เสี้ยก้าร์ด” คนละ 8 เรียลรวมทั้งภาษีสมพัตสรและภาษีก่าน้ำ นอกจากนี้ยังถูกเกณฑ์ทำงานเป็นกสิทาสเยี่ยงนักโทษ (จรัญ โยบรรยงค์, 2528, หน้า 67-79)

ในปี พ.ศ. 2483 มีข่าวการเรียกร้องดินแดนของประเทศสยามคืนโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คนไทยเกาะกงต่างพอใจโดยหวังว่าจะได้กลับคืนมาเป็นไทยอีกครั้ง แต่การเรียกร้องดังกล่าวนำไปสู่เหตุการณ์สำคัญที่เรียกว่า กรณีพิพาทอินโดจีน หลังสิ้นสุดกรณีพิพาท โดยมีญี่ปุ่นเป็นตัวกลางในการเจรจา ไทยกับฝรั่งเศส ลงนามในอนุสัญญาสันติภาพที่กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ผลทำให้ไทยได้ดินแดนพิพาทมาอยู่ในปกครอง และจัดตั้งเป็นจังหวัดใหม่ขึ้น 4 จังหวัด คือ จังหวัดนครจำปาศักดิ์ จังหวัดลานช้าง จังหวัดพิบูลสงครามและจังหวัดพระตะบอง โดยมีได้มีการพุดถึงปัจจันตคีรีเขตรแต่อย่างใด ความหวังที่จะได้กลับมาเป็นของไทยกลายเป็นเพียงความฝัน (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 129-137)

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงกลางปี พ.ศ. 2488 ขบวนการเวียดนามหันนำโดยโฮจิมินห์ลุกขึ้นต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศส การต่อสู้ได้แผ่ขยายเป็นวงกว้างทั่วทั้งในกลุ่มชาติอินโดจีน ซึ่งรวมถึงเมืองปัจจันตคีรีเขตรด้วย เหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2491 ณ วัดสวนมะพร้าว ซึ่งจัดให้มีงานเทศมหาชาติ ขณะที่มิสซังมาชุมนุมที่วัดจำนวนมาก ได้มีกลุ่มคนชาวนครจักร์ปรากฏตัวขึ้น โดยการนำของ นายแสวงและนายประสงค์ ลูกขึ้นประกาศว่าพวกตนเป็นคนไทยอิสระ มีเป้าหมายทางการเมืองและการทหารที่สำคัญที่จะลุกขึ้นมาทำการขับไล่คนล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสและเขมรออกไปให้พ้นจากบ้านเมืองของเรา โดยขบวนการอิสระของคนไทยได้ร่วมมือและมาพร้อม

กับตัวแทนของขบวนการเวียดมินห์และขบวนการเขมรอิสระนำโดย เจ้าจันทรงยีและนายดาบชวน ที่กอบกู้อิสรภาพ ซึ่งประชาชนที่มาชุมนุมให้การสนับสนุนการกระทำดังกล่าว (จรัญ โยบรรยงค์, 2528, หน้า 80-85)

การแผ่ขยายเขตการจัดตั้งของขบวนการเขมรอิสระได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว มีการแต่งตั้งหัวหน้าประจำหมู่บ้านโดยให้ชาวบ้านคัดเลือกกันขึ้นมา เรียกว่า ประธานหมู่บ้าน โดยมีหัวหน้าฝ่ายทหารและหัวหน้าฝ่ายการคลังอย่างละ 1 คน อำนาจการปกครองในปัจฉิมศตวรรษจึงแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ขบวนการเขมรอิสระและรัฐบาลเขมรภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส คนไทยอิสระดังกล่าวจะแบ่งกำลังเข้าช่วยเหลือ ร่วมต่อสู้กับรัฐบาลเขมร โดยมีพ่อค้าในตลาดอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราดช่วยเหลือจัดหาแป๊ป ทองเหลือง ดินกราม กำมะถัน เพื่อนำไปเป็นอาวุธ ประจำตัว ต่อมาในปี พ.ศ. 2493 ขบวนการเขมรอิสระแตกความสามัคคีกับฝ่ายขบวนการเวียดมินห์ เกิดการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันขึ้นจนในที่สุดฝ่ายขบวนการเวียดมินห์เป็นฝ่ายชนะ และมีอำนาจในการปกครองปัจฉิมศตวรรษและในปี พ.ศ. 2497 นี้เองสงครามอินโดจีนได้สิ้นสุดลง ถือเป็น การหมดอำนาจของฝรั่งเศสอย่างถาวรในพื้นที่อินโดจีนนี้ กัมพูชาได้รับเอกราช ตามข้อตกลง สัญญาเจนีวา กองกำลังทหารเวียดมินห์จึงเดินทางกลับมาตุภูมิและมีคนไทยเกาะกงบางส่วนร่วมเดินทางไปด้วย(จรัญ โยบรรยงค์, 2528, หน้า 87-91)

เมื่อรัฐบาลกัมพูชาประกาศเอกราชและขอความรับรองจากนานาประเทศ ประเทศไทย กลับประกาศรับรองเป็นประเทศแรกก่อนประเทศทั้งหลายในโลก พร้อมทั้งสนับสนุนทางกำลัง อาวุธเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ เมื่อคนชาติเขมรได้เป็นใหญ่ คนไทยเกาะกง จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของชนชาติเขมรต่อไป ภายใต้การนำของเจ้าสีหนุผู้เป็นประมุข (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 166-167)

สภาพบ้านเมืองในช่วงแรกอยู่ในสภาพทรุดโทรม รัฐบาลได้ทำการโฆษณาเรียกร้องให้ ประชาชนคนไทยเกาะกงกลับเข้ามาอยู่ในภูมิลำเนาเดิมของตน โดยถือว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน และประกาศยกโทษให้แก่ทุกคนที่เข้าร่วมกับคณะอิสระทำการต่อต้านฝรั่งเศส ให้ร่วมบูรณะ ประเทศบ้านเมืองให้เจริญต่อไป ภายใต้การปกครองของเจ้าเมือง ไม ทัน เจ้าเมืองซอม อู๊ด และ ที่นำมาซึ่งปัญหาและความเดือดร้อนของคนไทยเกาะกงอีกครั้งคือ เจ้าเมือง สุน อานุกาพ ด้วยการ รื้อฟื้นเพื่อเอาความผิดแก่คนที่เคยเข้าร่วมกับคณะอิสระ มีผู้ได้รับการกัมขัง 3 คน คือ นายจ่าง นายหลี และนายรุ่ง ภายหลังที่เจ้าเมือง สุน อานุกาพ โดนย้ายกลับเมืองกัมปอด จึงได้รับการปล่อยตัว (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 168-171)

ในปี พ.ศ. 2502 เมืองปัจฉิมศตวรรษได้รับการยกฐานะจากอำเภอเป็นจังหวัด โดยเจ้าสีหนุ ประกาศตั้งชื่อใหม่ว่า “เขมรัฐภูมินทร์” หมายความว่า แผ่นดินที่เขมรเป็นใหญ่ มินาย ชก เขียม

เป็นผู้ว่าราชการ และในปีที่ทางรัฐบาลมีการจัดการเลือกตั้งขึ้นตามระบอบประชาธิปไตย ได้มีการจับตัวบุคคลสำคัญทางการเมืองขึ้น โดยนายชก เกียม ได้ทำการจับกุมนายประสิทธิและพรรคพวก ผู้เคยเป็นหัวหน้าของคณะไทยอิสระและได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานเขตเกาะกงทางการเกรงว่าจะเป็นอุปสรรคต่อการเลือกตั้งจึงได้จับกุมและปล่อยตัวภายหลังเหตุการณ์ผ่านไป ด้วยดี (ประ โยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 173-175)

ภายหลังการเกิดคดีเขาพระวิหาร ความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับกัมพูชาได้เสื่อมลงตรงกับสมัยการปกครองของนายเสก สมนิยัต รัฐบาลของเจ้าสีหนุได้ปรับเปลี่ยนนโยบายอย่างเร่งด่วน คือ นโยบายกีดกันชาติ เพื่อให้คนไทยทั้งหลายกลายเป็นคนเขมร โดยเริ่มจากการส่งพระภิกษุชาวเขมรเข้าประจำตามวัดต่าง ๆ เพื่อนำเอาแบบแผน ประเพณีของเขมรมาใช้ มีการจัดตั้งโรงเรียนประจำตำบลขึ้น เรียนเฉพาะภาษาเขมรกับภาษาฝรั่งเศส ห้ามพูด ห้ามสอน ห้ามใช้ภาษาไทย ใครขัดขืนจะต้องถูกปรับเป็นเงินครั้งละ 50 เหรียญ และลงโทษทวิคูณขึ้นทุกครั้ง ซึ่งเป็นที่สนุกครึกครื้นสำหรับเจ้าหน้าที่ราชการของรัฐบาล แต่นำมาซึ่งความอับยศต่อคนไทยเกาะกงเป็นอย่างยิ่ง (ประ โยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 176-178)

ความรุนแรงได้เพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 มีการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น นายพลลอนนอลได้เดินทางมาตรวจราชการที่เกาะกง ได้ทำการแต่งตั้งคณะกรรมการปราบปรามผู้กระทำความผิดต่าง ๆ และปราบปรามคอมมิวนิสต์ขึ้น กรรมการชุดนี้มีอำนาจเต็มที่ในการทำหน้าที่สืบสวนและปราบปรามป้องกันการกระทำที่เป็นภัยต่อชาติบ้านเมือง และมีอำนาจในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ได้เต็มที่ เจ้าหน้าที่ของรัฐมีความหวาดระแวงสงสัยในตัวคนไทยเกาะกงว่าจะมีส่วนสมรู้ร่วมคิด จึงมีการสืบจับคนไทยเกาะกงจำนวนมาก และใช้วิธีทารุณ ทรมาณอย่างป่าเถื่อนเพื่อให้ยอมรับสารภาพ ทั้งที่มิได้ทำความผิด นายประสิทธิ นายจี้ นายประชา นายเข้ม และนายรุ่งต่างพากันอพยพเข้าไปอยู่ในอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด แผนการกวาดล้างจับกุม ฆ่าล้าง โคตรคนไทยเกาะกงเป็นไปอย่างกว้างขวาง ในการประชุมอบรมชาวบ้านครั้งหนึ่งที่เกาะกะปิ นายพลลอนนอล ทหารผู้ใกล้ชิดเจ้าสีหนุในฐานะประธานการประชุมได้กล่าวว่า “คนไทยเกาะกง แม้ว่าจะสูญหายตายจากไปสักห้าพันคน ก็ไม่ทำให้แผ่นดินของเขมรเอียง” (จรัญ โยบรยงค์, 2528, หน้า 112-122)

ต่อมารัฐบาลของเจ้าสีหนุถูกต่อต้านจากพรรคคอมมิวนิสต์เขมรอย่างรุนแรง เจ้าสีหนุจึงดำเนินนโยบายระหว่างประเทศหันเข้าหาฝ่ายโลกเสรี ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2513 เจ้าสีหนุได้เดินทางเชื่อมความสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศ ระหว่างนั้นนักศึกษาเขมรได้ทำการเดินขบวนประท้วงการทำงานของรัฐบาลของเจ้าสีหนุ และวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2513 ขณะที่คณะของสมเด็จพระเจ้าสีหนุกำลังเดินทางอยู่ ได้มีการจัดประชุมสภาขึ้น โดยเอาเรื่องนักศึกษาที่เดินขบวนขึ้นมาพิจารณา

ผลแห่งการพิจารณาสภาได้ลงมติให้ปลดเจ้าสีหนุออกจากความเป็นประมุขของประเทศและประกาศยุบรัฐบาลของเจ้าสีหนุ โดยมีมติให้นายพลลอนนอลทหารคู่อริของเจ้าสีหนุขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีผู้นำคนใหม่ในกัมพูชา โดยมีเจ้าศิริมาตะทำหน้าที่เป็นรองนายกรัฐมนตรี โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นฝ่ายให้การสนับสนุน (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 223-224)

นโยบายแรกของนายพลลอนนอล คือ การกวาดล้างขบวนการคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง โดยเริ่มจากการกวาดล้างชาวเวียดนามในกัมพูชาทั้งชาย หญิง ช่างในแม่น้ำโขงกลาดเคลื่อนเป็นจำนวนมาก ฝ่ายคณะไทยอิสระและคนไทยเกาะกงที่เคยต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ของกัมพูชาตลอดมาก็ยังคงต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ต่อไป เพราะไม่ว่าใครจะขึ้นมาเป็นอำนาจ แต่ความตั้งใจของคนไทยเกาะกงคือ พยายามขับไล่คนชาติเขมรให้ออกไปจากแผ่นดินเกาะกง ดังนั้นคนไทยเกาะกงจึงมีแผนทำการยึดพื้นที่เพื่อก่อตั้งเป็นฐานที่มั่น ซึ่งอำเภอปรงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดและจัดตั้งเป็นขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกงขึ้น (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 224-226) ขณะนั้นมีกำลังพลประมาณ 60 คน โดยมีนายรุ่ง พรหมเกษร เป็นหัวหน้า เมื่อข่าวการยึดอำเภอปรงสำเร็จได้แพร่ออกไป ทำให้มีคนไทยเกาะกงที่เคยเข้าร่วมกับขบวนการเขมรอิสระและขบวนการเวียดนามซึ่งได้เดินทางไปยังเวียดนามภายหลังการได้รับเอกราชของประเทศกัมพูชา ได้สมัครใจเข้าร่วมกับขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกง คือ นายอุดร นายประสาท และนายไต้ ภูทอง ขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกงได้รับชัยชนะในพื้นที่ต่าง ๆ เรื่อยมา อำนาจของฝ่ายรัฐบาลในดินแดนเกาะกงจึงเสื่อมลงเป็นลำดับ (เจริญ โยบรรงค์, 2528, หน้า 129-137) ขณะเดียวกันได้สร้างความสัมพันธ์และเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Indochinese Communist Party: ICP) ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประเทศ คือ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ต่อมาจึงได้แตกออกเป็น 3 พรรค ของกัมพูชาเรียกว่า พรรคประชาชนปฏิวัติเขมร (Kmaer People's Revolution Party: KPRP) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พรรคประชาชนเขมร ก่อนจะเปลี่ยนชื่อมาเป็น พรรคแรงงานเขมร และกลายเป็นพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาในที่สุด (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 93-125)

ในการจัดตั้งการปกครองในเขตเกาะกง ได้จัดตั้งผู้บริหารการปกครองเป็นอิสระปกครองกันเอง โดยฝ่ายปกครองได้แก่ นายประสิทธิ์ นายเข้ม นายอุดร นายประชา นายประสาท นายบัว กำนันเง้า นายจันง และนายจี้ ส่วนฝ่ายการทหารประกอบด้วย นายไต้ นายรุ่ง นายบัน นายม่อม นายสมคิด และนายเอม ผลงานของขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกงเป็นที่ประจักษ์แต่ขณะเดียวกันก็สร้างความเกลียดชังลึก ๆ ให้กับพรรคคอมมิวนิสต์เขมร คณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์เขมรจึงวางแผนหาทางกำจัดผู้นำของขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกง เพราะยากแก่การปกครองและหากปล่อยไว้อาจก่อความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในแผ่นดินกัมพูชา ขึ้นต่อไปคือหาทางกวาดล้างและทำลายชนชาติส่วนน้อยให้หมดสิ้นไปจากแผ่นดินกัมพูชา และความสูญเสีย

ครั้งสำคัญก็มาถึง เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2517 พรรคคอมมิวนิสต์เขมรได้ส่งคำเชิญให้นายประสิทธิ์ หัวหน้าขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกงเข้าร่วมประชุมภาค โคนมีทหารจำนวนหนึ่งติดตามไปด้วย ต่อมาในวันที่ 8 เมษายน 2517 ได้ส่งคำเชิญคณะกรรมการระดับหัวหน้าพรรคให้เดินทางเข้าร่วมประชุมด้วย ซึ่งประกอบด้วย นายเข้ม นายอุคร นายประชา นายประสาท นายจ่านง และนายบัว พร้อมทหารคุ้มครองจำนวน 20 คน เวลาผ่านไปนานวันการกลุ่มบุคคลชั้นหัวหน้าฝ่ายบริหารการปกครองก็มีได้เดินทางกลับมา นายไต้และนายบัน เริ่มไม่ไว้ใจ ในวันที่ 15 พฤษภาคม 2517 นายไต้และพวกจึงย้ายฐานตั้งมั่นมายังแม่น้ำคลองกิน ด้วยรู้แล้วว่ากลุ่มคนเหล่านั้นถูกล่อลวงไปมาที่้อย่างเลือดเย็น ดินแดนเกาะกงจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของชนชาติเขมรอีกครั้ง (จรัญ โยธรรยงค์, 2528, หน้า 154-162)

ชีวิตของคนไทยเกาะกงต้องเผชิญกับปัญหาการสู้รบแย่งชิงอำนาจทางการเมืองอยู่ตลอดเวลาในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อย ถูกกักจัดกวาดล้าง เช่นฆ่าตลอดเวลา ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าวทำให้คนไทยพากันลุกขึ้นมาจับอาวุธขึ้นต่อสู้ชนชาติเขมรให้พ้นไปจากเกาะกง เพื่อให้คนไทยได้รับความมีเสรีภาพ อิสระภาพ มีสิทธิในการปกครองตนเอง (ประ โยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 272) ตลอดระยะเวลาของการต่อสู้ที่ยาวนาน คนไทยเกาะกงได้เชื่อมร้อยเครือข่ายของตนเองเข้ากับคณะอิสระหรือเขมรอิสระ จนได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส คณะอิสระที่เกาะกงไม่เคยยุติการเคลื่อนไหวโดยปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา เนื่องจากพวกเขาได้ข้อสรุปว่า “เพราะรัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร เจ้าหน้าที่ที่เคยฆ่าคนเกาะกงเพื่อเอาตัวเอาดีมากขึ้นยังคงอยู่ ยังคงเป็นเจ้าเป็นนายไม่เปลี่ยนแปลงไปไหน จึงต้องทำลายกันต่อไป” (ประ โยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 270)

ในยุคเขมรแดง ภายใต้การนำของพอล พต กล่าวได้ว่าเป็นยุคมืดที่สุดของประวัติศาสตร์เขมร ที่มีกรชนฆ่าคนชาติเดียวกันอย่างเหี้ยมโหดทารุณ ด้วยข้อหาขัดขวางการปฏิวัติ ประกอบด้วยผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือหรือตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตย (Democratic Kampuchea) ผู้ท้าทายต่ออำนาจรัฐ และกลุ่มผู้นิยมเวียดนาม คนไทยเกาะกงซึ่งต่อมารวมตัวกันภายใต้ขบวนการพลพรรคคนไทยเกาะกงได้ติดต่อไปยังเวียดนามให้ทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เวียดนามตอบกลับมามีว่า “ยินดีจะหารื้อด้วย” ไต้ ภูทอง และเตี้ย บัญ จึงติดต่อไปมากับเวียดนาม ซึ่งสุน เซน กล่าวว่า การโค่นล้มเขมรแดงนั้นมาจากการประสานงานร่วมกัน 5 ฝ่าย คือ (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 135-145)

กลุ่มที่ 1 นำโดย เสง สำริน และเจีย ซิม ทางภาคตะวันออก

กลุ่มที่ 2 นำโดย ภู ทอง ทางภาคอีสาน

กลุ่มที่ 3 นำโดยเปน โสวัณณ์ เจีย สต และจัน ซี ปัญญาชนที่ได้รับการฝึกฝนจาก
เวียดนาม

กลุ่มที่ 4 นำโดยฮุน เซน กองกำลังใหม่

กลุ่มที่ 5 นำโดย ไล่ กูทอง และเตีย บัญกลุ่มต่อต้านเขมรแดงในประเทศไทย

ในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2522 กองกำลังแนวร่วมสามัคคีประชาชนกู้ชาติกัมพูชา

(National united front for nation salvation, solidarity and liberation of cambodia) สามารถ
ปลดปล่อยกัมพูชาโดยยึดกรุงพนมเปญได้สำเร็จ เป็นอันสิ้นสุดยุคเขมรแดง อันเป็นยุคมืดที่ยาวนาน
ถึง 3 ปี 8 เดือน 20 วัน (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 141)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2447 นับเป็นเวลากว่า 111 ปี ที่คนไทยบนเกาะกงพยายามคืนดินต่อผู้เพื่อ
รักษาสิทธิ ผลประโยชน์และอัตลักษณ์ความเป็นคนไทย นอกจากนั้นหลังสิ้นสุดยุคเขมรแดงในปี
พ.ศ. 2522 พบว่า คนไทยเกาะกงกลุ่มหนึ่งได้กลายมาเป็นชนชั้นนำทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ
ของประเทศกัมพูชาจนถึงปัจจุบัน เช่น

1. ไล่ กูทอง อดีตสมาชิกกรมการกลาง กรมการเมืองพรรคประชาชนปฏิวัติและ
รองประธานสภาแห่งรัฐ (State Council) เทียบเท่าประมุขแห่งรัฐในขณะนั้นคือ เฮง สัมริน เป็น
แกนนำของพลพรรคไทยเกาะกงเข้าประสานกับแนวร่วมสามัคคีประชาชนชาติกู้ชาติกัมพูชาด้วย
ความช่วยเหลือของเวียดนาม จึงสามารถโค่นพอล พตได้สำเร็จ และเป็นผู้ที่เสนอชื่อ ฮุน เซน
ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี จนได้ครองอำนาจยาวนานมาถึงปัจจุบัน (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551,
หน้า 155-165)

2. พลเอกเตีย บัญ หรือนายสังวาลย์ หินกลิ้ง เตีย บัญ ได้สมรสในปี พ.ศ. 2518 กับ
เดือนใจ ธรรมเกษร (เตา เตือน-Tao Toeun) บุตรสาวของแซม ธรรมเกษร ซึ่งเป็น 1 ใน 7 อดีตผู้นำ
พรรคไทยเกาะกง ที่ถูกเขมรแดงลวงไปสังหารใน พ.ศ. 2517 เข้ารับตำแหน่งแรกเป็นผู้ช่วยหัวหน้า
คณะเสนาธิการ รับผิดชอบทางด้านการศึกษาทหารและกองทัพอากาศ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2523-
2525 จึงได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม และต่อมาในปี พ.ศ. 2525-2530 ถูกย้าย
ไปเป็นรัฐมนตรีคมนาคมและการไปรษณีย์ และย้ายกลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงกลาโหมในปี พ.ศ. 2530 (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 167-177)

3. จา เรียง หรือนายจำเรียง ศิริวงศ์ (ก้านนงั่ว) สมาชิกแนวร่วมกู้ชาติอิน โคจิ้น ซึ่งต่อมา
ในปี พ.ศ. 2498 ได้รับเลือกให้เป็นก้านนงั่วของเนินตะเคียน จนในปี พ.ศ. 2514 ได้ไปเป็นนายด่านอยู่ที่
ท่าเรือแพรกษัตริย์ ภายหลังฝ่ายเขมรแดงเรืองอำนาจจึงได้หลบภัยมาอยู่ในประเทศไทย เมื่อวันที่
25 เมษายน พ.ศ. 2518 จนกระทั่งแนวร่วมสามัคคีประชาชนชาติกู้ชาติกัมพูชาซึ่งประสานกับเวียดนาม
โค่นล้มเขมรแดงได้สำเร็จ จึงเดินทางกลับกัมพูชาอีกครั้ง นายไล่ กูทองเสนอชื่อให้เป็นรัฐมนตรี

ช่วยคลังและผู้ช่วยผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติกัมพูชา ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 จึงได้ขึ้นเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติกัมพูชา ซึ่งถือว่าเป็นผู้กุมหัวใจเศรษฐกิจของกัมพูชา (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 179-187)

4. พลตำรวจเอกทอง จ้อน หรือนายจ้อน อินทสุวรรณ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

5. รุ่ง พรหมเกษร เป็นหนึ่งในผู้นำสำคัญของพลพรรคคนไทยเกาะกง และเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะกงคนแรกหลังเขมรแดงล่มสลาย ผลงานชิ้นเอกคือการพลิกฟื้นสร้างเมืองเกาะกงกลับมาใหม่อีกครั้ง นอกจากนี้ยังเคยเป็นสมาชิกสภาแห่งชาติอีกด้วย (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 189-192)

6. พลเรือเอกเตีย วิน ผู้บัญชาการทหารเรือ ซึ่งเป็นน้องชายของเตีย บัญ (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 193)

นับเป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษ นอกจากกลุ่มคนเหล่านี้จะสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาททั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศกัมพูชาได้แล้ว ยังสามารถดำรงรักษาอำนาจและส่งผ่านให้กับเครือข่ายของตนเอง ได้จนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการที่เตีย บัญ ผู้มีความสามารถทางการทหาร มีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับไล่ ภูทอง และนายทหารระดับสูงของไทยจำนวนมาก ทำให้เขาสามารถดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเสียมราฐ สังกัดพรรคประชาชนกัมพูชาอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ได้ แม้ว่าสื่อมวลชนต่างประเทศจะมองว่าไล่ ภูทองถูกลดความสำคัญลง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ที่ไล่ ภูทองถูกย้ายเป็นคณะกรรมการตรวจสอบของพรรคประชาชนกัมพูชา อีกทั้งสุขภาพก็ทรุดโทรม และใช้เวลาส่วนใหญ่ในไทย ขณะที่เส้นสายของสุน เซน และเจีย ซิมมีมากขึ้น ซึ่งน่าจะส่งผลกระทบต่อเตีย บัญ แต่เตีย บัญยังคงรักษาสถานะของตัวเองได้เป็นอย่างดี พลตำรวจเอกทอง จ้อน หรือนายจ้อน อินทสุวรรณ ปัจจุบันเป็นสมาชิกวุฒิสภา

กลุ่มคนไทยเกาะกงรุ่นใหม่ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ลี ยง พัด หรือนายพัด สุภาภา นักรุกิจชาวไทยเกาะกง ที่ได้รับฉายาว่า ‘เจ้าพ่อเกาะกง’ เป็นเจ้าของอาณาจักรธุรกิจใหญ่กลุ่มหนึ่งของกัมพูชาชื่อ แอลวายพีกรุ๊ป (L.Y.P. Group) เขาได้รับเลือกตั้งเป็น นายกสมาคมชาวไต้หวันของจังหวัดเกาะกง ต่อมาได้สร้างรีสอร์ทและคาสีโน ในพื้นที่นับพันไร่ที่บ้านจามเยียม อำเภอพนมทวน จังหวัดเกาะกง ในนามบริษัท เกาะกง อินเตอร์เนชั่นแนล รีสอร์ทแอนด์ คลับ จำกัด และได้รับการแต่งตั้ง ให้เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจจากนายกรัฐมนตรีสุน เซ็น ในปี พ.ศ. 2543 และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นออกญาในเวลาต่อมา

ในปี พ.ศ. 2545 นายลี ยง พัด ทุ่มเงินกว่า 2,000 ล้านบาท สร้างถนนสายจามเยียม-หัวเขา เป็นถนนคอนกรีต 4 เลน และสะพานข้ามแม่น้ำครางครีนเชื่อมเกาะกงกับจังหวัดตราด ได้สัมปทาน เก็บเงินค่าผ่านสะพาน เมื่อสร้างเสร็จแล้วสร้าง เกาะกง ซาฟารีเวิลด์ นำสัตว์จากต่างประเทศเข้ามา ให้นักท่องเที่ยวได้ชม ทั้งลิงอุรังอุตัง ปลาโลมาแบบเดียวกับซาฟารีเวิลด์ของไทย ธุรกิจต่อจาก รีสอร์ท คือน้ำตาล โดยนาย ลี ยง พัด ร่วมลงทุนกับกลุ่มน้ำตาลขอนแก่น ของตระกูลชินธรรมมิตร 1 ใน 5 กลุ่มธุรกิจน้ำตาลที่ใหญ่ที่สุดของไทยสร้าง โรงงานน้ำตาลขึ้น โดยนายลี ยง พัด ได้สัมปทาน พื้นที่กว่า 4,000 เฮกตาร์ (ประมาณ 2,500 ไร่) ที่เกาะกงเพื่อทำไร้อ้อย และสัมปทานไร้อ้อยนี้เอง ที่เจ้าพ่อเกาะกง โคนสี่ตะวันตกตามวิพากษ์วิจารณ์ ว่าใช้ทหารและตำรวจไล่ประชาชนออกจาก พื้นที่สัมปทานอย่างไม่เคารพสิทธิขั้นพื้นฐานของชาวบ้าน

การดำรงตำแหน่งวุฒิสมาชิกในปี พ.ศ. 2549 ทำให้เจ้าพ่อเกาะกง ยกระดับขึ้นเป็น นักธุรกิจระดับชาติ สร้าง โรงแรมในเมืองหลวงกรุงพนมเปญ และ โรงไฟฟ้าแคมโบเดียอิเล็กทริก พาวเวอร์ ส่งกระแสไฟฟ้า 45 เมกะวัตต์เข้าพนมเปญทำให้ไฟฟ้าในเมืองหลวงไม่ติด ๆ ดับ ๆ อีกต่อไป

ปัจจุบันเป็นเจ้าของโครงการลงทุนด้านเศรษฐกิจจากกลุ่มทุนต่างชาติที่เข้ามาลงทุนใน "เขตเศรษฐกิจพิเศษเกาะกง" (Koh Kong special economic zone) จากการพัฒนาพื้นที่ของบริษัท ลี.ยง.พัด.กรุ๊ป จำกัด (L.Y.P. group co.,Ltd) ปัจจุบันในเขตเศรษฐกิจพิเศษเกาะกงมีบริษัทเข้ามา ลงทุนทำสัญญาเช่าพื้นที่แล้ว 5 บริษัท พื้นที่ 200 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 2,100 ไร่ (บุกรสำรวจ "เกาะกง" กัมพูชา คู่ค้าเศรษฐกิจชายแดนไทยหมื่นล้าน, 2556)

นอกจากนี้ ด้านหน้าประตูทางเข้าเขตเศรษฐกิจพิเศษเกาะกงยังมีการก่อสร้างอาคาร พาณิชยกรรม 100 ยูนิต ให้เช่าในอัตราเดือนละ 3,000-5,000 บาท พร้อมกับการสร้างบ้านพักจำนวนมาก เพื่อรองรับแรงงานจำนวนมากในอนาคต ขณะที่รัฐบาลจะสร้างสนามกีฬาที่ทันสมัยและ ใหญ่ที่สุดของประเทศในที่ดินของ โครงการเพื่อเตรียมเป็นเจ้าภาพกีฬาซีเกมส์ในปี 2563 จนกระทั่ง มีผู้กล่าวว่า นายลี ยง พัด ถือเป็นกระเป๋าสตางค์เงินของสุนเซน (ทองพูน พอพรรณ, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2556)

นายประเสริฐ ศิริ นักธุรกิจชาวไทยเกาะกง อดีตประธานหอการค้าจังหวัดตราด ผู้ที่เคยพา จอมพล ป. พิบูลสงครามลี้ภัยการเมืองจากบ้านหาดเล็กสู่ประเทศกัมพูชา นอกจากนี้เป็นผู้ทำธุรกิจ ทำเทียบเรือกัลปังหา จนประสบความสำเร็จ และเป็นผู้ประสานงานระหว่างจังหวัดตราด และ จังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชาในการดำเนินงานและแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นผู้ริเริ่มโครงการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมไทย-กัมพูชา เมื่อปี พ.ศ. 2539 รวมทั้งให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินการบริเวณ

ชายแดนไทย กัมพูชา ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง ประธานที่ปรึกษาฝ่ายต่างประเทศ หอการค้าจังหวัด ตราด (ประเสริฐ ศิริ, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2556)

ยุทธ ภูทอง อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดเปรยแวงและผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะกง มีศักดิ์เป็น หลานของใใส่ ภูทองและรุ่ง พรหมเกษตร (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 193) ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรป่าไม้และประมง รวมถึงประธานกิตติมศักดิ์สมาคมมวยแห่งชาติ กัมพูชา บุน ตุน ประธานหอการค้าจังหวัดเกาะกงและ นายบุญเลิศ พรหมณ์เกษตร ผู้ว่าราชการ จังหวัดเกาะกง ประเทศกัมพูชาคนปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้เห็นว่า การตกเป็นชนกลุ่มน้อยในดินแดนของตนอย่าง ยาวนาน ได้รับความเจ็บปวดจากการข่มเหง รังแก และการกีดกันทางอัตลักษณ์ แต่ขณะเดียวกัน พบว่าคนไทยเกาะกงกลุ่มหนึ่งได้ก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำผู้มีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านการเมืองและ เศรษฐกิจของประเทศกัมพูชานับตั้งแต่สิ้นสุดยุคเขมรแดงในปี พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบัน

ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงเหล่านี้ดำรงอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ในปัจจุบันที่มีพลวัต ทั้งภายในประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีความลื่นไหลไปมาระหว่างพรมแดน ซึ่งมาพร้อมกับการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยเกาะกงอยู่ในฐานะเป็นประตูสู่อินโดจีน ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลตอนใต้ (R10)

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าว ชุมชนแบบใหม่ไร้พรมแดนได้ก่อตัวขึ้น ระบบ การเมืองและเศรษฐกิจแพร่กระจายข้ามเส้นเขตแดน หน่วยทางสังคมระดับโลกกำลังแผ่ขยาย ออกไป โลกาภิวัตน์ไม่เพียงแต่กำลังทำให้ตลาดไร้พรมแดนเท่านั้น แต่กำลังทำให้ระบบชนชั้นไร้ พรมแดนควบคู่กันไปด้วย ดังนั้นการมองโดยให้ความสำคัญเฉพาะในด้านวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทาง ชาติพันธุ์หรือสถานะทางกฎหมาย ที่วางอยู่บนฐานคิดของการเป็นกลุ่มคนไร้อำนาจที่ได้รับความ เจ็บปวด ไร้ซึ่งสถานะหรือตัวตนที่ยึดโยงเรื่องราวเข้ากับมาตุภูมิของตนเอง จึงไม่เพียงพอต่อการทำ ความเข้าใจสภาพการณ์ในปัจจุบันดังกล่าวอีกต่อไป

ความเป็นคนไทยเกาะกงดังกล่าวได้อำนวยให้กลุ่มชนชั้นนำคนไทยเกาะกงเหล่านี้ได้รับ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองซึ่งมีผลต่อการจัดความสัมพันธ์ภายใต้บริบทใหม่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากลุ่มชนชั้นนำพลัดถิ่นนี้ด้วยวิธีวิทยาเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์ การเมือง ว่ากลุ่มชนชาติพันธุ์ชายขอบเหล่านี้สามารถก้าวขึ้นมาสู่โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำ ระดับชาติ ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศกัมพูชาได้อย่างไร มีปัจจัยเงื่อนไข ไตบ้างที่ส่งผลต่อกระบวนการดังกล่าว และเหตุใดจึงสามารถดำรงอยู่ในฐานะชนชั้นนำจนถึง ปัจจุบันได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคน
ไทยเกาะกง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่
โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง
3. เพื่อศึกษาการผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคน
ไทยเกาะกง

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตในด้านช่วงเวลา

ผู้วิจัยจะศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2447 จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเกาะกงหรือปัจฉิมศัตร์เขตร
ได้ตกเป็นของกัมพูชาภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2447 นับแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน
ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปยังจุดเริ่มต้น เพื่อแสดงให้เห็นถึง
ปัจจัย เงื่อนไขที่มีผลต่อกระบวนการก่อรูปและการดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

จากผลการศึกษาคาดว่าจะนำไปสู่ตัวแบบใหม่ในการศึกษา ที่จะสามารถนำมาอธิบาย
ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของทุนและผลประโยชน์ข้ามรัฐชาติและชนชั้นนำข้ามข้ามพรมแดน
ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันได้

2. ประโยชน์ในเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาคาดว่าจะนำไปสู่ข้อมูลในการกำหนดนโยบายทางการเมืองและ
เศรษฐกิจต่างประเทศเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย-ประเทศกัมพูชาในบริเวณพื้นที่
ชายแดนรวมถึงบทบาทและทิศทางของการเป็นประเทศในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

องค์ความรู้ทั้งทางด้านทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยสำรวจเพื่อนำมาใช้ศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะกงในกัมพูชาสามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพลัดถิ่น
3. เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. กรอบแนวคิดในการวิจัย
5. สมมติฐานการวิจัย
6. การนิยามศัพท์เฉพาะ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ

การศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะกงในกัมพูชานั้น พบว่า แนวคิดหลักที่มีความสำคัญและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าว คือแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ โดยเลือกแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ กล่าวคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นนำ

การจะเข้าใจถึงแนวความคิดเรื่องชนชั้นนำนั้นจำเป็นต้องศึกษาแนวความคิดเรื่องการแบ่งชั้นทางสังคม (Social stratification) อันเป็นแนวความคิดทางสังคมวิทยาก่อน เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวถือเป็นรากฐานของแนวความคิดเรื่องชนชั้นนำ ซึ่งให้คำอธิบายลักษณะความไม่เสมอภาคในลักษณะต่าง ๆ กัน (Social inequality) อีกนัยหนึ่งการแบ่งชนชั้นทางสังคมเป็นเรื่องทางสังคม โดยเฉพาะ เป็นเรื่องที่มีมนุษย์ในสังคมนั้นเองกำหนดกฎเกณฑ์และประเมินค่าจัดระเบียบการแบ่งชั้นทางสังคมขึ้น ในที่สุดนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น จนเกิดเป็นชนชั้นทางสังคมขึ้นในที่สุด ลักษณะการแบ่งชั้นทางสังคมจึงมีรูปแบบแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม มีขอบเขตและความเข้มข้นแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของสังคมซึ่งแตกต่างกันไป

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การแบ่งชั้นทางสังคมจึงหมายถึงการจัดคนในสังคมออกเป็นกลุ่มที่มีความไม่เสมอภาคกัน หรือลดหลั่นต่างกันตามฐานะตำแหน่งที่ไม่เท่าเทียมกันในด้านอำนาจ ทรัพย์สิน การประเมินค่าทางสังคมและความพึงพอใจในด้านจิตใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความไม่เสมอภาคทางสังคมที่นำไปสู่การแบ่งคนเป็นชนชั้นดังกล่าวนี้ เป็นเพราะเกิดความไม่เสมอภาคในด้านอำนาจ ทรัพย์สิน การประเมินค่าทางสังคมและความพึงพอใจในด้านจิตใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างรวมกัน อำนาจและทรัพย์สินเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก ส่วนการประเมินคุณค่าทางสังคมนั้นหมายถึงการที่สมาชิกของชุมชนหรือสังคมแห่งใดแห่งหนึ่งร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์ว่า คุณลักษณะใด ที่ควรได้รับการยกย่อง อะไรไม่ควรยกย่อง และควรยกย่องอะไรเหนือสิ่งอื่นใด ส่วนความพึงพอใจในด้านจิตใจแม้จะมีลักษณะเป็นนามธรรมอยู่มาก แต่ถือกันว่าเป็นสิ่งสำคัญในความเป็นอยู่ของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์ไม่ใช่มีชีวิตอยู่ได้เพราะความพึงพอใจเฉพาะด้านวัตถุเท่านั้น แต่ยังมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการตอบสนองทางด้านจิตใจด้วย ระดับความพึงพอใจที่ต่างกันในด้านจิตใจสามารถเป็นเครื่องแบ่งแยกชนชั้นของมนุษย์ได้

การแบ่งชั้นทางสังคมนั้นเป็นเรื่องที่สังคมกำหนดขึ้นมาโดยแท้ ไม่มีใครภายนอกสังคมมากำหนดให้ได้ ดังนั้นการแบ่งชั้นทางสังคมจึงเป็นเรื่องของความเชื่อ กฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ ที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากช่วงอายุคนไปยังชั่วอายุคนรุ่นต่อ ๆ ไป โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ซึ่งจะต้องมีการให้รางวัล สำหรับคนที่ยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมและลงโทษคนที่ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม แต่การให้รางวัลและลงโทษนั้นไม่ได้ให้ผลที่สมบูรณ์เต็มที่ ดังนั้นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมจึงมีการเปลี่ยนแปลงได้บ้าง เมื่อระยะเวลาผ่านไปนาน ๆ ผลที่ตามคือ ลักษณะการแบ่งชั้นทางสังคมก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้บ้างจากคนช่วงอายุหนึ่งถึงคนช่วงอายุถัด ๆ ไป นอกจากนี้การแบ่งชั้นทางสังคม มีผลต่อเนื่องหรือผลกระทบต่อรูปแบบวิถีปฏิบัติของคนในสังคม ผลต่อเนื่องที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ โอกาสในชีวิตไม่เท่าเทียมกัน โอกาสในการเจริญก้าวหน้าไม่เท่าเทียมกัน และที่เห็นได้ชัดคือ มีแบบแผนการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน

จากการมีอยู่ของการแบ่งชั้นทางสังคมดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าสังคมนั้น ๆ จะแบ่งคนเป็นกี่ชั้นก็ตาม จะมีรูปแบบอย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่พบได้ร่วมกันในทุกสังคมก็คือ จะมีคนกลุ่มน้อยหรือจำนวนน้อยเป็นสัดส่วนน้อยนิดของคนในสังคมทั้งหมดเท่านั้น ที่ถูกจัดว่าเป็นชนชั้นสูงสุดของสังคม เป็นกลุ่มคนที่เปรียบเทียบกับปลายแหลมของรูปปิระมิด ถ้าปิระมิดทั้งอันหมายถึงคนทั้งหมดในสังคม คนจำนวนน้อยนี้เองมีอำนาจมากที่สุด ร่ำรวยที่สุด หรือมีทรัพย์สินมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ เป็นกลุ่มคนที่ได้รับการยกย่องมากที่สุด ซึ่งกล่าวโดยสรุป เป็นกลุ่มคนที่ครอบงำการใช้อำนาจและการตัดสินใจของสังคมเอาไว้ในมือ

การที่คนกลุ่มน้อยที่ว่ามีอำนาจมากที่สุด ร่ำรวยที่สุดและในที่สุดกุมชะตาชีวิตชีวิตของสังคมไว้ในแง่ที่ว่าคนกลุ่มน้อยควบคุมการตัดสินใจในนโยบายของสังคมเอาไว้ดังกล่าว จึงเท่ากับว่าคนกลุ่มนี้ปกครองสังคมหรือชุมชนนั้นนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าชนชั้นสูงปกครองสังคมและชุมชน นักรัฐศาสตร์ที่มีความมีความเชื่อเช่นนี้ พยายามชี้ให้เห็นว่าทุกประเทศทุกสังคม ทุกชุมชนไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ จะถูกรอบงำและปกครองโดยชนชั้นสูง หรือชนชั้นนำ (Elite) และยังชี้ต่อว่าชนชั้นนำกลุ่มนี้มักจะรวมตัวกันเหนียวแน่น มีผลประโยชน์ร่วมกัน พูดภาษาเดียวกัน รวมตัวกันเป็นชนชั้นปกครอง (Ruling class) มีอุดมการณ์ร่วมกัน มีความเชื่อและโลกทัศน์แบบเดียวกัน และที่สำคัญที่สุดชนชั้นนี้ปกครองและใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของกลุ่มตนเอง ไม่ใช่เพื่อชุมชนและสังคมโดยรวม

คนกลุ่มน้อยที่อยู่ยอดปิระมิดของอำนาจและทรัพย์สินดังกล่าวนี้ เรียกได้ว่าเป็นชนชั้นนำ เป็นกลุ่มคนที่ใช้อำนาจและตัดสินใจแทนประชาชนในชุมชนหรือสังคม ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นชนชั้นที่ปกครองชุมชนและสังคมดังกล่าว ถ้าจะให้ความหมายของชนชั้นนำอย่างกะทัดรัดและถูกต้องที่สุดอาจกล่าวได้ว่า ชนชั้นนำคือคนกลุ่มน้อยที่อยู่บนจุดสุดยอดปิระมิดของการแบ่งชั้นทางสังคม เป็นคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุดในการครอบครองทรัพย์สินและความร่ำรวยมากที่สุด หรือมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมหรือชุมชน และคนกลุ่มน้อยดังกล่าวได้อาศัยความได้เปรียบดังกล่าวในการเข้าถึงหรือเข้าควบคุมการตัดสินใจของสังคมและชุมชนเอาไว้ ซึ่งก็คืออำนาจปกครองนั่นเอง

นอกจากอำนาจและทรัพย์สินจะเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อกันแล้ว ยังมีปัจจัยรองอื่น ๆ ที่ส่งเสริมให้คนกลายเป็นชนชั้นนำ เช่น ความเคารพนับถือ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และความรู้ เป็นต้น โดยแต่ละปัจจัยต้องได้รับการยอมรับจากคนในสังคมแต่ละยุคสมัย

ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้นนี้ พอชี้ให้เห็นได้ว่า การมีปัจจัยที่แตกต่างกันมากกว่าหนึ่งปัจจัยในการสนับสนุนส่งเสริมให้บุคคลเป็นชนชั้นนำ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าประเภทของชนชั้นนำนั้นอาจมิได้หลากหลายมากกว่าหนึ่งประเภท โดยเป็นไปตามลักษณะปัจจัยและค่านิยมหรือการประเมินค่าของคนในสังคมแต่ละแห่ง ประเภทของชนชั้นนำจึงมิได้มีมากพอ ๆ กับค่านิยมของสังคม (ระดม วงษ์น้อย, 2526, หน้า 3-9)

การทำความเข้าใจต่อแนวคิดการแบ่งชั้นทางสังคม (Social stratification) เป็นฐานสำคัญในการศึกษาถึงกระบวนการก่อรูปของชนชั้นนำ ซึ่งถูกกำหนดจากปัจจัยที่มาจากค่านิยมหรือการประเมินคุณค่าทางสังคม

ความหมายของชนชั้นนำ มีผู้ที่อธิบายไว้หลายท่านด้วยกันดังนี้

Bottomore (1968) ซึ่งได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ว่าสามารถแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มคนที่มีอำนาจ มีอิทธิพล ซึ่งเรียกว่า ชนชั้นนำ และสามัญชน ชนชั้นนำ หมายถึง บุคคลที่ดำรงตำแหน่งสูงในสังคม หรือ อยู่ที่ยอดปิระมิดของโครงสร้างทางสังคม เช่น กลุ่มผู้ปกครองในระดับ ประเทศ ชุมชน หรือบุคคลที่ดำรงตำแหน่งสูงในสังคม ส่วนอีกกลุ่มคือ ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง (Non-elite) หรือสามัญชน เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความอำนาจและอิทธิพล ไม่มีบทบาทในการตัดสินใจทางสังคมโดยตรง

Pareto (1965) กล่าวว่า ชนชั้นนำ คือ ปัจเจกชนที่มีค่าความสามารถในแต่ละด้านสูง เช่น ความฉลาด สติปัญญา มีระดับทางการเมือง อำนาจและอิทธิพลทางสังคม ชนชั้นนำนี้เรียกว่า “ชนชั้นนำ” Pareto ยังได้แบ่งระดับของชนชั้นนำออกเป็น 2 ระดับคือ

1. ชนชั้นระดับล่างซึ่งไม่มีอำนาจในการปกครอง
2. ชนชั้นระดับสูงซึ่งเป็นชนชั้นนำที่มีอำนาจในการปกครองชนชั้นนำในความหมายที่

Pareto กล่าวถึงนี้ ไม่ได้หมายถึงคนเพียงคนเดียวที่มีอำนาจ หรือ ครอบครองอำนาจอย่างเด็ดขาด แต่ชนชั้นนำ คือ คนกลุ่ม/ จำนวนน้อยที่ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือ ซึ่งเป็นคนในกลุ่มชนชั้นนำเดียวกัน

Pareto ได้เปรียบเทียบบุคลิกของชนชั้นนำกับสัตว์ 2 ประเภท คือ สุนัขจิ้งจอก และสิงโต ซึ่งเขาได้อธิบายลักษณะของสัตว์ทั้ง 2 ประเภท ดังนี้

1. ชนชั้นนำแบบสุนัขจิ้งจอก มีความเฉลียวฉลาด ไหวพริบดี มีสติปัญญาดี กลุ่มนี้จะ เป็นศูนย์กลางของอำนาจ (Inner core elite)
2. ชนชั้นนำแบบสิงโต มีกำลังความสามารถมาก คนกลุ่มนี้จะให้การสนับสนุนชนชั้นกลุ่มแรก

Mosca (1979) กล่าวว่าในทุกสังคมจะมีคนเพียง 2 ชนชั้น ไม่ว่าจะเป็นสังคมในสมัยโบราณหรือสังคมสมัยใหม่ จะประกอบไปด้วย ชนชั้นผู้ปกครอง และชนชั้นผู้ถูกปกครอง โดยชนชั้นผู้ปกครองนี้จะมีจำนวนน้อยแต่มีสามารถผูกขาดอำนาจในทางการเมืองและได้รับผลประโยชน์จากการผูกขาดอำนาจดังกล่าว ส่วนชนชั้นผู้ถูกปกครองเป็นกลุ่มคนจำนวนมากจะถูกควบคุมและบังคับโดยชนชั้นปกครองเสมอ

Lasswell and Kaplan (1976) จะให้ความสำคัญกับอำนาจ และอิทธิพล ซึ่งเห็นว่าอิทธิพลมีความสัมพันธ์กับอำนาจที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน โดยอธิบายว่า ชนชั้นนำคือ ผู้ที่ถืออำนาจทางการเมืองและทางสังคม ซึ่งสามารถคงอยู่และเห็นได้ในช่วงเวลาหนึ่ง แบ่งโครงสร้างสังคมเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คนที่มีอำนาจมาก คือ “ชนชั้นนำ” รองลงมาได้แก่

“ชนชั้นนำระดับกลาง” ส่วนคนที่มีอำนาจน้อยที่สุดในสังคมคือ “มวลชน”

ขณะเดียวกัน Lasswell and Kaplan (1976) ได้จำแนกชนชั้นออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่

1. ชนชั้นปกครอง ซึ่งชนชั้นนี้ได้ถูกเลือกสรรและแสดงออกถึงอำนาจในผลประโยชน์ของตน
2. ชนชั้น เป็นชนชั้นนำที่มีอำนาจสามารถทำตามความต้องการของตนเองได้ แต่ไม่มีส่วนในการปกครอง
3. ชนชั้นได้ปกครอง เป็นชนชั้นที่มีอำนาจ บทบาทและได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมค่อนข้างน้อย

นักคิดชนชั้นนำที่มีชื่อเสียงในยุคต่อมาคือ Mills (2000) ที่เขียนหนังสือชื่อ “The power elite” Mills กล่าวว่า ในสังคมอุตสาหกรรมมีกลุ่มที่ทรงอำนาจในการครอบงำสังคม 3 กลุ่มหลักคือ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มทหาร และกลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มเหล่านี้เรียกว่า ชนชั้นนำทางอำนาจ (Power elite) ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญคือ มีความเหมือนกันในทางสังคม กล่าวคือ เป็นชนชั้นและมีต้นกำเนิดจากสถานภาพทางสังคมเดียวกันมีเอกภาพเชิงค่านิยมที่ตกลงร่วมกันระหว่างกลุ่มชนชั้นนำด้วยตนเอง และมีปฏิสัมพันธ์ทั้งแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและแบบที่เป็นทางการผ่านสมาคม

Marker (1981, p. 29) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชนชั้นนำ หมายถึง ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงสุดของอำนาจและทรัพย์สินซึ่งชนชั้นนำจะเป็นผู้ที่มีอำนาจอิทธิพลและสามารถควบคุมทรัพยากรที่สำคัญของสังคมทั้งยังมีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายชี้แนะกิจกรรมและตัดสินใจในประเด็นสำคัญของสถาบันหลักทางสังคมเช่นรัฐบาลบรรษัทสถาบันการศึกษา”

ระดม วงษ์น้อย (2527, หน้า 8) ให้ความหมายไว้ว่า “บุคคลชั้นนำในสังคมเป็นผู้ที่มีอำนาจร่ำรวยและมีบทบาทในการตัดสินใจในนโยบายของสังคมจึงเท่ากับว่าบุคคลกลุ่มนี้มีบทบาทในการปกครองสังคมหรือชุมชนนอกจากนั้นบุคคลชั้นนำกลุ่มนี้จะรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นมีผลประโยชน์ร่วมกันมีอุดมการณ์ร่วมกันและรวมตัวกันเป็นชนชั้นปกครองบุคคลกลุ่มนี้

2. ประเภทของชนชั้นนำ

จากคำนิยามของชนชั้นนำที่กล่าวมาแล้วข้างต้นได้สะท้อนเห็นภาพของลักษณะพิเศษของชนชั้นนำที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไปแต่หากจะระบุลักษณะชนชั้นนำอย่างตายตัวนั้นเป็นเรื่องที่กระทำได้ยาก เนื่องจากมักเกี่ยวพันกับระบบคุณค่าและการยอมรับจากสังคมเป็นหลัก (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2513, หน้า 22)

อย่างไรก็ดีได้มีนักคิดหลายท่านที่กล่าวถึงลักษณะและประเภทของชนชั้นนำโดยมีรากฐานอยู่ที่ลักษณะอันพิเศษนั้นดังนี้

Weber (n.d. อ้างถึงใน ชาอุชัย งามธุระ, 2541, หน้า 16-17) ได้กล่าวถึงลักษณะของชนชั้นนำว่ามีความแตกต่างจากมวลชนทั่วไป เนื่องจากมีปัจจัยหรือองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ

1. Wealth (ทรัพย์สิน) คือ พลังทางเศรษฐกิจหรือความมั่งคั่ง ชนชั้นเดียวกันจะมีชีวิตประวัติในการได้มาซึ่งสิ่งต่าง ๆ ในสังคมคล้ายคลึงกันและมีจำนวนพอ ๆ กัน เช่น โอกาสทางการศึกษาการมีสุขภาพดีความเป็นอยู่สุขสบายเศรษฐกิจดี

2. Power (อำนาจ) ในที่นี้หมายถึง นิสัยสามารถ (Capacity) ในการดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตนแม้จะขัดขึ้นกับความรู้สึทักข์ของผู้อื่นก็ตามเช่นชนชั้นการเมือง (พรรคการเมือง) หรือผู้นำทางการเมือง (Political elite) ซึ่ง Weber ได้แยกผู้นำโดยค้ำนึ่งถึงอำนาจไว้ดังนี้

2.1 ผู้นำแบบตรรกะ-นิติอำนาจ (Rational-legal authority) เป็นอำนาจที่ได้มาตามหลักเหตุผลตามกฎหมายและตามระบบเหตุผลของสังคมนั้น ๆ โดยจะตราไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

2.2 ผู้นำแบบธรรมเนียมอำนาจ (Traditional authority) เป็นอำนาจที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาโดยทั่วไปอำนาจประเภทนี้จะมาจากการสืบสายเลือดความคุ้นเคยความสัมพันธ์

2.3 ผู้นำบารมีอำนาจ (Charismatic authority) เป็นอำนาจที่มีลักษณะพิเศษนั้นคือมีลักษณะบุคลิกภาพผิดจากคนธรรมดาที่มีอำนาจที่เหนือธรรมชาติลักษณะของบารมีอำนาจจะเกิดขึ้นได้และคงอยู่ได้ด้วยการยอมรับจากผู้อื่นและมีผู้ตามเป็นจำนวนมาก

3. Status (สถานภาพ) หมายถึง แบบวิธีการดำเนินชีวิตเช่นการแต่งกายการบริโภคหรือระดับของความนิยมทางสังคม (Social esteem) ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้รับซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพลังทางเศรษฐกิจมากแต่ความสัมพันธ์นี้ก็ไม่ถือเป็นหลักสากลเสมอไปโดยทั่วไปลักษณะทั้ง 3 ประการข้างต้นมักจะเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันแต่ก็ไม่เสมอไปทุกสังคมจะนั้นบุคคลชั้นนำอาจมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือทั้งสามลักษณะร่วมกันก็ได้

Bottomore (1968) ได้ศึกษาเรื่อง ชนชั้นนำทางสังคมและสรุปว่าชนชั้นนำมีหลายประเภทด้วยกันขึ้นอยู่กับกรยอมรับของคนในสังคมโดยทั่วไปแล้วชนชั้นนำมีอยู่ 7 ประเภทคือ ชนชั้นนำที่อยู่ในราชวงศ์ (Dynasty elite) ชนชั้นนำทางทหาร (Military elite) ชนชั้นนำทางราชการ (Bureaucratic elite) ชนชั้นนำทางศาสนา (Religious elite) ชนชั้นนำที่เป็นปัญญาชน (Intellectual elite) ชนชั้นนำทางธุรกิจ (Business elite) และชนชั้นนำทางการเมือง (Political elite)

ชาอุชัย งามธุระ (2541, หน้า 20) ได้สรุปไว้ว่าชนชั้นนำผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลต้องมึฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีซึ่งจะส่งเสริมและสนับสนุนให้มีอำนาจและสามารถรักษาอำนาจไว้ได้รวมทั้งได้อธิบายฐานอำนาจซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประการในลักษณะที่คล้ายคลึงกับ Max Weber ดังนี้

1. สิทธิอำนาจ (Authority) เป็นสิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้มาจากกฎเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมมีสถาบันทางสังคมรองรับ (Legal-authority) ในลักษณะของตำแหน่งอย่างเป็นทางการ (Formal position) ทำให้เกิดการยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง ผู้มีอำนาจประเภทนี้คือ ข้าราชการในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล เป็นต้น

2. ทรัพยากรทางวัตถุ (Material resources) คือ สิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มมีมากกว่าคนอื่น ๆ เช่น ทรัพย์สินเงินทองซึ่งเป็นสิ่งของหายาก อันเป็นที่ต้องการของคนในสังคมชนชั้นนำจะใช้ ทรัพยากรวัตถุมากกว่าผู้อื่นและใช้แลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้ประโยชน์มาสู่ตนซึ่งประโยชน์ในลักษณะนี้ก็คือประโยชน์ทางเศรษฐกิจผู้มีทรัพยากรทางวัตถุเหล่านี้ ได้แก่ คหบดีเศรษฐี นายทุน เป็นต้น

3. ทรัพยากรที่มีใช้วัตถุ (Non-material resources) คือทรัพยากรที่ไม่สามารถจับต้องได้ เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง ความรอบรู้ หน้าที่การงาน กลุ่มหรือบุคคลที่มีทรัพยากรประเภทนี้จะได้รับความนิยมชมชอบความศรัทธาการยกย่องนับถือจากสังคม เช่น พระสงฆ์ครูอาจารย์ผู้อาวุโส โดยสรุปแล้วชนชั้นนำจะเป็นคนจำนวนน้อยในสังคมที่มีคุณสมบัติบางประการหรือหลายประการที่เหนือกว่าคนจำนวนมากในสังคมดังต่อไปนี้

3.1 กลุ่มบุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่อย่างเป็นทางการในสังคมและเป็นตำแหน่งที่ถูกต้องตามกฎหมายเช่นกลุ่มข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง

3.2 กลุ่มบุคคลที่มีทรัพยากรมากกว่ากลุ่มบุคคลทั่ว ๆ ไปทั้งทรัพยากรที่เป็นรูปธรรม เช่นทรัพย์สินเงินทองและทรัพยากรที่เป็นนามธรรม เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยกย่องความรอบรู้

3.3 กลุ่มบุคคลอาวุโสในชุมชนที่มีญาติพี่น้องมาก

3.4 กลุ่มบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องอันเป็นประโยชน์และเป็นที่ประจักษ์แก่คนในสังคม

3.5 กลุ่มบุคคลที่สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แลกเปลี่ยนเพื่อให้ประชาชนทั่วไปปฏิบัติตามได้กล่าวคือสามารถจูงใจ โน้มน้าวและชักจูงคนส่วนใหญ่ให้คล้อยตามและปฏิบัติตามได้

3.6 กลุ่มบุคคลที่มีวิถีการดำเนินชีวิตและโอกาสในชีวิตที่แตกต่างจากกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ในลักษณะเหนือกว่าดีกว่า เช่น รสนิยมในด้านต่าง ๆ การศึกษา สุขภาพอนามัย การบริโภคนิยม เป็นต้น

3.7 กลุ่มบุคคลที่มีอาชีพอันได้รับการยอมรับอย่างมากในสังคม เช่น ข้าราชการ นักธุรกิจ (นายทุนพ่อค้า) นักการเมืองศาสนา (พระหรือนักบวช) เป็นต้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2555) ได้กล่าวเกี่ยวกับกลุ่มชนชั้นนำที่ถือว่าเป็นหัวขบวนสำคัญ ๆ ประกอบด้วย

1. ระบบราชการ รวมทั้งกองกำลังติดอาวุธทั้งหมด (บางครั้งก็ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน บางครั้งก็แตกแยกกันภายใน จนทำให้ไม่อาจยึดอำนาจไว้แต่ผู้เดียวได้ ในขณะที่ฝ่ายราชการ พลเรือนสูญเสียความชอบธรรมในการนำไปมากแล้ว)

2. นักธุรกิจอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ บางส่วนก็สั่งสมทุนมานานตั้งแต่ก่อนสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สบโอกาสสร้างความมั่งคั่งได้อย่างแท้จริงด้วยนโยบาย พัฒนา ซึ่งสถาปนาขึ้นในสมัยสฤษดิ์ เป็นต้นมา

3. นักธุรกิจในต่างจังหวัด กลุ่มนี้ก็เป็นผลผลิตของนโยบายพัฒนาเหมือนกัน เช่น เป็นเจ้าของกิจการแปรรูปสินค้าเกษตรนายทุนเงินกู้ทำกิจการขนส่ง ฯลฯ เป็นต้น กลุ่มนี้บางส่วน อาจเข้าไปเกี่ยวพันกับธุรกิจในเมืองมิดด้วย ทั้งความจำเป็นในการประกอบกิจการ และเพราะเป็น โอกาสซึ่งเกิดขึ้นใหม่ในตลาดชนบท เช่นเป็นเจ้าของมือหอยเดือน ออกเงินกู้ด้วยอัตราดอกเบี้ย ผิดกฎหมาย ทำไร่หรือโรงงานนรกเพื่อประกันการมีแรงงานในยามจำเป็น ฯลฯ ดังนั้น หลายคน ในกลุ่มนี้จึงมีฉายาว่า เจ้าพ่อ

Keyes (1970) ได้ศึกษาและแบ่งประเภทของชนชั้นนำของไทยได้ 3 ประเภท โดย Keyes พิจารณาจากบทบาทและที่มาของอำนาจ (Source of authority) โดยมีแหล่ง (Source) 2 แหล่ง ที่ทำให้เกิดชนชั้นนำ คือ ลักษณะของโครงสร้างสังคมแบบชาวนา (Peasant source) และแหล่งภายนอก ระดับชาติ (National source) ซึ่งทั้ง 2 แหล่งนี้จะเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดผู้นำท้องถิ่น ได้แก่

1. บุคคลชั้นนำที่ไม่ใช่ชาวบ้าน (Non-villagers) ซึ่งไม่ใช่คนในหมู่บ้าน แต่มีอิทธิพล ในการติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ ข้าราชการบางตำแหน่ง พ่อค้าคนกลางที่ เข้ามาค้าขายในหมู่บ้าน และนักการเมืองทุกระดับ

2. บุคคลชั้นนำตามประเพณี ซึ่งเรียกว่า “ผู้ใหญ่” (Elders) เป็นผู้อาวุโสในชุมชน รวมทั้ง การเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3. บุคคลชั้นนำที่เป็นตัวกลาง (Synaptic leader) หรือบุคคล ที่มีสถานะอยู่ระหว่าง 2 ประเภทแรก ซึ่งเป็นตัวเชื่อมโครงข่ายการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับกลุ่มอื่น ๆ ในระดับชาติ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู พ่อค้าคนกลางในระดับหมู่บ้าน

Mills ได้ศึกษาไว้อีกทั้งได้รับการยกย่องเป็นต้นแบบของการศึกษาชนชั้นนำในระดับชาติ โดย Mills (1956) พบว่า สังคมอเมริกันที่ว่าเป็นประเทศเสรีประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิ ควบคุมผู้ปกครองที่ตนเองเลือกไปนั้น ไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด แต่กลับพบว่า สังคมอเมริกัน นั้นเองถูกรอบงำและผูกอำนาจโดยชนชั้นนำ 3 ประเภท คือ

1. นักธุรกิจที่ร่ำรวยมหาศาล
2. นายทหารระดับสูงของกองทัพ และ

3. นักการเมืองอาชีพที่ได้รับ การเลือกตั้ง

แต่อำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ อยู่ที่นักธุรกิจและทหารที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วนชนชั้นนำทางการเมืองซึ่งคือ นักการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนมีอำนาจน้อยมาก และเป็นรองนักธุรกิจและทหารหรือบางครั้งก็อาจถูกควบคุม โดย 2 กลุ่มนั้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับตัวแบบเครือข่ายชนชั้นนำและการหมุนเวียนของชนชั้นนำ

(The circulation of elite)

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับตัวแบบเครือข่ายชนชั้นนำ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2552) ได้นำเสนอตัวแบบเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองไว้ 2 สำนักใหญ่ ๆ คือ สำนักอเมริกัน สำนักเยอรมัน แต่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอนำเสนอตัวแบบของสำนักอิตาลีเข้ามาในการวิเคราะห์เพิ่มเติม ดังภาพที่ 2-1

ภาพที่ 2-1 ตัวแบบเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมือง

1. ตัวแบบสำนักอเมริกัน

William Domhoff ถือเป็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่พยายามวิเคราะห์และศึกษา โครงสร้างอำนาจในสังคมอเมริกัน กล่าวได้ว่าเขาเป็นนักวิชาการที่ศึกษาโครงการสร้างอำนาจที่มีฐานคิดทางด้านทฤษฎีชัดเจน ขณะเดียวกันก็มีวิธีวิทยาในการศึกษาที่ค่อนข้างเป็นระบบและไม่อิงอยู่กับสำนัก Pluralist Marxist หรือทฤษฎีองค์การกระแสหลัก

Domhoff มีผลงานการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจที่สำคัญหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็น Who Rules America ? (1967), Power Structure Research (1980), Power politics and social change (2006) นอกจากนี้เขายังได้เขียนบทความเผยแพร่ใน Website ที่ชื่อว่า Who Rules America อีกหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็น Studying Power, Power Structure Research, The Four Networks Theory of Power, Mills, Floyd Hunter, and 50 years of Power Structure Research, Wealth, Income, and Power, Interlocking Directorate in the Corporate Community เป็นต้น (Domhoff, 2002; 2011)

“อำนาจ” ในมุมมองของ Domhoff คือ ความสามารถของคน ๆ หนึ่งหรือกลุ่ม ๆ หนึ่งที่ สามารถสร้างผลกระทบต่อคนกลุ่มอื่น ๆ ตามที่ตนเองตั้งใจและคาดหวังว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น

จากนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่าอำนาจก็คือความสามารถในการครอบงำ/ ครอบครอง/ ควบคุมคน กลุ่มหนึ่งที่มีต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นการที่จะวิเคราะห์ว่าชนชั้นใด กลุ่มคนใด มีความสามารถในการครอบงำ/ ครอบครอง/ ควบคุมสังคม จึงจำเป็นวิเคราะห์จากสิ่งที่เรียกว่า “ดัชนีอำนาจ” (Power indication) หลักการวิเคราะห์ดัชนีอำนาจมีหลักการพิจารณาดังต่อไปนี้ (Domhoff, 2002)

1. การพิจารณาดัชนีอำนาจในมิติเศรษฐกิจ คือ การพิจารณาจากการกระจุกตัวของความมั่งคั่งและรายได้ กลุ่มคนที่มีความสามารถในการครอบงำสังคม ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่มีความมั่งคั่งทางทรัพย์สินมากกว่ากลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคม
2. การพิจารณาดัชนีอำนาจในมิติสังคม คือ การพิจารณาจากความเป็นอยู่ทางสังคม เช่น การพิจารณาจากสุขภาพอนามัย การศึกษา คุณภาพชีวิต กลุ่มคนที่มีความสามารถในการครอบงำสังคมมักมีความเป็นอยู่ที่ดี (Well-being) และสูงกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม
3. การพิจารณาดัชนีอำนาจในมิติการเมือง คือ การพิจารณาจากตำแหน่งหน้าที่กลุ่มคนที่มีความสามารถมักเป็นผู้ที่สามารถควบคุมสถาบันทางเศรษฐกิจ สังคมรวมถึงมีอำนาจในการครอบงำการเมืองการปกครองของประเทศ

เมื่อพิจารณาถึงจุดเน้นของการศึกษาอำนาจของ Domhoff นั้น พบว่า เขาพยายามที่จะวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ (Power) และความมั่งคั่ง (Wealth) ในลักษณะที่ว่า “ใครมีอำนาจก็มีความมั่งคั่ง ใครมีความมั่งคั่งก็จะมีอำนาจด้วย” ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความมั่งคั่งนั้นเป็นไปดังตัวอย่างต่อไปนี้ (Domhoff, 2002; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2553)

1. ความมั่งคั่งเป็นทรัพยากรสำคัญในการสนับสนุนพรรคการเมือง กล่าวคือ ใครก็ตามที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมักมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนเงินแก่พรรคการเมือง เมื่อพรรคการเมืองได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองย่อมออกนโยบายที่สนับสนุนหรือเกื้อกูลกลุ่มคนที่มีความมั่งคั่งเหล่านั้น
2. ใครก็ตามที่มีหุ้นอยู่ในบริษัทใดบริษัทหนึ่งเป็นจำนวนมาก (ความมั่งคั่งในการถือครองหุ้น) นั้นย่อมหมายถึง อำนาจในการควบคุมหรือกำหนดทิศทางการดำเนินงานของบริษัทหรือองค์กรนั้น ๆ
3. การมีอำนาจทางการเมืองย่อมเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมการสร้าง ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของครอบครัว เครือญาติหรือเครือข่ายทางการเมืองของตน

นอกจากนี้ Domhoff ยังได้ต่อยอดความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับการเมืองเอาไว้ภายใต้สิ่งที่เขาเรียกว่า “กระบวนการพิเศษทางผลประโยชน์” (Special interest process) ซึ่งเป็นวิธีการ/ เครื่องมือ/ ปัจจัยหลายรูปแบบที่กลุ่มชนชั้นนำทางธุรกิจนำมาใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ ไม่ว่าจะ เป็นมาตรการทางด้านภาษี การอุดหนุนทางการเงิน การปรับเปลี่ยนกฎ ระเบียบข้อบังคับ

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ทางฝ่ายธุรกิจจะต้องมีความสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง หรือกลุ่มการเมืองกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้แน่นอนว่าหากธุรกิจไหนที่มีความสัมพันธ์ หรือเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจทางการเมืองก็มีโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาถึงเครือข่ายอำนาจในมุมมองของ Domhoff การศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายอำนาจ Domhoff เห็นด้วยกับวิธีการศึกษาของนักสังคมวิทยาอย่าง Michael Mann ที่มองว่าเครือข่ายอำนาจหลัก ๆ ที่จะนำไปสู่การก่อรูปโครงสร้างอำนาจนั้นประกอบไปด้วย 4 เครือข่ายหลัก คือ เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) เครือข่ายทางเศรษฐกิจ (Economic) เครือข่ายทางการเมือง (Political) และเครือข่ายทางทหาร (Military) หรือที่รู้จักกันในนามของ “IEPM Model”

Knoke (1990, pp. 119-149) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายแบบชนชั้นนำว่าตั้งอยู่บนฐานคิดของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่มีลักษณะเหมือนพีระมิดเชิงซ้อน (Multiple pyramid) มีศูนย์กลางอยู่ที่คนกลุ่มน้อยในการเข้าไปมีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายซึ่งหมายถึงกลุ่มชนชั้นนำ ดังนั้น โครงสร้างแบบชนชั้นนำจึงเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อย ของสังคมไม่ว่าจะมองในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่น

ชนชั้นนำเป็นกลุ่มสังคม (Social group) ที่มีตำแหน่งบนจุดยอดสุดของปิระมิด (Social hierarchy) ของการแบ่งชั้นทางสังคม (Social stratification) การมีอำนาจแบบชนชั้นนำตั้งอยู่บนการจ้องการเพื่อการครอบงำหรือปกครองคน (Domination) เนื่องจากผู้นำองค์กรจะได้สามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สิน ความมั่งคั่ง ตำแหน่งบังคับบัญชา ทักษะความรู้หรือสถานภาพทางสังคม นอกจากนี้ผู้นำดังกล่าวยังมีข้อมูลสารสนเทศมากกว่าคนที่อยู่ในระดับล่างรวมถึงความสามารถในการให้ทุนให้โทษด้วยชนชั้นนำท้องถิ่นจึงเป็นคนกลุ่มน้อยที่เคลื่อนไหวเพื่อรับใช้ผลประโยชน์กลุ่มชนชั้นตนเองเป็นหลักดังจะเห็นได้จากในสถานการณ์เมื่อกลุ่มผลประโยชน์ของชนชั้นนำขัดแย้งกับผลประโยชน์ของส่วนร่วม

ดังนั้น หากเครือข่ายทั้งสี่สามารถที่จะเชื่อมโยงกันได้ก็จะเป็นเสมือนอิฐบล็อคในการก่อรูปโครงสร้างอำนาจเครือข่ายทั้งสี่มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (Domhoff, 2005; ธเนศ อภรณ์สุวรรณ, 2555, หน้า 10-11)

1. เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) เครือข่ายอำนาจนี้ทำหน้าที่กำกับความหมายที่มีต่อเรื่องราวต่าง ๆ และกำกับพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ เครือข่ายอุดมการณ์นี้มี ปฏิบัติการในสองวิถีทางคือ ในฐานะอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Transcendent) และในฐานะคุณธรรมที่ซึมซับอยู่ในจิตใจ (Immanence) กล่าวได้ว่าในวิถีทางทั้งสองนั้นล้วนแล้วแต่มีผลต่อการรวมตัวเป็นสังคมมนุษย์การให้ความหมายต่อการกระทำต่าง ๆ ทางสังคมและการจัดแบ่งองค์กรทางสังคม เช่น องค์กรทางศาสนา เศรษฐกิจหรือการเมือง

2. เครือข่ายทางเศรษฐกิจ (Economic) เครือข่ายทางเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับการผลิต การกระจายผลผลิตการแลกเปลี่ยนผลผลิตและการบริโภคในกระบวนการทางเศรษฐกิจนี้ก่อให้เกิด กลุ่มทางสังคมที่เรียกว่าชนชั้น (Class) เครือข่ายทางเศรษฐกิจเป็นเครือข่ายที่จัดกระจายไม่รวมศูนย์ เท่ากับรัฐดังนั้นชนชั้นจึง ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจนอีกทั้งยังมีความเหลื่อมซ้อนและแตกแยกย่อยเป็น หลากหลายกลุ่ม

3. เครือข่ายทางการเมือง (Political) อำนาจการเมืองเกี่ยวข้องโดยตรงกับรัฐ (State) เนื่องจากรัฐเป็นหน่วยที่วางอยู่บนพื้นฐานของการมีอาณาเขตดินแดนการรวมศูนย์อำนาจและการเป็นสถาบันในความหมายนี้อำนาจการเมืองกับอำนาจรัฐมีความใกล้เคียงแทบจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อำนาจการเมืองคือ อำนาจในการบริหารจัดการและปกครองที่อ้างอิงอยู่บนพื้นฐานของ รัฐอำนาจการเมืองจึงเป็นอำนาจที่รวมศูนย์และมีขอบเขตที่ชัดเจนนอกจากนี้อำนาจการเมืองยังมี มิติของอำนาจภายในก็คือ อำนาจบริหารปกครองภายในและอำนาจเชิงความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ

4. เครือข่ายทางการทหาร (Military) เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้อำนาจเชิงบีบบังคับ หรือใช้อำนาจด้วยความรุนแรงตัวองค์กรมีลักษณะรวมศูนย์ผูกขาดและใช้ความรุนแรงเป็น เครื่องมือแน่นอนบทบาทของอำนาจทางการทหารปรากฏเด่นชัดในยามศึกสงคราม อย่างไรก็ตาม แทบทุกสังคมแม้ในยามสงบอำนาจทางการทหารก็ยังคงมีอยู่และถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของอำนาจ อื่น ๆ และเป็นตัวแปรที่สำคัญ

นักคิดในอดีตมองภาพสังคมว่าเป็นระบบที่เป็นเอกภาพสามารถหาปัจจัยหลักอันเดียวมา อธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ เช่น ปัจจัยวิถีการผลิตของมาร์กซ์ ในระยะหลังนักนักวิชาการ หลากกลุ่มเชื่อว่าในสภาพความเป็นจริงของสังคมไม่มีความเป็นเอกภาพ หากแต่ประกอบด้วย เครือข่ายของผู้คนมากมายการเปลี่ยนแปลงมาจากอิทธิพลของหลายเครือข่ายที่หลัก ๆ มีอยู่ 4 แหล่ง คือ ทางอุดมการณ์ ทางทหาร เศรษฐกิจและการเมือง ในบางช่วงของประวัติศาสตร์ปัจจัยทางทหาร นำหน้าแล้วตามด้วยทางเศรษฐกิจ

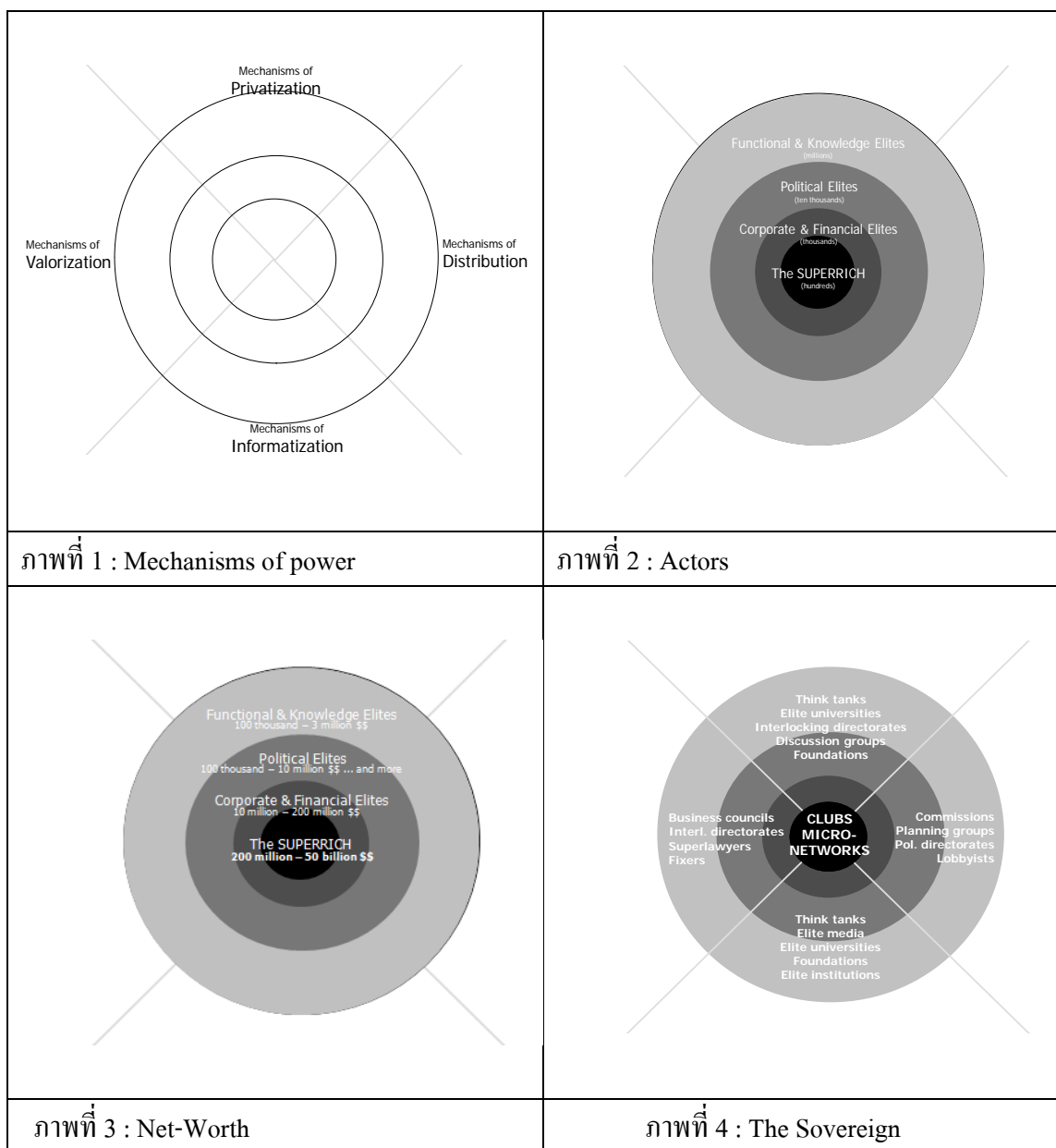
สิ่งที่ Domhoff (2005) นำเสนอภายใต้แนวคิด “IMPE Model” นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็น แนวคิดที่เน้นการวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง (Structural analysis) เป็นหลักแนวคิดดังกล่าวยังไม่ ค่อยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ผู้กระทำการ (Agency) สำหรับผู้วิจัยแล้วในงานวิจัยชิ้นนี้เห็นว่า ปัจจัยเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการล้วนมีผลต่อกระบวนการก่อรูปและการดำรงอยู่ของเครือข่าย ชนชั้นนำคนไทยเกาะกอด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในการวิจัยครั้งนี้จึงจะให้ความสำคัญกับ ปัจจัยในเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการทางสังคม โดยการมองความสัมพันธ์ของทั้งสองสิ่งแบบ “วิภาษวิธี” (Dialectic) กล่าวคือ ในสังคมหนึ่ง ๆ คงไม่มีผู้กระทำการคนใดอยู่ในภาวะสูญญากาศ

ในทางตรงกันข้ามผู้กระทำการเหล่านั้นก็ถูกสร้างขึ้น (Construct) ภายใต้อำนาจโครงสร้างลักษณะทางสังคมนั้น ๆ ทั้งในด้านความคิดและเงื่อนไขทางวัตถุไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม อันเป็นผลให้ผู้กระทำการในสังคมจึงเป็นเสมือนผลผลิต/ร่างทรงที่ถูกหล่อหลอมจากประวัติศาสตร์สังคมเอาไว้ แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้กระทำการเหล่านั้นก็เป็นมนุษย์ที่มีเจตจำนงและชีวิตจิตใจ ซึ่งทำให้พวกเขาเหล่านั้นไม่ได้ถูกกำหนดโดยโครงสร้างสังคม แต่เพียงฝ่ายเดียวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งพวกเขาก็ไม่ใช่หุ่นกระบอกที่ถูกเชิดจากสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว ในบางครั้งพวกเขาก็เป็นผู้คัดสรร/ คัดแปลง/ เปลี่ยนแปลง/ โต้ตอบ โครงสร้างของสังคมด้วย ดังนั้นในสังคม ๆ หนึ่งจึงเกิดความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ กล่าวคือ ในมิติหนึ่งโครงสร้างสังคมอาจเป็นผู้กำกับ/ กำหนดพฤติกรรมของผู้กระทำการ แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้กระทำการก็อาจตอบโต้โครงสร้างสังคมได้ อันเป็นผลให้ทั้งสองฝ่ายต่างกำหนด/ เปลี่ยนแปลง ซึ่งกันและกัน (อนุสรณ์ ลีมนิติ, 2553; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2553; เศรษฐา พวงหัตถ์, 2548)

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ผู้กระทำการในสังคมหนึ่ง ๆ ก็ไม่ได้มีลักษณะที่เป็นเอกภาพในทางตรงกันข้ามผู้กระทำการเหล่านั้นก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง กลุ่มเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น ฯลฯ อันเป็นผลให้สิ่งที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้ คือ ความพยายามในการเข้าใจปัจจัยในเชิงโครงสร้าง (ตามแนวคิด IMPE model) ที่เข้ามากระทำต่อปัจเจกบุคคลในฐานะบริบททางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลความพยายามที่จะวิเคราะห์ความคิดและการกระทำของผู้กระทำการที่มีสถานะแตกต่างหลากหลาย ท่ามกลางสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นพวกเขาเหล่านี้ต่างให้ความหมายต่อเรื่องต่าง ๆ ด้วยทัศนคติที่แตกต่างกันไป

2. ตัวแบบสำนักเยอรมัน: Hans Jurgen Krymanski

Hans Jurgen Krymanski เป็นนักวิชาการทางด้านสังคมวิทยาจากมหาวิทยาลัย Munster ประเทศเยอรมันเขาได้นำเสนอแนวคิด Capitalism-based High-tech Refeudalization แนวคิดดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะเครือข่ายที่มีความซับซ้อนหลากหลายของกลุ่มชนชั้นนำที่มีทั้งการประสาน การแข่งขันภายใต้เครือข่าย เขาเรียกเครือข่ายลักษณะนี้ว่า “ความซับซ้อนของอำนาจเกี่ยวกับการเงิน (Monetary power complex)” ความซับซ้อนของอำนาจทางการเงินตามมุมมองของ Krymanski เขาได้แสดงออกให้เห็นเป็นแผนภาพเกี่ยวกับกลไกอำนาจ (Mechanisms of power) ผู้ดำเนินการ (Actors) มูลค่าทรัพย์สินสุทธิ (Net-worth) กลุ่มผู้นำของประเทศ (The sovereign) ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (Krymanski, 2006)

ที่มา: Krysmanski (2006)

ภาพที่ 2-2 กลไกทางอำนาจ

จากภาพที่ 2-2 จะเห็นได้ว่า Krysmanski แสดงให้เห็นถึงกลไกทางอำนาจ ซึ่งเป็นเสมือนกลไกที่ใช้ในการแสวงหาอำนาจและการสร้างความมั่งคั่ง โดยกลไกอำนาจกลไกย่อยสำคัญ 4 วิธีการ คือ

1. กลไกการยึดครอง ครอบงำกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นมาเป็นของตน
2. กลไกการสะสมทุน

3. กลไกการจัดแบ่งสรรทรัพยากร

4. กลไกการใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร

เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มผู้ขับเคลื่อน (Actor) เศรษฐกิจของสังคมยุโรปนั้น Krymanski เห็นว่าประกอบไปด้วยคน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มคนที่รวยที่สุด (Superrich) ซึ่งมีจำนวนหลักร้อยในยุโรป รองลงมา คือ กลุ่มชนชั้นนำในบริษัทและองค์กรการเงินที่ประมาณหลักพัน ส่วนกลุ่มชนชั้นนำในทางการเมืองและกลุ่มชนชั้นนำทางความคิดอยู่ในอันดับรอง ๆ ลงมาและมีจำนวนหลักหมื่นและหลักล้านตามลำดับดังแสดงได้ในภาพที่ 2

เมื่อพิจารณาถึงมูลค่าทรัพย์สินสุทธิ (Net-worth) ของคนกลุ่มต่าง ๆ นั้นก็จะพบว่า กลุ่มคนที่รวยที่สุดมีมูลค่าทรัพย์สินสุทธิตั้งแต่ 200-50,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ขณะที่กลุ่มชนชั้นนำในภาคธุรกิจมีมูลค่าทรัพย์สินสุทธิ 10-200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ, กลุ่มนักการเมืองมีมูลค่าทรัพย์สินสุทธิ 100,000 ดอลลาร์สหรัฐ -10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (หรือมากกว่านั้น) ส่วนกลุ่มปัญญาชนมีมูลค่าทรัพย์สินสุทธิ 100,000-3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

กลุ่มผู้นำของประเทศ (The sovereign) ในความเห็นของ Krymanski นั้นเขาเห็นว่า เป็นเครือข่ายอำนาจขนาดเล็กของกลุ่มคนต่าง ๆ ดังนี้ กลุ่มนักวิชาการในมหาวิทยาลัย กลุ่มองค์กรธุรกิจ กลุ่มคณะกรรมการในการวางแผน/ นักล็อบบี้ กลุ่มองค์กรสื่อ

การศึกษาของ Domhoff และ Krymanski ได้รับการขยายต่อให้เห็นรูปธรรมขึ้นโดย Rothkopf (2008) ในงานที่ชื่อว่า Superclass: The Global Power Elite the World They Are Making งานของ Rothkopf พยายามที่จะชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนที่เรียกว่า “Superclass” เป็นใครและคนกลุ่มนี้มีอิทธิพลอย่างไรต่อวงการเศรษฐกิจ สังคม การเมืองโลก นิยามคำว่า “ซูเปอร์คลาส” ตามความหมายของ Rothkopf ก็คือ คนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีประมาณ 6,000 คน แต่มีอำนาจอิทธิพลเหนือกว่าผู้นำ 6,000 ล้านคนทั่วโลก คนกลุ่มนี้มีอยู่หลายวงการตั้งแต่ภาคธุรกิจ การเงิน การเมือง กองทัพ ศาสนารวมถึงวงการศิลปะ วรรณกรรม รวมถึงหัวหน้าผู้ก่อการร้ายและหัวหน้าองค์กรอาชญากรรมระดับโลก (แต่คนที่อยู่ชั้นแนวหน้าสุดของกลุ่มซูเปอร์คลาสก็คือ กลุ่มชนชั้นนำทางการเงิน) กลุ่มคนต่าง ๆ เหล่านี้มักใช้อำนาจและขยายอำนาจอิทธิพลผ่านการพัฒนาความสัมพันธ์กับซูเปอร์คลาสคนอื่น ๆ และมักมีผลประโยชน์ร่วมกัน (Rothkopf, 2008, หน้า 13)

Rothkopf กล่าวว่าซูเปอร์คลาส คือ กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารและสร้างความไม่เท่าเทียมกันในโลกปัจจุบัน พวกเขาเป็นศูนย์กลางของการกระจุกตัวของความมั่งคั่งและอำนาจมหาเศรษฐีในปัจจุบันทั่วโลกราว 1,000 คน ในปัจจุบันมีทรัพย์สินรวมกันมากกว่ารายได้ของประชากรโลก 2,500 ล้านคน นอกจากบรรดาซูเปอร์คลาสราว 6,000 คนแล้วยังมีชนชั้นนำที่แวดล้อมกลุ่มซูเปอร์คลาสอีกจำนวนมาก ซึ่งคนเหล่านี้ถือเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม

และการตัดสินใจของกลุ่มซูเปอร์คลาส กลุ่มคนเหล่านี้ประกอบไปด้วย ผู้นำในภาคธุรกิจการค้า ผู้นำทางการเมือง นักวิชาการ อดีตเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น (Rothkopf, 2008, หน้า 149)

งานของ Rothkopf ยังพยายามวิเคราะห์ว่ากลุ่มซูเปอร์คลาสเหล่านี้พวกเขาได้อำนาจ รักษาอำนาจและใช้อำนาจในรูปแบบอย่างไรซึ่งเขาได้ตอบข้อสงสัยดังกล่าวโดยการแสดงให้เห็นว่า กลุ่มซูเปอร์คลาสเหล่านี้มีพลังจากหลาย ๆ แห่งเป็นเครื่องมือในการเกื้อหนุนและการรักษาไว้ซึ่ง อำนาจ พลังต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบไปด้วย (Rothkopf, 2008, หน้า 149-163)

1. พลังอำนาจแห่งประวัติศาสตร์ เป็นหนทางในการก้าวขึ้นสู่การเป็นชนชั้นนำได้ดีที่สุด กล่าวคือ การเป็นชนชั้นนำโดยการเกิดเป็นลูกหลานของคนที่เป็นชนชั้นนำที่ครองอำนาจอยู่ก่อนหน้านี้อยู่แล้ว

2. พลังอำนาจแห่งสถาบันการอยู่ภายใต้เงาอำนาจอภิบาลของสถาบันที่พวกเขาเหล่านั้นสังกัดอยู่นอกจากนี้อำนาจจากสถาบันเช่นบริษัทข้ามชาติมีโอกาสใช้อำนาจอิทธิพลของตนเองในการ กดดันรัฐบาลที่มีนโยบายหรือมาตรการที่เอื้อต่อบริษัทของตนเอง

3. พลังอำนาจเงินตรา เงินสามารถเปลี่ยนเป็นอำนาจในวิถีทางอื่น ๆ ได้มากมาย โดย Rothkopf แสดงให้เห็นว่าผู้นำทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ ใช้ความมั่งคั่งของตนแล้วทางเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง เช่น นายกรัฐมนตรีของอิสราเอล นายกรัฐมนตรีของไทย เป็นต้น นอกจากนี้เงินตรายังมีบทบาททางการเมืองผ่านวิธีการต่าง ๆ เช่น การจ่ายเงินให้กับนักล็อบบิยิสต์ หรือนอกวงการการเมืองเงินตราแสดงอิทธิพลในรูปแบบ เช่น การบริจาคให้กับองค์กรสาธารณะ ประโยชน์/ องค์กรการกุศลต่าง ๆ เป็นต้น

4. พลังอำนาจทางการเมือง Rothkopf ชี้ให้เห็นว่าการได้รับตำแหน่งทางการเมืองหรือ มีความสามารถในการใช้อิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองหรือมีฐานสนับสนุนทางการเมือง ล้วนแล้วแต่เป็นวิธีการในการเสริมสร้างพลังอำนาจแก่บุคคลต่าง ๆ โดยตรง กลุ่มชนชั้นนำ (ของโลก) ในปัจจุบันมีความสามารถในการสร้างพลังอำนาจทางการเมืองที่ก้าวข้ามพรมแดน ระหว่างชาติ โดยการสร้างอำนาจอิทธิพลทางการเมืองทั้งชนชั้นนำระดับนานาชาติที่ดำเนินนโยบาย ในระบบเศรษฐกิจโลก รวมถึงชนชั้นนำระดับประเทศที่มีความสำคัญภายในแต่ละประเทศ

5. อำนาจด้านการทหาร เป็นแหล่งที่มาของอำนาจที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งถือเป็นอำนาจการ ใช้กำลัง โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 20 ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์นำมาซึ่งศักยภาพของ อาวุธยุทโธปกรณ์ ทำให้อำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือคำนวณและรักษาฐานอำนาจของชนชั้นนำ กลุ่มต่าง ๆ เอาไว้ (โดยเฉพาะการรักษาดุลอำนาจระหว่างประเทศ)

6. อำนาจแห่งเครือข่าย ในยุคแรก เครือข่ายอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำจะจำกัดอยู่ในหมู่ ชนชั้นสูงในแวดวงองค์กรต่าง ๆ แต่ต่อมาเครือข่ายเหล่านี้ขยายกว้างขวางมากขึ้นทั้งเครือข่ายที่

เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ทางสายเลือด การศึกษา กรรมกรบอร์ค ความสัมพันธ์จากการทำงาน ร่วมกันหรือความสัมพันธ์จากการทำธุรกิจ เป็นต้น เมื่อเครือข่ายประกอบไปด้วยคนที่มีอำนาจ จุดที่เครือข่ายมาบรรจบกันย่อมกลายเป็นพลังอำนาจมหาศาล

3. ตัวแบบสำนักอิตาลี

การหมุนเวียนของชนชั้นนำ (The circulation of elite)

ทฤษฎีชนชั้นนำยอมรับแนวความคิดที่จะเปิดโอกาสให้พวกมวลชนได้มีโอกาสเข้ามา มีส่วนร่วมในระบบการเมืองในสถานะของผู้ปกครองเช่นกัน แต่เงื่อนไขอันนี้เกิดมาจากสถานะ จะยอมของผู้ปกครองเอง กล่าวว่าจะเกิดการปฏิวัติโดยพวกมวลชน แต่อย่างไรก็ตามลักษณะ การเปลี่ยนแปลงของพวกมวลชนที่จะเข้าไปสู่ศูนย์กลางของอำนาจนั้นจะเป็นไปในลักษณะที่ ค่อยเป็นค่อยไป มากกว่าการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัติ Pareto ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “The mind and society” (Bottomor, 1976) Pareto เชื่อว่ามนุษย์มีความไม่เสมอภาคกัน เนื่องจากเหตุผลทาง สรีระวิทยา จิตวิทยา ศีลธรรมและอื่น ๆ โดยเฉพาะที่ Pareto เรียกว่า Residues ซึ่งเป็นเครื่องหมาย กำหนดพฤติกรรมของทุกคน จากความแตกต่างทั้งหมดนี้ Pareto แบ่งคนในสังคมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชนชั้นนำ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถสูงสุดในกิจกรรมของมนุษย์แต่ละสาขา และมีลักษณะเฉพาะทางสรีระวิทยา จิตวิทยาและศีลธรรม ทำให้ชนชั้นนำเป็นชนชั้นที่ได้เปรียบ และมีอำนาจในการควบคุมกลไกทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ส่งผลให้ชนชั้นนำก้าวเข้ามาเป็น ผู้ปกครอง นอกจากนั้นยังมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและมีคุณธรรมสูง ซึ่งแตกต่างจากคนอีกกลุ่มหนึ่ง คือ มวลชนที่ไม่มีคุณสมบัติทางสรีระวิทยา ความสามารถน้อย ขาดสติปัญญาและศีลธรรม ถือว่า เป็นชนชั้นต่ำของสังคม โดยแยกแยะบุคคลชนชั้นนำออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ (Marger, 1981, p. 68)

1. Governing elite ชนชั้นนำกลุ่มนี้จะปกครองมวลชน โดยการใช้ความสัมพันธ์กับหลัก จิตวิทยา คือ ผู้นำจะใช้กลยุทธ์ 2 อย่าง คือ การใช้กำลังบังคับอย่างมีเล่ห์เหลี่ยมเยี่ยงสิงโต และการ ชักชวนจงใจหรือหวานล่อมให้เชื่อเยี่ยงสุนัขจิ้งจอก ซึ่งสอดคล้องกับ Michels (1911) จากการศึกษา เรื่อง Political parties พบว่าสิ่งที่มีอำนาจมากที่สุดในองค์กรคือ ชนชั้นนำที่มีคุณสมบัติพิเศษและ ครอบครองทรัพยากร มีแนวโน้มที่จะปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ในอำนาจของตน คือ พยายาม รักษาอำนาจไว้ให้ยั่งยืน โดยควบคุมการคัดสรรผู้นำรุ่นต่อไปตามแนวคิดของสำนักชนชั้นนำนิยม สิ่งตามมาคือ การไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม จนอาจจะใช้อำนาจไปในทางที่ผิดร่วมกับ ผู้นำเดิมที่หวังเพียงผลประโยชน์ส่วนตัว ลักษณะเช่นนี้จะกลายเป็นวัฏจักรหมุนเวียนผู้นำ จนทำให้เกิด “Iron law of oligarchy”

2. Nongoverning elite ชั้นประเภนี้เกิดขึ้นจากวงจรการถ่ายเทของบุคคลชั้นนำ (Circulation of elite) ซึ่งถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ โดยปกติแล้วบุคคลชั้นนำจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับพวกตนเองด้วยการสืบทอดมรดกตกทอด แต่ในที่สุดก็จะเกิดกระบวนการถ่ายเทผู้นำ ผู้นำที่มีลักษณะการใช้กำลังเชิงสังโศและใช้ปัญญาเยี่ยงสุนัขจิ้งจอกจะเลื่อมอำนาจลงทั้งในการกระทำและความคิด ทำให้ต้องเปิดกว้างให้ชนชั้นที่ต่ำกว่าคือมวลชน การกระทำเช่นนี้จะก่อให้เกิดการเลื่อนตำแหน่งสำหรับบางคนโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงระบบ

Pareto (1965) ได้ให้คำตอบที่แตกต่างกันในเรื่องของกระบวนการหมุนเวียนชนชั้นนำ Marxists ได้ให้คำอธิบายทางเศรษฐกิจ พวกเขาเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนชั้นที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงนี้มีสาเหตุมาจากการนำเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ ที่จะตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจซึ่งจะส่งผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของการผลิตและระบบที่เกี่ยวข้อง โหมคใหม่ของการผลิต ชนชั้นซึ่งเกี่ยวข้องกับกำลังการผลิตที่ล้ำสมัยจากตำแหน่งของการมีอำนาจเหนือกว่า กระบวนการนี้จะทำให้การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของชนชั้นอำนาจโดดเด่นในสังคม

มอสโคว์ เลือกบางส่วนตามตรรกะมาร์กซ์ แต่ก็น้อยที่กำหนดในแนวทางของเขา เขาอธิบายถึงความเกี่ยวข้องในการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ยอดเยี่ยมที่สุดในการเพิ่มขึ้นของผลประโยชน์ใหม่หรือกองกำลังทางสังคมในสังคม ตามที่มอสโคว์กล่าวถึงองค์ประกอบของชนชั้นสูงจะสะท้อนให้เห็นถึงความสมดุลของพลังทางสังคมในสังคม

ชนชั้นปกครองต้องมีการใช้ความรู้ความเข้าใจของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม มิฉะนั้นจะหลุดออกชนชั้นในเวลาไม่นาน การค้นพบใหม่ทางปัญญาและการเคลื่อนไหวของอุดมการณ์ใหม่จะผูกพันและส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบของการเรียนและการปกครองของชนชั้นในสังคม

การเปลี่ยนแปลงการตีความของประวัติศาสตร์วัตุนิยม โดย Pareto เสนอทฤษฎีของการหมุนเวียนของชนชั้น ซึ่งไม่ได้เกิดจากอำนาจทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่จากการเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกทางศาสนาและมนุษยธรรมที่ยังช่วยในการจำกัดของชนชั้นสูง จึงมีการหมุนเวียนระหว่างประเภทที่แตกต่างของชนชั้นปกครองและส่วนที่เหลือของประชากร

วิธีการรักษาตำแหน่งทางชนชั้นของพวกเขา การตอบคำถามนี้ Pareto ถกเถียงกันอยู่ว่าการลดลงและการหมุนเวียนของประวัติศาสตร์สามารถอธิบายได้โดยการหมุนเวียนของชนชั้น

มันแสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงในสังคมใหม่ของเงินหรืออำนาจแทนที่คนเก่าตลอดเวลา การเคลื่อนที่นี้เกิดขึ้นได้อย่างอิสระโดยไม่คำนึงถึงแรงจูงใจของผู้กระทำการ

แนวคิดของการหมุนเวียนของชนชั้น หมายถึง แนวโน้มของสังคมที่จะได้รับการปกครองโดยชนชั้นสูงโดยไม่คำนึงถึงวิธีการที่เป็นประชาธิปไตย ในขณะที่การเลือกตั้งอาจนำมาซึ่งการปรากฏตัวของการเปลี่ยนแปลงผลประโยชน์ของผู้ที่อยู่ภายนอก ตาม Pareto แล้วชนชั้นนำมีสองประเภท คือ ดิงโต และชนชั้นนำประเภท จึงจอกที่มีการปรับตัวมากที่สุดและมีความยืดหยุ่น ดังเช่นที่ Machiavelli (2014) นักปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ กล่าวว่าชนชั้นนำหรือผู้ปกครองที่ประสบความสำเร็จต้องมีทั้งความรู้และความสามารถที่จะบังคับโชคชะตาได้ด้วย นั่นคือ ผู้ปกครองผู้นั้นต้องมีคุณธรรมความสามารถ Machiavelli มองว่าคุณธรรมความสามารถแบบโรมันอันหมายถึง ความกล้าหาญ พลังใจที่เข้มแข็ง ไม่ขาดเวลานั้นตรงข้ามกับแนวคิดเรื่องคุณธรรมแบบคริสต์ซึ่งสอนให้คนทำแต่ความดีและถ่อมตน

ในแง่ของรัฐ คุณธรรมความสามารถหมายถึง เทคนิคในการปกครองที่มีประสิทธิภาพ กฎหมายที่ดี การศึกษาและธรรมเนียมที่ดี ประชาคมที่ถือว่ามีความสามารถคือ ประชาคมซึ่งประชาชนมีความรักในประชาคม มีเอกภาพ มีวินัย และมีจิตใจกว้างขวางไม่คับแคบ ขอมสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของรัฐ ตัวแบบของรัฐที่มีความสามารถตามแนวคิดของ Machiavelli คือ อาณาจักรโรมัน คุณธรรมความสามารถได้ช่วยให้ชาวโรมันมีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่มากกว่าโชคชะตาช่วย คุณธรรมความสามารถนั้นเหนือกว่าโชคชะตา

นอกจากนี้ Machiavelli ยังกล่าวว่า สาเหตุแห่งหายนะของผู้ปกครองนั้นมีได้อยู่ที่โชคชะตา หากเป็นที่ตัวผู้ปกครองเองนั้นไม่เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของภาวะแวดล้อมและไม่สามารถปรับตนให้สอดคล้องกับมันได้ ดังนั้นกล่าวได้ว่า คุณธรรมความสามารถก็คือความสามารถของมนุษย์ที่จะเข้าใจธรรมชาติซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ ซึ่งจะต้องปรับตนให้สอดคล้องกับสิ่งเหล่านี้ ถ้าทำได้แล้วมนุษย์จะสามารถเอาชนะโชคชะตาได้ ดังนั้น ผู้ปกครองในทรรศนะของ Machiavelli จำเป็นต้องปรับตนให้เข้ากับภาวะแวดล้อมได้ การปรับตนเองเกิดขึ้นเพราะความจำเป็น (Necessita) มนุษย์จึงไม่จำเป็นต้องคิดหรือชั่ว แต่ต้องเรียนรู้ที่จะทำความชั่วเมื่อจำเป็น

ทั้งนี้เพราะ Machiavelli เห็นว่าในสภาพธรรมชาติ มนุษย์เป็นดั่งสัตว์ป่า แต่มนุษย์กลายเป็นมนุษย์ก็ต่อเมื่ออยู่ในสังคมการเมืองเท่านั้น มนุษย์จึงไม่ใช่สัตว์การเมืองตามธรรมชาติ และความยุติธรรม ยุติธรรม ความถูกต้อง ความผิด ก็บังเกิดขึ้นได้ในสังคมการเมืองเท่านั้น ตรงข้ามกับปรัชญาการเมืองคลาสสิก มองว่ามนุษย์เป็นสัตว์การเมืองโดยธรรมชาติ ความดี ความชั่วของมนุษย์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ดังนั้นศีลธรรมจึงไม่มีความหมายในตัวของมันเอง มนุษย์ทำสิ่งดี

หรือร้าย เพราะแรงผลักดันของความจำเป็นทั้งสิ้น

ความจำเป็นทางการเมืองในเงื่อนไขทางสังคมที่กำหนดไว้คือ การที่มนุษย์บางคนจะต้องกระทำการอันสกปรก รับภาระหรือคำสาปของอำนาจทางการเมืองในการปกครองรัฐนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้

Machiavelli กล่าวว่ารัฐที่มีผู้ปกครองเป็นดีมีจริยธรรมนั้นเป็นรัฐที่ไม่เคยมีอยู่จริง การพูดว่ามนุษย์นั้นมีชีวิตอย่างไรแตกต่างจากการที่เราพูดว่ามนุษย์ควรมีชีวิตอย่างไร

ความเข้าใจในสิ่งที่เป็นอยู่ทำให้ Machiavelli มองผู้ปกครองแบบใหม่ คือ ผู้ปกครองที่สามารถเข้าใจโลกอย่างที่เป็นอยู่จริงและประพฤติตนให้สอดคล้องกับโลกได้ ความจำเป็นมักเป็นเงื่อนไขกำหนดการกระทำของผู้ปกครอง ผู้ปกครองมักถูกบีบให้กระทำการอันขัดต่อศรัทธาอันดี ความใจบุญ ความกรุณาและศาสนาเพื่อรักษารัฐเอาไว้ ดังนั้นเขาจึงควรจะยึดหยุ่นในการปฏิบัติไว้ ผู้ปกครองไม่ควรจะเล็งจากการกระทำดีหากเป็นไปได้ แต่เขาก็จะต้องรู้วิธีทำความชั่วร้ายหากจำเป็น

ผู้ปกครองถ้าต้องการที่จะรักษาไว้ซึ่งอำนาจของตนต้องเตรียมพร้อมเสมอที่จะต้องทำ ถ้าไม่ต้องการอะไรที่จะเพื่อฝืนกับผู้ปกครอง แต่ต้องการพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นจริงและข้อเท็จจริง เพราะมันเป็นไปได้ที่ผู้ปกครองจะมีแต่คุณลักษณะที่ดีเท่านั้น เพราะสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ไม่เอื้อให้ผู้ปกครองใช้ชีวิตอย่างมีคุณธรรมจริยธรรมได้ จึงควรทำอะไรที่จะไม่ทำลายอำนาจของตนเองหรือก่อให้เกิดอันตรายต่ออำนาจของตน เพราะผู้ปกครองที่ Machiavelli เสนอจะต้องสร้างเกียรติศักดิ์และความรุ่งเรืองให้กับรัฐได้ มันจึงเป็นการสรุปสิ่งที่ผู้ปกครองทำในโลกของความจริง ไม่มีข้อเสนอว่าควรทำอะไร แต่เสนอว่าต้องไม่ทำอะไรที่ถูกต้องตามศีลธรรมตลอดเวลา เพราะมันขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง

Machiavelli เสนอว่าความโหดเหี้ยมนั้นควรใช้ให้ดีที่สุดในช่วงที่จะยึดอำนาจ แล้วสร้างฐานอำนาจของตนเอง แต่พอได้อำนาจแล้วถ้าใช้ต่อจะเป็นผลเสียต่อผู้ปกครองมากกว่า ดังนั้นความโหดเหี้ยมที่มีประสิทธิภาพคือความโหดเหี้ยมที่ใช้ในการยึดอำนาจ

นอกจากนี้ Machiavelli ยังกล่าวว่าหากผู้ปกครองแสดงความใจกว้างเป็นผู้ให้ตลอดเวลา มันคือการให้ไม่มีที่สิ้นสุด คนจะขอไม่มีสิ้นสุด ฉะนั้นผู้ปกครองที่มีประสิทธิภาพต้องเป็นคนตระหนี่ เป็นคนที่ไม่ให้ดีกว่าเป็นคนขอได้ง่าย เพราะความเกลียดชังไม่ได้เริ่มจากขอแล้วไม่ได้ แต่เริ่มจากขอแล้วไม่ให้

Machiavelli ยังเห็นว่ามนุษย์โดยทั่วไปแล้วเป็นพวกชอบหลอกลวง ไม่ค่อยสำนึกบุญคุณ เป็นคนใจขาด ดังนั้นขณะที่ผู้ปกครองให้ประโยชน์ คนเหล่านี้จะอยู่ข้างท่านตราบเท่าที่ยังมีประโยชน์อยู่ แต่เมื่อหมดประโยชน์ พวกนี้จะตีจากผู้ปกครองที่เน้นการเป็นที่รัก ซึ่งตรงข้ามกับ

ผู้ปกครองที่สามารถสร้างความกลัวให้กับบุคคลอื่นได้ ความกลัวสามารถควบคุมบุคคลอื่นได้เพราะมีการลงโทษ ในขณะที่ความรักไม่ได้ผูกด้วยการลงโทษแต่ผูกด้วยประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล ความรักนั้นมาจากการเป็นผู้ให้ ให้มากรักมาก แต่ถ้าไม่ให้ก็ตีจากได้เลย แต่ความกลัวไม่ได้มาจากกลัวไม่ได้ผลประโยชน์ แต่กลัวการลงโทษ สิ่งที่สำคัญคือ ต้องแยกแยะระหว่างความกลัวกับความโกรธให้ได้ คือ กลัวแต่ไม่เกลียด ด้วยความเคารพยำเกรง ดังนั้นผู้ปกครองที่ฉลาดควรคิดกระทำในสิ่งที่เค้าสามารถควบคุมได้ การสร้างความรักให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยากขึ้น อยู่กันประชาชนมากกว่าตัวผู้ปกครอง แต่สิ่งที่ขึ้นกับตัวผู้ปกครองคือการใช้กำลัง ผู้ปกครองต้องใช้กำลังควบคุมประชาชนอย่างเด็ดขาด

Machiavelli สรุปว่าการปกครองคน ซึ่งเป็นได้ทั้งมนุษย์และสัตว์นั้น การปกครองคนที่เป็นสัตว์ผู้ปกครองต้องเลียนแบบทั้งสิงโตและจิ้งจอกในการจัดการ สำหรับการปกครองคนที่เป็นมนุษย์ต้องใช้หลักความดีและกฎหมาย ในความเป็นจริงผู้ปกครองเองก็เป็นทั้งมนุษย์และสัตว์ การที่จะรักษาอำนาจไว้ต้องใช้ทั้งสองวิธีเช่นเดียวกัน และผู้ปกครองยังต้องสร้างเกียรติศักดิ์และความรุ่งเรืองให้แก่รัฐ ข้อเสนอที่สำคัญคือ อย่าใช้หลักศีลธรรม จริยธรรมในการปกครองตลอดเวลา ดังนั้นเรื่องสำคัญไม่ได้อยู่ที่การเป็นหรือไม่เป็นคนดี แต่ต้องรู้ว่าจะเป็นคนไม่ดีได้อย่างไรและใช้เมื่อใด ความรู้เช่นนี้เป็นความรู้ที่ยิ่งใหญ่ทางการเมืองและจำเป็นยิ่งกว่าป้อมปรากรามากนัก เมื่อกลุ่มชนชั้นนำไม่เปิดโอกาสให้คนที่มีความสามารถจากด้านล่างได้ขึ้นมา ปัจจัย 2 ประการ ที่จะอธิบายถึงความหยวนและการเปลี่ยนชนชั้นสูงคือ

1. ปัจจัยโครงสร้าง
2. ปัจจัยทางสังคมและจิตวิทยา

ชนกลุ่มน้อยที่โดดเด่นขึ้นมาที่มีการเปลี่ยนแปลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในสังคม การเปลี่ยนแปลงในทัศนคติหรือความสามารถของชนชั้นอาจนำไปสู่การเคลื่อนที่หรือการหมุนเวียนของชนชั้นสูง ในการเคลื่อนย้ายจากกลุ่มหนึ่งไปยังอีกบุคคลทั่วไป

Pareto ได้แบ่งการหมุนเวียนของชนชั้นนำ (The circulation of elite) ไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก เป็นการหมุนเวียนในเฉพาะกลุ่มของพวกชนชั้นนำด้วยกัน เป็นการสืบทอดมรดกทางการเมืองมีอยู่ให้เห็นเป็นประจำจากพ่อไปสู่ลูก จากสามีไปสู่ภรรยา จากพี่ไปสู่น้อง ซึ่งการมองปัญหานี้เป็นการมองเฉพาะในระบบเครือญาติ

ประการที่สอง เป็นการหมุนเวียนระหว่างชนชั้นนำกับมวลชนสำหรับการหมุนเวียนในประการนี้ สามารถเกิดขึ้นได้สองลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ ในลักษณะแรกมวลชนได้เปลี่ยนสถานภาพตนเองไปเป็นชนชั้นนำ หรือในลักษณะที่สองได้แก่ การรวมตัวของมวลชนขึ้นเพื่อจะตั้ง

กลุ่มชนชั้นนำใหม่ขึ้นมา เพื่อต่อสู้กับชนชั้นนำ ที่มีอำนาจอยู่ สำหรับลักษณะที่สองจะเกิดขึ้นได้ยาก ประการที่สาม การหมุนเวียนของชนชั้นนำนั้น เป็นการหมุนเวียนระหว่างผลประโยชน์ เดิมที่กำลังหมดลงไปกับผลประโยชน์ใหม่ที่เข้ามาแทน

Pareto อธิบายถึงวงจรการหมุนเวียนของชนชั้นนำ (Elite cycles) ไว้ 5 ประการ คือ

1. ขณะที่ชนชั้นนำมีการหมุนเวียนตามปกติ กล่าวคือ มีการเคลื่อนไหวของบุคคลที่มี ได้มาจากชนชั้นนำ ไปสู่ตำแหน่งชนชั้นนำ และในทางกลับกัน การไปสู่ตำแหน่งผู้นำข้างต้นเป็น เรื่องที่ต่อเนื่อง และเป็นการผลิตสร้างอย่างค่อยเป็นค่อยไปของการเปลี่ยนแปลงชนชั้นนำ การเข้ามา ของบุคคลที่มีความสามารถ กับรายละเอียดที่มีความต่างในเรื่องทางจิตวิทยาสังคม ในลักษณะที่ เป็นวงจรแบบทั่ว ๆ ไป เป็นผลมาจากการค่อย ๆ ยุติชนชั้นนำ และความเสื่อมสลาย ตามมาโดย การถูกแทนที่ด้วยการใช้ความรุนแรงของชนชั้นนำ และการเริ่มใหม่

2. การยุติและความเสื่อมสลายที่เกิดขึ้น ในลักษณะการจับเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ทั่ว ๆ ไป ทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง กลุ่มย่อย ๆ เหล่านี้จะถูกขับเคลื่อนเร็วก็ต่อเมื่อพวกเขาเห็น พ้องต้องกัน และจะถึงทำให้ชะลอลง เมื่อพวกเขามีความเห็นขัดแย้งกัน

3. แต่ละวงจร จะถูกทำให้โดดเด่นเป็นหลัก ๆ โดยความโน้มเอียงอย่างไม่มีเหตุผลของ ชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แต่ไม่เฉพาะความโน้มเอียงในการผสมผสานของ Class I และ Class II และโดยการเป็นพันธมิตรทางเศรษฐกิจที่อยู่ในชนชั้นนำ

4. ในช่วงเวลาของแต่ละรอบวงจร มีระยะเวลาของการเริ่มต้นใหม่ของชนชั้นนำ และ ระยะเวลาของการเสื่อมสลาย แต่ความเสื่อมถอยในที่สุดก็จะชัดเจนขึ้นและเป็นสัญญาณวิกฤตที่ ลึกซึ้งที่ยุติวงจรข้างต้น

5. ในตอนท้ายของวงจรและจุดเริ่มต้นใหม่ อาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลันหรือค่อยเป็นค่อยไป แต่มันมักจะถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ด้วยวิกฤตที่ลึกซึ้ง ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นในรายละเอียด ยังทางเดินที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกที่แบบแผนทั่วไปที่สามารถมองเห็นได้

นักคิดสำนักพหุนิยมมีการนำแนวความคิดแบบพหุนิยมมาเป็นกรอบความคิด และ ไม่เห็นด้วยกับสำนักชนชั้นนิยม เนื่องจากมองว่ากลุ่มชนชั้นนำ คือ กลุ่มบุคคลที่มีการเคลื่อนไหว ในสังคม โดยมีบทบาทและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ของสังคม โดยมีทักษะ ความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และความสัมพันธ์กับมวลชน ขณะที่มวลชน คือ กลุ่มบุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจต่าง ๆ ร่วมกับชนชั้นนำ โดยมีอำนาจในการคัดสรรหรือผลักดันชนชั้นนำได้ นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์กับชนชั้นนำด้วย ชนชั้นนำกับมวลชน ไม่ได้มี ความแตกต่างอย่างถาวร คือ ผู้ที่มีอำนาจในเวลาหนึ่งก็ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจในช่วงเวลาต่อมา ดังนั้นทุกคนจึงมีโอกาสในการขึ้นมามีอำนาจ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการผลิตซ้ำของชนชั้นนำ (Elite reproduction)

การก่อรูปทฤษฎีของการปฏิบัติการของ Bourdieu (1986) เกิดขึ้นในบริบทความขัดแย้งระหว่างแนวคิดที่เน้นความเป็นจริงทางภาววิสัย (Objective reality) และความเป็นจริงทางอัตวิสัย (Subjective reality) ความขัดแย้งกันระหว่างภาววิสัย และความเป็นจริงทางอัตวิสัยเป็นคู่ขัดแย้งที่มีอยู่ในปรัชญาตะวันตกมาโดยตลอด แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันของ Bourdieu จะพบว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างแนวคิดโครงสร้างนิยมซึ่งอาจถือได้ว่ามีลักษณะภาววิสัยแบบสุดขั้วกับลัทธิอัตถิภาวนิยม ของ ฌอง-ปอล ซาทร์ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะอัตวิสัยของปัจเจกอย่างสุดขั้วเช่นเดียวกัน โดยเชื่อว่าไม่ว่าโครงสร้างจะครอบงำมนุษย์สักเพียงใด แต่มนุษย์ก็จะมีอิสระในการเลือกอยู่เสมอ และเมื่อเลือกแล้ว มนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจเลือกนั้น

ศาสตร์แห่งการปฏิบัติการ ซึ่งเป็นจุดยืนทางทฤษฎีของ Bourdieu กล่าวว่า ทฤษฎีแห่งการปฏิบัติมีลักษณะสำคัญคือเป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้าง 2 ส่วน ส่วนแรกคือโครงสร้างทางภาววิสัย อันเป็นวิธีการของนักโครงสร้างนิยม ส่วนที่สองเป็นโครงสร้างทางอัตวิสัย ซึ่งโน้มเอียงทางอุปนิสัย ซึ่งเป็นโครงสร้างระดับปัจเจกที่เกิดมาจากมาจากโครงสร้างอันแรกนั้น Bourdieu เรียกโครงสร้างหลังว่า ‘Habitus’ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทั้งสองดังกล่าวจะพัฒนาสังเคราะห์มาเป็นการปฏิบัติการ โดยการบนฐานวัฒนธรรม

คุณลักษณะที่สำคัญของการปฏิบัติ ในทัศนะของ Bourdieu มีดังนี้

1. เริ่มแรก Bourdieu คิดถึงปฏิบัติการ โดยเทียบเคียงกับแนวคิดเรื่อง ‘ภาษา’ ซึ่งมีลักษณะเหมือนเหรียญ 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่งปฏิบัติการจะมีลักษณะที่ถูกกำหนดจาก ‘กฎเกณฑ์ของโครงสร้างสังคม’ แต่ในอีกด้านหนึ่งปฏิบัติการ ก็จะมีลักษณะที่สามารถสร้างสรรค์/เปลี่ยนแปลงได้ด้วยมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ (Agency)

2. ปฏิบัติการ นั้นจะต้องเกิดขึ้นกาละและเทศะ หนึ่ง ๆ เสมอ

3. ปฏิบัติการ นั้นอาจจะดำเนินไปอย่างไร้สำนึกตัวเต็มที่เสมอไป ดังที่ Bourdieu ยกตัวอย่างนักกีฬาที่สามารถเล่นกีฬาได้ราวกับ ‘มันเป็นไปเอง’ แบบไม่ต้องเสียเวลาคิด

4. ปฏิบัติการ ที่เป็นการดำเนินชีวิตทางสังคมของมนุษย์จึงมีลักษณะยืดหยุ่น ไม่ตายตัว แม้จะอยู่ภายใต้กฎระเบียบ แต่ก็จะมีการแหวกแนวออกไปอยู่ตลอดเวลา เสมือนการเล่นฟุตบอลหรือการเล่นเกมส์ที่อยู่ภายใต้กฎ แต่ทว่าทุกครั้งการเล่นเกมส์/ ฟุตบอลก็เปิดโอกาสให้มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ

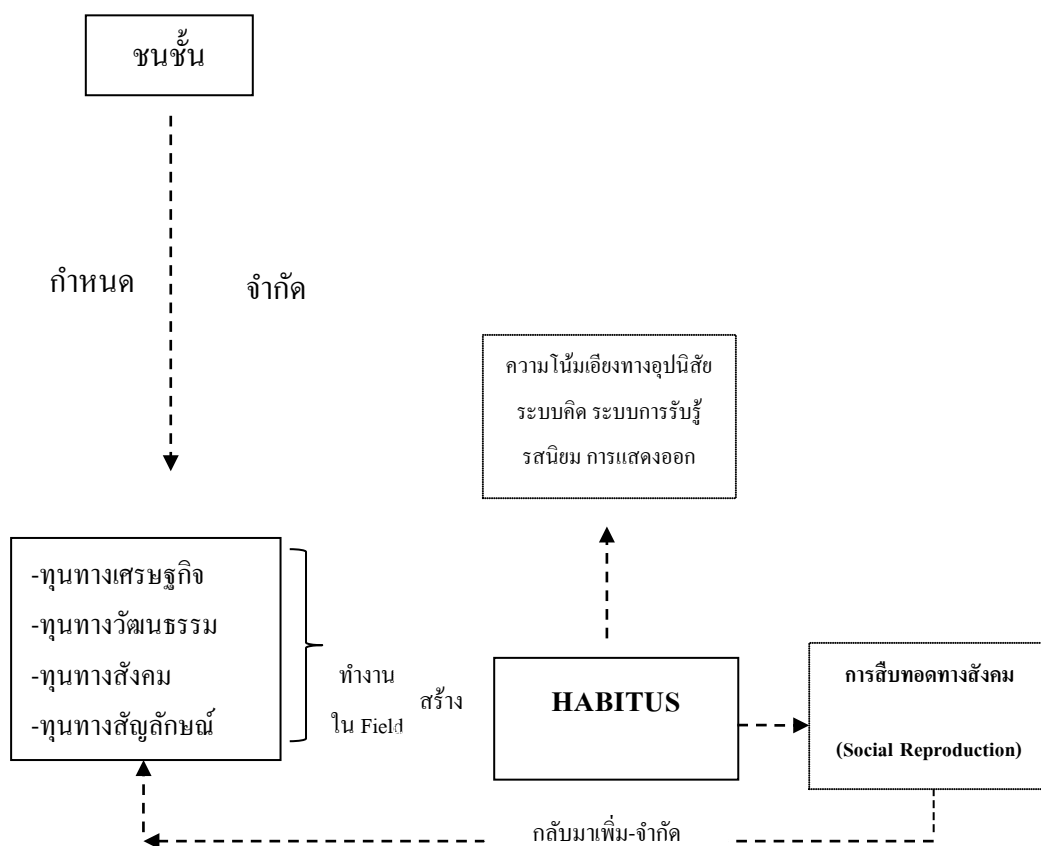
5. Bourdieu ตอกย้ำว่า ปฏิบัติการ นั้นไม่ใช่เป็นเพียงแค่เรื่องของ ‘วัตรปฏิบัติ’ ที่คนเรากระทำอยู่เป็นประจำเท่านั้น หากแต่ ปฏิบัติการ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลังอำนาจทางวัฒนธรรม/

เศรษฐกิจ/ การเมือง ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องในแง่ของการค้ำชูทำตามอำนาจหรือเกี่ยวข้องในแง่ของการท้าทายอำนาจก็ตาม

6. ปฏิบัติการ นั้น เป็นผลผลิตที่เกิดมาจากระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์เราที่อยู่ในแต่ละโครงสร้างสังคม และในเวลาเดียวกัน ปฏิบัติการ นี้ก็จะกลายมาเป็น ‘ธรรมชาติที่สอง’ ของมนุษย์ที่มีส่วนประกอบทั้งด้านที่เป็นข้อจำกัด และเสรีภาพในเวลาเดียวกัน

ทฤษฎีแห่งการปฏิบัติการของ Bourdieu ถือว่าการปฏิบัติการของคนในสังคมเป็นผลมาจากระบบวัฒนธรรม ซึ่งในทัศนะของ Bourdieu มองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ (Way of life) อย่างไรก็ตามการก่อรูปวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตดังกล่าว เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่

ปัจจัยแรก คือ ฮาบิตุส (Habitus) ปัจจัยที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับทุน (Capital) ปัจจัยที่สามคือ สนาม (Field) ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคมและการเมือง นลินี ต้นฐานันต์ ได้สรุปกรอบการกระบวนการผลิตซ้ำทางชนชั้นดังนี้

ภาพที่ 2-3 กระบวนการผลิตซ้ำทางชนชั้น

1. ฮาบิตัส (Habitus)

อันที่จริงคำว่าฮาบิตัสไม่ใช่คำใหม่ เป็นคำที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยอริสโตเติล จนกระทั่งถึงนอร์เบิร์ต เฮเลียส ก่อนที่จะมาปรากฏอยู่ในงานของบัวร์ดิเยอ คุร์ไคม์เองก็เคยใช้ คำว่าฮาบิตัส เพื่ออธิบายถึงวิธีการที่คนบางกลุ่มในสังคมใช้ชีวิตอยู่ในสังคมปิด เช่นในสังคมแบบดั้งเดิมหรือในสังคมสมัยใหม่ ได้แก่พวกที่อยู่ในกลุ่มที่ปิดตัวเช่นใน Monastery บัวร์ดิเยอเอาคำว่าฮาบิตัสมาใช้ เพื่อแสดงให้เห็นพลังอันแข็งแกร่งที่มีพื้นฐานอยู่ในทางสังคม วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และชนชาติของปัจเจกบุคคล (สุภาว จันทวานิช, 2550)

เขาอธิบายว่าฮาบิตัส หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่ได้มาและสั่งสมอยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามันดำรงอยู่ มันกลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดความอ่านในชีวิตประจำวัน อยู่ในจิตไร้สำนึก ทำให้เราทำในสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ต้องคิด บัวร์ดิเยอใช้คำว่าฮาบิตัสเพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างกับคำว่านิสัยในสองแง่ แรก ฮาบิตัสไม่ใช่สิ่งที่เป็นปกติธรรมดาในการกระทำของบุคคล ในอีกแง่หนึ่งฮาบิตัสทำให้เราสามารถประพฤติปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรมชาติหรือเป็นอิสระเสรีในพื้นที่ทางสังคมโดยเราไม่รู้สึกรู้ว่าเราจะต้องควบคุมคำพูดหรือการกระทำของตนเอง

โดยปกติคนเราจะรู้ว่าเรามีฮาบิตัสเช่นไร ก็ต่อเมื่อเราเข้าไปอยู่ในสถานที่ที่เราไม่ได้ปฏิบัติตามปกติ ยกตัวอย่างเช่น ชนชั้นแรงงานถูกเชิญไปในงานราตรีระดับโลก นอกจากสถานที่ที่เราไม่คุ้นเคยแล้วเรายังจะตระหนักถึงฮาบิตัสเมื่อเราเข้าไปอยู่พื้นที่ที่เราไม่รู้จักดีหรือกฎเกณฑ์ของปฏิสัมพันธ์ ว่าวิธีที่จะพูดจา วิธีที่จะปฏิบัติตัวควรทำอย่างไร ภาษาที่ชนชั้นสูงใช้กับที่สามัญชนใช้เหล่านี้ทำให้เกิดฮาบิตัสในทางภาษาที่แตกต่างกัน

เราอาจแปลฮาบิตัสเป็นไทยว่า “แนวจริต” คำนี้อยู่ระหว่างคำว่านิสัยและคำว่าสันดาน ฮาบิตัสไม่ใช่นิสัยเพราะเป็นมากกว่านิสัย เนื่องจากฝังลึกอยู่ในระดับจิตไร้สำนึกของคน แต่ฮาบิตัสไม่ใช่สันดาน เพราะคำว่าสันดานสื่อถึงลักษณะที่มีคุณสมบัติในทางลบ แต่ฮาบิตัสมิได้มีคุณสมบัติในทางลบ ฮาบิตัสจึงหมายความถึงจริตบุคคลได้สั่งสมลงไปในตนเอง โดยไม่รู้ตัว เป็นแนวทางที่จะประพฤติปฏิบัติ พูดจา คนที่ไม่มีฮาบิตัสก็จำเป็นที่จะต้องปรับและหากต้องการที่จะมีฮาบิตัสที่โดดเด่นก็จำเป็นจะต้องปรับจริตของตนให้เหมือนกับจริตของคนที่เป็นชนชั้นผู้นำ จึงเกิดเป็นลักษณะที่เรียกว่าคัจฉจริตขึ้น

ฮาบิตัสเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับความโดดเด่นของชนชั้นนำ โดยที่ฮาบิตัสทำให้ชนชั้นนำมีลักษณะนิสัยที่ต่างไปจากคนโดยทั่ว ๆ ไปและแสดงออกผ่านสิ่งที่เรียกว่ารสนิยม รสนิยมไม่ใช่เรื่องที่ยื่นอยู่กับรายได้ แต่เป็นเรื่องของการสั่งสมที่ตกทอดมาเป็นมรดกของครอบครัวและวงศ์ตระกูล การเข้าถึงกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น การไปชมละคร ไปชมพิพิธภัณฑ์หรือหอศิลป์ เป็นพฤติกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละชนชั้น คนบางกลุ่มชอบบริโภควัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็น

ชาวบ้าน เช่น การไปชมภาพยนตร์ การชอบดูละครที่จบแบบ Happy ending การชมละครโทรทัศน์ ชอบภาพที่เป็นภาพวาด แต่ชนชั้นนำที่มีความโดดเด่นจะสร้างระยะห่างที่แตกต่างออกไป

ตัวอย่างเช่น กิจกรรมฟังดนตรีคลาสสิก ดูภาพเขียนหรือภาพประติมากรรม อ่านงานที่เป็นวรรณกรรม ไปชมละครเวที ฯลฯ แทนที่จะมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมพื้น ๆ เช่น ไปชมภาพยนตร์ ถ่ายรูป ร้องเพลงหรือร้องคาราโอเกะ และแม้ในกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแบบชนชั้นนำ ก็ยังมีรายละเอียดย่อยลงไปอีก เช่น ในหมู่คนที่ฟังเพลงคลาสสิก ก็ยังมีคนที่มีรสนิยมที่ค่อนข้างเบื่องตัน เช่น ฟังเพลงวอลทซ์ประเภท Blue danube พวกที่มีรสนิยมระดับกลาง ๆ เช่น ฟังเพลง Rhapsody in Blue ของ George Gershwin และกลุ่มที่มีรสนิยมอันโดดเด่นที่ชอบฟังเพลงบรรเลงที่ใช้ Harpsichord ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่หาฟังได้ยากและมีเสียงที่ไพเราะ

การแสดงออกของฮาบิตุสยังปรากฏอยู่ในพฤติกรรมอื่น ๆ เช่น เสื้อผ้า การตกแต่งบ้าน การท่องเที่ยว การพักผ่อนหย่อนใจ การกีฬา และอาหาร ในขณะที่สามัญชนนิยมกินอาหารแบบบุฟเฟต์ ที่มีอาหารมากมายหลายประเภท ชนชั้นนำจะนิยมกินอาหารจานเล็ก ๆ ที่มีเนื้อสัตว์เพียงหนึ่งอย่าง เช่น ปลาหนึ่งชิ้น หรือเนื้อหนึ่งชิ้นเท่านั้น ไม่ปะปนกัน ในเรื่องของกีฬา กีฬาที่สามัญชนนิยมจะเป็นฟุตบอล รักบี้ ขกมวย ซึ่งเป็นกีฬาที่ใช้พลังกำลัง และเน้นในเรื่องของการทุ่มเทแต่กีฬาของชนชั้นที่โดดเด่นได้แก่ ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจะเป็นกีฬาที่มีลักษณะแตกต่าง ได้แก่ กอล์ฟ แข่งเรือใบ ขี่ม้า กีฬาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเลือกที่จะเล่นตามลำพัง หรือเล่นกับผู้เล่นที่ได้เลือกแล้วไม่ใช่เล่นกับใครก็ได้

ฮาบิตุสมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแบบแผนการใช้ชีวิตอย่างมาก เพราะฮาบิตุสเป็นตัวกำหนดแบบแผนการใช้ชีวิตของบุคคลและแบบแผนการใช้ชีวิตนั้นบางครั้งก็ไม่ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจดังจะพบว่า ผู้ที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงอาจมีทุนทางวัฒนธรรมต่ำและมีฮาบิตุสที่คล้ายคลึงกับชนชั้นแรงงานทั้งๆที่มีฐานะดี ยกตัวอย่างเช่นกลุ่มคนที่เรียกว่า Bourgeoisie หรือ กระฎุมพี คือ กลุ่มคนรวยใหม่ กลุ่มคนรวยใหม่เป็นกลุ่มที่ต้องการทำตัวให้เหมือนคนที่มีรสนิยมและวัฒนธรรมสูง แต่เนื่องจากขาดทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกมาแต่ดั้งเดิม การแสดงออกของคนกลุ่มนี้จึงเป็นการแสดงออกเพื่อเลียนแบบแต่ไม่เหมือน เช่น แทนที่จะชอบไปชมพิพิธภัณฑ์หรือหอศิลป์ กระฎุมพีรายใหม่ก็ชอบไปเยี่ยมชมอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ในความพยายามที่จะเป็นนักอ่าน แทนที่จะชอบอ่านงานวรรณกรรม กระฎุมพีรายใหม่ก็ชอบอ่านนิตยสารบ้าน ๆ ที่คนทั่วไปชอบอ่าน แบบแผนการใช้ชีวิตอื่น ๆ ของคนพวกนี้ก็เช่น ดูภาพยนตร์ ฟังเพลงแจ๊สและถ่ายรูป (สุภาวศ์จันทวานิช และรุ่งนภา ырรองเกษมสุข, 2550, หน้า 249-251)

จิตหรือ Habitus ของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยที่สำคัญอีก 3 ประการคือ 1. การกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม (Socialization) 2. ค่านิยมทางสังคม (Social values) และ 3. โลกทัศน์ในสังคม (Worldviews)

1. การกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม (Socialization)

การกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม หมายถึง การเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง และเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพของคนให้เติบโตตามความต้องการของสังคม ตลอดจนเป็นการสร้างความเป็นตัวตน (Self) ให้กับตนเองด้วย (มยุรณี หล้ากวนวัน, 2550)

ความสำคัญของการกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม นั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นคำที่ทั้งนักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาให้ความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระบวนการการกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม นั้นเป็นกระบวนการที่ยาวนานต่อเนื่องตลอดชีวิต (Life-long process) เกิดขึ้นตั้งแต่มนุษย์เกิดขึ้นมาในสังคม กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงสภาพของมนุษย์จากสภาพทางชีวภาพ (Biological being) ให้เป็นมนุษย์ในทางสังคม (Social being) ซึ่งทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งการกล่อมเกลาทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. วัฒนธรรมกลุ่ม และ 2. วัฒนธรรมถิ่น

1. วัฒนธรรมกลุ่ม คือ ใช้เรียกลักษณะของกลุ่มสังคม ที่มีการยึดถือ บรรทัดฐาน และการกำหนดคุณค่าของสิ่งรูปธรรม และสิ่งนามธรรม แตกต่างกัน การพูดคุยในวัฒนธรรมย่อยเดียวกัน จะพูดคุยเรื่องเดียวกัน หรือที่เรียกว่า ภาษาเดียวกัน วัฒนธรรมกลุ่มแบ่งออกมาจาก วัฒนธรรม โดยแต่ละสังคมจะแตกต่างกันอยู่กับ อายุ ชนชาติ ศาสนา เพศ ความรู้ พื้นฐานทางสังคม และ มุมมองต่าง ๆ อย่างไรก็ตามคำว่า วัฒนธรรมกลุ่มมีการกำหนดแตกต่างกันไปตามนักทฤษฎีต่าง ๆ

ลักษณะหลักที่เห็นได้ชัดของวัฒนธรรมกลุ่ม จะเห็นได้ว่า ความเชื่อ แนวคิด จะแตกต่างกันตามกลุ่ม อย่างจะเห็นได้ว่า กลุ่มวัยรุ่นมีการแต่งตัว รสนิยมการเลือกฟังเพลง แตกต่างจากกลุ่มผู้ใหญ่ เนื่องจากความเชื่อและการยึดถือแตกต่างกัน เปรียบเทียบ ในมุมมองของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ตัวอย่าง การยิ้มให้เพศตรงข้ามที่ไม่สนิท ในวัฒนธรรมเอเชีย ถือว่าเป็นการไม่สุภาพ ในขณะที่การไม่ยิ้มให้เพศตรงข้ามถือว่าเป็นเป็นการไม่สุภาพในบางวัฒนธรรมของสหรัฐอเมริกา

2. วัฒนธรรมถิ่น คือ การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่ดำรง มีคุณค่าซึ่งคนในสังคมประพฤติปฏิบัติหรือแสดงออกมาช้านาน คือขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อ ภาษาและวรรณกรรม ศิลปกรรมและโบราณคดี การละเล่น ดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ ชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ) วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นวิถีชีวิตของคน

ในแต่ละชุมชน ซึ่งเป็นมรดกสืบทอดต่อกันมา และทุกคนในท้องถิ่นย่อมมีความภูมิใจในการเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหน และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นตัวบ่งชี้ความสำคัญถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสืบทอดกันมา ประโยชน์ของวัฒนธรรมถิ่นได้แก่

1. วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี เสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันตลอดจนการรวมกลุ่มรวมพลังสร้างสรรค์บางสิ่งบางอย่าง โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า และการบุญทางศาสนา
2. สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปตามสภาพและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ โดยที่มีศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นตัวกำหนด
3. ให้ความบันเทิงแก่กลุ่มชนในสังคม เช่น การฟังเพลง การร้องเพลง การแสดงมหรสพต่าง ๆ ตลอดจนพิธีกรรมที่เนื่องมาจากประเพณีเทศกาลต่าง ๆ

4. เป็นเครื่องมือให้การศึกษา ซึ่งเป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่งของชีวิต ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ทำหน้าที่ศึกษาและอบรมคนในสังคม โดยการสอนให้รู้จักผิดชอบ ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ และสอนให้ทุกคนประพฤติดีละเว้นประพฤติชั่ว เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

5. เป็นเครื่องฝึกพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคมให้แก่เยาวชนทั่วไป ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้มีส่วนช่วยที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะเรื่องของกีฬาและการเล่นของเด็กที่มุ่งเน้นให้เด็กออกกำลังกาย และบางอย่างยังเน้นให้เด็กรู้จักสังเกตและมีไหวพริบ การเล่นบางอย่างฝึกพัฒนาการทางสังคม

6. เป็นเครื่องมือการควบคุมทางสังคม การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอด และการที่มนุษย์จะอยู่ในสังคมได้จำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของสังคม

2. ค่านิยมทางสังคม (Social values)

สิ่งที่สังคมยกย่องว่าเป็นสิ่งที่ดี สมควรที่สมาชิกในสังคมจะต้องกระทำ เป็นเป้าหมายที่สังคมอยากให้มี อยากให้เป็น ค่านิยม คือ รูปแบบความคิดของคนสังคมที่จะพิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดมีคุณค่า มีประโยชน์ถูกต้องหรือเหมาะสม ซึ่งสมาชิกในสังคมควรจะยึดถือเพื่อเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ ค่านิยมของสังคมถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เพราะมีการเรียนรู้ ปลูกฝัง และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ค่านิยมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตามกาลสมัย เป็นสิ่งที่คนในสังคมยอมรับว่ามีคุณค่า การปลูกฝังค่านิยมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในการดำเนินชีวิตระหว่างสมาชิกในสังคมให้สอดคล้องสัมพันธ์กันช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม (จันทิวา ชนสงวนวงศ์, 2548) ลักษณะของค่านิยม

พอสรุปได้ดังนี้

1. กำหนดการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม
2. สมาชิกในสังคมยึดถือมานาน
3. ค่านิยมที่ยึดถือนั้นเป็นความต้องการของคนในสังคม
4. สมาชิกในกลุ่มให้การยอมรับ

ดังนั้น ค่านิยมจึงเป็นรูปแบบความต้องการของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีเป้าหมาย มีการยึดถือของสมาชิกในกลุ่มนั้น โดยส่งผลให้เกิดการตัดสินใจของคนในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่สืบทอดเป็นวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่น่ากระทำและน่ายกย่อง

2. โลกทัศน์ในสังคม (World views)

โลกทัศน์เป็นศูนย์กลางของความเข้าใจวัฒนธรรม กุญแจในความเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม คือ ต้องเข้าใจ ความเชื่อหลักของกลุ่มเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความสัมพันธ์กับภายนอก ซึ่งรวมทั้งความสัมพันธ์และความเชื่อของเขากับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งสิ่งที่เป็นที่เคารพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2. ทุน

Bourdieu นิยามทุนแตกต่างไปจากที่มาร์กซ์ เคยนิยามไว้ดังนี้ (รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข, 2550, หน้า 23-30)

ทุน คือ แรงงานที่ถูกสะสมในรูปแบบที่กลายเป็นวัตถุ เป็นส่วนหนึ่งของปัจเจกหรือกลุ่มของปัจเจก ทำให้เขาสามารถเข้าครอบครองพลังทางสังคมในรูปแบบของแรงงานที่เปลี่ยนสภาพจากนามธรรมเป็นรูปธรรม หรือแรงงานแท้ ๆ ได้ ทุนถือเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องสามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีลักษณะทั้งสัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้เป็นปัจจัยในการกำหนดตำแหน่งทางสังคมของบุคคล (สุภางค์ จันทวานิช และรุ่งนภา ธรรมเกษมสุข, 2549, หน้า 256)

เมื่อทุนมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก Bourdieu จึงแบ่งทุนออกเป็น 4 แบบ คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์

1. ทุนทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วยทุนตามความหมายของมาร์กซ์ รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของผู้กระทำในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นเงินได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใด และอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปแบบของสิทธิในทรัพย์สิน ทุนประเภทนี้เป็นรูปแบบทุนที่มีเหตุผล ซึ่งหมายความว่า ประการแรก สามารถคิดคำนวณเป็นปริมาณที่แน่นอนได้ ประการที่สอง สามารถระบุรูปแบบได้อย่างแน่ชัด เช่น เงินสด ในธนาคาร ราคาเครื่องจักร/ ที่ดิน ฯลฯ ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะศึกษาทุนประเภทนี้ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์การสะสมทุน การครอบครองทรัพย์สิน การแลกเปลี่ยน/ ถ่ายโอน ฯลฯ เช่นที่ศึกษา

โดยวิชาเศรษฐศาสตร์

2. ทูทางวัฒนธรรม มี 3 รูปแบบ คือ

2.1 ทูที่เป็นฮาบิตส ได้แก่ การแสดงออกของร่างกายและจิตใจ มักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรม และต้องใช้เวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่าง ทูแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทูที่อยู่ในตัวคนได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด หากต้องขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม

ทูที่เป็นฮาบิตสนี้ เป็นการส่งผ่านทางพันธุกรรมในครอบครัวและเป็นมรดกที่คนมักไม่ได้นึกถึง เช่น ความสวย ผิวพรรณ สีมม ดวงตา ฯลฯ ถือเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของทูทางวัฒนธรรมอื่น ๆ การส่งผ่านทูฮาบิตสอาศัยเวลา และสามารถเชื่อมโยงไปยังทูเศรษฐกิจได้ ฮาบิตสอาจลดลงหรือหายไปได้ด้วย

2.2 ทูที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ทูวัฒนธรรมแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทูทางวัฒนธรรมในแบบอื่น ๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ ความเป็นทูทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมสภาพาค การสะสมทูสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทูทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ ซึ่งคือ ความเป็นเจ้าของในวิธีการบริโภคภาพเขียน ฉะนั้นสินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทู

2.3 ทูที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน คือทูที่ทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทูทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรองและการสอบวัดคุณสมบัติ ทูทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทูทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา

ทูแบบนี้ได้สร้างความแตกต่างระหว่าง ความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับรองความสามารถกับทูทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทูนี้ยังทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทูทางวัฒนธรรมกับทูทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย โดย “การรับประกันทูทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทูทางเศรษฐกิจไปเป็นทูทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าในรูปของทูทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรอง ขึ้นกับความหายาก การลงทุนในแง่เวลา และความพยายาม

3. ทูทางสังคม ประกอบด้วยทุน 2 แบบ

3.1 ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม ทูทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้ มีประสิทธิภาพ ดังนั้นคุณภาพของทูทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น

3.2 การรับรู้และการยอมรับ การได้มาซึ่งการรับรู้และการยอมรับ เป็นเรื่องของคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทูทางสัญลักษณ์ได้ สำหรับบุรุษคือ “ทูทางสังคม” ถูกสร้างโดยอำนาจทางสังคม และขึ้นอยู่กับปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอของความไม่เท่าเทียมกันรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม “การคงอยู่ของเครือข่ายความสัมพันธ์” มิได้เป็นไปโดยธรรมชาติหรือได้มาโดยสังคมสร้าง หากเป็นผลผลิตของความพยายามที่ไม่สิ้นสุดของสถาบันทางสังคม

4. ทูทางสัญลักษณ์ ทุนแบบนี้เกิดขึ้นจากเกือบทุกที่ที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ ศักดิ์ศรี สถานภาพ อำนาจ ทูทางสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อมีทุนทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีกครั้งหนึ่งของทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ จะไม่สามารถสำเร็จได้ หากปราศจากการสมรู้ร่วมคิดของทุกกลุ่ม แรงขับในการให้ได้มาและต่อสู้เพื่อรักษาทุนทางสัญลักษณ์ มาจากการแสดงออกมาที่ถูกสร้างขึ้นจากฮาปิตุส เป็นกระบวนการสืบทอดมาตั้งแต่เกิดและค่อย ๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้นโดยครอบครัวและโรงเรียน

ทั้งนี้ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ เป็นทุนที่อยู่ในตัวบุคคล และไม่สามารถลดทอนลงให้เท่ากับทุนทางเศรษฐกิจ แต่ทุนทุกชนิดสามารถมาได้จาก “ทุนทางเศรษฐกิจ” การเปลี่ยนรูปของทุนไม่ได้เป็นไปอย่างอัตโนมัติ แต่จะต้องใช้ความพยายามและจะแสดงให้เห็นผลในระยะยาว รุ่งนภา ชรรยเกษมสุข (2550) กล่าวถึงการสร้างและผลิตซ้ำทุนของชนชั้นนำให้กับบุตรหลาน ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนสัญลักษณ์ซึ่งสอดคล้องกับนวนิยาย ตรีรัตน์ และภาคภูมิ วาณิชกะ (2555) ศึกษาเรื่อง เครือข่ายผู้บริหารระดับสูงภายใต้โครงการวิจัย สู่สังคมไทยเสนอหน้าการศึกษาโครงสร้างความมั่งคั่งและโครงสร้างอำนาจเพื่อการปฏิรูป การรวมตัวของบุคคลชั้นนำผ่านหลักสูตรการศึกษาจะ เป็นช่องทางให้กลุ่มทุนใหม่ที่เติบโตจากโครงสร้างเศรษฐกิจไทยที่ขยายตัว แทรกขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนำ

อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางการเมือง โดยผู้วิจัยถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการผลิตซ้ำของชนชั้นนำ นอกจากนี้ทั้ง 4 ทุนที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในงานของ Birner and Wittmer (2003) ศึกษาเรื่อง Using Social Capital to Create Political Capital:

How Do Local Communities Gain Political Influence? A Theoretical Approach and Empirical Evidence from Thailand พบว่า จากการวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีทุนทางการเมืองไม่ได้เป็นตัวเงิน ที่ใช้ในด้านรัฐศาสตร์ เศรษฐกิจการเมือง หรือส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง ไม่มีคำอธิบายความหมายของทุนทางการเมืองที่ชัดเจนในหนังสือ หรือพจนานุกรมเล่มใด แต่นักหนังสือพิมพ์มักนิยมใช้คำนี้อยู่เป็นประจำ คือคำว่า “การสร้างทุนทางการเมือง” ของเหตุการณ์สักหนึ่งเหตุการณ์ ซึ่งมีความหมายโดยนัยว่า เป็นการได้ผลประโยชน์แบบไม่ชอบธรรมของเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง Booth and Richard (1998) ได้นำแนวคิดทุนทางการเมืองมาใช้ในการงานวิจัยชิ้นหนึ่งที่ Putnam (1993) ได้โต้แย้งเอาไว้ว่า สังคมเมือง (กล่าวไว้ในกิจกรรมการสร้างองค์กรพลเมือง) ก่อให้เกิดการปกครองที่ประสบผลสำเร็จ ผู้เขียนหลายคนได้แสดงความคิดเห็นว่า Putnam ไม่สามารถอธิบายถึงกลไกสังคมเมืองที่ส่งผลต่อรัฐบาล พวกเขายืนยันว่า Putnam ไม่ได้ชี้แจงว่าความสัมพันธ์กลุ่มส่งผลต่อพฤติกรรมพลเมืองมีอิทธิพลต่อปฏิบัติงานของรัฐบาล หรือการเพิ่มโอกาสด้านประชาธิปไตย (Booth & Richard, 1998, p. 782) พวกเขาโต้แย้งว่า การทำกิจกรรมการเมืองกลุ่มเพื่อมีความสำคัญทางการเมือง

Birner and Wittmer (2003) ได้นิยามคำว่า ต้นทุนทางการเมืองไว้ว่าเป็น ทักษะคิดและกิจกรรมที่ส่งผลต่อรัฐและใช้การประเมิน 4 แบบด้วยกัน คือ บรรทัดฐานประชาธิปไตย การออกเสียงใช้สิทธิ์ การหาเสียง และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้เขียนยังได้สรุปจากการวิเคราะห์การถดถอยหลายรูปแบบว่า ต้นทุนทางการเมืองสามารถอธิบายกิจกรรมทางการเมืองที่เป็นทางการเมืองมีอิทธิพลต่อประชาธิปไตยมากกว่าต้นทุนทางสังคม

แนวคิดทุนทางการเมืองมีความใกล้เคียงกับทรัพยากรทางการเมือง ตามที่ Hicks and Misra (1993, p. 671) ให้ข้อสังเกตไว้ถึงทฤษฎีทรัพยากรทางรัฐศาสตร์ที่มีอยู่อย่างมากมาย “ความใส่ใจบทบาทที่สื่ออำนาจของทรัพยากรสำหรับการตระหนักถึงผลลัพธ์ที่ช่วยให้ผู้ที่เป็นผู้กระทำได้รับประโยชน์” หนึ่งในทฤษฎีที่ทรัพยากรที่เราอยากจะพูดถึง คือ ทฤษฎีระดมทรัพยากร ซึ่งมีการปรากฏ การเคลื่อนไหว และกลยุทธ์ของกลุ่มคนที่รวมตัวกันเพื่อบรรลุสิ่งที่เป็นเป้าหมายทางสังคม เช่น เวลากับเงินที่เหมาะสมของผู้สนับสนุนที่มีศักยภาพท่ามกลางทั้ง สื่อและกลุ่มคนรวย ซึ่งมีตัวตนเด่นชัดและเป็นกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งใจร่วมกัน (McCarthy & Zald, 1977)

แนวคิดทุนทางการเมืองถือเป็นภาพของกรอบแนวคิดทรัพยากรทางการเมือง ซึ่งพัฒนาขึ้นโดย Hicks and Misra (1993) และ Leicht and Jenkins (1998) ซึ่งเป็นผู้ที่ศึกษาบทบาทของทรัพยากรสำหรับการนำมาปรับใช้ในนโยบายบางอย่าง Hicks and Misra (1993, p. 672) ใช้ทฤษฎีทรัพยากรทางการเมืองในการอธิบายถึงการจัดสรรสวัสดิการและให้คำนิยามคำว่า

“ทรัพยากรทางการเมืองที่เป็นประโยชน์” เป็นทรัพยากรเฉพาะที่ผู้เขียนบางคนนำมาใช้ในการตระหนักถึงผลประโยชน์ที่เขาพึงได้รับ ตัวอย่างของทรัพยากรทางการเมืองที่เป็นประโยชน์ เช่น องค์การผลประโยชน์ อำนาจจากการเลือกตั้ง อำนาจที่กระจายออกไป ผู้เขียนได้พิจารณาถึงเงื่อนไขกรอบแนวคิดทางการเมืองที่เพิ่มอำนาจการกระทำของกลุ่มประโยชน์หรือเงื่อนไข ตัวอย่างเช่น ประสิทธิภาพของทรัพยากรทางการเมืองที่เป็นประโยชน์ ความสามารถทางการคลังและองค์การภายในของรัฐ

จากผลการวิเคราะห์การถดถอยหลายรูปแบบ Hicks และ Misra สรุปได้ว่า กรอบแนวคิดที่บูรณาการตั้งอยู่บนทฤษฎีทรัพยากรทางการเมืองมีอำนาจที่สามารถอธิบายได้ มากกว่ากลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางสังคม มีรัฐเป็นศูนย์กลาง หรือทฤษฎีการขัดแย้งทางการเมืองของคนหมู่มาก ซึ่งเน้นในเรื่องกลุ่มปัจจัยเฉพาะที่มีอิทธิพลในการสร้างนโยบาย Leicht and Jenkins (1998) ใช้วิธีที่ใกล้เคียงกันในการอธิบายการใช้โปรแกรมธุรกิจร่วมทุนโดยรัฐบาลของรัฐในสหรัฐอเมริกา พวกเขาใช้วิธีที่เคยใช้กันมาในอดีตในการวิเคราะห์ทางสถิติ และพิจารณาทรัพยากรทางการเมืองที่เป็นประโยชน์ที่เพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น ข้อสัญญาระหว่างผู้นำองค์กรสูงสุดซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มผลประโยชน์

จากงานวิจัยเหล่านี้ ทูทางการเมือง มีหมายความว่า เป็นทรัพยากรที่ใช้โดยผู้กระทำ (Actor) โดยส่งผลต่อการสร้างนโยบายและตระหนักถึงผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ผู้กระทำได้รับ รูปแบบสำคัญของทุนทางการเมือง คือ Lobbying (การให้สภาพออกกฎหมาย) อำนาจจากการเลือกตั้ง อำนาจที่กระจายออกไป (การจัดการชุมนุมสาธารณะ) และการสนับสนุนจากต่างชาติ แนวคิดอันเป็นรากฐานของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญของต้นทุนทางสังคม เพราะมันสามารถส่งอิทธิพลต่อผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจทางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านอิทธิพลความคิดทางการเมือง จากงานวิจัยเหล่านี้ ได้พูดถึงเงื่อนไขกรอบแนวคิดทางการเมืองขนาดใหญ่ (Macropolitical) น่าจะถือว่าการวิเคราะห์ของทุนทางการเมืองเพราะเป็นสิ่งที่อิทธิพลต่อความเป็นไปได้สำหรับผู้ที่มิบทบาทหลายคน ที่จะเพิ่มทุนทางการเมืองและเงื่อนไข ประสิทธิภาพของทุนทางการเมืองที่มีรูปแบบที่แตกต่างกันเพื่อกำหนดผลลัพธ์นโยบาย

ทุนทางการเมืองมีจุดเด่นสามารถวิเคราะห์ได้ในระดับสูง ดังนี้

1. มีผู้ศึกษาเรื่อง แนวคิดของทุน ในด้านการใช้ทรัพยากรซึ่งถือเป็นทุนที่จะช่วยให้เกิดประโยชน์ในอนาคตได้ดี ประเด็นที่เราให้ความสนใจ เช่น การจัดให้มีการออกกฎหมาย การจัดให้มีการเดินประท้วง และรวมพลังของผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง ในเชิงนี้ ถือเป็นการลงทุนทางการเมือง ถ้าพูดถึงการลงทุน คือ ต้องใช้เวลา ซึ่งอาจทำให้กลายเป็นการพัฒนาที่ต้องใช้เวลาในการคืนทุน ซึ่งเป็นประเด็นนี้ Bourdieu ได้กล่าวเอาไว้

2. จากที่กล่าวไว้ข้างต้น จุดเด่นประการหนึ่งของแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางการเมือง คือ กรอบแนวคิดที่ได้มีการจัดสรรไว้อย่างดีของทุนทางด้านเศรษฐกิจ ด้านธรรมชาติ ด้านมนุษย์ และ ทุนทางสังคม จากกรอบแนวคิดดังกล่าว เราสามารถใช้ในการต่อ ยอดกระบวนการศึกษาจากทุนดังกล่าว

3. จุดเด่นอีกประการหนึ่งของ แนวคิดทุนทางการเมืองคือ ความเป็นไปได้ที่จะประยุกต์ใช้แนวคิดการวิเคราะห์ทุนนี้ในด้านเศรษฐกิจ เช่น การกระจายการลงทุนเพื่อลดความเสี่ยง อาจมีการตั้งคำถามว่า การนำเสนอแนวคิดเรื่องทุนทางการเมืองจะนำไปสู่ความไม่จำเป็นทางภาวะเงินเฟ้อของแนวคิดเรื่องทุนหรือไม่ จะมีประโยชน์อะไรไหม ถ้าเราจะพิจารณาว่าอะไรที่ถือเป็นทุนทางการเมือง ซึ่งอาจเป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่ง ทั้งทุนทางสังคมและทุนทางการเมืองไม่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้โดยตรงซึ่งต่างจาก ทุนกายภาพ ดังนั้นจึงมีคำถามเกิดขึ้นอีกมากมายเช่น สิ่งใดคือ ประโยชน์ที่ได้รับจากการสมมติว่า การสร้างทฤษฎีหนึ่ง (ทุนทางสังคม) สามารถเปลี่ยนไปเป็นอีกทฤษฎีหนึ่ง (ทุนทางการเมือง)

อย่างไรก็ตามในที่นี้ได้นิยามทุนทางสังคม และทุนทางการเมืองว่าเป็นตัวแปรที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ในโลกแห่งความจริงสามารถสังเกตได้แบบเชิงประจักษ์ มันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์ ว่าการนำเสนอแนวคิดทุนทางการเมืองมีจุดเด่นในเชิงวิเคราะห์บ้างหรือไม่ เหตุผลที่แนวคิดนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งกับการวิเคราะห์นโยบายเชิงบวก จากที่ Booth และ Richard ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดทุนทางสังคมยังไม่สามารถอธิบายผลลัพธ์ทางการเมืองได้อย่างชัดเจน แนวคิดทุนทางการเมืองที่แยกออกตามหมวดหมู่จะสามารถอธิบายความได้อย่างชัดเจนกว่า การศึกษาแนวคิดทุนทางสังคม (Bimer & Wittmer, 2003, p. 299)

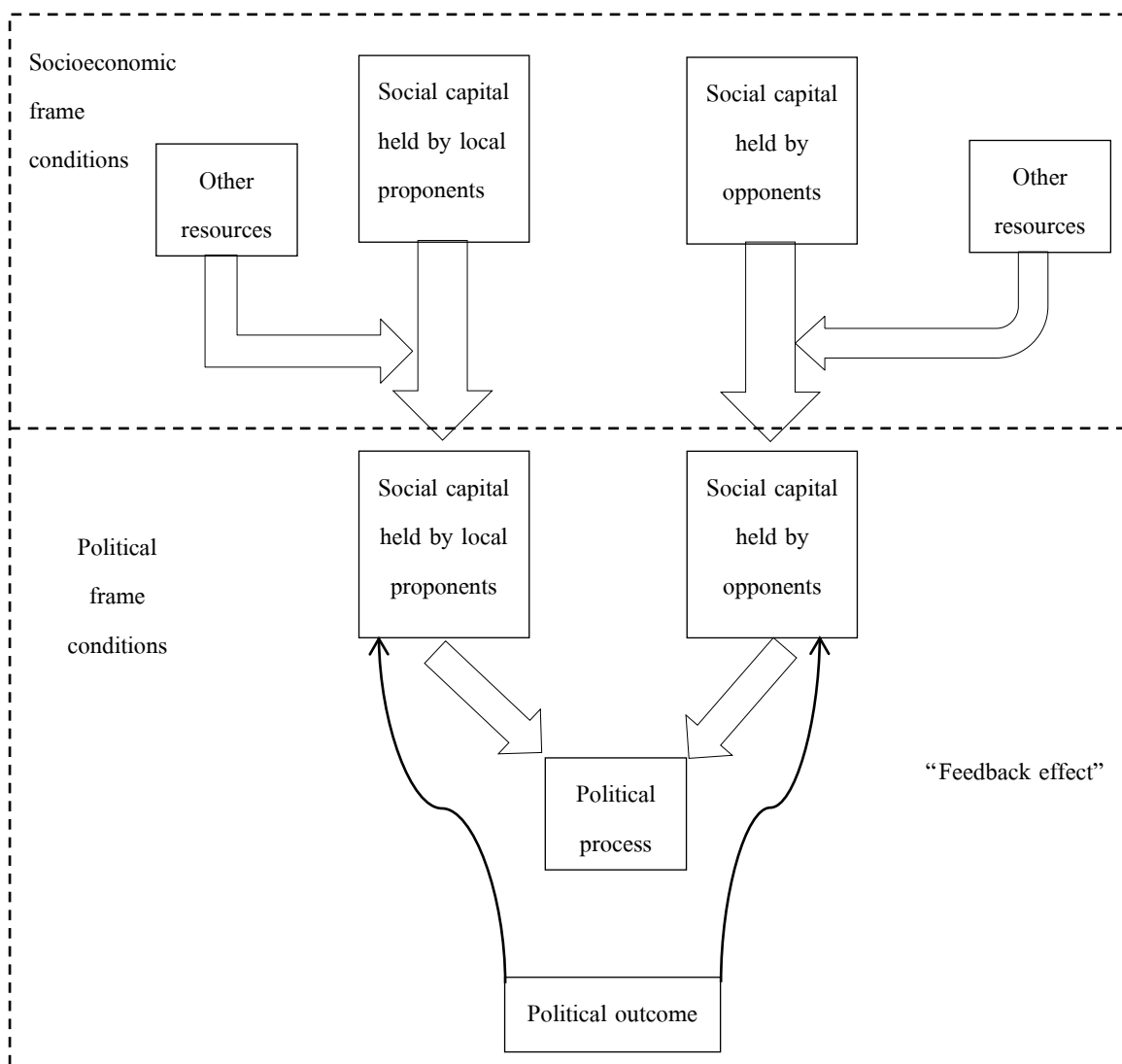
การใช้ทุนทางสังคมในการสร้างทุนทางการเมือง

จากที่ได้ทำการวิเคราะห์ถึงแนวคิดทุนทางการเมือง ปัจจัยหนึ่งที่ใช้ในการอธิบายได้คือการสร้างนโยบายก็คือ ทุนทางสังคมซึ่งสามารถนำมาใช้ต่อยอดในการสร้างทุนทางการเมืองได้หลายทาง ทุนทางการเมืองที่พูดถึงทฤษฎีของ Olson (Olson's 1965 famous collective-action problem of political engagement) คือ เครือข่ายและองค์กรทางสังคมมีนโยบายทางการเมืองที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมืองสามารถแลกเปลี่ยนความคิดทางการเมืองรวมถึงการสนับสนุนซึ่งกันและกันอีกด้วย องค์กรทางสังคมสามารถสร้างการพัฒนาของระดับทางสังคมในเชิงระบบความคิดอันเป็นรากฐานทางสังคม ซึ่งถือเป็นรูปแบบที่สำคัญของทุนทางการเมือง สำหรับองค์กรที่เป็นทางการ สมาชิกในองค์กรมีโอกาสในการพัฒนาทักษะ เช่น การพูดในที่ชุมชน การปฏิบัติหน้าที่เหมือนเป็นเจ้าของหน้ารัฐ หรือการระดมกำลังคนที่สามารถเป็นทุนทางการเมืองได้ (เช่น องค์กรชุมชนสาธารณะ) ทุนทางสังคมถือเป็นรูปแบบการเป็นสมาชิกในกลุ่มบุคคลชั้นสูงซึ่งอาจจะช่วยให้

เข้าหาผู้มีอำนาจการตัดสินใจทางด้านการเมืองได้ง่ายขึ้น และเอื้อในการสนับสนุนให้ออกกฎหมายได้ง่ายขึ้นเช่นกัน แต่แน่นอนว่าไม่ใช่ว่าทุนทางสังคมทุกรูปแบบจะก่อให้เกิดการสร้างทุนทางการเมืองได้ทั้งหมด จากที่ Booth and Richard (1998) ได้กล่าวไว้ว่า องค์กรสาธารณะที่ไม่เป็นทางการมากจะเน้นให้มีการช่วยเหลือตนเองซึ่งไม่ต้องการกำลังเสริม และอาจเป็นสิ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองลดลง

ทุนทางสังคมอาจไม่จำเป็นต้องเป็นตัวเงิน ถ้าจะใช้ในการสร้างทุนทางการเมือง อย่างไรก็ตามก็ตามปริมาณของทุนทางการเมืองที่เกิดมาจากหุ้น หรือคลังของทุนทางสังคมมีมากมายมหาศาล ทรัพยากรที่เป็นส่วนเติมเต็ม (Complimentary resources) เช่น เวลา ความพยายาม และทุนทางเศรษฐกิจ ต้องได้รับการลงทุน (เช่น การขมขมสาธารณะ หรือการให้ออกกฎหมาย) นอกจากนี้มีประเด็นอีกหลายเรื่องที่น่าสนใจที่นักการเมืองและเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร (ประเทศ) ตั้งใจที่จะโน้มน้ำหนักความสนใจของกลุ่มเฉพาะคุณจะมีข้อจำกัดอยู่ และผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจในฐานะกลุ่มก็มีข้อจำกัดเช่นกัน ดังนั้น กลุ่มผลประโยชน์จะต้องกำหนดการใช้ทุนทางสังคมของพวกเขาในการสร้างทุนทางการเมือง การลงทุนในทุนทางการเมืองมีความเกี่ยวพันกันอย่างไม่แน่มั่นอน

ผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองซึ่งถือเป็นกลุ่มทางสังคมเฉพาะได้ทำการลงทุน อาจจะถูกจับตามองจากกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มอื่น ๆ ได้ หรืออาจจะมีการแลกเปลี่ยนกลุ่มผลประโยชน์กันในเชิงการเมือง การลงทุนให้กับทุนทางการเมืองอาจมีค่าเป็นศูนย์ถ้าผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจทางด้านการเมืองไม่ประสบความสำเร็จในการรับเลือกตั้งครั้งใหม่ การทำให้เกิดความยุ่งยาก อาทิ เช่น ความเลื่อม กลุ่มผลประโยชน์อาจจะลงลงทุนกับทุนทางการเมืองในหลายรูปแบบ การลงทุนกับทุนทางการเมืองอาจจะทำให้เสียเวลาเปล่า (ถ้ากลุ่มนี้ไม่ลงทุนต่อการรักษาสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจทางการเมือง) ในการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมืองนำไปสู่การกระจายอำนาจความรับผิดชอบออกสู่ภูมิภาค ถือเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาว่า ทุนทางสังคมรูปแบบไหนและแหล่งทุนอื่น ๆ ทั้งจากผู้สนับสนุน และไม่สนับสนุนได้ถือไว้บ้าง และพวกเขาใช้ทรัพยากร (ทุน) ของตัวเองในการสร้างทุนทางการเมืองให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร

ภาพที่ 2-4 Analytical framework

ภาพที่ 2-4 บอกถึงกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้พูดถึงไป จากรูปจะแสดงให้เห็นว่า ผลที่ได้จากการเมืองจะส่งผลกระทบต่อกลับมาอย่างไร ในเชิงของการเป็นทุนทางการเมืองที่ลงทุนโดยทั้งผู้สนับสนุน และไม่สนับสนุนนโยบายเฉพาะ ความสามารถของกลุ่มผลประโยชน์สนักการพิสูจน์ว่าผู้สนับสนุนที่มีศักยภาพในการไปให้ถึงเป้าหมายทางการเมือง อาจจะทำให้เกิดความเป็นไปได้ในการระดมพลังของผู้สนับสนุนในกระบวนการทางการเมืองภายหลัง ขณะที่ที่ได้จากการเมืองในเชิงลบอาจจะส่งผลกระทบต่อตรงกันข้าม ผู้ที่มีบทบาท อาจจะไปปรับเปลี่ยนเชิงกลยุทธ์ของนโยบายที่พวกเขาอยากให้มีโอกาสของผลในเชิงบวกมากขึ้น เพื่อเพิ่มทุนทางการเมืองของพวกเขา นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นอีกว่า เงื่อนไขกรอบแนวคิดทางเศรษฐกิจสังคม ที่ส่งผลต่อการสร้างทุนทาง

สังคมที่สามารถรวมเป็นหนึ่งเดียวกันในการวิเคราะห์

กรอบแนวคิดนี้ เป็นการพัฒนาสำหรับใช้ในการวิเคราะห์เชิงคุณภาพซึ่งถือเป็นสิ่งหนึ่งที่ใช้ในการวิเคราะห์ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีส่วนร่วม หรือเป็นปัจเจกบุคคล ตัวอย่างเช่น กฎหมายป่าไม้ของประเทศไทยที่มีการต่อสู้กันอยู่ในบทนี้จะพูดถึงผู้ที่รวมตัวกัน เช่น NGO ที่พยายามจะทำให้ผลในเชิงนโยบายขึ้นสู่ระดับชาติให้สำเร็จ กรอบแนวคิดนี้ทำให้เราศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนที่มีส่วนร่วมกับปัจเจกบุคคลภายใต้กระบวนการทางการเมือง ตัวอย่างเช่น NGO กัดดันรัฐมนตรีให้ออกกฎหมาย เราอาจใช้กรอบแนวคิดที่ว่านี่ทำการศึกษาระบบการนโยบายทั้งในส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น ที่ที่ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มองค์กรที่น่าจะใกล้เคียงกันมากกว่า ตัวอย่างเช่น ผู้ใหญ่บ้านผู้ยินยอมให้มีการตัดไม้ทำลายป่า กับกลุ่มชาวบ้านที่ต่อต้านการกระทำนี้

กรอบแนวคิดนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมืองเฉพาะ แบบวิธีกรณีศึกษา แต่ไม่ได้นำมาใช้ในเชิงปริมาณของแนวคิดต้นทุนทางการเมือง คุณค่าของมันอยู่ที่ประโยชน์ในการนำมาแยกแยะแหล่งทรัพยากรทางด้านอำนาจ และนโยบายซึ่งทำให้ใครหลายคนสามารถใช้มันในการบรรลุเป้าหมายในกระบวนการทางการเมืองได้ อย่างไรก็ตามถือเป็นการคิดที่ใช้แนวคิดต้นทุนทางการเมืองในงานวิจัยเชิงปริมาณ อย่างที่ Booth and Richard (1998) ได้แสดงให้เห็น แม้ว่าจะไม่สามารถวัดปริมาณค่าต้นทุนทางการเมืองที่ถือครองโดยหลายฝ่ายคล้ายกับการวัดปริมาณค่าต้นทุนทางเศรษฐกิจ พวกเราสามารถชี้ตัวชี้วัดต้นทุนทางการเมืองในการวิเคราะห์เชิงสถิติ เช่นที่ Booth และ Richard ได้ทำ โดยมีวัตถุประสงค์ในการอธิบายผลนโยบายที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคของประเทศ

จากการนิยามทุนทางการเมืองข้างต้น ผู้วิจัยขอนิยามทุนการเมืองเพื่อใช้ในการวิจัยเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชาว่าคือความสามารถในการใช้ทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่เพื่อการเข้าถึง บรรลุผลประโยชน์ทางการเมืองและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยผลักดันตนเองเข้าไปเป็นสมาชิกของเครือข่ายการเมืองดังกล่าว

งานวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติการวิจัย ผู้วิจัยมีความจำเป็นต้องนำแนวคิดทุนทางการเมืองมาใช้ในการวิเคราะห์ เนื่องจาก แนวคิดเรื่องทุนของบูร์ดิเยอร์ ทั้ง 4 ประการ ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสัญลักษณ์ดังกล่าว ยังไม่เพียงพอต่อการตอบคำถามวิจัยได้อย่างชัดเจน ว่าทำไมชนชั้นนำคนไทยเกาะกงจึงสามารถรักษาอำนาจและผลประโยชน์ได้จนถึงปัจจุบัน ท่ามกลางสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่เปลี่ยนแปลง

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพลัดถิ่น

กว่าทศวรรษที่ผ่านมาแนวคิดเรื่องการพลัดถิ่นและการข้ามชาติเน้นไปที่การมองถึงผลที่ตามมาของการอพยพ การข้ามชาติและการเคลื่อนย้ายพรมแดนของรัฐ โดยเน้นการขยายและการผลิตซ้ำของการก่อตัวทางสังคมข้ามพรมแดน โดยเฉพาะในระดับมหภาค

การพลัดถิ่นมักถูกใช้เพื่อแสดงถึงศาสนาหรือกลุ่มชนชาติที่อาศัยอยู่นอกมาตุภูมิ แต่ทว่าการข้ามชาติมักถูกใช้ในสองลักษณะ คือ การอิงอยู่กับกลุ่มผู้อพยพข้ามประเทศ และตามลักษณะอย่างกว้างซึ่งมองไปที่การก่อตัวทางสังคม

การฟื้นฟูแนวคิดการพลัดถิ่นและการปรากฏตัวขึ้นของแนวการศึกษาการข้ามชาติเราสามารถเชื่อมั่นในการศึกษาเรียนรู้สังคม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการเปลี่ยนรูปทางสังคม

การพลัดถิ่นมักหมายถึง ชุมชนหรือกลุ่ม ในขณะที่การข้ามชาติเป็นแนวคิดของการเคลื่อนย้ายในเชิงพื้นที่ อาณาเขต และการก่อตัวทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการที่มีอยู่เหนือพรมแดนระหว่างประเทศ การข้ามชาติเชิงพื้นที่จึงเป็นการรวมกันของเครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศซึ่งตัดข้ามพรมแดนอย่างน้อยที่สุด 2 ประเทศ

ในแนวคิดการข้ามชาติ การไร้รัฐ ไม่ใช่เพียงผู้อพยพเท่านั้นที่เป็นตัวแสดงสำคัญ เมื่อพิจารณาทั้งประเทศต้นทางและปลายทาง เราสามารถสร้าง โครงสร้างสังคมที่เป็นการรวมตัวในโครงสร้างที่หลากหลาย ซึ่งการก่อตัวของโครงสร้างดังกล่าวครอบคลุมทั้งกลุ่มเจ้าบ้าน (Host land) กลุ่มผู้อพยพ (Migration) เช่น กลุ่มเจ้าบ้านชุมชนทางศาสนา กลุ่มการค้า

โดยสรุปนั้น การนิยามความหมายของการพลัดถิ่นและการข้ามชาติควรดูที่การใช้หรือบริบทที่ใช้ได้จริง (Uses) และตรงมากกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ซึ่งเน้นไปที่เรื่องของความเป็นสากลทั่วโลก ขณะที่การพลัดถิ่นและการข้ามชาติจะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ภายใต้ข้อจำกัดทางสังคม พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีขอบเขตในการเชื่อมโยงที่ชัดเจนเป็นการสังเกตการณ์เพื่อที่จะเข้าใจถึงการเมือง การเคลื่อนย้ายของผู้คนและพฤติกรรมที่ถูกสร้างใหม่ โดยสามารถแยกแนวการศึกษาเป็น 3 กลุ่ม ตามการนิยามความหมาย คือ

1. การอธิบายและการวิเคราะห์แนวคิด
2. การก่อตัวทางสังคมของผู้พลัดถิ่นและปรากฏการณ์การข้ามชาติ
3. การเป็นเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม

ในประเด็นของความเหมือนและความแตกต่างของการพลัดถิ่นและการข้ามชาติ พบว่าความเหมือนที่สำคัญของทั้งสองแนวคิด คือความยืดหยุ่น ซึ่งเกี่ยวพันกับการข้ามพรมแดนของประเทศต้นทาง-ปลายทาง และเขตแดนอื่น ๆ รอบถิ่นฐานของผู้อพยพ โดยทั้งสองแนวคิดยึดโยงกับมาตุภูมิและการรวมกันของบุคคลที่อาศัยอยู่ในประเทศปลายทาง

ในขณะเดียวกัน แนวการศึกษาการพลัดถิ่นซึ่งให้ความสำคัญอย่างมากในการเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมาตุภูมิและการกระจายของผู้คนในประเทศปลายทาง รวมถึงวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของกลุ่มพลัดถิ่นดังกล่าว แต่การศึกษาการข้ามชาติมักเริ่มจากการมองไปยังการรวมตัวกันของผู้อพยพและปฏิบัติการการข้ามชาติ ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างการบูรณาการและข้อตกลงของการข้ามพรมแดน โดยทั้งสองแนวคิดยังคงมีคำถามหลักเกี่ยวกับการเชื่อมโยงระหว่างการมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองของชนกลุ่มน้อย และความจริงจังก่อการศึกษาการบูรณาการร่วมกันระหว่างชนกลุ่มใหม่และชุมชนดั้งเดิมที่ไม่มีความใกล้ชิดกันมาก่อนซึ่งเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ที่ไม่จำกัดด้านภูมิศาสตร์แต่เกิดจากสังคมที่มีการไปมาหาสู่กัน

นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างที่สำคัญ 3 ประการ คือ

ประการแรก เราพบว่าการศึกษาการข้ามชาตินั้นเป็นคำที่กว้างกว่าการพลัดถิ่น ใน 2 ประเด็น ได้แก่

1. ด้านขอบเขตของหน่วยในการวิเคราะห์ การพลัดถิ่นโดยส่วนมากเกี่ยวข้องกับศาสนา เชื้อชาติ ภูมิลำเนาและชุมชน ขณะที่การศึกษาการข้ามชาติเชื่อมโยงกับประเภทของการก่อตัวทางสังคม ซึ่งรวมถึงปรากฏการณ์ เช่น เครือข่ายของธุรกิจส่วนตัว และการเคลื่อนไหวทางสังคม

2. การพลัดถิ่นเกี่ยวข้องกับรูปแบบขององค์การข้ามชาติในการก้าวข้ามประเทศต้นทางและการจัดตั้งถิ่นฐานยังประเทศปลายทาง โดยที่แนวทางการศึกษาการข้ามชาติจะมีขอบเขตที่กว้างขวางของปรากฏการณ์ ดังเช่น ชุมชนหมู่บ้านข้ามพรมแดน ชุมชนชายแดน ดังนั้น ชุมชนข้ามชาติจึงรวมการพลัดถิ่นไว้ด้วย แต่ไม่ได้หมายความว่าชุมชนข้ามชาติทั้งหมดจะเป็นชุมชนพลัดถิ่น

ประการที่สอง เกี่ยวพันกับอัตลักษณ์และการเคลื่อนย้าย แนวทางการศึกษาการพลัดถิ่นเน้นการศึกษาด้านอัตลักษณ์ของกลุ่ม ในขณะที่แนวทางการศึกษาการข้ามชาติเน้นการเคลื่อนไหวข้ามพรมแดน นอกจากนี้ในประเด็นการเคลื่อนย้าย แม้ว่าโดยทั่วไปการพลัดถิ่นจะขึ้นอยู่กับการบอบช้ำทางจิตใจ รวมถึงการผลิตซ้ำ (Reproduction) ทางอัตลักษณ์ของกลุ่มและความเข้มข้นทางความสัมพันธ์กับประเทศต้นทางและปลายทาง ซึ่งเป็นการพลัดถิ่นที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชุมชน แต่อย่างไรก็ตามเราพบว่าลักษณะการพลัดถิ่นก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้จากการเคลื่อนย้ายของพรมแดนรัฐชาติข้ามกลุ่มคนด้วยเช่นเดียวกัน

ในมุมมองของการข้ามชาติ การเปลี่ยนแปลงด้านอัตลักษณ์ถือเป็นการได้มาจากการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของบุคคลผ่านกระแสน้ำความคิด สินค้า ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่องเครือข่ายแนวคิดการข้ามชาตินั้นเชื่อมโยงกับกระบวนการเคลื่อนย้ายใหม่ อันเป็นปรากฏการณ์ที่แพร่ขยายไปทั่วสังคม

ประการที่สาม ความแตกต่างทางด้านมิติเวลา ในแนวทางการศึกษาการพลัดถิ่นและการข้ามชาติ การพลัดถิ่นถูกใช้ถึงการศึกษารูปแบบที่หลากหลายของแต่ละรุ่นที่มีการอพยพ

เคลื่อนย้ายไปยังที่ต่าง ๆ ซึ่งระบุถึงการก่อตัวข้ามรุ่น ในแง่ของการส่งผ่านรูปแบบ แบบแผน ไปยังรุ่นต่อมา จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง ขณะที่แนวทางการศึกษาการข้ามชาติ เป็นการศึกษาถึง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการข้ามชาติและการก่อตัวทางสังคมของกลุ่มคน

การระบุถึงความสัมพันธ์ของการพลัดถิ่นที่มีต่อพื้นที่และดินแดนจำเป็นต้องประเมินถึง ประเทศปลายทางซึ่งมีชุมชนดั้งเดิมที่มีกฎและข้อตกลงร่วมกันอยู่ ซึ่งในประเทศต้นทางจะเน้นที่ เรื่องของความทรงจำและความสัมพันธ์ภายในเครือข่าย สามารถแบ่งออกเป็น 6 ประการสำคัญ ได้แก่

1. เป็นการอพยพแยกย้ายที่เกิดจากความกดดันทั้งจากภัยพิบัติ สงคราม ความอดอยาก เป็นต้น ไปยังพื้นที่ซึ่งแตกต่างหลากหลาย
 2. การเลือกประเทศปลายทางนั้นจะสอดคล้องกับ โครงสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้อพยพ ที่เชื่อมโยงกับผู้อพยพที่สามารถตั้งถิ่นฐานในประเทศปลายทางแล้ว
 3. กลุ่มผู้อพยพจะเกิดการรวมกันกลมกลืนอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการรักษาและ ตระหนักถึงอัตลักษณ์อย่างเข้มแข็ง ซึ่งเชื่อมโยงกับความทรงจำของดินแดนและสังคมที่จากมา ประวัติศาสตร์นี้เองที่แสดงถึงการดำรงอยู่ของความรู้สึกและชีวิตของชุมชน รัฐชาติและมาตุภูมิ กลายเป็นชุมชนในจินตนาการ และส่งผ่านการสร้างตัวตนไปยังรุ่นอื่น ๆ
 4. กลุ่มผู้อพยพที่กระจายตัวออกไปนั้น ดำรงอยู่และพัฒนาท่ามกลางความเป็นตนของ ตนเองไปยังเครือข่ายอื่น ๆ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบแนวนอนหรือเสมอกัน
 5. กลุ่มผู้อพยพเหล่านี้มีประสบการณ์ของการเคลื่อนย้ายมาหลายชั่วอายุ และถ่ายทอด อัตลักษณ์จากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นอื่น ๆ อย่างยาวนาน
 6. การพลัดถิ่นมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นการก่อตัวทางสังคมที่มีอิสระในการปกครอง ตนเอง ซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเมือง ศาสนา และกลุ่มอาชีพ
- จากหลักเกณฑ์ ทั้ง 6 ประการนี้เอง สามารถจำแนกการพลัดถิ่นออกเป็น 4 ประเภท กล่าวคือ

1. การพลัดถิ่นรูปแบบแรกนี้สำคัญที่สุดซึ่งมักรวมการพลัดถิ่นรูปแบบอื่น ๆ เข้าด้วย ชาติ ศาสนา ไม่ใช่อิทธิพลชี้ขาด สำหรับเชื้อชาตินั้นมีความสำคัญที่ผูกโยงกับความเป็น ผู้ประกอบการทางด้านเศรษฐกิจ เช่น จีน อินเดีย ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีเครือข่าย ดังนั้นความเป็น ผู้ประกอบการจึงทำให้การพลัดถิ่นกับประเด็นด้านเชื้อชาติมีความสำคัญขึ้นมา
2. การพลัดถิ่นที่สัมพันธ์กับด้านศาสนาซึ่งเชื่อมโยงกับการใช้ภาษาและเป็นองค์ประกอบ โครงสร้างที่สำคัญ ดังเช่น กรณีของ ยิว กรีก เป็นต้น

3. การพลัดถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่ถูกครอบหรือปกครองด้วยกลุ่มคนต่างชาติที่เข้ามามีอำนาจเหนือชุมชนดั้งเดิม โดยกลุ่มผู้พลัดถิ่นมีความมุ่งมั่นปรารถนาในการสร้างรัฐชาติขึ้นมาใหม่

4. การพลัดถิ่นในรูปแบบของการจัดตั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติและวัฒนธรรม โดยไม่อิงหรือยึดติดกับดินแดนหรือเขตแดนของรัฐชาติ เช่น Black Diaspora ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวไม่ได้อ้างอิงถึงดินแดนที่มาจากมา แต่อาศัยความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเป็นเครื่องร้อยรัด

แต่เดิมเรามีแนวคิดเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นซึ่งยึดเอาตัวแบบคนพลัดถิ่นชาวยิวที่ถูกเนรเทศไปจากดินแดนอิสราเอลโบราณ ตั้งแต่สมันก่อนคริสตกาลหรือกว่า 200 ปีมาแล้ว โดยเรียกกันว่า “กระบวนทัศน์คนพลัดถิ่นแบบคลาสสิก” (Classical diaspora paradigm) ซึ่งคำว่า “Diaspora” ถูกนำมาใส่ไว้เป็นอภิธานศัพท์ยิวโบราณครั้งแรกในคัมภีร์ไบเบิลฉบับเก่า ภาษาฮีบรูที่แปลไปเป็นภาษากรีก (Septuagint) โดยถูกจำกัดอยู่ในแบบแผนที่เราคุ้นเคย คือ การถูกเนรเทศและการกลับคืน (Evas, 2009)

ความหมายของคำว่า Diaspora ได้พัฒนาไปสู่แนวคิดทางสังคมศาสตร์โดยพบคำว่า Diaspora ในสารานุกรมสังคมศาสตร์ที่พิมพ์ในปี ค.ศ. 1937 อ้างถึงกรณีการขับไล่ชาวยิวออกจากดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก มีนัยยะของการถอนรากถอนโคน การกดขี่ และความเจ็บปวดในการปรับตัวเมื่อเข้าไปอยู่ประเทศดินแดนใหม่ (Host land) ซึ่งเจ้าของดินแดนไม่ไว้วางใจ คนพลัดถิ่นเหล่านี้ค่อย ๆ ปรับตัวจนสามารถสร้างสรรค์ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของตนเองได้และยังคงปลูกฝังความคิดที่จะกลับคืนสู่มาตุภูมิ (Homeland) ที่มาจากมา ซึ่ง Safran ได้เสนอเกณฑ์พิจารณาลักษณะร่วมของชุมชนคนพลัดถิ่น 7 ประการ คือ 1. ถูกขับออกจากถิ่นกำเนิดไปอยู่ต่างแดน 2. ยังคงรักษาความทรงจำร่วมของถิ่นกำเนิด 3. ไม่ได้รับการยอมรับโดยสมบูรณ์จากประเทศที่อาศัยอยู่ 4. ถือว่ามาตุภูมิคือบ้านที่แท้จริงและลูกหลานผู้สืบทอดจะต้องกลับไปเมื่อถึงเวลาและเงื่อนไขที่เหมาะสม 5. มีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องและเป็นที่มาของสำนึกความเป็นเชื้อชาติและสมานฉันท์ 6. อยู่รอดในลักษณะชุมชนที่ชัดเจน รักษาวัฒนธรรมของบรรพบุรุษในมาตุภูมิที่สืบทอดกันมา และ 7. มาตุภูมิมีความสำคัญต่อวิถีปฏิบัติในสถาบันของพวกเขา (Safran, 1991; 2005)

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนการศึกษาคนพลัดถิ่น พบว่าประเด็นหลักที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นประเด็นหลักของการศึกษาคนพลัดถิ่น (Brubaker, 2005) คือความสัมพันธ์ระหว่างคนพลัดถิ่นกับมาตุภูมิ (Homeland orientation) ประสบการณ์การแยกกระจาย (Dispersion) และการธำรงรักษาพรมแดนความแตกต่างทางวัฒนธรรมกับสังคม

ที่ไปอยู่อาศัย (Boundary-maintenance)

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนพลัดถิ่นกับมาตุภูมิ (Homeland orientation) เป็นการตั้งคำถามต่อความสำคัญและการดำรงอยู่ของบ้านหรือมาตุภูมิ (Homeland) ของคนพลัดถิ่น โดยมีงานศึกษากลุ่มหนึ่งที่สนใจบ้านเกิดหรือมาตุภูมิในฐานะที่เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่คนพลัดถิ่นจะต้องกลับไป เพราะว่าคนพลัดถิ่นคือ บุคคลผู้ที่จะกระจัดกระจายออกจากบ้านเกิด การกลับไปมาตุภูมิคือการกลับไปหารากเหง้า การกลับไปหาความดีงามในอดีต เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมที่แท้จริงของกลุ่มคนเอาไว้ ซึ่งแนวคิดกลับไปหาความดีความงามในอดีต เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมที่แท้จริงของกลุ่มคนเอาไว้ ซึ่งแนวคิดเรื่องมาตุภูมิดังกล่าวปรากฏชัดเจนในการนิยามความหมายและลักษณะร่วมของ Safran (1999) โดยเฉพาะข้อ 4 5 และ 6 คือ ข้อ 4 ยึดถือว่ามาตุภูมิของบรรพบุรุษเป็นบ้านที่แท้จริงและเป็นสถานที่ที่ต้องกลับไปในเวลาที่เหมาะสม ข้อ 5 มีพันธะที่จะต้องรักษาบูรณะ พื้นฟู หรือ สถาปนามาตุภูมิของตน และข้อ 6 มีสายสัมพันธ์กับมาตุภูมิ ทั้งโดยส่วนตัวหรือโดยฐานะตำแหน่งสายสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นที่มาของสำนึกความเป็นเชื้อชาติและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเชื้อชาติ

เช่นเดียวกับงานของ Cohen (1999) ซึ่งพยายามที่จะไปให้พ้นจากข้อจำกัดในการนิยามคนพลัดถิ่นของ Safran (1999) โดยได้จำแนกประเภทของคนพลัดถิ่นที่ขยายวงกว้างออกไป ไม่ใช่เพียงแต่ชาวยิวเท่านั้น และเสนอลักษณะสำคัญของคนพลัดถิ่นไว้ 9 ประการ แต่อย่างไรก็ตามลักษณะสำคัญของคนพลัดถิ่นที่ Cohen (1999) เสนอไว้ยังเป็นการมองประเด็นเรื่องมาตุภูมิในแง่มุมที่ไม่ต่างกันมากนัก คือ ลักษณะข้อ 3 มีความทรงจำร่วมเกี่ยวกับมาตุภูมิ ข้อ 4 มีอุดมคติและพันธะร่วมในการรักษา พื้นฟู สร้างความปลอดภัย ความมั่นคงแก่มาตุภูมิ ข้อ 5 มีสำนึกร่วมและกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อกลับมาตุภูมิ

ขณะที่งานศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งได้โต้แย้งว่า การมองมาตุภูมิคือดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่คนพลัดถิ่นซึ่งกระจัดกระจายออกมาจะต้องกลับไปนั้น เป็นการอิงอยู่กับแนวคิดที่มองว่ามีจุดกำเนิดของวัฒนธรรมที่แท้ และตรึงวัฒนธรรมให้อยู่กับที่โดยผูกโยงไว้กับพื้นที่ทางกายภาพที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น หากแต่กลับมองว่า ประเด็นเรื่องบ้านหรือมาตุภูมิของคนพลัดถิ่น มีความหมายที่ซับซ้อนมากกว่า กล่าวคือ ไม่ได้เป็นเพียงบ้านที่แท้ ที่เกิดและเติบโต ศักดิ์สิทธิ์และต้องกลับไปเท่านั้น แต่บ้านหรือมาตุภูมินั้นมีการเลื่อนไหลได้ ไม่ยึดติดอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพใดพื้นที่หนึ่ง และสัมพันธ์กับเส้นทางการเคลื่อนย้ายของคนพลัดถิ่น กล่าวคือ Clifford (1997) เสนอว่า คนพลัดถิ่น “Diaspora” นั้น จุดสำคัญอยู่ที่การพลัดถิ่น ซึ่งไม่รู้ว่เมื่อใดจะได้กลับบ้าน การกลับบ้านเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก จึงกลายเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ อีกทั้งคนพลัดถิ่นต่างกับการเดินทางไปมาอย่างชั่วคราวและไม่เพียงชุมชนอพยพ เพราะมีการรวมการตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ จึงมีนัยของการต่อสู้เพื่อการนิยาม

ความเป็นท้องถิ่นด้วย ดังนั้น บ้านหรือมาตุภูมิของคนพลัดถิ่นจึงเชื่อมโยงอยู่กับทั้งราก (Root) และเส้นทางของการเคลื่อนย้าย (Route)

Silliman (2002) “Jewish diaspora through colonial spaces: Negotiating identity and forging community” ศึกษาประวัติชีวิตของ Mary หญิงสาวยิวที่เกิดและเติบโตใน Calcutta ของอินเดีย พบว่า การแปลความหมายพื้นที่ในจินตนาการไปสู่สถานที่ทางกายภาพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า บ้านหรือมาตุภูมิมันไม่ได้ผูกติดอยู่กับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง สำหรับคนที่มีชีวิตที่เคลื่อนย้ายเสมออย่างคนพลัดถิ่น

2. ประสบการณ์การแยกกระจาย Cohen (1999) ได้พยายามอธิบายภาพการอพยพของคนพลัดถิ่นอื่น ๆ ด้วยการจัดจำแนกประเภทออกเป็น คนพลัดถิ่นที่เกิดจากการบีบบังคับหรือตกเป็นเหยื่อ ชุมชนพลัดถิ่นด้านแรงงาน ชุมชนพลัดถิ่นที่เกิดจากกิจกรรมการค้า ชุมชนพลัดถิ่นที่เกิดจากระบบจักรวรรดินิยม และชุมชนพลัดถิ่นด้านวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ประสบการณ์ของคนพลัดถิ่นมีอีกแง่มุมของประสบการณ์ที่อาจนำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ คนพลัดถิ่นอาจจะแยกกระจายในเชิงสัมพันธ์กับพื้นที่ซึ่งเป็นการกระจายที่เกิดขึ้นได้ทั้งภายในและข้ามพรมแดนรัฐชาติ รวมถึงประเด็นเรื่องของมาตุภูมิที่เรียกได้ว่าเป็นมาตุภูมิทางชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตามการแยกกระจายของคนพลัดถิ่นอาจมองในลักษณะของการกระจายจากศูนย์กลางไปสู่ชายขอบ (Clifford, 1997) นั่นคือ การเคลื่อนย้ายออกจากมาตุภูมิ ซึ่งเป็นเสมือนศูนย์กลางหรือจุดเริ่มต้นของคนพลัดถิ่นไปสู่พื้นที่หรือประเทศอื่น ๆ ที่อาจเปรียบได้กับอาณาบริเวณที่เป็นชายขอบ ซึ่งเป็นการมองคนพลัดถิ่นอย่างหุคหนึ่งภายใต้กรอบคิดเรื่อง ที่มา/จุดเริ่มต้น (Origin) และการเป็นสมาชิกที่แท้จริง (True belonging) (Anthias, 1998) และมองความสัมพันธ์ระหว่างคนพลัดถิ่นกับมาตุภูมิในลักษณะที่เป็นเส้นตรงหรือระนาบเดียวกัน

Clifford (1997) เสนอว่า การพลัดถิ่นนั้นเป็นวาทกรรมรูปแบบหนึ่งเสมือนการแยกขาดจากกันที่อยู่ในภาวะของการพลัดถิ่น (Dwelling as displacement) เนื่องจากการแยกกระจายที่ยึดโยงเข้ากับพื้นที่ศูนย์กลาง ในขณะที่ความจริงแล้วเราพบว่า การพลัดถิ่นเป็นการเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ มีลักษณะของการสะท้อนกลับไปมาระหว่างอดีตและปัจจุบันของประสบการณ์และความทรงจำทางประวัติศาสตร์ การมองคนพลัดถิ่นในฐานะที่เป็นวาทกรรมนั้นช่วยให้เราหลุดพ้นจากพรมแดนเรื่องรัฐชาติและการยึดติดเรื่องพื้นที่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกลุ่มคนพลัดถิ่นซึ่งเกี่ยวพันกับการเคลื่อนย้ายซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่ม คือ การมีความยึดหยุ่นนั่นเอง

3. การธำรงรักษาพรมแดนความแตกต่างทางวัฒนธรรมกับสังคมที่ไปอยู่อาศัย แนวคิดการพลัดถิ่นรูปแบบนี้ให้ความสำคัญต่อการสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มโดยการแบ่งเส้น

ระหว่างพวกเขากับพวกเขา หรือเข้าบ้านกับผู้มาเยือนเพื่อต่อต้านการกลืนกลายจากสังคมนั่นเอง แต่ในทางกลับกัน งานศึกษาอีกกลุ่มกลับมองเห็นว่า การพยายามรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มนั้นเป็น อัตลักษณ์พหุทาง (Hybridity) กล่าวคือ เป็นอัตลักษณ์ที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย (Heterogeneity and diversity) ที่เกิดจาก ความเลื่อนไหล (Fluidity) การผสมผสาน (Creolization) และการปะทะประสาน (Syncretism) ทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นดังกล่าวจึงมิได้มีความบริสุทธิ์จริงแท้ในตัวมันเอง นอกจากนี้การศึกษางานบางส่วนยังนำเสนอแนวคิดของการกักเซาะ/ทำลายพรมแดนของวัฒนธรรมของคนพลัดถิ่นที่มีต่อสังคมใหม่ที่ตนเองเข้าไปอาศัยอยู่ผ่านการผสมกลมกลืน (Assimilate)

ปัจจุบันแนวคิดคนพลัดถิ่นถูกนำมาอธิบายปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายประชากรในระดับนานาชาติ การอพยพ การสื่อสารทางไกล การปฏิวัติการขนส่งการค้าและการพัฒนาวัฒนธรรมก้าวข้ามพรมแดนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เรียกว่า กระบวนทัศน์คนพลัดถิ่นสมัยใหม่ (Modern diaspora paradigm) เป็นการขยายขอบเขตการนิยามออกไปอย่างกว้างขวาง (Popescu, 2006, pp. 106-107)

ในการนิยามคนพลัดถิ่นของ Safran ถูกวิพากษ์จากนักวิชาการว่าเป็นวาทกรรมที่ผูกยึดกับแหล่งกำเนิด (Fixed origins) กล่าวคือ แม้สำนึกของคนพลัดถิ่นคือความปรารถนาที่จะกลับคืนสู่มาตุภูมิ แต่ไม่ใช่คนพลัดถิ่นทุกคนจะเป็นเช่นนั้น (Brah, 1996, p. 117) ซึ่งเป็นเกณฑ์การพิจารณาที่คับแคบเกินไป

ขณะที่ Brubaker (2005) ตั้งข้อสังเกตว่า คนพลัดถิ่นที่ถูกนิยามแบบคลาสสิกนั้น หมายถึงกลุ่มคนที่ถูกบังคับให้พลัดพรากจากพื้นที่หรือสถานที่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง รวมถึงการนำมาใช้อธิบายการกระจายออกนอกมาตุภูมิของกลุ่มคน แต่แนวคิดหลังสุดที่เป็นข้อค้นพบจากชาวรัสเซีย นั้น พบว่ากลุ่มคนพลัดถิ่น หมายถึงกลุ่มคนที่มีได้กระจายออกจากมาตุภูมิ แต่กลายเป็นคนพลัดถิ่นเพราะเกิดการขีดแบ่งพรมแดนรัฐ-ชาติ กันใหม่ ในฐานะชุมชนชาติพันธุ์ที่ถูกแบ่งแยกโดยพรมแดนรัฐ

ดังนั้นในกระบวนทัศน์คนพลัดถิ่นดังกล่าว มนต์ชัย ผ่องศิริ (2557) ได้สรุปดังนี้

1. คนพลัดถิ่นแบบคลาสสิก มองแบบแผนการถูกเนรเทศและการกลับคืนตามหลักปรัชญาลัทธิบงการ (Determinism) ที่มองว่ามนุษย์เป็นผู้ถูกกำหนด ไม่มีเจตจำนงเสรีที่จะตัดสินใจเลือกได้อย่างเป็นอิสระ มนุษย์ไม่สามารถกระทำการได้ตามปรารถนา
2. คนพลัดถิ่นแบบสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับปรัชญาเจตจำนงเสรี (Free will) คนพลัดถิ่นจึงไม่จำเป็นต้องถูกบังคับหรือถูกกำหนดเท่านั้น แต่สามารถกระทำการด้วยความสมัครใจได้ ดังนั้นแม้ว่าคนพลัดถิ่นที่ไม่ได้มุ่งมั่นจะกลับบ้าน แต่ยังคงรักษาสายสัมพันธ์กับมาตุภูมิเอาไว้ได้ ก็ยังคงจัดว่าเป็นคนพลัดถิ่น

3. คนพลัดถิ่นแบบหลังสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับเงื่อนไข (Conditions) โดยมองคนพลัดถิ่นในมิติอัตลักษณ์ว่าถูกสร้างขึ้นใหม่หลายประการภายใต้เงื่อนไขของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งในมิติประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การเมืองและวาทกรรม โดยมองว่าคนพลัดถิ่นเป็นเพียงเรื่องเล่าที่ไม่อาจสืบรากเหง้าได้

นอกจากนี้ Van Hear (1998, pp. 41-47) ได้สรุปองค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดคนพลัดถิ่นแบบใหม่ (New diaspora) ว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ซึ่งเป็นทั้งผู้เลือกและถูกบังคับ (Degrees of choice and coercion) ดังนี้

1. การเคลื่อนย้ายออกไป (Moving out) คือการเคลื่อนย้ายจากถิ่นกำเนิดหรือถิ่นอาศัยจากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่ง

2. การเคลื่อนย้ายเข้ามา (Coming in) เป็นการเคลื่อนย้ายควบคู่กับการเคลื่อนย้ายออกไป

3. การกลับมา (Going back or return) เป็นการคืนถิ่นอันเป็นแหล่งกำเนิดหรือสถานที่ซึ่งเคยอยู่อาศัย เป็นองค์ประกอบควบคู่กับการเคลื่อนย้ายเข้ามา

4. การเคลื่อนย้ายไปข้างหน้า (Moving on) ผู้ย้ายถิ่นอาจมีทางเลือกหลายทาง สามารถย้ายถิ่นต่อไปที่แห่งอื่นที่ไม่ใช่ถิ่นกำเนิดหรือถิ่นอาศัย โดยจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่กับการเคลื่อนย้ายเข้า

5. การอยู่กับที่ (Staying put) คนพลัดถิ่นในบางองค์ประกอบ ไม่ได้เป็นการเคลื่อนย้าย ยังคงเป็นประชากรในชุมชนเดิมที่เปลี่ยนผ่านจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง (Transit) เท่านั้น

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะใช้แนวคิดเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นตามความหมายของ Rogers Brubaker เพื่ออธิบายถึงการพลัดถิ่นของคนไทยเกาะกงซึ่งอาศัยอยู่บริเวณชายแดน เป็นการพลัดถิ่นที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายหรือการขีดเส้นของพรมแดนใหม่ มีผลทำให้ต้องกลายเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเอง เป็นลักษณะของการอยู่กับที่ (Staying put) เป็นชุมชนเดิมที่เปลี่ยนผ่านจากสถานะหนึ่งไปสู่สถานะหนึ่ง (Transit) เท่านั้น ไม่ได้มีการเคลื่อนย้าย ดังนั้นในการศึกษาคนพลัดถิ่นตามแนวคิดที่เน้นด้านการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มคนพลัดถิ่น จึงไม่เพียงพอที่จะใช้ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากเกาะกงนั้นเป็นพื้นที่ชายแดนซึ่งมีการการปะทะประสาน (Syncretism) ทางวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้แต่เดิมอยู่แล้ว จึงมิใช่มิติใหม่ที่เกิดขึ้นในทางกลับกันการกลายเป็นคนพลัดถิ่นได้อำนวยประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองให้กลุ่มผู้พลัดถิ่นดังกล่าวก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำของกัมพูชา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงจำเป็นต้องมองกลุ่มคนพลัดถิ่นคนไทยเกาะกงในฐานะที่เป็นชนกลุ่มน้อยพลัดถิ่น ไร้อำนาจที่สามารถก้าวขึ้นไปอยู่บนยอดปิระมิดของสังคมกลายเป็นชนชั้นนำได้

จากการมองปรากฏการณ์เช่นนี้ ผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นต้องใช้แนวคิดเครือข่ายชนชั้นนำมาเป็นแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัย เนื่องจากการในกระบวนการก่อรูปของชนชั้นนำคนไทยเกาะกนนั้นเป็น โครงสร้างอำนาจทางชนชั้นที่มาจากการสร้างเครือข่าย (Network) ที่เปรียบเสมือนอิฐบล็อก (Building block) เป็นตัวร้อยรัดกลุ่มชนชั้นต่างทางสังคมไว้นั่นเอง

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้สำรวจมาโดยภาพรวม พบว่ายังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมืองของคนไทยเกาะกนโดยตรง อย่างไรก็ตามงานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ งานวิจัยเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นและคนไทยเกาะกนในแง่มุมอื่น ๆ สามารถจัดกลุ่มออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ
2. การศึกษาเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นที่เป็นผลมาจากการสงครามและเคลื่อนย้ายถิ่นเขตแดน

ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนี้

การศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำ

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา พบว่า ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง เครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ การเมือง กระบวนการและผลกระทบของบ่อนคาสีโนตามชายแดนไทย-กัมพูชา ในเขตจังหวัดภาคตะวันออกเฉียง โดยมิตัดดูประสงค์ในการศึกษาคือ 1. เพื่อศึกษาเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ การเมืองในการลงทุนบ่อนคาสีโนในบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในเขตจังหวัดจันทบุรีและตราด 2. เพื่อศึกษากระบวนการบริหารธุรกิจและการเข้าสู่การเล่นพนันบ่อนคาสีโนในบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในเขตจังหวัดจันทบุรีและตราดและ 3. เพื่อศึกษาผลประโยชน์และผลกระทบเชิงลบจากการเล่นการพนันในบ่อนคาสีโนตามแนวชายแดนในเขตจังหวัดจันทบุรีและตราด

การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้จะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพใน 2 รูปแบบ คือ การวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ (Historical qualitative approach) และการวิจัยเชิงคุณภาพแนวกรณีศึกษา (Case study approach) การเก็บรวบรวมข้อมูลจะใช้วิธีการวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้ 1. การวิจัยเอกสาร เอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เอกสารขั้นต้น (Primary data) และ เอกสารชั้นรอง (Secondary data) 2. การสัมภาษณ์วิธีการสัมภาษณ์ที่จะใช้ในการวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured or guided interview) โดยอาศัยแนว การสัมภาษณ์ (Interview guide) เป็นเครื่องมือในรูปแบบต่าง ๆ คือ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-dept interview) เป็นการใช้นิวสัมภาษณ์เจาะลึกโดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

(Key-informants) เช่น กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มนายทุนท้องถิ่น กลุ่มนายทุนจากเมืองหลวง กลุ่มนักการเมืองกัมพูชา เป็นต้น และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group interview) 3. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในที่นี้หมายถึง ประสบการณ์จากการสังเกตที่ได้ลงไปสัมผัสในภาคปอนชายแดนไทย กัมพูชา

ผลการศึกษาในการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

1. การศึกษาการเชื่อมร้อยเครือข่ายระหว่างชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองในการลงทุนบ่อนคาลิโนตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรี และตราด ผลการศึกษาพบว่า ในการลงทุนบ่อนคาลิโนของเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรี และตราดนั้น เกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยชนชั้นนำที่อยู่ในเครือข่ายการลงทุนจะประกอบด้วย 2 กลุ่มหลัก คือ

1.1 กลุ่มชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ นักธุรกิจท้องถิ่น นักธุรกิจจากกรุงเทพมหานคร และนักธุรกิจข้ามชาติจากประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย

1.2 กลุ่มชนชั้นนำทางการเมือง จะประกอบไปด้วย นักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี และตราด ตั้งแต่ในองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นต้นไป และนักการเมืองของประเทศกัมพูชา ตั้งแต่นายกรัฐมนตรีจนถึงผู้ว่าราชการจังหวัด

1.3 การเชื่อมร้อยเครือข่ายนั้นมีพัฒนาการมาจากการลงทุนธุรกิจในอดีตอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การขูดพลอย ทำไม้ ค่าน้ำมัน ค่านุหรี เป็นต้น จนก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น (Inter-locking) ก่อนที่จะมาลงทุนบ่อนคาลิโนร่วมกัน

2. การศึกษากระบวนการบริหารในเชิงธุรกิจระหว่างประเทศโดยมีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรดังเช่นธุรกิจทั่วไปของบ่อนคาลิโนของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรี และตราดผลการศึกษาพบว่า กระบวนการบริหารบ่อนคาลิโนของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรี และตราดเป็นการบริหารธุรกิจระหว่างประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรจากการลงทุน จึงต้องให้ความสำคัญต่อการบริหาร ทั้งนี้ในการบริหารงานบ่อนคาลิโนสามารถสรุประบบการบริหารได้ 5 รูปแบบ คือ การส่งเสริมการตลาด การบริหารบุคคล การบริหารความเสี่ยง การบริหารงานสนับสนุน และการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวกับความมั่นคง นอกเหนือจากการบริหารงานสนับสนุนจากองค์กร (Supporting agency)

3. เพื่อศึกษากระบวนการเล่นการพนันบ่อนคาลิโนของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาในจังหวัดจันทบุรีระหว่างชุมชนชายแดนกับชุมชนในตัวจังหวัด จากผลการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเล่นการพนันบ่อนคาลิโน ของชุมชนในจังหวัดจันทบุรีระหว่างชุมชน

ชายแดนและชุมชนในตัวจังหวัดมีความเหมือนและความแตกต่างกันครั้งนี้ความเหมือนของกระบวนการเล่นการพนันบ่อนคาสีโนของชุมชนทั้งสองที่เห็นได้ชัดคือ ผู้เล่นการพนันส่วนใหญ่ของชุมชนทั้งสองถือได้ว่าเป็นผู้เล่นรายย่อย คือ เข้าไปเล่นโดยแทบไม่ลงทุนน้อยกว่าหลักหมื่นลงมา ดังนั้น การเล่นจึงเป็นการใช้เงินสดและเล่นอยู่ในห้องรวมที่เรียกว่า “สนามทราย” และผู้เล่นรายย่อยมีฐานะในบ่อนเป็นหน้าม้าหรือเป็นรายได้ที่นำมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารบุคคลากรภายในบ่อนคาสีโน

ส่วนความแตกต่างในกระบวนการเล่นคาสีโนระหว่างชุมชนชายแดนและชุมชนในตัวจังหวัดจันทบุรี คือ ในขณะที่ชุมชนชายแดนตำบลคลองใหญ่มีกระบวนการเล่นการพนันบ่อนคาสีโนบนฐานความเป็นชุมชนดังนั้นจึงเกิดเป็นลักษณะการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชน จึงสามารถสรุปได้เป็นขั้นตอนดังนี้ คือ

1. ความสนใจบ่อนคาสีโนในฐานะที่เป็นของใหม่สำหรับชุมชน
2. การไปเล่นการพนันในบ่อนคาสีโนอย่างกว้างขวางทั้งชุมชน
3. การได้รับผลกระทบเชิงลบจากการไปเล่นบ่อนคาสีโน
4. ชุมชนเรียนรู้ที่จะยุติการเล่นการพนันต่อไป

ส่วนชุมชนในตัวจังหวัดจะมีกระบวนการเล่นการพนันบ่อนคาสีโนบนฐานการต่อ ยอดจากการพนันของบ่อนบ้านที่มีอยู่และผู้เล่นพนันจะมีลักษณะเป็นเรื่องของปัจเจกชน คือ เป็นการเล่นแบบตัวใคร ตัวมันก่อนข้างสูง ดังนั้นจึงเป็นการเรียนรู้ส่วนตัวทำให้การเล่นพนันบ่อนคาสีโนของชุมชนในตัวจังหวัดจึงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยไม่ยุติเหมือนชุมชนชายแดน

4. การศึกษาการได้มาซึ่งผลประโยชน์ในการลงทุนของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวชายแดนของจังหวัดจันทบุรี และตราด ผลการศึกษาพบว่า การได้มาซึ่งผลประโยชน์ในการลงทุนของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวชายแดนของจังหวัดจันทบุรี และตราด มีแนวโน้มการได้มาซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ จึงแตกต่างกันตามบทบาทในบ่อนคาสีโน กล่าวคือ ผู้ลงทุนบ่อนคาสีโนจะได้ผลประโยชน์จากการค่าเช่าสถานที่ ส่วนเจ้าของโต๊ะหรือเจ้ามือมีแนวโน้มที่จะได้ประโยชน์มากกว่าที่จะเสียประโยชน์ เนื่องจากได้ประโยชน์จากเก็บค่าตั้ง และการพนันในรูปแบบที่เป็นเครื่องไฟฟ้า (Machine) ซึ่งสามารถตั้งโปรแกรมการได้กำไรได้ และมีระบบการบริหารความเสี่ยงที่สามารถควบคุมได้ ส่วนกลุ่มผู้เล่นมีแนวโน้มในระยะยาวจะเสียประโยชน์

5. การศึกษาผลกระทบจากการเล่นการพนันในบ่อนคาสีโนบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาที่จุดผ่านแดนถาวรบ้านฝักกาดที่มีต่อชุมชนชายแดนตำบลคลองใหญ่ อ.โป่งน้ำร้อน และชุมชนในเขต อ. เมือง จ. จันทบุรี จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ว่า ชุมชน

ชายแดนกับชุมชนในตัวจังหวัดทั้งคู่ได้รับผลกระทบในเชิงลบ (Negative impact) มากกว่า ผลที่ได้ในเชิงบวก เมื่อพิจารณาทั้งในด้านเศรษฐกิจ ครอบคลุม สังคมและความมั่นคง อย่างไรก็ตาม ผลกระทบที่ชุมชนทั้งสองได้รับก็มีความแตกต่างกัน ในแง่ทิศทางของผลกระทบ (Direction) ขอบเขต (Scope) และระยะเวลาในการเกิด (Time) กล่าวคือ

5.1 ในขณะที่ชุมชนชายแดนโดยทั่วไปได้รับผลกระทบเบาบางจากการตั้งบ่อนการพนันคาสีโนชายแดน คือผลกระทบทางเศรษฐกิจเชิงลบที่เกิดขึ้นเป็นระยะสั้นในช่วงแรกของการตั้งบ่อน เนื่องจากความเป็นชุมชนทำให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวได้เร็ว ในขณะที่ในระยะยาวจะมีโอกาสได้รับประโยชน์จากการจ้างงาน แต่ชุมชนในตัวจังหวัดซึ่งมีลักษณะเด่นแบบปัจเจกชนจะได้รับผลกระทบในเชิงลบทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มมีการสร้างบ่อนจนกระทั่งถึงในปัจจุบัน

5.2 ในขณะที่ผลกระทบของบ่อนคาสีโนที่มีต่อชุมชนชายแดน จะมีลักษณะที่เป็นผลกระทบโดยอ้อม (Indirect impact) และจำกัดตัวอยู่ในวงแคบ แต่บ่อนคาสีโนชายแดนได้ส่งผลโดยตรง (Direct impact) และเกิดในวงกว้างต่อผู้เล่นการพนันที่อยู่ในเมือง เนื่องจากบ่อนคาสีโนเป็นการต่อ ยอดการเล่นพนันในบ่อนผิดกฎหมายที่มีอยู่แล้วในเมือง โดยสร้างเงื่อนไขให้เกิดความสะดวกในทางกฎหมายต่อผู้เล่นการพนัน

สำหรับนัยของการศึกษาในเชิงทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การลงทุนในบ่อนคาสีโนของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวชายแดนของจังหวัดจันทบุรี และตราด มีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งแบบที่เป็นทางการและแบบที่ไม่เป็นทางการ แต่ลักษณะเครือข่ายที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลักก็คือ เครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากลักษณะอำนาจในประเทศกัมพูชาส่วนใหญ่อาศัยความเป็นอำนาจส่วนตัว

นอกจากนี้จากการสำรวจเกี่ยวกับทฤษฎีชนชั้นนำ องค์ความรู้ของผาสุก พงษ์ไพจิตร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, ปาถกฐา, 2556 และศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน, 2555, หน้า 28) ในประเด็นว่าการลงทุนของธุรกิจบ่อนคาสีโนมีลักษณะเป็นการแสวงหากำไรจากการผูกขาด (Rent seeking) เนื่องจากการจำกัดอุปทานเพื่อขยายกำไร จากผลการศึกษาพบว่า การทำธุรกิจบ่อนการพนันชายแดนถูกครอบงำหรืออยู่ในอำนาจของกลุ่มชนชั้นนำที่มีลักษณะพิเศษในกรณีนี้คือ เป็นกลุ่มชนชั้นนำระหว่างประเทศ ไม่ว่านักลงทุนชาวไทย หรือนักลงทุนจากต่างประเทศ รวมถึงชนชั้นนำทางการทหาร หรือการเมืองในประเทศกัมพูชา และกลุ่มนักธุรกิจการเมืองไทย อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนชั้นนำที่ร่วมลงทุนในบ่อนคาสีโนดังกล่าวจะมีทั้งความขัดแย้ง (Conflict) และความร่วมมือกัน (Cooperation) ภายในกลุ่ม ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นไม่มี

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียว กล่าวโดยสรุปแล้ว ธุรกิจการพนันบ่อนกาสิโนชายแดนจึงเป็นการลงทุนของกลุ่มชนชั้นนำที่มีการแสวงหากำไรจากการผูกขาดน้อยราย (Rent-seeking)

นอกจากนี้ยังพบว่า นวตน้อย ศรีรัตน์ และภาคภูมิ วาณิชกะ (2555) ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายผู้บริหารระดับสูงภายใต้โครงการวิจัย สู่สังคมไทยเสมอหน้า การศึกษาโครงสร้างความมั่งคั่งและโครงสร้างอำนาจเพื่อการปฏิรูปงานวิจัยดังกล่าวศึกษาโครงสร้างอำนาจจากการวิเคราะห์เครือข่ายความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลและองค์กรในระดับสูง หรือชนชั้นนำในสังคมทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมโดยพิจารณาจาก วิถีการ และกระบวนการที่ก่อให้เกิดความร่วมมือที่ทำให้เกิดการสร้าง รักษา และสืบทอดอำนาจ และเชื่อมโยงถึงการสะสมความมั่งคั่ง โดยศึกษาหลักสูตรผู้บริหาร 6 หลักสูตร ได้แก่ 1. หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร (วปอ.) ของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร 2. หลักสูตรผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ส.) ของวิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม 3. หลักสูตรการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสำหรับนักบริหารระดับสูง (ปปร.) ของสถาบันพระปกเกล้า 4. หลักสูตรผู้บริหารระดับสูง สถาบันวิทยาการตลาดทุน (วตท.) ของสถาบันวิทยาการตลาดทุน ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย 5. หลักสูตรผู้บริหารระดับสูงด้านการค้าและการพาณิชย์ (TEPCoT) ของหอการค้าไทย 6. หลักสูตรการพัฒนาการเมืองและการเลือกตั้งระดับสูง (พตส.) สถาบันพัฒนาการเมืองและการเลือกตั้ง คณะกรรมการการเลือกตั้งจาก 6 หลักสูตรแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 หลักสูตรผู้บริหารระดับสูงที่บริหารจัดการ โดยหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย 4 หลักสูตร คือ วปอ. (รวมทั้งหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน (ปรอ.) และหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐเอกชนและการเมือง (วปม.) บ.ย.ส., ปปร. และ พตส.กลุ่มที่ 2 คือ หลักสูตรที่บริหารจัดการ โดยหน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐ ประกอบด้วย 2 หลักสูตร คือ วตท. และ TEPCoT

เป้าหมายของกลุ่มที่ 1 จะเน้นพัฒนาศักยภาพหรือแนวคิดของผู้เข้าเรียน มีการประเมินผลอย่างชัดเจน เป้าหมายของการศึกษามีลักษณะกว้างและเป็นประโยชน์สาธารณะ โดยเครือข่ายที่หลักสูตรสร้างขึ้นไม่มีบทบาทในการผลักดันผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของหลักสูตรชัดเจนนัก ขณะที่กลุ่มที่ 2 เน้น “กล่อมเกลாதางความคิด” ให้คนที่เข้ามาเกิดความเชื่อแบบเดียวกันเป็นหลัก และจะมีการผลักดันข้อตกลงหรือแนวคิดบางประการจากเครือข่ายที่หลักสูตรสร้างออกไปด้วย

การสร้างเครือข่ายของหลักสูตร แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนคือ 1. การคัดเลือกบุคคลเข้ารับการศึกษาศึกษา โดยกลุ่มที่ 1 ซึ่งจัดโดยราชการ เน้นผู้เรียนที่เป็นผู้บริหารระดับกลางที่เป็นดาวรุ่ง หรือผู้นำในอนาคต ขณะที่กลุ่มที่ 2 เน้นที่ผู้มีอำนาจบทบาททางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม 2. การสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของหลักสูตร โดยทั้งสองกลุ่มเน้นการสร้าง

กิจกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของผู้เรียน โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ ปฐมนิเทศ การรับน้อง มีสายรหัส 3. ดอกยี่หื้อหรือรักษาความสัมพันธ์หลังสำเร็จการศึกษา โดยตั้งสมาคมศิษย์เก่า เพื่อดำเนินกิจกรรมความร่วมมือระหว่างรุ่น

นวนน้อย ยกตัวอย่างเครือข่ายที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจก อาทิ พล.อ. มงคล อัมพรพิสิฏฐ์ อดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งผ่านการศึกษาหลักสูตรผู้บริหารระดับสูงมา 3 หลักสูตร คือ วปอ. 34 (2534) วตท. 4 (2550) และ TEPCoT 2 (2552) ปัจจุบัน เขาดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ บมจ. ที.เค.เอส. เทคโนโลยี ซึ่งมีสุพันธุ์ มงคลสุธี กรรมการและรองประธานกรรมการบริษัทเป็น นักศึกษา วตท. รุ่นที่ 3 และณรงค์ จุนเจือสุภฤกษ์ กรรมการอิสระและประธานกรรมการตรวจสอบ เป็นนักศึกษา วตท. รุ่น 4 และณรงค์เป็นรองประธานกรรมการ บมจ.มติชนในปัจจุบัน

ส่วนตัวอย่างของเครือข่ายเชิงสถาบันกับการผลักดันผลประโยชน์องค์กร นวนน้อย ยกตัวอย่างของการจัดสัมมนาใหญ่ “ตลาดทุนไทย...ใครจะผ่าตัด” เมื่อปี 2551 โดย วตท.รุ่น 1-5 ซึ่งสามารถเชิญ นพ. สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี รมว.คลัง ในขณะที่มาร่วมงาน และหลังจากนั้น นพ. สุรพงษ์ ได้เซ็นคำสั่งจัดตั้งแผนพัฒนาตลาดทุน ซึ่งมีคณะทำงานเกือบ 90% ผ่าน วตท. ทั้งสิ้น แผนนี้เกิดขึ้น ได้อย่างรวดเร็วใน 1-2 ปี โดยมีเรื่องสำคัญคือ การเปลี่ยนสภาพตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นวาระของคนส่วนหนึ่งในตลาดหลักทรัพย์อยู่ในแผนดังกล่าว การผลักดันนี้เข้าสู่กฤษฎีกาได้ในสมัยรัฐบาล ปชป. แต่เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลก็พลิกถอย โดยกิตติรัตน์ ณ ระนอง ซึ่งมาดำรงตำแหน่ง รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ไม่เห็นด้วยกับการแปรสภาพเป็นพื้นฐาน เดิมอยู่แล้ว ในฐานะผู้จัดการตลาดหลักทรัพย์เองมีความเกี่ยวข้องกับคนในตลาดบางส่วนที่ต้อง สูญเสียประโยชน์ สุดท้ายปลายปี 2554 เขาได้ขอลอนร่างออกจากกฤษฎีกา โดยอ้างว่าไม่ได้เป็น นโยบายรัฐบาลตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการรวมตัวเชิงสถาบัน และกล่อมเกลாதางความคิด หลายเรื่องเดินหน้าไปได้เร็ว แต่เนื่องจากคนเหล่านี้ไม่ใช่คนกลุ่มเดียวในสังคม กลุ่มอื่น ๆ จึงสามารถปะทะขัดขวางแรงขับเคลื่อนเหล่านี้ได้

นอกจากนี้ เมื่อเทียบหลักสูตรการศึกษาพิเศษเหล่านี้กับมหาเศรษฐีไทย 40 อันดับ จาก การจัดอันดับของนิตยสารฟอร์บส์ พบว่า นักธุรกิจที่มีธุรกิจการค้าระหว่างประเทศ และไม่เกี่ยวข้องกับนโยบายรัฐ จะไม่นิยมเข้าเรียน นอกจากนี้ พบว่า จาก 40 ตระกูล คนในแต่ละตระกูลนิยมเข้า เรียน วตท. 19 ตระกูล วปอ. 13 ตระกูล และ บ.ย.ส. และ ปปร. อย่างละ 6 ตระกูล

นวนน้อยตั้งคำถามว่า การรวมตัวของบุคคลชั้นนำผ่านหลักสูตรเหล่านี้จะก่อให้เกิดการ ผูกขาดอำนาจชนชั้นนำมากขึ้นหรือไม่ หรือจะเกิดในลักษณะที่สองคือ เป็นช่องทางให้กลุ่มทุนใหม่ ที่เติบโตจากโครงสร้างเศรษฐกิจไทยที่ขยายตัว แทรกขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนำ ซึ่งส่วนตัว แล้วเชื่อแบบที่สองมากกว่า

อย่างไรก็ตาม นवलน้อยชี้ว่า แต่เมื่อพิจารณาทั้งหมด ไม่ว่าจะส่งผลแบบใด ก็คงไม่ทำให้สังคมไทยเสมอหน้ามากขึ้น เพราะการเกาะเกี่ยวกันไม่ว่ารูปแบบไหน ทำให้การแสวงหาผลประโยชน์กระจุกตัวอยู่ที่ชนชั้นนามมากขึ้น โดยที่ประชาชนที่อยู่ภายนอกหรือระดับล่างยอมเข้าไม่ถึง และสิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นปัญหาในอนาคต

นอกจากนี้ยังมี พรพันธุ์ เขมคุณาศัย (2555) ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ของคนชายแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ กรณี ชุมชนนุโระ อำเภอเวียง จังหวัดนราธิวาส วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคนชายแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ การใช้เครือข่ายเป็นยุทธศาสตร์ในการต่อรองกับความหมายของพื้นที่ชายแดนที่รัฐสร้างขึ้น และต่อรองกับ อำนาจและกฎระเบียบของรัฐที่ควบคุมพื้นที่ชายแดน

การศึกษาความสัมพันธ์ของคนชายแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโก-ลก ตรงกันข้ามกับชายแดน มาเลเซีย การเก็บข้อมูลใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 5 กลุ่ม คือ เจ้าเก่าหรือนายทุนย่อยในพื้นที่ กองทัพมด ผู้นำชุมชน คนคู่ต้นทางและเจ้าหน้าที่ภาครัฐในท้องถิ่น การวิเคราะห์ใช้ข้อมูลจากสนามเป็นหลัก และใช้ข้อมูลเอกสารเป็นส่วนประกอบ หมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษาเคย เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าของคนท้องถิ่นซึ่งเรียกกันต่อมาว่าตลาดนัดชายแดน และสินค้าสำคัญที่ เคยสร้างความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนคือ ข้าว การศึกษาประวัติศาสตร์การค้าข้าวของคนท้องถิ่น แสดงถึงสายสัมพันธ์อันยาวนานของพ่อค้า ท้องถิ่นที่เคยใช้ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นเส้นทางเดินเรือแลกเปลี่ยนซื้อขายข้าวจากตรัง กานู กลันตัน ปัตตานี ไปจนถึงเมืองกาญจนดิฐ (สุราษฎร์ธานี) จนกระทั่งเข้าสู่การค้าข้าวในยุคสมัยใหม่ พ่อค้ามุสลิม แถบชายแดนอาศัยช่องทางเครือข่ายทางสังคมบนฐานเครือญาติ การมีอัตลักษณ์คล้ายคลึงกัน เช่น ศาสนา ภาษา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม คนตรีและการละเล่นต่าง ๆ ฯลฯ สิ่งเหล่านั้นสะท้อนความเป็นพวกเดียวกัน การเป็นคนบ้านใกล้เรือนเคียง การมีวิถีอาชีพเหมือน ๆ กัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่ความร่วมมือ และการพึ่งพาอาศัย เพื่อให้อาชีพนี้ยังคงดำรงอยู่ได้ภายใต้ผลประโยชน์ร่วมกัน

การค้าข้าวนอกจากเป็นอาชีพของคนท้องถิ่น เป็นอาชีพฝึกหัดของวัยรุ่นในพื้นที่ เป็นอาชีพที่ สะท้อนความรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านแล้ว ยังแสดงเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งในการ รวมกลุ่มของคนชายแดนในช่วงเปลี่ยนผ่าน (Turning point) ที่สำคัญ ๆ หลาย ๆ ช่วง ดังการปรับตัวของ ขบวนการค้าข้าว 5 ยุคด้วยกันคือ ยุครวบอำนาจผูกขาดการค้าข้าว โดยรัฐและการเกิดขึ้นของกระบวนการ ค้าข้าวแบบไม่เป็นทางการ ยุครุ่งเรืองของการค้าข้าวข้ามชายแดน ยุคสิ้นสุด “ทางรถยนต์” สู่อุค “ทางรถไฟ” ยุครุ่งเรืองของคนท้องถิ่น ‘Store ข้าวสารประชิดชายแดน’

และยุคความยุ่งยากในการค้าข้าวข้ามรัฐ ผลการศึกษาสะท้อนความรู้ของชุมชนชายแดนในการพัฒนาเครือข่ายความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ และการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

1. ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่อาศัยฐานวัฒนธรรมชุมชน สะท้อนพลังอำนาจของกลุ่มคนค้าข้าวเหนือพื้นที่ชายแดน และการใช้ศักยภาพที่มีอยู่เป็นยุทธศาสตร์ในการต่อรองกับอำนาจและกฎระเบียบของรัฐที่ควบคุมพื้นที่ชายแดน

1.1 เครือข่ายการค้าข้าวข้ามชายแดนเป็นระบบความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่ง ประกอบด้วยระบบย่อย ๆ หลายระบบคือ ระบบการสื่อสาร ระบบการจัดการพื้นที่ ระบบการจัดการคน ระบบการจัดการ เครื่องมือ การขนส่ง ระบบเครือข่าย และระบบเฝ้าระวัง คนในระบบเหล่านั้นนอกจากมีความถนัดในหน้าที่ของตนแล้ว แต่ละระบบยังต้องพึ่งพากัน หากขาดระบบใดระบบหนึ่ง จะส่งผลให้การค้าหยุดชะงักและไม่สามารถทำงานต่อไปได้ เครือข่ายการค้าข้าวจึงต้องมีระบบที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการจัดการคน ซึ่งต้องอาศัยความไว้วางใจ ทั้งในแง่คำพูด การตรงต่อเวลา การให้ใจ หรือการทำงานอย่างเต็มที่ด้วยความเต็มใจ และที่สำคัญการขนส่งข้าวมีกำหนดเวลาที่แน่นอน หากเครือข่ายไม่มีความพร้อม เช่น ขาดกำลัง แรงงาน ยานพาหนะทั้งรถและเรือไม่เพียงพอ ฯลฯ การส่งข้าวข้ามแดนอาจเกิดความเสียหายได้ ซึ่งความไม่พร้อมเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความไว้วางใจที่มีต่อกันของเจ้าเก่าหรือผู้ประสานงานฝั่งไทยและฝั่งมาเลเซีย ระบบเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐจึงเติบโตจากฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นส่วนใหญ่

1.2 เครือข่ายการค้าข้าวเป็นเครือข่ายที่มีความผูกพันแบบเครือญาติ นอกจากค้าจ้างแรงงานแล้วยังช่วยเหลือพึ่งพากันอยู่ในชีวิตประจำวัน จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเก่ากับแรงงานในเครือข่าย อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์การจ้างงานแบบระบบตลาด นอกจากนั้น ยังมีการเชื่อมร้อยระหว่างเครือข่ายในอาชีพเดียวกันและอาชีพต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่การค้าข้าวข้ามแดนมีความยุ่งยาก เนื่องจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และนโยบายในพื้นที่ชายแดนของทั้งสองรัฐ ทำให้เครือข่ายการค้าข้าวต้องหันมาพึ่งพิงกันมากขึ้น ในลักษณะการช่วยเหลือแบ่งปันทั้งแรงงานขนส่งข้าว (กองทัพนมด) พื้นที่หรือท่าส่งข้าว เป็นต้น

1.3 จุดเด่นของเครือข่ายการค้าข้าวข้ามรัฐ คือ คุณสมบัติของเจ้าเก่าหรือผู้ประสานงาน ต้องเป็นคนฉลาด ใจนักเลง เป็นผู้นำ มีความรับผิดชอบ ดูแลช่วยเหลือ มีน้ำใจ ตรงเวลา มีไหวพริบดี มีประสบการณ์กว้างขวาง เป็นคนกว้างขวาง รู้จักคนมาก มีเพื่อนฝูงมาก เข้ากับคนได้หลายวัย มีความคล่องแคล่ว รู้จักการเจรจาต่อรอง รู้จักแก้ปัญหา มีความพร้อมเรื่องเงินทอง สถานที่ ยานพาหนะ การจัดการภายในเครือข่าย และการจัดการระหว่างเครือข่าย

(ทำส่งข่าว เวลา คน ข่าว แก้วแก่งมาเลเซีย) คุณสมบัติเหล่านี้สะท้อนศักยภาพของคนท้องถิ่น ที่ใช้ระบบเครือข่ายเป็นกลยุทธ์การต่อรองในการจัดการ พื้นที่ชายแดน

1.4 ระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ช่วยให้เด็กวัยรุ่นในพื้นที่ที่เริ่มฝึกหัดทำงาน รู้จักการ เข้าสังคมและการวางตัวกับคนอื่น มีเพื่อนมากขึ้น และเมื่อร่วมงานกันนานเข้าจึงก่อให้เกิดความผูกพันจนนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งเรื่องอาชีพและเรื่องอื่น ๆ ความผูกพันของคนในเครือข่าย ส่วนหนึ่งเป็นความรู้สึกที่ผูกพันกันด้วยใจ ไม่ใช่ผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ตามหน้าที่อย่างเป็นธรรมก็มีข้อตกลงเรื่องค่าจ้างกันไว้ก่อน และเป็นมาตรฐานเดียวกันทุกเครือข่าย อีกทั้งการค้าข้ามชายแดนอาศัยเครือข่ายทั้งสองฝั่ง ซึ่งนอกจากความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน อัตลักษณ์ด้านภาษา ศาสนา และประเพณีที่คล้ายคลึงกันแล้ว สิ่งสำคัญคือ ความไว้วางใจที่เกิดจากความเชื่อใจในตัวผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์ทางการค้าข้ามมาก่อนเป็นผู้แนะนำ หรือให้ หลักประกันว่าสามารถเชื่อใจคนนั้นคนนี้ได้ ไม่ใช่ว่ามีเงินแล้วทุกคนจะทำได้

2. การใช้ประโยชน์ในเชิงพัฒนา เครือข่ายความสัมพันธ์ของคนชายแดนจากกรณีศึกษาการค้าข้ามรัฐ เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนศักยภาพของคนท้องถิ่น เช่น การปรับตัวเพื่อต่อรองกับนโยบาย ชายแดนของทั้งสองรัฐ การพัฒนาระบบการจัดการเครือข่าย การเจรจาต่อรอง การสร้างสรรค์กลยุทธ์ใหม่ ๆ ในการจัดการพื้นที่ เป็นต้น ระบบการรวมกลุ่มที่มีประสิทธิภาพแบบไม่เป็นทางการนี้ ดำรงและซบเซาอยู่กับระบบประเพณี คือ สายสัมพันธ์ทางเครือญาติ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่คล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้ การแสวงหาความเข้มแข็งผ่านกลุ่มและเครือข่ายต้องเริ่มจากกลุ่มที่มีอยู่แล้ว ดังเครือข่ายความสัมพันธ์การค้า ข้ามที่เก่าแก่เป็นที่พึ่งพาของกลุ่มวัยรุ่นได้ใจวัยรุ่น และได้รับการยอมรับว่าสามารถเป็นผู้นำของพวกเขาได้ ดังนั้น การพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน หรือการทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ต้องเข้าใจบริบทของกลุ่มนั้น ๆ ในพื้นที่ประกอบด้วย อย่างเช่น ความสัมพันธ์ในระดับกลุ่มใหญ่ที่มีความซับซ้อนอย่างเครือข่ายการค้าข้ามชายแดน ความสัมพันธ์ระดับกลุ่มเล็ก ๆ อย่างกองทัพมด เป็นต้น หากเข้าใจและเข้าถึงระบบความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการดังกล่าว การพัฒนาพื้นที่ชายแดนในมิติของกลุ่ม ซึ่งมีความเข้มแข็งจากฐานล่าง ย่อมมีความเป็นไปได้

จากผลงานวิจัยทั้งสามชิ้นนี้ แสดงถึงความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า การสร้างและเชื่อมร้อยเครือข่ายถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ทั้งชนชั้นนำและมวลชน ทั้งในพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจและพื้นที่ชายแดน อย่างไรก็ตามมิติที่ยังขาดไปของงานทั้งชิ้นนี้ นั่นคือ ตัวแสดงหลักล้วนเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ หรือมีทุนทางการเมือง ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งงานดุลยพินิจของผู้วิจัยนั้น หน่วยการวิเคราะห์

หลักคือ กลุ่มเครือข่ายคนพลัดถิ่นคนไทยเกาะกง ซึ่งมีสถานภาพแตกต่างไปจากงานวิจัยทั้งสามชิ้นที่กล่าวมา

การศึกษาเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นที่เป็นผลมาจากการสงครามและเคลื่อนย้ายเส้นเขตแดนในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นที่เป็นผลมาจากการสงครามและการเคลื่อนย้ายเขตแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่า เบญจวรรณ บุญโทแสง (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ. 2442-2547): กรณีศึกษาตระกูล ณ เชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง เพื่อศึกษากระบวนการเชื่อมอำนาจ และปฏิภนของตระกูล ณ เชียงใหม่ต่อนโยบายการผนวกดินแดนของสยาม ประการที่สอง เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ พัฒนาการ การปรับตัว ตลอดจนผลจากการปรับตัวของบุคคลตระกูล ณ เชียงใหม่ เพื่อรักษาความเป็นชนชั้นนำ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งแหล่งข้อมูลทุติยภูมิซึ่งได้จากเอกสาร และข้อมูลในภาคสนามโดยอาศัยวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีโครงสร้างและวิธีการสัมภาษณ์ ระดับลึกแบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบุคคลในตระกูล ณ เชียงใหม่ ซึ่งจะใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะจง และกลุ่มบุคคลอื่น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้หรือมีความสัมพันธ์กับ บุคคลในตระกูล ณ เชียงใหม่ ผลการศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นการนำข้อมูลที่ได้รับการรวบรวม ทั้งหมดมาวิเคราะห์สังเคราะห์ โดยพรรณนาความตามวัตถุประสงค์การศึกษาและสมมติฐาน ภายใต้อกรอบทฤษฎีและแนวความคิดเรื่องชนชั้นนำ และแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับตัว

ผลการศึกษาพบว่า เป็นไปในลักษณะสอดคล้องกับสมมติฐาน และตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง นับตั้งแต่พระเจ้ากาวิละและพระอนุชาทั้ง 6 พระองค์ได้เข้าสวามิภักดิ์กับสยาม และสามารถยึดเมืองเชียงใหม่จากพม่าได้สำเร็จ เชียงใหม่ก็มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของสยาม การดำเนินนโยบายของสยามต่อเมืองเชียงใหม่ นั้นมีลักษณะที่เป็นลำดับขั้นตอน เริ่มจากการให้อิสระในการปกครองตนเองแก่เจ้าหลวงและบรรดา เจ้านายบุตรหลานภายใต้เงื่อนไขที่ไม่เข้มงวด โดยอาศัยนโยบายผูกใจเจ้านายฝ่ายเหนือ ต่อมาจึงเริ่มเข้าแทรกแซงอำนาจท้องถิ่นและดำเนินการปฏิรูปลาด้านต่าง ๆ เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะดำเนินการผนวกดินแดนเชียงใหม่ให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างเต็มรูปแบบ นโยบายผนวก ดินแดนของสยามได้ส่งผลให้อัตลักษณ์ท้องถิ่นถูกทำลายและเกิดการก่อรูปสำนึกใหม่ขึ้นทดแทนนั่นคือสำนึกความเป็นไทยร่วมกัน เพื่อความเป็นเอกภาพแห่งชาติ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2475 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เชียงใหม่จึงมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของราชอาณาจักรไทย

ทำให้เจ้าหลวงและเจ้านายเชียงใหม่มีฐานะเป็นเพียงสามัญชนธรรมดา ภายใต้อิทธิพล ๓ เชียงใหม่ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ประการที่สอง ตลอดการดำเนินนโยบายผนวกดินแดนอย่างเบ็ดเสร็จ กลุ่มเจ้าหลวงและเจ้านายบุตรหลานซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจเดิมต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน อันนำมาสู่ความอ่อนแอทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ปฏิบัติการแสดงออกอันเป็นกระบวนการตอบโต้อำนาจรัฐจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เจ้านายตระกูล ๓ เชียงใหม่ ก้าวเข้าสู่กระบวนการปรับตัวใน 2 ลักษณะควบคู่กัน เพื่อเป็นเครื่องรับประกันความสำเร็จในการรักษาสถานภาพ กล่าวคือ การต่อสู้เรียกร้อง ทำทลายอำนาจรัฐบาล และการดิ้นรนแสวงหาอำนาจอื่น มาทดแทนอำนาจเดิมที่สูญเสียไป จากการศึกษาการปรับตัวในลักษณะแรกพบว่ากลุ่มเจ้านายส่วนใหญ่ มีวิธีต่อสู้เรียกร้องหลายรูปแบบ แต่เป็นไปในลักษณะที่ประนีประนอม ไม่เข้มข้น และไม่หวังผล ในทางปฏิบัติมากนัก ทำให้การต่อสู้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามกลุ่มเจ้านายได้มีการปรับตัว โดยดิ้นรนแสวงหาอำนาจอื่นทดแทนอำนาจเดิมที่สูญเสียไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อแสวงหาช่องทางในการรักษาพื้นที่ทางสังคมให้ใกล้เคียงกับอดีตให้มากที่สุด จากการศึกษากระบวนการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มตระกูล ๓ เชียงใหม่ พบว่า เมื่อสังคมอยู่ภายใต้การปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความสำเร็จในการปรับตัวของตระกูล ๓ เชียงใหม่ เพื่อรักษาความเป็นชนชั้นนำให้มีความสำคัญกับปัจจัยด้านชาติกำเนิด ความเป็นเจ้านายสืบเชื้อสายตรง และการมีบิดามารดาเป็นเจ้าด้วยกันทั้งคู่ แต่สำหรับสังคมประชาธิปไตย ชนชั้นนำมีความหลากหลาย ปัจจัยด้านชาติกำเนิดจึงไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่นำมาสู่ความเป็นชนชั้นนำ เจ้านายต้องปรับตัวโดยแสวงหาอำนาจ จากช่องทางอื่นทดแทน อาทิ ทางเศรษฐกิจ การศึกษา อาชีพ โดยเฉพาะทางสังคม แต่สำหรับการปรับตัวในทางการเมืองแล้ว น่าสังเกตว่ากลุ่มเจ้านายมีการปรับตัวทางการเมืองปรากฏให้เห็นอย่างจำกัด

ทั้งนี้เนื่องจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นในตระกูล ๓ เชียงใหม่มี ลักษณะที่เป็นปัจเจกบุคคล ไม่มีการสร้างเครือข่ายระหว่างกัน และไม่มีผู้นำที่แท้จริง ประกอบกับความไม่เป็นเอกภาพภายในตระกูล และการถูกความเป็นอื่นเข้าแทรกแซง ล้วนทำให้การปรับตัวที่เกิดขึ้นมีลักษณะไม่เป็นมวลรวม การปรับตัวทางการเมืองจึงกลายเป็นพลังที่กระจัดกระจาย อันไม่อาจจะทำให้การปรับตัวเพื่อรักษาความเป็นชนชั้นนำในสังคมเกิดขึ้นได้อย่างเข้มแข็ง และประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

นอกจากนี้ วุฒินันท์ แท่นนิล (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อหลีกเลี่ยง ความเป็นชายขอบของคนพลัดถิ่น ชุมชนกระเหรี่ยงพลัดถิ่น ตำบลบ้านคา อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการในการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อหลีกเลี่ยง ความเป็นชายขอบ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ชาวกระเหรี่ยงบ้านคาไม่ได้สยบยอมต่อความเป็น

ชายขอบที่รัฐและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นหิบบั้นให้ แต่สร้างพื้นที่ทางสังคมของตนเองขึ้นมา โดย การนำเสนอภาพลักษณ์ที่ดึงดูดใจของชุมชนกะเหรี่ยงในฐานะที่เป็นชนดั้งเดิมของพื้นที่ การสร้างพื้นที่ชุมชนด้วยการแสดงวิถีชีวิต มิติของวัฒนธรรมและประเพณี การศึกษาการยื่นถวายฎีกา และการนำเสนอตัวตนในฐานะชาวพุทธเพื่อเทียบเคียงความเป็นไทยที่ผูกพันและสอดคล้องกับธรรมชาติ พื้นที่ทางสังคมและอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงจึงไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว แต่ปรับเปลี่ยน ลื่นไหล เป็นไปตามความสัมพันธ์ที่ชาวกะเหรี่ยงเผชิญ

การศึกษาคนพลัดถิ่นของสุภาสเมต ยุนยะสิทธิ์ (ม.ป.ป.) เรื่อง คนสยามของมาเลเซีย: ความเชื่อมโยงของสองแผ่นดิน จากการศึกษาพบว่า คนพลัดถิ่นอาเซียนอย่างคนสยาม เป็นตัวอย่างสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสองประเทศ เพราะคนสยามพยายามรักษาอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของคนสยามด้านพุทธศาสนาเถรวาทและภาษาไทย ที่เชื่อมโยงกับประเทศไทยซึ่งเป็นต้นกำเนิด อีกทั้งรับเอาวัฒนธรรมหรือสถานภาพทางสังคมบางอย่างของสังคมมาเลเซีย เช่น ภาษาบาฮาซา รูปแบบการเรียกชื่อตัวและการมีสถานภาพเป็นพลเมืองชนิดกึ่งบุตรา ซึ่งเป็นการแสดงถึงการมีความสัมพันธ์กับประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นประเทศบ้านใหม่ อีกทั้งคนสยามพลัดถิ่นสามารถเป็นผู้สร้างและรักษาเอกลักษณ์บางอย่างของสังคมใหม่ได้อีกด้วย การมองคนพลัดถิ่นอาเซียนว่าเป็นผู้สร้างความเชื่อมโยงระหว่างสองประเทศ อาจเป็นจุดเริ่มต้นของการได้มาซึ่งจุดร่วม หรือความเชื่อมโยงบางอย่างที่อาจจะค่อย ๆ รวมประเทศอาเซียนให้เป็นหนึ่งชุมชน และสามารถสร้างอัตลักษณ์อาเซียนขึ้นมาได้จริง

กรอบแนวคิดที่ใช้คือแนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่น หมายถึง กลุ่มคนที่ออกจากดินแดนต้นกำเนิดมาอาศัยอยู่ในดินแดนใหม่ และมีการรักษาอัตลักษณ์ และขอบเขตของกลุ่มไว้คนพลัดถิ่นมีบทบาทอย่างมากในฐานะสะพานหรือตัวเชื่อมระหว่างสองดินแดน (State-linked) คือ Homeland และ Hostland ผ่านการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของคนสยามในมาเลเซีย การปรับตัวของคนสยามเข้าสู่สังคมใหม่หรืออาจเรียกว่า การสร้างอัตลักษณ์ชาติมาเลเซีย (Malaysian national identity) ของคนสยาม และกระบวนการรักษาอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ โดยเฉพาะด้านศาสนา และภาษาของคนสยาม

ศุภาวดี มนต์เนรมิต (2551) ได้ศึกษาเรื่อง ชีวิตและการต่อสู้ของเขมรพลัดถิ่น มีประเด็นคำถามหลักสำคัญ 3 ประการ คือ ประเด็นแรก ต้องการศึกษาดังประสพการณ์ชีวิตและการข้ามแดนของคนเขมรพลัดถิ่น ประเด็นที่สอง ศึกษาถึงจิตสำนึกร่วมและอัตลักษณ์ของเขมรพลัดถิ่น และประเด็นที่สามคือ วิถีชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเขมรพลัดถิ่น โดยนำแนวคิดทฤษฎี 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเรื่องคนพลัดถิ่น (Diaspora) และแนวคิดเรื่องความทรงจำทางสังคม (Social memory) โดยใช้วิธีวิทยาจากประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral history) มุ่งเน้นการทำความเข้าใจผ่านการเล่าเรื่องและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยกำหนดขอบเขตพื้นที่

การศึกษาในอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด แบ่งออกเป็น 2 ชุมชน คือ ชุมชนป่าเลน (นามสมมติ) และชุมชนปลาใหญ่ (นามสมมติ) โดยศึกษาตั้งแต่เขมรแดงยึดประเทศกัมพูชาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

สำหรับการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษาไม่ใช้การนิยามคนพลัดถิ่นที่เน้นรูปแบบทางสังคมมาอธิบาย เนื่องจาก คนเขมรพลัดถิ่นไม่มีการสร้างเครือข่ายหรือองค์กรใดกับคนเขมรพลัดถิ่นในประเทศอื่น ๆ เพื่อที่เรียกร้องให้สามารถกลับสู่มาตุภูมิได้ มีเพียงความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่อยู่ในประเทศอื่นเท่านั้น และความสัมพันธ์เหล่านี้ค่อย ๆ ห่างเหินไปตามกาลเวลา รวมถึงพวกเขาหรือเธอส่วนมากประกอบอาชีพ “หาเช้ากินค่ำ” ไม่ได้เป็นผู้มีอิทธิพลทางการค้า และดำรงอยู่ในความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนไทย คนเขมร คนไทยเชื้อสายเขมร

จากการศึกษาพบว่า คนเขมรพลัดถิ่นมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้กลมกลืนไปกับบริบทสังคม ชุมชนที่ตนอยู่อาศัยไม่ว่าจะด้วยการรับวิถีปฏิบัติของผู้คนในสังคมนายึดถือปฏิบัติ การรับความเชื่อ ค่านิยม มายึดถือ แต่ในขณะที่เดียวกันพวกเขา/เธอก็มิได้ทิ้งรากเหง้าของตน จิตสำนึกทางชาติพันธุ์ยังคงทำงานผ่านการยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติเดิมของตน การสร้างความสัมพันธ์กับคนในประเทศเขมร ดังนั้นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนเขมรพลัดถิ่นจึงลื่นไหลไปมาระหว่าง “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นเขมร” ที่มีอาจแยกตัดขาดออกจากกันได้

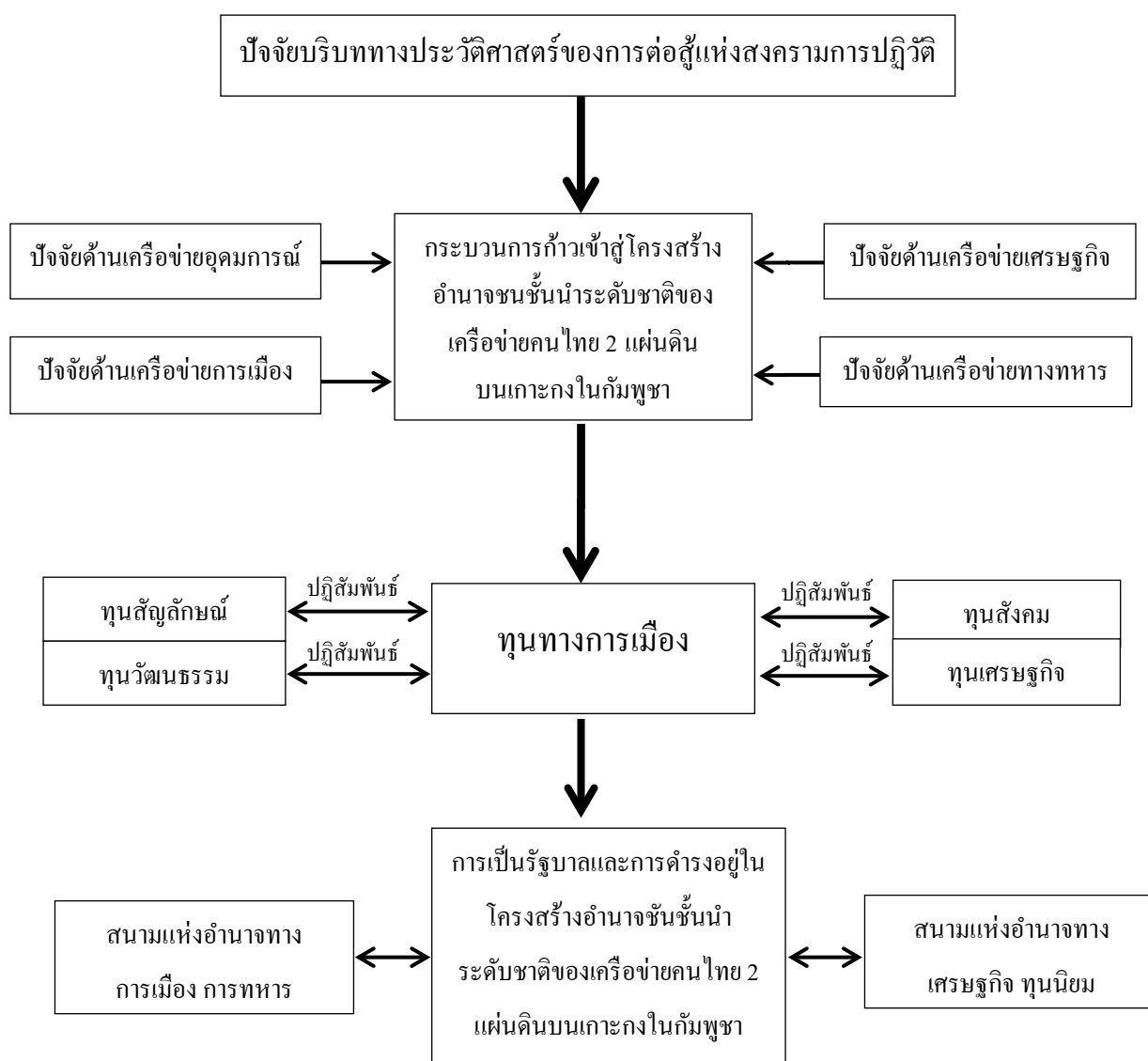
วรรณทิ รุ่งเรืองสภาคกุล (2545) ศึกษาเรื่อง สถานะบุคคลตามกฎหมายไทยของคนเชื้อชาติไทยจากเกาะกง จากการศึกษาคั้งนี้แบ่งคนเชื้อชาติไทยจากเกาะกงที่เสียสัญชาติ ออกเป็น 3 ประเภท คือ คนเชื้อชาติไทยที่เกิดและอาศัยอยู่ในเกาะกง ก่อนที่จะเสียดินแดนเกาะกงในปี พ.ศ. 2447 คนเชื้อชาติไทยที่เสียสัญชาติโดยเข้าไปอยู่ในเกาะกงหลังจากปี พ.ศ. 2447 และคนเชื้อชาติไทยจากเกาะกงที่เสียสัญชาติไทยโดยผลของการเปลี่ยนแปลงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนเกาะกง ซึ่งรัฐไทยกำหนดสถานภาพบุคคลให้กับคนเชื้อชาติไทยจากเกาะกงทั้งสามประเภทด้วยบัตรประจำตัวที่แตกต่างกัน ซึ่งทำให้เห็นถึงลักษณะที่หลากหลายและมีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคนพลัดถิ่นที่เป็นผลมาจากการสงครามและเคลื่อนย้ายเส้นเขตแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่า การวิจัยโดยส่วนใหญ่เน้นมิติทางวัฒนธรรม และการสร้างพื้นที่เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากรัฐผู้ปกครองผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และกฎหมาย เพื่อให้หลุดพ้นจากความเป็นชายขอบ หน่วยในการวิเคราะห์หลักอยู่ที่กลุ่มคนพลัดถิ่นชายขอบในลักษณะที่โดนกดทับทางอัตลักษณ์ แม้ว่าจะมีการศึกษาของชนชั้นนำพลัดถิ่น ในลักษณะของการปรับตัวเพื่อรักษาอำนาจของตนเอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว งานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำที่ผ่านมา ยังขาดการศึกษาในประเด็นของกระบวนการก่อรูปของเครือข่ายชนชั้นนำ โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำที่มาจากชนกลุ่มน้อยพลัดถิ่น ดังเห็นได้จากงานของชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ ในงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึง

ผู้ดำเนินการจากกลุ่มชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีฐานมาจากทุนทางเศรษฐกิจในรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ หรือในงานของนวนิยาย ตรีรัตน์ และภาคภูมิ วาณิชกะ ก็เป็นงานวิจัยที่เสนอผลการวิจัยของการสร้าง รักษาและสืบทอดความเป็นชนชั้นนำผ่านการสร้างเครือข่ายภายใต้หลักสูตรผู้บริหารระดับสูง 6 หลักสูตร ขณะเดียวกันงานวิจัยเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นยังคงเป็นการศึกษาที่เน้นมิติทางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ โดยละเลยการศึกษาในมิติทางทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งมีความสำคัญต่อการสร้างและการดำรงอยู่ของเครือข่ายดังกล่าว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2-5 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการวิจัยพบว่า การก่อรูปของเครือข่ายทางเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะเกาะกงในกัมพูชานั้น มีปัจจัยบริบททางประวัติศาสตร์ของการต่อสู้แห่งสงครามการปฏิวัติที่มีผลต่อกระบวนการก้าวเข้าสู่โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของเครือข่ายคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะเกาะกงในกัมพูชา กล่าวคือ กลุ่มคนไทยเกาะกงได้เปลี่ยนสถานภาพตนเองไปเป็นชนชั้นผู้นำ จากการรวมตัวเป็นกลุ่มชนชั้นนำใหม่ขึ้นมา เพื่อต่อสู้หรือเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนกับชนชั้นนำที่มีอำนาจอยู่เดิม โดยอาศัยสร้างเครือข่ายทางอุดมการณ์คือการจัดตั้งพลพรรคคนไทยเกาะกงขึ้นเป็นแกนนำเพื่อต่อสู้ให้ได้มาซึ่งอิสระในการปกครองตนเองจากกัมพูชาและฝรั่งเศส การสร้างเครือข่ายการเมืองโดยนำกลุ่มพลพรรคคนไทยเกาะกงเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน เพื่อปลดแอกให้หลุดพ้นจากการปกครองของชนชาติอื่น การสร้างเครือข่ายทางทหาร โดยการเข้าร่วมกับกองกำลังแนวร่วมสามัคคีประชาชนผู้ชาติกัมพูชาโค่นล้มอำนาจของฝ่ายเขมรแดงตลอดจนการสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจ การรวมตัวเชื่อมร้อยเครือข่ายดังกล่าวนำไปสู่การก่อรูปของชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินขึ้นมา จนกระทั่งสามารถก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติเข้ามาเป็นรัฐบาลได้นับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2522 นอกจากสามารถก้าวขึ้นมา มีอำนาจเป็นรัฐบาลแล้ว เครือข่ายชนชั้นนำเหล่านี้ยังสามารถดำรงอยู่ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยการสร้างเครือข่ายที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของทุนการเมือง และผลิตซ้ำทุนของชนชั้นนำ (Elite reproduction) ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างทุน ภายใต้สภาพแวดล้อม/ โครงสร้าง/ พื้นที่การปฏิสัมพันธ์ของสนามแห่งอำนาจทางการเมือง การทหาร และสนามแห่งอำนาจทางเศรษฐกิจของทุนนิยม เป็นการระดมทรัพยากรทั้งหมดเพื่อก้าวเป็นรัฐบาลและสามารถดำรงอยู่ได้ในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาจนถึงปัจจุบัน

สมมติฐานการวิจัย

1. ปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการก้าวเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะเกาะกง คือ ปัจจัยด้านเครือข่าย
 - 1.1 การก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะเกาะกงอยู่บนฐานของบริบททางประวัติศาสตร์ของการต่อสู้แห่งสงครามการปฏิวัติ
 - 1.2 ในระยะเริ่มต้น เครือข่ายทางอุดมการณ์และเครือข่ายทางการทหารเป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดที่มีผลต่อการก้าวเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะเกาะกง

1.3 ในระยะสุดท้ายของกระบวนการก้าวเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติ เครือข่ายทางเศรษฐกิจและเครือข่ายทางการเมืองถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลต่อการก้าวเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะกง

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายทางเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะกง คือการสร้างและการผลิตซ้ำทุนของชนชั้นนำ ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ ทุนการเมือง ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ โดยที่ทุนการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลต่อเสถียรภาพและการดำรงอยู่ของเครือข่ายทางเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะกง

นิยามศัพท์เฉพาะ

คนไทย 2 แผ่นดิน หมายถึง คนไทยเชื้อสายเกาะกงที่ถือ 2 สัญชาติ ได้แก่ สัญชาติไทย และสัญชาติกัมพูชา อันเป็นผลมาจากการเคลื่อนย้ายเขตแดนประเทศ (Border displacement) กลายเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเองซึ่งยังคงมีปฏิสัมพันธ์ การติดต่อ มีความเคลื่อนไหวไปมาหาสู่ระหว่างกัน

โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติ หมายถึง เครือข่ายของชนชั้นนำที่ตั้งอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจของชุมชนที่มีลักษณะเหมือนพีระมิดเชิงซ้อน (Multiple pyramid) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่คนกลุ่มน้อยในการเข้าไปมีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายซึ่งหมายถึงกลุ่มชนชั้นนำ (Elite) ดังนั้น โครงสร้างแบบชนชั้นนำจึงเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อย (Minority) ของสังคมไม่ว่าจะมองในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่นชนชั้นนำเป็นกลุ่มสังคม (Social group) ที่มีตำแหน่งบนจุดยอดสุดของปิระมิด (Social hierarchy) ของการแบ่งชั้นทางสังคม (Social stratification) โดยมีการสร้างเครือข่ายอำนาจทางอุดมการณ์ การเมือง การทหารและทางเศรษฐกิจของกลุ่มคนไทยเกาะกง กระทั่งสามารถโยงกันจนก่อรูปเป็นโครงสร้างเปรียบเสมือนอิฐบล็อก (Building block) สำหรับการก่อรูปโครงสร้างขึ้นมา

การดำรงอยู่ หมายถึง ความสามารถในการดำรงเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงไว้คงอยู่และมีความเคลื่อนไหวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันท่ามกลางความมีพลวัต โดยอาศัยเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญโดยมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำรงอยู่ คือ การผลิตซ้ำของชนชั้นนำ (Elite reproduction) จากทุนการเมือง ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์และวัฒนธรรม

ปัจจัยด้านเครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) หมายถึง เครือข่ายอำนาจที่ทำหน้าที่กำกับความหมายที่มีต่อเรื่องราวต่าง ๆ และกำกับพฤติกรรมที่แสดงออกของกลุ่มคนไทยเกาะกง มีผลต่อการรวมตัวเป็นสังคมมนุษย์การให้ความหมายต่อการกระทำต่าง ๆ ทางสังคมและ

การจัดแบ่งองค์กรทางสังคม เช่น องค์กรทางศาสนา เศรษฐกิจ หรือการเมือง

ปัจจัยด้านเครือข่ายทางเศรษฐกิจ (Economic) หมายถึง เครือข่ายทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การกระจายและการแลกเปลี่ยนผลผลิต ในกระบวนการทางเศรษฐกิจนี้ก่อให้เกิดกลุ่มทางสังคมที่เรียกว่าชนชั้น (Class) เครือข่ายทางเศรษฐกิจเป็นเครือข่ายที่จัดกระจายไม่รวมศูนย์เท่ากับรัฐ

ปัจจัยด้านเครือข่ายทางการเมือง (Political) หมายถึงอำนาจการเมืองเกี่ยวข้องโดยตรงกับรัฐ (State) เนื่องจากรัฐเป็นหน่วยที่วางอยู่บนพื้นฐานของการมีอาณาเขตดินแดนการรวมศูนย์อำนาจและการเป็นสถาบันอำนาจการเมืองคือ อำนาจในการบริหารจัดการและปกครองที่อ้างอิงอยู่บนพื้นฐานของรัฐอำนาจการเมืองจึงเป็นอำนาจที่รวมศูนย์และมีขอบเขตที่ชัดเจนนอกจากนั้นอำนาจการเมืองยังมีมิติของอำนาจภายในก็คืออำนาจบริหารปกครองภายในและอำนาจเชิงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ปัจจัยด้านเครือข่ายทางการทหาร (Military) หมายถึง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้อำนาจเชิงบีบบังคับหรือใช้อำนาจด้วยความรุนแรงตัวองค์กรมีลักษณะรวมศูนย์ผูกขาดและใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือแน่นอนบทบาทของอำนาจทางการทหารปรากฏเด่นชัดในยามศึกสงคราม อย่างไรก็ตามแทบทุกสังคมแม้ในยามสงบอำนาจทางการทหารก็ยังคงมีอยู่และถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของอำนาจอื่น ๆ และเป็นตัวแปรที่สำคัญ

ทุนเศรษฐกิจ คือ ทุนที่บ่งชี้ความมั่งคั่งของชนชั้นนำ แสดงออกด้วยการประกอบธุรกิจการค้าและการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เป็นต้น

ทุนการเมือง คือ ความสามารถในการใช้ทรัพยากรทั้งหมดที่มีอยู่เพื่อการเข้าถึง บรรลุผลประโยชน์ทางการเมืองและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยผลักดันตนเองเข้าไปเป็นสมาชิกของเครือข่ายการเมืองดังกล่าว

ทุนทางสังคม คือ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ซึ่งเกิดขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ เครือญาติของตนเองและและของกลุ่มสมรส การแต่งงาน การศึกษา และการทำงานในอาชีพ การแต่งงานได้แก่การแต่งงานกับคนที่มียุทธศาสตร์และตำแหน่งในสังคมใกล้เคียงกันและการแต่งงานกับลูกหลานราชสกุล การศึกษาในสถานศึกษาชั้นนำที่มีกฎระเบียบการคัดเลือกนักเรียนเข้าศึกษาทำให้เพื่อนร่วมห้องร่วมโรงเรียนมีทุนใกล้เคียงกัน การศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรที่ช่วยสร้างทุนทางสังคมในหมู่ผู้เรียน และการทำงานในอาชีพ เช่น การประกอบธุรกิจ การรับราชการ การทำกิจกรรมทางสังคม ฯลฯ หรือการร่วมกลุ่มทำงาน

ทุนสัญลักษณ์และทุนทางวัฒนธรรม ทุนวัฒนธรรม คือ ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในตัวบุคคลหรือที่เรียกว่า ฮาบิตัส แสดงออกด้วยกิริยา ท่าทาง มารยาท การพูด น้ำเสียง ความสามารถทางภาษา

โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ความคิด อุดมการณ์ รสนิยม ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ การให้ความสำคัญกับกีฬาและการให้ความสำคัญกับครอบครัว และความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมและประเทศชาติทุนวัฒนธรรมในรูปแบบสถาบันคือการจบการศึกษาจากสถานศึกษาที่มีชื่อเสียง ชนชั้นนำที่มีทุนเศรษฐกิจมากจะเข้ารับการศึกษาจากสถานศึกษาที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงจากต่างประเทศตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนกระทั่งระดับปริญญา สำหรับชนชั้นนำที่มีทุนเศรษฐกิจไม่มากจะเข้ารับการศึกษาจากสถานศึกษาที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงในประเทศ นอกจากนี้ยังมีสถาบันการศึกษาชั้นสูง คือ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรซึ่งมีความสำคัญเพราะทำหน้าที่สร้างและผลิตข้าราชการชั้นนำทางการเมืองด้วย ทุนวัฒนธรรมชนิดที่สามคือ ทุนในรูปวัตถุ แสดงออกด้วยการเป็นเจ้าของ เช่น วัง สิ่งของสะสม รางวัด เครื่องราชอิสริยาภรณ์ธุรกิจ สินค้า หรือผ่านงานเขียน เช่น หนังสือ บทความ ฯลฯ ขณะที่ทุนทางสัญลักษณ์ แสดงออกด้วยชื่อนามสกุลหรือคำนำหน้าชื่อที่แสดงถึงการมีตำแหน่งในสังคม หากเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์จะเป็นทุนสัญลักษณ์ที่มีคุณค่าและได้รับการยอมรับอย่างมาก ตำแหน่งในทางธุรกิจ การเมือง สังคมทั้งของตนเองบิดาและคู่สมรสของตน การเป็นศิษย์เก่าจากสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียง การแต่งงานกับลูกหลานราชสกุล เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ฯลฯ

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำคนไทย 2 แผ่นดินเกาะกงในกัมพูชา ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยเลือกวิธีวิทยาการวิจัยเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งเป็นการวิจัยที่บูรณาการการศึกษาในระดับจุลภาค (Micro level) และระดับมหภาค (Macro level) ร่วมกัน ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอเป็น 4 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. วิธีวิทยาการวิจัยเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง
2. การรวบรวมข้อมูล
3. การตรวจสอบข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีวิทยาการวิจัยเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง

การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social network analysis) ในงานวิจัยครั้งนี้ จะมองว่าเป็นมุมมองหรือกระบวนการทัศน์ในการศึกษาชีวิตทางสังคม ดังนั้นจะพบว่า นักวิชาการส่วนใหญ่ มักจะเสนอว่า แนวคิดเครือข่ายทางสังคมนั้น ไม่ใช่ทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม หากแต่มีฐานะเป็นเครื่องมือ (Tool) ที่ใช้ในการรวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมรวมทั้งศึกษาโครงสร้างทางสังคม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ต่อไป (Knipscheer & Antonucci, 1990)

นอกจากนี้ Wesserman and Galaskiewicz (1994) ยังอธิบายเพิ่มเติมว่าการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมช่องว่างระหว่างระดับจุลภาค (Micro-order) กับระดับมหภาค (Macro-order) ในการวิเคราะห์ทางสังคมด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ

ประการแรก ในระดับ จุลภาค การวิเคราะห์เครือข่ายจะศึกษาตั้งแต่กลุ่มที่มีจำนวนสองคน (Dyads) กลุ่มที่มีจำนวนสามคน (Triads) กลุ่มย่อยที่มีขนาดเล็กอื่น ๆ เป็นต้น โครงสร้างของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะมีเครือข่ายที่มีลักษณะเฉพาะในตัวเอง ส่วนการศึกษาในระดับมหภาค จะวิเคราะห์ลักษณะของเครือข่ายของตำแหน่งเชิงโครงสร้างต่าง ๆ และองค์ประกอบของเครือข่าย เช่น ศึกษาว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายความสัมพันธ์ของตำแหน่งต่าง ๆ ในองค์กร

ทางสังคมหนึ่ง ๆ จะก่อให้เกิดผลต่อองค์กรนั้นหรือ สถาบันนั้นอย่างไร รวมทั้งกระทบต่อความสัมพันธ์ในระดับจุลภาคที่อยู่ในองค์กรนั้นอย่างไร

ประการที่สอง การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ช่วยให้นักวิจัยให้ความสนใจกับการกระทำทางสังคมหรือ พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลภายในบริบทของลักษณะเชิงโครงสร้างที่ใหญ่กว่า ผู้กระทำทางสังคมอาจจะถูกมองทั้งในฐานะผู้มืบทบาทตั้งรับ (Passive player) ที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม หรือในฐานะผู้สร้างสรรค์ (Network entrepreneur) ที่ใช้ตำแหน่งทางเครือข่ายของพวกเขา เพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ตามที่พวกเขาคาดหวัง หรือกลุ่มและสถาบันต่าง ๆ บางครั้งก็ถูกอธิบายว่าเป็นเหยื่อของเครือข่ายต่าง ๆ ที่ดำเนินการภายในกลุ่มและสถาบันเหล่านั้น ขณะเดียวกันกลุ่มหรือสถาบันเหล่านี้ก็อาจอาศัยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ของกลุ่มหรือสถาบันได้เช่นกัน

จากการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเครือข่ายทางสังคม ผู้วิจัยพบว่ามีฐานคิด (Assumption) ที่สำคัญของการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม คือ (Morin & Wellman, 2010; Mizruchi, 2007)

1. แนวการศึกษาเครือข่ายทางสังคมถือว่าการวิเคราะห์ชีวิตทางสังคมที่ให้ความสำคัญต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจก กลุ่มหรือองค์กรมากกว่าการวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติภายใน (Relation not attributes) ฐานคิดนี้หมายความว่า การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ในทางสังคมนั้นมีความสำคัญมากกว่าการวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติภายในของปัจเจก กลุ่มหรือองค์กร อาทิเช่น การวิเคราะห์นิสัยใจคอของคนใดคนหนึ่งมีความสำคัญน้อยกว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนนั้นกับคนอื่น เป็นต้น จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคม เป็นแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม ในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน ไปจนถึงระดับประเทศ เช่น ความเป็นเพื่อน ความเป็นญาติ การมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือการมีความเชื่ออย่างเดียวกัน เป็นต้น

2. เครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วยหน่วยทางสังคม (Social entities) และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคม ซึ่งไม่ใช่เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะที่แต่ละหน่วยทางสังคมมีลักษณะเดียวกัน (Network not group) ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมจึงประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ หน่วยทางสังคม ซึ่งไม่ว่าจะเป็นปัจเจกชน กลุ่ม หรือองค์กร ซึ่งในที่นี้อาจจะใช้ศัพท์ทางเครือข่ายคือ Actor/ Node/ Point/ Agent ส่วนประกอบที่ 2 คือ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคม (Tie/ Link/ Edge/ Line/ Arc)

3. เครือข่ายทางสังคมเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่ว่า หน่วยทางสังคมจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มิใช่เป็นหน่วยอิสระที่ไม่ต้องขึ้นต่อใคร ดังนั้น หน่วยทางสังคมจึงต้องมีการแลกเปลี่ยน

ทรัพยากรทั้งทางด้านวัตถุและมีใช้วัตถุระหว่างกัน เช่น ข้าวของ เงินทอง การให้เพียงตำแหน่งหรือ บทบาท การให้ความบันเทิง เป็นต้น (Wesserman & Galaskiewicz, 1994) ได้เสนอฐานคิดของ แนวคิดเครือข่ายทางสังคมในประเด็นนี้ว่า ในการอธิบายเกี่ยวกับผู้กระทำทางสังคม ความสัมพันธ์ ทางสังคม และโครงสร้างทางสังคมจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้คือ

3.1 ผู้กระทำและการกระทำต่าง ๆ ของพวกเขาจะถูกมองในฐานะของหน่วยที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน แทนที่จะเป็นหน่วยที่อิสระในตนเอง

3.2 ความเชื่อมโยงระหว่างผู้กระทำจะผ่านเคลื่อนย้าย Flow ของทรัพยากรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ เงิน หรือสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ข้อมูล การสนับสนุนทางการเมือง มิตรภาพและการนับถือ

4. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม ต้องเป็นการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ในบริบททางสังคม (Relational context) ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเสมอ ตัวอย่างเช่น ในการวิเคราะห์ความรัก ระหว่าง โรมิโอและจูเลียส ในนวนิยายของเชก สเปียร์ จะต้องคำนึงถึงความรักทั้งสองภายใต้ ความขัดแย้งระหว่างตระกูลคาปูเลต (Capuletes) และตระกูลมงตะกู (Montaque) เป็นต้น

5. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างหน่วยทางสังคม ในรูปของเครือข่ายจะพัฒนาขึ้นมาเป็นแบบ แผนในเชิงโครงสร้างเปรียบดังเช่น การก่ออิฐบล็อกจนปรากฏออกมาเป็นบ้าน โครงสร้างของ เครือข่ายจะมีคุณสมบัติทั้งที่เป็นตัวจำกัด (Constraint) และเปิด โอกาส (Opportunity) ต่อพฤติกรรม ทางสังคมและผลลัพธ์ที่ตามมา

จากฐานคิดของการศึกษาเครือข่ายทางสังคมจึงนำมาสู่หลักการวิเคราะห์ตามแนว เครือข่ายดังกล่าวซึ่ง โบเชแวง ได้อธิบายถึงตัวแปรที่สำคัญในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplexity)

ข่ายสังคมประกอบด้วยบุคคลศูนย์กลางและบุคคลอื่นที่เรารู้จัก และมีความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในแง่ของบทบาท ซึ่งแต่ละคนก็จะมียบทบาทที่แตกต่างกันไป โดยในการมีบทบาทแต่ละอย่างทำให้ เขาได้พบปะและรู้จักกับบุคคลอื่นที่มีบทบาทอย่างเดียวกัน ขณะเดียวกันในบางโอกาสเขาก็ได้ พบปะกับบุคคลเดียวกันนั้นในบทบาทอื่น ๆ อีก

การที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันเพียงบทบาทเดียว เรียกว่า ความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Uniplex or Single-standardized) ส่วนการที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันในหลาย ๆ บทบาท เรียกว่ามีความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiplex or Multi-standardized)

ในทางมานุษยวิทยาสังคมมีข้อสมมติฐานข้อหนึ่งว่า บทบาทหลาย ๆ อย่างที่แต่ละคน มีนั้นมิได้ผลกระทบต่อกันและกัน เพราะในแต่ละบทบาทต่างก็มีที่สถาน และความคาดหวัง ทางสังคมที่ชี้นำแนวทางพฤติกรรม

2. สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน (Transactional content)

สิ่งแลกเปลี่ยนในที่นี้ หมายถึง สิ่งของ หรือน้ำใจ ที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคน ในการแสดงบทบาทแต่ละอย่างหรือในแต่ละสถานการณ์ สิ่งที่แลกเปลี่ยนกันนี้ไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับ สถานะสังคมที่มีอยู่ในแต่ละบทบาท ยังขึ้นอยู่กับบุคคลที่แสดงบทบาทนั้นจะตัดสินใจ มีพฤติกรรมอย่างไร สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของชายสังคมทางด้าน เนื้อหาและปริมาณ ได้แก่ การทักทาย การสนทนา การเยี่ยมเยือน การช่วยเหลือด้านการงาน การให้บริการส่วนตัว การช่วยเหลือทางการเงิน ฯลฯ ตัวแปรเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้เข้าใจว่า บุคคลหนึ่งให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งอย่างไร แต่ยังช่วยให้เห็นว่า เขาได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้างจากความสัมพันธ์ดังกล่าว

3. ลักษณะของการให้และการรับ (Directional flow)

การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลสองคน อาจมีทั้งการให้และการรับที่สมดุล หรือมีความ มากน้อยกว่าในการให้หรือรับ ลักษณะการให้และรับดังกล่าว เป็นดัชนีหนึ่งในการแสดงถึง สถานภาพของคนที่ให้-คนรับ และแสดงให้เห็นถึงว่า บุคคลนั้นให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มี ต่ออีกบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใด หากมีการให้และรับที่เท่าเทียมกัน ก็แสดงว่า บุคคลทั้งสองมี ความสัมพันธ์ในอำนาจและเกียรติภูมิในระดับที่เท่าเทียมกัน หากการให้มากกว่า แสดงว่า ผู้ให้ มีฐานะทางสังคมและอำนาจเหนือกว่าผู้รับ ทั้งนี้ในระบบอุปถัมภ์ ผู้อุปถัมภ์ เป็นผู้ให้ประโยชน์ และความช่วยเหลือต่าง ๆ มากกว่าที่จะได้รับการบริการจากผู้ได้อุปถัมภ์ ลักษณะของการให้และรับ จึงเป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งถึงคุณภาพของความสัมพันธ์นั้น

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน (Frequency and duration of interaction)

ชายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมีการรู้จักคนใหม่เพิ่มขึ้น ขณะที่ ความสัมพันธ์ที่มีต่อคนที่รู้จักมานานอาจจะค่อย ๆ เสื่อมไป ในที่นี้ในเรื่องของเวลาอาจใช้ความถี่ ของการติดต่อสัมพันธ์กันมาวัดในแง่ของช่วงเวลาของการพบปะกันแต่ละครั้ง และระยะเวลาที่ได้ รู้จักกันก็อาจนำมาพิจารณาว่ามีการรู้จักกันมานานเท่าไรแล้ว ซึ่งสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดถึงระดับ ของความสัมพันธ์อีกแง่มุมหนึ่งได้

นฤมล นิราทร (2543, หน้า 18-21) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคม ตามมิติ 4 มิติ ดังนี้

1. จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ
2. จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม

3. จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสาววัดนักรเรียน

4. จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ 1. เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ 2. เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

วิธีวิทยาการวิจัยเครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นการประยุกต์ใช้การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเพื่อนำมาศึกษาในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยพบว่า การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมและเศรษฐศาสตร์ทางสังคมเป็นแนววิเคราะห์ที่สามารถเข้ากันได้ คือ ในขณะที่การวิเคราะห์เครือข่ายเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ส่วนการวิเคราะห์แนวเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นเน้นการศึกษาของความผูกพันของกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้กรอบของสารบัญญการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะเน้นทางสถาบันของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ภายใต้หลักการวิเคราะห์แบบวิภาษวิธี (Dialectic) เป็นหลักการว่าด้วยความขัดแย้งภายในตัวของสรรพสิ่ง กระทั่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง สรรพสิ่งและปรากฏการณ์ทั้งหลายล้วนเกี่ยวข้องกัน สรรพสิ่งอยู่ในสภาพเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากเชิงปริมาณไปสู่คุณภาพ ซึ่งสรรพสิ่งทั้งหลายมีความขัดแย้งกันภายในและความขัดแย้งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ดังนั้นปัญหาที่แนวการวิเคราะห์ทั้งสองในอดีตนั้นยังไม่ได้มีการใช้ร่วมกันในการวิเคราะห์สังคมก็เนื่องมาจากการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมมักให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์ในระดับจุลภาค แต่การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นจะเน้นในระดับมหภาค ลักษณะเช่นนี้มีผลทำให้การศึกษาในแต่ละแนวขาดโอกาสที่จะเติมเต็มความสมบูรณ์ในการวิเคราะห์แนวการศึกษาของตัวเอง ทางออกในการที่จะบูรณาการการวิเคราะห์ทั้งสองแนวเข้าด้วยกันนั้นต้องให้ความสำคัญต่อการศึกษาโครงสร้างอำนาจ (Power structures) การศึกษาดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาจากทฤษฎีว่าด้วยรัฐของสำนักมาร์กซิส หลังจากนั้นก็จะใช้แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมมาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบรรษัทธุรกิจกับรัฐ โดยอาศัยการเชื่อมร้อยเป็นเครือข่าย (Interlocking) (Mizruchi, 2007, pp. 1-3) คอมมอสป บูรณาการระหว่างแนวการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมและการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ ระบุว่าอำนาจอยู่ที่ใครในสังคมนั้นมีอยู่ 4 วิธีคือ

1. วิธีการระบุถึงอำนาจโดยพิจารณาจากตำแหน่ง (Positional technique) มีฐานการวิเคราะห์อยู่ที่ว่า ผู้มีตำแหน่งสำคัญ ๆ ในองค์กรย่อมเป็นผู้มีอำนาจควบคุมทรัพยากรและการตัดสินใจของชุมชน ดังนั้นจึงมีคำถามหลักว่าใครปกครอง (Who governs) แต่วิธีนี้มีจุดอ่อน

ในการวิเคราะห์โครงสร้างเครือข่ายอำนาจของคนไทยเกาะกง เพราะมีมิติของอำนาจเชิงอิทธิพล เป็นปัจจัยสำคัญ ดังนั้นคนที่มีความหมายทางการอาจไม่มีอำนาจใด ๆ ก็ได้ ในทางกลับกันคนที่ไม่มีตำแหน่งใด ๆ กลับเป็นคนมีอำนาจที่ปฏิบัติการอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นการจะวิเคราะห์ขั้นขั้นนำ จากตำแหน่งจะต้องปรับแนวคิดไปสู่การวิเคราะห์ตำแหน่งในเครือข่ายอุปถัมภ์ที่ไม่เป็นทางการ

2. วิธีการระบุถึงอำนาจโดยพิจารณาจากชื่อเสียง (Reputational technique) วิธีนี้มีฐาน การวิเคราะห์คนที่มีความชื่อเสียงจนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่น ย่อมจะได้รับความ ไว้วางใจในการตัดสินใจปัญหาของชุมชน วิธีนี้มีจุดอ่อนในบริบทของการวิจัยนี้ คือ คนที่มีอำนาจ อาจจะไม่ใช่ว่าคนที่มีความดีแต่เพียงด้านเดียว เนื่องจากการใช้อำนาจในเชิงอิทธิพลอาจทำให้ผู้มี อำนาจมีทั้งเป็นผู้ที่มีความดีและไม่ได้การยอมรับและไม่ยอมรับ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น เป็นทั้งผู้อุปถัมภ์ช่วยเหลือคนและเป็นทั้งเจ้าพ่อที่ใช้ความรุนแรง นอกจากนี้ฐานคิดเกี่ยวกับ โครงสร้างอำนาจตามวิธีนี้จะมีความแตกต่างจากโครงสร้างเครือข่ายที่ใช้ในงานวิจัยนี้ คือ มองโครงสร้างเครือข่ายอำนาจเป็นสิ่งที่อยู่ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง

3. วิธีการระบุถึงอำนาจโดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-making technique) ฐานการวิเคราะห์ของวิธีนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าในการศึกษาผู้มีอำนาจท้องถิ่น นั้นจะต้องศึกษา ถึงพฤติกรรมจริง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางการเมือง คือ การวิเคราะห์จาก กระบวนการตัดสินใจปัญหาสาธารณะสำคัญ ๆ ว่า ใครเข้าร่วมตัดสินใจและใครมีบทบาทครอบงำ ผลการตัดสินใจดังกล่าว โดยมีคำถามว่าใครชนะ (Who wins) จุดอ่อนที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ผู้ที่ เข้าร่วมประชุมที่เป็นทางการ อาจจะไม่มีความหมายในการตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ เนื่องจาก เป็นตัวแทนที่ถูกเชิญให้มาบ้างหน้าก็ได้ ดังนั้นในการวิเคราะห์ขั้นขั้นนำจากการมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจ ในงานวิจัยนี้จะพิจารณาทั้งเวทีการตัดสินใจที่เป็นการประชุมทางการเมืองและการประชุมที่ ไม่เป็นทางการเมืองในประเด็นสาธารณะที่สำคัญ

4. วิธีการระบุถึงอำนาจโดยพิจารณาจากการกระจุกตัว การระบุตัวอำนาจของวิธีนี้ ตั้งอยู่ บนคำถามหลักที่ว่าใครได้ประโยชน์ (Who benefit) ฐานการวิเคราะห์ของวิธีนี้ก็ คือ จะเกิดการ กระจุกตัวของรายได้ในคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้นั้น คนกลุ่มดังกล่าวจะต้องมีอำนาจมากพอที่ สามารถดึงรายได้ให้มากระจุกอยู่ที่ตัวเองได้ แต่การใช้ความมั่งคั่งและรายได้จะต้องตระหนักว่า ความมั่งคั่งและรายได้ไม่ใช่เป็นสิ่งเดียวกับเรื่องอำนาจเพียงเป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นถึง การมีอำนาจ

Knoke (1990, pp. 119-149) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างเครือข่ายอำนาจ ในท้องถิ่นตามบริบทของประเทศสหรัฐอเมริกาไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. แนวคิดโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบชนชั้นนำ
2. แนวคิดโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบพหุนิยม
3. แนวคิดโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบอุปถัมภ์

1. แนวคิดโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบชนชั้นนำ

แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนั้น ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจของชุมชนมีลักษณะเหมือนพีรามิดเชิงซ้อน (Multiple pyramid) ที่ศูนย์กลางอยู่ที่คนกลุ่มน้อยในการเข้าไปมีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ซึ่งหมายถึง กลุ่มชนชั้นนำ (Elite) ดังนั้นโครงสร้างแบบชนชั้นนำจึงเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อย (Minority) ของสังคม ไม่ว่าจะมองในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่นชนชั้นนำเป็นกลุ่มสังคม (Social group) ที่มีตำแหน่งบนจุดยอดสุดของปิระมิด (Social hierarchy) ของการแบ่งชั้นทางสังคม (Social stratification) การมีอำนาจแบบชนชั้นนำตั้งอยู่บนการจัดองค์การ เพื่อการครอบงำหรือปกครองคน (Domination) เนื่องจากผู้นำองค์กรจะสามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินความมั่งคั่ง ตำแหน่งบังคับบัญชา ทักษะความรู้หรือสถานภาพทางสังคม นอกจากนี้ผู้นำดังกล่าวยังมีข้อมูลสารสนเทศมากกว่าคนที่อยู่ในระดับล่าง รวมถึงความสามารถในการให้ทุนให้โทษด้วย ชนชั้นนำท้องถิ่นจึงเป็นคนกลุ่มน้อยที่เคลื่อนไหวเพื่อรับใช้ผลประโยชน์กลุ่มชนชั้นตนเองเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากในสถานการณ์เมื่อกลุ่มผลประโยชน์ของชนชั้นนำขัดแย้งกับผลประโยชน์ของส่วนร่วม ดังนั้นอำนาจแบบชนชั้นนำจึงมีลักษณะของการปกครองที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการเลือกตั้งในรูปแบบของประชาธิปไตยตัวแทนของนักวิชาการสำนักอเมริกาที่ศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นนำ ได้แก่ Floyd Hunter, William Domhoff

Hunter (1953) ได้ศึกษาโครงสร้างอำนาจของชุมชน โดยให้ความสำคัญต่อฐานอำนาจที่มาจากหลากหลายรูปแบบ เช่น ตำแหน่งทางการเมืองหรือทุนทางเศรษฐกิจและหน่วยในการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญแก่การวิเคราะห์องค์การแบบสหวิทยาการแทนที่การใช้กลุ่มแบบพหุนิยมหรือชนชั้น นอกจากนี้ Hunter ของชุมชนท้องถิ่นโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดเครือข่ายอำนาจว่าได้มีการปฏิบัติหรือทำหน้าที่อย่างไร

ในการก่อรูปโครงสร้างอำนาจของชุมชนทั้ง Hunter (1953) และ Domhoff (2002) ต่างก็ให้ความสำคัญต่อเครือข่ายอำนาจในฐานะที่เป็นกลไกก่อรูปโครงสร้างอำนาจ เนื่องจากจุดเริ่มต้นของโครงสร้างอำนาจเกิดจากการสร้างเครือข่ายอำนาจขององค์กรต่าง ๆ และโยงกันจนก่อรูปเป็นโครงสร้างดังนั้นเครือข่ายอำนาจ ในที่นี้จึงเปรียบเสมือนอิฐบล็อก สำหรับการก่อรูปโครงสร้างขึ้นมา

2. แนวคิดโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบพหุนิยม

Dahl (1962) ได้วิจารณ์แนวคิดแบบชนชั้นนำว่าเป็นตัวแบบไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงเนื่องจากใช้วิธีการระบุโครงสร้างอำนาจโดยพิจารณาจากชื่อเสียง (Reputational technique) วิธีนี้มีฐานการวิเคราะห์คนที่ชื่อเสียงจนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นย่อมจะได้รับความไว้วางใจในการตัดสินใจปัญหาของชุมชน วิธีนี้มีจุดอ่อนในบริบทของการวิจัยนี้ คือ คนที่มีอำนาจอาจจะไม่ใช่คนที่ชื่อเสียงดีแต่เพียงด้านเดียว เนื่องจากการใช้อำนาจในเชิงอิทธิพลอาจทำให้ผู้มีอำนาจมีทั้งจะเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงทั้งยอมรับและไม่ยอมรับ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น เป็นทั้งผู้อุปถัมภ์ช่วยเหลือคนและเป็นทั้งเจ้าพ่อที่ใช้ความรุนแรง นอกจากนี้ฐานคิดเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจตามวิธีนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างจากโครงสร้างที่ใช้งานวิจัยนี้ คือ มองโครงสร้างอำนาจเป็นสิ่งที่มียุติตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง

Dahl (1962) ได้นำเสนอวิธีการระบุโครงสร้างอำนาจโดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-making technique) ฐานการวิเคราะห์ของวิธีนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าในการศึกษาผู้มีอำนาจท้องถิ่นนั้นจะต้องศึกษาถึงพฤติกรรมจริง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางการเมือง คือ การวิเคราะห์จากกระบวนการตัดสินใจปัญหาสาธารณะสำคัญ ๆ ว่า ใครเข้าร่วมตัดสินใจและใครมีบทบาทครอบงำผลการตัดสินใจดังกล่าว โดยมีคำถามว่าใครชนะ จุดอ่อนที่สำคัญประการหนึ่งเมื่อนำมาใช้กับวิจัยนี้ คือ ผู้ที่เข้าร่วมประชุมที่เป็นทางการ อาจจะไม่มีความสามารถในการตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ เนื่องจากเป็นตัวแทนที่ถูกเชิญให้มาบังหน้าก็ได้ ดังนั้นในการวิเคราะห์ชนชั้นนำจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในงานวิจัยนี้จะพิจารณาถึงเวทีการตัดสินใจที่ใช้การประชุมทางการแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องเสริมการประชุมที่ไม่เป็นทางการ ในประเด็นสาธารณะที่สำคัญ

จากการใช้วิธีศึกษาแบบมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดังกล่าวจะพบว่า ในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายต่าง ๆ ไม่ได้มีแค่เฉพาะชนชั้นนำที่ผูกขาดอยู่กลุ่มเดียว แต่จะประกอบด้วยกลุ่มที่มีบทบาทหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละนโยบายเนื่องจากอำนาจในการตัดสินใจจะกระจายไปตามฐานทรัพยากรที่แต่ละกลุ่มมีไม่เท่ากัน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรเรื่องเงิน การจ้างงาน ความเชี่ยวชาญ ตำแหน่ง หรือสถานภาพทางสังคม และในกระบวนการกำหนดนโยบายก็จะมีกลุ่มต่าง ๆ ที่ขัดแย้ง ต่อรอง และตกลงร่วมกัน นอกจากนี้ ยังพบว่ากลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นจะเป็นผู้มีบทบาททางการเมืองมากกว่าทางเศรษฐกิจและสังคม และผู้นำทางการเมืองนั้นจะมีบทบาทเพียงคนกลาง (Broker) ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความขัดแย้งกันมากกว่าจะเป็นผู้นำที่ผูกขาดอำนาจการตัดสินใจ

3. แนวคิดโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่ผู้นำ โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ตั้งอยู่บนเครือข่ายความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ (Face to face) ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองบุคคล (Dyadic) ที่มีการแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่เท่าเทียมกัน (Unequal exchange) เครือข่ายอุปถัมภ์จึงประกอบด้วยบุคคลสองประเภท คือ ผู้นำที่อาจมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น ผู้อุปถัมภ์ ลูกพี่ เจ้านายหรือผู้ใหญ่แล้วแต่บริบท การเป็นผู้นำอุปถัมภ์จะมีฐานทรัพยากรที่สำคัญ คือ อำนาจรัฐ ตำแหน่งหน้าที่ สถานภาพทางสังคมหรือทักษะความรู้ต่าง ๆ ผู้นำจะต้องแสดงบทบาทที่สำคัญ คือ การให้ความคุ้มครองหรือช่วย “เคลียร์” รวมถึงให้ความก้าวหน้าแก่ผู้ตาม ดังนั้นผู้นำอุปถัมภ์อาจใช้วิธีการทั้งพระคุณในลักษณะของนักบุญหรือพระเดชในแบบเจ้าพ่อก็ได้ ส่วนบุคคลอีกประเภท คือ ผู้ตามซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกต่างตามบริบทว่า ผู้ใต้อุปถัมภ์ ลูกน้อง บริวารหรือผู้น้อย ผู้ใต้อุปถัมภ์จะขาดฐานทางทรัพยากรยกเว้นการมีแรงงานของตัวเอง เพื่อการรับใช้ลูกพี่ผู้อุปถัมภ์ ดังนั้นผู้ใต้อุปถัมภ์จะต้องมีค่านิยมที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่องบุญคุณ การรู้จักกตัญญูหรือชื่อสัตย์จงรักภักดี

จุดมุ่งหมายในการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำและการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองในงานวิจัยฉบับนี้โดยใช้วิธีการแบบวิภาษวิธี (Dialectic) ก็เพื่อจะแนว้แนวคิดและวิธีวิทยาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์คนไทยเกาะกงซึ่งพลัดถิ่นในบ้านของตนเองจากการขีดแบ่งเขตแดนของรัฐชาติสมัยใหม่ซึ่งมีผลทำให้กลุ่มคนดังกล่าวต้องกลายเป็นชนกลุ่มน้อยไร้อำนาจในดินแดนถิ่นกำเนิดของตน ถูกกดขี่ทางอัตลักษณ์ และการอยู่ท่ามกลางปัญหาการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในกัมพูชาตลอดมาตั้งแต่การปกครองภายใต้อาณานิคมของฝรั่งเศสจนกระทั่งสิ้นสุดยุคเขมรแดงในปี พ.ศ. 2522 อย่างไรก็ตามเราพบว่ากลุ่มคนไทยเกาะกงส่วนหนึ่งสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของกัมพูชาได้จนถึงปัจจุบัน

ความสำคัญของการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง คือ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social network concept) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange theory) โดยมีหลักการที่ว่าในเครือข่ายสังคมจะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ซึ่งแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียวหากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวันบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคมหรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้นแต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจในปัจจุบันสถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมการสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยน

เชิงบูรณาการ

การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจะช่วยให้เราเข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคมอันนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal group) องค์กรทางสังคม (Social organization) และโครงสร้างทางสังคม (Social structure) ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลได้ แต่ในปัจจุบันความรู้เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมและการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมในประเทศไทยยังคงอยู่ในวงจำกัดยังมีได้นำเอาวิธีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ทางสังคมเท่าที่ควรทำให้ขาดความเข้าใจถึงกระบวนการต่าง ๆ อีกมากที่เกิดขึ้นในสังคม

ขณะเดียวกัน ในการวิจัยครั้งนี้พบว่ายังไม่มีข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเครือข่ายอำนาจในกัมพูชาที่เพียงพอสำหรับการเลือกใช้นิวทิกโครงสร้างเครือข่ายอำนาจแบบใดแบบหนึ่งได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงพยายามเสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ทั้ง 3 แนวคิด เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับภายใต้หลักการแบบวิภาษวิธี (Dialectic) เนื่องจากการวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่ของโครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนในไทยเกาะกั้นนั้นจำเป็นต้องคำนึงสภาวะตึงเครียด (Tension) ที่อาจเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกกลุ่มเครือข่ายดังกล่าวที่มีผลมาจากความคิดขัดแย้ง (Conflict) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หลังจากที่มีการเก็บข้อมูลจนอ้อมตัวจนสามารถวิเคราะห์และสร้างข้อสรุปได้แล้วจึงนำไปใช้ในการอภิปรายผลการศึกษาอีกครั้ง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาครั้งนี้มีกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะทำการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร เอกสารที่จะใช้ในงานวิจัยครั้งนี้มี 2 ประเภท คือ การศึกษาเอกสารชั้นต้น (Primary data) หมายถึง เอกสารที่เขียนขึ้นโดยบุคคลที่เรียกว่า ประจักษ์พยาน (Eye-witness) ที่อยู่ในเหตุการณ์ ณ ขณะที่เหตุการณ์นั้นกำลังเกิดขึ้นจริง ๆ ได้แก่ จดหมายเหตุ หนังสือสัญญาระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามกับปรสตีเคนต์แห่งรีปบลิกฝรั่งเศส ประมวลพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2 ภาคที่ 3 สัญญาสงบศึกฉบับลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) พระราชบัญญัติสัญชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2555 และเอกสารชั้นรอง (Secondary data) คือ วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทางวิชาการ วารสาร หนังสือพิมพ์ เว็บไซต์ที่เชื่อถือได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะใช้เอกสารดังกล่าววิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบทพื้นฐาน

ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่มีผลต่อการเกิดขึ้น และการดำรงอยู่ของคนไทย
2 แผ่นดินในเกาะกง ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน

2. การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) เพื่อศึกษาความทรงจำในอดีตของคนไทยเกาะกง การสัมภาษณ์ในลักษณะนี้จะเป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาอ้างอิงและอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ของงานวิจัย โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ (Field research) ทั้งนี้เพื่อที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนจากคนในชุมชนเกาะกง อันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมืองของคนไทย 2 แผ่นดินในเกาะกง โดยมีเทคนิค 2 ขั้นตอน คือ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ม.ป.ป, หน้า 146-147)

2.1 เทคนิคก่อนการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับยุคสมัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสารก่อนเพื่อให้มีความรู้ที่จะนำไปใช้พื้นฐานในการสัมภาษณ์

2.2 เทคนิคระหว่างการสัมภาษณ์ คือการสัมภาษณ์พูดคุยไปมาระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้สัมภาษณ์ที่เรียกกันว่า การสัมภาษณ์แบบไดอะเล็กติก (Dialectic) ซึ่งผู้วิจัยมีบทบาทในการกระตุ้นความทรงจำของผู้ให้สัมภาษณ์ที่เคยมีอยู่แล้วแต่ลืมไปให้กลับปรากฏอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้การซักถามการใช้คำหลัก (Keyword)

3. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-dept interviews) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data satiation) ได้แก่ กลุ่มชนชั้นนำคนไทยเกาะกง กลุ่มชนชั้นนำคนกัมพูชา กลุ่มคนไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

1. นายประเสริฐ ศิริ	นักธุรกิจคนไทยสองแผ่นดิน ไทย-กัมพูชา
2. พลเอกวิชิต ยาทิพย์	ประธานสมาคมมิตรภาพไทย-กัมพูชา
3. นายรุ่ง พรหมเกษร	ผู้นำสำคัญฝ่ายทหารของพลพรรคคนไทยเกาะกง และเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะกงคนแรกหลังเขมรแดงล่มสลาย
4. พลเอกเตี้ย บัญ	รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม กัมพูชา
5. นายทองพูน พอพรรณ	อดีตผู้จัดการเกาะกงรีสอร์ท
6. วนัฐพงศ์ ชนะสิทธิ์	อดีตสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี อดีตเจ้าของบ่อนคาสีโนแห่งหนึ่งในกัมพูชา
7. นายบุญ ตุน	ประธานหอการค้าจังหวัดเกาะกง

8. นายสมบัติ ชวน คนไทยเกาะกง
9. นายสมบัติ สุขสถิต คนไทยเกาะกง
10. นายสุรศักดิ์ อินทรประเสริฐ นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลไม้รูด

การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการดังกล่าวข้างต้น เพื่อตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นหลัก โดยข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยด้วยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า และการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยมีการเข้าสู่พื้นที่วิจัย มีดังนี้

1. การเตรียมอุปกรณ์ ผู้วิจัยเตรียมอุปกรณ์สำหรับช่วยเก็บข้อมูล คือ เทปบันทึกเสียง โดยการบันทึกนั้นต้องได้รับอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์
2. การแนะนำตัว ผู้วิจัยจะได้รับการแนะนำตัวโดยผ่าน ผู้บริหารหรือผู้แทนชุมชน ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นนักวิจัย โดยผู้วิจัยจะแนะนำตัว อธิบายเหตุผลของการศึกษาและการเลือกพื้นที่วิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือผู้ที่รู้เรื่องนั้นดี จะสัมภาษณ์ โดยการสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการ การอ้อมตัวของข้อมูล ในขั้นนี้จะเป็นกระบวนการของการตกผลึกที่ได้จากการสัมภาษณ์ การอ่านเอกสารจากคำสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ซึ่งข้อมูลที่ได้รวบรวมเหล่านี้ จะนำมาวิเคราะห์โดยใช้การตีความ (Interpretive analysis) เพื่อให้ได้ข้อสรุปในการศึกษาตามวัตถุประสงค์

การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับการตรวจสอบข้อมูล ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลตามหลักการของการวิจัยในเชิงคุณภาพ คือ การใช้หลักการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) การตรวจสอบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological triangulation) โดยมีวิธีการตรวจสอบดังต่อไปนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2552; ชาย โพธิ์สิตา, 2549)

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ เป็นการวัดความคงเส้นคงวาของข้อมูล โดยวิธีการที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการตรวจสอบด้านข้อมูล คือ

- 1.1 วิธีการตรวจสอบด้านแหล่งเวลา กล่าวคือ เป็นการตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกัน เพื่อที่จะทำให้ทราบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้น มีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

- 1.2 วิธีการตรวจสอบด้านสถานที่ จะเป็นการตรวจสอบในลักษณะที่ว่าหากข้อมูลที่ได้รับจากต่างสถานที่ ข้อมูลเหล่านั้นจะมีลักษณะอย่างไรบ้าง

1.3 วิธีการตรวจสอบด้านบุคคลจากจุดยืนที่ต่างกัน จะเป็นการตรวจสอบว่าถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลที่ได้รับในประเด็นเดียวกันจะมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

2. การตรวจสอบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ต่างกันออกไปการใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกัน ซึ่งอาจกระทำได้การโดยเปลี่ยนแหล่งที่เป็นบุคคลเวลาหรือสถานที่ที่ให้ข้อมูลหรือใช้ผู้เก็บข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ (Genetic or historical analysis) โดยการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมายแยกแยะองค์ประกอบรวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นมีตรรกะการใช้เหตุผลอยู่เบื้องหลังที่นำมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ในงานวิจัยชั้นนี้ได้แก่ การจัดหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระบบ เป็นการจำแนกประเภทข้อมูล (Typological analysis or taxonomy analysis) และการแบ่งช่วงทางประวัติศาสตร์ (Periodization) การวิเคราะห์กระบวนการ (Processual analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ถึงปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำการ (Actor) ได้แก่ กลุ่มทางสังคม (Social group) ชนชั้นนำ (Elite) และการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม (Structural Analysis) เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างเพื่อหาแบบแผนความสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of social relationship) ในที่นี้คือ โครงสร้างความสัมพันธ์แบบชนชั้นนำ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในการตัดสินใจนำสังคมระหว่างคนกลุ่มน้อยที่มีฐานทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นความร่ำรวย ตำแหน่ง สถานภาพทางสังคม และความรู้ ที่เรียกว่า “ชนชั้นนำ” กับคนส่วนใหญ่ที่ขาดฐานทางทรัพยากรที่เรียกว่า “มวลชน” โดยชนชั้นนำจะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการตัดสินใจสุดท้ายคือการวิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผล (Cause and effect relationship) คือ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลชุดหนึ่งกับข้อมูลอีกชุดหนึ่ง ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เหตุและผลทางสังคมจะพบว่า ผลเกิดขึ้นจากหลาย ๆ สาเหตุ (Multi-cause) มากกว่าเป็นสาเหตุเดียวโดด ๆ (Mono-cause) ได้แก่ วิเคราะห์สาเหตุในเชิงพัฒนาการหรือเชิงประวัติศาสตร์ (Genetic or historical analysis) การวิเคราะห์เช่นนี้เชื่อว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพัฒนามาตามลำดับจากสาเหตุที่เกี่ยวข้องในอดีตเพื่อหาเหตุในฐานะที่เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2556, หน้า 180-190)

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. การจัดหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระบบ โดยการจำแนกประเภทข้อมูลระดับมหภาค หมายถึง การจำแนกข้อมูลในระดับเหตุการณ์ที่เป็นหน่วยการวิเคราะห์โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เหตุการณ์ (Event analysis)

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผล เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยพยายามเชื่อมโยงเหตุการณ์ 2 ชุด ให้มีความสัมพันธ์แบบเหตุและผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมมากขึ้น ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้การวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง กล่าวคือ เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างแบบประวัติศาสตร์ (Historical structural analysis)

การวิเคราะห์โครงสร้างแบบนี้เป็นการวิเคราะห์ความเป็นเหตุและผลที่ตั้งอยู่บนฐานคิดของวิธีวิทยาการวิจัยแนววิพากษ์ คือ มองว่าโครงสร้างสังคมเป็นเหตุปัจจัยที่อยู่เบื้องหลัง (Underlying factor) ปรากฏการณ์ทางสังคม โครงสร้างนี้เป็นแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่โดยเชื่อมโยงกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ โดยการใช้การตีความหลักทฤษฎีในการวิเคราะห์โครงสร้างและผู้กระทำการ ซึ่งพัฒนามาจากนักวิชาการสำคัญ ได้แก่ คาร์โดโซ และฟาเลตโต (Cardoso and faletto) และอเล็กซ์ คัลลินนิคอส (Alex callinicos) ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2544, หน้า 7-10)

โครงสร้างในที่นี้ หมายถึง โครงสร้างสังคมซึ่งเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนและกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม โครงสร้างสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ต่อเนื่อง โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ ลักษณะสองด้านของโครงสร้าง (Duality of structure) ได้แก่

1. โครงสร้างในด้านที่เป็นเงื่อนไข (Condition) มีคุณสมบัติในการกำหนดเงื่อนไขการกระทำทางสังคมว่าจะไปในทิศทางที่จะช่วยเหลือหรือจำกัดการกระทำนั้นขึ้นอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้กระทำการทางสังคม ดังนั้น โครงสร้างทางสังคมจึงมีบทบาททั้งการสร้างข้อจำกัดหรือเปิดโอกาสในเวลาเดียวกัน ขึ้นอยู่กับว่าผู้กระทำการทางสังคมต่าง ๆ ได้เข้าถึงทรัพยากรของสังคมมากน้อยต่างกันอย่างไร

2. โครงสร้างสังคมในด้านที่เป็นผลผลิตของการกระทำทางสังคม ซึ่งให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมก่อรูปมาจากการกระทำร่วมกันของมนุษย์ซึ่งมีการต่อสู้ทางสังคม (Social struggle) ที่มีทั้งความขัดแย้ง (Contradiction) และความร่วมมือ (Cooperation) และโครงสร้างสังคมก็สามารถปรับเปลี่ยนไปตามผลลัพธ์ของการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างผู้กระทำการทางสังคม 2 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ ระหว่างผู้กระทำการฝ่ายหนึ่งที่ต้องการรักษาโครงสร้างเดิมไว้เพื่อตอบสนองผลประโยชน์และคุณค่าให้ตัวเองต่อไปกับผู้กระทำการอีกฝ่ายหนึ่งที่พยายามปรับเปลี่ยนโครงสร้างเพื่อจัดสรรผลประโยชน์และคุณค่าในทิศทางใหม่

บทที่ 4

ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ ระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

การนำเสนอผลการศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของ
คนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชา ผู้วิจัยขอแนะนำหัวข้อที่สำคัญดังนี้

1. บริบททางประวัติศาสตร์ของคนไทยเกาะกง
2. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติ
ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

- 2.1 ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ
ระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส พ.ศ. 2447-2497

- 2.2 ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ
ระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม
สีหนุ พ.ศ. 2497-2513

- 2.3 ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ
ระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลลอน นล พ.ศ.
2513-2518

- 2.4 ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ
ระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของเขมรแดง พ.ศ. 2518-2522

บริบททางประวัติศาสตร์ของคนไทยเกาะกง

การเข้ายึดครองกัมพูชาของฝรั่งเศส ระหว่าง ปี พ.ศ. 2406-2410 เริ่มต้นจากการที่ฝรั่งเศส
เพิ่มบทบาททั้งทางการทูตและการทหาร ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงกลางทศวรรษ
1850 กล่าวได้ว่าเป็นผลที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างมากกับบทบาทของอังกฤษในภูมิภาคนี้ เนื่องจากการ
แข่งขันระหว่างฝรั่งเศสกับอังกฤษในดินแดนอินเดียนั้น มีมาตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17
ทั้งนี้ในระยะแรกเป็นการแข่งขันกันสร้างเมืองป้อม-สถานีการค้า (सावित्री जेरीणुण्, 2545,
หน้า 166-168)

สถานการณ์ของการแข่งขันทางการค้าและอิทธิพลเหนืออินเดียได้เปลี่ยนดุล เมื่ออังกฤษ
และฝรั่งเศสทำสงคราม 7 ปีระหว่างกัน ในสมรภูมียุโรป อเมริกา และอินเดีย ผลของสงครามในปี

พ.ศ. 2306 ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายแพ้ จึงทำให้ฝรั่งเศสหมดอิทธิพลในอินเดียนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นอกจากนี้ฝรั่งเศสต้องเผชิญกับความปั่นป่วนทางการเมืองภายในนับตั้งแต่การปฏิวัติครั้งสำคัญ ในปี พ.ศ. 2332 กระทั่งเมื่อเข้าสู่สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 พ.ศ. 2395-2414 ฝรั่งเศสได้กลับคืนสู่การแสวงหาที่ตั้งมั่นทางอิทธิพลด้านการเมืองการทหาร ศาสนา และการค้าในดินแดนซีกโลกตะวันออกนี้อีกครั้ง

ในปลายทศวรรษ 1850 รัฐบาลอังกฤษได้เข้ามาจัดการปกครองอินเดียโดยตรง แทนที่บทบาทของบริษัทอินเดียตะวันออก (The east india company) โดยการจัดตั้งกระทรวงอินเดียขึ้นเพื่อปกครองพื้นที่ทั้งที่เป็นอาณานิคมและรัฐอารักขา (Robinson, 1989, pp. 113-120) ขณะที่พม่านั้น จากชัยชนะในการทำสงครามครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2395-2397 ทำให้อังกฤษได้ครอบครองพื้นที่พม่าตอนล่างทั้งหมดเป็นอาณานิคม (ดี.จี.อี.ฮอลล์, 2522, หน้า 709-750) นอกจากนี้ตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 อังกฤษก็มีดินแดนในแหลมมลายู โดยได้ครอบครองปีนัง มะละกา โปรวิ้นซ์เวลลีส์ และสิงคโปร์ซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองและการค้าของสเตรตส์ เซตเติลเมนต์ (The straits settlement) ของอังกฤษตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1830 เป็นต้นมา (ดี.จี.อี.ฮอลล์, 2522, หน้า 597-655) ต่อมาในปี พ.ศ. 2398 อังกฤษประสบความสำเร็จในการจัดทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับสยาม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โดยคณะทูตชุดของเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ซึ่งสนธิสัญญาฉบับใหม่นี้ มีสาระสำคัญด้านการค้า การศาล การตั้งถิ่นฐานและการเดินทางในสยามของคนในบังคับอังกฤษ รวมทั้งข้อกำหนดให้สยามจัดเก็บภาษีที่ไม่ซ้ำซ้อน สนธิสัญญาข้างต้นนี้กล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสซึ่งไม่เคยมีความกระตือรือร้นที่จะมีปฏิสัมพันธ์เชิงการทูตและการค้าทั้งกับไทยและอินโดจีนมาก่อน ได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการทูต ทั้งนี้ฝรั่งเศสซึ่งถือตนเป็นคู่แข่งสำคัญของอังกฤษมากกว่าศตวรรษแล้ว มีความกังวลใจต่อบทบาทของอังกฤษที่เพิ่มพูนขึ้นทั้งอิทธิพลทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการค้าล้ำหน้าฝรั่งเศสในภูมิภาคนี้ (เพ็ญศรี คุ้ม, 2542, หน้า 268-275)

นอกจากนี้แนวความคิดว่าด้วยการแสวงหาเส้นทางย่นย่อเข้าสู่ดินแดนชุนนานหรือจีนตอนในเพื่อทำการค้า แทนเส้นทางจากกัลกัตตา ชายฝั่งอินเดียตะวันออก ผ่านช่องแคบมะละกา มุ่งไปยังปลายทางที่เชียงไฮ้ ทั้งนี้หากตัดตรงไปตามเส้นของแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขงได้ เชื่อว่าจะเข้าสู่ชุนนานได้ด้วยระยะทางเพียง 960 กิโลเมตร ทำให้สามารถเปิดตลาดการค้าใหม่ ๆ จากภายในของจีนมุ่งไปสู่ดินแดนด้านชายฝั่งทะเลตะวันออกของแผ่นดินใหญ่ได้ (Christian, 2001, pp. 80-91)

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2399 ฝรั่งเศสได้แต่งตั้งเดอ มงติญี (De Montigny) กงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงไฮ้ เป็นผู้แทนเดินทางมาทำสัญญากับไทยแบบเดียวกันกับอังกฤษ หลังจากเสร็จสิ้นการทำ

สนธิสัญญากับไทย มงตัญญูเดินทางต่อไปยังกัมพูชาเพื่อทำสนธิสัญญาทางการทูต การศาสนาและการค้า ทั้งนี้คณะทูตมงตัญญูได้ขึ้นบกที่กำปอด โดยให้ขุนนางกัมพูชานำเอาร่างสนธิสัญญาไปให้ กษัตริย์กัมพูชา พระองค์ด้วง แต่ทางกัมพูชาได้จัดส่งคณะขุนนางระดับสูงมาพร้อมกับหนังสือจาก องค์กษัตริย์มาแจ้งให้คณะทูตทราบว่า กัมพูชาเป็น “เมืองน้อย” ดังนั้นจึงไม่อาจทำสัญญาได้ลำพัง ต้องขอปรึกษากับฝ่ายสยาม (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2521, หน้า 171-173)

แม้ว่าจะเกิดภาวะชะงักงันในการสร้างความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส แต่ในระยะเวลาต่อมา พระองค์ด้วงตัดสินใจที่จะเริ่มสร้างความสัมพันธ์ใหม่ผ่านทูตมงตัญญู องค์กษัตริย์ได้มีพระราชสาส์น ลงวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2399 ส่งไปยังกรุงสตูลฝรั่งเศสที่สิงคโปร์เพื่อฝากให้มงตัญญูถวายพระเจ้านโปเลียนที่ 3 ที่ปารีส เป็นการสะท้อนถึงความพยายามหลุดพ้นจากการครอบงำของประเทศเพื่อนบ้าน และความมุ่งมั่นที่จะได้ดินแดนที่กัมพูชาเชื่อว่าเป็นของตนกลับคืนมา

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2406 พลเรือเอก เดอ ลากรองดิแยร์ ได้มาเป็นข้าหลวงโคชินจีน คนใหม่ ดำเนินนโยบายขยายการปกครองของฝรั่งเศสและการทำสนธิสัญญากับองค์กษัตริย์กัมพูชา โดยเดินทางเข้าเฝ้าพระนโรดม กษัตริย์พระองค์ใหม่ของกัมพูชาที่เพิ่งขึ้นครองราชย์สืบต่อการสวรรคตของพระราชบิดา เมื่อปลายปี พ.ศ. 2403 ขณะมีพระชนมายุ 24 พรรษา ท่ามกลางความไม่สงบ เกิดการกบฏทั่วพื้นที่ อย่างไรก็ตามภายในระยะเวลาเพียง 8 วัน เดอ ลากรองดิแยร์ก็บรรลุความสำเร็จ ในสนธิสัญญาฝรั่งเศส-กัมพูชา หรืออาจเรียกว่าเป็น สนธิสัญญาอารักขา (The protectorate treaty) มีเนื้อหารวม 19 ข้อ เกี่ยวกับการศาล การค้า การถือครองที่ดินและการคริสต์ศาสนา (เพ็ญศรี คุ้ม, 2542, หน้า 21)

ในการรักษาสีทิวของสยามเหนือกัมพูชา สยามใช้วิธีการทางการทูต โดยมีหนังสือประท้วง ไปยังฝ่ายฝรั่งเศสต่อการกระทำที่รุกล้ำอำนาจอและผลประโยชน์ของสยามเหนือกัมพูชา พร้อมกับการทำสนธิสัญญาลับกับกัมพูชา หลังจากมีการลงนามสนธิสัญญาฝรั่งเศส-กัมพูชาได้ 3 เดือน เมื่อฝรั่งเศสรับรู้ถึงสนธิสัญญาลับสยาม-กัมพูชา จึงพยายามเจรจากับไทยเพื่อยกเลิกสนธิสัญญาลับฉบับนี้ โดยสามารถบรรลุข้อตกลงได้ที่ปารีส เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 มีข้อสัญญา 9 ข้อ สำคัญคือ ฝรั่งเศสและกัมพูชาได้ทำสนธิสัญญาอารักขาระหว่างกันแล้วเมื่อ พ.ศ. 2406 ดังนั้นจึงให้ยกเลิกสนธิสัญญาลับสยาม-กัมพูชา พ.ศ. 2406 (ข้อที่ 2) สยามสละความเป็นเจ้าประเทศราชเหนือกัมพูชา (ข้อที่ 3) ฝรั่งเศสรับรู้ว่ “เมืองพระตะบองแลเมืองเสียมราฐคงอยู่เป็นของไทย” และ จะให้มีการดำเนินการปักปันเขตแดนต่อไป (ข้อที่ 4) และที่ปรากฏในข้อที่ 6 คือ “เรือฝรั่งเศสจะ ขึ้นลงตามลำแม่น้ำของแลในทะเลสาบเขตแดนไทยได้โดยสะดวก” ผลประการสำคัญที่เกิดขึ้นคือ เป็นการประกาศว่ากัมพูชาเป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนา บริเวณของรัฐกัมพูชาอย่างแน่ชัดขึ้น และองค์กษัตริย์กัมพูชาขึ้นตรงต่อประเทศฝรั่งเศสเพียง

ประเทศเดียว แทนการขึ้นต่อ 2 ประเทศคือ สยามและเวียดนามอย่างที่เคยเป็นมา (ชำระศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2552, หน้า 28-29)

เกาะกงแต่เดิมนั้นเคยเป็นของไทยมาก่อน ปรากฏหลักฐานสำคัญเมื่อปี พ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการให้ตั้งเกาะกง โดยพระราชทานนามเมืองนี้ว่า เมืองปัจจันตคิริเขตร์ เพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านทางชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย เนื่องจากเป็นเมืองที่มีเขตติดต่อกับเขมรและญวน เหตุที่รัชกาลที่ 4 พระราชทานนามเกาะกงว่า ปัจจันตคิริเขตร์ ก็เพื่อให้คล้องจองกับชื่อเมืองประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งอยู่ทางด้านภาคตะวันตกของไทย ซึ่งตั้งอยู่ในแนวรุ้ง (Latitude) เดียวกัน (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 37) ถึง พ.ศ. 2422 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ จัดตั้งสถานีทหารเรือขึ้นตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกที่เมืองชลบุรี บางพระ อำเภอบางละมุง เมืองระยอง เมืองแกลง เมืองจันทบุรี อำเภอลอง เมืองตราด เมืองปัจจันตคิริเขตร์ และเกาะเสม็ดนอก เพื่อรับมือกับภัยคุกคามจากฝรั่งเศสทางทะเล

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2435 ฝรั่งเศสได้เริ่มดำเนินการทางทหารใช้กำลังเข้าบีบบังคับไทย โดยยกกองทัพมาเข้าจับไล่ทหารไทยให้ถอยร่นออกจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทำให้ความยุ่งยากทางชายแดนไทยเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมการปรึกษาการป้องกันพระราชอาณาเขตขึ้น และจัดกองบัญชาการทัพอยู่ตามหัวเมืองชายทะเลแต่ละด้านขึ้นด้วย

ในปี พ.ศ. 2436 รัฐบาลสยามได้แต่งตั้งให้นายพลเรือจัตวาพระยาชลยุทธโยธินทร์ (André du Plésis de Richelieu) เป็นผู้จัดการป้องกันพระราชอาณาเขตทางหัวเมืองฝ่ายตะวันออก ทางกระทรวงการต่างประเทศได้มีคำสั่งมายังผู้ว่าราชการเมืองแถบนี้ ซึ่งรวมทั้งเมืองตราดและเมืองปัจจันตคิริเขตร์ด้วย ให้ช่วยพระยาชลยุทธโยธินทร์จัดการทุกอย่างที่เกี่ยวกับการป้องกันพระราชอาณาเขต การเสียดินแดนจังหวัดปัจจันตคิริเขตร์

การส่งมอบตราดให้กับฝรั่งเศสนั้นเกิดจากเหตุการณ์วิกฤต ร.ศ. 112 ในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา เรือรบฝรั่งเศสสามารถฝ่าแนวป้องกันของสยามเข้ามาทอดสมอในกรุงเทพฯ ได้ ฝ่ายฝรั่งเศสยื่นคำขาดให้ฝ่ายไทยปฏิบัติตามเมื่อ 20 กรกฎาคม โดยให้เวลาตอบ 48 ชั่วโมง ฝ่ายไทยได้ตอบข้อเรียกร้องเมื่อ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 แต่ไม่เป็นที่พอใจของฝ่ายฝรั่งเศส ดังนั้น ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสจึงประกาศตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย สองวันถัดมา (26 กรกฎาคม พ.ศ. 2436) ฝรั่งเศสได้สั่งให้ผู้บัญชาการกองเรือภาคตะวันออกไกลที่ไซ่ง่อนปิดล้อมอ่าวไทย ตั้งแต่แหลมเจ้าลายถึงบริเวณแหลมกระบัง และในวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสได้ประกาศปิดล้อมอ่าวไทยครั้งที่ 2 โดยขยายเขตเพิ่มบริเวณเกาะเสม็ด จนถึงแหลมสิงห์ รวม 2 เขต ฝ่ายไทยจำต้องยอมรับคำขาดของฝรั่งเศสที่ยื่นไว้แต่เดิมในวันเดียวกันนั่นเอง แต่ในวันรุ่งขึ้น

ฝรั่งเศสถือโอกาสยื่นคำขาดเพิ่มเติมอีก โดยประกาศยึดปากน้ำและเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน และบังคับให้ไทยถอนตัวออกจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอีกด้วย ไทยจำเป็นต้องยอมรับโดยไม่มีทางเลือก เมื่อฝ่ายไทยปฏิบัติตามคำขาดนั้นแล้ว ฝรั่งเศสจึงได้ยกเลิกการปิดอ่าวในวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2436 เวลา 12.00 น. แต่การยึดปากน้ำและเมืองจันทบุรียังคงยึดไว้ตามเดิม

ต่อมาได้มีการทำสัญญาสงบศึกกันโดยหนังสือสัญญาฉบับลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) ในรายละเอียดข้อสนธิสัญญาแสดงให้เห็นว่า ฝรั่งเศสมีเป้าหมายอย่างเด่นชัดที่จะครอบครองเขตเมืองพระตะบอง เมืองเสียมเรียบและกีดกันสยามออกไปจากเขตเมืองดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากข้อสัญญาที่ระบุนำห้ามสยามมีเรือรบประเภทต่าง ๆ ทั้งในแม่น้ำโขงและทะเลสาบ ห้ามสยามมีกองทหารตลอดจนด่านค่ายคูต่าง ๆ ในเขตเมืองทั้งสองและตลอดรัศมี 25 กิโลเมตรทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงส่วนทั้งคนและเรือประเภทต่าง ๆ ของฝรั่งเศสนั้นสามารถเดินทางได้อย่างสะดวกในทะเลสาบและแม่น้ำโขง ทั้งนี้ในหนังสือสัญญาฉบับนี้ มีข้อความระบุไว้ในอนุสัญญาผนวกต่อท้ายหนังสือสัญญาข้อ 6 ว่า “คอนเวนแนนต์ (Government-รัฐบาล) ฝรั่งเศสจะได้ตั้งอยู่ต่อไปที่เมืองจันทบุรี จนกว่าจะได้ทำการสำเร็จแล้วตามข้อความในหนังสือสัญญานี้...”

แม้ทางฝ่ายไทยปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ฝรั่งเศสบีบบังคับทุกอย่าง ฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมถอนทหาร ยังคงยึดจันทบุรีไว้อีกเป็นเวลานานถึง 10 ปี เป็นเหตุให้ต้องมีการตกลงทำสัญญาขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งคือ อนุสัญญาลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2445 แต่หนังสือฉบับนี้ฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบันและไม่ถอนกำลังออกจากจันทบุรี จึงได้ตกลงมีสัญญาอีกฉบับหนึ่งคือ สัญญาลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 คราวนี้ฝรั่งเศสจึงถอนกำลังออกจากจันทบุรี แต่ได้เข้ายึดครองเมืองตราดและบรรดาเกาะทั้งหลายภายใต้แหลมกลงไปซึ่งรวมถึงเกาะกงแทน ฝ่ายไทยจำต้องมอบเมืองตราดและเมืองปัจจันตคีรีเขตรให้แก่ฝรั่งเศสในวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2447

พื้นที่ดังกล่าวได้ตกอยู่ในการยึดครองของฝรั่งเศส จนถึงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 จึงได้มีการตกลงทำหนังสือสัญญาขึ้นอีกฉบับหนึ่งเรียกว่า “หนังสือสัญญาระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามกับประสิดินต์แห่งรีปบลิกฝรั่งเศส” ฝรั่งเศสจึงคืนเมืองตราดให้ไทยตามเดิม ฝ่ายไทยจะต้องยอมยกดินแดนเขมรส่วนใน (มณฑลบูรพา) คือ เมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ และเมืองศรีโสภณ เป็นเงื่อนไขแลกเปลี่ยน แต่ปรากฏว่าเมืองปัจจันตคีรีเขตร (เกาะกง) นั้นฝรั่งเศสมิได้คืนให้ไทยแต่ประการใด เมืองปัจจันตคีรีเขตร (เกาะกง) จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาไป โดยปริยาย (ประมวลพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2 ภาคที่ 3 ก.มหาดไทย, 2513, หน้า 50) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ผลจากเหตุการณ์ดังกล่าว ชาวบ้านเชื้อสายไทยเมื่อได้ทราบความว่าตนเองไม่ได้เป็นชาวสยามอีกต่อไปแล้วก็รู้สึกเศร้าเสียใจเป็นอย่างมาก บ้างก็พากันยอมทิ้งบ้านเรือนเรือสวนไร่

ของตนเองและอพยพกลับเข้ามาอยู่ในดินแดนสยาม แต่ส่วนมากก็ยังมีรู้สึกผูกพันและเสียดาย บ้านเรือนและทรัพย์สินของตนเอง จึงไม่ยอมอพยพออกจากพื้นที่พวกเขาเหล่านี้ผ่านช่วงชีวิตที่ต้องประสบกับการตกเป็นคนอื่นบนแผ่นดินตนเองมาด้วยกัน

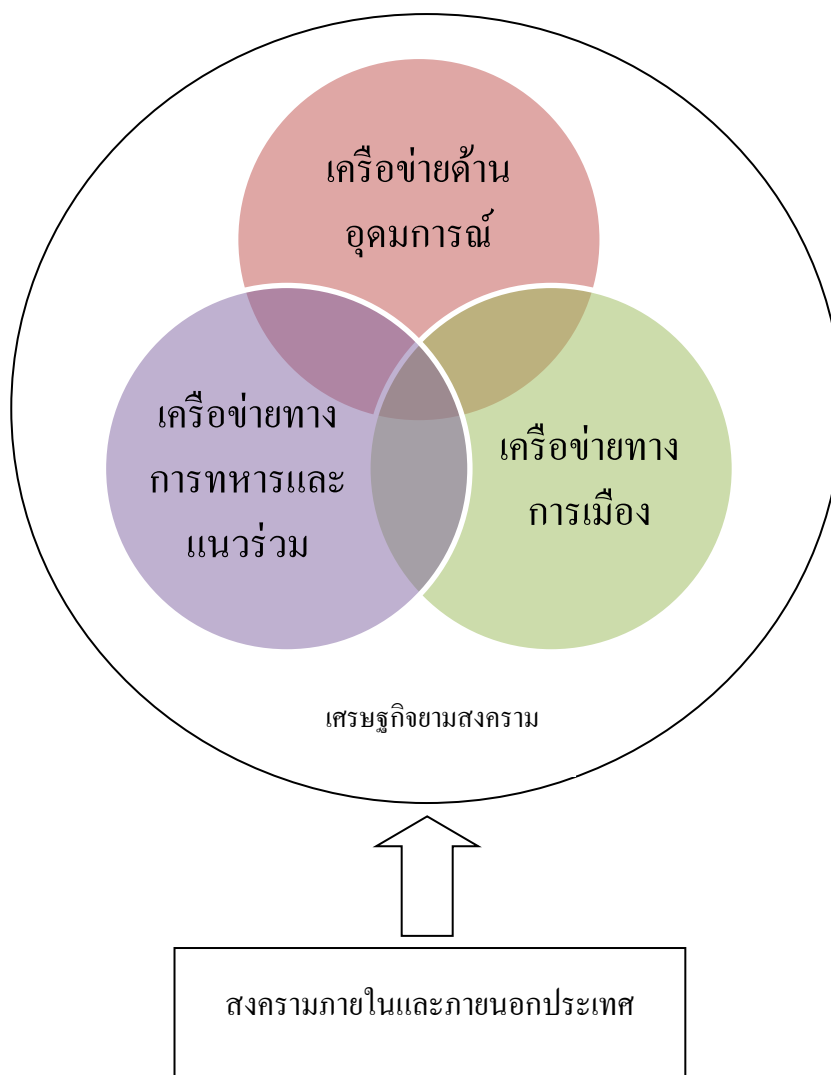
การกลายเป็นคนพลัดถิ่นของคนไทยเกาะกงนั้น มีลักษณะที่เรียกว่า “คนพลัดถิ่นผู้ตกเป็นเหยื่อ” (Victim diaspora) จากการเคลื่อนย้ายเขตแดนประเทศ (Border displacement) กลายเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเองตามความหมายของ Rogers Brubaker โดยเป็นลักษณะของการอยู่กับที่ (Staying put) เป็นชุมชนเดิมที่เปลี่ยนผ่านจากสถานะหนึ่งไปสู่สถานะหนึ่ง (Transit) เท่านั้น ไม่ได้มีการเคลื่อนย้าย เรียกได้ว่าเป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่ถูกแบ่งแยกโดยพรมแดนรัฐ

การศึกษาคนไทยเกาะกงจึงอยู่ภายใต้กระบวนการทัศน์คนพลัดถิ่นแบบสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับปรัชญาเจตจำนงเสรี (Free will) คนพลัดถิ่นจึงไม่จำเป็นต้องถูกบังคับหรือถูกกำหนดเท่านั้น แต่สามารถกระทำการด้วยความสมัครใจได้ ในการเลือกที่จะอยู่ในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองและยังสามารถก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำระดับชาติของกัมพูชา จากชนกลุ่มน้อยกลายเป็นคนกลุ่มน้อยซึ่งอยู่บนยอดปิระมิดของสังคมได้จนถึงปัจจุบัน

ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

การศึกษาปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจนั้น จำเป็นที่ต้องย้อนไปศึกษาถึงจุดเริ่มต้นของโครงสร้างอำนาจซึ่งเกิดจากการสร้างเครือข่ายอำนาจขององค์กรต่าง ๆ และโยงกันจนก่อรูปเป็นโครงสร้างอำนาจขึ้นมา อย่างไรก็ตามผลการศึกษาพบว่า

นับตั้งแต่เกาะกงตกอยู่ภายใต้การปกครองโดยฝรั่งเศสจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2522 นั้น ปัจจัยทางการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายด้านอุดมการณ์ เครือข่ายทางทหาร แนวร่วม และเครือข่ายทางการเมือง โดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่บนฐานของเศรษฐกิจยามสงคราม (War economy) ภายใต้การทำสงครามจากภายในและภายนอกประเทศ

ภาพที่ 4-1 โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

ในกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงนั้นมีลักษณะทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเกิดจากการเข้าร่วมหรือรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายของปัจเจกบุคคลและองค์กรที่ยึดโยงเข้าหากัน สามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่

1. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส พ.ศ. 2447-2497

2. บังคับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ พ.ศ. 2497-2513

3. บังคับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลลอน นล พ.ศ. 2513-2518

4. บังคับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของเขมรแดง พ.ศ. 2518-2522

1. บังคับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส พ.ศ. 2447-2497

ประวัติศาสตร์ด้านการเมืองการปกครองของกัมพูชาเต็มไปด้วยเรื่องราวของการทำศึกสงคราม แย่งชิงอำนาจ ทั้งจากภายในและภายนอก ท่ามกลางความรู้สึกไร้เสถียรภาพทวีความรุนแรงขึ้นจากการแทรกแซงของต่างชาติที่มีอยู่ตลอดเวลาและยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นการบุกรุกจากเวียดนามช่วงปี พ.ศ. 2163-2173 “การยาดราลงใต้” (นามเทียน) ทำให้ชาวเวียดนามเข้าครอบครองดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่เป็นเวียดนามใต้ปัจจุบัน และใน พ.ศ. 2169 พวกเจ้าราชวงศ์เหงียนทางใต้ ได้ตัดความสัมพันธ์กับราชวงศ์เลอทางเหนือ และเริ่มทำการปกครองดินแดนทางใต้โดยตรง แม้ว่าพื้นที่บริเวณนั้นจะมีประชากรอยู่น้อยเมื่อเทียบกับทางเหนือ แต่การควบคุมของเจ้าราชวงศ์เหงียนก็ส่งผลต่อการปิดกั้นพรแดนทางตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูชา การรุกเข้าไปในภูมิภาคด้านนั้นของเวียดนามส่งผลกระทบระยะยาวสามประการ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 142-143)

ประการแรก การเข้ายึดไซ่ง่อน (ซึ่งเป็นที่ตั้งของชาวกัมพูชาแม้จนปัจจุบัน ในนามของไพรนคร) ในตอนต้น โดยนายภานีอากรในประมาณช่วงปี พ.ศ. 2163-2173 และอีกเจ็ดสิบปีต่อมา โดยข้าราชการของราชวงศ์เหงียน หมายความว่ากัมพูชาในขณะนั้นถูกตัดขาดจากเส้นทางติดต่อทางทะเลกับโลกภายนอก ประการที่สอง การสถาปนาอำนาจการปกครองของราชวงศ์เหงียน (E.Gaspardone, “Un chinois des mers du sud,” JA, Vol. 240, No. 3 (1952), pp. 361-385) เป็นกระบวนการที่ใช้เวลากว่าสองศตวรรษ ท้ายที่สุดได้ตัดเอาดินแดนผืนใหญ่และคนเชื้อชาติเขมรนับพันออกจากกรปกครองของกัมพูชา กระบวนการนี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจและความรู้สึกต่อต้านเวียดนามที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา

ประการสุดท้าย การเข้ายึดครองดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำและการขยายอำนาจในทางปฏิบัติเหนืออ่าวไทยของราชวงศ์เหงียน ทำให้กัมพูชาตกอยู่ระหว่างประเทศเพื่อนบ้านที่ทรงอำนาจสองประเทศ

ผลกระทบจากการรุกรานของอำนาจเวียดนามก็คือ การที่ราชวงศ์ของกัมพูชาซึ่งแตกแยกมาโดยตลอดจากการแบ่งเป็นฝักฝ่ายนั้น มาถึงตอนนี้ก็แบ่งแยกเป็นสาย ๆ ที่เข้ากับฝ่ายไทยสายหนึ่ง และเข้ากับฝ่ายเวียดนามอีกสายหนึ่ง เมื่อมหาอำนาจหนึ่งรับรองสิทธิ์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คู่แข่งก็จะแสวงหาการสนับสนุนจากอีกมหาอำนาจหนึ่งเพื่อโค่นล้มฝ่ายนั้น ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์กัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 จึงเป็นประวัติศาสตร์ของการรุกรานอย่างสลับเนื่องแทบโดยตลอด ทั้งจากเวียดนามและไทย เริ่มต้นและตามมาด้วยสงครามเมืองที่นำมาซึ่งความพินาศย่อยยับ ความไร้เสถียรภาพที่เกิดขึ้นที่ศูนย์กลางนี้ได้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 144)

อย่างไรก็ดี หลักฐานจากพงศาวดารก็ชี้ให้เห็นว่า ช่วงเวลาที่มีคิมิดที่สุดช่วงหนึ่งของกัมพูชายุคมีอยู่ในช่วงสองสามทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 18 เหตุปัจจัยก็ยังเป็นประเด็นเก่า ๆ ได้แก่ ความไร้เสถียรภาพของราชวงศ์ การรุกรานจากต่างชาติและสงครามกลางเมือง แต่ในครั้งนี้นั้นเป็นไปในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าเดิม โดยเปรียบเทียบแล้ว เมื่อพิจารณาในแง่ของการรุกรานจากไทยและเวียดนาม ช่วงปี พ.ศ. 2293-2303 และ พ.ศ. 2303-2313 จัดว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความสงบ แต่ก็มีรัฐประหารและการโต้ตอบจากคู่ปรปักษ์ในราชวงศ์หลายครั้งในรูปของการลอบสังหารและการล้างแค้น ใน พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาเสียแก่กองทัพพม่า และเมื่อเจ้าฟ้าพระองค์หนึ่งของไทยและราชบริพารของพระองค์ลี้ภัยเข้าไปในกัมพูชาและคุกคามที่จะสร้างอาณาจักรอันทรงอิทธิพลขึ้นที่นั่น พระเจ้าตากสิน หัวหน้ากัษัตริย์ผู้สามารถยึดอำนาจในสยามได้สำเร็จ ก็ยกทัพเข้าตีกัมพูชาหลายครั้งนับจาก พ.ศ. 2311 (เรื่องราวรัชสมัยพระเจ้าตากสิน ดู C.J. Reynolds, "Religious historical writing and the legitimation of the first bangkok reign," ใน Anthony Reid and David Marr (eds.), *Perceptions of the past in southeast asia* (Singapore, 1979), pp. 19-107, และ Lorraine gesick, "The rise and fall of King Taksin: A drama of buddhist kingship," ใน Lorraine Gessick (ed.), *centers, symbols, and hierarchies: essays on the classical states of sotheast asia* (New Haven, 1983, pp. 90-105) เป้าหมายของพระองค์ก็เพื่อสถาปนาอำนาจของไทยเหนือกัมพูชาและเพื่อเผยแพร่บุญโพธิสมภาร ขณะเดียวกันก็ทรงแสวงหาทางลงโทษกษัตริย์กัมพูชาผู้ทรงตามพงศาวดารระบุว่า ปฏิเสธที่จะส่งบรรณาการให้พระองค์ ด้วยถือว่าเป็น "บุตรของพ่อค้าชาวจีน และเป็นคนสามัญ" ข้อกล่าวนี้บังเอิญเป็นจริงทั้งยังมีหลักฐานอีกด้วยว่าทรงประสงค์จะสถาปนาพระราชโอรสขึ้นสู่ราชบัลลังก์กัมพูชา (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 145)

กัมพูชาสสมัยหลังเมืองพระนครมีลักษณะที่สำคัญที่สุดสองประการ คือการย้ายศูนย์กลางของอำนาจจากเมืองพระนครไปยังเมืองพนมเปญพร้อม ๆ กับการขยายการค้าและประชากรตามติดไปกับการโยกย้ายครั้งนี้ และบทบาทของไทยและเวียดนามในประวัติศาสตร์กัมพูชา ด้วยเหตุนี้จึงต้องมองกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่วนหนึ่งผ่านภูมิหลังด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศของ

กัมพูชาเอง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของกัมพูชาดำเนินไปกับสองประเทศ คือ เวียดนามและไทย และอยู่ภายใต้กรอบของการแข่งขันกันระหว่างอาณาจักรที่ใหญ่กว่าทั้งสอง การแข่งขันเกิดขึ้นจากความไม่เต็มใจของทั้งราชสำนักที่จะยอมรับว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีฐานะเท่าเทียมกันหรือสูงกว่าความไม่เต็มใจนี้ในบางส่วนหนึ่งสืบสาวได้จากภาษาตามขนบที่ใช้ในการทูตแบบ บรรณาการ ซึ่งเน้นความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ส่งบรรณาการและผู้รับบรรณาการ โดยที่ ความสัมพันธ์ทางราชการระหว่างไทยและเวียดนามมีลักษณะของความไม่เป็นทางการอยู่มาก จนกระทั่งมาเสื่อมลงในปลายช่วงปี พ.ศ. 2363-2373 (John Crewfurd, Journal of an embassy to the courts of siam and cochin china (London, 1828, p. 146)

การศึกษาเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ยุโรปเข้าครอบครองกัมพูชาเป็นการย้อนกลับไป พิจารณายุคสมัยของการเป็นอาณานิคมทั้งในระยะเวลาที่อำนาจปกครองของฝรั่งเศสโดดเด่นและ ตกต่ำนั้น จะสามารถแบ่งช่วงเวลาออกได้เป็น 3 ระยะ ช่วงแรกเริ่มตั้งแต่การสถาปนากัมพูชาเป็นรัฐ ในอารักขาใน พ.ศ. 2406 ไปจนถึงการเกิดกบฏ พ.ศ. 2427 ระยะเวลาช่วงที่ 2 เริ่มจากการปราบกบฏ ใน พ.ศ. 2429 ไปจนถึงการสวรรคตของเจ้าบรมโกศใน พ.ศ. 2447 ซึ่งทำให้เจ้าสิสวัสดิ์พระอนุชา ต่างพระมารดาของพระองค์ผู้ทรงให้ความร่วมมือกับฝ่ายฝรั่งเศสมากกว่าพระเชษฐาได้สวดยราช สมบัติ ระยะเวลาช่วงที่ 3 สิ้นสุดที่การเสด็จขึ้นครองราชย์ของเจ้าบรมโกศ สีนุ ใน พ.ศ. 2484 ซึ่งสืบเนื่องต่อจากรัชสมัยของเจ้าสิสวัสดิ์ (พ.ศ. 2447-2470) และเจ้ามณีนวดี (พ.ศ. 2470-2484) พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าสิสวัสดิ์ ในช่วงที่ 3 นี้เป็นระยะเวลาที่กัมพูชาอยู่ภายใต้การ ปกครองแบบอาณานิคมอย่างเป็นทางการเป็นระบบมากที่สุด ขณะที่ทางฝ่ายกัมพูชานั้น พวกเขาแบ่งยุคอาณานิคมออกเป็น 2 ช่วงแทนการแบ่งออกเป็น 4 ช่วง โดยยึดเอาปี พ.ศ. 2499 ที่เจ้าสิสวัสดิ์ทรงเข้าพิธี ราชภิเษกเป็นเกณฑ์แบ่ง นับตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นต้นไปชาวกัมพูชามิได้ปกครองประเทศของ ตนเองและวิถีชีวิตของพวกเขาที่เปลี่ยนแปลงกลายเป็นแบบตะวันตกมากขึ้นตามลำดับ ภาพที่ ข้าราชการกัมพูชาใน พ.ศ. 2392 จดจำได้เกี่ยวกับ สรุท แห่งปี พ.ศ. 2447 นั้น ได้เปลี่ยนแปลงไป อย่างหน้ามือเป็นหลังมือเมื่อถึง พ.ศ. 2463 เมื่อมีการปรับเปลี่ยนการปกครองภายใต้ฝรั่งเศสเพื่อให้ กัมพูชากลายเป็นส่วนหนึ่งของระบอบปกครองอาณานิคมอินโดจีน โคนเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ เกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนท้องถิ่น มุมมองตามลำดับเวลาและอย่างวิเคราะห์แยกแยะตามที่ กล่าวมาแล้วนี้ จะเป็นประโยชน์เมื่อมองย้อนกลับไปในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2406-2496 การพิจารณา ช่วงเวลาดังกล่าวในแง่ประวัติศาสตร์กัมพูชา หมายถึง การศึกษามันในแง่ของความต่อเนื่องและ การเปลี่ยนแปลง จากมุมมองนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมกัมพูชาและแนวคิดของชนชั้น ปกครองกัมพูชา นับว่ามีความสำคัญเท่า ๆ กับชีวิตที่ดูเหมือนจะไม่มีวันสิ้นสุดในชนบท ซึ่งกำลัง เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 213-217)

ฝรั่งเศสเริ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับกัมพูชาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อพวกมิชชันนารีกลุ่มแล้วกลุ่มเล่าได้เข้าไปปักหลักอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเมืองอุคงกิจกรรมของพวกมิชชันนารีในขณะนั้นยังไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามในช่วงก่อน พ.ศ. 2402 ได้มีเหตุที่ทำให้ฝรั่งเศสเข้าไปเกี่ยวข้องกับเวียดนาม ในราวกลาง พ.ศ. 2402 นักกองค้ำด้วงได้ขอความช่วยเหลือไปยังฝรั่งเศสเพื่อให้ดวงคูระหว่างไทยและเวียดนาม แต่คณะทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาใน พ.ศ. 2399 พร้อมด้วยร่างสนธิสัญญา ไม่ประสบความสำเร็จในการเข้าสู่ราชสำนักกัมพูชา เนื่องจากกษัตริย์ได้รับการถวายคำแนะนำจากที่ปรึกษาด้านการเมืองชาวไทยถึงอันตรายของการยอมรับฝรั่งเศส แต่ในที่สุดร่างสนธิสัญญาลับดังกล่าวซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขหลายประการก็ได้รับสัตยาบัน พ.ศ. 2406 ตามสนธิสัญญาลับนี้ฝรั่งเศสต้องการซื้อไม้สักเพื่อใช้ต่อเรือ ต้องการเสรีภาพสำหรับชาวฝรั่งเศสที่จะเดินทางไปทั่วประเทศกัมพูชาและเสรีภาพในการเผยแพร่ศาสนาโรมันคาทอลิกแก่ผู้มีจิตศรัทธา (Charles Meyniard, *Le second empire en Indochine* (Paris, 1891, pp. 403-408) ความสนใจกัมพูชาของฝรั่งเศสเกิดจากการที่ฝรั่งเศสเข้าไปเกี่ยวข้องกับเวียดนามและเกิดขึ้นภายหลังจากที่นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสชื่อ อองรี มูโฮต์ (พ.ศ. 2372-2410) ได้เข้าเฝ้านักกองค้ำด้วง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ก่อนที่เขาจะเดินทางไปค้นพบเมืองพระนครที่เสียมราฐ มูโฮต์ ได้ตั้งข้อสังเกตในหนังสือที่บันทึกเกี่ยวกับการเดินทางของเขาว่า กัมพูชาเป็นประเทศที่ร่ำรวยมหาศาลและมีผู้ปกครองซึ่งกำลังละเลยราชสมบัติของพระองค์ (Henri Mouhot, *Voyage dans les royaumes de Siam. Du Cambodge. Et de Laos* (Paris, 1972, pp. 174-176) พระองค์ด้วงทรงมีพระราชอัธยาศัยโอบอ้อมอารีต่อทั้ง มูโฮต์และชาวยุโรปอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสชื่อ เมอซีเออร์มองคล็อดมิช ผู้ซึ่งตั้งศูนย์มิชชันนารีอยู่ใกล้อุคงและได้ให้ความช่วยเหลืออย่างแข็งขันแก่คณะทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาใน พ.ศ. 2399 มิชได้กราบทูลให้นักกองค้ำด้วงเห็นประโยชน์ของการที่กัมพูชาเป็นอิสระจากการควบคุมของไทยและจากการรุกรานของเวียดนาม ในช่วงสองปีสุดท้ายของรัชสมัยพระองค์จึงถือโอกาสที่ฝรั่งเศสขยายตัวเข้าไปในเวียดนามเรียกร่องดินแดนกัมพูชาที่สูญเสียให้แก่เวียดนามไปนานกว่าสองร้อยปี กลับคืน (G. Taboulet(ed.), *La geste française en Indochine*, 2 vols. (Paris, 1995), p. 334, และ Milton Osborne, *The French Presence in CoChinChina and Cambodia: Rule and Response* (1859-1905) (Ithaca, 1969, p. 27)

เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสที่ไซ่งอน ได้รื้อรถที่จะตอบสนองข้อเสนอทางพระราชไมตรีของนักกองค้ำด้วง ทั้งนี้เพราะพวกเขากำลังพะวงอยู่กับการทำสงครามกองโจรในเวียดนามและไม่แน่ใจว่าจะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐบาลที่ปารีสหรือไม่ แต่ข้อเสนอนี้ได้ถูกยกเลิกไปเมื่อนักกองค้ำด้วงเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2403 และกัมพูชาได้เกิดสภาพสงครามกลางเมือง เจ้าันโรคมองค์รัชทายาทที่

นักองค์ด้วงทรงแต่งตั้งไม่เป็นที่นิยมในเขตสุรุก (เมือง) ทางด้านตะวันออกและในหมู่ชาวมอญ ซึ่งต่อต้านรัฐบาลกัมพูชาและเกือบจะยึดเมืองอุดงได้ตั้งแต่ในรัชสมัยของนักองค์ด้วงแล้ว องค์เจ้าโรคมเองเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ได้ประทับอยู่ที่ราชสำนักไทยเป็นส่วนใหญ่ในฐานะตัวประกัน ครั้นเมื่อพระองค์ไม่ได้รับความนิยม เจ้าโรคมจึงเสด็จออกจากกัมพูชาใน พ.ศ. 2404 และเสด็จกลับมาอีกครั้งในปลายปีต่อมาพร้อมด้วยการสนับสนุนจากฝ่ายไทย การกลับคืนสู่กัมพูชาในครั้งนี้เปรียบเสมือนทัณฑ์บน เนื่องจากเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งหลายของพระองค์ยังคงอยู่ที่กรุงทพฯ อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาเจ้าโรคมทรงหันไปเจรจาทกลงกับฝรั่งเศสอีก เนื่องจากไม่ทรงพอพระทัยการแทรกแซงของฝ่ายไทย และทรงชื่นชมกับบรรณาการที่ฝ่ายฝรั่งเศสนำมาถวาย ตามหลักฐานร่วมสมัยชิ้นหนึ่ง ผู้บัญชาการกองทัพเรือฝรั่งเศสที่รับผิดชอบเวียดนามได้ได้กล่าวถึงสถานการณ์ในขณะนั้นว่า “ไม่มีสงครามจะต่อสู้ มีแต่ชัยชนะอันสันติ แล้วก็เริ่มต้นฟันถึงกัมพูชา” (F. Julien, *Lettres d'un precurseur* (Paris, 1885), p. 46) (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 218-219)

ยุคอาณานิคมได้เริ่มต้น โดย ผู้แทนจากกระทรวงทหารเรือของฝรั่งเศสได้ลงนามในสนธิสัญญากับเจ้าโรคมที่เมืองอุดงในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2406 โดยเสนอให้มิชชันนารีทำหน้าที่ให้ความคุ้มครองเพื่อแลกเปลี่ยนกับสัมปทานการทำไม้และสิทธิในการสำรวจแหล่งแร่ เจ้าโรคมทรงปกปิดไม่ให้ที่ปรึกษาจากประเทศไทยทราบเรื่องการลงนามในสนธิสัญญาเป็นเวลานานหลายเดือน แต่เมื่อกลุ่มที่ปรึกษาจากไทยทราบเรื่องและแจ้งข่าวไปยังกรุงเทพฯ เจ้าโรคมก็ทรงยืนยันที่จะสวมมิกัดคือต่อพระมหากษัตริย์ไทย พระองค์ทรงประกาศต่อบรรดาที่ปรึกษาในพระองค์ว่า “ฉันยังคงเป็นข้ารับใช้ (ของพระมหากษัตริย์ไทย) ด้วยพระบารมีไปตลอดชั่วชีวิตจะไม่มีสิ่งใดมาเปลี่ยนแปลงความมุ่งมั่นในใจของฉันได้” ทางฝ่ายไทยก็ได้เก็บเรื่องนี้ไว้เป็นความลับที่กว่าฝรั่งเศสจะทราบในต้น พ.ศ.2407 ก็หลังจากที่เจ้าโรคมทรงให้สัตยาบันสัญญาที่ทำฉบับแรก ณ กรุงปารีสไปแล้ว (La Geste, & Thomson, 1945)

เจ้าโรคมได้ทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกในกลาง พ.ศ. 2407 โดยมีผู้แทนฝ่ายไทยและฝรั่งเศสร่วมในพิธี และประกาศยอมสวมมิกัดต่อทั้งกษัตริย์ไทยและฝรั่งเศส เป็นครั้งสุดท้ายที่กรุงเทพฯ เป็นผู้คัดเลือกและประกาศพระนามของพระมหากษัตริย์กัมพูชา และเป็นครั้งแรกที่กษัตริย์กัมพูชายอมรับอำนาจของชาติยุโรปเหนือราชมณฑลของพระองค์ พระมหากษัตริย์กัมพูชาที่สืบราชสมบัติต่อมาอีกสามพระองค์ก็ได้ยอมรับนับถือธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวนี้ นับจากจุดนี้เองที่ทำให้อิทธิพลของไทยเหนือราชสำนักกัมพูชาเริ่มเสื่อมลงและค่อย ๆ เสื่อมหายไปหลังการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2410 (Taboulet, Legeste, pp. 630-635 และ EngSut, Akkasarmahaboroskhrmaer [เอกสารเกี่ยวกับวีรบุรุษเขมร] (Phnom Penh, 1969, p. 1113)

การกระชกการปกครองของฝรั่งเศส เจ้าันโรดมทรงปกครองราชสำนักกัมพูชาตามแบบอย่างทีฝรั่งเศสใช้อำนาจกำหนดเอาตามอำเภอใจ ตลอดรัชสมัยของพระองค์ เจ้าันโรดมทรงถูกจัดเส้นให้ดำเนินนโยบายเพื่อความอยู่รอดมากกว่าเพื่ออุดมการณ์ในการบริหารประเทศใน พ.ศ. 2409 และ พ.ศ. 2413-2422 ได้เกิดกบฏเพื่อต่อต้านการปกครองของเจ้าันโรดม และการที่พระองค์ยอมรับอำนาจของฝรั่งเศส การกบฏทั้งสองครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนเป็นจำนวนมาก ขณะที่ฝรั่งเศสหันไปสนับสนุนพระอนุชาต่างพระมารดาของพระองค์คือ เจ้าีสวัสดิ์ ผู้นำกองทัพปราบกบฏ แรงกดดันจากฝ่ายฝรั่งเศส และการกบฏของเจ้าีสวธะ (Siwotha) พระอนุชาต่างพระมารดา ทำให้เจ้าันโรดมจึงทรงตัดสินใจพระทัยปฏิรูปประเทศใน พ.ศ. 2420 แผนการปฏิรูปประเทศมีความมุ่งหมายเพื่อต่อต้านการยึดครองที่ดินของบรรดาราชาวงศ์ เพื่อลดจำนวนของพวกเขา โดยปรับปรุงการเก็บภาษีให้ยุติธรรมขึ้น และเพื่อยกเลิกทาส เป็นการริรูดฐานอำนาจของขุนนางกัมพูชา หากแต่ไม่สามารถดำเนินแผนการปฏิรูปได้สำเร็จ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 222-223)

ในต้น พ.ศ. 2427 เจ้าันโรดมทรงยินยอมแบ่งเงินรายได้จากภาษีศุลกากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษีขาออก ให้เป็นค่าใช้จ่ายของผู้บริหารฝรั่งเศส เจ้าันโรดมทรงส่งพระราชโทรเลขไปยังประธานาธิบดีของฝรั่งเศสเพื่อประท้วงการที่ฝรั่งเศสสร้างความกดดันต่อกัมพูชา และก็ทรงถูกต่อว่าจากข้าหลวงใหญ่ของฝรั่งเศสที่โคชิน ไชน่าชื่อ ชาร์ลส์ทอมสัน ทอมสันได้ทำข้อตกลงลับ ๆ กับเจ้าีสวัสดิ์เพื่อเตรียมการถ่ายโอนอำนาจในกรณีเจ้าันโรดมทรงยืนยันที่จะต่อต้านการปฏิรูปแบบต่าง ๆ (Osborne, French Presence, pp. 211-214) ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2427 ทอมสันได้เดินทางจากไซ่ง่อนมายังกรุงพนมเปญพร้อมกับการทำสนธิสัญญา ซึ่งมีการขยายความมากกว่าสนธิสัญญาใด ๆ ที่จัดทำขึ้นในระหว่างที่กัมพูชาตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส เจ้าันโรดมทรงลงพระปรมาภิไธยในสนธิสัญญาเพราะทรงตระหนักกว่าจะเป็นวิธีเดียวที่ทำให้พระองค์รักษาราชบัลลังก์ไว้ได้จากแผนการของเจ้าีสวัสดิ์ โดยมาตราที่ 2 ของสนธิสัญญาก้ระบุถึงอำนาจการควบคุมของฝรั่งเศสที่แน่นแฟ้นขึ้น ดังข้อความที่ว่า “พระมหากษัตริย์แห่งกัมพูชาทรงยอมรับการปฏิรูปด้านบริหาร การศาล การคลัง และการค้าทั้งหลาย ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสจะพิจารณาว่าเป็นประโยชน์ต่อความสำเร็จของรัฐกัมพูชาในอารักขา” (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 224)

ข้อกำหนดในสนธิสัญญานี้เปรียบเสมือนการปฏิวัติสังคมนิยมกัมพูชา ในขณะที่ฝ่ายฝรั่งเศสมองว่ามีความสำคัญยิ่งต่อแผนการปฏิรูปของฝรั่งเศส โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการแต่งตั้งข้าหลวงฝรั่งเศสตามเมืองใหญ่ ๆ การยกเลิกทาสและการให้ประชาชนถือครองที่ดิน ข้อกำหนดเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อการเมืองแบบจารีตของกัมพูชา ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของระบบบริหารการชูดริตแรงงานและการเก็บภาษีจากผลิตผลทางการเกษตรแทนการเก็บภาษีที่ดิน เพื่อ

นำไปทำประโยชน์ให้กับชนชั้นปกครอง ผู้ซึ่งถึงตอนนี้ได้กลายเป็นข้าราชการที่รับเงินเดือนในการบริหารประเทศฝรั่งเศส มากกว่าจะ “กิน” ประชาชนที่อยู่ใต้การควบคุมของตน อย่างไรก็ตาม การเลิกทาสดังกล่าวกลายเป็นข้ออ้างของฝรั่งเศสว่าได้พยายามจะทำได้ผลประโยชน์ของประชาชนทั่วไป และที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือพวกเขาจะไม่สามารถเข้าควบคุมอำนาจของกลุ่มขุนนางกัมพูชา ซึ่งเกิดขึ้นจากการควบคุมกำลังคนได้

ในระยะแรกปฏิกริยาของชาวกัมพูชาเกี่ยวกับสนธิสัญญารุนแรงและทำให้ฝรั่งเศสต้องสูญเสียอย่างสูง ราวต้นปี พ.ศ. 2428 ได้เกิดกบฏในหลาย ๆ จุดทั่วประเทศ ฝรั่งเศสพบว่าพวกเขาจำเป็นต้องกลับมาสนับสนุนเจ้าัน โรคมเพื่อสงบศึกกับพวกกบฏ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2429 พระมหากษัตริย์กัมพูชาทรงประกาศว่าถ้าพวกกบฏยอมวางอาวุธแล้ว ฝรั่งเศสก็จะยอมรับขนบธรรมเนียมและกฎหมายของกัมพูชา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจะยอมให้มีการผสมผสานนโยบาย พวกกบฏได้สอนให้ฝรั่งเศสเพิ่มความระมัดระวังให้มากขึ้น แต่จุดมุ่งหมายของฝรั่งเศสยังคงเป็นเหมือนเดิม กล่าวคือต้องการมีอำนาจเหนือรัฐบาล และควบคุมเศรษฐกิจของอาณาจักรกัมพูชา อย่างไรก็ตามเมื่อต้องเผชิญกับสงครามที่ยืดเยื้อฝรั่งเศสจึงยอมถอยจากการปฏิรูปที่เสนอไว้ และแม้ว่าสนธิสัญญาจะได้รับสัตยาบันตั้งแต่ พ.ศ. 2429 แต่ข้อเสนอดังกล่าว ยังไม่ได้นำไปปฏิบัติ จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าัน โรคมสวรรคตไปแล้วนานเกือบยี่สิบปี

เหตุการณ์กบฏดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นต้นธารของลัทธิชาตินิยมในกัมพูชาซึ่งจะได้มีการรวมตัวเชื่อมร้อยเครือข่ายทางอุดมการณ์ในระยะเวลาดังกล่าวนี้เอง จากการกบฏขึ้นนั้นได้แสดงให้เห็นว่าการที่ฝรั่งเศสได้เข้าแทรกแซงกัมพูชานั้น ขณะเดียวกันชนชั้นปกครองในส่วนภูมิภาคก็สามารถจัดตั้งกลุ่มกำลังกองโจรที่มีประสิทธิภาพและมีขนาดใหญ่พอสมควร ดังเช่นที่พวกเขาเคยจัดตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านฝ่ายไทยใน พ.ศ. 2377 และพวกเวียดนามใน พ.ศ. 2384 จะมีการจัดตั้งกลุ่มกองโจรแบบเดียวกันอีกใน “เหตุการณ์ พ.ศ. 2459” และกองกำลังของกลุ่มกบฏเหล่านี้ยังได้รับการสนับสนุนจากประชาชนจนสามารถตั้งกำลังกองทัพอาณานิคมไว้ได้ ฝรั่งเศสได้เพิ่มความเข้มงวดในการปกครองกัมพูชาในช่วงสิบปีต่อมาของรัชสมัยเจ้าัน โรคม ปี พ.ศ. 2435 การเก็บภาษีโดยตรงได้เปลี่ยนมาอยู่ภายใต้การควบคุมของฝรั่งเศส และอีกสองปีต่อจากนั้น จำนวนข้าหลวงฝรั่งเศสใน สรุก (เมือง) ก็มีถึงสิบคน ฝรั่งเศสได้เพิ่มการขยายอำนาจเข้าครอบงำทั่วดินแดนอินโดจีน การขยายอำนาจได้เพิ่มไปถึงขีดสุดในสมัยของข้าหลวงใหญ่ชื่อ พอล คูเมอร์ (พ.ศ. 2440-2445) รวมถึงการเสริมสร้างชั้นตอนทางภาษี และการสนับสนุนให้เจ้าสีสวัตต์ได้ขึ้นครองราชย์แทนการสนับสนุนโอรสของสมเด็จพระเจ้าัน โรคม พระราชอำนาจสองประการสุดท้ายที่สมเด็จพระเจ้าัน โรคมทรงยินยอมมอบให้ฝรั่งเศสก็คืออำนาจที่จะเลือกที่ปรึกษาที่ใกล้ชิดของพระองค์ และอำนาจในการเก็บภาษีจากบ่อนการพนันของชาวจีนในกรุงพนมเปญ

การสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าโรดมนับว่าเป็นจุดหักเหของการที่ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงในกัมพูชา รวมทั้งของสถาบันกษัตริย์กัมพูชา เนื่องจากพระมหากษัตริย์กัมพูชาอีกสามองค์ที่ครองราชย์ต่อมาจะเป็นที่ฝรั่งเศสเลือก และจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2496 บรรดาข้าราชการระดับสูงของกัมพูชามีบทบาทเพียงแต่ในการประกอบพระราชพิธีและมีฐานะรองจากเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส ส่วนพวกข้าราชการที่เป็นเจ้าหน้าที่บริหารในระดับต่ำกลายเป็นคนรับใช้ให้กับฝรั่งเศสโดยได้รับค่าตอบแทนต่ำกว่าระดับ ไม่มีจุดใดในการทำงานตามสายบังคับบัญชาที่ความคิดริเริ่มจะได้รับความดีความชอบ ภายหลัง พ.ศ. 2447 ไปแล้ว กัมพูชาจึงเริ่มกลายเป็นแหล่งทำร้ายได้ที่สำคัญของฝรั่งเศส พร้อมกับการที่เกาะกงตกไปเป็นของกัมพูชาภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส

ในราว พ.ศ. 2452 ที่ทำการของข้าหลวงฝรั่งเศสทุกแห่งมีเครื่องพิมพ์ดีดใช้เช่นเดียวกับการมีรถยนต์เข้ามาใช้ในกิจการต่าง ๆ ของฝรั่งเศสในกัมพูชา “การปรับปรุง” ในด้านการบริหารงานทั้งสองอย่างก่อให้เกิดผลกระทบดังต่อไปนี้

ประการแรกคือ ปริมาณของเอกสารรายงานต่าง ๆ ที่ข้าหลวงต้องส่งไปให้กับผู้มีอำนาจเหนือในกรุงพนมเปญ ไช้่งอน ฮานอย และปารีส ได้เพิ่มขึ้นอย่างไม่น่าเชื่อ บรรดาข้าหลวงทั้งหลายถูกผูกคติดกับงานประจำในสำนักงานมากกว่าเดิม เพียงแค่ต้องหมกมุ่นอยู่กับเอกสารประเภท ตอบ-รับ ก็ทำให้พวกเขาแทบไม่มีโอกาสได้ติดต่อสื่อสารกับประชาชนที่เขาต้องปกครองทั้งในแง่สังคมและงานราชการ

ประการที่สอง ที่เกี่ยวกับรถยนต์นั้น การเดินทางของคณะตรวจสอบต่างทำงานได้รวดเร็วและฉาบฉวยยิ่งขึ้น โดยที่บรรดาข้าหลวงและผู้ช่วยของเขาที่จำกัดการปฏิบัติงานเพียงแค่นั้น เส้นทางถนนที่ใช้การได้เท่านั้น

ประการที่สาม การควบคุมทางเศรษฐกิจและการเมืองของฝรั่งเศสในกัมพูชา ช่วงทศวรรษ 2460 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว “รัฐบาล” จะประกอบด้วย ชาวกัมพูชาเป็นส่วนน้อยและชาวเวียดนามเป็นจำนวนมาก ข้าราชการเหล่านี้ได้เข้ามาทำงานให้กับรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส เนื่องจากพวกเขาสามารถจัดเตรียมเอกสารเป็นภาษาฝรั่งเศสได้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกัมพูชาและเวียดนามนี้ก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญต่อการพัฒนาของลัทธิชาตินิยมในกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

เหตุการณ์สำคัญทางการเมืองสองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงสุดท้ายของรัชสมัยเจ้าสีสวัตต์ ได้แก่ เหตุการณ์ใน พ.ศ. 2459 และการฆาตกรรมข้าหลวงชาวฝรั่งเศส เฟลิกซ์ หลุยส์ บาร์เดซ ฌ ฌนบของเมืองกำปงจามใน พ.ศ. 2468 เหตุการณ์แรกแสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสมีความรู้เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร และองค์กรของสังคมกัมพูชาเพียงเล็กน้อยหลังจากที่ได้ยึดครองกัมพูชานานกว่า

50 ปี เหตุการณ์ที่สองเป็นเหตุการณ์เดียวที่เกิดขึ้นในยุคอาณานิคมที่ได้สร้างความตะหนักรให้กับระบอบฝรั่งเศส และได้ถูกกระฟือข่าวในยุคหลังอาณานิคม โดยพวกกลุ่มนักเขียนชาตินิยมกัมพูชา

เหตุการณ์ก่อกบฏ พ.ศ. 2459 ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ฝรั่งเศสได้เพิ่มภาระการชำระภาษีไปทั่วดินแดนอินโดจีน ด้วยการผลักภาระนี้สงครามให้กับประชาชน ให้รับภาระด้วยการเพิ่มภาษีและการคัดเลือกอาสาสมัครไปร่วมรบสงคราม ณ ต่างประเทศ ในปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2458 ชาวนาชาวลาวจำนวนประมาณ 300 คนจากเขตตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงพนมเปญได้เดินทางมายังเมืองหลวง เพื่อกราบบังคมทูลให้เจ้าเจ้าสิริสวัสดิ์คีรีดิถีที่เจ้าหน้าที่กัมพูชาเป็นคนจัดเก็บให้กับฝรั่งเศส ข่าวเกี่ยวกับการเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลครั้งนี้แพร่กระจาย สุรูก (เมือง) ด้านตะวันออกของกรุงพนมเปญ ซึ่งเป็นเขตสะสมความรู้สึกต่อต้านสถาบันกษัตริย์มาเป็นเวลายู่นาน จำนวนชาวนาชาวลาวจึงเพิ่มมากขึ้นถึง 3,000 คน ต่างพากันเดินทางเข้ากรุงพนมเปญและไปอยู่รวมตัวที่หน้าพระราชวัง เป็นเหตุการณ์ที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อนและมีการรวมตัวกันอย่างรวดเร็ว โดยมีการประมาณการตัวเลขของชาวนาดังกล่าวไว้สูงถึง 100,000 คน ความวุ่นวายเกิดขึ้นทั่วไปใน สุรูก (เมือง) ต่าง ๆ ในปลายปี พ.ศ. 2459 นั้น และได้คร่าชีวิตชาวบ้านชาวกัมพูชาไป ในช่วงเวลานั้นเจ้าเจ้าสิริสวัสดิ์คีรีได้เสด็จประพาสเขต สุรูก (เมือง) ทางภาคตะวันออกโดยรถยนต์พระที่นั่งและขอร้องให้ชาวนาอยู่อย่างสงบภายในบ้าน ขณะเดียวกันก็โปรดฯ ให้ยกเลิกการเกณฑ์แรงงานสำหรับ พ.ศ. 2459 (Chandler, 1999, pp. 240-241)

การประท้วงครั้งนี้มีความรวดเร็วและประสิทธิภาพในการจัดการของบรรดาผู้นำการประท้วง รวมถึงการล้มล้างความเชื่อของฝรั่งเศสที่มีต่อชาวกัมพูชาเกี่ยวกับความ “เกียจคร้าน” และความเป็น “ปัจเจกบุคคล” ซึ่งเกี่ยวเนื่องไปถึงความอ่อนแอของการเป็นผู้นำและของอุดมการณ์ระยะเวลาที่ผ่านมาไปเก้าปี ก่อนที่ข้าหลวงฝรั่งเศสชื่อ บาร์เตซ จะถูกฆาตกรรมนั้น ฝรั่งเศสได้กระชับการปกครองกัมพูชาอย่างเข้มงวดและใช้เหตุผลในการควบคุมมากขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการจัดองค์กรที่ทำหน้าที่ด้านการจัดเก็บภาษี และการบริหารงานประจำวัน จนกระทั่งข้าราชการกัมพูชาที่สูงอายุบ่นว่า “มีการเปลี่ยนแปลงมากเกินไป” เช่น ใน พ.ศ. 2463 ฝรั่งเศสได้ทดลองระบบ “ชุมชน” กัมพูชาตามชายแดนเวียดนามเสียใหม่ แทนการให้ข้าราชการท้องถิ่นเป็นผู้จัดการเก็บภาษีข้าวแทนการส่งข้าราชการจาก สุรูก (เมือง) ในกรุงพนมเปญไปจัดเก็บดังที่เคยปฏิบัติ การที่ฝรั่งเศสได้ขยายบทบาทของการเป็นที่ปรึกษาในการตัดสินใจระดับท้องถิ่นใน พ.ศ. 2466 การขยายระบบการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2467 เป็นต้นไป และการเกณฑ์แรงงานไพร่เพื่อใช้ในการก่อสร้างโครงสร้างสาธารณะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างถนนและแหล่งท่องเที่ยวบนภูเขาที่โบกอร์ (Bokor) ซึ่งเป็นสถานที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์ สร้างโดยนักโทษ (ซึ่งต้องสูญเสียชีวิตจำนวนมากไปกับการก่อสร้างครั้งนี้) ที่ได้เปิดใช้ใน พ.ศ. 2468 การเปิด

ดำเนินการโรงสีข้าวขนาดใหญ่ในกัมพูชาปี พ.ศ. 2460 จึงนับเป็นช่วงที่มีความมั่งคั่งเพิ่มขึ้นในกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับฝรั่งเศสและพ่อค้าจีนในท้องถิ่น (ดูข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาในกัมพูชาในทศวรรษ 1920 จาก F. Baudouin, *Le Cambodge pendant et après la grande guerre* (Paris, 1927) และ A. Silverstein, *Le Cambodge administrative* (Phnom Penh, 1924) และ Rene Morizon, *Monographie sur le Cembodge* (Paris, 1930). (Chandler, 1999, pp. 242-243)

ผลดังกล่าวทำให้ช่องว่างระหว่างรายได้ของชาวฝรั่งเศสกับกัมพูชานั้นห่างกันมาก ยกเว้นกลุ่มข้าราชการหรือเชื้อพระวงศ์ที่มีความสนิมสนมกับฝรั่งเศส ข้าราชการฝรั่งเศสคนหนึ่ง ๆ จะมีรายได้สูงถึงปีละ 1,200 เปียต เงินรายได้นี้เมื่อหักลดค่าหย่อนสำหรับภรรยาและบุตรอีกสองคนแล้วจะเสียภาษีเพียงปีละ 30 เปียต ส่วนข้าราชการกัมพูชาซึ่งทำงานประเภทเดียวกันจะได้รับเงินเดือนน้อยกว่ามาก และเป็นพวกแรกที่ถูกตัดเงินเดือนเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำใน พ.ศ. 2473-2483 ส่วนชาวนากัมพูชาซึ่งไม่มีรายได้อื่นใดนอกเหนือจากค่าจ้างเล็ก ๆ น้อย (เฉลี่ยวันละ 30 เปอร์เซ็นต์ หรือปีละ 90 เปียต) หรือจากการขายพืชผล (น้อยครั้งที่ขายได้ราคาสูงกว่าปีละ 40 เปียต) กลับเป็นผู้ที่ต้องการรับภาระภาษีซึ่งมีค่าเฉลี่ยใน พ.ศ. 2463-2473 สูงถึงปีละ 12 เปียต ชาวนามักถูกเก็บภาษีเป็นรายบุคคลด้วยการจ่ายเงินสดแทนการเกณฑ์แรงงาน (เช่น เกี่ยวกับการเงินค่าราชการ หรือการเงินรัฐอุปการของไทย-ผู้แปล) นอกจากนี้แล้วชาวนายังต้องชำระภาษีข้าวในจำนวนที่แน่นอนทุกปีพวกเขาต้องจ่ายเงินเพื่อซื้อเกลือ ผืนและสุราราคาแพง ทั้งยังต้องชำระภาษีเพื่อนำสัตว์เลี้ยงไปฆ่า ณ โรงฆ่าสัตว์ โดยที่ฝรั่งเศสมิได้ใส่ใจในการพัฒนาคุณภาพด้านการศึกษา สาธารณสุขรวมทั้งสาธารณูปโภคต่าง ๆ อย่างจริงจัง (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 243)

เหตุการณ์ที่สอง การฆาตกรรมข้าหลวงบาร์เดซ เนื่องมาจากในปลาย พ.ศ. 2466 ข้าหลวงฝรั่งเศสที่เมืองเปรียเวง ซึ่งเป็นข้าราชการเข้มงวดและทะเยอทะยานนาม บาร์เดซ ได้รายงานถึงเหตุผลสามข้อที่ทำให้การจัดเก็บภาษีรายได้ลดต่ำ ว่าเกิดจาก “ความไม่กระตือรือร้นอย่างสิ้นเชิงของข้าราชการกัมพูชา การขาดการดูแล (เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่จัดเก็บภาษี) และขั้นตอนการจัดเก็บภาษีที่ไม่มีประสิทธิภาพ” ในการจัดเก็บภาษีประจำปี พ.ศ. 2467 บาร์เดซได้ปรับปรุงระเบียบวิธีการจัดเก็บภาษีในสุรุก (เมือง) จนกระทั่งสามารถจัดเก็บภาษีทั้ง 18 ประเภทได้มากกว่าใน พ.ศ. 2466 เขาได้แสดงให้เห็นว่าระบบการจัดเก็บภาษีสามารถทำให้มีประสิทธิภาพได้หากตัวเขาเองทำงานหนักเพิ่มขึ้น ภาษีสองประเภทที่เพิ่มรายได้สูงสุด ได้แก่ ภาษีข้าว และภาษีที่เก็บจากชาวจีน ซึ่งเป็นภาษีที่จะสามารถจัดเก็บได้มากเมื่อมีข้าหลวงที่เข้มงวดกระตือรือร้นที่จะประนีประนอมตรวจตราเอกสารและรายงานที่เกินเลยของข้าราชการท้องถิ่น

ความสำเร็จของบาร์เดซที่เปรียเวง ทำให้เขาได้รับความสนใจจากผู้บังคับบัญชา และในตอนปลาย พ.ศ. 2467 เขาได้เลื่อนตำแหน่งข้ามเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่จำนวนมาก และได้ไปเป็น

ข้าหลวงเมืองกำปงชะนัง ซึ่งเป็นเขตที่มีโจรร้ายก่อความไม่สงบและจัดเก็บภาษีได้น้อยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ในวันที่ 18 เมษายน บาร์เดซรู้สึกโกรธเมื่อได้รับรายงานว่าหมู่บ้านกรังลา (Krang Laav) เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่ค้างชำระภาษี เขาจึงเดินทางไปยังหมู่บ้านดังกล่าวด้วยตนเองพร้อมกับล่ามและทหารชาวกัมพูชาอีกหนึ่งคนดูรายละเอียดของเหตุการณ์นี้ใน David P. Chandler, "The assassination of resident bardez (1925)," JSS, Vol. 72, No. 2 (1982, pp. 35-49) ดูเพิ่มเติมใน L'Echo du cambodge, โดยเฉพาะฉบับเดือนธันวาคม 1925; Walter Langlois, Andre Malraux: The Oudo-China Adventure (New York, 1996), pp. 185-188; และ Luc Durtain, Dieux blancs, Hommes jaunes (Paris, 1930, pp. 264-265) ได้มีการเรียกผู้ค้างชำระภาษีมาประชุมที่หอประชุมของหมู่บ้านหรือศาลา หลายคนถูกใส่กุญแจมือหรือถูกขู่จะส่งเข้าคุก แม้ว่าพวกเขาไม่สมควรจะถูกลงโทษ เนื่องจากค้างชำระภาษีเพียงสามเดือน เขาปล่อยให้เหล่านักโทษอดข้าวในขณะที่ตนกำลังรับประทานอาหารกลางวัน วิธีนี้ฝูงชนที่เผ่าคู่โดยไม่มีทั้งอาหารและร่มบังแดดหมดความอดทน ชาวบ้านประมาณยี่สิบถึงสามสิบคนได้ลุกฮือมัดบาร์เดซกับบริวารไว้ ทั้งสามคนถูกตีด้วยเก้าอี้ ไม้ระแนง ค้ำขวาน และพานท้ายปืนของทหารจนถึงแก่ความตายภายในครึ่งชั่วโมงศพของพวกเขาก็ถูกทำทารุณกรรม ผู้เห็นเหตุการณ์ได้เล่าว่ากลุ่มฆาตกรพากันเพื่อนรำไปรอบ ๆ วง หลังจากนั้นฝูงชนจำนวน 700 คนที่ถูกเกณฑ์ให้มาประชุมกับบาร์เดซได้มารวมตัวกันไปยังกำปงชะนังเพื่อเรียกร้องให้ผ่อนปรนภาษีของพวกเขา ทว่าไม่กี่ชั่วโมงต่อมาความรุนแรงของกลุ่มเดินขบวนก็สลายลง และฝูงชนที่ได้เข้าร่วมเดินขบวนก็แตกกระเจิงไปก่อนที่จะถึงจุดหมายเพราะถูกต่อต้านโดยกองกำลังติดอาวุธ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 246)

ข่าวการฆาตกรรมบาร์เดซ สร้างความตื่นเต้นตะลึงแก่ชุมชนชาวฝรั่งเศสในกรุงพนมเปญ สาเหตุใหญ่เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่ชาวบ้านได้ฆ่าเจ้าหน้าที่ระดับสูงของฝรั่งเศสขณะปฏิบัติหน้าที่ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งแรกนี้สะท้อนขวัญอย่างมาก โดยแสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจในกัมพูชาของฝรั่งเศส ได้เป็นอย่างดี

สำหรับการพัฒนาด้านการคมนาคมทางบกได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จาก พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2473 มีการสร้างถนนที่ปูลาดและขรุขระยาวประมาณ 9,000 กิโลเมตร (หรือ 5,400 ไมล์) โดยแรงงานเกณฑ์จากทั่วราชอาณาจักร ระหว่าง พ.ศ. 2471 และ 2475 มีทางรถไฟสายตรงระหว่างพนมเปญและพระตะบอง 500 กิโลเมตร (หรือ 300 ไมล์) ต่อมาทางรถไฟสายนี้ได้เชื่อมต่อไปถึงพรมแดนไทย การเปลี่ยนแปลงนี้หมายความว่าชาวกัมพูชาในชนบทนับพัน ๆ คนจะสามารถเดินทางในประเทศได้อย่างรวดเร็วด้วยรถโดยสาร การเดินทางเพื่อเชื่อมเยื่อระหว่างกรุงพนมเปญและเมืองต่าง ๆ ทำได้ง่ายและบ่อยขึ้น การพัฒนาเหล่านี้ก่อประโยชน์ให้กับการขยายตัวของฝรั่งเศสและการกอบโกยทางเศรษฐกิจในชนบทของชาวจีน การพัฒนาการค้าในชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ในแง่ของการส่งข้าวเป็นสินค้าออกและการปลูกยางพารา ให้ประโยชน์แก่ผู้ประกอบการค้าชาวฝรั่งเศสและจีนที่ผูกขาดการค้าส่งออก อันที่จริงแล้วตามที่ วิลเลียม อี. วิลมอตต์ ได้ให้ตัวเลขไว้ว่า ชาวจีนในกัมพูชาซึ่งอพยพเข้ามาจำนวน 2,000 คนต่อปี อย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2463-2473 นั้นได้เพิ่มเป็น 5,000 คนต่อปี ระหว่างในช่วงปีที่มีการตื่นตัว ประชากรจีนในราชอาณาจักรเพิ่มขึ้นมากเรื่อย ๆ จาก 170,000 คนใน พ.ศ. 2448 เป็น 300,000 คน ในตอนต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้อพยพเหล่านี้ได้ประกอบธุรกิจรายย่อย ซึ่งถูกรอบงำโดยชาวจีนและลูกครึ่งจีน-กัมพูชามาแทบไม่เคยเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีผู้อพยพชาวเวียดนามในกัมพูชาจำนวนมาก นอกเหนือจากผู้ที่ถูกนำมาทำงานในสวนยางพารา ซึ่งพอใจการทำงานในเมืองใหญ่ เมืองต่าง ๆ ในกัมพูชาจึงเหมือนกับเมืองอาณานิคมอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ที่ถูกรอบงำโดยข้าราชการและเจ้าของกิจการมชาต่างประเทศ (William E. Willmott, *The Chinese in Cambodia* (Vancouver, 1967), และ W.E. willmott, "History and Sociology of the Chinese in Cambodia Before the French Protectoate," *JSEAH*, Vol. 7, 1938)

พวกชนชั้นสูงชาวกัมพูชานั้น แม้จะมีจำนวนน้อยแต่มีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ใน พ.ศ. 2473 ในขณะที่เส้นทางรถไฟสายแรกของกัมพูชาเปิดบริการนั้น นักศึกษาชาวกัมพูชากลุ่มแรกสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนมัธยมของฝรั่งเศสในไซ่ง่อน ในขณะที่การศึกษาในกัมพูชาต้องรอจนถึง พ.ศ. 2479 จึงได้มีโรงเรียนมัธยมในประเทศของตน โรงเรียนตั้งชื่อตามพระนามเจ้าสีสวัสดี และตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นพระตำหนักเก่าของพระองค์ การศึกษาในระดับประถมสำหรับทุก ๆ ภาคของประเทศยังคงอยู่ในการกำกับของสถาบันสงฆ์ โดยฝรั่งเศสให้การสนับสนุนทางการเงินเพียงเล็กน้อยแก่เครือข่ายของโรงเรียนประมาณ 5,000 แห่ง ซึ่งขยายตัวมาจากโรงเรียนวัดที่นักเรียนจะศึกษาวิชาแบบจารีต และด้วยวิธีแบบที่เคยใช้อยู่เดิม (เดวิด แชนด์เลอร์, 2542, หน้า 251-252)

การพัฒนาเหล่านี้ได้ยุติไปเมื่อมีการตื่นตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อดินแดนอินโดจีนใน พ.ศ. 2463-2473 ในประเทศกัมพูชานั้นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากที่สุดได้แก่ ธุรกิจส่งข้าวเป็นสินค้าออก และการทำยางพาราที่เพิ่งเปิดกิจการใกล้กับเมืองกำปงจาม กิจการสวนยางพาราจะใช้เจ้าหน้าที่ชาวเวียดนามเป็นส่วนใหญ่และมีผลกระทบต่อชาวกัมพูชาในชนบทเพียงเล็กน้อย ส่วนการผลิตข้าวได้เพิ่มสูงอย่างมากตามความต้องการของตลาดระหว่างประเทศเงินรายได้จากการจัดเก็บภาษีใหม่ ๆ ได้ถูกนำไปบำรุงกิจการสาธารณูปโภคที่ขยายตัวมากขึ้น รวมทั้งทะนุบำรุงความงดงามของกรุงพนมเปญ นำไฟฟ้าเข้าไปตามเมืองต่าง ๆ สร้าง ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และสร้างสถานที่ตากอากาศชายทะเล และโรงแรมภูเขา ซึ่งล้วนก่อประโยชน์ให้แก่ฝรั่งเศสและเป็นรากฐานให้กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือวิกฤตการณ์บาร์เดซ

นั้นแทบไม่ทำให้ความพึงพอใจของฝรั่งเศสต้องกระทบกระเทือนแม้แต่น้อย (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 252)

อย่างไรก็ตามเหตุการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกใน พ.ศ. 2473-2483 ได้ทำให้แนวโน้มของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหลายประเภทต้องถดถอยและชะงักงันดังเช่น ราคาข้าวเปลือกในท้องถิ่นลดจากหาบละ (ประมาณ 63 กิโลกรัม หรือ 150 ปอนด์) 3 เปี้ยต ปฏิกริยาของชาวกัมพูชาต่อสถานการณ์ดังกล่าวซึ่งประเมินได้จากรายงานของข้าหลวงนั้น ได้แก่ การลดปริมาณการผลิตข้าว(ซึ่งลดไปหนึ่งในสามจากประเทศ ในช่วง พ.ศ. 2471-2476) การหาวิธีการผัดผ่อนหรือยกเลิกการชำระภาษี บางพื้นที่ได้มีการแสวงหาสิ่งปลอบใจจากลัทธิความเชื่อในพระศรีอริย์

ช่วงเวลานี้ (พ.ศ. 2473-2483) มีเหตุการณ์ที่เด่นชัด คือการลุกฮือขึ้นต่อต้านฝรั่งเศสในเขตของชาวเวียดนามในอินโดจีน แต่ในกัมพูชาเหตุการณ์ยังคงสงบอยู่ รายงานของข้าหลวงฝรั่งเศสมักจะชมเชยชาวกัมพูชาที่ยังคง “ไม่ยินดียินร้าย” ต่อการที่ต้องแบกภาระภาษีที่สูงที่สุด และมีการจัดเก็บภาษีหลากหลายชนิดมากที่สุดในอินโดจีน ข้าหลวงฝรั่งเศสคนหนึ่งได้มองการณ์อันอ่อนน้อมของชาวกัมพูชาว่าเป็น “การสยบต่อผู้มีอำนาจ” อย่างไรก็ตามความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชนบทโดยชาวเขมรทำร้ายชาวเขมรด้วยกันเองได้เพิ่มขึ้นบ้างเล็กน้อย และลดลงเมื่อวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจคลี่คลายไปในช่วง พ.ศ. 2473-2483

เมื่อเศรษฐกิจของอินโดจีนได้ฟื้นตัวอย่างช้า ๆ ในตอนกลาง พ.ศ. 2473 การส่งออกข้าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองพระตะบองผลิตได้สูงถึง 100,000 ตันต่อปี และพืชผลประเภทใหม่ โดยเฉพาะข้าวโพดก็ปลูกได้ในปริมาณมากเพื่อการส่งออก ในตอนปลาย พ.ศ. 2473 ชาวกัมพูชาได้มีส่วนร่วมในการปกครองเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในสุริก (เมือง) ซึ่งในจำนวนหลายคนได้กลายเป็นข้าราชการเมื่อกัมพูชาได้รับเอกราช เช่น เนก เดียวลอง ลอน นอล และสีสวัสดิ์ ลีริก มาตัก บุคคลเหล่านี้ล้วนเริ่มต้นชีวิตการทำงานในสุริก (เมือง) ในแง่การเมือง ฝรั่งเศสมีความพอใจที่สังเกตว่าความยุ่งยากในโคชินไชน่าที่เกิดจากการขัดแย้งระหว่างทรอสกี และกลุ่มสนับสนุนคอมมิวนิสต์ ในคณะรัฐบาลของพรรคพิวลา ฟร็อน ของชาวฝรั่งเศสนั้นไม่ได้กระตุ้นให้เกิดปฏิกริยาในกัมพูชาซึ่ง “ตื่น” อย่างสงบเสงี่ยม ฝรั่งเศสอ้างถึง “ตื่น” ของกัมพูชาในแง่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมในการบริหารของชาวเขมรมากกว่าจะเป็นการตระหนักที่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับสถานการณ์ในอาณานิคม

ลัทธิชาตินิยมกัมพูชาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีรากเหง้ามาตั้งแต่ พ.ศ. 2473-2483 นั้นพบได้ตั้งแต่แรกภายใต้หน้าฉากของการร่วมมือ และการแสดงออกที่ดี ในขณะที่ฝรั่งเศสมีแต่ค้นหาการเมืองแบบ “ปฏิวัติ” ซึ่งเผชิญหน้าตนในเวียดนาม รายงานลับทางด้านการเมืองของฝรั่งเศสตลอดทศวรรษได้สรุปว่า “ไม่มีอะไร” ภายใต้หัวข้อระบุว่า “กิจกรรมทางการเมือง” และ

ช่วงหลังต่อมาเมื่อนักประวัติศาสตร์กัมพูชาได้ย้อนกลับไปค้นหามันได้พบในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งถือกันว่าเป็นระยะเวลาที่แข็งแกร่งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งอินโดจีน (Ben Kienan, “Origins of Khmer Communism,” ใน Southeast Asian Affairs 1981 (Singapore, 1980), pp. 161-180 และ Ben Kiernan, How Pol Pot Came to Power (London, 1985), pp. 8 ff.)

ทว่าจริง ๆ แล้วมีการตื่นตัวบางอย่างเกิดขึ้น ที่สำคัญอยู่ในกลุ่มชนชั้นปกครองกัมพูชา รุ่นใหม่ในพนมเปญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ผู้ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนมัธยมชั้นสูงแห่งแรกในประเทศ ซึ่งได้แก่ วิทยาลัยสิวสต์ดี ในช่วงแรกของ พ.ศ. 2473-2483 นักศึกษาที่วิทยาลัยแห่งนี้ ได้ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ประท้วงการแสดงความลำเอียงต่อนักเรียนเชื้อชาติเวียดนามใน พ.ศ. 2480 สมาคมนักเรียนเก่าของวิทยาลัยมีสมาชิกมากกว่า 500 คน สมาคมนักเรียนเก่าแห่งนี้ นับว่าเป็นองค์กรแรกของสมาคมวิชาชีพอาสาสมัครในกัมพูชา ซึ่งมีการพัฒนาอย่างเชื่องช้าและไม่ได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศส นับเป็นเวลาหลายปีที่ฝรั่งเศสพร่าบ่นถึงการที่กัมพูชาไม่ใส่ใจจะรวมตัวกัน แต่ในขณะเดียวกันฝรั่งเศสก็ได้ต่อต้านความพยายามจัดตั้งสมาคมของชาวกัมพูชา เช่น พวกทหารผ่านศึกจากสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือสาวกของพวกเขาได้ อันที่จริงแล้วตามที่เราได้เห็นมาก่อนหน้านี้ ความหวาดระแวงการรวมกลุ่มของชาวกัมพูชานั้น ได้ครอบงำปฏิกิริยาของฝรั่งเศสต่อคดีของบาร์เดซมาแล้ว ตามจุดมุ่งหมายในการบริหารประเทศกัมพูชา ฝรั่งเศสพึงพอใจที่จะให้มีสมาคมซึ่งโดยทฤษฎีแล้วมีการขยายตัวในแนวตั้งมากกว่านอน ด้วยระบบความคิดแบบเจ้าขุนนายมูลเช่นเดียวกันนี้ จึงทำให้เจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศสจำนวนมากหวาดระแวงการพัฒนาใหม่ ๆ ในชนบท แม้ว่าจะเป็นการพัฒนาที่ได้รับทุนช่วยเหลือจากพวกมิชชันนารีของกลุ่มโปรเตสแตนต์หรือเถาไต้ หรือองค์กรอื่น ๆ จากภายนอกประเทศ ในขณะที่ฝ่ายฝรั่งเศสได้ดำเนินการเพียงเล็กน้อยที่จะเปลี่ยนแปลงสถานะเดิมในกัมพูชาซึ่งมีแต่ความยากจน สุขอนามัยทรุดโทรม และการขาดแคลนการศึกษาแบบสมัยใหม่ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 255-256)

ในพ.ศ. 2473-2483 มีช่องทางที่ช่วยให้ชาวกัมพูชาเกิดสำนึกในตนเองโดยผ่านสถาบันสามแห่งด้วยกัน ได้แก่ วิทยาลัยสิวสต์ดี สถาบันพุทธ และหนังสือพิมพ์นครวัด ซึ่งก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2478 โดย ปัก เฉือน (Pach Chhoeun) และสิม วาร์ บุคคลทั้งสองคนมีอายุราว 30 ปีเศษ และต่อมาได้ร่วมกับผู้พิพากษาหนุ่มชาวกัมพูชาชื่อ ชัน จ็อก ทันท์ ทั้งสามคนได้เข้าร่วมกับสถาบันพุทธที่ต่อมา ชัน จ็อก ทันท์ ได้รับมอบหมายให้เป็นบรรณารักษ์ของสถาบัน เข้าร่วมกับสถาบันดังกล่าวทำให้บุคคลทั้งสาม ได้ติดต่อกับผู้นำของสถาบันสงฆ์กัมพูชาและกลุ่มปัญญาชนกัมพูชา รวมทั้งกลุ่มนักวิชาการและข้าราชการฝรั่งเศสกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งนำโดยเลขาธิการของสถาบันพุทธนาม ชูชานคาร์เปลซ ซึ่งกระหายจะช่วยกลุ่มฟื้นฟูปัญญาแห่งกัมพูชา จุดยืนของกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์นครวัด คือการเชิดชูชาวกัมพูชาโดยไม่มีการต่อต้านของชาวฝรั่งเศสแม้แต่น้อย แต่คัดค้านการยึด

ครองงานราชการในกัมพูชาของชาวเวียดนาม การครอบครองการค้าของชาวจีน และการไม่มีงานที่เหมาะสมให้แก่ชาวเขมรที่ได้รับการศึกษา บทบรรณาธิการยังประณามการชุดรีดดอกเบ็ญของพ่อค้าชาวจีนในชนบท การประวิงเวลาของฝรั่งเศสที่จะปฏิรูประบบการศึกษา การขาดแคลนเงินกู้สำหรับชานากัมพูชา และการให้เงินเดือนต่ำแก่ข้าราชการกัมพูชา สิ่งสำคัญไปกว่านั้นก็คือ หนังสือพิมพ์ยังได้เพิ่มช่องว่างระหว่างประวัติศาสตร์และความใฝ่ฝันของชาวกัมพูชาในด้านหนึ่ง ชาวเวียดนามในอีกด้านหนึ่ง แต่ในแง่ของบริบททางประวัติศาสตร์ ความสำคัญของหนังสือพิมพ์นครวัดก็คือ นับเป็นครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2406 ที่มีการแลกเปลี่ยนทัศนระหว่างฝรั่งเศสกับบริวารที่ถูกกล่าวหาว่า “กึ่งหลับกึ่งตื่น” และขุนนางกัมพูชา ในช่วงแรก ๆ เช่น ใน พ.ศ. 2480 ยอดพิมพ์จำหน่ายของหนังสือพิมพ์สูงกว่า 5,000 ฉบับต่อครั้ง ซึ่งแน่นอนว่าจำนวนผู้อ่านจะต้องสูงกว่านั้น ในเบื้องต้นดูเหมือนกลุ่มคนหนุ่มในกัมพูชาซึ่งเป็นข้าราชการในระดับล่าง และได้รับการศึกษาอย่างน้อยที่สุดส่วนหนึ่งจากระบบการศึกษาแบบฝรั่งเศส พวกนี้ส่วนใหญ่อยู่ที่กรุงพนมเปญจากบันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ขณะนั้นของ บุนจัน มูล ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชั้นสูงในสาธารณรัฐเขมร ได้ย้าว่าเป้าหมายของหนังสือพิมพ์ก็คือการปลุกชาวกัมพูชาให้ตื่น และนี่เป็นภาพลักษณ์ของหนังสือพิมพ์มาจนถึงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อ ชัน จ็อก พันท์ กลับมาจากการลี้ภัยและได้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ของกลุ่มชาตินิยมอีกฉบับหนึ่งมีชื่อว่า ชะแมร์โกรก (หรือเขมรตื่น) หนังสือพิมพ์นครวัดนับว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นการให้โอกาสชาวกัมพูชาได้อ่านข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลกภายนอกในภาษาของตนเองเป็นครั้งแรก (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 257)

การรวมกลุ่มเขมรอิสระอินโดจีนภายใต้การยึดครองของฝรั่งเศส ได้ก่อให้เกิดการต่อสู้กู้ชาติขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเวียดนาม ลาว หรือกัมพูชา ขบวนการนี้เป็นการรวมตัวกันของประชาชนทุกชนชั้น ที่พร้อมใจกันเพียรหาอิสรภาพ ไม่ว่าจะเป็นปัญญาชน ชาวไร่ ชาวนา หรือแม้แต่คนที่เคยติดคุกติดตะรางมาก่อนก็ตาม ถ้าจะย้อนไปถึงกลุ่มที่เคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสกลุ่มแรก ๆ ของกัมพูชา ในจำนวนมากหลายกลุ่มนั้น คงต้องพูดถึงกลุ่มของเซ็ง จ็อก 8 พันท์ (Son Ngoc Thanh) ที่รู้จักกันในนามกลุ่ม “เขมรเสรี” ยุคแรก กลุ่มนี้ตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2472 และกลุ่มของบัว ฮอน ในปี พ.ศ. 2475 (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 61)

สำหรับขบวนการ “เขมรอิสระ” นั้น ถือกำเนิดโดยประเทศไทย ที่กรุงเทพฯ ในระหว่างการเกิดข้อพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส พ.ศ. 2483 ผู้ก่อตั้งคือ ปก กุณ (Poc Khun) มีชื่อไทยว่าวิบูล ปกมนตรี หรือพระยาพิเศษพานิช เป็นคนเขมรโดยกำเนิด เป็นบุตรของนักออกญาหมามนตรีอดีตเสนาบดีกระทรวงวังของกัมพูชาซึ่งมีตำแหน่งเทียบเท่าตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทย ต่อมาได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ได้สมรสกับฉ้ออัน อภัยวงศ์ บุตรสาวของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) ฉ้ออัน เป็นน้องสาวต่างมารดาของนายควง อภัยวงศ์ ดังนั้น ปก กุณจึงมีศักดิ์เป็น

น้องเขยของควง อภัยวงศ์ ส่วนรองหัวหน้าได้แก่ นายเต๊ะ ลิ่มตระกูล นายคาบ ชวน เข้มเพชรหรือคาบ ฌวน (Dap Chhuon) รับราชการตำรวจในจังหวัดพระตะบอง และนายสุล วงษาภาพโดยมีอิทธิพลอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 61-65)

เบน เคียร์เนน (2547) กล่าวว่าภารกิจก่อเกิดของ “เขมรอิสระ” ภายใต้การนำของ ปก กุณนูน ถูกจัดตั้งขึ้นโดยคำแนะนำจากหลวงอคุณเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ และรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจว่า ไม่ใช่สายลับของฝรั่งเศสในไทย ส่วนกองกำลังของเขมรอิสระ” กลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นตำรวจที่หนีราชการมาจากจังหวัดพระตะบอง ต่อมาได้มีการจัดตั้ง “เขมรอิสระ” กลุ่มใหม่ขึ้น นำโดยอดีตพระภิกษุ 2 รูป ชื่อ อาจารย์เม็ญญ หรือ เซ็ง ร็อก มิญ และอาจารย์สทหรือ ตู สามุต แต่หลังจากการจลาจลในกรุงพนมเปญ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2485 ทั้งคู่ได้หลบภัยไปอยู่ที่กัมปงชนังและพระตะบอง อาจารย์ทั้งสองได้จัดตั้งกลุ่มต่อต้านจีนที่นั่น และถือเป็นผู้นำบุกเบิกรุ่นแรก ๆ ของขบวนการคอมมิวนิสต์ในกัมพูชา

ผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีต่อพัฒนาการของขบวนการชาตินิยมในอินโดจีนนั้นแตกต่างมีลักษณะที่แตกต่างจากดินแดนส่วนอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ เนื่องจากฝรั่งเศสเป็นมหาอำนาจเพียงชาติเดียวในภูมิภาคนี้ที่ยังคงควบคุมดินแดนอาณานิคมของตนไว้ได้ตลอดช่วงเวลาสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝรั่งเศสสามารถรักษาอาณานิคมได้เนื่องจากยินยอมให้ญี่ปุ่นเข้ายึดครองและไม่ประกาศสงครามกับญี่ปุ่น ในอินโดจีนนั้น ฝรั่งเศสได้พยายามระงับแนวคิดและกิจกรรมของพวกชาตินิยม ด้วยการจัดให้มีตำรวจลับคอยติดตาม ทั้งเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนในการบริหารและยินยอมให้มีเสรีภาพในบางส่วน ในกรณีของกัมพูชา อาจกล่าวอ้างได้ว่าการให้เสรีภาพและเหตุการณ์หลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องกับเสรีภาพดังกล่าว ได้ก่อกำเนิดกลุ่มผู้นำของกัมพูชาชาตินิยมในสภาพที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จนกระทั่งถึงต้นทศวรรษที่ 2420 มี 5 เหตุการณ์สำคัญด้วยกัน ได้แก่ สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับไทย ใน พ.ศ. 2483-2484 พระราชพิธีราชาภิเษกเจ้าสีหนุ พระราชนัดดาของเจ้ามณีนวดี ใน พ.ศ. 2484 การเดินขบวนของพระสงฆ์ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2485 วิกฤตการณ์ของการใช้อักษรโรมันในปีถัดไป และการรัฐประหารต่อต้านญี่ปุ่นในวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2488 ซึ่งเป็นการสลายอำนาจปกครองของฝรั่งเศสทั่วทั้งภูมิภาคอินโดจีน การดำเนินนโยบายที่ยืดหยุ่นของฝรั่งเศสในกัมพูชาได้แก่ การขึ้นเงินเดือน และการกระจายความรับผิดชอบให้แก่ข้าราชการที่เป็นข้าราชการที่เป็นชาวพื้นเมืองการสนับสนุนให้เพิ่มสำนึกในเอกลักษณ์แห่งชาติโดยเชื่อมโยงเข้ากับอุดมการณ์ของกัมพูชาในยุคเมืองพระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และการจัดตั้งองค์กรของกลุ่มเยาวชนทหารตามแบบแผนของรัฐวิชัย กลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้ให้ประสบการณ์การรวมกลุ่มนอกระบบครั้งแรกแก่เยาวชนกัมพูชานับพัน ๆ คน นอกเหนือจากการสังกัดสถาบันสงฆ์ แต่รัฐบาลนี้ก็กักตุนเช่นกัน ในตอนปลาย พ.ศ.

2483 องค์การที่มาจากกรเลือกตั้ง (โดยเฉพาะองค์การที่สำคัญ ๆ ในเวียดนามใต้) ได้ถูกยกเลิกทั่วภูมิภาคอินโดจีน เนื่องจากองค์การเหล่านี้ได้แสดงการต่อต้านฝรั่งเศสอย่างเปิดเผยมากขึ้น หนังสือพิมพ์นครวัด ถูกตั้งปิดใน พ.ศ. 2485 ชาวแกมพูชามากกว่าสามสิบคนถูกคุมขังเป็นเวลานาน ภายหลังจากการเดินขบวนของพระสงฆ์ ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้สร้างผลกระทบที่ยิ่งใหญ่ที่สุดต่อกลุ่มผู้นำขบวนการชาตินิยมของแกมพูชาในช่วงทศวรรษตั้งแต่ พ.ศ. 2483-2493

สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับไทยได้เกิดขึ้นตอนปลาย พ.ศ. 2483 เนื่องจากรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงครามซึ่งสนับสนุนญี่ปุ่น ตระหนักถึงความอ่อนแอทางการทหารของฝรั่งเศส จึงฉวยโอกาสเรียกร้องดินแดนในแกมพูชาและลาว ซึ่งไทยเคยยกให้กับฝรั่งเศสตั้งแต่ตอนต้นศตวรรษ ปฏิบัติการครั้งนี้สอดคล้องกับนโยบายชาตินิยมของไทยในเวลานั้นในการสู้รบทางบกของกองกำลังฝรั่งเศสซึ่งมีอาวุธโหดปรกรณ์ไม่เพียงพอ ต้องพ่ายแพ้แก่ฝ่ายไทยหลายครั้ง อย่างไรก็ตามสำหรับการรบทางทะเลนั้นฝรั่งเศสได้รับชัยชนะครั้งสำคัญเหนือกองทัพเรือของไทยในเดือนมกราคม พ.ศ. 2484 ฝ่ายญี่ปุ่นบังคับให้ฝรั่งเศสไปเจรจาตกลงที่กรุงโตเกียว ผลของการเจรจาทำให้ฝรั่งเศสต้องยกดินแดนพระตะบอง เสียมราฐทั้งหมด และบางส่วนของลาว ซึ่งรวมแล้วมีพื้นที่มากกว่า 65,000 ตารางกิโลเมตร (25,000 ตารางไมล์) ให้แก่ไทยเพื่อแลกกับเงินที่ไร้ค่าจำนวน 6 ล้านเปี้ยด (Carles Robequain, The economic Development of French Indo-china (Oxford, England, 1944, p. 366) ในช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดมีขบวนการเรียกร้องดินแดนของประเทศสยามคืนโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คนไทยเกาะกงต่างพอใจโดยหวังว่าจะได้กลับคืนมาเป็นไทยอีกครั้ง อย่างไรก็ตามการลงนามในอนุสัญญาสันติภาพที่กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2484 มิได้มีการพูดถึงปัจเจกชนแต่อย่างใด ความหวังที่จะได้กลับมาเป็นของไทยกลายเป็นเพียงความฝัน (ประ โยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 129-137)

ฝรั่งเศสได้พยายามจะคงเมืองพระนครไว้เพื่อแสดงการพิทักษ์ชาวแกมพูชา แต่การสูญเสียดินแดนที่น่าอับอายทำให้เจ้ามณีนวาศทรงขึ้นข่มพระทัยมากจนพระองค์ทรงปฏิเสธที่จะพบกับเจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศส หรือมีรับสั่งกับผู้ใดด้วยภาษาฝรั่งเศส ตลอดระยะเวลาที่เหลืออีกสองสามเดือนก่อนสิ้นพระชนม์ชีพ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 261)

การเสด็จขึ้นครองราชย์ของเจ้าสีหนุ กษัตริย์หนุ่มน้อยในเดือนเมษายน พ.ศ. 2484 และทรงได้รับการราชาภิเษก ในเดือนตุลาคมปีเดียวกันนั้น ดูไม่น่าจะเป็นผู้ที่ขึ้นมา มีอำนาจเหนือเมืองแกมพูชาในอีกครึ่งศตวรรษต่อมา แม้ว่าเจ้าสีหนุจะทรงเป็นนักเรียนที่เรียนดี และทรงเป็นนักดนตรีที่มีฝีมือ แต่ไม่เคยเตรียมพระองค์เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ จึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในช่วงปีแรก ๆ ร่วมกับที่ปรึกษาชาวฝรั่งเศสอย่างใกล้ชิด นับเป็นช่วงเวลาที่ทรงอยู่ภายใต้อำนาจของฝรั่งเศส ซึ่งพวกชาตินิยมแกมพูชาได้วิพากษ์อย่างรุนแรงตั้งแต่นั้นและในเวลาต่อมา ในช่วงสองสามเดือน

แรกของการครองราชย์ เจ้าสีหนุทรงพยายามปฏิรูปประเทศอย่างละมุนละม่อม ซึ่งเป็นความตั้งใจที่จะปกป้องกันภาพพจน์ของพระองค์ต่อชาวกำพูชา และเพื่อชดเชยการที่พระอัยกาของพระองค์ได้ทรงปล่อยปละละเลยพวกเขาในช่วงเดือนท้าย ๆ ของรัชสมัย มีการยกเลิกการถวายฝิ่นซึ่งเป็นบรรณาการประจำปีจากฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตามความอ่อนแอทางการทหารของฝรั่งเศสและความเห็นใจของญี่ปุ่นต่อขบวนการต่อต้านลัทธิอาณานิคมซึ่งมีอยู่ทั่วภาคเอเชียอาคเนย์ใน พ.ศ. 2485 นั้นเป็นสิ่งที่สังเกตได้ในกลุ่มปัญญาชน พวกเขาจำนวนมากเป็นสมาชิกของกลุ่มสงฆ์ซึ่งมีการคบหากลุ่มหนังสือพิมพ์ นครวัดและสถาบันพุทธระหว่าง พ.ศ. 2482 และ 2884 แนวทางของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้สนับสนุนญี่ปุ่นและต่อต้านลัทธิอาณานิคมอาจสรุปได้ว่ามีการติดต่อให้ความช่วยเหลือ โดยมิ ชัน ง็อก ทันท์ และพรรคพวกเป็นผู้พยายามดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพในที่สุดการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มชาตินิยมกำพูชาและฝรั่งเศสได้เกิดขึ้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2485 ในเหตุการณ์การเดินทางของพระสงฆ์ (V. M. Reddi, a history of the Cambodian Independence Movement 1863-1995 (Tirupati, 1971), pp. 82-84; Bunchhan Muul, Kuk niyobay [ลูกการเมือง] (Phnom Penh, 1971) หนึ่งในจำนวนสงฆ์เหล่านี้ ได้แก่ พระเฮม เฉียว (Hem Chieu) (พ.ศ. 2441-2486) ครูโรงเรียนสอนภาษาบาลีชั้นสูงในกรุงพนมเปญซึ่งถูกรวมอยู่ในกลุ่มต่อต้านฝรั่งเศส เมื่อท่านเสนอแผนทำรัฐประหารที่คลุมเครือต่อกองกำลังอาสามัคร อาสามัครที่นิยมฝรั่งเศสคนหนึ่งได้รายงานชื่อของท่าน ทำให้ท่านถูกจับกุมพร้อมกับพระสงฆ์อีกองค์หนึ่งเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2485 พระเฮม เฉียว เป็นสมาชิกสำคัญของสถาบันสงฆ์ และการที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองจับกุมท่านโดยไม่ได้รับอนุญาตให้ลาสิกขาบทตามจารีต นับว่าได้ลบหลู่พระสงฆ์อื่น ๆ พร้อมกับเปิดโอกาสให้กลุ่มชาตินิยมของหนังสือพิมพ์นครวัดรวมตัวกัน อีกสามวันต่อมากลุ่มชาตินิยมได้ดำเนินการเจรจาลับกับญี่ปุ่น เพื่อขอทุนสนับสนุนให้กลุ่มต่อต้านฝรั่งเศสเดินทางเพื่อแสดงการสนับสนุนพระสงฆ์ที่ถูกจับกุม จากข้อมูลของ ชัน ง็อก ทันท์ เจ้าหน้าที่ชั้นสูงของญี่ปุ่นในไซ่งอน (ซึ่งมีอำนาจเหนือเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นในพนมเปญ) ได้ตกลงในระดับหนึ่งที่จะสนับสนุนด้านการเงินให้แก่การเดินทางของชาวกำพูชาตามที่กำหนดไว้วันที่ 20 กรกฎาคม (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 264)

เข้าวันนั้นมีประชาชนกว่า 1,000 คน และครั้งหนึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ได้เดินทางไปตามถนนสายหลักของกรุงพนมเปญ มุ่งสู่สำนักงานข้าหลวงใหญ่นาม ฌอง เดอ ลองส์ เพื่อเรียกร้องให้ปล่อยตัวพระเฮม เฉียว ผู้เดินทางถูกกวาดจับโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจชาวฝรั่งเศส กำพูชา และเวียดนาม บัก เฉือน บรรณาธิการของหนังสือพิมพ์นครวัด เป็นผู้กระตือรือร้นในการนำขบวน และถูกจับกุมขณะยื่นหนังสือเรียกร้องต่อเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส ภายในที่ทำการของข้าหลวง บัก เฉือน ถูกไต่สวนอย่างรวดเร็วในอีกไม่กี่วันต่อมาพร้อมกับผู้เดินทางคนอื่น ๆ ที่ถูกรวบตัวไว้ได้

เขาถูกตัดสินประหารชีวิตและเปลี่ยนเป็นจำคุกตลอดชีวิตโดยการตัดสินใจของรัฐบาลวีซี ซึ่งเป็นมาตรการเดียวกับการตัดสินฆาตกรในคดีบาร์เคซ เหตุการณ์ที่เกิดก่อนหน้านี้นี้เมื่อสิบเจ็ดปีที่แล้ว ชัน จ็อก ทันท์ ซึ่งต่อมาได้ยอมรับว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการวางแผนในการเดินขบวน ได้หลบซ่อนตัวอยู่ในพนมเปญหลายวันก่อนที่จะหลบหนีไปอยู่ที่พระตะบอง ซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของไทย ในต้น พ.ศ. 2486 เขาได้ลี้ภัยอยู่ที่กรุงโตเกียวและพำนักอยู่นั้นนานสองปีนาน ๆ ครั้งจึงได้เขียนจดหมายอย่างเสรีาสร้อยสั้นหวังถึงกลุ่มเพื่อนชาตินิยมในพระตะบอง วิงวอนให้รักษาประกายไฟแห่งกลุ่มชาตินิยมไว้สัญญาที่จะคงความร่วมมืออย่างระมัดระวังกับญี่ปุ่นต่อไป ความล้มเหลวของการเดินขบวนชี้ให้เห็นว่า ชัน จ็อก ทันท์และเพื่อนร่วมงานของเขาตั้งความหวังไว้กับความช่วยเหลือของญี่ปุ่นสูงเกินไป และประเมินกำลังของฝรั่งเศสต่ำเกินไป

ช่วงเวลาของสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กัมพูชาเกี่ยวข้องอยู่นั้นนับว่ามีความสำคัญต่อการเติบโตของลัทธิชาตินิยมกัมพูชา ดังเช่นเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2486 ข้าหลวงฝรั่งเศสชื่อ ยอร์จ โกดิเยร์ ได้ประกาศความตั้งใจจะเปลี่ยนพยัญชนะกัมพูชาทั้งหมด 45 ตัว ซึ่งกัมพูชาปรับรูปแบบมาจากอักษรอินเดียในยุคกลางให้เป็นตัวอักษรโรมัน โดยมี ยอร์จ เซเคส์ เป็นผู้รับผิดชอบการถ่ายตัวภาษามีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าระบบใหม่นี้สามารถคงระบบการออกเสียงในภาษาเขมรได้ดี โกดิเยร์และเพื่อนร่วมงานของเขาได้มองการปฏิรูปนี้เป็นก้าวที่จะไปสู่ “การทำให้ทันสมัย” พวกเขา มองระบบที่เข้าใจได้ชัดเจนนี้เป็นสิ่งที่ดี อย่างไรก็ตามชาวกัมพูชาจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสงฆ์ มองว่าการปฏิรูปนี้เป็นการโจมตีการศึกษาแบบจารีต และทั้ง ๆ ที่มีการไม่เห็นด้วยดังกล่าว ฝรั่งเศสก็ยังคงผลักดันการปฏิรูปนี้อย่างแข็งขันในช่วง พ.ศ. 2487-2488 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้ตัวอักษรโรมันสำหรับสิ่งพิมพ์ของรัฐบาลและในโรงเรียน อย่างไรก็ตามเมื่อญี่ปุ่นได้ขับไล่ฝรั่งเศสออกไป ปฏิบัติการครั้งแรกของรัฐบาลเอกราชกัมพูชาชุดใหม่ก็คือการยกเลิกใช้ตัวอักษรโรมันในภาษาเขมรอีก เพราะสิ่งที่ฝรั่งเศสมองว่าเป็นการปรับปรุงที่ดี ชาวกัมพูชากลับมองว่าเป็นการบั่นทอนคุณลักษณะที่สำคัญในอารยธรรมของตน ซึ่งหมายรวมถึงสิ่งที่มีมาตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร โดยจะทำให้สังคมกัมพูชาเป็น “สังคมที่ไม่มีประวัติศาสตร์ ไม่มีคุณค่า ไม่มีจริยธรรม และไม่มีแบบแผนประเพณี” (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 267)

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ที่ภูมิภาคอินโดจีนได้ปลดอาวุธกองกำลังฝรั่งเศส และให้เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสออกจากตำแหน่ง ในวันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2488 เจ้าสีหนุได้ประกาศเอกราชของกัมพูชา เพื่อตอบสนองการเรียกร้องอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น และได้เปลี่ยนชื่อประเทศจาก “กัมโพช” ในภาษาฝรั่งเศสเป็นกัมพูเจีย ตามคำอ่านออกเสียงในภาษาเขมร

ภายหลังจากที่ประกาศเอกราชกัมพูชาเพียงสองสัปดาห์ ชาวเวียดนามที่พำนักอยู่ในเมืองได้ก่อการจลาจลต่อต้านฝรั่งเศส ด้วยเหตุที่เกิดข่าวลือว่าพวกฝรั่งเศสตั้งใจจะฆ่าหรืออย่างน้อยก็คุมขัง

ชาวเวียดนามทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ด้วยความกังวลใจต่อความรุนแรง จากเหตุการณ์ปะท้วงต่าง ๆ ญีปุ่นจึงเข้าแทรกแซงโดยอยู่ข้างฝรั่งเศส และจัดให้ชาวฝรั่งเศสเข้าอยู่ภายใต้การอารักขาของตลอดช่วงเวลาที่เหลืออยู่ของสงคราม ในต้นเดือนเมษายน ขณะมีคำร่ำกับกองทหารอาสารุ่นใหม่ของกัมพูชา เจ้าสีหนุทรงประณามกองกำลังฝรั่งเศสซึ่งไม่เต็มใจช่วยญีปุ่นป้องกันกัมพูชาจาก “ศัตรู” ที่ไม่ได้ระบุนาม พระองค์ยังทรงปลุกเร้าชาวกัมพูชาให้ “ตื่น” ขึ้น มีการเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีจากชาวฝรั่งเศสเป็นเขมร อย่างไรก็ตาม “ความเป็นเอกราช” ยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากกองกำลังของญีปุ่นยังคงอยู่ในกัมพูชา ในขณะเดียวกันในช่วงฤดูร้อนแห่ง พ.ศ. 2488 กลุ่มปัญญาชนกัมพูชาได้รวมตัวกัน แทรกอยู่ระหว่างสถาบันกษัตริย์ และมหาอำนาจอาณานิคมหรือมหาอำนาจอาณานิคมกลุ่มใหม่ ดังเช่นที่กลุ่มปัญญาชนกัมพูชาในช่วงปี พ.ศ. 2513 และ 2518 ที่ได้ปฏิบัติการในเวลาต่อมา (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 268-269)

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2488 ทั้งเซ็ง จ็อก มิญและตุ สามุต ได้ปฏิบัติงานร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Indochinese Communist Party: ICP) ในเวียดนาม โดยการทำหน้าที่คัดเลือกบรรดาเขมรที่อยู่ในดินแดนเวียดนามที่รู้จักกันในชื่อของ “เขมรกรอม - Khmer Krom” บนพื้นฐานความร่วมมือในการต่อต้านจักรวรรดินิยม และได้ใช้เงินกองทุนเวียดนามที่เดินทางเข้าไปซื้ออาวุธในไทย โดยประสานงานกับคณะกรรมการ “เขมรอิสระ” ของปก กุณ รวมทั้งคัดเลือกผู้สนับสนุนเพิ่มเติมในจังหวัดพระตะบองและเสียมราฐภายใต้การปกครองของไทย

ช่วงเวลาตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. 2488 นับเป็นครั้งแรกที่กลุ่มอุดมการณ์รักชาติกัมพูชาได้รับเสรีภาพ และเป็นครั้งแรกที่ชาวกัมพูชาได้รับการสนับสนุนให้รวมกลุ่มการเมือง ในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 เจ้าสีหนุได้เสด็จเป็นประธานในการชุมนุมเพื่อระลึกถึงการเดินขบวนของพระสงฆ์ใน พ.ศ. 2486 พระองค์ทรงร่วมงานตามคำกราบทูลของ ปัก เฉือน ซึ่งเพิ่งได้รับอิสรภาพจากการคุมขัง และ ชัน จ็อก ทันท์ เพิ่งกลับจากการลี้ภัยที่โตเกียว มีการกล่าวปราศรัยต่อที่ชุมนุมโดยผู้ซึ่งมีไชพระมหากษัตริย์ได้สร้างความพอใจให้แก่ฝูงชนที่เป็นชาวกัมพูชาผู้รักชาติ ด้วยการกล่าวอ้างถึงกบฏต่อต้านสถาบันพระมหากษัตริย์ใน พ.ศ. 2403-2413 การกบฏใน พ.ศ. 2427-2429 วิกฤตการณ์ใน พ.ศ. 2459 วิกฤตการณ์บาร์เดซ และการเดินขบวนของสงฆ์ใน พ.ศ. 2485 นอกจากการต่อต้านฝรั่งเศสแล้ว กระแสลัทธิชาตินิยมกัมพูชาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกกระแสหนึ่งเป็นความรู้สึกต่อต้านชาวเวียดนาม โดยได้รับการสนับสนุนจากทางราชการได้มีการปะทะกันขึ้นระหว่างชาวเขมรและชาวเวียดนามที่อยู่ในอินโดจีน ในเวลานั้นเจ้าสีหนุก็ไม่ได้ทรงดำเนินการอะไรมาก

จนกระทั่งเกิดการรัฐประหารของกลุ่มต่อต้านกษัตริย์ในวันที่ 9-10 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกหัวรุนแรงของกลุ่มยุวชนกัมพูชา เช่น ปัก เฉือน และ ชัน จ็อก ทันท์

ในกลุ่มผู้ร่วมงานเจ็ดคน ซึ่งถูกฝรั่งเศสจับกุมได้ภายหลังนั้น มีสมาชิกห้าคนที่ต่อมากลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในขบวนการกองโจรต่อต้านฝรั่งเศส และสามคนในจำนวนนั้นได้เข้าร่วมกับกลุ่มที่เป็นแกนนำในพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาในปลายเดือนสิงหาคม

พอต้นปี พ.ศ. 2489 กลุ่มของปก กุณ ก็ล่มสลายเนื่องจากปัญหาความไม่ลงรอยภายในกลุ่ม แม้ว่าไทยจะพยายามพลิกฟื้นกลุ่มขึ้นมาแต่ไม่สำเร็จ และในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2489 ไทยต้องออกจากพระตะบอง เสียมราฐ และสทิงแตร ไทยจึงได้ให้การสนับสนุน “เขมรอิสระ” ภายใต้การนำของดาบ ฌวน ซึ่งชาวเขมรเชื่อว่าเป็นผู้แก้แค้นในกาฬอาคม มีอิทธิปาฏิหาริย์ และในปี 2490 เชน ญ็อก มิญ เดินทางกลับจากประเทศไทยพร้อมอาวุธ ได้จัดตั้งคณะกรรมการปลดปล่อยกัมพูชาทางตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศ

หลังจากญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้ในสงครามแล้ว กลุ่มชาตินิยมได้รวมตัวกันเดินขบวนและสามารถดึงดูดประชาชนเข้าร่วมได้ถึง 30,000 คน ซึ่งรวมทั้งสมาชิกอาสาสมัครติดอาวุธ และสมาชิกของกลุ่มชุมชนต่าง ๆ อีกสี่วันต่อมาการหยั่งเสียงซึ่งจัดทำโดย ชัน ญ็อก ทันท์ อ้างว่าผลการออกเสียงสนับสนุนการประกาศเอกราช มีจำนวน 541,470 เสียงโดยมีผู้คัดค้านเพียงสองเสียง และได้มีการส่งบันทึกความทรงจำเพื่อขอความเห็นชอบไปยังกลุ่มข้าราชการ ตัวเลขการออกเสียงที่ได้มานั้นเป็นความพยายามของ ชัน ญ็อก ทันท์ ที่จะใช้สนับสนุนการต่อรองกับฝรั่งเศส ซึ่งเริ่มหวนกลับคืนสู่ตอนใต้ของอินโดจีนภายใต้การสนับสนุนในระยะแรกของสหราชอาณาจักร จนกระทั่งเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสได้จับกุมตัวชัน ญ็อก ทันท์ ในกรุงพนมเปญเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2488

หลังการลงนามในข้อตกลงชั่วคราวแล้วฝรั่งเศสก็เริ่มจัดระเบียบอาณานิคมใหม่เป็นต้นว่า รือฟีนชื่อถนนในพนมเปญ ซึ่งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นชื่อเขมรเมื่อ พ.ศ. 2488 กลับไปใช้ชื่อเดิมซึ่งฝรั่งเศสตั้งให้เกียรติแก่วีรบุรุษ และประกาศยกเลิกวันหยุดแห่งชาติที่เพิ่งกำหนดขึ้นใหม่ เช่น ฉลองชัยชนะที่เจ้าสีหนุประกาศเอกราชเมื่อ พ.ศ. 2488 และวันชุมนุมประท้วงของพระสงฆ์เมื่อ พ.ศ. 2485 ขึ้นต่อมาก็คือ การพิจารณาคดี ชัน ญ็อก ทันท์ ในข้อหาร่วมมือกับญี่ปุ่นทรยศต่อชาติ ทั้งที่จริงแล้วฝรั่งเศสไม่เคยประกาศสงครามกับญี่ปุ่น

ในบรรยากาศอย่างนี้ พระราชบัญญัติการเลือกตั้งซึ่งมีผลบังคับใช้ในฤดูร้อนปี พ.ศ. 2489 ส่งผลให้เกิดความริ้วฉานลึกซึ่งอย่างคาดไม่ถึงในหมู่ผู้นำกัมพูชา นี่เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ชาวกัมพูชาได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งพรรคการเมืองพรรคการเมืองสามพรรคเกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด

โดยในระหว่างปี พ.ศ. 2489-2490 ประเทศไทยปกครองโดยพลเรือนรัฐบาลพลเรือนที่มีนโยบายค่อนข้างแข็งกร้าว สนับสนุนด้านเศรษฐกิจแก่กองโจร ต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งก็คือต่อต้านฝรั่งเศสด้วย ตามแนวชายแดนกัมพูชามาตั้งแต่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกโค่นไปในช่วงปี พ.ศ. 2487 และในปี พ.ศ. 2488 กลุ่มเหล่านี้รวมตัวกันเป็น “เขมรอิสระ” ตั้งรัฐบาลลี้ภัยอย่างถูกละหุกัน

ในกรุงเทพฯ ตลอดเวลานั้น ไทยยังคุกคาม สรุง (เมือง) ต่าง ๆ ที่ยึดไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2484 สรุง (เมือง) เหล่านี้เป็นที่หลบภัยของผู้มีส่วนพัวพันกับการรัฐประหารเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2488 จำนวนสี่ ในสิบสองคน รวมทั้งคนอื่น ๆ ด้วย เช่น บุนจัน มูล ซึ่งมีบทบาทเมื่อครั้งพระสงฆ์ชุมนุมประท้วง และตอนนี้เดือดร้อนเพราะการกลับมาของฝรั่งเศส พรรคการเมืองใหม่ในพนมเปญกลัวไทยจะเข้าไปแทรกซึมการเมืองในกัมพูชา และที่น่ากลัวไปกว่านั้นก็คือ สถานการณ์ในเวียดนาม ที่กองโจรคอมมิวนิสต์ในภาคใต้คุกคามการปกครองของฝรั่งเศสอย่างหนัก (Ben Kiernan “Origins of khmer communism,” ใน Southeast asian affairs 1981 (Singapore, 1980), pp. 161-180; Bunchhan Muul, Charet Khmer [Khmer mores] (Phnom Penh, 1974); และ Wilfred burchett, mekong upstream (Hanoi, 1957)

ต่อมาในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2491 ขบวนการ “เขมรอิสระ” ได้จัดตั้งคณะกรรมการปลดปล่อยประชาชนกัมพูชา (Khmer Peoples’ Liberation Committee: KPLC) โดยมีดาบ ฌวน เป็นประธาน โดยมี 2 คนสำคัญที่สนับสนุนขบวนการเวียดนามห์ นั่นคือ เซียว เฮง (Sieu Heng) และฟง บุนรวต (Long Bunruot) หรือเปลี่ยนชื่อภายหลังเป็น นวน เจีย (Nuon Chea) ซึ่งเคยเรียนที่ธรรมศาสตร์และเข้าร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ก่อนที่จะไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน และได้ขึ้นเป็นเบอร์ 2 รองจากพอล พต (Pol Pot) ในพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา (Communist Party of Kampuchea) ในเวลาต่อมา ดาบ ฌวนได้นำกองกำลังเข้าสวมักตี่ต่อสมเด็จพระนโรดม สีหนุ และได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการทหารและผู้ว่าราชการจังหวัดเสียมราฐ อาจกล่าวได้ว่า ช่วงปลายปี พ.ศ. 2491 ขบวนการ “เขมรอิสระ” มีบทบาทอยู่แทบทุกซอกทุกมุมของประเทศกัมพูชา (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 68)

การเกิดขึ้นของคณะอิสระนั้น ในระยะแรกจะเห็นได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเกิดจากความสมัครใจของคนไทยเกาะกงในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ “คณะอิสระ” คนไทยเกาะกง ได้เริ่มต้นขึ้นในต้นปี พ.ศ. 2491 เช่นเดียวกัน ที่วัดสวนมะพร้าว หรือวัดพุ่มดง ซึ่งมีการจัดเทศน์มหาชาติ ผู้คนแน่นวัด ได้มีการปรากฏของคนกลุ่มหนึ่งที่ประกาศตนว่าเป็น “คณะอิสระ” ซึ่งต้องการขับไล่ฝรั่งเศสให้พ้นจากเขมร เป็นความร่วมมือระหว่างคนเวียดนามและคนเขมร หัวหน้าฝ่ายเวียดนามหรือญวน คือ นายแสวง และหัวหน้าฝ่ายเขมรคือ นายประสงค์ ได้ประกาศบอกกับคนทั้งหลายว่า พวกตนคือพวกอิสระที่จะทำการขับไล่ฝรั่งเศสให้ออกไปให้พ้นจากบ้านเมือง โดยได้ทำการร่วมกันระหว่างคนญวนและคนเขมร กลุ่มคนหนุ่มซึ่งต่อมากลายเป็นแกนนำของคนไทยเกาะกงที่ได้เข้าร่วมกับ “คณะอิสระ” มีหลายคนด้วยกัน ได้แก่ นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ นายประสาท จิตศิลป์ นายอุคร เขียวขจี นายประชา อำพล นายเข้ม ธรรมเกษตร นายใส่ กูทอง นายบัว สิงห์พันธ์ และนายนาวา (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 151)

นอกจากนี้ จา เรียง ได้กล่าวว่า “รู้จักขบวนการคณะอิสระครั้งแรกเมื่อคราวงานสารทเดือนสิบ ตอนนั้นบวชอยู่ที่วัดเนินตะเคียน เมื่อฟังการโฆษณาของ “คณะอิสระ” รู้สึกประทับใจ เนื่องจากตนเองและครอบครัวเคยถูกฝรั่งเศสกดขี่ข่มเหง ดังนั้นเมื่อลาสิกขาบทหลังออกพรรษา จึงได้สมัครเข้าร่วมกับขบวนการดังกล่าว” (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 79)

การรวมตัวของคนไทยเกาะกงได้พัฒนาไปสู่ความเป็นทางการ โดยที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนดังกล่าวทำงานอย่างต่อเนื่อง และขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ โดยมุ่งไปที่วัด เพราะวัดถือเป็นศูนย์กลางหลักของชุมชนในขณะนั้น มีการจัดตั้งทำนองอย่างเป็นระบบโดยลำดับ แต่ละหมู่บ้านที่ได้รับการจัดตั้งจะมีประธานหมู่บ้าน มีหัวหน้าฝ่ายทหาร ทำหน้าที่คัดเลือกชายฉกรรจ์มาฝึกการต่อสู้และหัวหน้าฝ่ายการคลัง ดูแลเรื่องเสบียงอาหาร

ในช่วงนั้นเอง จา เรียงก็ได้ขึ้นเป็นประธานตำบลเนินตะเคียน ทำหน้าที่จัดตั้งมวลชนต่อสู้กับฝรั่งเศส ทำให้เกาะกงในช่วงเวลานั้นปกครองโดย “คณะอิสระ” ฝ่ายหนึ่ง และรัฐบาลเขมรของฝรั่งเศสฝ่ายหนึ่ง จนในที่สุดสามารถควบคุมพื้นที่เกาะกงทั้งหมดไว้ได้ ยกเว้นเกาะเสม็ดและเกาะกะปิซึ่งกองทหารของฝรั่งเศสรักษาการณ์อยู่ การเคลื่อนไหวของคณะอิสระดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางการเมืองและการทหารนับแต่นั้นเป็นต้นมา ประสิทธิ์ จิตศิลป์ทำงานได้ดี จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานเขตเกาะกง เพราะเป็นผู้กว้างขวาง คำนึงกับชาวบ้าน มีสมัครพรรคพวกมากมาย

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การเมืองในกัมพูชาระหว่างสองพรรคการเมืองใหญ่คือ พรรคประชาธิปไตย (กรมประชาธิปไตย) ซึ่งนำโดยเจ้า สีหะวัตต์ ยุทธวงศ์ และพรรคเสรีนิยม (คณะเสรีภาพ) ซึ่งนำโดยเจ้าน โรดม นรินทร์เดช นั้นมีความแตกต่างกันอยู่มาก ความแตกต่างระหว่างเจ้าชายทั้งสองบ่งชี้ถึงความแตกต่างระหว่างทัศนคติของเขมรสองฝ่ายได้อย่างดี เจ้ายุทธวงศ์ (พ.ศ. 2455-2490) เพิ่งสำเร็จอุดมศึกษาจากฝรั่งเศส ชายของท่านเป็นชาวฝรั่งเศส ท่านต้องการให้กัมพูชาเป็นประชาธิปไตยเช่นที่ทรงเห็น และชื่นชมในประเทศฝรั่งเศส พรรคของท่านมีโครงการเรียกร้องให้เปิดการเจรจาด้วยเอกราชของกัมพูชาให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนเจ้านรินทร์เดช มีทัศนะอนุรักษนิยม ทรงเป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ที่สุดท่านหนึ่งในกัมพูชา ทรงเชื่อว่าการเมืองของกัมพูชาอยู่ที่การให้การศึกษาแก่ประชาชน ซึ่งค่อยเป็นค่อยไป และกัมพูชายังจะต้องขึ้นกับฝรั่งเศสอย่างน้อยก็อีกสักกระยะ เป็นที่เข้าใจได้ว่าราชวงศ์หลายท่านเห็นด้วยกับทัศนะนี้ พรรคที่สามคือ พรรคประชาธิปไตยก้าวหน้า นำโดยน โรดม มันทนา เป็นพรรคเล็ก ๆ หายไปจากเวทีอย่างรวดเร็ว แต่พรรคนี้ก็อนุรักษนิยมเช่นเดียวกับพรรคเสรีนิยม เป็นพรรคที่อาจได้รับความสนับสนุนจากกษัตริย์และองคมนตรีด้วย (Ollivier, “Le protectorat francais,” pp. 282-190; P. Preschez, Essai sur la democratie au Cambodge (paris. 1964), pp. 17-19; Reddi, History of the Cambodian

Independence Movement, pp. 124-126; and AOM, Combodge, 7 F 29 (4), “Etude sur l’evolution de la politique interieure et les partis politiques Khmers” (1951), passim. Chandler, *The Tragedy of Cambodian History*, Chapters 2 and 3 และดูเพิ่มใน Michael Vickery, “Looking Black at Cambodian,” ใน Ben Kiernan and Chanthou Boua (eds.), *Peasants and Politics in Kampuchea, 1942-1981* (London, 1982, pp. 89-113.)

พรรคประชาธิปไตยเป็นที่น่าสนใจของผู้คนที่ฝักใฝ่กับหนังสือพิมพ์นครวัด ในช่วง พ.ศ. 2483-2493 โดยสนับสนุนความคิดของ ปัก เฉียน และซัน จีอก ทันท์ พลังสนับสนุนส่วนใหญ่ได้ จากพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จากข้าราชการหนุ่ม ๆ จากผู้สนับสนุนขบวนการอิสระ และจากชนชั้น “ปัญญาชน” ของกัมพูชา หลักการภายในพรรคนิยมความรุนแรง เป็นพันธมิตรกับกองโจรเขมร อิสระ และในช่วงแรก ๆ นี้อาจเป็นพันธมิตรกับคอมมิวนิสต์เวียดนามด้วย ส่วนพรรคเสรีนิยมนั้นมีลักษณะตรงกันข้าม คือ มุ่งรักษาสถานะเดิม นโยบายมีความชัดเจนน้อยกว่า พลังสนับสนุนพรรคนี้ได้จากสมาชิกอาวุโสในคณะรัฐบาล จากเจ้าที่ดินที่ผู้มั่งคั่ง จากชนกลุ่มน้อยชาวจาม และผู้นำทางการค้าเชื้อสายจีน ดูเหมือนพรรคนี้มีรากฐานมั่นคงอยู่ตามจังหวัด ในหมู่เจ้าของไร่นาใหญ่ ริมแม่น้ำใกล้ ๆ กำปงจาม พลังสนับสนุนส่วนใหญ่อาจโยงไปถึงเครือข่ายการอุปถัมภ์เป็นเขต ๆ ไป

หลังจากก่อตั้งพรรคการเมืองแล้ว ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2489 ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกที่ปรึกษาเพื่อให้คำแนะนำแก่องค์พระมหากษัตริย์เกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญแห่งชาติ กวาร์้อยละหกสิบของผู้มีสิทธิออกเสียงไปลงคะแนนซึ่งเปอร์เซ็นต์ผู้ไปใช้สิทธิ์สูงกว่าการเลือกตั้งทำนองเดียวกันในประเทศ พรรคประชาธิปไตยได้ 50 ที่นั่งจาก 67 ที่นั่ง พรรคเสรีนิยมได้ 14 ที่นั่ง และผู้สมัครอิสระได้ 3 ที่นั่ง ผลการเลือกตั้งแสดงถึงความนิยมที่พรรคประชาธิปไตยได้รับจากกลุ่มผู้มีอำนาจและ “มีสิทธิออกเสียง” การเลือกตั้งครั้งนี้ก็เช่นเดียวกับการเลือกตั้งครั้งอื่น ๆ ในรอบยี่สิบปี หรือกว่านั้นต่อมา คือการที่ชาวนาออกเสียงตามคำสั่งของผู้ที่เขาต้องเชื่อฟังมาแล้วอย่างเคยชิน (Reddi, *History of the Cambodian Independence Movement*, p. 129. มีการเลือกตั้งเพิ่มเติมใน ค.ศ. 1947, 1951 และ 1995 ผู้หญิงไม่ได้รับสิทธิในการออกเสียงจนกระทั่งถึงการเลือกตั้งในปี ค.ศ. 1958) กรณีนี้ก็เช่นเดียวกับเหตุการณ์เมื่อปี พ.ศ. 2459 ชาวกัมพูชา (กรณีนี้คือ พรรคประชาธิปไตย) แสดงความสามารถในการจัดองค์กรสมาชิกได้อย่างลึกลับทุกเลเต็มที ในกรณีนี้ ผู้สนับสนุนพรรคประชาธิปไตยน่าจะได้แก่ข้าราชการท้องถิ่น ครู และสมาชิกฝ่ายสงฆ์ ส่วนผู้ออกเสียงเลือกตัวแทนฝ่ายเสรีนิยมก็คือผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจมาแต่เดิม นอกจากนี้ความสัมพันธ์อย่างลับ ๆ ระหว่างสมาชิกพรรคประชาธิปไตยบางคนกับกลุ่มอิสระ ความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ และชาวกัมพูชารักชาติ เช่น เฮม เฉียน (hem chieu) เหล่านี้อาจดึงดูดความสนใจของผู้ออกเสียงได้มากกว่า “โครงการ” สนับสนุนเจ้าที่ดินของพรรคเสรีนิยม โดยไม่ได้มีการสำรวจผลกระทบที่เกิดแก่ชนบทระหว่างที่

ฝรั่งเศสสิ้นอำนาจการปกครองในช่วงเดือนมีนาคมถึงตุลาคม พ.ศ. 2488 จะเป็นไปได้ว่ากลุ่มกองโจรซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการปราบปรามในยุคอาณานิคม ทวีจำนวนและความสำคัญขึ้นในยุคนี้ ตอนต้นปี พ.ศ. 2489 หลายคนในจำนวนนี้อ้างตัวว่าเป็นเขมรอิสระ บ้างเรียกตัวเองว่าชาวนา คนที่ห่าง ๆ อาจคิดว่ากลุ่มเหล่านี้คือกลุ่มรักชาติ

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พรรคประชาธิปไตยอ่อนแรงก็คือ ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจซึ่งก็คือชาวฝรั่งเศส ราชตระกูลชาวจีน ชาวกัมพูชาเชื้อสายจีน ต่างต่อต้านการจลาจลระส่ำระสายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการต่อสู้เพื่อเอกราชนี้ คนพวกนี้ส่วนใหญ่มีฐานะ ถ้ามีบทบาททางการเมือง พวกเขาจะสนับสนุนการปกครองของฝรั่งเศสและพรรคเสรีนิยมโดยวิธีเฉียบ ๆ ซึ่งหมายความว่า พรรคประชาธิปไตยขาดเงินทุนที่จะนำไปสนับสนุนข้าราชการ ที่จะช่วยให้ชนะการเลือกตั้ง หรือให้เงินช่วยเหลือกองกำลังก่อการจลาจล พรรคประชาธิปไตยเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ในสมัชชาแห่งชาติ แต่แท้จริงแล้วกลับเป็นกลุ่มไร้อำนาจ ไม่สามารถจูงใจกลุ่มผู้นำ ชาวฝรั่งเศส และผู้มีสิทธิเลือกตั้งซึ่งแทบไม่มีใครถามทัศนคติของพวกเขาอยู่แล้ว (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 278)

การยัดเยียดในสมัชชาแห่งชาติไว้อย่างปลอดภัย แต่ก็ถูกขัดขวางโดยรัฐธรรมนูญซึ่งเปิดช่องให้มีการแตกแยกอย่างมากมาย ทำให้พรรคประชาธิปไตยถูกตัดขาดจากชาวกัมพูชาทั่ว ๆ ไป ทั้งในแง่กายภาพ เศรษฐกิจ และภูมิปัญญา วิธีการเดียวที่พรรคประชาธิปไตยมีคือ พยายามหวังเหนี่ยวขัดขวางระเบียบขั้นตอนของรัฐบาลด้วยการปฏิเสธไม่ผ่านร่างพระราชบัญญัติ หรือให้สัตยาบัน ข้อตกลง ผลคือทำให้คณะรัฐมนตรีคณะเก่าใหม่ ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาบริหารประเทศ กระนั้นก็ตามในปลายปี พ.ศ. 2492 ได้มีการลงนามสนธิสัญญาต่อกัน โดยยินยอมให้กัมพูชามีอิสระในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ให้มีเขตทหารปกครองตนเองรอบ ๆ พระตะบองและ เสียมราฐ ในด้านการคลัง การเก็บภาษีและการทหารยังคงอยู่ในการควบคุมของฝรั่งเศส สิ่งซึ่งต่อมาเจ้าสีหนุเรียกว่า “เอกราชห้าสิบเปอร์เซ็นต์” (Reddi, n.d., pp. 165-173)

ความเสื่อมและการหมดบทบาทของพรรคประชาธิปไตยมาพร้อมกับการเติบโตของกลุ่มการเมืองฝ่ายขวาซึ่งมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์และการรวมพลังของฝ่ายซ้ายเพื่อต่อต้านอำนาจของฝรั่งเศส จนกระทั่งสามารถจัดตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นมา

วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2493 ขบวนการเขมรอิสระได้จัดการประชุมสมัชชาแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรก ผลการประชุมครั้งนั้นนำไปสู่การตั้ง “สมาคมเขมรอิสระ” (United Issarak Front: UIF) โดยมีเจ็ง จ็อก มิญ เป็นผู้นำกลุ่ม ต่อมาซัน จ็อก ทันท์ เดินทางกลับกัมพูชา เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2494 หลังจากกลับมาอยู่พนมเปญได้ไม่นาน ซัน จ็อก ทันท์ ได้ออกหนังสือพิมพ์ชื่อ ขะแมร์ โกรก (เขมรตื่น) เขาชี้แจงเกี่ยวกับชื่อหนังสือไว้ฉบับแรกว่า “เรารู้ว่าประชาชนชาวกัมพูชา ซึ่งถูกวางยาสลบมานานได้ตื่นขึ้นแล้ว... ไม่มีอุปสรรคใดจะสามารถหยุดยั้งไม่ให้เกิดการตื่นนี้ก้าวไปข้างหน้า”

(Reddi, History of the Cambodian Independence Movement, p. 183) ผลจากการประชุมครั้งนี้ได้มีการจัดตั้งแนวร่วมกลุ่มอิสระสามัคคี (Unifind issarak front) ซึ่งแกนนำส่วนใหญ่ก็คือ สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนเชื้อสายเขมร ข้อมูลประวัติศาสตร์คอมมิวนิสต์กัมพูชาซึ่งเตรียมการกันในปี พ.ศ. 2516 กล่าวว่าตอนนั้นมีสมาชิกอยู่เพียงสี่สิบคนแต่ตามที่ เบน เคียร์ อ้างไว้ สมาชิกอีกนับร้อยได้รับภาษีฝึกฝนในโรงเรียนการเมืองของคอมมิวนิสต์ ซึ่งตั้งขึ้นโดยความอุปถัมภ์ของเวียดนามมาแล้วตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2490 ต่อมาในปี พ.ศ. 2494 พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน ได้มีมติสลายตัวโดยแตกออกเป็น 3 พรรค คือ พรรคประชาชนปฏิวัติลาว (Lao People's Revolutionary Party) พรรคคนงานเวียดนาม (Vietnam Workers' Party) พรรคประชาชนปฏิวัติเขมร (Khmer People's Revolutionary Party: KPRP) สำหรับพรรคคอมมิวนิสต์ในกัมพูชานี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการคอมมิวนิสต์ในกัมพูชา ผู้นำพรรคคือ เซ็ง จ็อก มิญ และตุ สามุต สมาชิกส่วนใหญ่ของพรรคเมื่อแรกตั้งส่วนใหญ่เป็นชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในกัมพูชา ทางพรรคได้ประกาศเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2494 เป็นวันก่อตั้งพรรค พรรคประชาชนปฏิวัติเขมรได้เข้าร่วมกับขบวนการ “เขมรอิสระ” อื่น ๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2495 สามารถยึดครองพื้นที่ถึง 1 ใน 6 ของกัมพูชา และขยายอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ได้ถึงครึ่งหนึ่งของประเทศภายใน 2 ปีถัดมา ช่วงกลางทศวรรษระหว่างปี พ.ศ. 2493-2502 พรรคประชาชนปฏิวัติเขมร ได้แบ่งการทำงานออกเป็น 2 ฝ่าย คือเขตเมือง นำโดย ตุ สามุต และเขตชนบท นำโดย เซียว เสง ทั้งสองฝ่ายมีแนวคิดที่ขัดแย้งกันในเรื่องของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ฝ่ายตุ สามุต ซึ่งใกล้ชิดกับเวียดนามเหนือ มองสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นแนวร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อการปลดปล่อยเวียดนามใต้ ขณะที่ฝ่ายกองกำลังในชนบทต้องการโค่นล้ม “ศักดินา” (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 93-94)

จากนั้นไม่นาน คือเมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2496 ชัน จ็อก ทันทน์ หนีไปจากพนมเปญ พร้อมด้วยเครื่องรับส่งวิทยุและอาจมีผู้ติดตาม ซึ่งบางคนมีอาวุธ ราวร้อยละ สี่ที่สำคัญที่สุดคือ ปัญญาชนฝ่ายซ้ายชื่อ เอีย ลีเซา ภายในหนึ่งเดือน ชัน จ็อก ทันทน์ ตั้งศูนย์บัญชาการหลายจุดตามชายแดนไทยทางภาคเหนือของเสียมราฐ รวมกำลังกับกลุ่มกองโจรอิสระภายใต้การนำของ แก้ว ตัก ในระหว่าง พ.ศ. 2496 ชัน จ็อก ทันทน์และผู้สนับสนุนได้รับความช่วยเหลือมากมายจากหน่วยสืบราชการลับไทย เขานำอุดมการณ์แบ่งหน่วยปกครองอย่างหลวม ๆ ซึ่งเขาเรียก “สังคมนิยมแห่งชาติ” มาทดลองใช้ “เขตปกครอง” ของตน ไม่อาจรู้แน่ชัดว่าเขาเชื่อว่าการลี้ภัยไปอยู่ในป่าเขากัมพูชาครั้งนี้ จะยังทำให้เขาสามารถควบคุมขบวนการอิสระได้เหมือนตอนกลับสู่พนมเปญอย่างผู้ชนะหรือไม่ แต่ความพยายามที่จะเอาชนะฝ่ายกองโจรที่สนับสนุนคอมมิวนิสต์ของเขาไม่ประสบผลสำเร็จ มีคนเพียงไม่กี่ร้อยคนที่ติดตามเขาเข้าป่า ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนพวกอุดมคตินิยมระดับมัธยมปลาย หลังการได้เอกราชแล้ว ความสำคัญของเขาได้ลดลงพร้อมกับจำนวนผู้ติดตาม ปลาย พ.ศ. 2493 ถึง พ.ศ.

2503 เขาร่วมมือกับไทยและเวียดนามอย่างลับ ๆ ในความพยายามที่จะบ่อนทำลายเสถียรภาพของรัฐบาลเจ้าสีหนุ (Donald Lancaster, *The Emancipation of French Indo-China* (Oxford, 1961), p. 272, และ Herz, *Short History of Cambodia*, pp. 84-85. ดูเพิ่มเติมใน M. Laurent. L.'armee au Cambodge et dans les pays en voie de developpement en Sud Est Asiatique (Paris, 1968, pp. 283-291)

ถึงจุดนี้ความเติบโตของฝ่ายซ้ายหัวรุนแรงกัมพูชาในปี พ.ศ. 2496 กลุ่มกองโจรภายใต้การสนับสนุนของฝ่ายคอมมิวนิสต์ และปฏิบัติการร่วมกับขบวนการเวียดนามสามารถยึดพื้นที่ได้อาจจะหนึ่งในหกของกัมพูชา ตรีงกองกำลังของฝรั่งเศสหลายพันคนไว้ได้ สองปีต่อมา คือในช่วงการประชุมที่เจนีวา มีผู้ประมาณการว่าพวกเขาควบคุมพื้นที่ได้กว่าครึ่งประเทศ ย้อนกลับไปเมื่อมีการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนขึ้นที่ฮองกงในปี พ.ศ. 2473 นั้น ไม่มีสมาชิกชาวกัมพูชาร่วมด้วยเลย และจริงๆ แล้วมีคนเชื้อสายเขมรจำนวนน้อยมากเข้าเป็นสมาชิกพรรคนี้ ก่อนสงครามโลกครั้งที่สองจะยุติ แต่ระหว่างปี พ.ศ. 2488-2490 กองกำลังเวียดนามที่พยายามสนับสนุน “การต่อสู้เพื่อปลดปล่อย” ในลาวและกัมพูชาพร้อม ๆ กับ รัฐบาลไทยก็มีนโยบายช่วยเหลือกองโจรต่อต้านฝรั่งเศสในอินโดจีนทุกกลุ่มให้เขมรอิสระปฏิบัติการตลอดแนวชายแดนไทย และในเขตใต้การยึดครองของไทยคือ เสียมราฐและพระตะบอง นอกจากนี้ก็ยังช่วยกลุ่มคนที่ในเวลาต่อมารวมตัวกันเป็นทั้งฝ่ายซ้าย และฝ่ายขวา รวมถึง ชัน ร็อก มินห์ ชิว เฮง และตุ สมุท ไว้ด้วย

ซึ่งมีปัจจัยทางการเมืองสำคัญที่มีผลต่อการรวมตัวดังกล่าวคือ การตกอยู่ภายใต้อำนาจนิกมของฝรั่งเศส ประมาณการได้ว่าในปี พ.ศ. 2495 กองกำลังอิสระภายใต้ความควบคุมของคอมมิวนิสต์มีจำนวนราว ๆ ห้าพันคน กองกำลังสนับสนุนเวียดนามในกัมพูชาที่ยิ่งทวีจำนวนรวมตัวกันได้มากและปฏิบัติการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย พรรคประชาชนเขมรปฏิวัติก็ทำนองเดียวกัน ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2497 แปดเดือนหลังได้รับเอกราช พรรคมีสมาชิกถึงสองพันคน สมาชิกเกือบทั้งหมดเข้าไปหลบภัยอยู่ในเวียดนามตามข้อตกลงเจนีวา ตัวชี้วัดสำคัญประการหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นถึงความเติบโตของพรรคก็คือ ข้อเท็จจริงตามข้อตกลงที่ว่าในปี พ.ศ. 2495 ทางฝรั่งเศสเชื่อว่า ภาษีและรายได้ที่ฝ่ายปฏิวัติเก็บได้จากประชาชนเพิ่มขึ้นจนเกือบถึงครึ่งหนึ่งของงบประมาณแผ่นดินของประเทศ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 285)

แม้ว่ากรรมการพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นชาวเวียดนามในกองโจรเหล่านี้ค่อย ๆ ถอนตัวส่งมอบอำนาจให้คอมมิวนิสต์เชื้อสายเขมร ในความควบคุมของพรรคประชาชนเขมรปฏิวัติ แต่ก็เห็นได้ชัดว่าผู้นำฝ่ายต่อต้านฝรั่งเศสกลุ่มนี้แตกต่างหลาย ๆ อย่างกับฝ่ายต่อต้านฝรั่งเศสในพรรคประชาธิปไตยและกลุ่มอื่น ๆ ตลอดแนวการเมือง ประการที่หนึ่งคือ เขามองว่าการต่อสู้ของพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการนานาชาติเชื่อมโยงกับหลักการมาร์กซ์-เลนินในประวัติศาสตร์

ในอีกระดับหนึ่ง สำหรับพวกเขาแล้วการปลดปล่อยกัมพูชาจากฝรั่งเศสไม่ได้หมายความว่าถึงการสืบต่อสถานะเดิมของชาวกัมพูชา หรือเพิ่มพูนสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็น “ความเป็นปฏิปักษ์กันมาโดยประเพณี” ระหว่างชาวกัมพูชากับเวียดนาม พูดอีกทีก็คือการปลดปล่อยจากฝรั่งเศสเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งในการปฏิวัติกัมพูชาเท่านั้น ผู้นำหัวรุนแรงในยุคตอนต้นปี พ.ศ. 2493 เหล่านี้ ไม่คิดว่าพวกเขาเป็นหุ่นเชิดของเวียดนาม แต่ก็ยอมรับความเป็นผู้นำของเวียดนามในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยอินโดจีนจากฝรั่งเศส และในการต่อต้านพรรคสังคมนิยมตลอดภูมิภาคนี้

นักศึกษาชาวกัมพูชาซึ่งกำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยที่ประเทศฝรั่งเศส เป็นแหล่งระดมพลที่สำคัญในการสนับสนุนขบวนการคอมมิวนิสต์กัมพูชาระหว่าง พ.ศ. 2488-2503 หนุ่มสาวหลายพันคน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากครอบครัวชนชั้นจำนวนน้อยในประเทศ ได้มีโอกาสพบเห็นและคลั่งไคล้เสรีภาพส่วนบุคคลการเปลี่ยนแปลงการเมืองอย่างถอนรากถอนโคน และการผนึกกำลังกันเพื่อต่อต้านระบบอาณานิคม บางคนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส อีกไม่น้อยได้เห็นช่องว่างอย่างมหาศาลระหว่างชีวิต และอุดมคติของชาวฝรั่งเศส กับพฤติกรรมที่พวกเขากระทำต่ออาณานิคม ส่วนคนอื่น ๆ ไปไกลกว่านั้น พวกเขาเห็นชัดเจนถึงความเกี่ยวพันระหว่างฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติ รัสเซียก่อนการปฏิวัติ กับกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งปกครองโดยชนชั้นนำซึ่งเป็นทั้ง “ปฏิกริยา” และ “ศักดิ์นา” การกวาดล้างพรรคประชาธิปไตย ยิ่งทำให้หนุ่มสาวกัมพูชาต้องหันไปใช้ความรุนแรงมากขึ้น

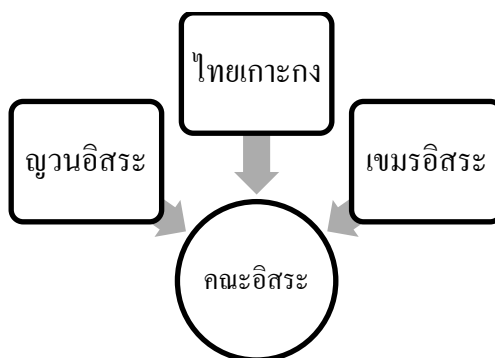
เจ้าสีหนุและที่ปรึกษาหัวอนุรักษ์นิยมเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะใช้วิธีต่าง ๆ นานา บิบบังคับฝรั่งเศสให้มอบเอกราชแก่กัมพูชาโดยให้คณะของพระองค์ลงอำนาจไว้ ในสุนทรพจน์เจ็บแสบที่เจ้าสีหนุกล่าวในที่ประชุมสมัชชาเมื่อต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2495 พระองค์ประกาศว่า “ทุกอย่างหาระเบียบไม่ได้ ไม่มีการปกครอง ไม่มีการใช้สติปัญญาอย่างมีเหตุผล...ถ้าเราเห็นว่าการแตกแยกเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ผู้รักและหวังดีต่อชาติทั้งหลายคงต้องหนีไปอยู่ป่า” ต่อมาเจ้าสีหนุได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี โดยไม่สนใจกับสมัชชาซึ่งฝ่ายประชาธิปไตยคุมเสียงข้างมากอยู่ เจ้าสีหนุขอมติจากราชกรู ทรงสัญญาว่าจะนำเอกราชสมบูรณ์มาสู่กัมพูชาภายในสามปี ซึ่งก็คือก่อนเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2498 แม้ว่าไม่มีการลงประชามติ เจ้าสีหนุก็แสดงพระองค์จุทรงได้รับอำណติจากราชกรูแล้วและทรงดำเนินการในสิ่งที่ต่อมาท่านเรียกว่า การต่อสู้วิบากเพื่อเอกราช

แม้ว่าการยึดอำนาจครั้งนี้จะทำอย่างสงบ แต่ก็ได้มีการชุมนุมประท้วงตามโรงเรียนมัธยม ซึ่งสนับสนุนประชาธิปไตย และมีอารมณ์ต่อต้านราชวงศ์เข้มขันรุนแรง นักศึกษาชาวกัมพูชาหัวรุนแรงในฝรั่งเศสเรียกเจ้าสีหนุว่าเป็น “คนทรยศต่อชาติ” ในคำแถลงการณ์ประณามกษัตริย์เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2495 นักศึกษาเรียกร้องให้พระองค์สละราชสมบัติ ดำเนินพระองค์ที่ปลดปล่อยให้ฝรั่งเศสให้กำลังทหารปราบปรามฝ่ายต่อต้าน ประณามที่พระองค์ทรงยุบสมัชชาแห่งชาติ

หันไปเจรจากับฝรั่งเศสแทนที่จะใช้กำลัง แสดงการณ์นี้ยังประณามบรรพบุรุษของเจ้าสีหนุคือ เจ้าสีสวัสดิ์กับเจ้าน โรคม กล่าวหาว่าทั้งสองพระองค์ร่วมมือกับฝรั่งเศสต่อต้าน “วีรบุรุษแห่งชาติ” ช่วงหลังปี พ.ศ. 2495 จะเป็นช่วงแห่งการทดสอบเจ้าสีหนุเพราะฝรั่งเศสปล่อยให้พระองค์ทรงทำตามที่ทรงงูไว้ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 289-290)

เจ้าสีหนุได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มที่ไม่อะลุ่มอล่วยทางการเมืองในพรรคประชาธิปไตย เมื่อสมัชชาไม่อนุมัติงบประมาณตามที่รัฐบาลของพระองค์เสนอเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2496 พระองค์ทรงประกาศว่าบ้านเมืองกำลังอยู่ในสภาวะอันตรายทรงประกาศยุบสมัชชา ประกาศใช้กฎอัยการศึก จับกุมสมาชิกสมัชชาแห่งชาติ ซึ่งสังกัดฝ่ายประชาธิปไตยหลายคน ทรงอ้างความชอบธรรมในการกระทำครั้งนี้โดยการกล่าวกับนักข่าวฝรั่งเศสว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ปกครอง โดยธรรมชาติของประเทศนี้...อำนาจของข้าพเจ้าไม่ใช่เรื่องจะต้องสงสัย” (Reddi, History of the Cambodian Independence Movement, 205) ฝรั่งเศสประสบภาวะเลวร้ายในการรบที่เวียดนาม เจ้าสีหนุยังต่อต้านพวกเขายิ่งขึ้น และเมื่อการรบในกัมพูชาดูท่าจะลุกลาม ฝรั่งเศสจึงต้องพิจารณาข้อเสนอของเจ้าสีหนุอย่างจริงจังกว่าที่ได้วางแผนไว้ จนกระทั่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2496 ฝรั่งเศสยินยอมให้กษัตริย์กัมพูชามีอำนาจในการควบคุมกองทัพ ด้านการคลังและการต่างประเทศ แต่เศรษฐกิจสำคัญของอาณาจักร โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสินค้าขาเข้า-ขาออก และสวนยางพาราซึ่งทำกำไรมหาศาลนั้น ยังคงอยู่ในความควบคุมของฝรั่งเศส แม้การปกครองโดยเจ้าอาณานิคมยังหลงเหลืออยู่ แต่เจ้าสีหนุก็ถูกที่ทรงตีความว่าความล่มสลายของฝรั่งเศสในขั้นตอนนี้เป็นชัยชนะส่วนพระองค์ พระองค์ทำให้เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสขวัญหนีดีฝ่อ ด้วยการใช้เครือข่ายการติดต่อ ใน พ.ศ. 2494 ประกาศให้ข้าราชการในจังหวัดที่อยู่ระหว่างเสียมราฐกับพนมเปญ จัดการเงินขบวนประท้วงฝรั่งเศส และเมื่อเสด็จโดยรถยนต์กลับสู่เมืองหลวง ราษฎรนับหมื่นยื่นเรียงรายสองฟากถนนต้อนรับพระองค์ ทั้งๆที่พวกเขาอาจไม่รู้เลยว่าเอกราชจะมีความหมายอย่างไรแต่เขาดีใจที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับมาต่างหวังว่าการสู้รบจะสิ้นสุดลงเสียที จากนั้นไม่นานก็มีประกาศอย่างเป็นทางการว่า พระองค์คือวีรบุรุษแห่งชาติ (Chandler, the tragedy of Cambodian history, chapter 3. (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 292)

การรวมกลุ่มในนาม “คณะอิสระ” ของคนไทยเกาะกงโดยอาศัยการเชื่อมร้อยเครือข่ายกับกลุ่มเขมรอิสระและญวนอิสระ มีลักษณะของการรวมกลุ่มภายใต้เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) แบบชาตินิยมเพื่อต้องการปลดปล่อยชนชาติของตนเองให้เป็นอิสระจากการปกครองของฝรั่งเศส การรวมตัวภายใต้เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) ดังกล่าวมีผลในแง่ของการให้ความหมายต่อการกระทำต่าง ๆ ทางสังคมและการจัดแบ่งองค์กรทางสังคม จนกระทั่งนำไปสู่การได้รับเอกราชของกัมพูชาจากฝรั่งเศสในที่สุด ดังภาพที่ 4-2

ภาพที่ 4-2 การเชื่อมร้อยเครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยมของคนไทยเกาะกงในปี พ.ศ. 2447-พ.ศ. 2497

1. บังคับเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ พ.ศ. 2497-2513 การถอนตัวของฝรั่งเศสมีผลอย่างน้อยสามประการคือ ประการแรก เอกราชของกัมพูชาและการสู้รบไม่รุนแรงภายในราชอาณาจักร ผลอีกอย่างหนึ่งจากการต่อสู้ของเจ้าสีหนุ คือ พรรคประชาธิปไตยและชน จ้อก ทันท ซึ่งล้มเหลวในการต่อสู้เพื่อเอกราชนั้นหมดความนิยมไป ส่วนฝ่ายขวาซึ่งจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินเช่น นายพลลอน นอล เนก เดียวลอง และ เพน นุท เริ่มมีบทบาทมากขึ้น ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในคณะรัฐบาลตลอดยุคที่เจ้าสีหนุมีอำนาจ สำหรับผลที่ยั่งยืนที่สุดจากการได้รับเอกราชในปี พ.ศ. 2496 ก็คือ เจ้าสีหนุรู้สึกว่าการต่อสู้ของพระองค์ที่ได้รับอำนาจอธิปไตยปกครองกัมพูชาตามที่ทรงเห็นสมควร การพ่ายแพ้ยับเยินของพรรคประชาชนเขมรปฏิวัติ และความล้มเหลวของฝ่ายประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2498 ทำให้พระองค์ ทรงรู้สึกว่าการต่อสู้ของพระองค์ไม่เพียงเป็นความสำเร็จเท่านั้น แต่เป็นความเก่งกาจเจิดจ้าของกัมพูชาซึ่งนำโดยเจ้าสีหนุผู้มีพัฒนาการทางการเมืองอย่างน่าทึ่ง กล่าวคือ เจ้าสีหนุ รู้สึกว่าไม่จำเป็นต้องยอมรับคนที่พระองค์ไม่ทรงโปรด เช่นกันกับที่พระองค์ “ทรงกระทำตามลำพัง” และได้รับชัยชนะในปี พ.ศ. 2496 ช่วงหลังนี้ทรงรู้สึกว่ากัมพูชาจะรักษาความเป็น “เอกราช” ไว้ได้ก็โดยการผูกมิตรกับมหาอำนาจไกล ๆ เช่น จีน ฝรั่งเศส และยูโกสลาเวีย

ขณะที่สถานการณ์เป็นไปอย่างนี้ แท้จริงแล้ว ก็คือการยอมรับสถานเดิม ตามที่ผู้มีอำนาจกำหนด และนี่คือลักษณะที่เป็นมาเกือบตลอดประวัติศาสตร์กัมพูชา เอกราชที่ได้รับครั้งจึงเป็นเพียงแค่การเปลี่ยนเอาชนชั้นนำ และปัญญาชนชาวกัมพูชาจำนวนน้อยมาเป็นผู้ปกครองแทนฝรั่งเศส โดยไม่จำเป็นต้องได้รับฉันทุมติจากประชาชน เนื่องจากประชาชนในชนบทไม่เคยได้สิทธิที่

เข้ามามีส่วนร่วมในคณะรัฐบาล พวกเขาจึงเห็นแต่ผลตอบแทนระยะสั้นเพียงไม่เท่าไรในการต่อต้านผู้มีอำนาจ ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นชาวกำพูชาไม่ใช่ฝรั่งเศสหรือเวียดนาม

การเลือกตั้งตามมติที่ประชุมเจนีวา เป็นกระบวนการหนึ่งจะเยียวยากลุ่มซึ่งไม่ใช่คอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ฝ่ายพรรคประชาธิปไตยอ่อนแอลงเพราะการทะเลาะเบาะแว้งกันเอง และต้องสูญเสียอำนาจไปเกือบสามปี และผู้นำต่างก็หวังจะชนะการเลือกตั้ง คนหนุ่มสาวในพรรคประชาธิปไตยต่อต้านนโยบายเดินตามสหรัฐอเมริกาซึ่งเห็นได้ชัดว่าเจ้าสีหนุยึดถือมานับแต่การประชุมเจนีวา เขาเหล่านี้ต้องการให้กำพูชียึดแนวนโยบายเป็นกลาง และพวกเขาก็ได้แนวร่วมคือกลุ่มคอมมิวนิสต์ ซึ่งเริ่มเป็นรูปร่างขึ้นในกำพูชาในนาม “กรมประชาชน” หรือกลุ่มประชาชน ขณะนั้นแกนนำพรรคคอมมิวนิสต์กำพูชาซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2494 ยังไม่แสดงตัว กลุ่มหนุ่มสาวประชาธิปไตยเริ่มนำพรรคหันเหไปในแนวทางฝ่ายซ้ายตอนปลาย พ.ศ. 2497

การคืนชีพของพรรคประชาธิปไตย และความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคประชาชน ทำให้นักการเมืองแนวอนุรักษ์นิยมในพนมเปญคิดหวังอย่างยิ่ง เจ้าสีหนุซึ่งเคยประกาศว่าพระองค์ทรงเป็น “บิดาแห่งเอกราชของกำพูชา” และทรงหวังจะได้รับการสนับสนุนท่วมท้นทางการเมืองในประเทศก็ทรงพิโรธด้วย แต่นอกเมืองหลวงและนอกแคว้นปัญญานชนแล้ว พระองค์ก็ยังคงเป็นที่ชื่นชมอยู่ ผลการลงประชามติ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498 กว่าร้อยละ 98 ซึ่งให้ประชาชนเลือกระหว่างบัตรขาวซึ่งมีพระฉายาลักษณ์ของพระองค์ กับบัตรดำพิมพ์ภาษาเขมร “ไม่” เห็นด้วยกับการต่อสู้เพื่อเอกราชของพระองค์ การลงมติครั้งนี้เจ้าสีหนุได้คะแนนท่วมท้นก็เพราะข้อเท็จจริงที่ว่า การทิ้งสภาพกึ่งรัฐถือเป็นการกระทำที่ขาดความจงรักภักดี และเป็นเหตุให้ถูกจับกุมได้ นับแต่นั้นมาเจ้าสีหนุก็เชี่ยวชาญในการสร้างความนิยมให้กับพระองค์โดยใช้ยุทธศาสตร์นี้ จนสามารถเรียกเสียงสนับสนุนได้เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 295-296)

เมื่อทรงเห็นแล้วว่าพระองค์เป็นที่นิยมของประชาชนยิ่งกว่าพรรคการเมืองใด ๆ เจ้าสีหนุจึงสละราชสมบัติเมื่อต้นเดือนมีนาคม เข้าสู่ชีวิตการเมืองในฐานะประชาชน ไม่นานหลังจากนั้นก็ทรงก่อตั้งขบวนการเมืองแห่งชาติ เรียกว่า สังคมราษฎรนิยม ผู้จะเป็นสมาชิกขบวนการนี้ต้องลาออกจากราชการ หรือเป็นสมาชิกกลุ่มการเมืองอื่น ๆ เพราะเจ้าสีหนุทรงตั้งพระทัยจะสลายพรรคการเมืองอื่น ๆ ให้หมดสิ้น ตลอดปี พ.ศ. 2498 กลุ่มการเมืองหลายกลุ่มต้องยุบตัวเอง บรรดาผู้นำเข้าไปสังกัดเป็นสมาชิกขบวนการสังคมของเจ้าสีหนุ พรรคการเมืองที่เข้าแข่งขันในการเลือกตั้งจึงมีแต่พรรคเสรีนิยม พรรคประชาธิปไตย และพรรคประชาชน เจ้าน โรดม นรินทร์เดชา หัวหน้าพรรคเสรีนิยมได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งการทูตที่ปารีสพระองค์ก็รับตำแหน่งทันที ปลดพรรคให้อยู่ในความปั่นป่วนวุ่นเร่ หลังจากก่อตั้งขบวนการสังคมนิยมแล้วไม่นาน เจ้าสีหนุก็เตรียมเสด็จไปนครบันดุงประเทศอินโดนีเซีย เพื่อเข้าร่วมประชุมผู้นำการเมืองแห่งเอเชีย

และแอฟริกา ก่อนเสด็จพระองค์ทรงประกาศว่า ทรงสละราชสมบัติเพื่อกำจัด “นักการเมือง คน ร่ำรวย ผู้มีการศึกษาซึ่งเคยชินอยู่กับการใช้ความรู้หลอกลวงคนอื่น สร้างอุปสรรคมากมายบน เส้นทางซึ่งข้าพเจ้าจะต้องนำประชาชน” (Cambodge, April 14, 1955) ระหว่างพระองค์ประทับอยู่ที่ต่างประเทศนั้น ข้าราชการจำนวนมากถูกบังคับให้เข้าร่วมขบวนการสังคมนิยม ทำให้พรรค ประชาธิปไตยต้องสูญเสียสมาชิกพรรคซึ่งมีชื่ออยู่ในทะเบียนไปไม่น้อย (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 296)

ยุทธศาสตร์ของเจ้าสีหนุ และการตัดสินใจพระทัยเสด็จ ไปบั้นคอง เพื่อร่วมมือกับกลุ่ม ประเทศซึ่งยึดถือนโยบายเป็นกลาง ทั้ง ๆ ที่พระองค์ยังยินดีรับความช่วยเหลือทางทหารและ เศรษฐกิจอยู่นั้น สร้างความตะลึงงันให้แก่พรรคประชาธิปไตย และพรรคประชาชนเป็นอย่างมาก ยิ่ง ณ ที่ประชุมนครบันคอง เจ้าสีหนุได้รับการยกย่องอย่างสูงจากผู้นำรัฐนโยบายต่อต้านชาติตะวันตก รวมทั้งประธานาธิบดีชูการ์โน แห่งอินโดนีเซีย และจากนายกรัฐมนตรีกูอนไค แห่งสาธารณรัฐ ประชาชนจีน เมื่อเสด็จกลับกัมพูชาบารมีของพระองค์ยิ่งทวีเมื่อทรงชนะการเลือกตั้ง พ.ศ. 2498

การเลือกตั้ง พ.ศ. 2498 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งครั้งสุดท้ายก่อนจะมีอีกครั้งใน พ.ศ. 2533 นับเป็นการเลือกตั้งที่เปิดให้มีการแข่งขันกันอย่างอิสระระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่น่าสังเกตคือ นี่เป็นครั้งแรกที่ได้มีความพยายามใช้เครื่องมือด้านความมั่นคงของรัฐเพื่อประโยชน์ของกลุ่ม การเมืองกลุ่มเดียว ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2498 หนังสือพิมพ์ฝ่ายตรงข้าม หลายฉบับถูกปิด บรรณาธิการถูกจำคุกโดยไม่มีการไต่สวน ผู้สมัครพรรคประชาธิปไตยและพรรค ประชาชนถูกรังแก หัวคะแนนและผู้หาเสียงเลือกตั้งถูกฆ่าในการรณรงค์อย่างลำบากยากเย็นเพื่อ ต่อต้าน “กลุ่มผลประโยชน์พิเศษ” ในนามของประชาชนกัมพูชาตัวเล็ก ๆ และวันลงคะแนน ผู้ไป ใช้สิทธิ์ก็ถูกข่มขู่ หีบบัตรมากมายซึ่งพรรคประชาธิปไตยอาจได้เสียงมากหายไปอย่างง่ายดาย ผลการนับคะแนนปรากฏว่าผู้สมัครกลุ่มสังคมนิยม ได้ที่นั่งทั้งหมดในสมัชชา และได้คะแนน สนับสนุนมากกว่าสามในสี่ คณะกรรมการนานาชาติควบคุมการเลือกตั้ง ซึ่งแต่งตั้งขึ้นตามข้อตกลง เจนีวาให้ไปสังเกตการเลือกตั้ง มีจำนวนน้อย จึงไม่สามารถและไม่เต็มใจที่จะสอบสวนหา ข้อเท็จจริงในการ โกงการเลือกตั้งครั้งนี้ (David P. Chandler, “the tragedy of Cambodian history,” PA, Vol.52, No. 3 (Fall 1979): 410-419, รวมทั้งจากการพูดคุยเวลาหลายปีระหว่างข้าพเจ้า, สตีเฟน ฮิตเลอร์, เบน เคียนัน, เซอร์จ เทียน และไมเคิล วิกเคอรี ดู serge thion, “the pattern of Cambodian Agony (Armonk, N.Y., 1988), pp.149-164; Karl Jackson (ed.),Cambodian 1975-1978: rendez-vous with death (Princeton, N. J., 1989); และ willmott, “analytical errors of the cambodian communist party,” PA, Vol. 54, No. 2 (summer 1981, pp. 209-227.)

การเมืองกัมพูชาหลัง พ.ศ. 2498 มีลักษณะเด่นตรงนโยบายผูกขาดอำนาจการเมืองของเจ้าสีหนุและการที่กัมพูชาเริ่มเข้าสู่เวทีการเมืองนานาชาติ ลีลาการเมืองของเจ้าสีหนุเป็นที่นิยมชมชื่นกันอยู่หลายปี อาณาจักรกัมพูชามั่นคงขึ้นแต่ก็เช่นเดียวกับอดีตที่ผ่านมา ความมั่งคั่งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของกัมพูชาที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้าน และนโยบายของมหาอำนาจที่อยู่ไกลออกไป กัมพูชาเป็นกลางและสงบสุขอยู่ได้ระบอบที่ประเทศนั้นสามารถสนองผลประโยชน์ของรัฐดังกล่าว ความเชี่ยวชาญด้านการเมืองอย่างน่าเกรงขามของเจ้าสีหนุ ชาวกัมพูชาจำนวนมากมองวันเวลาที่พระองค์มีอำนาจว่าเป็นยุคทองของรัฐธรรมนุญกัมพูชา แต่ในขณะที่เดียวกัน การปกครองของพระองค์ถือเป็นเผด็จการรวบอำนาจที่ปิดกั้นความเป็นพหุสังคมวิถีภาวะการเมือง การวางแผนที่ดีและการอภิปรายแสดงความคิดเห็นกันด้วยเหตุผล การปกครองกัมพูชาราวประเทศนั้นเป็นดินแดนส่วนพระองค์ คิดว่าราษฎรคือลูกหลาน มองว่าฝ่ายค้านคือคนทรยศ เจ้าสีหนุได้วางระเบิดเวลาไว้ซึ่งสร้างความระส่ำระสายให้แก่สาธารณรัฐเขมร และนำไปสู่ความน่าสยดสยองของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

ยุคแห่ง “ความเสื่อม” ของพระองค์ได้ก้าวมาถึงจุดเปลี่ยนแปลงชีวิตทางการเมืองของพระองค์ และอำนาจของพระองค์ต่อกระบวนการทางการเมืองที่ได้เริ่มลดลงพร้อม ๆ กับความมั่นใจของพระองค์เอง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อาจโยงเข้าได้กับสงครามเวียดนามที่รุนแรงขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ฝ่ายตรงข้ามของพรรคสังคมนิยมเพียงพรรคเดียว คือ พรรคประชาชน ซึ่งใน พ.ศ. 2498 สามารถรวบรวมคะแนนเสียงได้ถึง 2,000 คะแนน กลุ่มนี้ได้เสนอชื่อผู้สมัครแข่งขันจำนวนหนึ่งด้วยท่าทีมูทะลุ แต่เมื่อเผชิญกับการปราบปรามของตำรวจ ผู้สมัครทั้งหมดเว้นเพียงคนเดียวได้ถอนตัวก่อนวันเลือกตั้ง คนที่เหลือชื่อ เขียว เมียส์ ได้คะแนน 350 จากคะแนนผู้มีสิทธิออกเสียงจำนวนหลายพันในเขตเลือกตั้งของตน หลังเลือกตั้งเขาได้หลบหนีลงใต้ดินเพื่อเลี่ยงการถูกจับกุม (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 300-301)

ช่วงสองปีต่อจากนั้น รัฐบาลเจ้าสีหนุสามารถรอดพ้นจากแผนล้มล้างชุดหนึ่งที่มีต้นตอจากไซ่ง่อนและกรุงเทพฯ และเป็นที่ยอมรับของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา(สำนักข่าวกรองของสหรัฐอเมริกาเกี่ยวพันอยู่บ้างกับทั้งแผนซัมซารี (Sam Sary plot) ระหว่าง ค.ศ.1958-1959 และแผนดาบ ฉนวนในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1959 ซัม ซารี เป็นข้าราชการชั้นสูงซึ่งเดิมทีเป็นที่ชื่นชอบของเจ้าสีหนุ แต่ต่อมาได้แปรพักตร์และหนีเข้าประเทศไทยใน ค.ศ. 1959 ซึ่งอาจได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาด้วย ฝ่ายเจ้าหน้าที่ของไทยซึ่งหวังจะล้มล้างเจ้าสีหนุ ได้พยายามสร้างพันธมิตรระหว่างซารี และซันจ็อก ทันห์ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ดาบ ฉนวน ซึ่งเป็นขุนศึกทางตะวันตกเฉียงใต้ของกัมพูชา ได้ขู่คุกคามจะทำการต่อต้าน โดยได้กำลังสนับสนุนทั้งอาวุธ เครื่องมือวิทยุสื่อสาร และทองแท่ง จากรัฐบาลไซ่ง่อน และอาจจากรัฐบาลไทยด้วยหน่วย

ซี ไอ เอ ของสหรัฐฯ รู้แผนเหล่านี้ดีแต่ก็ไม่ได้แจ้งให้เจ้าสีหนุทราบ สำหรับการอภิปรายเรื่องนี้ อย่างละเอียด ดู Chandler, *The Tragedy of Cambodian History*, Chapter 4.) แผนลี้ลับเหล่านี้ ทำให้เจ้าสีหนุทรงระแวงประเทศเพื่อนบ้านและผู้อุปถัมภ์คือ สหรัฐอเมริกายิ่งกว่าที่เคยเป็นมา พฤติกรรมอันเย็นชาของสหรัฐอเมริกาแตกต่างอย่างป็นตรงข้ามกับความเอื้อเฟื้อที่ทรงได้รับจาก ฝรั่งเศส อินโดนีเซีย และกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ ในบรรยากาศสงครามเย็นขณะนั้น เจ้าสีหนุทรง ถูกสหรัฐอเมริกาตีตราว่าเป็นผู้ “เข้าข้างคอมมิวนิสต์” ทางด้านเจ้าสีหนุ แผนลี้ลับเหล่านี้ทำให้ทรงตีตรา ฝ่ายตรงข้ามว่าเป็นพวก “ไม่ใช่กัมพูชา” และนี่เป็นกลยุทธ์ของรัฐบาลพนมเปญสืบต่อมาอีกสองชุด ถึงต้นปี พ.ศ. 2513-2523 เจ้าสีหนุได้ทรงร่วมเป็นพันธมิตรทางยุทธวิธีกับกลุ่มฝ่ายซ้ายของกัมพูชา รวมทั้งกับประเทศจีนคอมมิวนิสต์ การเป็นพันธมิตรนี้ส่งผลกระทบสืบสู่ประการ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 301)

ประการแรก ได้เกิดกระแสเอียงซ้ายขึ้นในกลุ่มสื่อสิ่งพิมพ์ของกัมพูชา ซึ่งเกือบทั้งหมด อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าสีหนุเอง และที่โยงเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือความอดกลั้นในส่วนของรัฐบาลที่มี ต่อบรรดาครูที่มีทัศนคติเอียงซ้ายตามโรงเรียนต่าง ๆ ในกัมพูชา กลุ่มครูหญิงเหล่านี้ถูกชักชวนให้เข้าร่วมขบวนการลับของคอมมิวนิสต์กัมพูชา และได้ดึงเอาลูกศิษย์ของพวกเขาเข้าร่วมตามไปด้วย

ประการที่สองก็คือ ฝ่ายซ้ายหลายคนที่ได้รับการศึกษาจากฝรั่งเศส เป็นต้นว่า เขียว สัมพันธ์ ฮู หยวน และ ฮุนิม ได้รับเลือกตั้งเข้าสู่สภาใน พ.ศ. 2505 คนพวกนี้ได้เข้าร่วมพรรคสังคมนิยมโดยไม่ยอมรับว่าตนเองอยู่กับคอมมิวนิสต์ และได้รับบำเหน็จความดีความชอบจากเจ้าสีหนุ ในขณะที่เพื่อนร่วมงานในพรรคประชาชนไม่ได้รับสิ่งใดตอบแทน

ประการที่สามคือ การตัดสินใจพระทัยของเจ้าสีหนุใน พ.ศ. 2506 ประเทศปฏิเสธความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหารที่ได้รับจากสหรัฐอเมริกา ก้าวต่อมาที่เกี่ยวข้องกันคือ การโอนธนาคารและการค้าส่งเข้า-ส่งออกมาเป็นของรัฐ เหตุการณ์ที่นำไปสู่การตัดสินใจพระทัยนี้ เป็นไปได้ว่าเจ้าสีหนุทรงหวังว่าฝรั่งเศสและจีนจะเข้ามาแทนที่พวกอเมริกันที่ออกไป แต่ มหาอำนาจเหล่านั้น แม้จะยังคงเป็นมิตรกันกับกัมพูชา ก็ไม่เต็มใจที่จะทำการผูกมัดทางการเงินแบบ เดียวกัน การโอนกิจการเป็นของรัฐก็เช่นเดียวกับนโยบายอีกมากมายของกัมพูชา ดูเหมือนว่าจะเป็น การตัดสินใจพระทัยของเจ้าสีหนุ ที่ถูกเร่งโดยจังหวะเวลาในขณะนั้น ด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำให้ กัมพูชาเป็นรัฐสังคมนิยมอย่างแท้จริง

ประการที่สี่ ขันติธรรมที่เจ้าสีหนุมีต่อฝ่ายซ้ายทำให้พวกหัวรุนแรงเกือบทั้งหมดของ กัมพูชาสามารถมีชีวิตรอดผ่าน พ.ศ. 2503 และ 2513 มาได้โดยไม่ถูกสังหาร หรือถูกส่งเข้าคุก แต่คู่ปรับฝ่ายขวาของเจ้าสีหนุซึ่งถูกมองว่าทำงานให้กับมหาอำนาจต่างประเทศ โชคดีน้อยกว่านั้น

ใน พ.ศ. 2503 เจ้าสุรามฤต พระบิดาของเจ้าสีหนุสิ้นพระชนม์ หลังจากได้ดำเนินการตามแผนชุดหนึ่ง เจ้าสีหนุก็ทรงสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นประมุขของประเทศร่วมกับพระมารดา ซึ่งยังคงดำรงตำแหน่งประมุขในงานพระราชพิธี การตัดสินพระทัยครั้งนี้ได้ล้มเลิกระบบการปกครองแบบกษัตริย์ที่กัมพูชาใช้มากว่าพันปี

สำหรับสถานิติบัญญัติในปี พ.ศ. 2505 เจ้าสีหนุได้แสวงหาผู้สมัครที่เยาว์กว่าและมีการศึกษาอบรมดีกว่าพวกเขา แม้จะไม่อาจวางพระทัยพวกปัญญาชนเหล่านี้ แต่เจ้าสีหนุจึงทรงเชื่อว่าจะสามารถควบคุม ใ้อโถม และใช้อุบายเอาชนะพวกเขาได้ เมื่อไหร่ก็ตามที่พวกนี้เข้าไปอยู่ในสภา หรือมีตำแหน่งในคณะรัฐบาลเจ้าสีหนุทรงมองสถานิติบัญญัติประหนึ่งเป็นสมบัติส่วนตัวพระองค์และเป็นเพียงตรายางเท่านั้น การเลือกตั้งปี พ.ศ. 2505 มีขึ้นไม่นานหลังจากเกิดสงครามขึ้นในเวียดนามใต้ ระหว่างชาวเวียดนามที่จงรักภักดีต่อรัฐบาล โงดิ่นห์เดียมและอยู่ฝ่ายสหรัฐอเมริกา กับกลุ่มอื่น ๆ ที่พยายามรวมชาติภายใต้การนำของคอมมิวนิสต์ที่ฮานอย การเลือกตั้งนับเป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งในช่วงเวลาที่เจ้าสีหนุทรงดำรงอำนาจ ไม่นานนัก กัมพูชาก็กลายเป็นเดิมนับพันให้กับเหตุการณ์ในเวียดนาม จากความพยายามของเจ้าสีหนุที่จะถ่วงดุลมหาอำนาจสองฝ่ายเพื่อรักษาประเทศให้หลุดพ้นจากสงคราม นโยบายของเจ้าสีหนุได้ช่วยรักษาชีวิตของชาวกัมพูชาไว้ได้นับพันคน ระหว่าง พ.ศ. 2503-2513 อย่างไรก็ดีเมื่อทรงถูกโค่นอำนาจ พระองค์ได้ทรงประกาศเรียกร้องต่อ “พี่น้องชายหญิง” ของพระองค์ให้ทำสงครามกลางเมือง

สงครามเวียดนามบั่นทอนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของกัมพูชา และทำให้เจ้าสีหนุต้องสูญเสียตำแหน่ง ถ้าไม่เกิดสงครามเจ้าสีหนุอาจจะไม่ถูกล้มล้างอำนาจและคอมมิวนิสต์กัมพูชาก็คงไม่ได้ขึ้นมามีอำนาจ ความตึงเครียดของสงครามเย็นที่ประทุออกมาในสงครามเวียดนาม ถึง พ.ศ. 2508 กองทหารสหรัฐอเมริกาจำนวนกว่าสองแสนคนมุ่งหน้าเข้าสู่เวียดนามใต้เพื่อค้ำจุนรัฐบาลไซ่ง่อนและป้องกันไม่ให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะเพียงภายในปีเดียวสหรัฐอเมริกาได้ส่งอาวุธยุทโธปกรณ์นับแสนตันเข้าสู่เวียดนาม และก่อให้เกิดการสูญเสียชีวิตนับหมื่น ในช่วงเวลาเดียวกัน กองทหารเวียดนามเหนือได้เคลื่อนพลเข้าสู่พื้นที่ในภาคใต้เพื่อเสริมสร้างกำลังให้กับกองโจรที่ระดมมาจากท้องถิ่น เมื่อสงครามทวีความรุนแรงขึ้นก็เป็นที่หวาดกลัวกันว่ามันจะลุกลามขยายไปในกัมพูชา ทำนองเดียวกับที่ได้ขยายไปทั่วลาว

ตลอดปี พ.ศ. 2508 เจ้าสีหนุได้ประกาศความเป็นกลางของกัมพูชาซ้ำแล้วซ้ำอีก และทรงพยายามแสดงท่าทีประณามแดนกัมพูชาจากมหาอำนาจภายนอก พระองค์ได้ตัดสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตจากสหรัฐอเมริกา และแสวงหาทางจัดการประชุมนานาชาติ อันจะนำไปสู่ความเป็นกลางของเอเชียอาคเนย์และการถอนทัพของกองกำลังสหรัฐอเมริกา ครั้งถึง พ.ศ. 2509 ก็ทรงผูกไมตรีเป็นพันธมิตรกับเวียดนามเหนืออย่างลับ ๆ นี่เป็นการตัดสินพระทัยซึ่งไม่อาจทรงหลีกเลี่ยงได้

และได้กลายเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระองค์ถูกถอดออกจากตำแหน่งในอีกสี่ปีต่อมา เจ้าสีหนุทรงรู้สึกมั่นใจพระทัยว่าคอมมิวนิสต์เวียดนามจะได้ชัยชนะในสงคราม พระองค์ประสงค์จะอยู่ในอำนาจและพิทักษ์เอกราชของประเทศไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการช่วยปกป้องประชาชนชาวกัมพูชา ตามข้อตกลงพันธมิตร เวียดนามเหนือ ได้รับอนุญาตให้ตั้งกองทหารในดินแดนของกัมพูชาและรับอาวุธรวมทั้งเสบียงที่ส่งมาจากเวียดนามเหนือและจีนผ่านทางเมืองท่าสีหนุวิลล์ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน เวียดนามเหนือยอมให้การรับรองเขตแดนกัมพูชา สัญญาจะไม่รบกวนพลเรือนกัมพูชา และจะเลิกการติดต่อกับกองทัพกัมพูชา

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2509 วีรบุรุษทางการเมืองของเจ้าสีหนุ ชาร์ลสเดอโกลด์ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีฝรั่งเศส และเป็นผู้สนับสนุนความเป็นกลาง ได้ตกลงที่จะมาเยือนกัมพูชาในเวลาสามวัน ซึ่งเป็นช่วงก่อนการเลือกตั้งสภานิติบัญญัติเล็กน้อย เจ้าสีหนุทรงมีเวลาหรือพลังในการจัดเวทีเพื่อโอกาสทั้งสองไม่มากนัก และทรงเชื่อว่าการมาเยือนของเดอโกลด์สำคัญกว่าอีกเรื่องหนึ่ง กระนั้นตำแหน่งในสภาก็เป็นที่ปรารถนาของชนชั้นกลางกัมพูชา ส่วนหนึ่งเนื่องจากการมีตำแหน่งทำให้บุคคลมีโอกาสอย่างเป็นทางการในการหาเงิน ด้วยเหตุนี้ขณะเตรียมแผนเพื่อต้อนรับการเยือนของเดอโกลด์ เจ้าสีหนุจึงเผชิญกับคำร้องขอการสนับสนุนจากผู้สมัครนับร้อยที่หวังจะได้รับเลือกตั้ง ทรงลังเลที่จะทำตัวเป็นปฏิปักษ์กับผู้สนับสนุนบางคน จึงทรงเปิดประตูกว้างสำหรับรายชื่อผู้สมัครทั้งหลาย ปรากฏว่ามีผู้สมัครพรรคสังคมนิยมกว่า 425 คน ลงแข่งขันชิงที่นั่งในสภาเพียง 82 ที่นั่ง (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 305)

ในการเลือกตั้งครั้งนี้ ผู้สมัครที่สนับสนุนผลประโยชน์ส่วนท้องถิ่นประสบชัยชนะเหนือคู่แข่งที่มีคุณสมบัติหลักอยู่ตรงความจงรักภักดีต่อเจ้าสีหนุ ผลการเลือกตั้งถือว่าเป็นชัยชนะของกองกำลังปฏิวัติที่แน่นอนก็คือ การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นครั้งแรกนับจาก พ.ศ. 2494 ที่ผู้สมัครจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้ที่มีสิทธิ์ออกเสียง ผู้สมัครเหล่านี้ได้ให้สัญญาที่ไม่เป็นจริงเพื่อให้ได้รับการสนับสนุน เหมือน ๆ กับผู้สมัครในประเทศอื่น และหลายคนใช้เงินก้อนมหึมา หลายคนเป็นนักอนุรักษ์ในทางอุดมการณ์ แต่ชาวกัมพูชาส่วนมากก็เป็นเช่นนี้โดยเฉพาะในชนบทก็คือ ผู้สมัครฝ่ายซ้ายสามคนที่ได้ติดตามดูแลผู้มีสิทธิ์ออกเสียงในเขตตนมาเป็นเวลาหลายปี ได้รับเลือกตั้งกลับมาอีกด้วยคะแนนเสียงที่มากกว่าเดิม

นายกรัฐมนตรีคนใหม่ นายพลลอน นอล เป็นผู้บัญชาการกองทัพกัมพูชา เขาเป็นที่รู้จักกันในฐานะที่จงรักภักดีต่อเจ้าสีหนุเป็นคนเก็บตัว และได้เสียงสนับสนุนจากกองทัพ เขาสามารถดึงดูดความสนับสนุนจากพวกอนุรักษ์รุ่นกลางคน โดยเฉพาะจากพวกผู้นำทางการค้าชาวกัมพูชาเชื้อสายจีน คนเหล่านี้เห็นว่รูปแบบที่เจ้าสีหนุใช้เป็นที่น่าสนใจ และนโยบายทางเศรษฐกิจของพระองค์จะนำไปสู่ความพินาศล่มจม หลายคนรู้สึกเหมือน ๆ กับพวกเจ้าหน้าที่กองทัพก กกล่าวคือ

เสียงที่เกิดความร้าวฉานกับสหรัฐอเมริกา และคัดค้านการ โอนกิจการสั่งเข้า-ส่งออกเป็นของรัฐ ซึ่งทำให้ภาคเศรษฐกิจที่ทำกำไรส่วนนี้ไปตกอยู่ในมือของฝ่ายข้าราชการ ถึงจุดหนึ่งสมาชิกสภานิติบัญญัติชุดใหม่จำนวนมากเริ่มรู้สึกร่วมกันว่าไม่อาจอดทนต่อไปได้อีก การเผชิญหน้าระหว่างเจ้าสีหนุฝ่ายหนึ่ง และรัฐสภาพร้อมกับผู้นำทางการค้าอีกฝ่ายหนึ่งจึงพร้อมจะเกิดขึ้น

เพื่อให้ยุติธรรมต่อพระองค์และต่อทางเลือกที่ต้องเผชิญในช่วงปี พ.ศ. 2503- 2513 มาถึงเวลานี้ดูเหมือนว่าวิเทโศบายต่างประเทศของเจ้าสีหนุจะมีคำอธิบายที่ดีกว่าวิเทโศบายภายในประเทศ หัวใจของวิเทโศบายต่างประเทศนี้ก็คือสันถวไมตรีกับจีน การแสวงหาผู้อุปถัมภ์ต่างประเทศให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และการสร้างพันธมิตรลับกับเวียดนามเหนือ ผลพวงของวิเทโศบายเหล่านี้ก็คือ ความไม่ไว้วางพระทัยที่ทรงมีต่อสหรัฐอเมริกา ประเทศไทย และเวียดนามใต้ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 307-308)

การเป็นพันธมิตรอย่างเป็นทางการกับเวียดนามเหนือดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ถึงแม้หากจะทรงห้ามไม่ให้กองกำลังคอมมิวนิสต์เคลื่อนผ่านกัมพูชา พวกนี้ก็คงจะยังทำอย่างนั้นอยู่ดี และคงจะทำลายกองทหารกัมพูชาที่ส่งไปต่อต้านอย่างยับเยิน อย่างที่ได้ทำระหว่าง พ.ศ. 2513-2514 เมื่อรัฐบาลสมัยหลังเจ้าสีหนุได้พยายามขับไล่พวกนี้ออกไปจากกัมพูชา หรือหากแม้ว่าเจ้าสีหนุทรงยอมเป็นพันธมิตรกับเวียดนามใต้ สงครามกลางเมืองเวียดนามก็คงจะยังขยายเข้าไปในกัมพูชา เหมือนที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2513 เมื่อชาวกัมพูชาว่าพันคนต้องสูญเสียชีวิตหรือได้รับบาดเจ็บโดยไม่จำเป็น ส่วนการเป็นพันธมิตรกับไทยก็ไม่น่าจะจะสามารถช่วยปกป้องกัมพูชาจากเวียดนามเหนือได้ จริง ๆ แล้วทั้งไทยและเวียดนามใต้ไม่พร้อมจะให้สัญญาต่อกัมพูชาดังที่เจ้าสีหนุได้รับจากฮานอย สันถวไมตรีที่ทรงมีกับจีนเป็นความพยายามถ่วงดุลอำนาจของไทยและเวียดนามใต้ ขณะเดียวกันก็ทรงได้มิตรมหาอำนาจที่สามารถควบคุมพวกเวียดนามเหนือในกัมพูชา

อย่างไรก็ตามพบว่า ความพยายามของเจ้าสีหนุที่จะรักษาความเป็นเอกราชของกัมพูชา และหลีกเลี่ยงสงครามเวียดนาม อาจจะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ในช่วงปี พ.ศ. 2493-2503 นั้น สหรัฐอเมริกาได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกัมพูชา ว่าสหรัฐฯ จะยืนอยู่เคียงข้างประเทศไทยและเวียดนามใต้ เจ้าสีหนุทรงเชื่อว่าพระองค์ถูกล้อมกรอบโดยมหาอำนาจที่เป็นศัตรู และสหรัฐอเมริกาไม่ได้เตรียมพร้อมที่จะเอาจริงกับพระองค์ พระองค์ทรงถูกจูงใจด้วยพลังแห่งความรักชาติ และเห็นว่าประเทศของพระองค์จะไม่มีอนาคตหากต้องถูกดึงเข้าสู่สงครามเวียดนาม ลักษณะที่คงเส้นคงวาที่สุดของนโยบายภายในประเทศของเจ้าสีหนุคือความไม่อดทนต่อความคิดเห็นที่ขัดแย้ง และความโน้มเอียงที่จะแสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อมหาอำนาจต่างประเทศ ในทัศนะของพระองค์ การเป็นคนกัมพูชาหมายถึงการเห็นด้วยกับเจ้าสีหนุ เช่นเดียวกับที่พระองค์พระบิดาแห่งครอบครัวชาวกัมพูชาทั้งหลาย ทรงเข้าข้างและเห็นด้วยกับชาวกัมพูชา ไม่มีจารีตทาง

การเมืองแบบพหุนิยมอย่างแท้จริงในประเทศนี้ และตลอดยุคสมัยเจ้าสีหนุ ความเห็นที่ขัดแย้งจะถูกมองว่าเป็นกบฏนำไปกับการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 308-309)

ระหว่าง พ.ศ. 2498 และช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 ฝ่ายคัดค้านการปกครองของเจ้าสีหนุได้มีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ เจ้าสีหนุเป็นที่นิยมของประชาชนเกือบจะเท่าที่จะทรงกล่าวอ้าง ยกเว้นในหมู่พวกหัวรุนแรง กลุ่มผู้นำ และคณะสงฆ์บางส่วน ที่ปรึกษาของพระองค์ได้ทูลเสนอแนะ และพระองค์เองก็ทรงเชื่อว่าไม่มีเหตุผลที่จะเกิดความไม่พอใจขัดแย้งขึ้นในกัมพูชา ทางเลือกที่เป็นอยู่หลังจากพรรคประชาธิปไตยถูกขับออกไป ก็คือพรรคประชาชนและพรรคเขมรเสรี (หรือเขมรอิสระ) และทั้งสองพรรคก็ไม่ใช่งองกำลังที่น่ากลัว

เขมรเสรีประกอบด้วยหน่วยสนับสนุนกองกำลังรบที่เป็นคนเชื้อชาติเขมรถูกเกณฑ์เข้ามาร่วมกองทัพโดยได้รับความช่วยเหลือและการติดอาวุธจากไทยและเวียดนามใต้พวกนี้อยู่ภายใต้การควบคุมไม่มากนักน้อยของ ชัน ร็อก ทันท์ ผู้ซึ่งได้ลี้ภัยออกนอกประเทศและไม่ค่อยเป็นที่น่าเชื่อถือ การอาศัยอยู่บนแผ่นดินต่างดาวและอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของมหาอำนาจต่างชาติทำให้พวกนี้ตกเป็นเป้าโจมตีของเจ้าสีหนุได้ง่าย เมื่อไรก็ตามที่สมาชิกของขบวนการนี้ถูกจับได้ภายในกัมพูชา พวกเขาจะถูกไต่สวนอย่างลับ ๆ และประหารชีวิตโดยหน่วยสังหาร ภาพยนตร์การสังหารชีวิตคนเหล่านี้ได้ถูกนำมาฉายให้สาธารณชนดูเป็นเวลาหลายสัปดาห์สำหรับพรรคประชาชนสมาชิกของพรรคถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจติดตามอยู่บ่อย ๆ และหนังสือพิมพ์ของพรรคแม้จะเดินตามนโยบายของเจ้าสีหนุและต่อต้านสหรัฐอเมริกา ก็ถูกปิดบ่อยครั้ง สมาชิกราวสิบคนถูกฆ่าตายหรือไม่ก็ถูกจับเข้าคุก ระหว่าง พ.ศ. 2497 ถึง 2506 องค์กรลับของขบวนการคอมมิวนิสต์ ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของ เต่า สมุท จนกระทั่งเขาถูกสังหารใน พ.ศ. 2505 และพอลพต ได้เข้ารับงานต่อ ประสบความสำเร็จน้อยมากในการรักษาพลังความเคลื่อนไหวในหมู่ชาวชนบท ที่พวกเขาสามารถยึดกุมไว้ได้ในช่วงก่อน พ.ศ. 2497 อย่างไรก็ดีในเขตเมืองซาร์และเพื่อนร่วมงานรวมทั้งพวกคอมมิวนิสต์ในรัฐสภา เป็นที่นิยมในกลุ่มปัญญาชน พระสงฆ์ และนักศึกษาปีสุดท้ายในโรงเรียนต่าง ๆ สำหรับคนเหล่านี้อาจารย์ที่เป็นคอมมิวนิสต์เช่น ซาร์และภรรยาของเขา ผู้ซึ่งไม่เคยพูดถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับพรรค ให้ภาพขัดแย้งที่กระตุ้นแรงบันดาลใจระหว่างอุดมการณ์ที่มั่นคงและความประพฤติที่ถูกต้องของพวกเขา กับความฉ้อฉลอื้อฉาวของพวกเขาผู้นำกัมพูชา ในฐานะอาจารย์พวกเขาทุ่มเทและเข้มงวด แต่ที่เป็นความชื่นชมของพวกเขาศิษย์และบรรดาพวกสงฆ์ในศาสนาพุทธหลายคนก็คือความร่าเริงทางจริยธรรมที่แสดงออกหลัก ๆ ในรูปของความเกลียดชังระบบอภิสิทธิ์

การฉ้อราษฎร์บังหลวง และความยุติธรรมต่าง ๆ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 310-311)

ในต้นปี พ.ศ. 2506 เจ้าสีหนุได้จัดให้มีการณรงค์ต่อต้านฝ่ายซ้ายขึ้น โดยให้ออกประกาศเชิญบุคคลสามสิบสี่คนที่ทรงอ้างว่าได้วางแผนที่จะล้มล้างรัฐบาลของพระองค์ บัญชีรายชื่อบุคคล

เหล่านี้รวมเอาครู ฝ่ายซ้ายในโรงเรียนในพนมเปญหลายคน พวกฝ่ายซ้ายในรัฐสภาและปัญญาชนบางคนที่เพิ่งเป็นที่ชื่นชมของเจ้าสีหนุมาไม่นานก่อนหน้านั้น เจ้าสีหนุได้เรียกตัวคนเหล่านั้นทั้งหมดมาพบ และเหมือนกับในละครเร้าอารมณ์ ได้เสนอที่จะขยกรัฐบาลให้กับพวกเขา เมื่อพวกนี้ปฏิเสธข้อเสนอและกล่าวปฏิญาณที่จะจงรักภักดีต่อพระองค์ ก็กลับอนุมัติให้ส่วนใหญ่กลับสู่ตำแหน่งเดิม (ดู Ben Kiernan, *How Pol Pot Came to Power* (London, 1985), pp. 202ff งานศึกษาชิ้นนี้ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการสัมภาษณ์ที่ทำระหว่าง ค.ศ. 1979-1982 ให้เรื่องราวรายละเอียดที่หาค่าไม่ได้เกี่ยวกับลัทธิความรุนแรงของกัมพูชาก่อนหน้า ค.ศ. 1975) (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 311)

อย่างไรก็ดี พอล พต และเอียง ซารี ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในฐานะครูฝ่ายซ้ายและเป็นสมาชิกกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์อย่างลับ ๆ ด้วย ถึงตอนนั้นยังปลอดภัยจากการติดตามของตำรวจเจ้าสีหนุ เป็นไปได้ว่าเจ้าสีหนุไม่ทรงรู้เรื่องความสัมพันธ์ที่คนเหล่านี้มีกับพรรค แต่ด้วยพวกเขาเกรงว่าพระองค์จะทรงทราบ ซอน เซน กับอีกคนซึ่งเป็นครูที่มีชื่ออยู่ในบัญชีและกรรมการพรรคด้วย ได้พากันหลบหนีข้ามพรมแดนเข้าไปในเวียดนาม และขอความช่วยเหลือจากกองกำลังเวียดนาม พวกครูเอียงซ้ายที่เหลืออยู่ข้างหลังรวมทั้งสมาชิกของพรรคได้คืนที่พนมเปญภายใต้การนำของ นวนเฉีย และวอร์นเวด จึงต่างพากันระวังตัวที่จะแสดงความคิดเห็นใด ๆ ตลอดสามปีนับจากนั้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ระหว่าง พ.ศ. 2498-2513 คุณูปการสำคัญที่สุดของเจ้าสีหนุคือการรักษาไม่ให้กัมพูชาถูกดึงเข้าสู่ไฟสงครามในเวียดนาม เจ้าสีหนุทรงต้องจ่ายราคาด้วยการเป็นศัตรูกับรัฐบาลที่โช่งอันและกรุงเทพฯ ซึ่งมีนโยบายเข้าข้างสหรัฐอเมริกา หลักฐานด้านกิจการภายในประเทศของเจ้าสีหนุมีทั้งแง่บวกและลบ บางทีมิติด้านบวกที่สุดของอุดมการณ์อ่อนแอที่ทรงเรียกว่า “สังคมนิยมแบบพุทธ” ก็คือการยื่นกรานให้มีการใช้จ่ายงบก้อนใหญ่เพื่อการศึกษา หากแต่ไม่มีงานที่รองรับผู้สำเร็จการศึกษาเหล่านี้

ในแง่จิตวิทยา การที่เจ้าสีหนุทรงแสดงพระองค์อยู่ข้างคนยากจนจนของกัมพูชา สิ่งนี้ได้เพิ่มความรู้สึกในคุณค่าของตัวเองให้กับชนชั้นล่างกัมพูชา และทำให้พวกเขาถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของรัฐกัมพูชาด้วย นอกจากนี้ยังทรงสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับหนึ่ง ทรงจัดให้มีการอภิปรายโต้แย้งทางการเมืองทางสถานีวิทยุแห่งชาติขึ้นปีละสองครั้งนอกเขตพระบรมหาราชวัง เรื่องที่ประชุมกันมักเป็นประเด็นที่ไม่ค่อยมีความขัดแย้ง และจะถูกจัดเวทีโดยเจ้าสีหนุเหมือนกับเรื่องอื่น ๆ ในชีวิตของคนกัมพูชา นโยบายที่ออกมาที่ใช้การยกมือสนับสนุนมติแต่หลัง พ.ศ. 2506 คุณภาพของการอภิปรายโต้แย้งได้เสื่อมถอยลง และเจ้าสีหนุได้ใช้ที่ประชุมเหล่านี้เล่นงานฝ่ายศัตรู ปกป้องพระองค์เอง (รวมทั้งกัมพูชา) จากการวิพากษ์วิจารณ์ และยืนยันว่า

กัมพูชาเหนือกว่าบรรดาประเทศเพื่อนบ้าน และสูงส่งกว่ามหาอำนาจเกือบทั้งหมด อย่างน้อยที่สุดก็ในด้านจริยธรรม (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 313-314)

รูปแบบของเจ้าสีหนุที่เป็นด้านบวกอีกประการก็คือความสามารถที่จะทรงงานหนัก บ่อยครั้งที่ทรงใช้เวลาวันละสิบแปดชั่วโมงอ่านหนังสือราชการ การได้สัมผัสกับชาวบ้านทำให้เป็นที่พอพระทัยว่าทรงได้รับการยอมรับ อย่างไรก็ตามกระตือรือร้นสูงกว่าธรรมดาของพระองค์ กลายเป็นข้อเสีย เนื่องจากชอบที่จะตรัสมากกว่าฟัง และไม่ทรงยินดีหรือไม่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้แก่ผู้อื่น ได้แม้ในเรื่องที่ทรงรู้น้อย เจ้าสีหนุทรงมองชาวกัมพูชาทั่วไปว่าเป็นลูกหลานของพระองค์ มากกว่าเป็นประชาชนที่สามารถตัดสินใจและจัดการกับเรื่องของตนเองได้

ที่ควบคู่ไปกับด้านบวกของรูปแบบการปกครองดังกล่าวของเจ้าสีหนุและส่งผลต่อทุกสิ่ง ที่ทรงกระทำ ก็คือความถือพระองค์ ความไม่ทรงอดกลั้นต่อคำแนะนำใด ๆ และความไม่เต็มพระทัยที่จะเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานและปัญหาสังคมของกัมพูชาเจ้าสีหนุ ทรงจับเกี่ยวกับฝ่ายตรงข้ามอย่างไม่ปราณีปราศรัย ผู้ที่มีความคิดเห็นไม่ลงรอยกับพระองค์นับร้อยสูญหายไปในช่วงที่ทรงดำรงอำนาจอยู่ เชื่อกันว่าพวกนี้ได้ถูกสังหารแล้ว และชวานาอีกหลายร้อยคน ได้ถูกฆ่าภายหลังการลุกฮือของคอมมิวนิสต์ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือใน พ.ศ. 2510 เจ้าสีหนุ ทรงมองกัมพูชาอย่างเดียวกับบรรพบุรุษของพระองค์ กล่าวคือ ทรงถือเอาประเทศเป็นประหนึ่งสมบัติส่วนตัวพระองค์ เป็นครอบครัวหนึ่ง ด้วยพื้นฐานเหล่านี้ผนวกกับการที่ทรงถูกฝรั่งเศสเลือกเป็นเครื่องมือสนองนโยบาย เจ้าสีหนุไม่อาจขัดขวางแรงกดดันที่สะสมตัวขึ้นต่อต้านพระองค์และประเทศในช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 ได้ ถึงตอนนั้นผู้อุปถัมภ์และฝ่ายศัตรูจากโพ้นทะเลได้ร่วมกันวางแผน โคนจุดยืนที่เป็นกลางของพระองค์ และประชาชนที่ได้รับพระกรุณาธิคุณให้ได้มีโอกาสศึกษาจนจบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ต่างปฏิเสธที่จะถูกปฏิบัติประหนึ่งลูกหลานพระองค์อีกต่อไป

จุดเปลี่ยนทางการปกครองของเจ้าสีหนุจุดแรก อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2506 เมื่อทรงประกาศตัดโครงการความช่วยเหลือทางการทหารที่สหรัฐอเมริกาให้กับกองทัพบกของพระองค์ ซึ่งจริง ๆ แล้วมีมูลค่าเงินสนับสนุนถึงร้อยละสิบห้าของงบประมาณประเทศ ไม่มีประเทศอื่นเสนอตัวเป็นผู้อุปถัมภ์แบบเดียวกันอีก กองทัพบกกัมพูชาเริ่มเสื่อมถอยจากการเป็นกองกำลังรบที่มีประสิทธิภาพแม้ว่าในช่วงสองสามปีต่อมาเงินจะส่งอุปกรณ์ทางการทหารให้ การตัดสินใจพระทัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ก็คือ การโอนภาคอุตสาหกรรมส่งออก-นำเข้าเป็นของรัฐ และการปิดธนาคารเอกชนของกัมพูชา แรงจูงใจในการตัดความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของเจ้าสีหนุ ที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับสงครามเวียดนาม และรักษาไว้ซึ่งสัมพันธภาพที่ดีกับสมาชิกกลุ่มคอมมิวนิสต์ การตัดสินใจพระทัยเรื่องอื่น ๆ เป็นส่วนหนึ่ง

ของความพยายามควบคุมเศรษฐกิจ และบั่นทอนอำนาจของจีนและพวกผู้นำทางธุรกิจการค้าเชื้อสายเขมร-จีนในกรุงพนมเปญ

การตัดสินใจพระทัยในเรื่องเหล่านี้ของเจ้าสีหนุส่งผลที่คาดไม่ถึง การตัดความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาทำให้พระองค์เปราะบางต่อแรงกดดันจากฝ่ายซ้ายและขวัญของฝ่ายทหารตกต่ำลง การโอนกิจการค้ากับต่างประเทศเป็นของรัฐ กลายเป็นการสนับสนุนให้ผู้นำทางการค้าหันไปค้าขายอย่างลับ ๆ กับฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ถึง พ.ศ. 2510 ผลผลิตข้าวของกัมพูชากว่าหนึ่งในสี่ได้ถูกลักลอบส่งไปให้กองกำลังเหล่านี้ ซึ่งยอมจ่ายให้ในราคาที่สูงเกินกว่าที่รัฐบาลกัมพูชาจะสามารถจ่ายได้ ขณะเดียวกันรัฐบาลก็สูญเสียรายได้จากภาษีอากรที่เรียกเก็บจากข้าว นอกจากนี้การค้ากับต่างประเทศยังถูกระงับจากการสูญเสียความชำนาญด้านการค้า และความไม่คอยฉลาดของรัฐบาล เพื่อสกัดกั้นการไหลออกของข้าว ในต้น พ.ศ. 2510 รัฐบาลได้สั่งให้หน่วยงานทหารรวบรวมผลผลิตข้าวที่เหลือในเขตต่าง ๆ จ่ายเงินตามราคาที่รัฐบาลกำหนดไว้แล้ว ส่งผลผลิตที่รวบรวมได้มายังโรงสีของรัฐ ความไม่พอใจในเรื่องดังกล่าวได้ปะทุเป็นความขัดแย้งที่ใช้กำลังในเขตตะวันตกของพระตะบอง ใกล้เมืองซัมเลา ชาวนานับหมื่นได้หนีเข้าป่าแต่ก็ถูกติดตามกวาดล้างโดยกองกำลังรัฐบาล พวกนี้ได้รวมตัวจัดตั้งกลุ่มป้องกันตนเอง เจ้าสีหนุทรงตระหนักกับการลุกฮือครั้งนั้น เนื่องจากความมุ่งหมายประการหนึ่งของการเป็นพันธมิตรกับเวียดนามเหนือในทัศนะของพระองค์ ก็คือการทำให้อเมริกันนิสต์กัมพูชาอยู่ภายใต้การควบคุมของเวียดนามอย่างเคร่งครัด เจ้าสีหนุทรงคาดไม่ถึงว่า “ลูก ๆ” จะทำการต่อต้านพระองค์ ด้วยสาเหตุความไม่พอใจนโยบายของพระองค์แท้ ๆ ซึ่งในกรณีนี้ก็คือการบังคับเก็บรวบรวมข้าว พระองค์ทรงสงสัยว่าพวกเวียดนามหักหลังพระองค์ แต่ไม่ทรงอยู่ในสถานะที่จะทรงทำอะไรได้ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 317)

ช่วง พ.ศ. 2506 ถึงปลาย พ.ศ. 2509 ผู้นำคอมมิวนิสต์กัมพูชาได้ตั้งค่ายพักตามแนวพรมแดนเวียดนามภายใต้การคุ้มกันของพวกเวียดนาม พอล พต ซึ่งเป็นแกนนำพรรคได้ใช้เวลากว่าสิบสองเดือนระหว่าง พ.ศ. 2508-2509 อยู่นอกประเทศ การเดินทางออกนอกประเทศของเขาเป็นที่รู้กันน้อยมาก ในตอนแรก พอล พต และเพื่อนร่วมงานถูกเรียกตัวไปไชนง่อน ที่นั่นพวกเขาได้อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับเพื่อนชาวเวียดนาม และพวกคอมมิวนิสต์กัมพูชาที่ได้เข้าไปอาศัยอยู่ในเวียดนามมาตั้งแต่ พ.ศ. 2498 เป็นไปได้ว่าพวกเขาได้เข้ารับการฝึกฝนทางการเมืองบางด้านที่นั่น และพอล พต ได้ใช้เวลาหลายเดือนในจินก่อนที่จะกลับบ้านเกิดในเดือนกันยายน พ.ศ. 2509 การฝึกอบรมในเวียดนามจะเน้นการฝึกสมาชิกใหม่และการติดต่อสื่อสารกับกองกำลังคอมมิวนิสต์เวียดนาม (Kiernan, How Pol Pot Came to Power, pp. 220-222, Chandler, The Tragedy of Cambodian History, Chapter 5. Paul J. Hiniker, Revolutionary Ideology and Chinese

Reality (Beverly Hills, 1977). และดู David Milton and Nancy Dall Milton, *The Wind Will Not Subside: Years in Revolutionary China, 1964-1969* (New York, 1976).

หลังจากที่กัมพูชาได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2496 สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ใช้ที่ประชุมว่าด้วยปัญหาอินโดจีน ที่นครเจนีวา ในปี พ.ศ. 2497 ไม่รับรองสถานะและกำหนดเขตฐานที่มั่นฝ่ายคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้พรรคประชาชนปฏิวัติเขมรต้องสูญเสียบทบาททางการเมืองและลี้ภัยไปอยู่กับเวียดนามเหนือจำนวนหนึ่ง รวมถึง เซ็ง จ็อก มิญด้วย ขณะเดียวกันการได้รับเอกราชทำให้คณะอิสระฝ่ายคณะฐานอิสระ ต้องเดินทางกลับเวียดนาม พร้อมด้วยคนไทยเกาะกงจำนวนหนึ่งในรูปของอาสาสมัครเพื่อรับการศึกษา ได้แก่ นายประสาธนา ยุทธ นายไต้ และคนอื่น ๆ (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 137)

ส่วนพวกที่ยังคงอยู่ในกัมพูชา ได้จัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นมา ชื่อกรรมปรอเจ็ยจิวน์ หรือกรรมประชาชน (Krom Pracheachon) เพื่อร่วมในการเลือกตั้งที่สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2498 และ พ.ศ. 2501 หลังจากที่ทรงสละราชสมบัติให้สมเด็จพระราชาธิบดี พระบาทนโรดมสุรามจิต และดำรงพระยศเป็น “สมเด็จพระอุปยุวราช” จัดตั้งพรรคสี่องกุมเรียม นียม หรือพรรคสังคมนิยม (Sangkum Reastr Niyum Party) ผลคือ กรรมประชาชนแพ้การเลือกตั้ง

ในปี พ.ศ. 2502 เซียว เสง ได้เข้าสวมมิกค์กับรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ส่งผลให้กองกำลังของพรรคประชาชนปฏิวัติในเขตงานชนบท ถูกทำลายลงถึง 90 เปอร์เซ็นต์ ทำให้กองกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์เหลืออยู่เพียงไม่กี่ร้อยคน ขณะเดียวกันมีสายรายงานแก่สมเด็จพระนโรดม สีหนุว่า ดาบ ฌวน มีแผนลอบปลงพระชนม์ โดยมีการระบุด้วยว่า ผู้ที่อยู่เบื้องหลังแผนการดังกล่าวคือ ซีไอเอไทย และเวียดนามใต้ ซึ่งเรียกกันว่า “แผนบางกอก - Bangkok Plot” ผลคือ ดาบ ฌวนถูกจับและสอบสวนจนกระทั่งเสียชีวิต (Prados, 2003, p. 67, Norodom Sihanouk, 1973, p. 108)

สำหรับขบวนการ “เขมรอิสระ” ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีแนวร่วมอื่น ๆ เช่น แนวเขมรอิสระของสมเด็จพระนโรดม จันทรังสี (Prince Narodom Chantaraingsey) และกลุ่มของพูต ชัย (Puth Chhay) ซึ่งล้วนมีเป้าหมายร่วมกันคือ การต่อสู้กับฝรั่งเศส

คนไทยเกาะกงภายใต้รัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ หลังจากได้รับเอกราชในช่วงแรก รัฐบาลได้เรียกร้องให้ประชาชนทั้งหมดกลับถิ่นฐาน รวมทั้งคนไทยเกาะกง โดยอ้างเหตุผลเมื่อบ้านเมืองได้รับเอกราชแล้ว ประชาชนทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน จะไม่มีการเกณฑ์ผู้คนไปใช้แรงงานเหมือนสมัยฝรั่งเศสปกครอง รวมทั้งจะไม่มีการกดขี่ข่มเหงในทุกรูปแบบ และได้พระราชทานอภัยโทษให้กับผู้ที่เข้าร่วม “ขบวนการเขมรอิสระ” ให้ทุกคนพ้นจากความผิดทางอาญา

อีกด้วย การประกาศนโยบายใหม่ รวมทั้งการพระราชทานอภัยโทษทำให้ “ไทยเกาะกง” จำนวนมากเดินทางกลับบ้าน ขณะที่อีกส่วนยังไม่ไว้วางใจ คงอาศัยอยู่ในฝั่งไทยต่อไป โดยเฉพาะที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เกาะกงในยุคหลังได้รับเอกราช มีการจัดระเบียบการปกครองใหม่ ราวต้นปี พ.ศ. 2498 ทางกรมเขมร ได้จัดให้มีการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน โดยจา เรียง ได้รับเลือกให้เป็นกำนันเนินตะเคียนที่รู้จักนาม “กำนันเง้า” (จรัล โยบรรวงศ์, 2528, หน้า 93-96)

สถานการณ์ในช่วงแรกดูราบรื่นดี ทั้งผู้ปกครองใหม่และผู้ถูกปกครองอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ต่อมาเมื่อรัฐบาลส่งนายสุน อานุกาพ มาเป็นนายอำเภอหรือเจ้าเมืองเกาะกงในปี พ.ศ. 2500 ทุกอย่างเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ได้มีการประกาศสืบหาตัวขึ้นบัญชีชาวเขมรเชื้อสายไทย หรือคนไทยเกาะกง ที่เคยร่วมกับ “คณะอิสระ” ทั้ง ๆ ที่หลังจากที่เขมรได้รับเอกราชแล้ว คนเหล่านี้ก็ได้สลายตัวทำมาหากินตามปกติ (จรัล โยบรรวงศ์, 2528, หน้า 102)

ครั้งนั้นมีผู้ถูกจับกุมทั้งหมด 3 คน คือ นายจ่าง นายหลี่ และนายรุ่ง แม่กระทั่งจา เรียงซึ่งขณะนั้นเป็นกำนัน คอยช่วยเหลือให้เจ้าเมืองสุน อานุกาพ ได้แต่งงานกับภรรยาชาวเนินตะเคียน ยังโดนกล่าวหา กลั่นแกล้งต่าง ๆ นานา จนสุดท้ายต้องล่าถอยลาออกจากกำนันหลบไปอยู่ฝั่งไทย ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2500 ต่อมาคนไทยเกาะกงที่เดือดร้อนได้ไปร้องทุกข์กับผู้ว่าราชการจังหวัดกำปอต เนื่องจากขณะนั้นเกาะกงเป็นอำเภอหนึ่งที่ขึ้นกับจังหวัดกำปอต ทำให้เจ้าเมืองสุน อานุกาพถูกย้ายกลับเมืองกำปอต สถานการณ์จึงคลี่คลาย

ในปี พ.ศ. 2502 เกาะกงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเขตหรือจังหวัด โดยมีที่ทำการเมืองใหม่อยู่ที่บ้านเสาธง และมีเมืองเอกชื่อ “กรุงเขมรรัฐภูมินทร์ - Krong Khemarak Phoumin ในช่วงเลือกตั้งที่เกิดขึ้น ทางกรมเขมรได้จับกุม นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ อดีตประธานเขตเกาะกง โดยคาดว่าจับเพื่อเหตุผลทางการเมืองเนื่องจากเกรงอิทธิพลของ “คณะอิสระ” ที่เหลืออยู่ เพราะเมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นก็ได้มีการปล่อยตัวให้เป็นอิสระ (จรัล โยบรรวงศ์, 2528, หน้า 96)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสแล้ว แต่การรวมกลุ่มของคณะอิสระยังคงอยู่ ช่วงเวลาดังกล่าว “คณะอิสระ” ที่เกาะกงได้ประชุมหารือกัน เพื่อปรับปรุงโครงสร้างและการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ให้สอดคล้องกับชีวิตและการทำงานมาหากินของแต่ละคนโดยไม่ทอดทิ้งภารกิจเพื่อส่วนรวม ต่อมาในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2503 ผู้นำจำนวน 21 คน ของพรรคประชาชนปฏิวัติเขมร ได้มีการประชุมสมัชชาลับกันที่ห้องในสถานีรถไฟกลางกรุงพนมเปญ แยกนำพรรคแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นพวกเขมรอิสระและอดีตพรรคคอมมิวนิสต์อิน โดจิ้น กลุ่มที่สองเป็นนักเรียนกัมพูชาที่ไปเรียนต่อฝรั่งเศส ตั้งแต่สิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่องหลักที่ทั้งสองกลุ่มถกเถียงกันในที่ประชุมคือ พรรคจะให้การสนับสนุนหรือต่อต้านสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ปราบกฏว่ากลุ่มแรกซึ่งเป็นพวกนักต่อสู้รุ่นบุกเบิกของเขมรได้รับชัยชนะ

โดย ตู สามต (Tou Samouth) ได้รับเลือกให้เป็นเลขาธิการพรรค มีนวน เจีย เป็นรองเลขาธิการพรรค รวมถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้ก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งทางการเมือง ได้แก่ พอล พต และเอียง สารี เป็นผู้นำอันดับสามและอันดับห้าของพรรค โดยที่นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ ผู้แทนจากเกาะกงเป็นกรรมการสำรองของคณะกรรมการกลางพรรค นอกจากนี้ได้มีการเปลี่ยนชื่อพรรค จากพรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชา เป็น พรรคคนงานกัมพูชา (Workers' Party of Kampuchea: WPK) สืบทอดพรรคคนงานเวียดนาม (Vietnam Worker's Party) (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 93-96)

สถานการณ์ของพรรคตึงเครียดขึ้น เมื่อ ตู สามต ได้หายตัวไปอย่างลึกลับจากบ้านพักในกรุงพนมเปญ ในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 ทำให้การประชุมสมัชชาในระหว่างวันที่ 20-21 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506 ได้มีผู้ขึ้นรับตำแหน่งเลขาธิการพรรคคนงานกัมพูชาสืบแทน คือ พอล พต นวน เจีย ในตำแหน่งรองเลขาธิการพรรค และเอียง สารี เป็นกรรมการเมืองและกรรมการพรรคลำดับ 3 ตามด้วยโซ วัฒนา (So Vanna) เป็นกรรมการเมืองและกรรมการกลางพรรคลำดับ 4 วอน เวต (Vorn Vet) เป็นกรรมการเมืองและกรรมการกลางพรรคลำดับ 5 มุง (Moong) เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 6 ประสิทธิ์ จิตศิลป์ เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 7 มุล ส้อมบัต (Moul Sombath) เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 8 ตา มก เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 9 พวง (Phoung) เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 10 ซอน เซน (Son Sen) เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 11 และเซ็ง ง็อก มิญ (Son Ngoc Minh) เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับสุดท้าย จะเห็นได้ว่าในเวลานั้น ประสิทธิ์ จิตศิลป์ เป็นคนไทยเกาะกงที่มีความสำคัญคนหนึ่งในพรรคคนงานเขมร

นอกจากนี้ ในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งนี้ พรรคคนงานเขมรตัดสินใจทั้งเมืองสู่ชนบท "...พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาวิเคราะห์สถานการณ์เห็นว่า ประเทศกัมพูชาไม่อาจพึ่งพาสีหนุให้เป็นผู้ปกป้องรักษาอธิปไตยของชาติ ไม่ให้อเมริกันเข้ามาครอบงำได้ ชำนาญนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างหนักของสีหนุที่ต้องการทำลายกำลังต่อต้านจักรวรรดินิยมภายในประเทศอย่างเด็ดขาดจะกลายเป็นบันไดขั้นแรกไปสู่การครอบงำโดยอเมริกาอย่างแน่นอน..." (ปนัดดา เลิศล้ำอำไพ, 2523, หน้า 11)

การกำหนดยุทธวิธีครั้งนี้ของพรรคคนงานเขมรภายใต้การนำของพอล พต สร้างความไม่พอใจกับทั้งเวียดนามและจีนที่กำลังทำงานแนวร่วมกับสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ขณะเดียวกันสมเด็จพระนโรดม สีหนุก็ทรงดำเนินกุศโลบายที่ทำให้พรรคคนงานเขมรมีความแปลกแยกกับเวียดนามและจีนยิ่งขึ้น และในเดือนพฤศจิกายน ปีเดียวกัน ทรงประกาศงดความช่วยเหลือทั้งด้านเศรษฐกิจและการทหารจากสหรัฐอเมริกา

แม้ในเชิงยุทธศาสตร์แล้ว การงดรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาอาจเป็นเรื่องน่ายินดี แต่ในความเป็นจริงได้สร้างแรงกดดันต่อรัฐบาลของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ รวมทั้งก่อให้เกิด

ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและความแตกแยกทางการเมืองที่รุนแรงขึ้น โดยเฉพาะในเขตชนบทที่ประชาชนได้รับผลกระทบจากการกดขี่ขูดรีด

ปลายปี พ.ศ. 2506 รัฐบาลเขมรของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ออกกฎหมายห้ามคนไทยเกาะกงพูดภาษาไทย ห้ามมีเงินไทย และห้ามมีหนังสือภาษาไทยอยู่ในบ้าน ถ้าเจ้าหน้าที่ค้นพบจะถูกทำลายให้สิ้นซาก สำหรับการพูดภาษาไทย หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกปรับค่าละ 25 เรียล โดยในปี พ.ศ. 2507 ค่าปรับเพิ่มขึ้นเป็น 50 เรียล การลงโทษต่าง ๆ เจ้าหน้าที่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการพูดภาษาไทยได้อย่างพลการ เช่น เขียนป้ายแขวนคอประจาน สร้างความขมขื่นให้กับคนไทยเกาะกงเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น การทำอนุรักษ์าศิลปะตามประเพณีดั้งเดิมของคนไทยเกาะกงเริ่มเบาบางลงทางการเขมรได้พยายามเข้ามามีส่วนกำหนด โดยส่งพระเขมรเข้าไปประจำตามวัดต่าง ๆ การสวมมนต์ให้สวดด้วยสำเนียงเขมร ไม่ให้ยกมือพนม ทางด้านชาวบ้านทั่วไปทางการได้ส่งครูมาสอนหนังสือเป็นภาษาเขมรแก่เด็ก ๆ โดยจัดตั้งโรงเรียนประจำตำบลขึ้นทุกตำบล เรียนเฉพาะภาษาเขมรกับภาษาฝรั่งเศส การกระทำเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะทางการเขมรเห็นคนไทยเกาะกงเป็นภัยต่อตน โดยนายพลลอน นล ได้ทำการแต่งตั้งคณะกรรมการปราบปรามผู้กระทำความผิดต่าง ๆ และปราบปรามคอมมิวนิสต์ในเมืองเกาะกง ทำหน้าที่สืบสวนและป้องกันการกระทำที่เป็นภัยแก่บ้านเมือง คือ (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 176-183)

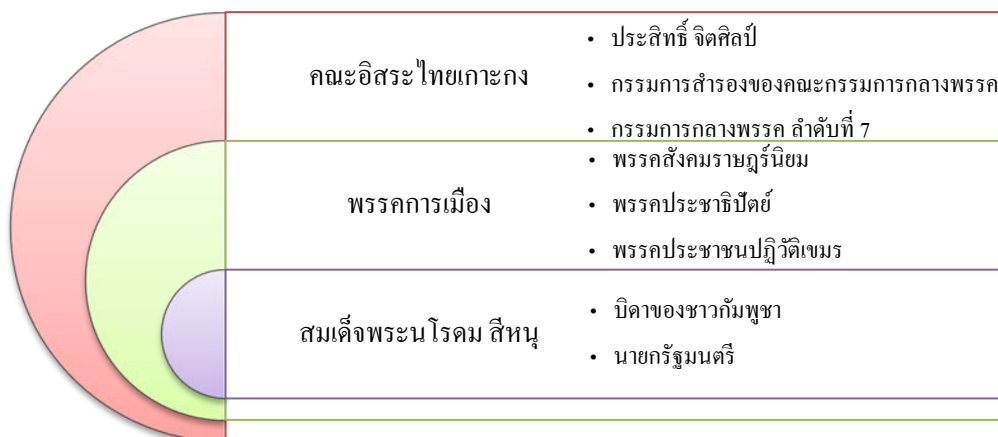
1. นายแสก สมเอียด จะวายเขตร เป็นประธานกรรมการ
2. นายทาน ชิน ศึกษาธิการจังหวัด เป็นที่ปรึกษา
3. นายตัน เลียะ อูย แพทย์ประจำเขตร เป็นกรรมการ
4. สามบั้ง สักดีโบ หรือ ร้อยเอก สวาด เป็นกรรมการ
5. สักดีมวย หรือ ร้อยตรี งวน เป็นกรรมการ

นอกจากนี้ในปีพ.ศ. 2508 สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงประกาศว่าได้พบเอกสารของคอมมิวนิสต์ที่เกาะกง โดยเอกสารบางชิ้นเป็นภาษาไทย ทำให้ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า เขมรแดงได้รับคำสั่งจาก “นาย” ต่างชาติ มาปลุกระดมให้คนเขมรแปลกแยกจากสังคมและพระองค์ สถานการณ์โดยรวมเวลานั้น ประเมินได้ว่า สมเด็จพระนโรดม สีหนุ มีความหวาดระแวงไทยสูง เพราะในสมัยการปกครองของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นช่วงที่ไทยกับกัมพูชาบาดหมางกันอย่างหนักโดยเฉพาะกรณี “พิพาทเรื่องปราสาทเขาพระวิหาร” คนไทยจำนวนมาก ทั้งฆราวาสและพระสงฆ์ถูกขึ้นบัญชีดำ การปราบปรามมีความรุนแรงขึ้น ผู้คนถูกจับกุมคุมขัง ถูกทารุณกรรมอย่างโหดเหี้ยม คนจำนวนมากต้องจบชีวิตลงอย่างผักปลา ดังคำกล่าวของนายพลลอน นลที่เดินทางมา

เป็นประธานการประชุมที่เกาะกงว่า “คนไทยเกาะกง แม้ว่าจะสูญหายตายจากไปสักห้าพันคน ก็ไม่ทำให้แผ่นดินเขมรเอียง” (จรัญ โยบรรยงก์, 2540, หน้า 122)

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ บรรดาแกนนำของ “คณะอิสระ” ที่เกาะกง ก็ได้มีการประชุมร่วมกัน เพื่อกำหนดท่าทีที่เหมาะสมกับสถานการณ์ดังกล่าว โดยกำหนดว่า กลุ่มบุคคลใดไม่สามารถอยู่ในพื้นที่เขมรได้ ให้หลบเข้าประเทศไทย หรือไม่ก็หลบไปเคลื่อนไหวลับในป่า ที่พออยู่ได้ ก็ให้อยู่ในพื้นที่ต่อไปในลักษณะ “กึ่งลับกึ่งเปิดเผย” และกลุ่มที่ไม่มีพิรุธก็ให้อยู่ในพื้นที่ตามปกติต่อไป ทั้งนี้โดยอาศัยกลุ่ม “คณะอิสระ” ที่ยังพอเคลื่อนไหวได้ทำงานมวลชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางด้านแรงงาน การสร้างความมั่นใจด้านจิตใจ ด้วยความเชื่อมั่นว่าท้ายที่สุดแล้ว “เราจะเป็นผู้ชนะ” เนื่องจากพวกเขาได้ข้อสรุปว่า “...เพราะรัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร เจ้าหน้าที่ที่เคยฆ่าคนเกาะกง เอาตัวเอาดียังคงอยู่ ยังคงเป็นเจ้าเป็นนายไม่เปลี่ยนแปลงไปไหน จึงต้องทำลายกันต่อไป...” (ประโยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 270)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การรวมกลุ่มภายใต้เครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยมของคณะอิสระไทยเกาะกงมีการเคลื่อนไหว ทำงานตลอดเวลา แม้กัมพูชาว่าจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสแล้วก็ตาม เนื่องจากคนไทยเกาะกงตระหนักดีว่าพวกตนอยู่ในฐานะ “คนอื่น” ในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง ต้องสู้จนกว่าจะชนะ และมีอำนาจอิสระในการปกครองตนเอง จึงจะอยู่ได้อย่างปลอดภัย ดังนั้นในสมัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ คณะอิสระไทยเกาะกงจึงเชื่อมร้อยเครือข่ายของตนเอง เข้ากับเครือข่ายทางการเมืองดังจะเห็นได้จากกรณีที่ นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ หัวหน้าคณะอิสระไทยเกาะกงเข้าร่วมกับพรรคประชาชนปฏิวัติเขมรในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เป็นการเชื่อมร้อยกับเครือข่ายทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อให้บรรลุความต้องการของกลุ่ม การเข้าร่วมกับพรรคประชาชนปฏิวัติเขมรเป็นการยอมรับถึงอำนาจที่เป็นทางการและผูกพันกับอำนาจของรัฐโดยตรง โดยมีสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นศูนย์กลางของอำนาจในขณะนั้น ดังภาพที่ 4-3

ภาพที่ 4-3 การเชื่อมโยงเครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยมเข้ากับเครือข่ายทางการเมืองของคนไทย เกาะกง ในปี พ.ศ. 2497-พ.ศ. 2513

3. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลลอน นล พ.ศ. 2513-2518

ในยุคของรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ คนไทยเกาะกงตกเป็นเหยื่อของความขัดแย้งระหว่างกัมพูชากับไทย ถือเป็นช่วงเวลาแห่งความยากลำบากยุคหนึ่ง สถานการณ์ดำเนินไปเช่นนี้จนกระทั่งในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2513 นายพลลอน นล นายกรัฐมนตรีและทหารคู่พระทัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ก่อการรัฐประหารเงียบ ด้วยการใช้อำนาจของสภาแห่งชาติเขมรโค่นล้มถอดสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ออกจากการเป็นองค์ประมุขของประเทศ ในระหว่างที่พระองค์เสด็จ เยือนยุโรป รัสเซียและจีน ทำให้สมเด็จพระนโรดม สีหนุทรงขอลี้ภัยในจีน พร้อมทั้งประกาศจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น

ขณะนั้นเจ้าสีหนุทรงพำนักอยู่ที่ปักกิ่ง ทรงทราบเรื่องรัฐประหารขณะเดินทางกลับผ่านมอสโคว์ ความคิดแรกของพระองค์ก็คือการขอลี้ภัยการเมืองในฝรั่งเศส แต่หลังจากที่ได้พูดคุยกับจูเอนไตและฟามวันดง นายกรัฐมนตรีเวียดนามเหนือ ก็ได้ทรงตกลงเข้าบังคับบัญชารัฐบาลแนวร่วมพันธมิตรกับเวียดนามเหนือ โดยกองกำลังกัมพูชาจะประกอบไปด้วยพวกคอมมิวนิสต์เป็นหลัก ทั้ง ๆ ที่หลายเดือนก่อนหน้านั้นทัพบกของพระองค์ได้พยายามต่อสู้ทำลายล้างพวกนี้ให้หมดไป ในปลายเดือนมีนาคม เจ้าสีหนุได้ออกประกาศกระจายเสียงเรียกร้องให้ “พี่น้องชายหญิงทั้งหลาย” จับอาวุธขึ้นต่อสู้ตอน นอล เกิดจลาจลสนับสนุนเจ้าสีหนุขึ้นเกือบจะนับพันในเขตตะวันออกของประเทศ และไม่นานหลังจากนั้น หน่วยทหารหลายหน่วยของกองทัพกัมพูชาที่เร่ร่อนด้วยความรู้สึกตระหนกผสมกับความตระหนงและคลั่งเชื้อชาติ ก็ได้สังหารหมู่พลเรือนชาวเวียดนามที่ปราศจากอาวุธนับพันคนในบริเวณใกล้กรุงพนมเปญ ด้วยข้อหาสงสัยว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์

แน่นอนเป็นการง่ายที่จะพบว่าพวกนี้อยู่ที่ไหน เมื่อเทียบกับกองกำลังติดอาวุธของเวียดนามเหนือ และง่ายกว่าที่จะทำการสังหารด้วย แต่ความร้ายกาจของการสังหารหมู่นี้ รวมไปถึงการที่ ลอน นอล ไม่ได้แสดงความเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียชื่อเสียงในสายตาประเทศทางตะวันตกไป (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 322-324)

ยิ่งไปกว่านั้น สำหรับชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ ความคิดที่ว่ากองกำลังเวียดนามควรถอนออกไปจากกัมพูชา เมื่อ ลอน นอล ให้เวลาคอมมิวนิสต์เวียดนามสี่สัปดาห์เพื่อที่จะออกจากประเทศ ซึ่งเป็นคำสั่งที่ไม่น่าจะเป็นจริงได้ที่สุดในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของกัมพูชานั้น ชาวกัมพูชาจำนวนมากรู้สึกโกรธแค้นที่รู้ว่าพวกเวียดนามไม่แยแสต่อคำสั่งนั้น คนนับหมื่นจึงได้เข้าร่วมกองกำลังติดอาวุธเพื่อขับไล่ “พวกบุกรุก” ออกจากประเทศ และจำนวนนับพันได้เสียชีวิตหรือไม่ก็บาดเจ็บภายในไม่กี่สัปดาห์ต่อมา ด้วยฝีมือของทหารเวียดนาม ซึ่งบางรายเคยทำการรบในสงครามมากกว่ายี่สิบปี ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2513 การรุกร่วมระหว่างเวียดนามใต้และสหรัฐอเมริกาเข้าไปในกัมพูชาตะวันออกได้ขับไล่กองกำลังเวียดนามเหนือให้ถอยร่นไปทางตะวันตก การรุกรุกครั้งนั้นช่วยปกป้องการถอนทัพของสหรัฐอเมริกาออกจากเวียดนาม (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 324)

การบุกโจมตีฝ่ายเวียดนามสองครั้งของ ลอน นอล ในปลาย พ.ศ. 2513 และ พ.ศ. 2514 ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา แต่กองทัพของ ลอน นอล ได้รับการฝึกมาอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ขาดยุทธวิธีที่รัดกุมและอยู่ภายใต้การนำที่อ่อนสมรรถภาพ กองกำลังของเวียดนามเหนือที่มีประสิทธิภาพสามารถตีกองทัพกัมพูชาแตกกระเจิง และหลัง พ.ศ. 2514 เป็นต้นไป กำลังทหารของ ลอน นอล ก็ไม่สามารถทำการบุกครั้งใหญ่ ๆ ได้อีกเลย หลังจากการจัดตั้งเป็นสาธารณรัฐในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2513 รัฐบาลกัมพูชาสามารถอยู่รอดมาได้อีกสี่ปี โดยอาศัยความช่วยเหลือทางการทหารจากสหรัฐอเมริกาและการระดมที่ระเบิดอย่างหนัก และรวมถึงการที่คอมมิวนิสต์เวียดนามไม่เต็มใจที่จะช่วยเหลือเพื่อนชาวกัมพูชาขี้อดกรงพนมเปญ ก่อนที่พวกตนจะสามารถปลดปล่อยเวียดนามใต้ให้เป็นอิสระได้ก่อนด้วย

เรื่องราวที่เลวร้ายที่สุดท้ายของสาธารณรัฐเขมรเป็นเรื่องของความรุนแรงและความน่าหดหู่ใจพอ ๆ กับเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน คือการที่พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาเข้าควบคุมฝ่ายต่อต้านได้ ลอน นอล ล้มป่วยโรคเส้นโลหิตแตกในสมอง ในต้น พ.ศ. 2514 และแม้เขาจะฟื้นตัวอย่างรวดเร็วก็ไม่สามารถกลับเข้ากลุ่มอำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่ได้อีก เมื่อขาดผู้นำที่เข้มแข็ง นักการเมืองในกรุงพนมเปญจึงหันไปวุ่นอยู่กับการตั้งกลุ่มและสะสมความมั่งคั่ง ในต่างจังหวัด นายทหารมักจะโกหกตัวเลขของนายทหารได้บังคับบัญชา เพื่อจะรับเอาเงินเดือนที่ได้จากความช่วยเหลือทางการทหารของสหรัฐอเมริกาเข้ากระเป๋าตนเอง นายทหารบางคนถึงกับขายอาวุธให้กับฝ่าย

คอมมิวนิสต์ด้วย น้อยคนเตรียมพร้อมที่จะทำการบุก ลอน นอล มักลังเลใจที่จะลงโทษนายทหารที่จงรักภักดีต่อตัวเองในกรณีที่ทำผิดหรือโกงกิน แต่เขากลับใช้เวลาไม่น้อยไปกับการเขียนจดหมายไปยังประธานาธิบดีนิกสัน เพื่อขอเพิ่มความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา รวมทั้งใช้เวลาพูดคุยกับพวกผู้ทรงคุณวิเศษในพุทธศาสนา ซึ่งเสนอทางแก้ปัญหาสงครามตามแบบ ไสยศาสตร์ ถึงปลาย พ.ศ. 2515 สาธารณรัฐเขมรสามารถควบคุมกรุงพนมเปญ เมืองสำคัญระดับจังหวัดไม่กี่แห่ง และส่วนใหญ่ของเมืองพระตะบอง ที่เหลือส่วนอื่นของประเทศ ถ้าไม่อยู่ในมือของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ก็เป็นที่ที่ไม่ปลอดภัยในทางการปกครอง (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 325-326)

ในครั้งแรกของ พ.ศ. 2516 สหรัฐอเมริกาได้ระดมทิ้งระเบิดกัมพูชาเพื่อสกัดกั้นชัยชนะของฝ่ายคอมมิวนิสต์ นับเป็นการทิ้งระเบิดที่โหดร้ายพอ ๆ กับที่เกิดในสงครามโลกครั้งที่ 2 ระเบิดกว่าแสนตันได้ถูกทิ้งในเขตชนบท ก่อนที่รัฐสภาของสหรัฐอเมริกาจะออกประกาศห้าม ไม่เคยมีการประเมินการสูญเสียที่เกิดขึ้น แต่การระดมทิ้งระเบิดครั้งนั้นน่าจะช่วยหยุดยั้งไม่ให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์เข้าล้อมกรุงพนมเปญ แม้ว่าหลายคนจะโต้ว่า มันได้ช่วยให้กำลังใจของกองกำลังคอมมิวนิสต์กล้าแข็งแรงขึ้นสงครามได้ยืดเยื้อต่อมาอีกปีครึ่ง แต่ปฏิบัติการของประธานาธิบดีนิกสันในบั้นปลายของการทิ้งระเบิด คือการประกาศแก่ผู้ช่วยคนหนึ่งว่า ผลของสงครามก็คือการที่สหรัฐอเมริกาได้ “สูญเสีย” เอเชียอาคเนย์ ภูมิภาคของโลกที่สหรัฐอเมริกา ไม่เคย “ได้เป็นเจ้าของ” (Shawcross, Sideshow, pp. 209-219 และ Ben, kierman “The American Bombardment of Kampuchea, 1969-1973,” Vietnam Generation, vol.1, No. 1 (Winter 1989): 4-42. Lt. Gen. SakSutsakhan, The Khmer Republic at War and the Final Collapse (Washington1, 1980)

ภารกิจแรกของลอน นล คือ การขอให้กองกำลังเวียดนามเหนือออกจากกัมพูชาทันที พร้อมทั้งปิดท่าเรือที่เมืองสีหนุวิลล์ ซึ่งสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงมีพระบรมราชานุญาตเป็นการลับ ให้เวียดนามเหนือใช้สำหรับขนอาวุธ ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2508 พร้อมกับการดำเนินการกวาดล้าง “คอมมิวนิสต์” โดยมีเป้าหมายที่ชาวเวียดนามในกัมพูชา ทั้งหญิงและชาย ถูกฆ่าทิ้งมาน้ำใจเป็นจำนวนมาก (ประ โยชน์ โยธาภิรมย์, 2540, หน้า 269)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองดังกล่าวไม่ได้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ ความปลอดภัย และความมีอิสระในการปกครองตนเองของคนไทยเกาะกงดีขึ้นแต่อย่างใด ดังนั้น การต่อสู้ของคนไทยเกาะกงจึงยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แผนการของคณะคน ไทยเกาะกง คือ การยึดพื้นที่เพื่อเป็นฐานที่มั่นในการต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลเป็นการถาวร และพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุด คือ อำเภอปึงรุ้ง ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปึงรุ้ง เนื่องจากมีชัยภูมิที่ดี มีป่าเขาขนานทั้งสองฝั่งแม่น้ำ เหมาะแก่การหลบซ่อนตัว ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำภารกิจนี้คือ นายรุ่ง พรหมเกษร โดยใช้การเมืองนำหน้า โนม่น้าวให้กำนันและกรรมการตำบลยินยอมเป็นสมัครพรรคพวก พร้อมทั้ง

วางอุบายอย่างรอบคอบแบบขลุ่ย ในวันที่ 14 สิงหาคม 2513 ใกล้วันสารทจีน ระหว่างงานเลี้ยงที่บ้าน หลังหนึ่ง ได้มีการออกอุบายลวง นายซอน นายอำเภอปึงรุ้งว่ามีนายทหารใหญ่จากอำเภอคีร์มย์ ต้องการพบ แต่แทนที่จะได้พบกับนายทหารใหญ่ กลับพบกับนายรุ่ง กับพวกพร้อมปืนพกแทน หลังจากพูดจาหวานล่อมได้สำเร็จ นายอำเภอทำหนังสือถึงผู้บังคับการทหารให้มาพบ ก่อนจะพากันไปที่ค่ายทหาร และออกคำสั่งให้ทหารในค่ายวางอาวุธ เป็นการยึดค่ายได้สำเร็จโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ

การยึดค่ายทหารปึงรุ้งในครั้งนั้น สร้างชื่อเสียงให้กับคณะคนไทยเกาะกงอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในขบวนการต่อสู้ของเขมร ในช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง ได้มีคนไทยเกาะกงที่อยู่ในคณะ อิศระและได้เดินทางไปเวียดนามหลังกัมพูชาได้รับเอกราช เดินทางกลับมายังเกาะกงและเข้าร่วมกับคณะคนไทยเกาะกง เช่น นายอุดร เขียวขจี นายประสาธ จิตศิลป์ และนายใส่ ภูทอง เป็นต้น

หลังจากยึดค่ายทหารที่ปึงรุ้งได้แล้ว การจัดตั้งระเบียบการปกครองต่าง ๆ ภายใต้กองกำลังพลพรรคไทยก็ได้มีขึ้นทันที โดยมีเป้าหมายที่จะเข้ายึดพื้นที่ให้มากขึ้น มีการเคลื่อนกำลังเข้าตีค่ายทหารที่ตำบลหินขาว หมู่บ้านฟุ้งสูง จนพื้นที่ที่อยู่ในการยึดครองมีอาณาเขตกว้างขวางขึ้น เป็นเหตุให้กองทหารฝ่ายรัฐบาลของนายพลลอน นล ที่ตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลบ่อน้ำได้พากันถอนตัวหนีออกจากพื้นที่ดังกล่าวไป พื้นที่ในบริเวณอ่าวกัมปง โสมด้านเหนือตลอดแม่น้ำพิพาทจึงตกอยู่ในความปกครองของกองกำลังพลพรรคไทย (จรัญ โยบรรยงศ์, 2528, หน้า 138-139)

ลำดับต่อมา กองกำลังพลพรรคไทยได้จัดตั้งระเบียบการปกครองเมือง แบ่งเขตปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล และตั้งอำเภอปึงรุ้งเป็นที่ทำการปกครองส่วนกลาง ส่วนการจัดระเบียบการปกครองฝ่ายพลเรือนได้แบ่งหน้าที่เป็น อุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ส่วนในด้านการทหารได้มีผู้ที่มีความรู้ความชำนาญอาศัยผ่านการรบการต่อสู้มาจัดตั้งเป็นหมู่เป็นหมวดและกองร้อย กองพัน มีผู้บังคับบัญชาเหมือนกองทหารทั่วไป มีการเปิดรับกำลังพลอาสาสมัครจากลูกหลานชาวบ้านที่อยู่ในเขตปกครองของเขตเกาะกง

กองกำลังพลพรรคไทยยังคงเคลื่อนไปหามิได้หยุดยั้ง เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2515 ได้เข้าโจมตีบ้านบางกระสอบและบ้านเนินตะเคียน เป็นการต่อสู้เพื่อช่วงชิงพื้นที่และกำลังคน กองกำลังพลพรรคไทยทุกคนได้รับการอบรมให้มีวินัย และปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าไว้วางใจของชาวบ้านทั่วไป เพราะกองกำลังจะอยู่ได้ด้วยศรัทธาของประชาชนสนับสนุนเท่านั้น ประชาชนคอยเป็นหูเป็นตา เป็นเกราะป้องกันภัย การทำให้ชาวบ้านรักและไว้วางใจเป็นวิธีการของการรบอีกวิธีหนึ่งที่ผ่านมาการจัดตั้งมาอย่างดี (จรัญ โยบรรยงศ์, 2528, หน้า 142)

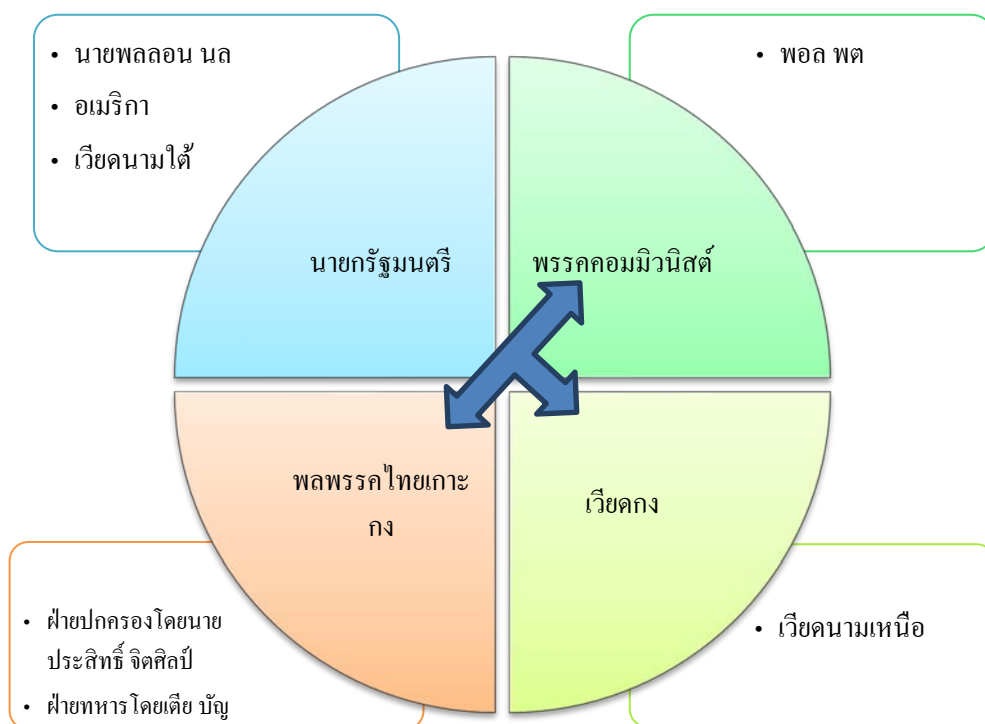
ค่ายทหารบ้านเนินตะเคียนตั้งอยู่ตอนท้ายเนิน ส่วนใหญ่ทหารในค่ายนี้เป็นคนพื้นบ้านที่สมัครเป็นทหาร เรียกว่า “ทหารกำมองโค” โดยมีกำนันไวเป็นหัวหน้าประจำค่าย ลักษณะของค่ายสร้างขึ้นเป็นรูปสามเหลี่ยม มีป้อมอยู่ตรงมุมของค่าย พลพรรคไทยใช้กองกำลังจำนวน 30 คน

ใช้ยุทธวิธีเข้าโจมตีค่ายพร้อมกันทั้งสามด้านด้วยการบุกประชิดแนวค่าย ใช้อาวุธปืนและระเบิดมือ ขวางเข้าไปใส่กองทหาร กำนันไวสามารถหลบหนีไปได้ ส่วนอาวุธยุทธโปกรณ์ต่าง ๆ พลพรรคไทย ยึดไว้ได้เป็นจำนวนมาก ทุกครั้งที่ฝ่ายพลพรรคไทยบุกเข้าโจมตีค่ายทหารแตก ประชาชนในเขต พื้นที่มักถูกกวาดต้อนไปห่อพยพตามไปด้วย

พื้นที่ต่อมาคือบ้านเกาะจาก มีพื้นที่เป็นแหลมยื่นลงไปในป่าชายเลน เรียกว่า แหลมปาก คลองตามูล เป็นที่ตั้งของโรงเผาถ่านและเป็นพื้นที่เชื่อมต่อการคมนาคมที่สำคัญ การโจมตีเป็นไป อย่างยากลำบาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าชายเลนลาดต่ำ มีการสร้างเครื่องกีดขวางและผูกระเบิดไว้ อย่างแน่นหนาภายใต้การนำของนายศักดิ์ มวยเต็ง อย่างไรก็ตามพลพรรคไทยสามารถเอาชนะได้ ด้วยทุกคนต่างมีความมุ่งมั่น มีอุดมการณ์ที่จะปลดแอกคนไทยในเขตเกาะกงให้พบกับอิสรภาพและ สันติภาพ จากนั้นจึงเข้าโจมตีค่ายทหารที่เกาะรง ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทยที่ประกอบอาชีพ ประมง เป็นเกาะขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในทะเลปากอ่าวกัมปง โสุม ยุทธวิธีโจมตีต้องใช้เรือแจวเคลื่อน กำลังออกจากบ้านบ่อน้ำผ่านแม่น้ำพิพาท และส่งกำลังขึ้นเกาะ ทำการโจมตีอย่างรวดเร็ว สามารถ จับตัวผู้ทรยศได้ คือ กำนันจ๊อก นายเลิศ นายเวบ และอีกหลายคนที่เคยเป็นคณะกรรมการของ ตำบลแพรกษัตริย์ เคยกดขี่ข่มเหงและร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐทำทารุณ สังหารชีวิตคนไทย ตายเป็นผักปลามาแล้ว จึงถูกกองกำลังพลพรรคไทยประหารชีวิตทันที (เจริญ โยบรณรงค์, 2528, หน้า 144-149)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 อำนาจของฝ่ายรัฐบาลนายพลลอน นล ได้เสื่อมลงตามลำดับ อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ความไม่สงบในกัมพูชายังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ กองกำลัง ของพรรคคอมมิวนิสต์เขมรกับฝ่ายเวียดกงซึ่งเป็นแนวร่วมสากลได้ลุกขึ้นต่อสู้กับกองกำลัง ฝ่ายรัฐบาล และในเวลาต่อมาพลพรรคไทยเกาะกงได้เข้าเป็นภาคีแนวร่วมด้วย โดยได้รับมอบหมาย ให้ทำการปลดปล่อยขับไล่ทหารของฝ่ายรัฐบาลที่เขตเกาะกง การกระทำของฝ่ายพลพรรคไทยจึง แยกออกจากฝ่ายกองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์เขมรอีกฝ่าย การเข้าเป็นแนวร่วมกับพรรค คอมมิวนิสต์เขมร-เวียดกง มีการประชุมปรึกษาหารือเป็นประจำ และเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญ หัวหน้า ภาคจะขอร้องให้ผู้นำแต่ละจังหวัดร่วมกันจัดประชุมที่เรียกว่า ประชุมภาค และการที่พลพรรคไทย เข้าเป็นแนวร่วมนี้

ดังนั้นจะเห็นได้ในสมัยรัฐบาลของนายพลลอน นล มีการเชื่อมโยงเครือข่ายของกลุ่ม ระหว่างเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ขณะเดียวกัน กลุ่มเครือข่ายทั้งทางด้านอุดมการณ์และการเมืองได้ยกระดับกลายเป็นเครือข่ายทางการทหาร ด้วย ได้แก่ กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์เขมรกับฝ่ายเวียดกง และพลพรรคไทยเกาะกง โดยมี ยุทธศาสตร์ร่วมกันคือ การโค่นล้มรัฐบาลของนายพลลอน นล ดังภาพที่ 4-4

ภาพที่ 4-4 การเชื่อมร้อยเครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยม เครือข่ายทางการเมือง และเครือข่ายทางการทหารของคนไทยเกาะกงในช่วงรัฐบาลลอน นล พ.ศ. 2513-2518

4. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของเขมรแดง พ.ศ. 2518 -2522

พลพรรคไทยเกาะกงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วในฐานะของคนไทยชนชาติกลุ่มน้อยในแผ่นดินกัมพูชา การจัดตั้งการปกครองของฝ่ายพลพรรคไทยเขตเกาะกง เป็นการปกครองกันเอง มีการจัดตั้งผู้บริหารการปกครองที่เป็นอิสระ โดยฝ่ายปกครองได้แก่ นายประสิทธิ์ นายเข้ม นายอุดร นายประชา นายประสาท นายบัว กำนันเง้า นายจ่านง และนายจี้ ส่วนฝ่ายการทหารประกอบด้วย นายใส นายรุ่ง นายบุญ นายม่อม นายสมคิด และนายเอม กองกำลังพลพรรคไทยสามารถเอาชนะทหารฝ่ายรัฐบาลได้อย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกันได้สร้างความเกลียดชังไว้ในส่วนลึกของกองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์เขมรอย่างยิ่ง

ในที่สุด ความเกลียดชังดังกล่าวทำให้คณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์มีการวางแผนที่จะกำจัดผู้นำของพลพรรคไทย ซึ่งคนเขมรในขณะนั้นถือว่าคนไทยเขตเกาะกงเป็นชนชาติส่วนน้อย หากปล่อยไว้ในอนาคตข้างหน้าคนไทยเหล่านี้จะมีอำนาจและอิทธิพลมากจนยาก

แก่การปกครอง นำไปสู่ความไม่สงบเรียบร้อยได้ คณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์เขมรจึงมีมติวางแผนลับกำจัดผู้นำพลพรรคไทยและให้หาทางกวาดล้าง ทำลายชนชาติส่วนน้อยให้หมดไปจากแผ่นดินกัมพูชา (เจริญ โยบรียง, 2528, หน้า 154-156)

แผนขั้นแรก มีการกำหนดเข้าโจมตีค่ายทหารรัฐบาลที่ค่ายเสาชิง ในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2517 ต่อมาพรรคคอมมิวนิสต์เขมรเลื่อนไปเป็นวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2517

แผนขั้นที่สอง ประมาณวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2517 กองบัญชาการของแนวร่วมคอมมิวนิสต์เขมรได้ส่งคำเชิญให้นายประสิทธิ์ ผู้เป็นหัวหน้าพลพรรคไทยเขตเกาะกง เข้าร่วมประชุมภาค นายประสิทธิ์พร้อมทหารหน่วยคุ้มกันจึงออกเดินทางไป ต่อมาได้มีคำสั่งให้กองกำลังพลพรรคไทยคอยต้อนรับกองกำลังทหารของฝ่ายแนวร่วมคอมมิวนิสต์เขมรที่บ้านเสาชิงที่ส่งไปเพื่อช่วยเหลือ ในการโจมตีกองทหารฝ่ายรัฐบาลที่ค่ายเสาชิง และในเวลาไล่เลี่ยกัน คือ วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2517 ทางกองบัญชาการของแนวร่วมคอมมิวนิสต์เขมรได้ส่งคำเชิญคณะกรรมการระดับชั้นหัวหน้าพลพรรคไทยให้เดินทางไปร่วมประชุมด้วย ซึ่งการเดินทางครั้งนี้มีนายเข้ม นายอุตร นายประชา นายประสาท นายจ้าน และนายบัว พร้อมด้วยทหารคุ้มครองจำนวน 20 กว่าคนออกเดินทางไปเข้าร่วมประชุมภาค

อย่างไรก็ตามการเดินทางไปประชุมภาคของเหล่าหัวหน้าพลพรรคไทยครั้งนั้น ไม่ปรากฏวีแวงการเดินทางกลับมาอีกเลย ขณะเดียวกันมีการส่งทหารฝ่ายกองกำลังแนวร่วมคอมมิวนิสต์เขมรเข้ามาจำนวนมากขึ้น ฝ่ายบุคคลชั้นหัวหน้าของพลพรรคไทยที่เหลืออยู่เริ่มตระหนักถึงสถานการณ์ที่ผิดปกติ จึงมีการประชุมด่วนเพื่อวางแผนรับมือทันที ในที่ประชุมมีความเห็นแตกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งต้องการใช้ความรุนแรง แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีความเห็นว่าให้คอยระวังท่าที สังเกตการณ์เพื่อรอการกลับมาของหัวหน้าที่เดินทางไปประชุมภาค แต่ด้วยความไม่ไว้วางใจจึงสั่งให้มีการขนย้ายอาวุธจากคลังสรรพาวุธ โดยด่วน คงเหลือไว้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น โดยขณะนั้นการรับผิดชอบด้านฝ่ายทหารอยู่ในความควบคุมของนายใส่และนายบัน (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 115-121)

เมื่อฝ่ายกองทหารแนวร่วมคอมมิวนิสต์เขมรเข้ามาอยู่ที่ป้อมสูงจำนวนมากจนมีกำลังเหนือกว่าพลพรรคไทย จึงเริ่มแสดงอำนาจ และปล่อยข่าวการจับกุมตัวหัวหน้าพลพรรคไทยแพร่กระจายออกไป ต่อมาเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2517 นายใส่กับพวกได้เดินทางจากบ้านสวนมะพร้าวเข้าร่วมกับกับกองทหารพลพรรคไทยที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเกาะป้อ และมีกองกำลังพลพรรคไทยอีกหลายแห่งพากันทยอยเข้าร่วมสมทบจำนวนมาก ทำให้กองทหารแนวร่วมคอมมิวนิสต์เขมรแต่งตั้งเป็นชุดสีดำ สามารถยึดครองพื้นที่ในอำเภอป้อมสูงได้อย่างง่ายดาย ทุกคนจึงพากันเรียกว่า เขมรดำ หรือ กา มีจิตใจเหี้ยมโหดผิดมนุษย์ จากนั้นได้มีการอพยพคนเขมรเข้ามาอยู่คั่นกับหมู่บ้านของคนไทยจากจังหวัดต่าง ๆ เช่น กำปงสะปือ กัมปอต มีการปลุกบ้านให้อยู่อาศัย

ช่วยเหลือในด้านการครองชีพ โยภย้ายเอาคนในท้องถิ่นไปอยู่ยังถิ่นอื่น และถือโอกาสสังหารชีวิตคนไทยที่เป็นหัวหน้างานให้กับพลพรรคไทย เป็นแผนกลืนชาติกลืนแผ่นดินของคนไทย

ในที่สุดคืนวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 พลพรรคไทยได้ฉีกกำลังเข้าลอบโจมตีกองทหารภาคที่หมู่บ้านตาโต เพื่อให้ชาวบ้านมีโอกาสอพยพหนีไปยังถิ่นอื่นที่ปลอดภัย โดยมีการนัดแนะว่าถ้าได้ยินเสียงปืนระเบิดให้ชาวบ้านทุกคนไปพบกันที่คลองไม้ซี้ การหลบหนีของชาวบ้านครั้งนี้มีจำนวน 430 คนด้วยกัน พวกเขาเดินทางเข้ามาอยู่ที่บ้านเขาวงใกล้เขตชายแดนประเทศไทยมีพี่น้องคนไทยในอำเภอคลองใหญ่ให้ความช่วยเหลือด้านอาหารและสิ่งจำเป็นอย่างอื่น

พื้นที่ของเขตเกาะกงในปี พ.ศ. 2517 ถูกแบ่งออกเป็นสามส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกฝ่ายแนวร่วมเขมรภาคควบคุมพื้นที่อำเภอปังกุง จนไปถึงแม่น้ำพิพาท หมู่บ้านบ่อน้ำ และชายฝั่งทะเลแหลมเปราะลงไป ส่วนที่สองฝ่ายพลพรรคไทย พวกเขาพร้อมตัวอยู่ในลุ่มแม่น้ำเกาะปอ แม่น้ำกลางคืนตลอดแนวจนถึงชายแดนประเทศไทย ส่วนสุดท้ายฝ่ายรัฐบาลลอน นล ที่บ้านเสาธง หมู่บ้านชายทะเล ได้แก่ ปากคลองถนนควาย ปากคลองบางกระสอบ เกาะกะปิ แหลมด่าน เกาะเจ้าหลาว เกาะเสม็ด และพื้นที่แหลมเทียน ซึ่งต่อมาถูกกองทหารภาคยึดพื้นที่ได้ทั้งหมด ทำให้อิทธิพลของกองทหารภาคสูงขึ้น

ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ตอบสนองต่อความช่วยเหลือที่เวียดนามให้กับขบวนการของตนมากกว่ายี่สิบปี ด้วยการสังหารหมู่ชาวกัมพูชาที่ถูกส่งลงมาจากรเวียดนามเหนือทันทีที่กองทหารเวียดนามเหนือถอนออกจากกัมพูชาในปลาย พ.ศ. 2515 การสังหารเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างลับ ๆ และปราศจากคำอธิบายใด ๆ ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ทำการทดลองโครงการนารวมในเขตยึดครองของตนด้วย และระหว่างการโจมตีด้วยระเบิดของสหรัฐอเมริกาในต้น พ.ศ. 2516 พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาได้นำเอาระบบสหกรณ์รวมมาใช้ในบางเขต ถึงตอนนั้นเริ่มมีข่าวลือเข้ามาในกรุงพนมเปญถึงพฤติกรรมที่มีการประนีประนอมของพวกกองโจรฝ่ายต่อต้าน เมื่อไหร่ที่พวกนี้ยึดเมืองหรือหมู่บ้านได้ จะไม่มีการจับเชลย แต่จะบังคับให้ผู้คนเข้าป่า ผู้คนในพนมเปญปฏิเสธข่าวลือนี้ว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ และยังคงเชื่อว่าพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาเป็นหุ่นเชิดของเวียดนาม ขณะเดียวกันพวกเขาก็เหน็ดเหนื่อยจากสงคราม และพร้อมสำหรับทางเลือกใด ๆ ก็ได้ แทบทั้งสิ้นที่จะเข้ามาแทนที่สาธารณรัฐเขมรที่โงกกินและไม่มีประสิทธิภาพ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 326-327)

จุดจบมาถึงต้น พ.ศ. 2518 ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้วางระเบิดเส้นทางชายฝั่งแม่น้ำที่จะเข้าสู่กรุงพนมเปญ ซึ่งเท่ากับป้องกันไม่ให้มีการขนส่งข้าวและอาวุธยุทโธปกรณ์ไปสู่เมืองหลวง สหรัฐอเมริกาได้ช่วยจัดให้มีการขนส่งทางอากาศ แต่ก็ไม่สามารถส่งข้าวได้เพียงพอที่จะเลี้ยงดูผู้คนในกรุงพนมเปญ และไม่สามารถส่งสรรพาวุธได้พอแก่การป้องกันพระนคร ฝ่ายคอมมิวนิสต์

กัมพูชาได้ปิดล้อมเมืองอยู่เป็นเวลาสามเดือน ทำให้จำนวนผู้ลี้ภัยเพิ่มเป็นประมาณสองล้านคน ถึงต้นเดือนมีนาคม ลอน นอล ก็ได้หลบหนีออกจากประเทศพร้อมกับเงินหนึ่งล้านดอลลาร์ที่รัฐบาลของเขามอบให้ ความพยายามวินาทีสุดท้ายที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นตัวจักรสำคัญเพื่อทำการเจรจาต่อรองกับเจ้าสีหนุ ไม่ประสบความสำเร็จ ถึงจุดนี้หรือประมาณก่อนหน้านั้น ไม่นานนัก พอล พต ได้ตัดสินใจเข้ายึดกรุงพนมเปญ โดยไม่รอความเห็นชอบจากพันธมิตรชาวเวียดนาม

ในตอนเช้าตรู่ของวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2518 แถวของกองกำลังคอมมิวนิสต์ในเครื่องแบบชุดชวามาหรือเครื่องแบบสี kaki เรียบ ๆ พร้อมอาวุธหนักเต็มอัตรามุ่งหน้าสู่เมืองหลวงอย่างเงียบเชียบ น่าสะพรึงกลัว พวกเขาเดินแถวอย่างช้า ๆ ไปตามถนนอันกว้างขวางว่างจาก การจราจรของเมืองหลวง และแสดงท่าทีตอบสนองต่อการต้อนรับของชาวเมืองอย่างเย็นชา การมาถึงเมืองหลวงของฝ่ายคอมมิวนิสต์ตรงกับวันปีใหม่ของชาวกัมพูชา และเป็นสองอาทิตย์ก่อนชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในเวียดนามใต้ การประจวบเหมาะเหล่านี้เป็นความตั้งใจ ฝ่ายคอมมิวนิสต์กัมพูชาตั้งใจที่จะให้ปีที่มาถึงเป็นทำนองเดียวกับปีที่หนึ่งของการปฏิวัติฝรั่งเศสซึ่งนำไปสู่ภาคใหม่ในประวัติศาสตร์กัมพูชา

ระบอบการปกครองคอมมิวนิสต์ที่ควบคุมกัมพูชาระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2518 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2522 เป็นที่รู้จักกันในนาม กัมพูชาประชาธิปไตยโดยการปฏิวัติที่ระบอบการปกครองคอมมิวนิสต์นี้ค้ำจุนสนับสนุนอยู่ได้แพร่ขยายไปทั่วประเทศประจวบไฟป่าหรือพายุไต้ฝุ่น โหมยกของรัฐบาลนี้ได้ประกาศอ้างว่า “ประวัติศาสตร์กว่าสองพันปีของกัมพูชา” ได้ยุติลงแล้ว รวมไปถึงการเงิน การตลาด การศึกษาอย่างเป็นทางการ พุทธศาสนา หนังสือ ทรัพย์สินส่วนบุคคล สไตส์การแต่งกายที่หลากหลายและเสรีภาพในการเคลื่อนไหว ไม่มีรัฐบาลกัมพูชาใดได้เคยพยายามเปลี่ยนแปลงอะไรมากมายเช่นนี้ และอย่างรวดเร็วเช่นนี้มาก่อน ไม่เคยมีใครมุ่งไปสู่อนาคตอย่างไม่ผ่อนปรน หรือมีอคติเข้าข้างคนยากจนขนาดนี้

ผู้นำระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ เรียกตัวเองว่า “องค์กรปฏิวัติ” พวกเขาต้องการเปลี่ยนแปลงกัมพูชาโดยอาศัยพลังและแรงจูงใจในการปฏิวัติ ทดแทนสิ่งที่พวกเขามองว่าอุปสรรคต่ออิสระในการปกครองตัวเองของชาติและความยุติธรรมทางสังคม สิ่งกีดขวางบนเส้นทางการปฏิวัติ ได้แก่ ชีวิตครอบครัว ลัทธิปัจเจกชนนิยม และความเคยชินที่ฝังรากลึกอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า สถาบัน “ศักดิ์นา” รวมทั้งตัวสถาบันต่าง ๆ เองทั้งหมดในสายตาของผู้นำระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย คนยากจนชาวกัมพูชาได้ถูกเอารัดเอาเปรียบและตกเป็นทาสมาโดยตลอด การปฏิวัติได้ปลดปล่อยพวกเขา และชัยชนะทางการทหารได้ให้ซึ่งอำนาจ มาบัดนี้พวกเขาได้กลายเป็นนายชีวิตตัวเอง และเป็นนายของประเทศตนร่วมกัน พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาซึ่งติดตามควบคุมการปฏิวัติทุกอย่างก้าว ได้ปิดปิดตัวตนขององค์กรจากคนภายนอก และไม่เปิดเผย

แผนกำหนดการทางสังคมนิยมหรือชื่อของผู้นำ พรรคไม่พูดอะไรเกี่ยวกับการเป็นพันธมิตรกับ เวียดนาม รัฐบาลใหม่ได้สร้างความรู้สึ่ว่าประเทศนี้เป็นอิสระอย่างแท้จริงใน พ.ศ. 2521 พลพรรค ได้คุยโอ้อวดกับผู้มาเยือนชาวยุโกสลาเวียว่า กัมพูชา “กำลังสร้างลัทธิสังคมนิยมที่ไร้ต้นแบบ” กระบวนการนี้ได้ริเริ่มในเดือนเมษายน พ.ศ.2518 และได้ดำเนินไปตลอดอายุขัยของระบอบกัมพูชา ประชาธิปไตย (David P. Chadler, “ Seeing Red: Perception Of History In Democratic Kampuchea,” David P. Chandler And Ben Kienan (Eds.), *Revolution and Its Aftermath in Kampuchea: Eight Essays* (New Haven, 1983); Serge Thion, “The Pattern of Cambodian Politics,” David Ablin and Marlowe Hood (Eds.), *The Cambodian Agony* (Armonk, 1988, pp. 149-164; และ Francois Ponchaud, “Social Change in the Vortex of Revolution,” Karl Jackson (Ed.), *Cambodia 1975-1978: Rendez-vous with Death* (Princeton, 1989, pp. 151-178)

เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างทั่วถึงและจับพลัน เจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้สั่งให้ทุกคนออกจากเมือง สัปดาห์ถัดจากวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2518 ชาวกัมพูชากว่าสองล้านคนได้ ถูกขับออกสู่ชนบทเพื่อพบกับชะตากรรมที่ไม่แน่นอน เฉพาะครอบครัวของเจ้าหน้าที่พรรค คอมมิวนิสต์กัมพูชาชนชั้นสูงและคนงานจากโรงงานจำนวนไม่กี่ร้อยคนเท่านั้น ที่ได้รับอนุญาต ให้อยู่ข้างหลังได้ ชาวที่ไปถึงประเทศตะวันตกพูดถึงคนป่วยในโรงพยาบาลที่ถูกไต่ลงจากเตียง การสังหารแบบเหี้ยมโหด และคนป่วยคนชรารวมทั้งเด็กเล็กที่ตายหรือถูกทิ้งอยู่ตามถนน การอพยพ ผู้คนทำให้เหยื่อตกใจจนซ็อก พอ ๆ กับผู้สังเวยกรรมในประเทศอื่น ๆ ซึ่งเคยหวังไว้ว่ารัฐบาลใหม่ จะพยายามปกครองโดยอาศัยการประนีประนอม คนเหล่านี้อาจล้มความป่าเถื่อนทารุณที่ทั้งสองฝ่าย ประหัดประหารกันในสงครามกลางเมือง แต่พวกนักสังเวยกรรมอีกพวกที่เห็นอกเห็นใจการปฏิวัติ มองว่าการอพยพผู้คนออกจากเมืองเป็นวิธีเดียวที่กัมพูชาจะสามารถเพาะปลูกอาหารพอเลี้ยงผู้คน ให้อยู่รอดได้ ทำลายลำดับขั้นทางสังคมที่ฝังรากลึก แดละผลักดันให้ยุทธศาสตร์แบบยูโทเปียของ ตนขับเคลื่อนต่อไปสำหรับเรื่องการอพยพที่บรรยายไว้อย่างแจ่มแจ้งดู Francois Ponchaud, *Cambodia Year Zero* (New York, 1978), pp. 1-51; Bernard Hamel, *De sang et de larmes* (Paris, 1977). P.66-115; และ Pin Yathay, *L’Utopie meurtriere* (Paris, 1980), pp. 39-56. (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 330-331)

พวกผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ได้ตัดสินใจที่จะอพยพผู้คนออกจากเมืองต่าง ๆ สามเดือนก่อนการปลดปล่อยกรุงพนมเปญ เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ตัดสินใจเช่นนี้ก็เนื่องจากเมืองหลวง ขาดแคลนอาหารจริง ๆ อีกเหตุผลก็คือเป็นเรื่องยากที่จะปกครองคนจำนวนหลายล้าน ซึ่งโดยเนื้อ แท้แล้วต่อต้านการปฏิวัติ เหตุผลประการที่สามก็คือผู้นำพรรคกลัวตัวเองจะไม่ปลอดภัย อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี เหตุผลที่อยู่เหนือเรื่องอื่น น่าจะเป็นความต้องการของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาที่จะยืนยันชัยชนะ

ของตน ความเหนือกว่าที่ชนบทมีต่อเมือง และตำแหน่งอภิสิทธิ์ของคนยากจน พอล พต และเพื่อนร่วมงานไม่ได้ใช้ชีวิตถึงเจ็ดปีในป่า และอีกห้าปีต่อสู้สงครามกลางเมืองเพียงเพื่อตำแหน่งเทศมนตรีของเมือง พวกเขาบอกว่าเมืองเป็นที่แพร่พันธุ์การต่อต้านการปฏิวัติ และความสำคัญก่อนเรื่องอื่นทางเศรษฐกิจในทัศนะของพวกเขาอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงการเกษตรของกัมพูชา โดยเฉพาะในการเพิ่มผลผลิตข้าวของประเทศ พวกเขาหวังว่าเมื่อส่งข้าวออก รัฐบาลจะสามารถได้เงินตรามาจ่ายให้กับสินค้าเข้าและอุตสาหกรรม พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาจำเป็นต้องใช้คนงานภาคเกษตรทั้งหมดเท่าที่จะหาได้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตส่วนเกิน

ตลอดหกเดือนจากวันนั้น ประชาชนที่ถูกขับออกจากเมือง รู้จักกันในชื่อ “ประชาชนใหม่” หรือ “ประชาชนรุ่น 17 เมษายน” ต้องใช้เวลาปลูกข้าวและพืชอื่นภายใต้การควบคุมของทหารและเจ้าหน้าที่คอมมิวนิสต์ สภาพการณ์เลวร้ายโดยเฉพาะสำหรับผู้ที่ไม่เคยชินกับงานใช้แรงอย่างไกรก็ตาม “มันไม่ได้ผลในทางปฏิบัติ” สัมภาษณ์อดีตวิศวกรโยธาคนหนึ่ง ที่เมลเบิร์น เดือนเมษายน ค.ศ. 1987 David P. Chandler, Muy Hong Lim, and Ben Kiernan, *The Early Phases of Liberation in Cambodia: Conversations with Peang Sophy* (Clayton, Australia, 1976). (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 332)

สำหรับชาวชนบทกัมพูชาจำนวนมาก โดยเฉพาะพวกที่อายุระหว่างสิบห้าถึงยี่สิบปี การสู้กับ “ลัทธิศักดินา” และ “พวกอเมริกัน” ในพ.ศ. 2513-2522 ทำให้พวกเขาได้สัมผัสกับเสรีภาพ ความนับถือตัวเองและอำนาจ เหมือนกับการได้จับอาวุธ ซึ่งเป็นสิ่งเกินกว่าจะคิดสำหรับคนรุ่นพ่อแม่ของตน หรือสำหรับชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ ชาวชนส่วนมาก ตามวลีที่ยืมมาจากเหมาเจ๋อตง “ยากจนและเป็นกระดากที่ว่างเปล่า” ซึ่งง่ายต่อการจะปลุกฝังคำสอนต่าง ๆ ในการปฏิวัติ พวกเขาเป็นหนึ่งกับการปฏิวัติ ซึ่งพวกเขาพูดถึงเสมือนเป็น “แม่และพ่อ” ของตนสำหรับทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้มา พวกเขาไม่มีอะไรที่ต้องเป็นหนี้ใคร ด้วยเหตุนี้จึงคิดกันว่าเยาวชนเหล่านี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนกัมพูชาเป็นรัฐสังคมนิยม และนำประชาชนไปสู่ “เอกราช ความเป็นนาย และการพึ่งตัวเอง” แต่เยาวชนกัมพูชา เหล่านี้กลับกลายเป็นคอมมิวนิสต์แห่งการปฏิวัติ สร้างความตระหนกและความสับสนให้แก่ประชาชน

ยุคปฏิวัติในกัมพูชามีลักษณะหลากหลายต่างไปตามภูมิภาค และตามช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป โดยทั่วไปภูมิภาคของประเทศส่วนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชามานานที่สุด มักจะพร้อมที่สุดที่จะดำเนินโครงการตามที่พรรควางไว้ และให้ความสะดวกที่สุดแก่ “ประชาชนใหม่” เจ้าหน้าที่ของพรรคทางตะวันออก ตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงใต้ มีวินัยมากกว่าพวกที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ โชคไม่ดีสำหรับ “ประชาชนใหม่” ที่ภาคตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณจังหวัดพระตะบอง เป็นบริเวณที่มีผลผลิตดีที่สุดในช่วงเวลา

ก่อนยุคปฏิวัติ ดังนั้นรัฐบาลยุคปฏิวัติจึงเรียกร้องส่วนเกินจากผลผลิตที่นั่นมากกว่าเขตอื่น ๆ ความทุกข์ยากที่ตามมาที่นั่นจึงหนักหน่วงกว่าที่อื่นเช่นกัน (Micgael Vickery, “Democratic Kampuchea: Themes and Variations,” ใน Chandler and Kiernan, *Revolution and its Aftermath*, pp.99-135, และ Vickery, *Cambodia 1975-1982* (Boston, 1983), pp. 64-188. David P. Chandler, *The Tragedy of Cambodian History: Politics, War, and Revolution Since 1945* (New Haven, 1991). Chapters 7 and 8.)

พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาได้แบ่งกัมพูชาเป็นเจ็ดภูมิภาค แต่ละภูมิภาคแบ่งย่อยออกเป็นหน่วยบริหารตำบลสามสิบสองตำบล โดยทั่วไปสภาพการณ์ตลอดปี พ.ศ.2519 ในภูมิภาคทางตะวันออกเฉียงเหนือและตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนในภูมิภาคทางตะวันตกเฉียงใต้และตะวันตกสภาพการณ์ค่อนข้างเลวร้าย แต่ที่เลวร้ายที่สุดคือในภูมิภาคทางเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ ภายในแต่ละภูมิภาคเองก็ยังมีหลากหลายอยู่มาก ซึ่งสะท้อนความแตกต่างในด้านผู้นำทรัพยากร และปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ตัวอย่างเช่นกานต่อสู้กับเวียดนามที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในกลาง พ.ศ. 2520 (Timothy Carney, “The Organization of Power,” ใน Jackson. *Cambodian 1975-1978*, pp. 79-107.

ชีวิตยากลำบากในทุกท้องที่ ในระดับประเทศได้มีการประเมินอย่างต่ำ ๆ ว่าระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2518 และมกราคม พ.ศ. 2522 ประชาชนกว่าล้านคนหรือหนึ่งในทุกเจ็ดคนได้เสียชีวิต อันเป็นผลโดยตรงจากนโยบายและกระทำของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ที่ว่านี้รวมถึงการให้ประชาชนทำงานหนักเกินไปทอดทิ้ง หรือรักษาคนป่วยอย่างไม่ถูกต้อง และให้อาหารทุกคนต่ำกว่าความจำเป็นเพื่อการอยู่รอด ดูเหมือนว่าประชาชนจำนวนถึงแสนได้ถูกสังหารทันทีในฐานะศัตรูของการปฏิวัติ

ยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยอาจแบ่งออกได้เป็นสี่ช่วงด้วยกัน ช่วงแรกกินเวลาตั้งแต่กรุงพนมเปญถูกยึดครองจนถึงต้น พ.ศ. 2519 เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และคลื่นการอพยพครั้งใหม่ได้เริ่มตั้งเค้า จากภาคตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเป็นเขตคนอยู่หนาแน่นแต่เพาะปลูกได้น้อยไปยังเขตเพาะปลูกข้าวที่อุดมสมบูรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ได้รับการปลดปล่อยในช่วงต้นและมีฐานทัพของฝ่ายปฏิวัติหลายแห่งที่นี้แน่นขนัดไปด้วยผู้อพยพจากพนมเปญ ส่วนทางตะวันออกเฉียงเหนือตรงกันข้าม ยังคงอยู่ในการควบคุมของพวกสาธารณรัฐจนกระทั่งถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2518 รัฐบาลถือว่าเขตนี้จะนำไปสู่การขยายผลผลิตข้าวของประเทศ และ “ประชาชนใหม่” ถูกเลือกให้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ความจริงที่ว่าพวกนี้ไม่อาจไล่พ้นจากบาปทางสังคมได้อีกแล้ว ถูกมองว่าเป็นประโยชน์ ผู้รอดชีวิตจำนวนมากยังคงจดจำคำพูดที่ชวนให้หนาวสะท้านได้ดี “เก็บพวกแกไว้ไม่ได้ทำอะไรอะไร พวกแกตายก็ไม่เสียไร”

(แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 335)

ในยุคนี้วิทยุพนมเปญใช้โฆษกนิรนามและเพลงของฝ่ายปฏิวัติ เรียกร้องให้ผู้ฟัง “สร้างและปกป้อง” กัมพูชาจากศัตรูที่ไม่ปรากฏชื่อทั้งจากภายนอกและภายในประเทศเอง เพื่อพิจารณาการล่มสลายของรัฐบาลนี้ใน พ.ศ. 2522 คำประกาศเหล่านั้นสะท้อนการมองโลกในแง่ดี แต่ในช่วงต้น ๆ ของการปฏิวัติ ชาวกัมพูชาจำนวนมากเชื่อว่าการปฏิวัติจะประสบความสำเร็จ ยิ่งไปกว่านั้นจากมุมมองของผู้นำพรรค ศัตรูที่แท้จริงหรือตามจินตนาการยังไม่โผล่ออกมา

ช่วงที่สองของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยกินเวลาจนถึงปลายเดือนกันยายน พ.ศ.2519 ในแง่หนึ่งช่วงนี้เป็นจุดสูงสุดของระบอบนี้ แม้ว่าสภาพการณ์ในชนบทและโดยเฉพาะทางตะวันตกเฉียงเหนือจะเลวลงเรื่อย ๆ ตามวันเวลาที่ผ่านไป ครั้นเมื่อ จูเอน ไล นายกรัฐมนตรีจีนผู้อุปถัมภ์เจ้าสีหนุคนสำคัญเสียชีวิตลงในเดือนมกราคม พ.ศ. 2519 ผู้นำคอมมิวนิสต์กัมพูชาจึงเตรียมพร้อมที่จะปิดเจ้าสีหนุออกไป โดยบังคับให้พระองค์ทรงเกษียณจากตำแหน่งประมุขของรัฐ เอกสารลับของพรรคฉบับเดือนมีนาคม พ.ศ. 2519 ระบุว่า “(เจ้าสีหนุ) ได้หมดลมหายใจแล้ว พระองค์ไม่อาจทรงดำเนินภารกิจต่อไปได้ เราจึงเกษียณ” เจ้าสีหนุได้ทรงลาออกสามวันหลังจากนั้น ทรงได้รับข้อเสนอเงินบำนาญซึ่งไม่เคยมีการจ่าย และอนุสาวรีย์เพื่อพระเกียรติซึ่งไม่มีการสร้าง (Pol Pot Plans the Future: Confidential Leadership Documents Kampuchea, 1976-1977)

รัฐธรรมนูญของกัมพูชาประชาธิปไตยที่ประกาศใช้ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2519 ไม่ได้ให้การรับรองเรื่องสิทธิมนุษยชน ให้คำจำกัดความหน่วยงานรัฐไม่กึ่งองค์กร และจริง ๆ แล้วได้ล้มเลิกทรัพย์สินส่วนบุคคล ศาสนา และการผลิตทางเกษตรที่มุ่งเพื่อครอบครัว เอกสารนี้ไม่ยอมรับตัวแบบจากต่างประเทศ ปฏิเสธการเป็นพันธมิตรหรือความช่วยเหลือจากต่างประเทศ อันที่จริงการปฏิวัตินี้ถูกทำให้ดูเหมือนเป็นเรื่องของชาวกัมพูชาโดยเฉพาะ ปราศจากความเกี่ยวข้องใด ๆ กับโลกภายนอกเหมือน ๆ กับที่เคยเกิดขึ้นบ่อย ๆ สำหรับตัวเอกสารรัฐธรรมนูญ (Poncchaud, Cambodia Year Zero, 1988, pp. 199-206)

เมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกแห่งชาติในเดือนมีนาคม ผู้สมัครของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาได้รับการเลือกตั้งโดยไม่มีผู้กีดขวาง พวกนี้รวมถึงสมาชิกคณะกรรมการกลางของพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งในฐาน “ชาวนา” “คนงานกรีดยาง” ฯลฯ รวมถึงอาชีพอื่น ๆ ที่ยากจะชี้วัด พอล พตซึ่งไม่ได้อ้างตัวอย่างอื่น ๆ ได้เป็นตัวแทน “คนงานกรีดยางในภูมิภาคตะวันออก” ผู้สมัครแต่ละคนจะไม่มีเขตเลือกตั้งของตัวเอง แต่เป็นตัวแทนของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งของคนเขมร “ประชาชนใหม่” ไม่มีสิทธิ์ที่จะได้รับการเสนอชื่อ และไม่มีคุณสมบัติที่จะลงคะแนนเสียง รัฐสภามีการประชุมกันเพียงครั้งเดียวเพื่อให้การยอมรับรัฐธรรมนูญ และไม่เคยมีบทบาทสำคัญในระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ดูเหมือนว่ารัฐสภาจะถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อปิดปากการแสดงความคิดเห็นของ

ต่างประเทศเหมือน ๆ กับการเลือกตั้ง ผู้ที่มีตำแหน่งสำคัญในรัฐบาลใหม่ผสมผสานกันระหว่าง ปัญญาชนที่ได้เคยศึกษามาจากฝรั่งเศส (พอล พต, เอียง ซารี, เอียง ชิริช ภรรยาซารี, ฮู นิม, เขื่อน เขียน และซอน เซน) สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่อายุมากกว่า (นวน เฉีย, เนม รอส, ญู เณต, นน ชวน และ เซาพิม) และพวกทหารรุ่นหนุ่มกว่าที่ไม่เคยออกนอกกัมพูชา (วอร์น เวต, เค็ก เฟ็น และนิม ซามวก) ผู้ที่รับผิดชอบภูมิภาคทั้งเจ็ดไม่รวมเอาพวกศิษย์เก่าจากฝรั่งเศส พวกหลังนี้กระจุกตัวกันอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ ที่ตั้งใหม่ในกรุงพนมเปญ (Ben Kiernan, "Pol Pot and the Kampuchean Communist Movement," Ben Kiernan and Chanthou Boua (eds.), *Peasants and Politics in Kampuchea, 1942-1981* (London, 1982), pp. 27-318, Jackson, *Cambodia 1975-1978*, pp. 100ff)

ในช่วงสองสามเดือนต่อจากนั้น พอล พตและเพื่อนร่วมงาน ได้วางแผนเศรษฐกิจ "เพื่อสร้างสังคมนิยมขึ้นในทุก ๆ ด้าน" แผนนี้จะเริ่มใช้ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2520 แต่ไม่เคยมีการลงมือทำอย่างเป็นทางการ แผนนี้เรียกร้องให้มีการรวมทรัพย์สินของคนกัมพูชาทั้งหมด และเสนอให้เพิ่มระดับการผลิตทั่วประเทศ ด้วยเป้าหมายที่จะบรรลุถึงผลผลิตเฉลี่ยระดับประเทศให้ได้ 3 เมตริกตันต่อหนึ่งเฮกตาร์ (หรือ 1.4 ตันต่อหนึ่งเอเคอร์) อัตราเฉลี่ยในสมัยก่อนยุคปฏิวัติที่เก็บเกี่ยวภายใต้สภาพการณ์ที่เข้มงวดน้อยกว่าและมีแรงจูงใจทางการเงิน อยู่ในระดับต่ำกว่าหนึ่งตันต่อเฮกตาร์ ซึ่งเป็นระดับต่ำสุดระดับหนึ่งในเอเชียอาคเนย์เป้าหมายของการเพิ่มระดับเฉลี่ยเป็นสามเท่ามุ่งที่จะบรรลุผลโดยอาศัยระบบชลประทานอย่างกว้างขวาง มีการเพาะปลูกสองถึงสามครั้งต่อปี มีชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน และทุ่มเทพลังอันเร่าร้อนของการปฏิบัติเพื่อปลดปล่อยประชาชนจากการถูกเอารัดเอาเปรียบและความกังวลส่วนบุคคลต่าง ๆ แผนปฏิรูปได้ถูกเขียนขึ้นอย่างรีบเร่ง ไม่มีเวลาที่จะทำการศึกษาเพื่อคว้าข้อเสนอต่าง ๆ เหมาะสมกับสภาพของดินและน้ำในพื้นที่แต่ละแห่งหรือไม่ หรือว่ามีความจำเป็นด้านปัจจัยพื้นฐานในโครงการอื่น ๆ หรือเปล่า แผนปฏิรูปเรียกร้อง "การรุกอย่างสุดเหวี่ยงและโดยสิ้นเชิง" จากประชาชนทุกหมู่เหล่า ไม่มีการเสนอแรงจูงใจใด ๆ แก่ประชาชนกัมพูชา เอกราชที่เพิ่งได้พานพบอีกครั้งของกัมพูชา การได้มาซึ่งอำนาจของคนยากจนและการสิ้นสุดการเอารัดเอาเปรียบ แต่นี่ก็คิดกันว่าเป็นแรงจูงใจและรางวัลที่พอเพียงแล้วสำหรับเอกสารแผนสี่ปี ดู Chandler, Kiernan, and Boua, *Pol Pot Plans the Future*, 1988, pp.36-118. และ Charles Twining, "The Economy," ใน Jackson, *Cambodia 1975-1978*, pp.109-150, และ Marie Martin, *Le mal cambodgien* (Paris, 1989), pp. 156-202. (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 337-338)

ตามแผนสี่ปี ผลผลิตอันได้แก่ ฝ้าย ปอ ยาง มะพร้าว น้ำตาล และนุ่น เป็นพืชที่ต้องปลูกเพื่อการส่งออก จะมีการตั้งอุตสาหกรรมเบาโดยอาศัยเงินที่ได้จากสินค้าที่ส่งออก และสุดท้ายก็คือการมีอุตสาหกรรมหนัก แผนสำหรับเรื่องหลังเป็นเรื่องเพื่อฝันอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องพึ่งพาวัตถุดิบ

เช่น เหล็กและน้ำมันปิโตรเลียม ซึ่งไม่มีในระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ในการอภิปรายแผนนี้ แก่สมาชิกชนชั้นสูงของพรรค โฆษกที่ไม่ปรากฏนามซึ่งสันนิษฐานว่าน่าเป็นพอลพต ได้กล่าวไว้ว่า แผนนี้สามารถสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว การปฏิบัติของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยจริง ๆ แล้วเป็น “ประสบการณ์ใหม่และเป็นประสบการณ์ที่สำคัญต่อโลกทั้งหมดเนื่องจากเราไม่ได้ทำเหมือนอย่างคนอื่น เรากระโดด (ตรงไปสู่อันตราย) การปฏิบัติโซเชี่ยลลิสต์ และสร้างสังคมนิยมขึ้นอย่างรวดเร็ว เราไม่ต้องการช่วงเวลานานเพื่อการเปลี่ยนแปลง” (Chandler, Kieman, & Boua, 1988, p. 36)

ชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ต้องทำงานสิบถึงสิบสองชั่วโมงต่อวัน และสิบสองเดือนต่อปี เพื่อบรรลุเป้าหมายตามแผน พวกที่ไม่เคยชินกับงานใช้แรงงานจำนวนมากไม่นานก็ต้องเสียชีวิตจากการทำงานหนักเกินไปและขาดอาหาร และแม้แต่พวกที่เคยเป็นชวานามาก่อน ในช่วงก่อนการปฏิวัติก็ยังคงพบว่าพวกคนต้องทำงานหนักกว่าที่เคยทำมาก่อน พ.ศ. 2519 โดยไม่มีผลตอบแทนทางวัตถุ มีเวลาเหลือให้คู่สมรสและลูก ๆ อย่างจำกัด และเวลาว่างน้อยมาก ถึงต้น พ.ศ. 2519 อาหารเริ่มขาดแคลน เนื่องจากส่วนที่เหลือจากการเก็บเกี่ยวครั้งแรกได้ถูกรวบรวมส่งไปเลี้ยงกองทัพ เก็บสะสมไว้ หรือแม้แต่เพื่อส่งออก ในพ.ศ. 2520 และ 2521 สถานการณ์เลวร้ายลง เกิดทุพภิกขภัยขึ้นในหลายส่วนของประเทศ ผู้ที่รอดชีวิตมาได้จำนวนมากยังระลึกถึงการต้องกินข้าวเปล่า ๆ อยู่เป็นเดือน ขาวความอดอยากที่เกิดขึ้นถูกมองเป็นหลักฐานแห่งการกบฏ ผู้นำระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยเชื่อว่า กลุ่มพลังที่พวกเขาระดมมาเพื่อรบชนะ “พวกอเมริกัน” เพียงพอแล้วสำหรับภารกิจที่กำหนดไว้โดยพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาซึ่ง “มีสายตาดูชัดเจน” เจ้าหน้าที่ของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยเรียกแผนเศรษฐกิจของตนว่า “ก้าวหน้ากระโดดไกล” โดยยืมคำมาจากจีนแต่ปราศจากการอ้างอิงให้รับรู้ ความพินาศที่คล้ายคลึงกับประสบการณ์จีนปรากฏอย่างมหึมา และควรมีการศึกษาในรายละเอียด เราอาจไม่มีทางรู้ได้เลยว่าพอลพตและเพื่อนร่วมงานของเขาตระหนักถึงความล้มเหลวของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าของจีนหรือไม่ (Joseph, 1986, pp. 419-457)

ในการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สั่งการมาจากส่วนกลาง ในช่วงที่สองของยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยนี้ สมาชิกพรรคที่ไม่มีประสบการณ์ได้สร้างแรงกดดันที่เหลือจะทนทานแก่ “ประชาชนรุ่น 17 เมษายน” และทุกคนที่ตกอยู่ใต้การบังคับบัญชาของพวกตน วิธีการหนึ่งที่จะได้มาซึ่งผลผลิตส่วนเกินก็โดยการตัดปริมาณข้าวที่จะใช้เมล็ดพันธุ์เพื่อปลูกต่อไป รวมทั้งส่วนที่แบ่งไว้เพื่อเลี้ยงประชาชนตามตัวแผนเองนั้น การปันส่วนที่จัดสรรไว้เพียงพอแก่การอยู่รอดและในหลายส่วนของประเทศประชาชนก็มีข้าวพอกินเกือบตลอดปี พ.ศ. 2519 แต่ส่วนใหญ่ของภาคตะวันตกเฉียงเหนือ การปันส่วนได้ลดน้อยลงเมื่อเกิดความต้องการที่ศูนย์กลาง ในต้น พ.ศ. 2519 “ประชาชนใหม่” จำนวนหลายแสนได้ถูกส่งไปที่นั่นและจำนวนมากถูกสั่งให้หักล้างกางป่าที่นั่น ไม่มีเวชภัณฑ์ในมาตรฐานตะวันตก หลายพันคนจึงต้องตายด้วยโรคมาเลเรีย ทำงานหนักมาก

ไป และขาดอาหาร ผู้คนที่ใช้ชีวิตรอดมาสู่ประเทศไทยจำนวนหยิบมือได้ให้รายงานเกี่ยวกับ
ประหัตประหารต่าง ๆ สภาพชีวิตที่เข้มงวดแบบสปาร์ตัน และอาหารที่ไม่เพียงพอ (แซนด์เลอร์,
2542, หน้า 340-341)

อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไป ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นภายในพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา
ระหว่างพวกที่สนับสนุนให้ พ.ศ. 2494 เป็นวันสถาปนาพรรคและพวกที่ชอบปี พ.ศ. 2503 อันเป็นปี
ที่เริ่มสภากองเกรสในพนมเปญ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นไปตามคำสั่งของเวียดนาม รวมทั้งมีการเสนอชื่อ
พอล พต และเอียง ซารี เป็นกรรมการกลางของพรรคด้วย สำหรับพวกที่ชอบปี พ.ศ. 2503ปีที่เร็ว
กว่านี้สะท้อนให้เห็นการครอบงำของเวียดนามที่มีต่อพรรค พวกเขามองพวกที่สนับสนุนปี พ.ศ.
2494 ว่าเป็นพวกโต้ปฏิวัติ (Counterrevolutionaries) ที่มอบความจงรักภักดีให้กับเวียดนาม สิ่งที่
พอล พต อธิบายว่าเป็นทางปราบปรามรัฐประหารที่มีศักยภาพต่อการปกครองของเขา น่าจะ
หมายถึงการช่วงชิงการกวาดล้างสมาชิกพรรคหลายคน ที่ความจงรักภักดีต่อพรรค (หรือเวียดนาม)
ดูเหมือนจะมีมากกว่าความจงรักภักดีต่อพอล พตนั่นเองข้อวิวาทะระหว่าง ค.ศ. 1951-1960
(Chandler, Kiernan, & Boua, 1988, pp. 164-176)

สมาชิกที่มีชื่อเสียงสองคนของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาคือ เขียว เมียส์ และนน ชวน
ซึ่งทั้งสองมีสายสัมพันธ์กับพรรคประชาชน ด้วยเหตุนี้จึงสัมพันธ์กับช่วงประวัติศาสตร์ของพรรค
ที่เวียดนามมีบทบาทครอบงำอยู่ ทั้งสองได้ถูกจับและถูกจัดตั้งข้อกล่าวหาว่าเป็นกบฏ การสารภาพ
ของทั้งสองคนซึ่งคงเหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าทั้งสองสนับสนุน พ.ศ. 2494
ให้เป็นปีที่ตั้งพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา คำสารภาพของ นน ชวน และเขียว เมียส์, หอจดหมายเหตุ
ที่ตุลสเลง, พนมเปญ รวมทั้งหมดแล้วมีคำสารภาพทั้งที่เป็นตัวพิมพ์ดีดและเขียนด้วยลายมือหลาย
พันหน้าเหลืออยู่ที่ศูนย์การไตสวนที่ตุลสเลง (Tuol Sleng) ชานเมืองพนมเปญ ผู้คนอย่างน้อยสอง
หมื่นคนได้ถูกสอบสวน ทรมาน และสังหารที่นั่น ระหว่างปลาย พ.ศ. 2518 และช่วงไม่กี่วันแรก
ของ พ.ศ. 2522 และเอกสารของพวกนี้ประมาณสี่พันรายยังหลงเหลืออยู่ คำสารภาพเหล่านั้นหากำ
มิได้สำหรับนักประวัติศาสตร์แต่ก็ยากที่จะพูดว่าการวางแผนจริง ๆ เพื่อเอาพอลพตและผู้ช่วยของ
เขาออกจากตำแหน่ง ได้ก้าวมาถึงจุดแห่งการเคลื่อนไหวในเดือนกันยายน พ.ศ. 2519

ถึงปลายเดือนกันยายน พ.ศ. 2519 ซึ่งก็คือเพียงสี่วันก่อน การฉลองครบรอบ 25 ปีของ
การตั้งพรรค พอล พต ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี “ด้วยเหตุผลด้านสุขภาพ” และ
นวน เฌีย บุคคลอันดับสองในพรรคก็ได้เข้ารับตำแหน่งแทนเขา สุขภาพของพอล พต ได้ทรุดลง
บ่อยครั้งในช่วงหนึ่งปีครึ่งก่อนหน้านั้น แต่เขาอาจจะประกาศการลาออก ณ จุดนี้เพื่อให้ศัตรูเสียดุล
และเพื่อแสวงหาที่พักพิงนอกพนมเปญ ในช่วงเวลาที่กลุ่มคนที่พวกเขาเชื่อว่าการวางแผนต่อต้าน
ถูกถอนโคนจากพรรค จะอย่างไรก็ดี ถึงกลางเดือนตุลาคม พอล พต ได้กลับเข้าสู่ตำแหน่งอีก

ถึงตอนนั้น ชงปฏิวัติ วารสารทางทฤษฎีของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ได้ออกฉบับพิเศษฉลอง การครบรอบ 16 ปีของพรรค และ เขียว เมียส์ รวมทั้งคนอื่น ๆ ก็ได้ถูกสังหารในฐานะผู้ทรยศ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 342)

อย่างไรก็ดี ยังไม่มีการประกาศการดำรงอยู่ของพรรค เนื่องจากผู้นำพรรคตัดสินใจที่จะ เก็บเรื่องนี้ไว้เป็นความลับในขณะนั้น และให้เลื่อนการประกาศแผนสี่ปีอย่างเป็นทางการออกไป รวมทั้ง ให้เพิ่มความเข้มข้นในการค้นหา “ศัตรู” ภายในพรรค การไต่สวนที่ดูเลวของระบอบ การปกครองนี้ได้ขยายปฏิบัติการ ใน พ.ศ. 2518 มีนักโทษถูกนำตัวมาที่นั่นเพียงสองร้อยคน แต่ถึง พ.ศ. 2519 จำนวนคนที่ถูกนำมาเพิ่มขึ้นกว่าสิบเท่า (จำนวน 2,250 คน) และมากกว่าสองในสามของ พวกนี้ ได้ถูกจำคุกอยู่ที่นั่นระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนพฤศจิกายน อีกห้าพันคน ได้ถูกนำตัวมาใน พ.ศ. 2520 และจำนวนประมาณเท่ากันถูกจำคุกใน พ.ศ. 2521 คนงานใน โรงงานที่พนมเปญซึ่งรู้ว่า มีศูนย์อยู่แต่ไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้นภายในกำแพงที่มีลวดหนามล้อมรอบ เรียกศูนย์นี้ว่า “ที่ที่มีแต่การ เดินเข้า ไม่มีการเดินออก” จากจำนวนคนสองหมื่นคนที่ถูกนำตัวมาไต่สวนที่นั่น มีคนเหลือรอด ชีวิตมาได้เพียงครึ่ง โหล (Anthony Barnett, Ben Kiernan, and Chanthou Boua, “Bureaucracy of Death: Documents from inside Pol Pot’s Torture Machine,” New Statesman, May 2, 1980)

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2519 ขณะที่กวาดล้างดำเนินไปอย่างเข้มข้น พอล พต ได้เป็น ประธาน “การประชุมศึกษา” ซึ่งจำกัดเฉพาะสมาชิกชนชั้นสูงของพรรคเพื่อตรวจสอบ ความก้าวหน้าของการปฏิวัติกัมพูชา เอกสารชิ้นหนึ่งที่คงเหลือสืบต่อมาจากการประชุมนี้สะท้อน การมองโลกในแง่ร้ายและคำมิดยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในช่วงก่อนปีนั้น ในตอนหนึ่งที่ชัดเจน พอล พต ได้พูดถึง “ความป่วยไข้ภายในพรรค” ที่พัฒนาขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2519 ดังนี้ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 343-344)

เราไม่อาจกำหนดแหล่งที่ของมันได้แน่นอน ความป่วยไข้นี้ต้องปรากฏตัวออกมา เพื่อจะถูกตรวจสอบ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากความเร่าร้อน (จากขั้นตอนที่ผ่านมาของการปฏิวัติ) ไม่เพียงพอในระดับของการต่อสู้ของประชาชนและการต่อสู้ของชนชั้น...เราได้แสวงหาตัวเชื้อโรค เล็ก ๆ ที่อาศัยอยู่ภายในพรรคโดยปราศจากความสำเร็วมันถูกฝังอยู่ข้างใต้ อย่างไรก็ดีขณะที่การ ปฏิวัติสังคมนิยมของเรากำลังก้าวหน้า ไหลซึมอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น เข้าสู่ทุกมุมของพรรคของกองทัพ และประชาชน เราก็จะสามารถกำหนดรู้แหล่งที่มาของเจ้าเชื้อโรคเล็ก ๆ ที่ชั่วร้ายเหล่านั้น...พวกที่ จะสู้ปกป้องเราต้องเป็นคนซำของจริง ๆ เขาต้องฝึกการสังเกต เขาต้องสังเกตทุกสิ่งทุกอย่างโดย ไม่ให้พวกที่ถูกสังเกตรู้สึก (Chandler, Kiernan, & Boua, 1988, p. 183)

ประชาชนที่ต่อต้านการปฏิวัติ หรือ “พวกโต้ปฏิวัติ” เป็น “เป้าที่เคลื่อนไหว” ขึ้นกับ นโยบายที่หมุนเวียนเปลี่ยนไป และลำดับความสำคัญของผู้นำพรรค “เจ้าเชื้อโรคเล็ก ๆ ที่ชั่วร้าย”

ได้แก่พวกที่มีภูมิหลังเป็นชนชั้นกลาง ทหารที่เคยต่อสู้กับฝ่ายลอน นอล พวกที่เคยร่วมขบวนการคอมมิวนิสต์ช่วงที่มีเวียดนามเป็นผู้แนะนำ หรือพวกที่เคยชองเสพกับต่างประเทศใน พ.ศ. 2521 เหลือได้รวมถึงสมาชิกชนชั้นสูงของพรรค ผู้บัญชาการทหาร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับภาคตะวันออก การจะตกเป็นผู้ต้องสงสัยก็เพียงแต่ผู้นั้นถูกเอ่ยถึงในการสารภาพของคนอื่นอีกสามคน คนที่ถูกกล่าวหาจะบอกชื่อคนที่ตนรู้จัก ฯลฯ คนที่ถูกนำตัวมาที่ตูลสเลงจำนวนนับร้อย หรืออาจจะนับพันคนบริสุทธิจากข้อกล่าวหาโดยสิ้นเชิง แต่ทุกคนที่ถูกไต่สวนจะถูกพิจารณาว่ามีความผิด และทุกคนที่ถูกไต่สวนจะถูกสังหาร ข่าว่า “การสูญหาย” ของประชาชนถูกนำมาใช้เพื่อให้เพื่อนร่วมงานในพรรคอยู่ในกรอบ แต่การเสียชีวิตเหล่านี้ไม่เคยมีการเปิดเผย การคุกคามที่โหดร้ายและคลุมเครือที่มีต่อประชาชนที่ฟังเสียงพวกเขาส่งผลที่ยากจะหยั่งถึง ภายในหนึ่งปีผู้คนเหล่านี้ทั้งหญิงชายจำนวนมากถูกจับ ไต่สวนทรมาน และสังหาร ในเกือบทุกกรณีพวกนี้จะถูกบังคับให้ยอมรับว่าได้เคยร่วมงานกับ “ซีไอเอ” มาก่อน ระเบียบการปกครองนี้ไม่เคยแสดงความเสียใจสำหรับกรณีผู้ที่ถูกสังหารด้วยความผิดพลาด สำหรับพอล พต และเพื่อนร่วมงาน เดิมพันที่สูงทำให้พวกเขาไม่ลังเลที่จะ โจมตีศัตรูของพรรค ความสำเร็จในการปฏิบัติและการดำเนินนโยบายคือความอยู่รอดของตัวผู้นำเอง ในสุนทรพจน์ปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2519 พอล พต ได้ตั้งข้อสังเกตว่าศัตรูเช่นว่า “ได้เข้ามาอยู่ในพรรคอย่างต่อเนื่อง...พวกเขายังคงอยู่ บางทีอาจจะเพียงคนเดียวหรือสองคน พวกเขา ยังคงอยู่...” โชคไม่ดีที่งานแปลชิ้นเลขนี้นี้ได้รับการตีพิมพ์โดยปราศจากคำนำหรือเชิงอรรถใด ๆ ผู้นำระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยและผู้นำการปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน ต่างร่วมในความคิดที่เชื่อมโยงสงครามชนชั้นซึ่งจะดำเนินต่อไปในสมัยหลังการปฏิวัติ เช่นเดียวกับแผนต่อต้านพรรคที่แพร่หลายทั่วไป (Andrew Walder, “Cultural Revolution Radicalism: Variations on a Stalinist Theme,” ใน William Joseph et al. (eds.), *New Perspectives on the Cultural Revolution* (Cambridge, Mass., 1991), pp. 41-62)

ช่วงที่สามของยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย อยู่ระหว่างวิกฤตทางการเมืองในเดือนกันยายน พ.ศ.2519 และการกล่าวคำปราศรัยของพอล พต ในอีกสิบสองเดือนต่อมา ซึ่งประกาศถึงการดำรงอยู่ของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ช่วงนี้กำหนดให้เห็นด้วยคลื่นการกวาดล้างและการกล่าวโทษเวียดนามสำหรับความยากลำบากต่าง ๆ ของกัมพูชา และรวมไปถึงกิจกรรมใต้ปฏิวัติต่าง ๆ ความขัดแย้งอย่างเปิดเผยกับเวียดนามเริ่มนับตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2518 เมื่อกองกำลังกัมพูชาได้โจมตีเกาะที่เวียดนามยึดไว้หลายแห่งในอ่าวไทย ด้วยเป้าหมายที่จะได้ดินแดนในช่วงเวลาอันเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สับสนของสงครามกลางเมืองเวียดนาม ความไม่ไว้วางใจของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยต่อเจตจำนงด้านดินแดนของเวียดนามยังคงฝังรากลึก ความระแวงของพอล พต ยิ่งทวีขึ้นเมื่อเวียดนามเซ็นสัญญาความร่วมมือกับลาวในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2520

พอล พตตีความการเคลื่อนไหวนี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนของเวียดนามที่จะล้อมรอบกัมพูชา และสถาปนารวมทั้งควบคุมส่วนที่เรียกกันว่าอินโดจีนฝรั่งเศสอีกครั้ง (Nayan Chanda, *Brother Enemy* (New York, 1986), pp. 94-96, 109-110)

อย่างไรก็ตามพอล พตตระหนักดีถึงความแข็งแกร่งเชิงสัมพันธภาพของประเทศทั้งสองในตอนแรกเขาจึงพยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง และไม่เต็มใจที่จะขยายกองกำลังติดอาวุธของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ที่เข้าไปปกป้องดินแดนภาคตะวันออกของกัมพูชาจากการรุกรานของเวียดนาม พวกเวียดนามเองก็ระมัดระวังตัว พวกเขาไม่เต็มใจที่จะจับเกี่ยวทำสงครามกับใคร หลังจากได้ต่อสู้มาแล้วเกือบสามสิบปีโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศเพื่อนบ้านจะอย่างไรก็ตามระหว่าง พ.ศ. 2518-2519 ความพยายามของเวียดนามที่จะเปิดการเจรจาเรื่องพรมแดนได้ถูกกัมพูชาปฏิเสธกัมพูชาเรียกร้องให้เวียดนามให้เกียรติข้อตกลงด้วยวาจาที่ได้ทำกับเจ้าสีหนุใน พ.ศ. 2503-2513 กัมพูชาอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่บางส่วนในอ่าวไทยซึ่งพวกเขาจะได้ประโยชน์จากแหล่งน้ำมันชายฝั่ง แต่การอ้างสิทธิ์ดังกล่าวถูกปฏิเสธจากเวียดนามซึ่งก็หวังสิ่งเดียวกัน การต่อสู้อย่างประปรายตามแนวพรมแดนระหว่างกองกำลังติดอาวุธหนักที่หย่อนวินัยใน พ.ศ. 2519 ทำให้ผู้นำทั้งของเวียดนามและกัมพูชาต่างระแวงความจริงใจของอีกฝ่ายหนึ่ง การปล้นสะดมของกัมพูชาโหดเหี้ยมกว่าของเวียดนามมาก แต่หลักฐานที่ชี้ว่ามีการควบคุมจากส่วนกลาง หรือมีการอนุมัติการโจมตีจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในช่วงก่อนกลางปี พ.ศ. 2520 ยังมีข้อขัดแย้งในตัวเองเรื่องความขัดแย้งนี้ (Chanda, *Brother Enemy*, และ Grant Evans and Kelvin Rowley, *Red Brotherhood at War* (London, 1984; rev. ed., 1990).

สถานการณ์ยิ่งซับซ้อนมากขึ้นไปอีก เนื่องจากพอล พต และเพื่อนร่วมงานเชื่อว่าดินแดนส่วนของเวียดนามใต้ที่ชาวกัมพูชาเป็นคนกลุ่มน้อย พร้อมทั้งจะสลัดตัวออกจากการปกครองของเวียดนาม และหันมาผูกพันตัวเองกับพนมเปญ ความฝันถึง “กัมพูชาที่ใหญ่กว่า” เป็นที่ยึดถือของเจ้าสีหนุ และลอน นอล จริง ๆ แล้วไม่ว่าทัศนคติของกษัตริย์ในเวียดนามจะเป็นอย่างไร พวกเขาก็ไม่มีอาวุธเพียงพอและรวมตัวกันอย่างไร้สมรรถภาพเกินกว่าจะต่อต้านประเทศนั้นได้ เมื่อไม่มีการลุกฮือเกิดขึ้น พอล พตก็สงสัยว่ามีการทรยศหักหลังในกลุ่มตัวแทนที่ได้ส่งไปปลุกปั่นเหตุการณ์ที่นั่น ยามใดที่กองทหารพอล พตเข้าจู่โจมข้ามพรมแดน พวกเขาก็จะสังหารเหยื่อชาวเขมรผู้เคราะห์ร้ายที่พบอย่างโหดเหี้ยมไร้ความปรานี (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 347)

สถานการณ์ภายในประเทศ หรือเป็นข้อพิพาทบาดหมางกันระหว่างประเทศเพื่อนบ้านมักมีมิติระดับนานาชาติที่กว้างกว่าเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วยเสมอ ดังที่เป็นมาบ่อย ๆ ในประวัติศาสตร์กัมพูชา ในต้น พ.ศ. 2520 อาวุธยุทโธปกรณ์จำนวนมาก รวมทั้งกระสุนและเครื่องมือทางการทหาร

ได้ถูกส่งจากจีนเข้าสู่ระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ดู Chanda, *Brother Enemy*, pp. 255ff., และ Evans and Rowley, *Red Brotherhood at War*, pp. 115ff. (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 347-348) ช่วงที่สามของยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยจบลงในเดือนกันยายน พ.ศ. 2520 เมื่อพอล พต กล่าวคำปราศรัยที่มีความยาวห้าชั่วโมง ผ่านวิทยุพนมเปญประกาศถึงการดำรงอยู่ของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาในโอกาสครบรอบสิบเจ็ดปีของการก่อตั้ง Pol Pot, “Long Live the 17th Anniversary of the communist Party of Kampuchea,” สุนทรพจน์ซึ่งให้ไว้วันที่ 29 กันยายน 1977 ฉบับตีพิมพ์ใน *โกโน* ค.ศ. 1977 คำปราศรัยนี้ไม่ได้อธิบายว่าทำไมการดำรงอยู่ของพรรคจึงต้องถูกเก็บเป็นความลับมาเป็นเวลานานนัก และประกาศนี้อาจเกิดขึ้นเนื่องจากมีแรงกดดันจากจีนเพื่อแลกเปลี่ยนกับความช่วยเหลือทางการทหาร ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด วันรุ่งขึ้นภายหลังการกล่าวคำปราศรัย พอล พต ได้บินไปปักกิ่งและได้รับเสียงรับรองจาก โกะฟง ผู้สืบทอดดำรงอำนาจต่อจาก เหมาเจ๋อตง จีนได้เสนอความช่วยเหลืออย่างกว้างขวางแก่ระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยพวกเขาไม่ได้เสนอที่จะสนับสนุนสงครามแบบเต็มขั้นด้วยรู้ว่ากัมพูชาจะต้องพ่ายแพ้จนเมื่อพวกเขาถูก พอล พต และพวกหัวแข็งเวียดนามผลักดันไปสู่จุดนั้นใน พ.ศ. 2521 (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 348)

เมื่อเราย้อนไปอ่านคำปราศรัยของพอล พตที่ว่าด้วยพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา จะพบคำเตือนเวียดนามหลายประการ แต่เป้าหมายของเขาก็คือการสืบสาวเส้นทางแห่งชัยชนะของพรรคในช่วงสิบหกปีแรก รูปแบบของคำปราศรัยเป็นการเรียงลำดับเวลา แบ่งอภิปรายถึงเหตุการณ์ ออกเป็นช่วง ๆ ช่วงก่อน พ.ศ. 2503, ระหว่าง พ.ศ. 2503-2518 และพัฒนาการต่าง ๆ ภายในระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยเอง พอล พต ได้เน้นว่าการประชุมคอนเกรส ปี พ.ศ. 2503 เป็นหลักหมายบอกการสถาปนา “แนวทางที่ถูกต้อง” สำหรับพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา แต่เนื่องจากการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธได้ถูกเลื่อนออกไปอีกแปดปี และผู้นำพรรคต้องหลบหนีออกจากพนมเปญใน พ.ศ. 2503 เขาพบว่ามิถุนายนไม่มากนักที่กล่าวได้ว่าเกิดมาจากแนวทางของพรรคในแง่ของปฏิบัติการที่เป็น การปฏิบัติ หลังรัฐประหารต่อต้านเจ้าสีหนุ มิถุนายนขึ้นแน่นอน ที่สำคัญที่สุดก็คือความช่วยเหลือทางการทหารจากเวียดนาม (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 349)

ในตอนปิดท้าย พอล พต ได้กล่าวไว้ว่า “ด้วยความมั่นใจเต็มเปี่ยม เราพึงพาจิตวิญญาณแห่งการปฏิบัติที่ทรงอำนาจ เปี่ยมด้วยประสิทธิภาพ และความชาญฉลาดอันสร้างสรรค์ของประชาชนของเรา” แต่เขาไม่ได้เอ่ยถึงความช่วยเหลือทางการทหารจากจีน เขาได้ทำนายอย่างมองโลกในแง่ดีว่ากัมพูชาอีกไม่นานจะมีประชาชนถึงยี่สิบล้านคน (เป้าหมายของเราก็คือ การเพิ่มประชากรให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้) และเขาอ้างว่าการบริโภคอาหารของชาวกัมพูชาโดยเฉลี่ย ส่วนที่เป็นข้าวนั้นสูงกว่า 300 กิโลกรัม (366 ปอนด์) ต่อคนต่อปี ผู้ลี้ภัยจำนวนมากในระยะหลัง ต่อมาได้ถือคำพูดนี้ประเด็นสำคัญและชี้ให้เห็นว่าในกลางปี พ.ศ. 2520 ในหลายประเทศส่วนของ

ประเทศ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ข้าวได้หายไปจากการเป็นอาหารหลักของชาวบ้านโดยสิ้นเชิง (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 349)

เวียดนามมองการเป็นพันธมิตรระหว่างระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยและปักกิ่งที่ได้ถูกระงับให้แน่นแฟ้นขึ้นระหว่างการเยือนจีนของพอล พต ว่าเป็นการช่วยและในปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2520 เวียดนามได้เปิดฉากการรุกรานทางการทหารต่อกัมพูชา มีการส่งกองทหารถึง 14 หน่วยเข้าไปในกัมพูชา ในบางพื้นที่ที่เวียดนามสามารถบุกเข้าไปได้ถึง 32 กิโลเมตร (20 ไมล์) ในช่วงอาทิตย์แรก ๆ ของปี พ.ศ. 2521 หลังจากที่ระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยได้ตัดสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับเวียดนาม กองทหารเวียดนามได้เดินทางกลับประเทศตน และระหว่างทางได้จับเอาชาวบ้านนับพันคนเป็นตัวประกัน จากนั้นไม่นานเวียดนามก็เตรียมปืนตัวประกันเหล่านั้นบางคนให้เป็นรัฐบาลพลัดถิ่น บางคนได้รับการฝึกทางการทหาร คนหนึ่งในกลุ่มผู้พลัดถิ่นเป็นผู้บัญชาการกองทหารหนุ่มของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ชื่อ สุน เซน ซึ่งได้หลบหนีออกจากกัมพูชาใน พ.ศ. 2520 ต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรีของ สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (People's Republic of Kampuchea) ในกลาง พ.ศ. 2523-2533 (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 350)

พอล พตได้ตอบการถอนทหารของเวียดนามด้วยการประกาศ “ชัยชนะเบ็ดเสร็จ” พร้อมกับกวาดล้างบรรดานายทหารและเจ้าหน้าที่ของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาในเขตตะวันออก ซึ่งเป็นเขตที่เวียดนามสามารถบุกกรุกเข้ามาในกัมพูชาได้ลึกที่สุด คนเหล่านี้ถูกกล่าวหาว่ามี “การเป็นกัมพูชา แต่ใจเวียดนาม” และจำนวนกว่าห้าร้อยคนถูกสังหารที่ตุลสเลง อีกหลายร้อยคนถูกสังหาร ณ จุดที่อยู่ท่ามกลางความสับสน ทหารของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยจากเขตตะวันออกหลายคนจึงได้ลี้ภัยเข้าเวียดนาม คนหนึ่งในกลุ่มนี้ก็คือ เฮง สัมริน ซึ่งต่อมาจะเห็นได้เป็นประมุขของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา นอกจากนั้นประชาชนนับพันคนที่อาศัยอยู่ในเขตตะวันออกได้ถูกบังคับให้เคลื่อนย้ายไปสู่ทางตะวันตกในต้นปี พ.ศ. 2521 และกองทหารให้ท้องถิ่นได้ถูกสังหารและแทนที่ด้วยกองทหารจากเขตตะวันตกเฉียงใต้ คนที่รับผิดชอบเขตตะวันออกคือนายทหารผ่านศึกของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน ชื่อ เซา พิม ได้จัดวินาศกรรมในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2521 เมื่อถูกเรียกให้ไปยังพนมเปญเพื่อ “ขอคำปรึกษา” ซึ่งเขารู้ดีว่าหมายถึง การต้องถูกสังหารนั่นเอง “Wild Cickens, Farm Cickens, and Corrmorants: Kampuchea's Eastern Zone Under Pol Pot,” ใน Chandler and Kiernan, *Revolution and Its Afermath*, pp. 136-211. (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 350-351)

ถึงเวลานี้ระบอบการปกครองของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยได้พยายามที่จะเปิดตัวเองสู่โลกภายนอก และปรับปรุงภาพลักษณ์ของตนในหมู่ประชาชนชาวกัมพูชา ผู้นำของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยให้เหตุผลว่าการต่อสู้กับเวียดนามทำให้จำเป็นต้องแผนยุทธศาสตร์แนวร่วม

สัญญาณที่แสดงออกอื่น ๆ รวมไปถึงการนิรโทษกรรมแก่ประชาชนทั่วไป การตั้งโรงเรียนเทคนิค
 ชั้นสูงในพนมเปญ การให้การต้อนรับการมาเยือนของนักหนังสือพิมพ์จากประเทศต่าง ๆ ที่ไม่ใช่
 คอมมิวนิสต์ เช่น จากพม่า และมาเลเซีย การกระทำเหล่านี้ส่งผลป้อนกลับไป ตัวอย่างเช่น ทีมโทรทัศน์
 ยูโกสลาเวียทีมหนึ่ง ได้เดินทางไปเยือนระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2521 และการออก
 ข่าวนในปีต่อมาของพวกเขาทำให้โลกภายนอกได้สัมผัสชีวิตภายในระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย
 เป็นครั้งแรก ต่อมาภายหลังช่างกล้องคนหนึ่งของทีมได้บอกกับนักหนังสือพิมพ์ชาวออสเตรเลียว่า
 ทีมงานเขาได้พบว่าคนเดียวที่ดูขี้มึนแหม้แหม้ใสในกัมพูชาก็คือ พอล พต ผู้ได้ทำให้ทีมงานทราบถึง
 การไปยูโกสลาเวียของตนในปี พ.ศ. 2493 ในฐานะนักศึกษา แต่ผู้มาเยือนคนอื่น ๆ เช่น
 นักหนังสือพิมพ์หัวรุนแรงชาวสวีเดน จาม มีร์คัล กลับกล่าวชื่นชมทุกสิ่งที่ได้พบ พวกเขาได้ถูกพา
 ในชมสถานที่ต่าง ๆ ที่ระบอบการปกครองของพอล พตภูมิใจ และเห็นว่าเข้ากันได้กับกรอบ
 ความคิดที่คาดเดาไว้ล่วงหน้าของพวกเขา ผู้รอดชีวิตจากรบอบการปกครองของพอล พต ส่วน
 ใหญ่ซึ่งถูกสัมภาษณ์ใน พ.ศ. 2523-2533 ยังจดจำ พ.ศ. 2521 ได้ในฐานะที่เป็นปีสุดโหดของระบอบ
 กัมพูชาประชาธิปไตย ในหลายพื้นที่มีการเปิดเผยใช้ห้องอาหารรวมหมู่บ้าน และการปันส่วน
 อาหารได้ตกลงต่ำกว่าระดับความอดอยากปี พ.ศ. 2520 (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 351-353)

ความพยายามของเวียดนามเพื่อเปิดการเจรจาขึ้นอีกครั้งต้องล้มเหลว และทั้งสองฝ่ายต่าง
 เร่งเสริมสร้างกองกำลังของตนเอง กองกำลังเกือบแสนคนของเวียดนามได้ชุมนุมพลตามพรมแดน
 กัมพูชาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2521 ประมาณก่อนหน้าที่พอลพตจะทำการปราบปราม “ฝ่ายศัตรู”
 ในเขตตะวันออก เวียดนามยังได้เซ็นสัญญาพันธมิตรภาพยี่สิบห้าปีกับโซเวียตเพื่อถ่วงดุลการ
 คุกคามจากจีน และในต้นเดือนธันวาคมก็ได้ประกาศว่ามีการจัดตั้ง แนวร่วมกัมพูชาเพื่อการ
 ปลดปล่อยแห่งชาติ (Kampuchean Front for National Salvation) ใน “เขตปลดปล่อยของกัมพูชา”
 เพื่อล้มล้างระบอบการปกครองของกัมพูชาด้วย (Evans and Rowley, Red Brotherhood at war,
 Chapter 5)

ทั้งเวียดนามและระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยถึงตอนนี้ได้ลงมือดำเนินการเพื่อการต่อสู้
 ราคแพง ซึ่งจะเป็นเกมในมือของมหาอำนาจที่ใหญ่กว่า ในส่วนของมหาอำนาจเหล่านั้นเองก็
 ไม่พร้อมที่จะเสี่ยง มีหลักฐานที่เป็นตัวอย่างเช่น พอล พต ได้ขอให้จีนช่วยส่งกองกำลัง “อาสาสมัคร”
 มาช่วยระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยต่อสู้กับเวียดนาม แต่คำร้องขอนี้ได้ถูกปฏิเสธ ระบอบกัมพูชา
 ประชาธิปไตยต้องเผชิญหน้ากับเวียดนาม (และรับใช้ผลประโยชน์ของจีน) ด้วยตัวเอง ความคล้าย
 ระบอบการปกครองลอน นอล ใน พ.ศ. 2518 เด่นชัดและน่าตก (แซนด์เลอร์, 2542,
 หน้า 239-243)

ในวันคริสต์มาส พ.ศ. 2521 กองกำลังเวียดนามจำนวนมากได้เริ่มทำการบุกแนวรบที่สำคัญหลายแห่ง เนื่องจากกองกำลังระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยรวมพลอยู่หนาแน่นในเขตภาคตะวันออกเฉียงใต้การโจมตีของเวียดนามทางตะวันออกเฉียงเหนือจึงพบกับการต่อต้านไม่มากนักและถึงปลายปีถนัดไปสู่พนมเปญที่สำคัญหลายสายก็ตกอยู่ในมือของเวียดนาม ถึงจุดนี้ เวียดนามได้เปลี่ยนยุทธศาสตร์ที่มุ่งจะเข้ายึดครองภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ และตัดสินใจที่จะเข้ายึดเมืองหลวงเอง ซึ่งในขณะนั้นมีข้าราชการและกรรมกรโรงงานอาศัยอยู่อาจจะราวห้าหมื่นคน ได้ถูกละทิ้งในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2522 พอล พต ได้หนีออกจากเมืองในนาที่สุดท้ายโดยเฮลิคอปเตอร์ เจ้าหน้าที่ชั้นสูงอื่น ๆ รวมทั้งนักการทูตต่างประเทศได้เดินทางออกโดยทางรถไฟกองทหารเวียดนามไม่สามารถตัดหัวคนพวกนี้ได้ และพวกผู้นำต่างหนีไปได้สำเร็จ ทิ้งให้พวกที่เหลือซึ่งเป็นกองกำลังติดอาวุธที่หิวโหยและขาดแคลนเสบียงหนีตามไปในอีกหลายเดือนต่อมา

มันเป็นจุดจบที่น่าอัปยศสำหรับผู้นำระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย และสำหรับมโนทัศน์แบบยูโทเปียกัมพูชาของพวกเขา “องค์การปฏิวัติ” ไม่เคยแสดงความเสียใจต่อความสูญเสียชีวิตอย่างสะพรึงกลัวที่ได้เกิดขึ้นนับจาก “การปลดปล่อย” และแม้ภายหลังการสิ้นสุดของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยแล้ว ชาวเขมรรับหมิ่นโดยเฉพาะเยาวชน ยังพร้อมที่จะสละชีวิตเพื่อองค์การที่ได้ให้อำนาจและความนับถือตัวเองแก่พวกตน คนเหล่านี้บางคนยังคงอยู่ในตำแหน่งในองค์การต่อไปรวมตัวเป็นกระดุกสันหลังให้กลับกองกำลังที่ทำการรบแบบกองโจรใน พ.ศ. 2523-2533 ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อการกวาดล้างได้หมดเชื้อไฟแล้ว ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา (ทั้ง ๆ ที่ หรืออาจจะเป็นเพราะการสลายตัวอย่างเป็นทางการของพรรคใน พ.ศ. 2524) ยังคงอยู่ในตำแหน่งและบังคับบัญชาการต่อต้านต่อไปจนตลอด พ.ศ. 2523-2533 (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 355)

รัฐบาลใหม่เรียกตัวเองว่า สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา ในระดับสูง เจ้าหน้าที่ก็คือสมาชิกเดิมของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ที่แปรพักตร์ไปเข้ากับเวียดนามระหว่าง พ.ศ. 2520-2521 รวมทั้งเขมรบางคนที่ถูกเนรเทศเข้าไปอยู่ในเวียดนามตลอดยุคของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ยินดีกับการหายตัวไปของพอล พต สำหรับเกือบทุกคน ยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยเป็นยุคของความทุกข์ยาก ความรุนแรง และความสับสนอย่างแท้จริงชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ที่โชคได้ได้อยู่ในต่างแดน หรืออยู่ในสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา ต่างคิดว่าพวกเขาสามารถกลับไปดำเนินชีวิตบางส่วนแบบสมัยก่อนการปฏิวัติที่ระบอบประชาธิปไตยถูกเหยียดหยามได้ การปฏิวัติได้ล้มเหลวลงสำหรับประชาชนไม่เต็มใจจะเปลี่ยนทัศนคติและวิถีการดำเนินชีวิตของตนเพื่อรับใช้เป้าหมายที่เชื่อกันว่าสูงกว่า สำหรับคนส่วนนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2513-2523 ความทรงจำ ความเสียหาย และผลที่เกิดขึ้นในยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย จะฝังแน่นไปตลอด

ชีวิตที่เหลือ เหมือนความทรงจำเรื่องภัยพิบัติทางธรรมชาติ สำหรับคนอื่น ๆ ที่เหลือ ช่วงเวลาสั้น ๆ แห่งการได้รับมอบอำนาจและการมีมโนทัศน์แบบยูโทเปีย ทำให้เป็นเรื่องที่พวกเขาจะหวงคืนไป ใช้ชีวิตแบบยุคก่อนการปฏิวัติได้อีก Kate Frieson ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเธอว่า ความรู้สึกนี้ไม่ได้เกิดจากการที่ประชาชนชอบหรือไม่ชอบพรรคการเมืองหรือแนวคิดทางการเมืองใดมากกว่ากัน แต่มาจากที่ประชาชนให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่ไม่ใช่การเมือง เป็นต้นว่า ชีวิตครอบครัว พุทธศาสนา การใช้เวลาว่าง และเสรีภาพในการ เคลื่อนไหว ซึ่งทั้งหมดนี้ถูกพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาปฏิเสธ ตำหนิ หรือไม่ก็ลิดรอน

วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2518 ภายใต้การนำของพล พต ทหารแนวร่วมและพรรคคอมมิวนิสต์เขมรสามารถยึดอำนาจจากรัฐบาลนายพลลอน นล เข้ายึดครองกรุงพนมเปญ นครหลวงกัมพูชาได้สำเร็จ มีผลทำให้เขตเกาะกงตกอยู่ภายใต้อำนาจของพวกเขมรแดงหรือกาดำ ภายใต้การปกครองที่โหดเหี้ยมป่าเถื่อนกับคนไทยชนชาติกลุ่มน้อยไม่หยุดยั้ง มีการกวาดจับไปสังหารหมู่อยู่ตลอดเวลา ดังเช่นเหตุการณ์ที่หมู่บ้านบ่อน้ำ ได้ทำการกวาดต้อนบรรดาเด็กนักเรียนจำนวน 200 คนจากโรงเรียนที่พลพรรคไทยได้จัดตั้งขึ้นเพื่อสอนหนังสือแก่กุลบุตร กุลธิดา ออกไปนอกพื้นที่หายสาบสูญไป เป็นที่รำลือว่าทหารกาดำได้ทำการสังหารชีวิตและฝังไว้ในป่าลึก จากนั้นเที่ยวประกาศเป็นการใส่ร้ายว่าคนไทยเขตเกาะกงมีแผนที่จะกลืนชาติชาวเขมรในพื้นที่แห่งนี้ (จรัญ โยบรรยง, 2528, หน้า 163-164)

การกระทำต่อมาของพวกเขมรแดง คือ การโยกย้ายชาวบ้านออกจากถิ่นฐานที่อยู่ดั้งเดิม พรากลูก พรากเมีย พรากพ่อแม่ สับเปลี่ยนความเป็นญาติพี่น้อง แยกย้ายให้แตกกระสานซ่านเซ็น กวาดต้อนไปใช้แรงงานบ้าง เริ่มต้นครั้งแรกคือชาวบ้านตำบลเสาชง ได้ถูกโยกย้ายแบบลอนราก ลอนโคนให้ไปในพื้นที่บ้านหนองกก บ้านตึครุ บ้านคลองม่วง เสม็ดงาม บางกระสอบ บ้านเกาะจาก เกาะเจ้าหลาว บ้านหนองหิน โดยจัดออกเป็นหมู่ ๆ ทำงานรวมกันขึ้นแต่ละหมู่ ในรูปแบบคอมมูน คือในหมู่หนึ่งมีคนทำงานรวมกันประมาณสิบครอบครัวหรือมากกว่านั้น แต่ไม่กินสิบห้าครอบครัว มอบหมายให้ทุกคนในครอบครัวแต่ละหมู่ทำงานตามเขตของพื้นที่ที่ทางการเขมรแดงมอบหมายให้ และมีการแบ่งงานแต่ละหน้าที่ของแต่ละหมู่บ้านให้ทำงาน ส่วนอาหารประจำวันทางฝ่ายเจ้าหน้าที่เขมรแดงจะจัดสรรไว้ให้กินแต่ละมื้อแต่ละวัน โดยมีการกำหนดเป็นรายคนที่มืออยู่ในครอบครัวหนึ่ง ๆ ในวันหนึ่ง ๆ จะกำหนดอัตราส่วนข้าวสารที่จะนำไปบริโภคจำนวนกระป๋องครั้งต่อหนึ่งคน และต้องเบิกกันทุกวัน

ส่วนคนในหมู่บ้านปากน้ำบางกระสอบ ถูกเจ้าหน้าที่เขมรแดงส่งไปทำงานที่หมู่บ้านนินตะเถียน ตะกาด บางกระสอบบน บ้านเกาะจาก เกาะเจ้าหลาว คนในหมู่บ้านบางกะปิ ถูกส่งไปทำงานที่บ้านแหลมเปราะ พนมกรุง แพรกกษัตริย์ ชีวิตความเป็นอยู่เต็มไปด้วยความยากลำบาก มีการ

สังหารหมู่บ้าง จนกระทั่งมีศพลอยฟ่องไปตามลำน้ำ เมื่อมีเหตุการณ์เช่นนี้บ่อย ๆ ชาวบ้านในหมู่บ้านพิพาทต่างตกอยู่ในอาการหวาดผวา จึงพากันหลบหนี จึงถูกพวกเขมรแดงส่งกำลังออกตามล่า ใช้ปืนยิงกราดอย่างบ้าระห่ำ เป็นเหตุให้ชาวบ้านพากันบาดเจ็บล้มตาย บางส่วนที่หนีรอดได้ต้องทิ้งครอบครัวไว้ข้างหลังไปอย่างไม่มีจุดหมาย รอนแรมหลบซ่อนอยู่ในป่าลึก ส่วนพวกที่ถูกจับตัวได้ก็ถูกทำโทษอย่างทารุณ

แผนการส่งชาวบ้านย้ายถิ่นที่อยู่เดิม ไปอยู่ถิ่นใหม่ นั้น เป็นแผนของผู้นำคอมมิวนิสต์เขมร ในกรุงพนมเปญเป็นผู้กำหนดนโยบายระดับชาติเอาไว้ ซึ่งนำมาใช้กับคนเขมรและกลุ่มชนชาติส่วนน้อยทั่วไป รวมถึงกลุ่มปัญญาชนและนักวิชาการแขนงต่าง ๆ ที่เคยทำงานให้กับรัฐบาลกัมพูชาให้หมดสิ้นไป เพื่อทำลายศัตรูทางการเมืองที่มีอุดมการณ์ไม่ตรงกัน สร้างความระส่ำระสายให้เกิดในหมู่ประชาชน เพื่อมิให้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนขึ้นมาได้ เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดมีการก่อความกระด้างกระเดื่องยากแก่การปกครอง

จนกระทั่งต่อมา พลพรรคไทยได้ทราบข่าวจึงเคลื่อนกำลังเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านที่ซ่อนตัวอยู่ในป่าลึก และพาเดินทางตัดป่าลัดเลาะไปลงปลายแม่น้ำตาไตที่ตำบลสวนมะพร้าว หลังจากผ่านฤดูเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้วจึงได้พากันอพยพจากหมู่บ้านตาไตมาลงที่คลองลำภู ปลายน้ำเกาะป่อและข้ามแม่น้ำเกาะป่อ มาพักอยู่ที่บ้านคลองทรายในแม่น้ำคลองคิ่น เป็นบริเวณส่วนหนึ่งที่อยู่ติดกับชายแดนไทยด้านอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ซึ่งมีชาวบ้านหมิ่น ๆ อพยพมาอยู่กันก่อนหน้านี้นี้เป็นจำนวนมาก

วันเวลาผ่านไป ความเลวร้ายมีปรากฏอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านคนไทยหมู่ต่าง ๆ จึงพากันหลบหนีมาร่วมในฐานที่มั่นของพลพรรคไทยที่รวมตัวกันอยู่ ทุกคนหนีมาด้วยเปล่า เมื่อจำนวนคนมากขึ้น การทำมาหากินในพื้นที่จึงเริ่มลำบาก เกิดความอดอยากยากแค้น อย่างไรก็ตามทุกคนมิได้นิ่งดูดาย ต่างใช้แรงของตนบุกเบิกถางป่าทำไร่กันขนานใหญ่ ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่สำคัญ เช่น ยางรงทอง ไม้หอม ใต้น้ำมันยาง หวาย และสัตว์ป่า กลายเป็นสินค้าหลักที่เอามาขายในอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เพื่อแลกเปลี่ยนกับอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ในที่สุดเมื่อฝ่ายเขมรแดงสามารถครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ได้สำเร็จ มีการใช้กำลังความรุนแรงอย่างป่าเถื่อน พลพรรคไทยส่วนหนึ่งจึงได้หนีเข้ามาหลบบริเวณบ้านไม้รูด อำเภอคลองใหญ่ ทำให้มีโอกาสได้พบกับหน่วยกำลังพล ปฏิบัติราชการพิเศษของกองทัพก ที่รับผิดชอบตามแนวชายแดนไทย - กัมพูชา ในนาม “ส่วนโครงการ 315” หรือ “หน่วย 315” ขึ้นตรงกับศูนย์ปฏิบัติการกองทัพก หรือ สปก.ทบ. ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพันเอก

ช่วงเวลานี้เอง ที่ทำให้แก่นนำคนไทยเกาะกงได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และพลเอกวิชิต ยาทิพย์ ที่เข้าทำงานใน สปก.ทบ. ในปลายปี 2517 ในฐานะทหารคนสนิท จึงถูกส่งไปปฏิบัติราชการลับในกัมพูชา ใช้นามแฝงว่า “รณยุทธ” ทำการฝึกกองโจรลาดตระเวน หาข่าว

การเข้ามาของฝ่ายไทยในการฝึกกองโจรนี้ ทำให้บรรดาแก่นนำได้รับการฝึกและมีความสามารถในการรบ พร้อมทั้งการใช้กลุ่มคนไทยเกาะกงนี้ช่วยทำการข่าวให้กับฝ่ายไทย ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นลักษณะของระบบอุปถัมภ์ที่มี “ลุงจิว” เป็นพี่ใหญ่คอยช่วยเหลือดูแล คำสัมภาษณ์ว่า

“ตอนนั้นผมเข้ามาอยู่ในไทย ก็ทำงานเป็นสายข่าวให้ลุงจิว มีอยู่วันหนึ่งผมโดนข้อหา กบฏ ขึ้นบัญชีแดง นายอำเภอเป็นคนรายงานขึ้นไป เล่าหาว่าผมไปดูถูกเค้า จับตัวผมกับตาแป๊ะไปพร้อมกัน ตอนแรกจะเอาไปไว้ที่เขาถ้ำ บังเอิญผมรู้จักคนที่นั่น ผมให้เค้าดูใบที่ลุงจิวให้ไว้ นายอำเภอก็ว่าเค้าไม่สนใจ ไอ้พวกกบฏชายชาติต้องเอาไปยิงทิ้ง นายอำเภอเลยเอาผมกับตาแป๊ะไปไว้ที่ไปงน้ำร้อนแทน ระหว่างทางเอาผ้าปิดตาแล้วพานั่งรถไป เค้าเอาผมมาขังไว้บนเขา ไม่ให้ข้าวไม่ให้น้ำ จะให้พวกผมยอมรับอย่างเดียวว่าเป็นกบฏ อยู่อย่างนั้น 2-3 วัน มันก็พาผมนั่งรถเข้ามาที่ค่ายทหารตากสินที่จันทบุรี ไปถึงก็เห็นว่าลุงจิวรออยู่ แล้วส่งลูกน้องให้รับปล่อยตัวพวกผม ไปมัดตามัดมือกันรุนแรงขนาดนั้น ไหนบอกมาว่าทำผิดอะไรตรงไหน นี่มันเด็กของผม ทำข่าวให้ผมส่งกลับเลย แล้วยังให้ข้าวสารผมมาอีก 2 ถัง คินต่อมานายอำเภอก็โดนส่งย้ายไปชัยนาท (บุญ คุณ . สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2558)

“เมื่อครั้งที่ผมมาฝึกอยู่ในกองโจรต่อสู้กับเขมรแดง ก็ได้ พล.อ.วิชิต นี่แหละที่ส่งข้าวปลาอาหารไปให้ รู้จักกับพีวีซีต ใหม่ ๆ ในปี 2518 โดยรู้จักในนาม รณยุทธ เมื่อเขมรแดงยึดพนมเปญได้ พวกผม จึงถูกขับไล่ออกจากชายแดน สมัยอยู่ในป่า พีวีซีต ก็ไปกับ ลุงจิว เอาข้าวของไปเยี่ยมพวกผมถึงในป่า” (เดย์ บัญ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2558)

คนไทยเกาะกงภายใต้ขบวนการพลพรรคคนไทยได้ติดต่อไปยังเวียดนามให้ทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตอนแรกเวียดนามไม่เชื่อว่าสถานการณ์ในกัมพูชาจะเลวร้าย จนกระทั่งเกิดความรุนแรงลุกลามไปยังบริเวณชายแดนกัมพูชา - เวียดนาม เขมรจำนวนมากหลบหนีเข้าไปยังเวียดนาม จึงได้รับรู้ถึงสถานการณ์ที่เป็นจริง จากนั้นเวียดนามตอบกลับมาว่า “ยินดีจะหารือด้วย” ใต้ ภูทอง และเดย์ บัญจึงติดต่อไปมาและเดินทางไปเวียดนาม

“ผมต้องปลอมตัวเข้าไปซื้อเรือที่มหาชัย ทำที่เป็นชาวประมงเพื่อล่องเรือไปเวียดนาม ขอความช่วยเหลือได้สำเร็จ แล้วจึงกลับมาจัดตั้งกองกำลังต่อต้านเขมรแดง” (เดย์ บัญ, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2558)

สุน เชน กล่าวว่าการโค่นล้มเขมรแดงนั้นมาจากการประสานงานร่วมกัน 5 ฝ่าย คือ (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 135-145)

กลุ่มที่ 1 นำโดย เสง สัมรินและเจีย ซิม ทางภาคตะวันออก

กลุ่มที่ 2 นำโดย บู ทอง ทางภาคอีสาน

กลุ่มที่ 3 นำโดยเปิน โสวัณณ์ เจีย สด และจัน ซี ปัญญาชนที่ได้รับการฝึกฝนจาก เวียดนาม

กลุ่มที่ 4 นำโดยสุน เชน กองกำลังใหม่

กลุ่มที่ 5 นำโดย ไล่ ภูทอง และเตีย บัญกลุ่มต่อต้านเขมรแดงในประเทศไทย

ในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2522 กองกำลังแนวร่วมสามัคคีประชาชนกู้ชาติกัมพูชา

(National United Front for Nation Salvation, Solidarity and Liberation of Cambodia) สามารถปลดปล่อยกัมพูชาโดยยึดกรุงพนมเปญได้สำเร็จ เป็นอันสิ้นสุดยุคเขมรแดง อันเป็นยุคมืดที่ยาวนานถึง 3 ปี 8 เดือน 20 วัน (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 141)

นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พลพรรคไทยในเกาะกง ยุติการทำสงครามทุกรูปแบบ หลังจากได้ต่อสู้มาตั้งแต่สมัยจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส รัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ รัฐบาลนายพลลอน นล และเขมรแดง รัฐบาลกลางได้ประกาศยอมรับฐานะคนไทยเกาะกงเป็นชนชาติส่วนน้อย เป็นประชาชนกัมพูชาโดยชอบธรรมทางนิติบัญญัติ เป็นแนวนโยบายแห่งชาติให้คนไทยซึ่งเป็นชนชาติส่วนน้อยมีอิสรภาพปกครองตนเอง มีสิทธิที่จะกำหนดนโยบายในการบริหารส่วนท้องถิ่นโดยยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลัก มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามสิทธิเหมือนคนเขมรทั่วไป พร้อมกับการก้าวขึ้นเป็นชนชั้นนำระดับชาติในกัมพูชาของกลุ่มคนไทยเกาะกง โดยเฉพาะระดับแกนนำพลพรรคไทยเกาะกง ได้แก่ (รุ่ง พรหมเกษตร, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2558, เตีย บัญห์, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2558; ประเสริฐ ศิริ, สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2558; จรัญ โยบรรยง, 2528, รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 155-197)

1. ไล่ ภูทอง อดีตสมาชิกกรมการกลาง กรมการเมืองพรรคประชาชนปฏิวัติและรองประธานสภาแห่งรัฐ (State council) เทียบเท่าประมุขแห่งรัฐในขณะนั้นคือ เสง สัมริน เป็นแกนนำของพลพรรคไทยเกาะกงเข้าประสานกับแนวร่วมสามัคคีประชาชนกู้ชาติกัมพูชาด้วยความช่วยเหลือของเวียดนาม จึงสามารถโค่นพล พตได้สำเร็จ และเป็นผู้ที่เสนอชื่อ สุน เชน ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี จนได้ครองอำนาจยาวนานมาถึงปัจจุบัน

ไล่ ภูทอง เป็นลูกของนายเซ่ง กับนางแหวน เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2466 ที่บ้านนาบัด มีภรรยาชื่อ นางขอ และมีบุตรด้วยกัน 3 คน หลังจากที่เกาะกงตกอยู่ภายใต้การปกครองฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2447 ครอบครัวของไล่ ภูทองได้อพยพเข้ามาอยู่ในอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ต่อมาในปี พ.ศ.

2490 ไล่ ฎทองซึ่งมีอายุได้ 24 ปีจึงเดินทางกลับมายังเกาะกงและเข้าร่วมกับคณะอิสระที่ดำเนินการร่วมกับคณะเขมรอิสระและคณะญวนอิสระเพื่อต่อสู้กับฝรั่งเศส จนกระทั่งเขมรได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2497

จากนั้นไล่ ฎทองจึงเดินทางไปเวียดนามเพื่อรับการศึกษา และเดินทางกลับมาเกาะกงอีกครั้งในปี พ.ศ. 2513 ชาวเขมรที่เดินทางไปเวียดนามในช่วงนั้นจะถูกเรียกว่า “เขมรฮานอย” ทำให้ไล่ ฎทองถูกมองว่าเป็นสายตรงและรับคำสั่งจากเวียดนามในกัมพูชา

หลังจากกลับมาจากเวียดนามไล่ ฎทองได้เข้าร่วมกลุ่มกับคณะอิสระในเกาะกงอีกครั้งภายใต้ชื่อ “พลพรรคไทยเกาะกง” เพื่อต่อต้านรัฐบาลกัมพูชาของสมเด็จพระนโรดม สีหนุถึงลอน นล โดยดำเนินการร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา หรือเขมรแดง จนกระทั่งถูกเขมรแดงหักหลังด้วยการลวงแค้นนำคนสำคัญของพลพรรคไทยเกาะกงไปฆ่า และในปี พ.ศ. 2517 เขมรแดงยึดครองอำนาจได้สำเร็จ ทำให้ไล่ ฎทอง เตีย บัญ รุ่ง พราหมเกษตร และคนไทยเกาะกงจำนวนหนึ่งต้องอพยพเข้ามาอยู่ฝั่งไทยเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านอยู่ตามแนวชายแดน จนได้รู้จักกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และพลเอกวิชิต ยาทิพย์ หลังจากนั้นจึงติดต่อประสานกับเวียดนามและเข้าร่วมกับแนวร่วมสามัคคีประชาชนกู้ชาติกัมพูชากลุ่ม ๆ อื่น ที่บุกเข้าตีเขมรแดงมาจากชายแดนเวียดนาม และสามารถยึดกรุงพนมเปญได้สำเร็จในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2522

ภารกิจหลักของไล่ ฎทอง คือการจัดการเรื่องคน โดยดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะจัดตั้งแห่งคณะกรรมการกลางพรรค หลังจากนั้นได้มีการตั้งสภาประชาชนปฏิวัติขึ้น ทำหน้าที่เสมือนรัฐบาลชั่วคราว โดยมีเฮง สำริน เป็นประธานและเปน โสวัณณ์ เป็นรองประธานพร้อมกับรับผิดชอบด้านการป้องกันประเทศร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ อีก 8 คน

ต่อมาได้มีการเลือกตั้งขึ้นในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2524 เปน โสวัณณ์ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ขณะที่เฮง สำริน ขึ้นเป็นประมุขของประเทศในตำแหน่งประธานสภาแห่งรัฐ แต่ระยะเวลาเพียง 6 เดือนเท่านั้น เปน โสวัณณ์ก็พ้นจากตำแหน่ง พลเอกเตีย บัญ กล่าวว่า

“ที่ต้องกำจัดเปน โสวัณณ์ออก เพราะเอาไว้จะเป็นอันตราย ตนเองได้รับการสนับสนุนจากเวียดนามแต่พอได้ขึ้นเป็นใหญ่กลับเอาพวกเวียดนามออกทั้งหมด และตั้งตัวว่าเป็นคนเก่ง มีความรอบรู้ จึงเห็นว่าแบบนี้ไม่ไหว อาไล่เป็นคนสะอาดจัดการออกไป”

ในกรณีนี้ เปน โสวัณณ์ได้สอบถามไปทางพรรคถึงเหตุผลของการถูกควบคุมตัว คำตอบที่ได้รับจากกรมการเมือง ในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2525 คือ เขาไม่ควรถูกตั้งเป็นพรรค เพราะความผิดทั้งหมดนั้น เขายอมรับดีกว่าคนอื่น โดยเฉพาะการที่มีจิตใจคับแคบ มีแนวคิดชาตินิยมสุดขั้ว และต่อต้านเวียดนาม ทำให้ไม่สามารถปล่อยให้เขากลับกัมพูชาได้ จดหมายดังกล่าวลงนามโดยไล่ ฎทอง พร้อมประทับตามพรรค ซึ่งเปน โสวัณณ์ได้กล่าวว่า

“สุน เชน และไต้ ฎุทอง นำกองกำลังทหารเวียดนาม และหน่วยตำรวจมาจับกุมฉัน เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 1981 เวลา 17:45 พวกเขาล้อมรอบบ้านของฉัน พร้อมรถถัง 12 คัน และทหารประมาณ 900 คน พวกเขาใส่กุญแจมือฉัน ปกคลุมใบหน้าของฉันด้วยผ้าสีดำ โยนฉันเข้าไปในรถ และ ขับรถออกไป”

“สุน เชน และไต้ ฎุทอง ต้องรับผิดชอบกับการที่ฉันถูกจับ”

ผู้ที่ขึ้นสืบอำนาจต่อจาก เปน โสวัณณ์ คือ จัน ซี ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2527 จัน ซี เสียชีวิตด้วยโรคเม็ดเลือดขาวกินเม็ดเลือดแดงที่โรงพยาบาลในกรุงมอสโก สหภาพโซเวียต หลังการเสียชีวิตของจัน ซี ผู้ที่ขึ้นมาเป็นอำนาจแทนคือ สุน เชน โดยการสนับสนุนจากไต้ ฎุทอง พลเอกเดียบ บัญ เล่าถึงสาเหตุที่ไต้ ฎุทอง เลือกสุน เชน ว่า

“แกเป็นคนมองสุน เชน ตั้งแต่เริ่มเป็นรัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ การพูดจาอะไร ก็เป็นหลักการ มองอะไรก็ถูกต้อง แกพยายามชี้แนะให้คนอื่น ๆ เห็นว่าคน ๆ นี้มีความสามารถปกครองพัฒนาประเทศได้”

เมื่อผู้มีอำนาจสูงสุดของกัมพูชาในเวลานั้น 5 คน คือ เฮง สำริน เจีย ซิม ไต้ ฎุทอง เจีย สด และบู ทอง ต่างเห็นด้วย ไต้ ฎุทองจึงได้เสนอชื่อของสุน เชน ต่อพรรค ขณะที่เฮง สำริน ประธานสภาแห่งรัฐเสนอชื่อ สุน เชน ต่อรัฐสภา โดยมีเจีย ซิม ในฐานะประธานรัฐสภาเป็นผู้ควบคุมการลงคะแนนเสียง และในที่สุด สุน เชน ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยเสียงเป็นเอกฉันท์

2. รุ่ง พราหมเกษร ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะกงและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประจำจังหวัดเกาะกง วางแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างริบเร่ง โดยถือเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญในการสร้างเมืองขึ้นใหม่ เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน โรงงานปลากระป๋อง โรงเลื่อย โรงทำอิฐแดง โรงงานน้ำตาล โรงงานน้ำปลา โรงผลิตกระแสไฟฟ้า และคานขื้นเรือขนาดใหญ่ ส่งผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจของเกาะกงดีขึ้นตามลำดับ มีการติดต่อกำขายกับสิงคโปร์เป็นประจำ ส่วนในด้าน การทหาร คนไทยเกาะกงในวัยฉกรรจ์เมื่อครบกำหนดเกณฑ์ทหาร ทุกคนจะมาสวมครททหารประจำ จังหวัดด้วยความเต็มใจ มีการพัฒนากองทัพด้วยการติดอาวุธที่ทันสมัย เข้าประจำการในกองทัพ ด้วยความพร้อมเพรียง ด้วยทุกคนล้วนมีบรรพบุรุษที่ผ่านการต่อสู้อันยาวนาน มีประสบการณ์ทำ สงครามและมีความชัดเจนในการจัดตั้งมาอย่างดี

นอกจากนี้ นายรุ่ง พราหมเกษร ได้เสนอชื่อเรียกร้องต่อรัฐบาลกลางสำคัญ 3 ประการ โดยที่ข้อเรียกร้องทั้งสามประการนั้น รัฐบาลกลางยอมรับ โดยไม่มีข้อแม้ กล่าวคือ

ประการแรก ให้รัฐบาลกลางยอมรับคนไทยในเขตเกาะกงเป็นชนชาติส่วนน้อย และเป็น คนในสัญชาติกัมพูชาโดยถูกต้อง มีสิทธิเท่าเทียมกับคนเขมร

ประการที่สอง ให้ชนชาติกลุ่มน้อยต่าง ๆ ที่มีอยู่กัมพูชา มีสิทธิพูดภาษาของชนชาติตนเองอย่างเสรี ตลอดทั้งยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในชนชาติของตนได้อย่างอิสระ ไม่มีกีดกันจากส่วนราชการของรัฐบาลทั้งสิ้น

ประการที่สาม ชนชาติส่วนน้อยกลุ่มใดที่มีภาษาหนังสือของตนเอง รัฐบาลควรยินยอมให้ชนชาติส่วนน้อยมีสิทธิที่จะเรียนภาษาหนังสือของตนเองได้อย่างเสรี แต่ทุกคนต้องเรียนภาษาและหนังสือของกัมพูชาเป็นหลักเพื่อใช้ติดต่อเป็นทางการ

รุ่ง พรหมณ์เกษร กล่าวว่าเป็นความภาคภูมิใจที่เราผู้มาจนกระทั่งสามารถมีชีวิตอยู่อย่างสุขสงบ ได้รับการยอมรับจากรัฐบาล ผมไม่เคยลืมและตำหนิในบุญคุณของพี่น้องที่ได้เสียสละชีวิตของตนเอง ที่ตรงด้านขวาของบ้านก็เอามาสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์ และมีการทำบุญให้ทุก ๆ ปี (รุ่ง พรหมณ์เกษร, สัมภาษณ์, วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2558)

3. จา เรียง หรือนายจาเรียง ศิริวงศ์ (ก้านนเจ้า) สมาชิกแนวร่วมกู้ชาติอินโดจีน ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2498 ได้รับเลือกให้เป็นก้านนของเนินตะเคียน จนในปี พ.ศ. 2514 ได้ไปเป็นนายด่านอยู่ที่ท่าเรือแพรกษัตริย์ ภายหลังฝ่ายเขมรแดงเรืองอำนาจจึงได้หลบภัยมาอยู่ในประเทศไทย เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2518 จนกระทั่งแนวร่วมสามัคคีประชาชาติกู้ชาติกัมพูชาซึ่งประสานกับเวียดนาม โค่นล้มเขมรแดงได้สำเร็จ จึงเดินทางกลับกัมพูชาอีกครั้ง นายใต้ ภูทองเสนอชื่อให้เป็นรัฐมนตรีช่วยคลังและผู้ช่วยผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติกัมพูชา ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 จึงได้ขึ้นเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติกัมพูชา ซึ่งถือว่าเป็นผู้กุมหัวใจเศรษฐกิจของกัมพูชา (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 179-187)

จา เรียง เกิดเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2470 ที่บ้านเนินตะเคียน ในครอบครัวชาวนา มีพ่อชื่อ กิมซัง แม่ชื่อกิมหลวน ถูกส่งไปอยู่วัดเพื่อรับการศึกษาตั้งแต่ 8 ขวบ จนถึงอายุ 16 ปี จึงได้มาช่วยพ่อกับแม่ และกลับไปบวชอีกครั้งในปี พ.ศ. 2490 เมื่ออายุได้ 20 ปี ที่วัดเนินตะเคียน จนกระทั่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2491 ได้มีพวกอิสระ แนวร่วมกู้ชาติอินโดจีนมาโฆษณาที่วัด เรียกร้องให้ประชาชนลุกขึ้นสู้กับฝรั่งเศส จา เรียงจึงได้ลาสิกขาบวชออกพรรษา และสมัครเข้าเป็นสมาชิกของคณะอิสระ จนได้เป็นประธานตำบลเนินตะเคียน ทำการจัดตั้งหมู่บ้านซึ่งมีผลให้การต่อสู้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว

ต่อมาเมื่อในปี พ.ศ. 2497 เมื่อมีการลงนามสนธิสัญญาเจนีวา เขมรได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส องค์การต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นก็ได้สลายตัวไปตามสถานการณ์ ที่เหลืออยู่คือสมาชิกของคณะอิสระที่เข้าแทรกซึมในหมู่ประชาชน เพื่อแนะนำ กระตุ้น ผลักดันปัญหาการครองชีพของประชาชน ทำให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และในปี พ.ศ. 2498 จา เรียง ก็ได้รับเลือกให้เป็นก้านนของเนินตะเคียน หรือที่เรียกว่า “ก้านนเจ้า”

จนกระทั่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2500 จา เรียง ได้ลาออกจากราชการและข้าม ไปอยู่ฝั่งไทย เนื่องจากขณะนั้นมีนายอำเภอคนใหม่ชื่อ สุน อานุกาพ เข้ามาทำการรวบรวมรายชื่อผู้ที่เคยเข้าร่วมกับคณะอิสระเพื่อลงโทษ หาเรื่องไม่หยุดหย่อน แต่เมื่อนายอำเภอถูกย้ายไป จา เรียงจึงกลับเข้ามาขายด่านที่ทำเรือแพรกษัตริย์ จนกระทั่งปีพ.ศ. 2517 เมื่อฝ่ายเขมรแดงหักหลังคนไทยเกาะกง ด้วยการลวงไปฆ่า จา เรียงจึงได้หลบมาอยู่ตามแนวชายแดนและเข้าไปอยู่ในไทยเมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2518 จึงได้เดินทางกลับมากัมพูชาอีกครั้งหลังจากที่แนวร่วมสามัคคีประชาชนกัมพูชาได้เดินทางกลับมากัมพูชาอีกครั้งหลังจากที่แนวร่วมสามัคคีประชาชนกัมพูชาได้สำเร็จในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2522

เมื่อกลับเข้ามาแล้ว ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2522 จา เรียงได้รับโทรเลขจาก ไล่ กูทอง ให้ขึ้นไปพนมเปญ งานแรกที่ได้รับมอบหมายคือ การเป็นรัฐมนตรีช่วยคลังและผู้ช่วยผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติกัมพูชา ในที่สุดเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2524 ก็ได้ขึ้นเป็นผู้ว่าการธนาคารกลางแห่งกัมพูชา จา เรียงกล่าวว่า

“งานตอนนั้นก็ใหญ่ แต่มันไม่มีอะไรทำนะ ประชาชนยังยากจน ไม่มีข้าวกิน การงานอื่น ๆ ไม่มีทั้งหมด มีแต่จะต้องให้ประชาชนอิ่มท้องก่อนเท่านั้นเอง”

ในปี พ.ศ. 2535 จา เรียงได้ประกาศกฎหมายธนาคารพาณิชย์ ซึ่งช่วยจัดระบบการธนาคารในกัมพูชา เนื่องจากก่อนหน้านี้ นักลงทุนต่างชาติและนักลงทุนไทยสนใจเข้าไปประกอบธุรกิจธนาคารในกัมพูชาประมาณ 50 ราย โดยเมื่อเทียบกับสภาพเศรษฐกิจขณะนั้น รายได้ต่อหัวของประชากรและแผนการออมของประเทศแล้วสวนทางกันอย่างสิ้นเชิงกับจำนวนธนาคาร แต่เป็นที่ทราบกันดีว่าการเปิดธนาคารเป็นเพียงช่องทางที่จะอาศัยนำไปสู่การทำธุรกิจอื่น ๆ มากกว่า ดังที่ จา เรียง ได้สะท้อนว่า

“ตอนนั้นมีแต่ธนาคาร นักธุรกิจไม่มีใคร ประเทศเราเศรษฐกิจมีอะไรที่ไหน พนักงานธุรกิจไม่ไป ธนาคารก็อยู่ไม่ได้ คนฝากเงิน ไม่มี ปล่อยให้แต่กู้ เรื่องค้าประกันก็ยังไม่มีความหมายที่ถูกต้อง”

นอกจากนี้ยังมีปัญหาสำคัญอีกประการคือ อัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราที่ผันผวนตลอดเวลา ซึ่งกระทบทั้งการลงทุน ภาวะเงินเฟ้อ จากการที่เคียงเงินดอลลาร์สหรัฐ ทำให้จา เรียงตัดสินใจแก้ปัญหาโดยการให้เงินเรียลกัมพูชาอิงกับค่าเงินบาทไทย ในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 รวมทั้งมีการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราอย่างเป็นทางการ เพื่อแก้ปัญหาตลาดมืด ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางด้านนโยบายการเงิน นอกจากนี้ ตามประเพณีปฏิบัติของธนาคารกลางแห่งกัมพูชา ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าพลอยอย่างเป็นทางการของประเทศด้วย

ต่อมาภายหลัง เมื่อสหประชาชาติได้จัดการเลือกตั้งทั่วไปในกัมพูชา ระหว่างวันที่ 23-28 พฤษภาคม พ.ศ. 2536 จา เรียง ตัดสินใจทำหนังสือลาออกจากการเป็นผู้ว่าการธนาคารกลางแห่ง

กัมพูชา ในวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 โดยให้เหตุผลว่า ทราบไคที่บ้านเมืองยังมีสงคราม การเมืองไม่มีเสถียรภาพ ก็ยากที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ จนเมื่อมีการเลือกตั้ง ทุกอย่างจนเริ่มดีขึ้นและมีต่างประเทศเข้ามาช่วยด้วย ถือเป็นการทำงานที่ยาวนานพอสมควรแล้ว จากนั้นจึงได้เดินทางเข้ามาอยู่ที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2536 โดยใช้ชีวิตหลังเกษียณกับภรรยาคนปัจจุบัน ชื่อนางสาวอาน ซึ่งเป็นเครือญาติกับใ้ ฎทอง และภรรยาของเตียบัญ

4. พลเอกเตียบัญ หรือนายสังวาลย์ หินกลิ้ง ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ประธานคณะกรรมการแห่งชาติเพื่อการรักษาความปลอดภัยทางทะเล เกิดเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2488 ที่จังหวัดเกาะกง มีพ่อชื่อเต็ก หรือเตียบัญ เต็ก แม่ชื่อหนู พงษ์จินดา ชื่อเดิมที่พ่อแม่ตั้งให้คือสังวาลย์ ในช่วงที่สงครามฝรั่งเศสโกล้อบ เตียบัญ ได้อพยพไปเรียนหนังสือที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เมื่อมาอยู่ไทยจำเป็นต้องมีนามสกุลได้มีลุงท่านหนึ่งเห็นกลิ้งไปมา จึงให้ใช้นามสกุลว่า หินกลิ้ง แต่หลังจากที่สงครามจบลงจึงได้ย้ายกลับมา กัมพูชา และใช้ชื่อของลุงเป็นนามสกุลแทน จึงได้ชื่อว่า เตียบัญ สังวาล กลับเข้ามาก็ได้เป็นครูสอนหนังสือในช่วง พ.ศ. 2504-2505 สำหรับที่มาของชื่อเตียบัญ นั้น เขาเล่าว่า

“วันที่ 17 เดือนหน้า ก็ครบ 50 ปีพอดีที่เค้าเอาผมไปยิง แต่โชคดีที่ไม่ตาย ที่นี้ “บัญ” ภาษาเขมรแปลว่า ยิง ก็เรียกกันแบบนั้นมา” (เตียบัญ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2558)

แม้ว่าเตียบัญจะโตไม่ทันได้เข้าร่วมกับคณะอิสระที่ต่อสู้กันมาตั้งแต่สมัยฝรั่งเศสปกครอง แต่ในช่วงตั้งแต่สมัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นต้นมาก็ได้เข้าร่วมกับอดีตคณะอิสระ จนกลายเป็นนักรบ หรือนักปฏิวัติอาชีพ โดยสิ่งที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อเขามากคือ ประการแรก สภาพแวดล้อมที่คนไทยเกาะกงถูกกดขี่ รังแก ความเดือดร้อนภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสและเขมรเรื่อยมา ประการที่สอง แนวคิดทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากจีนและเวียดนามผ่านวิทยุปักกิ่ง ภาคภาษาไทย

“ฟังวิทยุปักกิ่ง อ่านให้จด จดตามวิทยุได้แสงเทียน นี่ประจำเลยฟังไม่ได้ แล้วเอามาศึกษากัน มีการประชุมอะไรกัน ล้อมวงอธิบาย เอามาวิจารณ์ว่า ข้อนี้ถ้าปฏิบัติจะต้องปฏิบัติแบบไหน วินัยต้องเข้มแข็ง” (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 169)

ในปี พ.ศ. 2505 เตียบัญได้ขึ้นเป็นผู้บังคับหมวดของพลพรรคไทยเกาะกง (Platoon Commander of Koh Kong Province) และผู้บัญชาการกองร้อยพลพรรคไทยเกาะกง (Company Commander of Koh Kong Province) แต่เนื่องจากสถานการณ์ในขณะนั้นเกิดกรณีความขัดแย้งคดีเขาพระวิหาร เมื่อสมเด็จพระนโรดม สีหนุ กษัตริย์กัมพูชาสละราชสมบัติลงเล่นการเมือง ได้ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี และประกาศเรียกร้องให้ไทยคืนปราสาทพระวิหาร และไทยไม่ยอมรับสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย ทำให้เกิดการเรียกร้อง และ

การประท้วงในกัมพูชา เพื่อให้ไทยคืนปราสาทวิหารให้กัมพูชา เช่นเดียวกับไทยที่มีการเคลื่อนไหวโจมตีกัมพูชาเช่นเดียวกัน จนวันที่ 6 ตุลาคม 2502 รัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุแห่งกัมพูชา ภายใต้การหนุนหลังของฝรั่งเศส ได้ยื่นฟ้องต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (International Court of Justice) หรือศาลโลก ขอให้ไทยถอนกองกำลังทหารออกจากเขาพระวิหาร และขอให้ศาลชี้ขาดว่า อธิปไตยเหนือปราสาทพระวิหารคืน ยื่นฟ้องทั้งหมด 73 ครั้ง ให้ไทยคืนปราสาทพระวิหาร ซึ่งคดีนี้ ศาลโลกได้ตัดสินให้ตัวปราสาทพระวิหารตกเป็นของกัมพูชา เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2505 ประกอบกับการใช้นโยบายชาตินิยมอย่างรุนแรง ส่งผลโดยตรงกับคนไทยเกาะกงในขณะนั้น มีการวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เป็นกลางของรัฐบาล จึงถูกจับตัวใน วันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2508 แม้จะไม่ตาย ก็ต้องหลบหนีเข้าป่าและหลบเข้ามาอยู่ไทย จนกระทั่งปี พ.ศ. 2513 ลอน นล ได้ทำการรัฐประหาร เตียบัญ จึงได้เดินทางกลับเข้ามาในกัมพูชาอีกครั้ง และได้รับดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองพันพลพรรคไทยเกาะกง (Battalion Commander of Koh Kong Province)

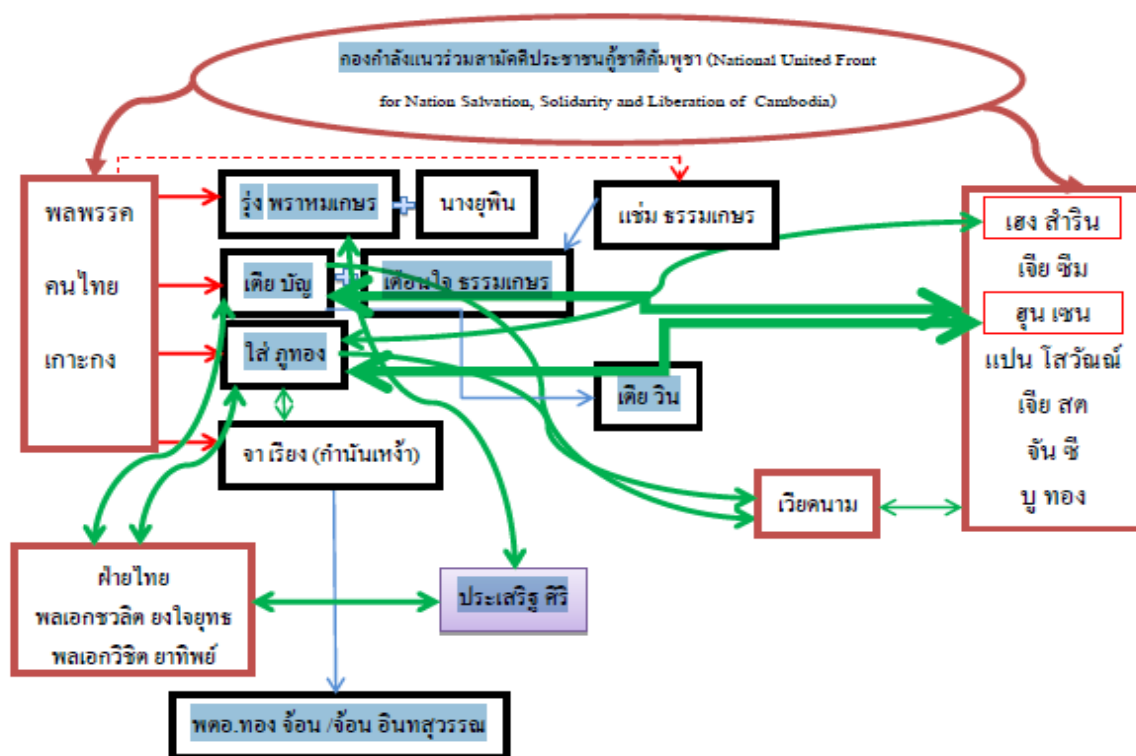
ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2516 -พ.ศ. 2522 เตียบัญได้ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารพลพรรคไทยเกาะกงและผู้อำนวยการคณะกรรมการการฝึกอบรม (Military Commander of Koh Kong Province and Director of Training Directorate) จนกระทั่งเมื่อฝ่ายเขมรแดงสามารถครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ได้สำเร็จ มีการใช้กำลัง ความรุนแรงอย่างป่าเถื่อน เตียบัญ และพลพรรคไทยส่วนหนึ่งจึงได้หนีเข้ามาหลบบริเวณบ้านไม้รูด อำเภอลาดหลวงใหญ่ ทำให้มีโอกาสได้พบกับหน่วยกำลังพลปฏิบัติราชการพิเศษของกองทัพก ที่รับผิดชอบตามแนวชายแดนไทย - กัมพูชา ในนาม “ส่วนโครงการ 315” หรือ “หน่วย 315” ขึ้นตรงกับศูนย์ปฏิบัติการกองทัพก หรือ ศปก.ทบ. ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพันเอก ช่วงเวลานี้เอง ที่ทำให้แกนนำคนไทยเกาะกงได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และพลเอกวิชิต ยาทิพย์ ที่เข้ามาทำงานใน ศปก.ทบ. ในปลายปี พ.ศ. 2517 ในฐานะทหารคนสนิท และถูกส่งไปปฏิบัติราชการลับในกัมพูชา ใช้นามแฝงว่า “ธมยุทธ” ทำการฝึกกองโจร ลาดตระเวน หาข่าว โดยที่การพบกันครั้งนี้อาจได้ว่าฐานสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างพลพรรคไทยเกาะกงกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และพลเอกวิชิต ยาทิพย์ จนถึงปัจจุบัน

“เมื่อครั้งที่ผมมาฝึกอยู่ในกองโจรต่อสู้กับเขมรแดง ก็ได้ พล.อ.วิชิต นี่แหละที่ส่งข้าวปลาอาหารไปให้ รู้จักกับพีวีซีต ใหม่ ๆ ในปี 2518 โดยรู้จักในนาม ธมยุทธ เมื่อเขมรแดงยึดพนมเปญได้ พวกผม จึงถูกขับไล่ออกจากชายแดน สมัยอยู่ในป่า พีวีซีต ก็ไปกับ ลุงจิว เอาข้าวของไปเยี่ยมพวกผมถึงในป่า” (เตียบัญ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2558)

เตียบัญ ได้สมรสในปี พ.ศ. 2518 กับเตือนใจ ธรรมเกษร (เตา เตือน-Tao Toeun) บุตรสาวของแหม่ ธรรมเกษร ซึ่งเป็น 1 ใน 7 อดีตผู้นำพรรคไทยเกาะกง ที่ถูกเขมรแดงลวงไป

สังหารใน พ.ศ. 2517 เข้ารับตำแหน่งแรกเป็นผู้ช่วยหัวหน้าคณะเสนาธิการ รับผิดชอบทางด้าน การสื่อสารทหารและกองทัพอากาศ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2523-2525 จึงได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงกลาโหม และต่อมาในปี พ.ศ. 2525-2530 ถูกย้ายไปเป็นรัฐมนตรีคมนาคมและ การไปรษณีย์ และย้ายกลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในปี พ.ศ. 2530 และ พ.ศ. 2546-2547 ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมร่วม (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 167-177)

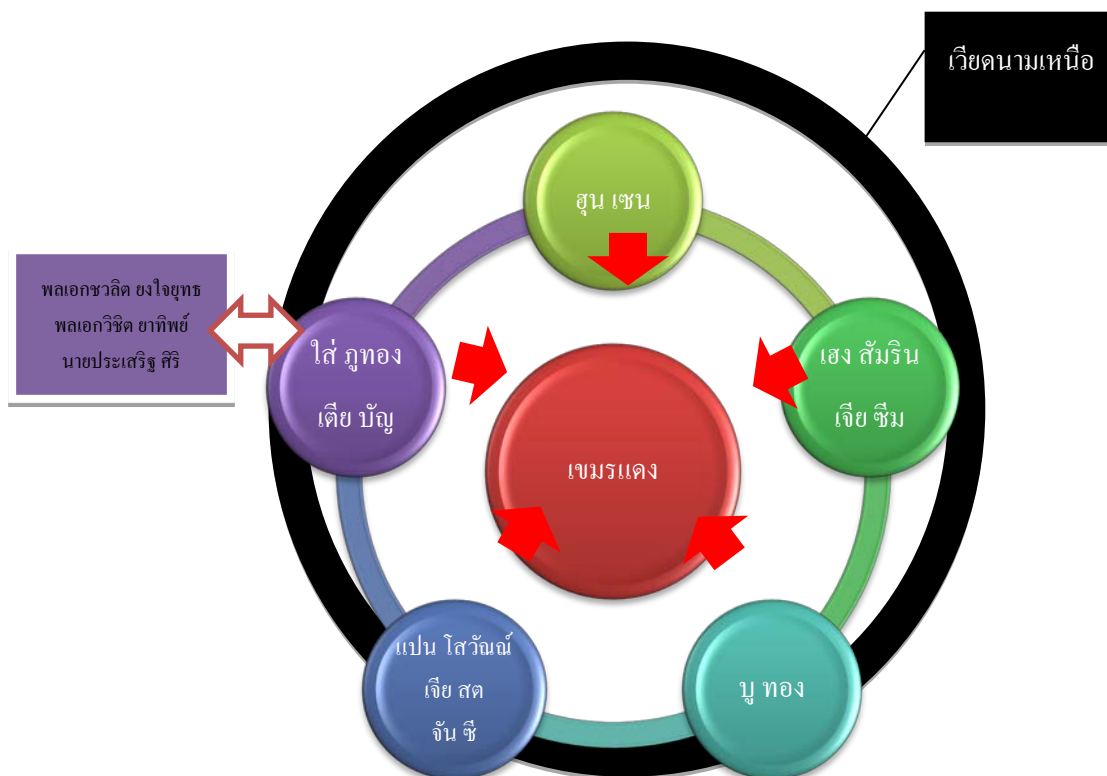
จากผลการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยขอสรุปเป็นแผนผังเครือข่ายของชนชั้นนำคนไทยเกาะกง ดังภาพที่ 4-5

ภาพที่ 4-5 แผนผังเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าภายใต้การปกครองของรัฐบาลเขมรแดงนั้น การสร้างเครือข่ายของพลพรรคไทยเกาะกงยังคงมีลักษณะของการเชื่อมร้อยเครือข่ายระหว่างเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ และเครือข่ายทางการทหารทั้งภายในและภายนอกประเทศเช่นเดียวกัน โดยมียุทธศาสตร์ร่วมกันคือ การโค่นล้มรัฐบาลเขมรแดง อย่างไรก็ตามการสร้างเครือข่ายของพลพรรคไทยเกาะกงในช่วงเวลาดังกล่าวยังมีลักษณะแบบ

ไม่เป็นทางการที่เกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างแกนนำพลพรรคไทยเกาะกงและผู้นำทางทหารของฝ่ายไทย โดยเป็นเครือข่ายที่เข้มข้นและดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังภาพที่ 4-6

ภาพที่ 4-6 การเชื่อมร้อยเครือข่ายของคนไทยเกาะกงในช่วงเขมรแดง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518-2522

ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์กระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงตั้งแต่สมัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส จนกระทั่งเมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองและสงครามภายในประเทศสิ้นสุดลง พร้อมกับปรากฏการณ์การขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเหล่าผู้นำพลพรรคไทยนั้น สามารถสรุปได้ว่ากระบวนการก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของคนไทยเกาะกงนั้นเกิดจากการรวมตัวของคนไทยเกาะกงเพื่อสร้างเครือข่ายทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีลักษณะของเครือข่ายด้านอุดมการณ์ถือเป็นเครือข่ายสำคัญประการแรกที่ปรากฏขึ้นและอยู่คู่กับเครือข่ายด้านการเมืองและการทหารเสมอ การผสมผสานกันของเครือข่ายทั้งสามนำไปสู่การก่อรูปของโครงสร้างอำนาจระดับชาติในกัมพูชาภายใต้เงื่อนไขเชิงบริบทของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ

การตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจากการล่าอาณานิคมและการเกิดสงครามกลางเมืองภายในประเทศ ตลอดช่วงเวลายาวนานกว่า 1 ศตวรรษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2406-2522

จากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่ากระบวนการก่อรูปของโครงสร้างอำนาจระดับชาติ ในกัมพูชานั้น มีลักษณะแตกต่างจากที่ Dombhoff และ Mann ได้เสนอ กล่าวคือ เครือข่ายอำนาจในมุมมองของ Dombhoff และ Mann ที่มองว่าเครือข่ายอำนาจหลัก ๆ ที่จะนำไปสู่การก่อรูปโครงสร้างอำนาจนั้นประกอบไปด้วย 4 เครือข่ายหลัก คือ เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) เครือข่ายทางเศรษฐกิจ (Economic) เครือข่ายทางการเมือง (Political) และเครือข่ายทางทหาร (Military) หรือที่รู้จักกันในนามของ “IEPM Model” โดยเน้นถึงการเชื่อมร้อยเครือข่ายในลักษณะที่เป็นทางการของการจัดตั้งองค์การในการขับเคลื่อนที่จะนำไปสู่การก่อรูปของโครงสร้างอำนาจเมื่อองค์การภายใต้เครือข่ายทั้งสี่ประการประสานกันแนบสนิท อย่างไรก็ตามผลการศึกษาพบว่ากระบวนการก่อรูปโครงสร้างอำนาจของคนไทยเกาะกงในช่วงแรกนั้น มีลักษณะทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อยู่ภายใต้เครือข่ายสำคัญ 3 ประการคือ เครือข่ายด้านอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมืองและเครือข่ายทางทหารนั่นเอง

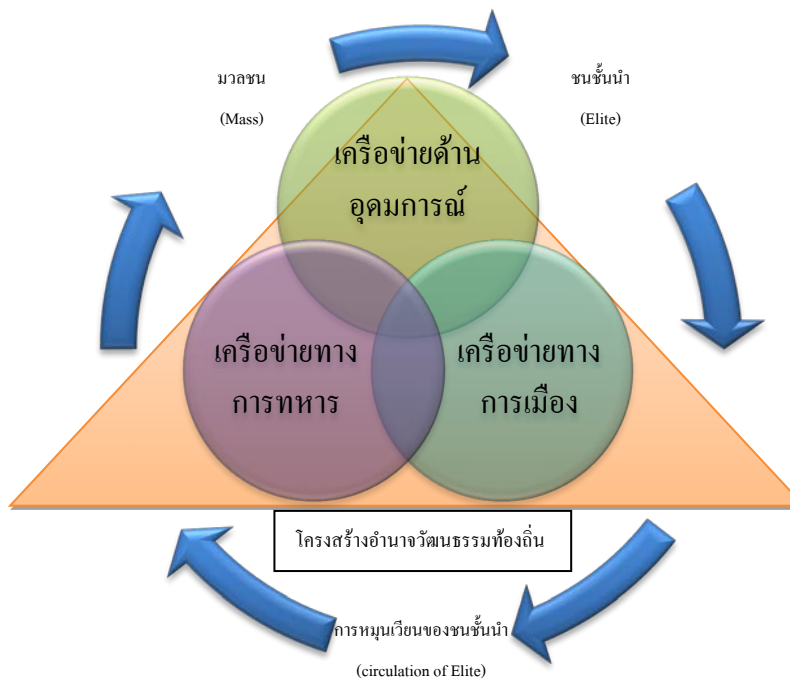
เมื่อเราพิจารณาถึงกระบวนการก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจของคนไทยเกาะกงในช่วงแรก นั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Pareto ที่ได้แบ่งการหมุนเวียนของชนชั้นนำ (The Circulation of Elite) ไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

ในประการแรก เป็นการหมุนเวียนในเฉพาะกลุ่มของพวกชนชั้นนำด้วยกัน เป็นการสืบทอดมรดกทางการเมืองมีอยู่ให้เห็นเป็นประจำจากพ่อไปสู่ลูก จากสามีไปสู่ภรรยา จากพี่ไปสู่น้อง ซึ่งเป็นการมองเฉพาะในระบบเครือญาติ

ประการที่สอง เป็นการหมุนเวียนระหว่างชนชั้นนำกับมวลชนสำหรับการหมุนเวียนในประการนี้ สามารถเกิดขึ้นได้สองลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ ในลักษณะแรกมวลชนได้เปลี่ยนสถานภาพตนเองไปเป็นชั้นผู้นำ หรือในลักษณะที่สองได้แก่ การรวมตัวของมวลชนขึ้นเพื่อจะตั้งกลุ่มชนชั้นนำใหม่ขึ้นมา เพื่อต่อสู้กับชนชั้นนำ ที่มีอำนาจอยู่

ประการที่สาม การหมุนเวียนของชนชั้นผู้นำนั้น เป็นการหมุนเวียนระหว่างผลประโยชน์เดิมที่กำลังหมดลงไปกับผลประโยชน์ใหม่ที่เข้ามาแทน

จากผลการศึกษาพบว่า ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงเหล่านี้จึงก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชา ดังภาพที่ 4-7

ภาพที่ 4-7 กระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงในกัมพูชา

จากภาพที่ 4-7 แสดงให้เห็นถึงการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของคนไทยเกาะกงในยุคแรกนั้น มีลักษณะเป็นการหมุนเวียนระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน ที่มีลักษณะผสมผสานของการเปลี่ยนสถานภาพของตนเองไปเป็นชนชั้นนำและการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับชนชั้นนำเดิมที่มีอำนาจอยู่ กล่าวคือ ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงแต่เดิมเป็นเพียงมวลชนที่เข้าร่วมรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมและพัฒนาไปสู่การเชื่อมร้อยเครือข่ายทางการเมืองและเครือข่ายทางการทหาร ผลจากการรวมกลุ่มเพื่อสร้างและเครือข่ายดังกล่าว ตลอดจนสติปัญญาและความสามารถส่วนตัวของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงได้ทำให้ตนเองกลายเป็นชนชั้นนำของกลุ่มองค์กรและโครงสร้างอำนาจเครือข่ายที่เกิดขึ้น กลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำใหม่เข้าสู่ต่อสู้กับชนชั้นนำที่เป็นศูนย์กลางอำนาจในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่การอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส การปกครองโดยรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ การปกครองโดยรัฐบาลของนายพลลอน นล และการปกครองโดยเขมรแดง จนกระทั่งเครือข่ายของตนเองได้รับชัยชนะ

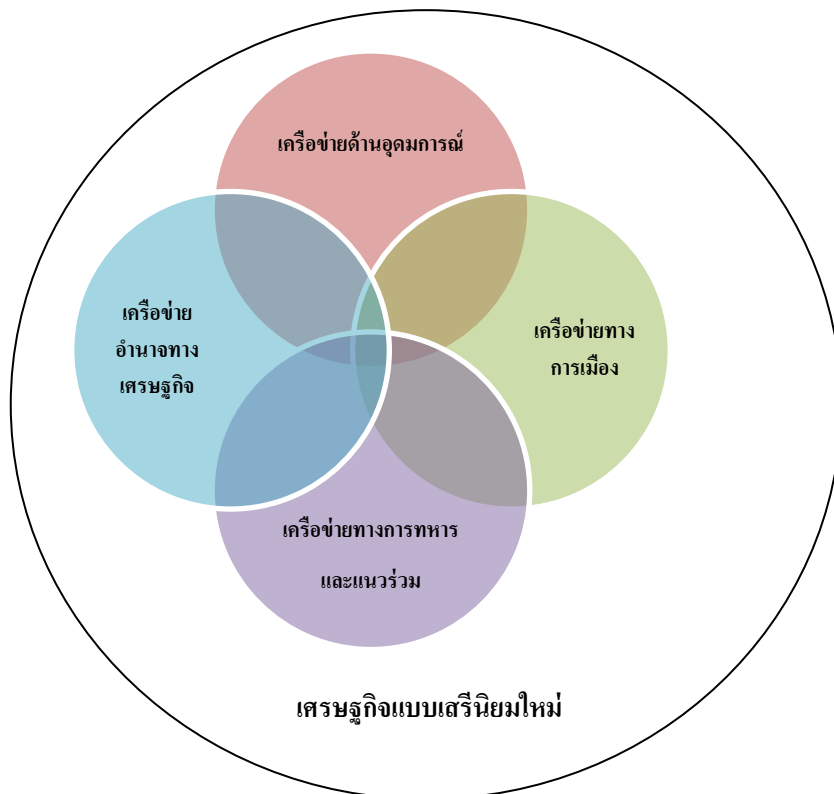
บทที่ 5

การผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทย

เกาะกง

ปัจจัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงหลังจาก พ.ศ. 2522

หลังจาก พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา ปัจจัยทางการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง คือความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางทหาร แนวนร่วม เครือข่ายทางการเมือง พรรคและเครือข่ายอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism)

ภาพที่ 5-1 เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่

จากผลการศึกษาพบว่าปัจจัยทางการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคน ไทยเกาะกงหลังจาก พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา คือความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางทหาร แนวร่วม เครือข่ายทางการเมือง พรรคและเครือข่ายอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่

1. บริบททางการเมืองกัมพูชาหลังจาก พ.ศ. 2522

ตั้งแต่ได้รับเอกราชเป็นต้นมา กัมพูชาไม่อยู่ในฐานะที่จะคุกคามความมั่นคงของต่างประเทศ แม้ในสมัยรัฐบาลกัมพูชาประชาธิปไตย (พ.ศ. 2518-2521) ซึ่งมีนักวิชาการหลายคนนิยามตำหนิผู้นำเขมรแดงมากกว่าผู้นำคอมมิวนิสต์เวียดนามเกี่ยวกับสงครามแย่งชิงดินแดนระหว่างเวียดนามกับกัมพูชาในปี พ.ศ. 2520-2521 ที่จริงสงครามชายแดนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหามูลฐานภาพแห่งดินแดนของกัมพูชากับเวียดนามพอ ๆ กัน เขมรแดงตอบโต้ภัยคุกคามบูรณภาพแห่งดินแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน (เวียดนามและไทย) บนพื้นฐานของปัญหาที่สืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน กัมพูชาเป็นฝ่ายตอบโต้มากกว่าฝ่ายรุก ในสมัยสมเด็จพระสีหนุ (พ.ศ. 2496-2513) กัมพูชาตอบโต้ปัญหาเดียวกันด้วยวิธีการทางทูต รัฐบาลลอน นอล (พ.ศ. 2513-2518) ดึงเอาอิทธิพลอำนาจอันดับหนึ่งของโลกและทหารเวียดนามใต้บุกชายแดนและทิ้งระเบิดกองกำลังเวียดนามเหนือที่ล้ำแดน กัมพูชา แม้ต่อมาเวียดนามจะทำข้อตกลงเรื่องพรมแดนกับรัฐบาลเฮง สาร์ริน ที่ตอนอุปโลกน์ขึ้นมาในกัมพูชา แต่สัญญานั้นก็ถูกปฏิเสธในรัฐบาลต่อมาภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปซึ่งจัดโดยสหประชาชาติ คงจะต้องถือว่าเรื่องพิพาทพรมแดนร่วมกัน จะว่าใครคุกคามไม่ได้ นอกจากจะขยายขอบเขตของความขัดแย้งกันเรื่องพรมแดนเป็นการ โคนล้มรัฐบาลซึ่งกันและกัน (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 132-133)

ภัยคุกคามที่มั่นคงของกัมพูชาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจากเกิดขึ้นระหว่าง “ผู้นำรัฐ” กัมพูชา (สมเด็จพระสีหนุ) กับผู้นำฝ่ายทหารของกัมพูชาซึ่งฝ่ายหลังควรรับการบังคับบัญชาสูงสุดของฝ่ายแรก แต่ฝ่ายหลังทำการปฏิวัติ ซี.ไอ.เอ. แทรกซึมเข้าไปสร้างเงื่อนไขการปฏิวัติให้ประสบความสำเร็จ หรือผู้นำทหารคือ ซี.ไอ.เอ. เข้ามาช่วยจนประสบความสำเร็จ เป็นคำถามที่ตอบยากในทำนองเดียวกัน เมื่อเขมรแดงโค่นล้มรัฐบาลลอน นอล ได้แล้ว แบ่งปันอำนาจและผลประโยชน์กันไม่ลงตัว ฝ่ายชาตินิยมที่ต่อต้านเวียดนามต้องการกำจัดอิทธิพลของเวียดนามภายใต้กำพูชา ฝ่ายนิยมเวียดนามเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จนต้องลี้ภัยไปอยู่เวียดนาม และปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลพอล พต จากดินแดนเวียดนาม จนกระทั่งในที่สุดรัฐบาลเวียดนามก็นำทัพเข้าไปบุกกัมพูชาจนจัดตั้งรัฐบาลเฮง สาร์รินได้สำเร็จ ปัญหาที่ว่าเวียดนาม (ปัจจัยภายนอก) เป็นปัจจัยนำก่อให้เกิดปัญหาหรือผู้นำเขมรมีปัญหากันแล้ว ฝ่ายแพ้จึงดึงเอาผู้สมทบภายนอกไปกำจัดศัตรูในของพวกเขา

ล้วนเป็นปัญหาหลักของกัมพูชามาตลอดในด้านความมั่นคง (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 133)

มีข้อที่น่าสังเกตว่า เมื่อสหประชาชาติเข้าไปแก้ไขปัญหาตามข้อตกลงปารีสนั้น เขมรทุกฝ่ายยินยอมสำหรับการแทรกแซงภายนอกนั้นเป็นเรื่องไม่แปลกแต่ส่วนที่เป็นปัญหาภายในเกี่ยวกับการเลือกตั้งและสิทธิมนุษยชนนั้น ผู้นำฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้ก็เห็นชอบด้วย เข้าใจว่าประชาชนส่วนใหญ่ก็พากันเห็นพ้อง นี่เป็นลักษณะพิเศษของ นี่เป็นลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมทางการเมืองของกัมพูชา พวกเขาขาดความเชื่อมั่นในการสร้างความมั่นคง ให้แก่ชาติโดยพึ่งตัวเอง ความจริงปัญหาความมั่นคงของกัมพูชาส่วนใหญ่มาจากปัญหาการแทรกแซงจากมหาอำนาจภายนอก วิธีการแก้ไขปัญหากัมพูชาในต้นปี พ.ศ. 2533-2543 คือ ยึดหลัก “หนามยอกเอาหนามบ่ง” เมื่อมหาอำนาจในสหประชาชาติจัดการกับการแทรกแซงของอำนาจภายนอก (เวียดนาม, ไทย, จีน, โซเวียต) ได้แล้ว การปกครองแห่งชาติก็ตามมาเอง เขมรแดงจะเข้าร่วมการเลือกตั้งหรือไม่เป็นเรื่องเล็ก การสู้รบกันเอง โดยไม่มีมหาอำนาจภายนอกสนับสนุนนั้นทำไม่ได้ไม่ยั่งยืน ผลก็คือ กัมพูชากลับคืนสู่สันติภาพต้อนรับสหประชาชาติใหม่ แม้ไม่มีใครกล้ารับรองว่าจะยั่งยืนเพียงใดก็ตาม (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 133-134)

รัฐบาลสุน เซน มามีอำนาจในปี พ.ศ. 2541 ท่ามกลางบรรยากาศการเมืองใหม่ที่เอื้ออำนวยให้ผู้ผู้นำมองความมั่นคงในความหมายอย่างกว้าง ความมั่นคงภายนอกนั้น กัมพูชาก็เหมือนกับประเทศอื่น ๆ คือ พัฒนาระบบการป้องกันประเทศโดยประกอบด้วยกองกำลังติดอาวุธ ซึ่งรวมกันมีกำลังพลประมาณหนึ่งแสนเศษ คือ รวบรวมจากของพรรคประชาชนกัมพูชาและอดีตของกลุ่มต่อสู้ และกำลังพยายามบูรณาการเข้าด้วยกันเป็นกองทัพแห่งชาติระบบอาวุธไม่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นมากนัก ทั้งนี้เพราะขาดงบประมาณและขาดความจำเป็นรีบด่วน รัฐบาลหันมาเน้นการทูตทดแทน ส่วนความมั่นคงภายในนั้น รัฐบาลสามารถสยบเขมรแดงซึ่งเป็นปรปักษ์กันในอดีต และกองกำลังที่จงรักภักดีต่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อดีตคู่แข่งกันได้สำเร็จ ภายหลังการยึดอำนาจจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ได้แล้ว พรรคประชาชนกัมพูชามีความชอบธรรมยิ่งขึ้นภายหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติปี พ.ศ. 2541 รัฐบาลมีเสถียรภาพดีขึ้นโดยการควบคุมทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนที่เป็นเอกภาพมากกว่าแต่ก่อน แต่การใช้กำลังเข้าปราบปรามคู่ปรปักษ์ทางการเมือง ยังคงเกิดขึ้นประปราย กองกำลังติดอาวุธที่ต่อต้านรัฐบาลก็ยังไม่หมดสิ้นเสียทีเดียว การสืบราชบัลลังก์ยังเป็นปัญหาที่มีคนกังวลอยู่ไม่น้อย นอกจากนั้น ส่วนที่อาจจะคุกคามสวัสดิภาพของประชาชนโดยทั่วไปยังมี นั่นคือ ภัยอันตรายจากภัยระเบิด ปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติตามชายแดน ปัญหาเศรษฐกิจ-สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยจากความหิวโหย ปัญหาสุขภาพและโรคเอดส์

2. ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางทหาร แนวร่วม เครือข่ายทางการเมือง พรรคและเครือข่ายอำนาจทางเศรษฐกิจ

ในตอนแรกชาวกัมพูชาเกือบทั้งหมดยินดีต้อนรับเวียดนาม เนื่องจากการเข้ามาของเวียดนามดังกล่าวเป็นสัญญาณการสิ้นสุดของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย เกือบทุกคนเริ่มเคลื่อนไหวเกือบจะโดยฉับพลัน ตลอด พ.ศ. 2521 และเดือนแรก ๆ ของ พ.ศ. 2522 ชาวกัมพูชานับแสนได้เดินทางไปมาข้ามประเทศมาหาญาติ กลับสู่บ้านเกิด ทำการค้า หรือลี้ภัยไปยังต่างประเทศ แม้ว่ากองทัพเวียดนามจะไล่ติดตามหน่วยติดอาวุธของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยเข้าไปในภาคตะวันตกเฉียงเหนือ แต่ผู้มีอำนาจฝ่ายพลเรือนก็ไม่ได้ทำอะไรเพื่อป้องกันความเคลื่อนไหวที่มีการจัดองค์การน้อยกว่าของคนกลุ่มนี้ หรือป้องกันไม่ให้เกิดการฟื้นตัวของการต้านนอกระบบ ในขณะที่สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาพยายามคืนรนเพื่อยับยั้งคดียุติให้ได้ สถาบันต่าง ๆ ในยุคก่อนการปฏิวัติได้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง รวมไปถึงพุทธศาสนาและการเกษตรในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม นโยบายเสรีนิยมทางเศรษฐกิจของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาไม่ได้ขยายไปสู่กิจกรรมทางการเมืองที่ยังผูกขาด โดยรัฐบาลและพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชา ซึ่งเป็นกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่เข้าร่วมประวัติศาสตร์ก่อน พ.ศ. 2518 กับพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาที่ได้เสียความน่าเชื่อถือไป (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 360-361)

ท่ามกลางความวุ่นวายดังกล่าว เศรษฐกรกรมโดยเฉพาะการปลูกข้าวส่วนใหญ่ของปี พ.ศ. 2522 จึงไม่ได้รับการดูแล และถึงกลางปีทุพภิกขภัยก็เกิดขึ้นอีก มีคนกัมพูชาจำนวนมากที่อยู่ประจำที่เป็นเวลานานพอจะทำการปลูกข้าวระหว่าง พ.ศ. 2523-2524 และเมื่อข้าวเปลือกที่เก็บกักไว้ในยุ้งฉางในสมัยการปกครองก่อนหน้านั้นถูกบริโภคจนหมดแล้ว หรือถูกจัดสรรให้กองกำลังเวียดนาม คนเขมรนับแสนคนก็แทบไม่มีอะไรกิน สภาพของความอดอยากทรุดหนักลงเนื่องจาก ภัยแล้ง และถึงตอนนี้เองที่กัมพูชาเป็นที่สนใจของชาติตะวันตก ผู้ชมโทรทัศน์ซึ่งตระหนักถึงความน่ากลัวของอาชญากรรมในสมัยระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย เมื่อเห็นภาพชาวเขมรที่ผ่ายผอมเหลือแต่กระดูกอพยพเข้าสู่ประเทศไทย หรือไม่ก็ตายด้วยความอดอยากอยู่ตามถนนในกัมพูชานั้นเอง ความทุกข์ยากเหล่านี้ได้กระตุ้นการตอบสนองทางสาธารณสุข แต่การส่งอาหารและเวชภัณฑ์จากต่างประเทศมักจะล่าช้าจากการแข่งขันกันของทางราชการ จากกฎเกณฑ์ข้อบังคับของไทยและพันธมิตร ในระดับที่น้อยกว่าจากเวียดนามเองเวียดนามได้ใช้อาหารและยาบางส่วนช่วยเหลือบุคลากรทางการแพทย์และการบริการของคนที่ถูกกดขี่อย่างหนัก

สถานการณ์มั่นคงขึ้นใน พ.ศ. 2523 เมื่อการเก็บเกี่ยวข้าวเพิ่มขึ้นถึงสองเท่าในเขตชนบท กองกำลังเวียดนามส่วนใหญ่ได้ถอนตัวออกจากหมู่บ้านกลับเข้ากรมกอง ประชาชนในพื้นที่ได้เข้าคู่มือกิจการของตนเองอีกครั้ง อย่างไรก็ตามสิ่งที่สังคมชนบทก็ได้แตกสลาย หมู่บ้านถูกทิ้งหรือทำลาย

เครื่องมือเครื่องใช้ พันธุ์พืชและปศุสัตว์ที่ขาดแคลน ประชาชนนับหมื่น ได้อพยพออกหรือไม่ถูกฆ่าตาย และในพื้นที่ส่วนใหญ่มีผู้ที่รอดชีวิตต้องทนทุกข์จากโรคมมาเลเรีย ซ็อกด้วยความตกใจ หรือขาดอาหารคนจำนวนมากได้ตายลงหรือไม่ก็หายสาบสูญไปในสมัยของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ทำให้ในบางอำเภอกว่าร้อยละหกสิบของครอบครัวมีผู้หญิงหม้ายเป็นผู้นำและผู้หญิงหม้ายหลายพันคนที่สูญเสียลูกหลานไปต้องอาศัยอยู่คนเดียว เพื่อตอบสนองต่อภาพการณ์เหล่านี้ และให้สอดคล้องกับความคิดของผู้สนับสนุนลัทธิกรรมสิทธิ์ร่วม สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา จึงตั้ง “กรมสามัคคี” ขึ้น ประกอบด้วยกลุ่มครอบครัวหลาย ๆ กลุ่มเป็นหน่วยรวมในการเพาะปลูก กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลไม่ได้รับการยอมรับ แต่ระบบคอมมูนและกรรมสิทธิ์ที่เป็นที่เกลียดชังในยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยก็ไม่ได้ถูกนำกลับมาใช้ ในระดับอำเภอและจังหวัดเจ้าหน้าที่ สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาพยายามที่จะใช้อำนาจควบคุมแบบรวมศูนย์ในระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้พยายามที่จะเก็บภาษีหรือเกณฑ์หนุ่มเข้ารับราชการทหาร มีการเปิดโรงเรียนใหม่ทั่วประเทศใน พ.ศ. 2523 และระบบเงินตราได้ถูกนำมาใช้อีกครั้งใน พ.ศ. 2524 (Vickery, Cambodia 1975-1982, p. 225. และดู ChanthouBous, “Observations of the HengSamrin Government,” ใน David P. Chandler and Ben Kiernan (eds.), *Revolution and its Aftermaths in Kampuchea: Eight Essays* (New Haven, 1983), pp.259-290, และ Ben Kiernan, “Kampuchea, 1942-1981, (London, 1982), pp. 363-385)

อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา ยังไม่สามารถสร้างความไว้วางใจให้กับกลุ่มผู้นำกัมพูชาที่มีการศึกษาที่รอดชีวิตมาได้ ระหว่าง พ.ศ. 2522-2523 คนนับหมื่นได้เดินเข้าไปขอลี้ภัยในประเทศไทย และในต่างประเทศ หรือในค่ายผู้ลี้ภัยที่ผุดขึ้นตามแนวพรมแดน การสูญเสียคนที่มีการศึกษาจำนวนมากนอกเหนือไปจากผู้สูญเสียหายจมนับหมื่นในยุคระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย นับเป็นปัญหาที่ร้ายแรงสำหรับระบอบการปกครองใหม่

ถึงปลาย พ.ศ. 2522 ค่ายผู้ลี้ภัยได้เป็นที่พักพิงของฝ่ายต่อต้านเวียดนามหลายกลุ่ม ฝ่ายที่ใหญ่ที่สุดนำโดยอดีตนายกรัฐมนตรีซอน ซาน ได้แสวงหาการสนับสนุนจากต่างชาติ เพื่อถอนกองกำลังยึดครองของเวียดนามออกไป และนำเอาสถาบันต่าง ๆ ของสมัยก่อนการปฏิวัติกลับมาใช้อีก ฝ่ายนี้สามารถดึงดูดผู้สนับสนุนชาวกัมพูชาพลัดถิ่นจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในทะเลและหวนหาอดีต รวมถึงในบริเวณชายแดนที่แคบเกี่ยวกับความพินาศล่มจมใน พ.ศ. 2513-2522 อย่างไม่ดี ซอน ซาน ไม่สามารถจัดตั้งกองกำลังรบที่มีประสิทธิภาพและได้รับความช่วยเหลือทางวัตถุ น้อยมากจากกลุ่มปฏิปักษ์ที่สำคัญของเวียดนามในขณะนั้น คือประเทศจีน ประเทศไทย และสหรัฐอเมริกา ในช่วงเวลาเดียวกันผู้นำพลัดถิ่นของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยยังคงไม่เปลี่ยนแปลงเหมือนเดิม พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาคงการดำรงอยู่แบบเงาของคนต่อไป และ

คณะผู้แทนระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยยังคงยึดเก้าอี้ของกัมพูชาในสหประชาชาติไว้ได้ เป็นที่ชัดเจนว่า จีนและสหรัฐอเมริกาเต็มใจที่จะสนับสนุนสถานการณ์ดังกล่าว เพื่อเป็นการลงโทษเวียดนามที่บุกรุกเขมร หรือ อีกนัยหนึ่งคือการลุกขึ้นยืนประจันหน้ากับจีนและเอาชนะสหรัฐอเมริกา สิงคโปร์และประเทศไทย ได้เข้ามาช่วย เนื่องจากต่างมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์และเข้าข้างจีน การสนับสนุนระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยเป็นการจ่ายที่เล็กน้อยมากสำหรับมหาอำนาจเหล่านี้ ในอันที่จะรักษาพันธมิตรของตน ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าใน พ.ศ. 2522 และ 2523 รัฐบาลทหารของไทยได้เลี้ยงดู ให้เครื่องนุ่งห่ม และฟื้นฟูสภาพทหารระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย จำนวนหลายพันคนที่อพยพผ่านพรมแดนเข้ามา ทหารเหล่านี้ยังได้รับอาวุธ ยุทโธปกรณ์และเสบียงในการรบจากจีน ซึ่งนำเข้าทางทะเลผ่านท่าเรือของไทย ถึง พ.ศ. 2525 พวกที่เหลื่อรอดอยู่เหล่านี้ได้กลายเป็นกองกำลังทหารที่มีประสิทธิภาพและมีอาวุธพร้อม ครอบคร้วผู้ติดตามกองทหารเหล่านี้มีฐานะเป็นผู้ลี้ภัย ได้รับการเลี้ยงดูและมีที่พักอาศัยด้วยความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาของสหประชาชาติ อย่างไรก็ตามเนื่องจากสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชามีสถานะอันถูกกีดกัน องค์กรพัฒนาต่าง ๆ ของสหประชาชาติจึงถูกห้ามไม่ให้เข้าไปดำเนินการกัมพูชาด้วยตนเอง (Eva Mysliwiec, Punishing the Poor: The International Isolation of Kampuchea (Oxford, 1988))

เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการต้องปรับปรุงภาพลักษณ์ของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย พร้อม ๆ กับการลงโทษเวียดนาม จีนและมหาอำนาจต่างชาติอื่นจึงเริ่มกดดันเจ้าสีหนุ ซึ่งกำลังอยู่ระหว่างลี้ภัยในปักกิ่งให้เสด็จกลับสู่ชีวิตทางการเมืองอีกครั้ง เจ้าสีหนุทรงลงเลพระทัยที่จะทรงดำเนินการตามที่จีนต้องการยกเว้นบนเงื่อนไขของพระองค์เอง ไม่ทรงปรารถนาจะฟื้นฟูการเป็นพันธมิตรกับระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยขึ้นมา พระองค์ทรงหวาดกลัวเวียดนาม และทรงทราบว่าฝ่ายซอน ซานจะต่อต้านการเสด็จกลับสู่อำนาจ ขณะเดียวกันก็เป็นการยากที่พระองค์จะทรงต่อต้านแรงกดดันของจีนหรือทรงเมินเฉยต่อไปได้ ด้วยยังถือพระองค์ว่าเป็นเป้าหมายของประเทศ

มีความพยายามจัดตั้งรัฐบาลผสมที่มีเจ้าสีหนุ ซอน ซาน และระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2524 และ พ.ศ. 2525 สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาและที่ปรึกษาชาวเวียดนามได้ทำงานหนักเพื่อปรับปรุงภาพลักษณ์ของพวกเขา ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2524 ได้มีการนำเอารัฐธรรมนูญซึ่งมีต้นแบบจากเวียดนามมาใช้ในสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา รัฐธรรมนูญนี้มอบสิทธิมนุษยชนในระดับหนึ่งให้แก่ชาวกัมพูชา มีการจัดตั้งกระทรวงใหม่ ๆ มีรวมตัวเปิดตัวพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชา และจัดการเลือกตั้งสมาชิกแห่งชาติซึ่งให้การรับรองรัฐธรรมนูญ สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาได้กลายเป็นรัฐบาลที่ทำงานและตอบสนองต่อประชาชนมากขึ้นทีละน้อย ยกเว้นด้านการทหาร การตำรวจ และการต่างประเทศ ยังอยู่ใต้อิทธิพลของเวียดนามค่อนข้างมาก ในการ

เลือกตั้งปี พ.ศ. 2524 จำนวนผู้สมัครรับเลือกตั้งเกินที่นั่งในสภาไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และผู้มีสิทธิออกเสียงได้รับคำสั่งให้ขีดชื่อผู้สมัครคนที่ตนไม่พอใจในแผ่นลงคะแนนออก ในทุกแห่งผู้มีสิทธิออกเสียงได้ “ลงคะแนน” อย่างท่วมท้นไม่รับชื่อที่ปรากฏตามรายชื่อใบลงคะแนน ธรรมเนียมการเลือกตั้งแบบ “จีโกง” นี้อาจย้อนหลังไปได้ถึงกลางทศวรรษ 1950 ไม่เคยมีการคาดคะเนจำนวนพลเรือนเวียดนามในกัมพูชา แต่ผู้สังเกตการณ์ส่วนใหญ่เห็นพ้องว่าจำนวนที่คงน่าจะอยู่ในราวสามแสนคน ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับจำนวนชนกลุ่มน้อยชาวเวียดนามในกัมพูชา ก่อน พ.ศ. 2513 (Vickery, Kampuchea, pp. 111-113, และ Timothy Carmey, “Kampuchea in 1981,” Asian Survey, Vol. 22, No. 1 (January 1982), pp. 78-87)

พัฒนาการที่เกิดขึ้นในสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา นำไปสู่ความพยายามจัดตั้งรัฐบาลผสมในต้น พ.ศ. 2524 เจ้าสีหนุได้พบกับ เจียว สัมพันธ์ ฝ่ายหลังในฐานะผู้แทนระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย เพื่อหารือแนวทางในการจัดตั้งรัฐบาลร่วม ส่วนซอน ซาน ดังเลที่จะเข้าร่วมการเจรจานี้ แต่ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2524 หลังจากเก็บซ่อนความแตกต่างมานานพอสมควร ทั้งสามฝ่ายก็ได้จัดตั้งรัฐบาลผสม ต่อมาไม่นานเพื่อเป็นพยานแห่งศรัทธา คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชาก็ได้ประกาศเปลี่ยนจุดยืนทางแนวคิด ไปสู่ทางทุนนิยม เอียง ชิริช ได้กล่าวไว้ว่า ระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยได้เปลี่ยนแปลง ก็คือ “ได้ฟื้นความเชื่อทางศาสนา” เอียง ชารี สามีของเธอได้เสริมว่ากัมพูชาจะไม่กลับไปเป็นสังคมนิยมอีก “หลายชั่วคน” รัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตย (Coalition government of democratic kampuchea) อ้างได้ว่าเป็นการก่อตัวแนวทุนนิยม เจ้าหน้าที่ชั้นสูงทั้งหมดรวมทั้งพอลพตและเอียง ชารี ยังคงรักษาตำแหน่งอยู่ในรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตย และไม่มีคนที่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์คนใดได้รับมอบตำแหน่งที่มีความรับผิดชอบ และทั้ง ๆ ที่ได้เปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจแบบตลาดเสรีแล้ว แต่ค่ายที่פקภายใต้การควบคุมของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยก็ยังคงเข้มงวดมากกว่าค่ายที่ฝ่ายอื่นควบคุม คนที่อยู่ในค่ายไม่ได้รับอนุญาตให้ออกไปข้างนอก ผู้บังคับบัญชาทางทหารต้องเข้าร่วม “การประชุมเพื่อการศึกษา” ประจำปีเหมือนกับที่เคยทำใน พ.ศ. 2513-2523 และความช่วยเหลือทางการทหารก็ยังคงไหลจากประเทศจีนมาสู่ฝ่ายนี้ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 368-369)

รัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยเปิดตัวในกลางปี พ.ศ. 2525 และเพื่อแสดงฐานที่ตั้งในพื้นที่ ดิคาตามและหน่วยกองกำลังของรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตย และยึดที่นั่งในสหประชาชาติ กองกำลังการทหารของพวกเขาได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างดีที่สุด มีจำนวนมากที่สุด และเข้มแข็งที่สุดในสามฝ่าย เจ้าสีหนุยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของจีน ส่วนซอน ซาน ได้สูญเสียแม้กระทั่งเสรีภาพในการเคลื่อนไหวทางการทหารที่มีอยู่เพียงจำกัด สิทธิถัดมาทั้งสามฝ่ายก็ยังคงไม่ไว้วางใจกันต่อไป และโหมยกของพวกเขาก็ไม่ได้ให้สัญญาว่ากัมพูชาจะหวังอะไรได้บ้าง

ถ้ารัฐบาลผสมขึ้นมาจะมีอำนาจ ในทางการทหารกองกำลังฝ่ายผสมประกอบด้วยประชาชนทั้งหญิงและชายรวมหมื่นคน ครั้งหนึ่งระดมมาโดยระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ฝ่ายของซอน ซานซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติของประชาชนเขมร (Khmer People's National Liberation Front) มีความวุ่นวายด้วยการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ส่วนกองทหารของเจ้าสีหนุมีจำนวนเพียงห้าพันคนเท่านั้น รัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยดึงดูความช่วยเหลือจากภายในกัมพูชาน้อยมาก แม้ว่าบางครั้งบางคราวจะมีกลุ่มนั้นกลุ่มนี้อาศัยข้อมูลที่ได้จากการทหารที่รุกเข้าไปในชนบท

ระหว่าง พ.ศ. 2526-2528 ในช่วงการรุกที่รุนแรงชุดหนึ่ง กองทหารของเวียดนามและสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา สามารถขับไล่กองกำลังของฝ่ายผสมและพรรคพวกผู้ติดตามกลับเข้าสู่ประเทศไทย และทำลายค่ายที่อยู่อาศัยฝ่ายหลังได้ จากนั้นสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาจึงได้เกณฑ์คนงานจำนวนเรือนหมื่นเข้าวางระเบิดตามแนวพรมแดน และเครื่องกีดขวางเส้นทางจากประเทศไทยเข้าสู่กัมพูชา มีคนตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บนับพันขณะทำงานนี้ดำเนินไป ในเวลาเดียวกัน เวียดนามก็ได้จัดตั้งและฝึกกองทัพของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาจำนวนคนสามหมื่นคนให้เข้มแข็ง เพื่อป้องกันประเทศเมื่อเวียดนามต้องถอนตัวออกในที่สุด การเกณฑ์กำลังคนก็เหมือนในอดีตมักใช้การล่อลวง และชาวกัมพูชาที่เป็นอภิสิทธิ์ชน โดยเฉพาะลูกหลานของสมาชิกพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชาได้รับการคุ้มครองจากเรื่องนี้ พวกเขาได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นพิเศษในเรื่องทุนเพื่อการศึกษาในประเทศโพ้นทะเล ใน พ.ศ. 2532 คนกัมพูชาราวห้าพันคนได้รับการฝึกฝนด้านเทคนิคและทางวิชาการจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากสหภาพโซเวียตและประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันออก

ปีที่เหลือของ พ.ศ. 2523-2533 มีความชะงักงันทางการทหารเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่หลังการถอนกำลังทหารของเวียดนามใน พ.ศ. 2532 กองกำลังฝ่ายผสมได้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับฐานกำลังของตนในชนบท และกองทหารของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยสามารถยึดพื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตอัญมณีโกสาลีพลิน ซึ่งอยู่ก่อนไปทางใต้และตะวันตกของพระตะบองได้ ต้น พ.ศ. 2524 ปืนใหญ่ของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยได้ยิงถล่มตลาดเมืองพระตะบอง สังหารพลเรือนไปสิบเจ็ดคน และถึงกลางปี พ.ศ. 2524 ฝ่ายต่อต้านยังไม่สามารถควบคุมเมืองสำคัญของกัมพูชาใด ๆ ได้เลย จนกระทั่งในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2524 ทั้งสี่ฝ่ายได้ตกลงทำการหยุดยิงขณะรอเจรจาต่อไป แต่การหยุดยิงก็ถูกละเมิดแทบจะฉับพลัน (เดวิด แชนด์เลอร์, 2542, หน้า 370)

กองกำลังของฝ่ายกัมพูชาประชาธิปไตยยังคงเป็นภัยคุกคามที่น่ากลัวยิ่งสำหรับรัฐบาลที่พนมเปญ ใน พ.ศ. 2523 กองทหารฝ่ายกัมพูชาประชาธิปไตยได้ยึดครองภูเขาที่มีคนอาศัยอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ของกัมพูชา และคุกคามท่าเรือน้ำลึกที่กำปงโสม ซึ่ง

เป็นเมืองศูนย์กลางระดับจังหวัดของกัมพูชา และเป็นเมืองใหญ่อันดับสองของกัมพูชา ในยามวิกาล กองกำลังเหล่านี้สามารถปล้นสะดมหมู่บ้านและฝั่งระเบิดอย่างไร้ทิศทางตามเส้นทางต่าง ๆ และในทุ่งนา และในไม่ช้านานระเบิดเหล่านี้ก็จะสังหารประชาชนที่ไม่ระมัดระวัง หรือไม่ก็ระเบิดตัดแขนตัดขาของพวกเขา ผู้บาดเจ็บจากระเบิดเหล่านี้ประมาณแปดสิบหรือเก้าสิบคนได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลและคลินิกของกัมพูชาทุกอาทิตย์ และสันนิษฐานเอาไว้ว่าเหยื่ออื่น ๆ อีกนับร้อยไม่ได้รับการรักษาหรือไม่ก็ถูกสังหารไปแล้ว สงครามที่อ้างว่าเป็นการต่อต้านเวียดนามนี้ก็เหมือนกับสงครามสมัยล่อน นอล ใน พ.ศ. 2513-2523 ขณะนี้ได้ฆ่าฟันเฉพาะคนเขมร ในการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง กองกำลังระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยได้สัญญาจะมอบประเทศกัมพูชาที่ปราศจากคนเวียดนามและการคอร์รัปชัน สำหรับคนเขมรจำนวนมากที่อ่อนเปลี้ยจากความยากลำบากที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องในช่วง พ.ศ. 2513-2523 คำสัญญาเหล่านี้มีความสำคัญยิ่ง

มีปัจจัยหลายประการที่สนับสนุนการถอนทหารกองสุดท้ายของเวียดนามจำนวนราวสองหมื่นหกพันคนจากกัมพูชาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2532 ประการแรกเป็นการพึ่งตนเองได้ที่มีมากขึ้นของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา เหตุผลอีกประการก็คือ ความช่วยเหลือจากโซเวียตและกลุ่มโซเวียตซึ่งได้ลดอย่างเด่นชัดใน พ.ศ. 2532 ภายหลังวิกฤตในสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตและยุโรปตะวันออก ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้การยึดครองของเวียดนามกลายเป็นต้นทุนที่สูงเกินกว่าที่จะคงไว้ ปัจจัยที่สามก็คือ ตัวอย่างจากสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตเอง ซึ่งได้ถอนทหารของตนออกจากอัฟกานิสถาน ก่อนถึงการถอนตัวของเวียดนาม ซึ่งเกี่ยวพันอย่างชัดเจนกับเรื่องนี้ รัฐบาลกัมพูชาได้ประกาศการปฏิรูปชุดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในพนมเปญ การปฏิรูปเหล่านี้ส่วนหนึ่งมุ่งหมายที่จะปรับปรุงภาพลักษณ์ของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาในประเทศตะวันตกครอบคลุมถึงการทบทวนเพลงชาติ การเปลี่ยนธงชาติ การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญเพื่อให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติกัมพูชา และการยกเลิกบทบัญญัติที่จำกัดการบวชไว้เฉพาะคนเขมรวัยกลางคน กฎหมายใหม่ต่าง ๆ อนุญาตให้ชาวนายกสิทธิ์ในที่ดินให้แก่ลูกหลานได้ และให้เจ้าของบ้านซื้อและขายอสังหาริมทรัพย์ได้ด้วย การลงโทษประหารชีวิตก็ได้ถูกยกเลิกเพื่อตอบสนองคำวิจารณ์ที่มีต่อสถิติด้านสิทธิมนุษยชนของกัมพูชา แม้ว่าพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชาจะยังคงควบคุมชีวิตทางการเมืองของกัมพูชา แต่ขณะเดียวกันพบว่าทั้งตลาดเสรีและตลาดมีดกลับงอกงาม

กฎหมายใหม่ ๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนานำไปสู่ค่าใช้จ่ายที่หนักหน่วง ซึ่งจำนวนมากจ่ายโดยผู้อพยพชาวเขมรให้กับวัดและสถาบันอื่น ๆ การยกเลิกข้อจำกัดกับอสังหาริมทรัพย์ทำให้เกิดการขายตัวของการเก็งกำไร การฟื้นฟูและสร้างอาคารบ้านเรือนกันใหม่ในกัมพูชา ครอบครัวยุคใหม่ที่อาศัยในเขตที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นวิลล่าที่รุ่งเรือง พยายามนำที่อยู่ของตนเข้าสู่ตลาดบ้านเช่าที่กำลัง

เดิบโตพวกเขาถูกกระตุ้นด้วยข่าวลือเกี่ยวกับสันติภาพและความหวังที่จะได้ช่วยเหลือจากต่างประเทศอีกครั้ง ในช่วงที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วนี้ ผู้มาเยือนพนมเปญได้ตั้งข้อสังเกตว่าชนชั้นนำกลุ่มเล็ก ๆ วัลล่าที่พวกเขาอาศัยอยู่ และพฤติกรรมน่ารังเกียจที่พวกเขาแสดงออกในกัตตาคารและบาร์ ระดับของคอร์รัปชันในยุครัฐกัมพูชาไม่ได้ส่งผลเท่ากับสมัยของเจ้าสีหนุหรือลอน นอล บางทีอาจเป็นเพราะมีเงินหมุนเวียนในยุครัฐกัมพูชาน้อยกว่ามาก และเพราะมีชนชั้นนักธุรกิจที่มีประสิทธิภาพน้อยกว่า การกลั่นกรองเพื่อสิทธิพิเศษที่ทำอย่างเงิบ ๆ กลายเป็นลักษณะของสมาชิกพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชาและเจ้าหน้าที่ชนชั้นสูงของรัฐบาลมาเป็นเวลาหลายปี และหลายคนในกลุ่มนี้สามารถผลักดันตัวเองเข้าสู่บริษัทธุรกิจ ที่รวมถึงการทำการค้าอย่างลับ ๆ ระหว่างไทยและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชาด้วย คนอื่น ๆ ต่างก็มีความมั่นคงขึ้นมีบ้านที่สะดวกสบาย พร้อมรถยนต์และผลประโยชน์ต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2533 ขณะที่โรงพยาบาลและโรงเรียนต่าง ๆ ขาดแคลนเครื่องมือเครื่องมือน้อยลง กลับมีการสร้างโรงเรียนการเมืองของพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชาที่หรรุราในเขตชานเมืองกรุงพนมเปญ (เดวิด แชนด์เลอร์, 2542, หน้า 372-373) จึงเห็นได้ว่าจากปรากฏการณ์ดังกล่าวกลุ่มชนชั้นนำนั้นได้ใช้ฐานทางการเมืองในการสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งของประชาชนกัมพูชาผู้สามารถมีชีวิตรอดกลายเป็นภาพที่ปรากฏใน พ.ศ. 2534 ก็คือประชาชนในชนบทจนลง และได้รับบริการจากรัฐบาลเลวกว่ายุคใด ๆ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2463-2473 อัตราการตายของทารกแรกเกิดสูงสุดแห่งหนึ่งของโลก ทั้งนี้รวมไปถึงอัตราการเกิดด้วย ไช้มาเลเรียและไข้อื่น ๆ เป็นโรคเรื้อรังพอ ๆ กับการขาดสารอาหาร ทั้งนี้ยังไม่อาจประเมินโรคทางจิต โดยที่ส่วนหนึ่งอาจเกิดมาจากบาดแผลความเจ็บปวดจาก พ.ศ. 2513-2523 และส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขาดแพทย์ที่เหมาะสม โรงเรียนและโรงพยาบาลขาดเครื่องมือเครื่องใช้ และโรงพยาบาลในเมืองศูนย์กลางของจังหวัดเต็มไปด้วยผู้คนที่ต้องพิการเนื่องจาก โคนระเบิด ยา น้ำประปา ไฟฟ้า เครื่องมือโลหะ และสินค้าจากโรงงานต่าง ๆ เป็นของหายาก

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุโรปตะวันออกระหว่าง พ.ศ. 2532-2533 และการขยายตัวทางเศรษฐกิจในที่อื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ทำให้รัฐกัมพูชามีเสรีภาพที่จะดำเนินการเคลื่อนไหวทางยุทธศาสตร์หรือการทหารอยู่บ้าง ซึ่งก็เสี่ยงต่อการดำรงอยู่ของตน การเปลี่ยนแปลงในยุโรปได้ลดความช่วยเหลือที่กัมพูชาได้รับจากมหาอำนาจคอมมิวนิสต์ และการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็กระตุ้นให้นักธุรกิจแสวงหาผลตอบแทนระยะสั้นจากการก่อสร้างและการขยายวัตถุดิบ การขยายตัวทางเศรษฐกิจยังทำให้เกิด “เศรษฐกิจมืด” ขึ้นมากมายในประเทศ ไม้ อัญมณี ปลาแห้ง และผลผลิตอื่น ๆ ถูกส่งออกอย่างผิดกฎหมายไปยังประเทศไทยและเวียดนาม นำกำไรมาสู่นักธุรกิจและในบางกรณี สู่เจ้าหน้าที่ของรัฐกัมพูชา แต่หาใช่รายได้เข้ารัฐกัมพูชาเองไม่ ตามแนว

พรมแดนของประเทศ เช่น เกาะกวมทางตะวันตกเฉียงใต้ และรัตนคีรีในตะวันออกเฉียงเหนือ โชคอาจเกิดได้ในเวลาชั่วข้ามคืนเทียบได้กับ “ตะวันตกแดนเถื่อน” ในสหรัฐอเมริกาคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่พระตะบองมีธุรกิจที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ผลิตภายในกัมพูชาและผู้ที่แตกตื่นตามพรมแดน ในทุกพื้นที่ วัตถุประสงค์โดยเฉพาะไม่ได้ถูกคัดอย่างรวดเร็วนำใจหาย นำมาซึ่งผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและความพินาศในท้ายที่สุด (ตรงข้ามกับเศรษฐกิจมีดข้างต้น รัฐกัมพูชาไม่มีทุน ขาดแคลนน้ำมันเพื่อปั่นเครื่องให้กำเนิดไฟฟ้า เพื่อสำหรับรถยนต์และรถมอเตอร์ไซค์คันเล็ก ๆ นับพัน ทั้งนี้ไม่ต้องพูดถึงเครื่องยนต์ที่ใช้ในสงคราม ในแง่หนึ่ง ฝ่ายต่อต้านซึ่งความจำเป็นเพื่อการยังชีพได้รับจากสหประชาชาติและกองทุนช่วยเหลือจากต่างประเทศ เป็นฝ่ายที่ได้เปรียบที่สุดในบรรดาขบวนการระบบกองโจร ด้วยมีเจ้าที่ที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายให้ไม่มากและไม่มีการใดที่ต้องจัดให้ ภายหลังการถอนทหารของเวียดนาม ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างให้ความสำคัญกับการเอาชนะใจและความคิดของคนกัมพูชา ฝ่ายที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ใช้วิธีการตั้งหมู่บ้านตัวอย่างในเขตภายใต้การควบคุมของตน ฝ่ายระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยทำงานหนักในการปลุกฝังอุดมการณ์และ “รวมกลุ่มพลังต่าง ๆ” ในหมู่คนที่ยากจนที่สุด (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 374-375)

หลังจากรับมือกับปัญหาทางเศรษฐกิจ การทหาร และการเมืองมาถึงสิบปีถึงต้นทศวรรษที่ 2530 ถือว่ารัฐกัมพูชาล้มเหลวในการแก้ปัญหาส่วนใหญ่ ในขอบเขตหนึ่ง พรรคที่ทำการปกครองและพี่เลี้ยงชาวเวียดนามควรถูกตำหนิ ความพยายามของเจ้าหน้าที่บางคนที่ทำให้การเป็นพันธมิตรกับเวียดนามลดระดับลงหรือเพื่อรวมพรรคการเมืองที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์เข้าด้วยกัน ได้ขัดขวางจากกลุ่มที่ยึดมั่นในแนวทางของพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชา และในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2533 รัฐกัมพูชาได้จำคุกเจ้าหน้าที่เหล่านี้ โดยไม่ได้สวนในข้อหาได้ปฏิวัติ ทำที่เช่นนี้และการละเมิดสิทธิมนุษยชนอื่น ๆ ทำให้ผู้สนับสนุนรัฐกัมพูชาที่เป็นชาวต่างชาติจำนวนมากแยกตัวออกไป และเป็นอันตรายต่อการเจรจาต่อรองเพื่อยุติสงครามกลางเมืองของกัมพูชาที่ดำเนินการอยู่ ซึ่งมีฝรั่งเศสและอินโดนีเซียเป็นแกนนำ การเจรจาดำเนินไปจากความสามารถของสุน เซน นายกรัฐมนตรีหนุ่มชาวกัมพูชาผู้เคล่วคล่อง ฝ่ายของสุน เซน ในรัฐบาลถูกตรวจสอบอย่างใกล้ชิดจากเพื่อนร่วมงานในพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชา รวมทั้งจากเฮง สัมรินด้วย คนเหล่านี้บางคนกลัวว่าการเปิดตัวรัฐกัมพูชาจะทำให้สถานภาพของตนรวมถึงอำนาจของพรรคประชาชนปฏิวัติแห่งกัมพูชาเป็นอันตราย

อย่างไรก็ดีปัญหามากมายของกัมพูชามาจากนอกประเทศ ในหลาย ๆ แง่มั่นเป็นเช่นนั้น มาเสมอ ผู้สังเกตการณ์ส่วนมากเห็นกันว่าหากปราศจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในด้านความช่วยเหลือที่ต่างประเทศให้กับรัฐกัมพูชาและที่รัฐบาลพลัดถิ่นกำลังได้รับ ปัญหาของกัมพูชาจะยังไม่ได้รับการแก้ไข อย่างไรก็ดีในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 ก่อนการระเบิดขึ้นของสงครามในตะวันออกเฉียงกลาง รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐอเมริกา นายเจมส์ เบเกอร์ ได้ให้สัตยาบันถึงความ

เป็นไปได้ของความเปลี่ยนแปลง เมื่อเขาประกาศว่า สหรัฐอเมริกาจะหยุดหนุนหลังผู้แทนรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยในสหประชาชาติ เบเกอร์สร้างความสำเร็จในเวลานี้ส่วนหนึ่งเพื่อหันเหคำวิพากษ์วิจารณ์ในสหรัฐอเมริกา เกี่ยวกับการสนับสนุนที่ประเทศนั้นให้กับฝ่ายต่อต้าน และหลายคนมองว่าเสมือนให้อภัยกับความเกินเลยของพอลพต นโยบายใหม่นี้สัมพันธ์กับการลดความตึงเครียดจากสงครามเย็น ที่ครอบงำทัศนคติของสหรัฐอเมริกาต่อภูมิภาคนี้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2518 ด้วย

การเคลื่อนไหวของเบเกอร์กระตุ้นให้จีนลดการอุปถัมภ์ที่ให้กับระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย และถึงปลาย พ.ศ. 2533 หลายคนก็เริ่มหวังว่าการฝ่าฟันอุปสรรคทางการทูตเกี่ยวกับปัญหา กัมพูชาจะมีความเป็นไปได้กว่าครั้งใด ๆ บางคนหวังไว้ว่าจะทำให้สหประชาชาติต้องเข้าแทรกแซงอย่างกว้างขวาง โดยอาจจัดตั้งรัฐบาลรักษาราชการเพื่อรอการเลือกตั้ง ความหวังเหล่านี้ดูจะบรรลุผลภายหลังการตัดสินใจที่มีขึ้นในที่ประชุมสันติภาพนานาชาติว่าด้วยกัมพูชา ซึ่งจัดขึ้น ณ กรุงปารีส ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2534 ตามข้อตกลงที่กรุงปารีส จะมีการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นที่กรุงพนมเปญ ประกอบด้วยระบอบที่ครอบงำอำนาจอยู่ และผู้แทนจากฝ่ายต่อต้านทั้งสามฝ่ายที่ได้ดำเนินการคัดค้านฝ่ายแรกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 ว่าเป็นไปตามจริงแล้ว การประชุมปารีสถือเป็นการสิ้นสุดการอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการที่มหาอำนาจต่าง ๆ ให้กับเขมรฝ่ายตน การจัดการชั่วคราวตามที่ตกลงกันกำหนดให้อยู่ภายใต้การดูแลของทหารสหประชาชาติ เพื่อดำเนินการที่คั่งค้างในการปลดอาวุธกองทหารกัมพูชาทั้งหมด ส่งกลับผู้อพยพกว่าสามแสนคนจากประเทศไทย และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้น เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวสหประชาชาติต้องระดมจากกองกำลังนานาชาติถึง 13,000 คน และพลเรือนกว่า 7,000 คน คนเหล่านี้ได้เข้าไปพำนักอยู่ในกัมพูชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535

ช่วงสองปีจากนั้น องค์การบริหารชั่วคราวของสหประชาชาติในกัมพูชา (UNTAC) ได้จ่ายเงินกว่า 2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ภายใต้การดูแลของ UNTAC นี้ มีชาวเวียดนามและชาวเขมรที่ปราศจากอาวุธเกือบสองร้อยคนตกเป็นเหยื่อของการลอบสังหารทางการเมืองและผู้กระทำความผิดไม่เคยถูกนำตัวขึ้นศาล มีพัฒนาการด้านบวกสองประการ ในช่วงที่ UNTAC ดูแลกัมพูชา หนึ่งคือการส่งกลับผู้อพยพทั้งหมดจากประเทศไทย และการจัดการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2536 ภายหลังการรณรงค์ขนานใหญ่โดยเจ้าหน้าที่สหประชาชาติให้ประชาชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การเลือกตั้งเป็นไปโดยสันติตรงข้ามกับที่คนจำนวนมากหวังวิตก แต่สิ่งที่พวกเขาแสดงออกในการเลือกตั้งซึ่งได้แย่งได้อยู่ว่าเป็นการเลือกตั้งที่สะอาดและเสรีที่สุดท่ามกลางความคลุมเครือ พรรคการเมืองฝ่ายเจ้าซึ่งนำโดย เจ้าน โรดม รณฤทธิ์ พระโอรสองค์โตของเจ้าสีหนุ ได้เข้าแข่งในการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วย และได้ที่นั่งมากกว่าพรรคของรัฐบาลที่ครองอำนาจอยู่เป็นจำนวนเจ็ดที่นั่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์กัมพูชาที่ประชาชนชาวเขมร

ส่วนใหญ่ออกเสียงเลือกฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลติดอาวุธที่ครองตำแหน่งอยู่

สัปดาห์ต่อมา พรรคที่ชนะการเลือกตั้งต่างก็รีบเร่งชิงตำแหน่งกัน และสุดท้ายที่สุดก็ตกลงจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้น โดยมีนายกรัฐมนตรีร่วมสองคนคือเจ้ารณฤทธิ์และนายสุน เชน นายกรัฐมนตรีของฝ่ายที่ครองตำแหน่งอยู่ มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นในช่วงเวลาที่เหลือของปีนั้น ซึ่งได้รื้อฟื้นระบบการปกครองแบบกษัตริย์กลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าสีหนุกลับสู่ราชบัลลังก์ที่ได้ทรงสละไปเมื่อ พ.ศ. 2538 การจัดแจงที่มีลักษณะเฉพาะตัวเหล่านี้ถูกพระทัยเจ้าสีหนุ ผู้ทรงกระตือรือร้นที่จะลบช่วงเวลาในประวัติศาสตร์กัมพูชา พ.ศ. 2513-2536 ที่พระองค์ทรงหลุดจากอำนาจ แต่สมเด็จพระเจ้าสีหนุซึ่งประชวรด้วยโรคมะเร็งยังคงประทับอยู่นอกประเทศ ในประเทศจีนบ้าง เกาหลีเหนือบ้าง ดินแดนที่ทรงขึ้นชมกับการอุปถัมภ์ที่ทรงได้รับตลอดช่วงเวลาหลายปีแห่งการลี้ภัย

ผู้แพ้ในการเลือกตั้งคือฝ่ายเขมรแดงที่ปฏิเสธไม่ยอมเข้าร่วมการเลือกตั้ง มีความพยายามอย่างไม่ค่อยเต็มใจนักจากการผลักดันของสมเด็จพระเจ้าสีหนุเพื่อให้พวกนี้ได้เข้าร่วมในรัฐบาลใหม่ด้วย แต่ถึง พ.ศ. 2537 พวกที่มีความคิดเห็นแตกแยกกลุ่มนี้ก็ถูกประกาศเป็นกลุ่มนอกกฎหมายอย่างเป็นทางการ กระนั้นผู้นำเขมรฝ่ายนี้ก็ยังคงหลบๆ ซ่อน ๆ ตัว ในขณะที่กองกำลังของพวกเขาได้เข้าควบคุมพื้นที่ประมาณหนึ่งในห้าของประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเขตที่ไม่เหมาะแก่การอยู่อาศัยในทางภาคเหนือและภาคตะวันตกเฉียงเหนือ คนส่วนใหญ่เชื่อว่าการดำรงอยู่ของพวกเขาจะขัดขวางความพยายามของรัฐบาลในอันที่สร้างเสถียรภาพ และพัฒนาเศรษฐกิจและสถาบันต่าง ๆ ของกัมพูชาที่ได้ถูกทำลายไปอย่างย่อยยับ (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 378-379)

ประวัติศาสตร์กัมพูชานับจากสงครามโลกครั้งที่สองหรือยาวนานกว่านั้น ส่วนหนึ่งถือได้ว่าเป็นความล้มเหลวซ้ำแล้วซ้ำอีกของกลุ่มต่าง ๆ ที่แข่งขันกัน ทั้งฝ่ายอุปถัมภ์และบริวารของแต่ละฝ่าย ในอันที่จะประนีประนอมหรือแบ่งปันอำนาจกันและกัน แนวโน้มของระบบอำนาจเด็ดขาดซึ่งเป็นที่คุ้นเคยอยู่ในประเทศเอเชียอาคเนย์นั้นมีรากเหง้าที่ยังรากลึกอยู่ในอดีตของกัมพูชา ดังที่เราได้ประจักษ์แล้วข้างต้น

ระหว่าง พ.ศ. 2493-2513 ความเป็นเผด็จการของเจ้าสีหนุผู้ศรัทธาของพระองค์ แล้วพวกเขาก็ถอดพระองค์จากตำแหน่งโดยไม่ประนีประนอมด้วยดูเหมือนว่าสิ่งที่เป็นเดิมพันหาใช้การกินดีอยู่ดีของประชาชนกัมพูชา เท่ากับความปรารถนาของนักการเมืองจำนวนหยิบมือหนึ่งที่มุ่งสู่อำนาจอันไร้ขอบเขตตามทฤษฎีโดนนัยนี้ อาจมองได้ว่าการเมืองแบบเลนินที่พอล พตนิยมชมชอบสะท้อนความคิดแบบจารีตของกัมพูชาในการควบคุมทางการเมือง

แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ของกัมพูชาจากมุมมองที่เป็นกัมพูชาแท้ ๆ จะเป็นประโยชน์ แต่ที่ตั้งของประเทศ ลักษณะของภูมิประเทศ และจุดอ่อนทางด้าน

ประชากร ได้แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าการเมืองภายในประเทศกัมพูชาจะเป็นอย่างไร แต่กัมพูชาก็ถูกกำหนดให้ต้องรับผลกระทบจากเหตุการณ์ในเวียดนาม และในที่สุดประเทศก็จะถูกกลืนไปในสงครามอินโดจีน นอกจากนี้การอยู่ติดกับเวียดนามยังส่งผลต่อขบวนการคอมมิวนิสต์กัมพูชา และลดความสามารถของรัฐบาลกัมพูชาไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลไหน ในอันที่จะคงความเป็นกลางหรือดำรงไว้ซึ่งมีระเบียบและกฎหมายในบริเวณชายแดน

ความยิ่งใหญ่ในอดีตของกัมพูชาตามที่ชาวฝรั่งเศสสร้างขึ้นให้กับชาวกัมพูชานั้น ส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อผู้นำกัมพูชาในยุคสมัยใหม่ เจ้าสีหนุทรงยอมให้นำพระองค์ไปเปรียบเทียบกับยกย่องกับพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรือลอน นอล เชื่อว่า ตัวเองได้รับโองการจากเทพให้ช่วยนำกัมพูชารอดพ้นจาก “พวกไร้ศาสนา” พอลพตก็ถูกขังจูงไปในทำนองเดียวกัน ในคำปราศรัยที่ยาวเหยียดของเขาใน พ.ศ. 2520 พอลพตประกาศว่า “หากประชาชนของเรานฤมิตนครวัดได้แล้วไซ้ พวกเขาก็สามารถทำอะไรอื่น ๆ ได้” คุณเหมือนเขาจะเชื่อว่ากองทหารของตนสามารถเอาชนะพวกเวียดนามที่มีจำนวนมหาศาลว่า ฝึกฝนมาดีกว่า และพร้อมด้วยอาวุธยิ่งกว่า หากไม่โดนทรยศหักหลัง

สถานการณ์ทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลและการแทรกแซงจากต่างชาติที่ผ่านมา ทำให้ระบอบการปกครองหลัก ๆ ของกัมพูชากลายได้เจ้าสีหนุ ลอน นอล และพอลพต รอดพ้นจากการวิเคราะห์ตรวจสอบของประชาชนในพื้นที่ที่ให้การสนับสนุนมาได้ ชาวกัมพูชาดูสิ่งเลวที่จะถามว่าทำไมทั้งสามคนจึงขึ้นมาสู่อำนาจได้ และพฤติกรรมขณะอยู่ในตำแหน่งของคนเหล่านี้สะท้อนลักษณะของวัฒนธรรมกัมพูชาที่เอื้อต่อการปกครองแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จ กระแสลัทธิอนุรักษนิยมอย่างแรงกล้าที่ชาวกัมพูชาก็มีร่วมกันอยู่อย่างกว้างขวาง อาจทำให้ชาวกัมพูชาจำนวนมากรู้สึกเลวที่จะหันหลังให้กับจารีตประเพณีหรือพันธมิตร ที่นำมาซึ่งความทุกข์ยากและความอับโชคชั่วแล้วชั่วอีก จารีตเหล่านี้รวมทั้งการแบ่งลำดับชั้นต่าง ๆ ที่อยู่ในแบบแผนจารีตเหล่านั้น ประกอบขึ้นเป็นเนื้อหาหลักของ “ประวัติศาสตร์สองพันปี” ลักษณะพิเศษหลาย ๆ ประการของกัมพูชาไม่ได้อยู่ที่การโต้ตอบอย่างรอบคอบและคาดการณ์ล่วงหน้าต่ออิทธิพลต่าง ๆ ของยุคสมัยใหม่ที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว และส่วนใหญ่เป็นไปในทางลบ การปฏิบัติของพอลพตต้องล้มเหลวไป ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวกัมพูชาจำนวนมากพบว่ามีข้อสมมุติฐานเบื้องต้นของมันเจ็บปวดและไม่ค่อยเกี่ยวข้องพันกับพวกเขา พวกเขาจึงไม่เต็มใจและไม่สามารถช่วยให้งานนี้ลุล่วงไปได้ การครอบครองกัมพูชาของเวียดนามเป็นเวลาหนึ่งทศวรรษ รวมทั้งการทดลองภายใต้ระบบสังคมนิยมที่มีรูปแบบข้อเรียกร้องน้อยกว่านั้น ก็ดูเหมือนจะไม่ทิ้งอะไรที่ยั่งยืนไว้ให้ สำหรับในช่วงเวลาที่ดังกล่าวชาวกัมพูชามีความสนใจน้อยมากในการเข้าร่วมแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตายเพื่อ “การพัฒนา” เมื่อเทียบกับนักลงทุนจากภายนอก

3. เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism)

รัฐบาลของเฮง สำรินและฮุนเซน ในช่วงปี พ.ศ. 2522-2534 เริ่มต้นจากวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2521 จนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2532 เวียดนามส่งทหารเข้าไปบุกยึดครองและคงทหารไว้ที่ จุนรัฐบาลเฮง สำริน ที่เวียดนามให้การสนับสนุน พรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชา (Kampuchean People's Revolutionary Party) ภายใต้การนำของเฮง สำริน ปกครองดินแดนส่วนใหญ่ของกัมพูชา จนถึงการมีข้อตกลงปารีส ในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2534 ก่อนการลงนามในข้อตกลงปารีส 4 วัน พรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชาได้ประชุมสมัชชาพรรคในวันที่ 17-18 ตุลาคม พ.ศ. 2534 ที่ประชุม ได้มีมติที่สำคัญหลายประการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและระบบเศรษฐกิจนั้นคือ

1. ให้เปลี่ยนชื่อพรรคเป็น พรรคประชาชนกัมพูชา (Cambodian people's party)
2. เอาจริงกับเคียวออกจากธงชาติของกัมพูชา
3. แต่งตั้งนายเจียม ชิม เป็นประธานพรรคแทนเฮง สำริน ซึ่งเปลี่ยนฐานะเป็นประธาน กิตติมศักดิ์ ฮุนเซนซึ่งเป็นรองประธานพรรค ยังคงเป็นนายกรัฐมนตรีตามเดิม
4. ยอมรับระบบหลายพรรคการเมือง
5. ยอมรับระบบเศรษฐกิจแบบเสรี โดยที่ก่อนหน้านี้ กัมพูชาภายใต้การนำของพรรค ประชาชนปฏิวัติกัมพูชาได้ให้สิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ฉะนั้นในปี พ.ศ. 2534 ถือเป็นจุดหักเหสำคัญทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกัมพูชา

รัฐบาลเฮง สำริน-ฮุนเซน เริ่มต้นการปกครองกัมพูชาด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ รัฐบาล สร้างกลไกดำเนินงานทางเศรษฐกิจเอง ภาคเกษตรใช้ระบบถือกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivization) ก่อนอื่นต้องแก้ไขปัญหาเรื่องปากท้องโดยการรับความช่วยเหลือจากประเทศคอมมิวนิสต์ในค่าย โซเวียต-เวียดนาม ส่วนประเทศในค่ายตะวันตกและญี่ปุ่นนั้นถึงแม้จะมีนโยบายว่าบาตรทาง เศรษฐกิจ แต่องค์กรเอกชนจากประเทศเหล่านั้น และองค์กรระหว่างประเทศก็พากันเข้าไป ช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่กัมพูชาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในภาคเกษตร รัฐบาลเฮง สำริน-ฮุน เซน หันเหนโยบายตามกระแสโลก ในเดือนตุลาคม 2528 รัฐบาลให้สิทธิเอกชนที่จะมีสิทธิในที่ดินและรับมรดกได้ เอกชนทำการเกษตรควบคู่ไปกับ กรรมสิทธิ์ร่วมในกรมสามัคคี ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 สิทธิในการ ใช้ที่ดินได้ เปลี่ยนเป็นกรรมสิทธิ์และทรัพย์สินอื่น ๆ ไม่แตกต่างจากประเทศเสรีนิยม ส่งผลให้กรรมสิทธิ์ร่วม ในสังคมเกษตรต้องล่มสลายไปเช่นเดียวกับประเทศสังคมนิยมอื่น พร้อมกับการนำเอาระบบตลาด ของประเทศทุนนิยมมาใช้

ผลก็คือ ผลผลิตด้านเกษตรค่อย ๆ เพิ่มขึ้น เฉพาะข้าว มีรายงานว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530-2532 กัมพูชาผลิตได้โดยเฉลี่ยปีละ 2,090,000 ตัน ซึ่งเท่ากับว่าประมาณ 84% ของผลผลิตเฉลี่ย

ในช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 อย่างไรก็ตามปริมาณการผลิตที่ได้ก็ยังไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ (Data Bank on Asian Countries: Cambodia, 1991, pp. 4-5)

ในปี พ.ศ. 2532 ผลผลิตด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมยังต่ำกว่าช่วงปลายของสมัยรัฐบาลสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดี รัฐบาลยังไม่มีรายได้เพียงพอที่จะจ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ทหาร ข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ เกือบทุกคนถูกเงื่อนไขทางเศรษฐกิจบังคับให้ต้องทำงานพิเศษ มีการคอร์รัปชันอย่างแพร่หลายในทุกระดับ กล่าวโดยสรุป ถึงปี พ.ศ. 2534 ก่อนที่จะมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ตามข้อตกลงปารีส ระบบเศรษฐกิจกัมพูชามีแนวโน้มเข้าสู่ระบบทุนนิยมตามแบบประเทศเสรีประชาธิปไตยทั้งหลาย ในขณะที่ยังคงต้องรักษาระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเดิมเอาไว้ คือรัฐเป็นเจ้าของ สหกรณ์เป็นเจ้าของหรือถือกรรมสิทธิ์รวม และเอกชนเป็นเจ้าของแต่รัฐยังคงเป็นเจ้าของวิสาหกิจ ภาคอุตสาหกรรม สถาบันการเงิน - ธนาคาร การคมนาคมและการขนส่ง การค้าต่างประเทศ เกษตรกรรมขนาดใหญ่ เช่น สวนยาง สหกรณ์เป็นองค์กรที่สมาชิกเป็นเจ้าของร่วมกันโดยรัฐบาลจัดตั้งและกำกับ ส่วนมากเป็นสหกรณ์เกษตร แต่ในเมืองกัตตาคารขนาดใหญ่บางแห่งก็ดำเนินงานในระบบสหกรณ์ ภาคเอกชนได้แก่ เกษตรที่ทำการเพาะปลูกโดยไม่สังกัดระบบสหกรณ์ ผู้ค้าปลีก และผู้ประกอบการอาชีพส่วนตัวอื่น ๆ เช่น ศิลปะ หัตถกรรม ช่างซ่อม ช่างตัดผม ฯลฯ แนวโน้มคือ เศรษฐกิจภาคเอกชนขยายตัวเร็วในปี พ.ศ. 2534 คาดว่ามากกว่า 70% ของเศรษฐกิจอยู่ในภาคเอกชน

เศรษฐกิจกัมพูชาในช่วงปี พ.ศ. 2533-2543 ภายหลังจากได้ลงนามในข้อตกลงสันติภาพ ณ กรุงปารีสแล้ว แม้ว่าฝ่ายคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของพรรคประชาชนกัมพูชา จะเป็นฝ่ายกุมอำนาจอย่างแท้จริงในด้านความมั่นคงภายในและการทหาร แต่ในด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ รัฐบาลผสมกัมพูชาในยุคนี้เลือกเดินทางเสรีนิยม เหมือนกับประเทศคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในยุโรปตะวันออกที่ล่มสลายไปก่อนหน้านี้ โดยการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในปี พ.ศ. 2534 ฉะนั้นกัมพูชาก็เหมือนกับประเทศคอมมิวนิสต์อื่น ๆ ที่หันมายอมรับสิทธิของเอกชนในการถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินรวมทั้งเครื่องมือในการผลิต ยุคนี้เป็นระยะเวลาเริ่มต้นของระบบเศรษฐกิจใหม่ของกัมพูชา กล่าวคือ ให้มีการยกเลิกระบบเศรษฐกิจที่ใช้วิวิธวิธีจากส่วนกลางมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่อาศัยอุปสงค์-อุปทานเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการผลิตและจำหน่าย โดยมีการขายหรือโอนธุรกิจที่เป็นของรัฐซึ่งได้มาด้วยการยึดตามวิธีการของคอมมิวนิสต์ให้แก่เอกชนเป็นเจ้าของ หรือให้เอกชนเข้าไปดำเนินการตามเงื่อนไขที่ตกลงกันเป็นราย ๆ ไป

การขายตัวทางเศรษฐกิจก็กระตุ้นให้นักธุรกิจแสวงหาผลตอบแทนระยะสั้นจากการก่อสร้างและการขยายวัตถุดิบ การขยายตัวทางเศรษฐกิจยังทำให้เกิด “เศรษฐกิจมืด” ขึ้นมากมายในประเทศ ไม้ อัญมณี ปลาแห้ง และผลผลิตอื่น ๆ ถูกส่งออกอย่างผิดกฎหมายไปยังประเทศไทย

และเวียดนาม นำกำไรมาสู่นักธุรกิจและเจ้าหน้าที่ของรัฐกัมพูชา รายได้เหล่านี้ไม่ได้ถูกจัดเก็บเข้ารัฐกัมพูชาแต่อย่างใด ตามแนวพรมแดนของประเทศ เช่น เกาะกงทางตะวันตกเฉียงใต้ และรัตนคีรี ในตะวันออกเฉียงเหนือ หรืออย่างเช่น ในพระตะบองมีธุรกิจที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ผลิตภายในกัมพูชา และผู้คนที่แตกตื่นตามพรมแดน ในทุกพื้นที่ วัตถุประสงค์โดยเฉพาะไม่ได้ถูกตัดอย่างรวดเร็ว นำมาซึ่งผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและความพินาศในท้ายที่สุด ดังกรณีของการทำไม้ ทำพลอยในไพลินของกลุ่มนักธุรกิจไทยกับผู้นำเขมรแดง ที่กำนันเขียวแห่งตำบลพลับพลาได้เข้ามาทำธุรกิจพลอย และป่าไม้กับนายพลเชิร จังหวัดไพลิน ประเทศกัมพูชา เพียงเวลาไม่นานทั้งป่าไม้และพลอยก็หมดลงอย่างรวดเร็ว (วนัฐพงศ์ ชนะสิทธิ์, สัมภาษณ์, 16 กรกฎาคม 2556)

ตรงข้ามกับเศรษฐกิจมืดข้างต้น รัฐกัมพูชาไม่มีทุน ขาดแคลนน้ำมันเพื่อปั่นเครื่องให้กำเนิดไฟฟ้า เพื่อสำหรับรถยนต์และรถมอเตอร์ไซค์คันเล็ก ๆ นับพัน ทั้งนี้ไม่ต้องพูดถึงเครื่องยนต์ที่ใช้ในสงคราม ในแง่หนึ่ง ฝ่ายต่อต้านซึ่งความจำเป็นเพื่อการยังชีพได้รับจากสหประชาชาติและกองทุนช่วยเหลือจากต่างประเทศ เป็นฝ่ายที่ได้เปรียบที่สุดในบรรดาขบวนการระบบกองโจร ด้วยมีเจ้าที่ที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายให้ไม่มากและไม่มีบริการใดที่ต้องจัดให้ ภายหลังการถอนทหารของเวียดนาม ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างให้ความสำคัญกับการเอาชนะใจและความคิดของคนกัมพูชา ฝ่ายที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ใช้วิธีการตั้งหมู่บ้านตัวอย่างในเขตภายใต้การควบคุมของตน ฝ่ายระบอบกัมพูชาประชาธิปไตยทำงานหนักในการปลุกฝังอุดมการณ์และ “รวมกลุ่มพลังต่าง ๆ” ในหมู่คนที่ยากจนที่สุด (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 374-375)

อย่างไรก็ตามในช่วงปี พ.ศ. 2540-2541 ผลกระทบที่มวลรวมภายในเพิ่มขึ้นน้อยเพราะมีสาเหตุมาจาก

1. วิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในกัมพูชา คือ เกิดการทำรัฐประหารขึ้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางการเมืองต่อเนื่องถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 จึงสามารถจัดตั้งคณะรัฐบาลใหม่ได้เรียบร้อย
2. จากการรัฐประหารดังกล่าวเป็นสาเหตุให้ประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือกัมพูชาหลายประเทศระงับการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ
3. เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้มีการลงทุนลดลงอย่างมากเนื่องจากนักลงทุนต่างประเทศล้วนประสบปัญหาดังกล่าว พร้อมกับการขาดความเชื่อมั่นในการลงทุนต่ออนาคตทางการเมืองของกัมพูชา
4. กัมพูชาประสบปัญหาภัยแล้งอย่างหนักในปี พ.ศ. 2540 ประกอบกับการมีระบบชลประทานที่ล่าหลังส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง แม้ว่าในปี พ.ศ. 2542 ด้านการเมือง

ภายในกัมพูชาจะมีความมั่นคงมากขึ้นแล้วแต่การพัฒนาเศรษฐกิจของกัมพูชาก็จำเป็นต้องรอการฟื้นตัวของเศรษฐกิจภูมิภาคที่เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาด้วย

ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2541 เกษตรกรรมเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของกัมพูชา พืชเศรษฐกิจของกัมพูชามีหลากหลาย เช่น ข้าว ปลา สัตว์น้ำ สัตว์เลี้ยง ป่าไม้ และยางพารา โดยพบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2503-2513 พื้นที่ทำนาข้าวในกัมพูชาคิดเป็นประมาณ 85% ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด แต่เนื่องจากภาวะสงคราม การอพยพย้ายถิ่น ทำให้ไม่สามารถทำนาได้ จำเป็นต้องนำข้าวเข้าเพื่อการบริโภคภายใน นอกจากนี้การทำนาดังกล่าวยังต้องอาศัยน้ำจากธรรมชาติโดยที่ระบบชลประทานภายในยังมิได้รับการส่งเสริม ส่งผลให้ผลผลิตต่อไร่ยังต่ำ

นอกจากการทำนาแล้ว กัมพูชาได้ชื่อว่าเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ในด้านสัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม ในช่วงปี พ.ศ. 2503-2533 ภาวะสงครามที่มีอยู่ตลอดเวลาทำให้ผู้คนอดอยาก การจับปลาและสัตว์น้ำตามธรรมชาติเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนมากและได้ผลทันตา ในปี พ.ศ. 2541 ประมาณกันว่าปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ต่อปีประมาณ 70% สำหรับการเลี้ยงสัตว์นั้นก็มีปริมาณลดลงจากการเกิดสงคราม ประกอบกับแนวคิดทางการเมืองที่นำมาใช้ในช่วงดังกล่าวคือคอมมิวนิสต์นั้นไม่ส่งเสริมให้มีการเลี้ยงสัตว์เนื่องจากถือเป็นทรัพย์สินส่วนตัว ภายหลังจากสงครามแล้วนั้นจึงมีปริมาณที่เพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2541 มีส่วนแบ่งของ GDP ถึง 14% ด้วยกัน

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่ายิ่งอีกประการ หากแต่ถูกตัดและทำลายลงมากในช่วงการเกิดสงครามเช่นเดียวกัน เนื่องจากขาดองค์การของรัฐมาทำหน้าที่ดูแล ไม้กลายเป็นสินค้าราคาแพงที่หายาก จึงมีการลักลอบตัดไม้ขายไปยังประเทศเพื่อนบ้านอย่างแพร่หลาย ดังเช่นการตัดไม้จากเกาะกงส่งข้ามไปไทย

ต่อมาภายหลังข้อตกลงปารีสซึ่งมีนโยบายอนุรักษ์ป่าไม้และแหล่งเงินกู้ก็นำมาเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือกัมพูชา ดังนั้นรัฐบาลผสมกัมพูชาดังกล่าวจึงมีมติห้ามส่งไม้ซุงออกนอกประเทศ แม้ว่าทางกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) จะบีบให้รัฐบาลกัมพูชามีมาตรการที่มีประสิทธิภาพในการเก็บค่าสัมปทานจากการตัดไม้เข้าคลังของรัฐ ไม่ใช่เป็นผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้มีอำนาจหรือคณะทหาร ซึ่งรัฐบาลผสมที่มีนายกรัฐมนตรีคนนั้น ต่างฝ่ายต่างหารายได้และสร้างอิทธิพล การตัดไม้ทำลายป่าจึงยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดหย่อน

สำหรับภาคอุตสาหกรรม การเกิดสงครามทำให้เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมชะงักงันในช่วงต้นทศวรรษที่ 30 จึงค่อย ๆ ฟื้นตัวขึ้น ทั้งอุตสาหกรรมสิ่งทอ การแปรรูปยางพารา การผลิตถ่านไฟฉาย เครื่องดื่ม บุหรี่ และการทำกระสอบ แต่ผลผลิตที่ได้ยังคงคือยคุณภาพ เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความจำเป็นต้องใช้ของประชาชนบางส่วนเท่านั้น จนกระทั่งมีข้อตกลงปารีสและ

UNTAC (The United Nations Transitional Authority in Cambodia) เข้าไปบริหารงานชั่วคราว ในกัมพูชา การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สะพาน รวมถึงอาคารสำนักงาน โรงแรม โรงงาน และสาธารณูปโภคต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ส่งผลให้อุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่องเติบโตด้วย เช่น ซีเมนต์ ไม้แปรรูป อัญมณี กระจก และวัสดุอื่น ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2541 ภาคอุตสาหกรรมการผลิตเติบโตมากขึ้นจากการลงทุนของต่างประเทศ ถือเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญ โดยเฉพาะสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่มที่เติบโตเร็วมากซึ่งมีสหภาพยุโรปและสหรัฐฯ เป็นตลาดที่สำคัญ แต่โดยทั่วไปแล้วการพัฒนาอุตสาหกรรมยังคงอยู่ในระดับพื้นฐานเท่านั้น

หลังจากกัมพูชาได้ยกเลิกนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบแผนของประเทศสังคมนิยมแล้วนั้น ในด้านการค้าและบริการได้หันมาดำเนินนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีประชาธิปไตย โดยเล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเป็นอันดับต้น ๆ ทั้งเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบกและทางน้ำ โดยเฉพาะเมื่อองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ (UNTAC) เข้าไปรักษาสันติภาพและจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ระบบโทรคมนาคมได้รับการกระตุ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม สื่อวิทยุ โทรทัศน์ผ่านดาวเทียม รวมทั้งโทรศัพท์มือถือที่กลายเป็นเครื่องมือสื่อสารของคนรวยเร็วยุคใหม่

ในด้านการค้าได้มีการยกเลิกการควบคุมราคาสินค้าทั่วไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 และยกเลิกการผูกขาดการค้าโดยรัฐในปี พ.ศ. 2532 โดยมีความเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นหลังจากการมีข้อตกลงปารีสในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งเข้าไปดูแล กำกับการบริหารกระทรวงการคลัง ภายหลังการเลือกตั้ง รัฐบาลจึงออกกฎหมายธนาคารชาติเพื่อทำหน้าที่หลัก ๆ คือ ควบคุมอัตราแลกเปลี่ยน รักษาเสถียรภาพทางการเงินธนาคาร การพิมพ์ธนบัตร เหล่านี้เป็นต้น โดยภายในสิ้นปี พ.ศ. 2542 มีธนาคารพาณิชย์ที่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการทั้งสิ้น 31 ธนาคาร

สำหรับด้านการท่องเที่ยว รัฐบาลและนักลงทุนได้ให้ความสำคัญและความสนใจในการส่งเสริมการลงทุน ซึ่งกัมพูชานั้นมีแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะนครวัด นครธม ในส่วนนี้เองรัฐบาลโดยสำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยว (APSARA) ได้ทำสัญญาให้สัมปทานแก่บริษัท SOKIMEX ซึ่งเป็นของนักธุรกิจกัมพูชาเชื้อสายเวียดนาม ชก กง (Sok Kong) มีสัญญา 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2542 มีสาระสำคัญคือ ให้บริษัทเก็บเงินค่าผ่านประตูส่งให้รัฐปีละ 1 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในพื้นที่การท่องเที่ยวส่วนอื่นที่สำคัญ เช่น กรุงพระสีหนุหรือสีหนุวิลล์ มีบริษัท Ariston ของชาวมาเลเซียเข้าไปลงทุนสร้างที่พักผ่อนชายทะเลและแหล่งเล่นการพนัน เช่นเดียวกับ การเกิดขึ้นของบ่อนคาสีโนและสถานที่พักผ่อนในเกาะกง ซึ่งดำเนินการโดย พัด สุภาภา หรือ ลี ยง พัด เจ้าของเกาะกงรีสอร์ท

เมื่อรัฐบาลเปิดการค้าเสรี การค้าต่างประเทศโดยเฉพาะบริเวณชายแดนไทย เวียดนาม ลาว ได้ขยายจุดการค้าข้ามชายแดนมากขึ้นเป็นลำดับ รวมทั้งลดกฎเกณฑ์ให้น้อยลง ข้อจำกัดสินค้า ต้องห้ามและประเภทโควตาได้ถูกยกเลิกเกือบทุกอย่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา รวมถึงการเข้า เป็นสมาชิกของอาเซียนซึ่งมีพันธะที่จะต้องเปิดตลาดเสรีตามข้อตกลง AFTA เป็นการแสดงให้เห็น ถึงการบูรณาการตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าเสรีของโลกในยุคโลกาภิวัตน์

ตารางที่ 5-1 สินค้าออก-สินค้าเข้าที่สำคัญของกัมพูชา ในช่วงปี พ.ศ. 2537-2540

สินค้าออก	2537	2538	2539	2540
เสื้อผ้า	n/a	28	102	279
ไม้ซุงและไม้แผ่น	197	185	179	224
ยางพารา	30	41	32	23
รวม	227	254	313	526
สินค้าเข้า	2537	2538	2539	2540
บุหรี	96	193	209	188
จักรยานยนต์	29	36	18	17
เบียร์	15	15	14	5
ทอง	78	306	41	136
รถยนต์	12	22	25	26
วัสดุก่อสร้าง	21	19	20	19
เครื่องนุ่งห่ม	12	17	21	18
ผ้า	36	13	10	4
ผลิตภัณฑ์น้ำมัน	29	100	128	136
น้ำตาล	14	6	13	15
ซีเมนต์	12	12	15	16
เหล็ก	8	4	5	1
รวม	362	743	519	581

แหล่งที่มา IMF, Cambodia : Statistical Annex, April 1999 : 27.

จากตารางที่ 5-1 จะเห็นได้ว่าสินค้าสำคัญของกัมพูชาคือ ไม้ซุงและไม้แผ่น เป็นรายการที่มีมูลค่าสูงสุด และมีการนำเข้าหรือเป็นสินค้าเข้าที่สำคัญ โดยมีประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียเป็นคู่ค้าที่สำคัญของกัมพูชา ได้แก่ ไทย เวียดนามและสิงคโปร์ การเติบโตทางการเศรษฐกิจการค้านี้เองได้เปิดช่องทางให้พัต สฎาภา หรือลี ยง พัต สามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งจากการค้าหรือกับประเทศสิงคโปร์

กัมพูชาให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ เนื่องจากการเผชิญกับภาวะสงครามที่ยืดเยื้อต่อเนื่องยาวนาน จึงไม่มีการการสะสมทุนภายในที่มากพอในการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภาคต่าง ๆ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2532 หลังจากที่เวียดนามได้ถอนทหารออกจากกัมพูชา เรียบร้อยอย่างเป็นทางการ จึงได้มีการบัญญัติกฎหมายว่าด้วยการลงทุนฉบับแรกขึ้น และฉบับที่ 2 ในปี พ.ศ. 2537 ซึ่งให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมนำร่องและอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีระดับสูง อุตสาหกรรมสร้างงาน อุตสาหกรรมเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ส่งออก อุตสาหกรรมท่องเที่ยว อุตสาหกรรมแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและพลังงาน การลงทุนที่เกี่ยวกับการพัฒนาจังหวัดและพัฒนาชนบท การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ (มาตรา 12)

กฎหมายว่าด้วยการลงทุนของกัมพูชาให้หลักประกันในการลงทุนไว้หลายประการที่สำคัญคือ 1. จะไม่เลือกปฏิบัติให้เสียเปรียบแก่การลงทุนของชาวเขมร 2. จะไม่โอนกรรมสิทธิ์เป็นของรัฐ 3. จะไม่ควบคุมราคาสินค้าและบริการซึ่งเป็นผลผลิตของการลงทุนและจะให้สิทธิในการส่งผลกำไรกลับประเทศได้ โดยมีแรงจูงใจที่สำคัญจากต่างประเทศให้เข้ามาลงทุน คือ อัตราการเก็บภาษีจากบริษัทก่อนข้างต่ำ คือ 9% ยกเว้นบางธุรกิจเท่านั้น เช่น น้ำมัน ไม้ เหมือน เป็นต้น นอกจากนี้อาจได้รับการยกเว้นการเก็บภาษีกำไรนานถึง 8 ปี นับแต่ปีที่ได้กำไร มีการยกเว้นภาษีเงินปันผล สินค้าบางประเภท เช่น วัสดุก่อสร้าง เครื่องมือในการผลิต วัตถุดิบ จะได้รับการยกเว้นภาษีเข้า 100% รวมถึงสินค้าส่งออกที่ต่างชาติลงทุนจะได้รับการยกเว้นภาษีส่งออก 100% ตามมาตรา 14

ภายหลังการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2541 รัฐบาลกัมพูชาพยายามจูงใจนักลงทุนต่างประเทศในหลากหลายรูปแบบ เช่น พยายามเน้นความรวดเร็วในการพิจารณาอนุมัติในแต่ละขั้นตอน มีการพิมพ์เอกสารเผยแพร่การส่งเสริมการลงทุนไปยังนักการลงทุนกลุ่มต่าง ๆ และพยายามสร้างความเชื่อมั่นให้เห็นถึงการมีเสถียรภาพทางการเมือง ของกัมพูชาและความพร้อมในการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของกัมพูชาเปลี่ยนรูป (Transformations) กลายเป็นเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ คือ ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

จากการรายงานของ UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) และ WFP (The World Food Programme) กล่าวว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในถัวเฉลี่ยต่อหัว ในปี พ.ศ. 2541 ประมาณ 252 เหรียญสหรัฐฯ ถือว่ากัมพูชาเป็นประเทศที่ยากจนในอันดับต้น ๆ ของโลก โดยที่ในขณะนั้นกัมพูชามีคนที่ขาดอาหารในอัตราสูงสุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 20 % ของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 5 ปีบริบูรณ์ มีปัญหาเรื่องการขาดอาหารอย่างรุนแรง เด็กตายเมื่อเกิดประมาณ 108 คน ในจำนวน 1,000 คน ภาวะสงครามอันยืดเยื้อส่งผลให้กัมพูชามีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในต่ำ รายได้ของรัฐบาลน้อยมาก หนี้ต่างประเทศสะสม โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจแทบไม่ได้รับการพัฒนา ภายใต้งบเงินช่วยเหลือเหล่านี้ ผลักดันให้กัมพูชาต้องรับการช่วยเหลือจากต่างประเทศ

การเข้ามาของ UNTAC ในการรักษาสันติภาพและบริหารการเลือกตั้งในกัมพูชา ช่วยทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจคึกคัก กระตุ้นให้เศรษฐกิจของกัมพูชาเริ่มฟื้นตัว รัฐบาลผสมในขณะนั้นต่างให้ความสำคัญกับการรับความช่วยเหลือและการลงทุนจากต่างประเทศ เพื่อความอยู่รอดในลักษณะการบรรเทาทุกข์เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ เนื่องจากรัฐบาลในขณะนั้นไม่มีรายได้มากพอที่จะนำมาลงทุนในการพัฒนา โดยเน้นไปที่การช่วยเหลือแบบให้เปล่า ความช่วยเหลือด้านวิชาการ และเงินกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำ มากกว่าการกู้เงินระยะสั้นและการซื้อสินค้าด้วยสินเชื่อ

กัมพูชาได้รับการใส่ใจเป็นพิเศษในด้านการช่วยเหลือระหว่างประเทศ นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา โดยเฉพาะญี่ปุ่นและฝรั่งเศสในฐานะแกนนำของกลุ่มประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ “กลุ่มปรึกษาหารือ” (Consultative group) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยมีการประชุมหารือกันทุกปี ยกเว้นในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นผลมาจากการทำรัฐประหารโดยฮุน เซน ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 นั่นเอง ผลจากการประชุมอย่างต่อเนื่องระหว่างโตเกียวและปารีสนั้น นำไปสู่การช่วยเหลือจากต่างประเทศค่อนข้างสูง “ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา” (Official development assistance) หมายถึง การให้เปล่าหรือเงินกู้ที่มีส่วนผสมการให้เปล่าไม่ต่ำกว่า 25% ซึ่งประเทศในเครือ OECD OPEC และองค์การพหุภาคีเป็นผู้ให้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับในด้านการพัฒนาและสวัสดิภาพ ดังตารางที่ 5-2

ตารางที่ 5-2 กลุ่มประเทศที่ให้ความช่วยเหลือทั้งทวีภาคี และพหุภาคี

ประเทศหรือกลุ่ม ที่ให้ความ ช่วยเหลือ	2535	2536	2537	2538	2539
ทวีภาคี	95.4	199.6	181.0	341.0	252.5
ญี่ปุ่น	4.7	61.3	64.5	152.0	71.3
ฝรั่งเศส	8.7	16.8	28.4	53.4	52.1
ออสเตรเลีย	7.7	10.4	14.3	25.8	28.2
สหรัฐฯ	13.0	29.0	16.0	33.0	28.0
อื่น ๆ	61.3	82.1	57.8	76.8	72.9
พหุภาคี	111.4	120.2	155.6	225.8	200.3
IDA	0.0	0.0	38.2	24.6	45.6
UNDP	8.5	28.8	30.0	30.1	37.5
ADB	6.0	6.0	16.4	45.4	32.1
IMF	0.0	0.0	20.0	42.5	0.0
อื่น ๆ	96.9	85.4	51.0	83.2	85.1
	206.8	319.8	336.6	566.8	452.8

ที่มา: Godfrey et al. (2000, p. 17)

จากการพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศส่งผลให้จำเป็นต้องมีการปฏิรูปทาง
การเมืองและเศรษฐกิจตามความต้องการของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ ดังจะเห็นได้จากกรณี
การรัฐประหารของฮุน เซน เมื่อปี พ.ศ. 2540 ทำให้ประเทศผู้ช่วยเหลือ เช่น สหรัฐฯ กองทุนการเงิน
ระหว่างประเทศ และธนาคารโลกและกลุ่มปริกษาหารือ ได้ระงับการให้ความช่วยเหลือแก่กัมพูชา
จนกระทั่งมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งตามกระบวนการประชาธิปไตยเรียบร้อย ดังนั้นการเมืองกัมพูชา
ในช่วงเวลานี้ จำเป็นต้องคำนึงถึงนโยบายและดำเนินการให้สอดคล้องไปในทิศทางของกลุ่ม
ประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ

ทั้งนี้ประเทศที่ให้ความช่วยเหลือกัมพูชาต่างมีนโยบายร่วมกันว่า การให้ความช่วยเหลือ
กัมพูชาควรมีเงื่อนไขในการกำหนดให้กัมพูชาปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการทำ
งบประมาณที่โปร่งใส แนวทางการพัฒนาประเทศที่จำเป็นต้องอาศัยการลงทุนและความช่วยเหลือ
จากต่างประเทศ ทำให้กัมพูชานั้นถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่
อย่างที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

กลุ่มเครือข่ายทางเศรษฐกิจเติบโตและมีบทบาท เกี่ยวข้องกับการเมืองภายใต้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ เสรีนิยมใหม่ในบริบทของกัมพูชาเกิดขึ้นบนฐานการขาดความรับผิดชอบในระบอบประชาธิปไตยโดยมีความหมายว่า คนยากจนได้มีการต่อสู้กับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยมีกลุ่มเอกชนกระทำการปล้นป่าของกัมพูชาพร้อมกับทรัพย์สินสาธารณะจำนวนมาก สถานการณ์ของการแปรรูปนี้ ได้ทำหน้าที่ในการรวบรวมความมั่งคั่งและสิทธิพิเศษของชนชั้น ในขณะที่เดียวกันแรงกดดันที่มากขึ้นในวิธีการทางเศรษฐกิจที่จำกัด ของคนยากจน ผู้ด้อยโอกาสถูกบังคับให้ต้องซื้อสินค้าที่ก่อนหน้านี้พวกเขาสามารถที่จะเก็บจากป่าของชุมชนได้ และชำระค่าใช้จ่ายสำหรับการบริการที่มีให้ของผู้ใช้ที่เคย “ฟรี” โดยรัฐมาก่อน เช่น การดูแลสุขภาพของประชาชนและการศึกษา ในขณะที่บริษัทเอกชนจำนวนมากได้ก้าวเข้ามาเป็นผู้ให้บริการดังกล่าว ค่าใช้จ่ายของที่อยู่อาศัยได้เพิ่มขึ้นเนื่องจากการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตาม IFI การลดค่าของสกุลเงิน การเก็งกำไรที่ดินจำนวนมากได้บีบบังคับคนยากจนในชนบทให้ละทิ้งที่ดินของพวกเขาและเข้ามาใช้ชีวิตในเมืองอย่างไม่มีหลักแหล่งที่แน่นอน การขออาหารกลายเป็น โอกาสเดียวเพราะ โอกาสในการทำงานมีน้อยมาก ดังนั้น สถานการณ์ทางเศรษฐกิจสำหรับคนยากจนเลวร้ายลงอย่างต่อเนื่อง ทว่าทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หญิงสาวถูกบังคับให้ค้าประเวณีเพื่อเสริมรายได้ของครอบครัวของพวกเขา

การเพิ่มขีดความสามารถที่มาพร้อมกับลัทธิเสรีนิยมใหม่ วาระการประชุมของ “การกำกับดูแล” เป็นวาระสำคัญของเสรีนิยมใหม่ ภายใต้การเพิ่มขีดความสามารถในระบอบประชาธิปไตยจะเชื่อมโยงกับการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและผลบวกที่เป็น “การกำกับดูแลกิจการที่ดี” เป็นไปได้เฉพาะในกรณีที่มีรัฐเข้มแข็งในอุดมการณ์ของตลาดเสรี ความขัดแย้งไหลลึกลงไปในความคิดเสรีนิยมใหม่เป็นรูปแบบทางเศรษฐกิจที่กำหนดไว้ กลยุทธ์ทางเศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยอย่างชัดเจนเป็นหนึ่งในสถานที่ที่คนที่อยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจที่ช่วยให้พวกเขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเปลี่ยนแปลงของกัมพูชาประชาธิปไตยนับเป็นตัวอย่างของการดำเนินงานของ “การกำกับดูแลกิจการที่ดี” วาระการประชุมในระดับโลก ความคืบหน้าของการปฏิรูปตลาดเสรีซึ่งกัมพูชาได้รับการทดสอบด้วยในปลายทศวรรษ 1980 หรือช่วงปี พ.ศ. 2523-2532 ภายใต้อำนาจของสหประชาชาติที่มีในกัมพูชา (UNTAC) ในการรักษาสันติภาพ และควบคู่ไปกับจัดทำรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย และเศรษฐกิจเสรีซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการอยู่ในอาณัติของการดำเนินงานของสหประชาชาติ

แม้จะมีความจริงที่ว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ตั้งแต่ตอนประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตใหม่ของประเทศที่เป็นรัฐประชาธิปไตยและตลาดเสรี เงื่อนไขของการปราบปราม การเฝ้าระวัง การข่มขู่ การซื้อเสียงและพฤติกรรมอื่น ๆ ของระบอบ “ประชาธิปไตย” ยังคงเป็นรูปแบบที่แพร่หลายของการกำกับดูแลในประเทศกัมพูชา ความเป็นจริงของชีวิตทาง

การเมืองของกัมพูชาอยู่ห่างไกลจากคำว่าประชาธิปไตยที่ยุติธรรม ดังนั้นลัทธิเสรีนิยมใหม่จึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งนำมาใช้ภายใต้สำนวนเสรีนิยมใหม่ของ “คำสั่ง” และ “ความมั่นคง” ซึ่งระบุไว้ผ่านการผลิตของพื้นที่สาธารณะของประเทศ พื้นที่สาธารณะเป็นผลิตภัณฑ์ของสองอุดมการณ์การแข่งขัน ในมือข้างหนึ่งที่ “คำสั่ง” ในมุมมองที่ถือว่าพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ของการควบคุมและมักจะมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจเผด็จการที่ใช้ในการรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยใน “คำสั่ง” ทศนะของพื้นที่สาธารณะเป็นกลายเป็นพื้นที่ “ไร้การไกล่เกลี่ย” ซึ่งตรงข้ามกับแนวคิดพื้นที่สาธารณะ กลายเป็นสถานที่ที่ “การไร้สิทธิ ไร้เสียง” สามารถสร้างตัวตนแห่งการเรียกร้องของพวกเขาและทำให้ความต้องการของพวกเขาเป็นสื่อกลางในการต่อสู้ของอำนาจนั้น มันให้การมองเห็นกับกลุ่มนายทหารและเป็นพื้นที่ที่มีการก่อสร้างตัวตน อย่างน้อยที่สุดในระยะสั้น การไร้การไกล่เกลี่ย (Unmediated) กลายเป็นพื้นที่สาธารณะแห่งเบ้าหลอมของประชาธิปไตย พื้นที่สาธารณะเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประชาธิปไตยเป็นพื้นที่สาธารณะทำให้อำนาจกลับมาอยู่ในมือของคนและช่วยให้เราสามารถย้ายรูปแบบของการพัฒนาจากผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคจากเดิม คือ “บนลงล่าง”

นอกจากนี้การวิเคราะห์ของแนวคิดเสรีนิยมใหม่เกี่ยวกับ “คำสั่ง” ยังแสดงให้เห็นว่าหลัก “ธรรมาภิบาล” เป็นข้ออ้างเพียงอย่างเดียว ประชาธิปไตยได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นระบบเดียวของรัฐบาลในด้านความชอบธรรมที่แท้จริง เสรีนิยมใหม่ของโลกอำนาจให้ประชาธิปไตยในรูปแบบเสรีนิยมในการเกี่ยวข้องกับประชากรในประเทศเพื่อให้ตลาดนั้นมีอำนาจสูงสุด นอกจากนี้การสนับสนุนแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ของ “คำสั่ง” ของแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ ซึ่งสามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่พบในการอธิบายว่าเหตุใดรัฐบาลเผด็จการจึงสนับสนุนตลาดเสรี โดยให้การยอมรับในระเบียบวาระการแบบเสรีนิยมใหม่

ในขณะที่ Don Mitchell (2003b, p. 230) ชี้ให้เห็นถึงความน่าเป็นห่วงของ “คำสั่ง” ในกัมพูชาถูกมองว่าเป็นประโยชน์ของทุนในระดับโลกและชนชั้นสูงทางการเมืองในระดับรัฐชาติ อย่างไรก็ตาม “ผลประโยชน์เฉพาะ” เหล่านี้เป็นประเด็นที่ชาวกัมพูชาได้โต้แย้งอย่างจริงจัง โดยแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในการประท้วงที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะของกัมพูชาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ประสพการณ์ของกัมพูชาไม่ได้มีลักษณะเฉพาะและการสะท้อนอยู่ในรูปแบบใหญ่ๆที่เกิดขึ้นทั่วโลกของการเรียกร้องเพิ่มขึ้นเพื่อความมั่นคงและเสถียรภาพในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่ความเข้มข้นของการตลาดแบบโลกาภิวัตน์ การตอบสนองอย่างรุนแรงต่อขบวนการประท้วงที่ท้าทายนโยบายเสรีนิยมใหม่ในเมืองที่กระจายตัวไปใน Stockholm Lilongwe Genoa Seoul Quebec Prague Asuncion Seattle Port Moresby และ

Istanbul เป็นตัวอย่างที่ดีของการใช้พื้นที่สาธารณะอย่างไม่เป็นธรรม การปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยได้เกิดขึ้นพร้อมกับการใช้ “คำสั่ง” ภายใต้ลัทธิเสรีนิยมใหม่

ดังนั้นข้อเรียกร้องหลัก ๆ ที่สำคัญก็คือ การสร้างตลาดที่เป็นอิสระและรุนแรง เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการที่กัมพูชาไม่สามารถรวบรวมระบอบประชาธิปไตยและอธิบายว่าทำไมเผด็จการยังคงเป็นรูปแบบหลักของการปกครองในหมู่ชนชั้นปกครองของประเทศกัมพูชา ความโน้มเอียงที่มักเกิดขึ้นจากการดำเนินการความรุนแรงจากรัฐที่ได้รับการสนับสนุนหรือความรุนแรงจากเบื้องบน เมื่อพิจารณาถึงพื้นที่สาธารณะของประเทศกัมพูชา ความรุนแรงดังกล่าวจะถูกนำมาใช้และถูกต้องตามกฎหมายเพื่อเป็นการส่งเสริม “คำสั่ง” และ “ความมั่นคง” เพื่อไม่ให้เกิดการไหลเวียนของเงินทุนและเสรีภาพในการเข้าสู่ตลาด Hughes (2003b, p. 220) กล่าวว่า โอกาสเหล่านี้ส่วนใหญ่จำกัด อยู่ที่ชนชั้นสูงระหว่างประเทศและไม่ค่อยได้เห็นในพื้นที่ชนบท เพราะการแทรกแซงระหว่างประเทศไม่ค่อยมีการเจาะเข้าไปในชนบทของกัมพูชา ในขณะที่ภูมิศาสตร์ทางการเมืองยังคงถูกผูกขาดโดยเจ้าหน้าที่พรรคฝ่ายค้าน Hughes กล่าวว่า การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจไม่ได้เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชนบทสำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับชนชั้นสูง

Hughes (2009, p. 8) ได้ระบุว่า “การเข้ามาของผู้บริจจาค ให้ความช่วยเหลือทางการเงินเกิดขึ้นภายในกรอบแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการอภิปรายในที่สาธารณะ” การเข้ามาของ IFI และการแทรกแซงของกลุ่มผู้บริจจาคทวิภาคี ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยเครือข่ายประชาสังคมและประชากร โดยส่วนใหญ่ผ่านทางรัฐบาล “ความมั่นคงทางการเมืองที่จำกัด ศักยภาพในการก่อตัวของพื้นที่สาธารณะแห่งชาติที่มีขีดความสามารถอย่างแท้จริงซึ่งสามารถกำหนดการพิจารณาและเงินกู้ยืม” (Hughes, 2009b, p. 3) ดังนั้น การลดทอนดังกล่าวเป็นการทำซ้ำทางความคิดของลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และยอมรับโดยปริยายโดยนัยของความคิดของเธอว่า “ไม่มีทางเลือก” (Simon Springer. Routledge Pacific Rim geographies)

โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยกะกงในปัจจุบัน

โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยกะกง หลัง พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่สามารถเอาชนะเขมรแดง และยึดครองพนมเปญได้สำเร็จ สถานการณ์ภายในกัมพูชาทางด้านการเมืองยังเต็มไปด้วยความหวาดระแวง แย่งชิงระหว่างกลุ่มอำนาจทางการเมืองอย่างเข้มข้น สำหรับด้านเศรษฐกิจนั้น ทุกอย่างแทบเริ่มจากศูนย์ ดังนั้นการก่อรูปโครงสร้างอำนาจของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยกะกงในระดับชาตินั้น เกิดขึ้นภายใต้ปัจจัยสำคัญทางการเมืองจาก

การเชื่อมโยงของเครือข่ายด้านอุตสาหกรรม เครือข่ายด้านการเมืองและเครือข่ายด้านการทหาร บนเงื่อนไขของเศรษฐกิจยามสงคราม

จากนั้นได้มีการจัดตั้งสภาประชาชนปฏิวัติขึ้น ทำหน้าที่เสมือนรัฐบาลชั่วคราว ประกอบด้วยกลุ่มคนที่เป็นแกนนำกองกำลังแนวร่วมสามัคคีประชาชนกู้ชาติกัมพูชา ได้แก่ ไล่ ภูทอง ขึ้นรับตำแหน่งรองประธานสภาแห่งรัฐ (State council) เทียบเท่า เฮง สัมริน ซึ่งเป็นประธานและ แปน โสวัณณ์ เป็นรองประธานพร้อมกับรับผิดชอบด้านการป้องกันประเทศร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ อีก 8 คน

ต่อมาได้มีการเลือกตั้งขึ้นในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2524 แปน โสวัณณ์ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ขณะที่เฮง สัมริน ขึ้นเป็นประมุขของประเทศในตำแหน่งประธานสภาแห่งรัฐ แต่ระยะเวลาเพียง 6 เดือนเท่านั้น แปน โสวัณณ์ก็พ้นจากตำแหน่ง พลเอกเตียบ บัญ กล่าวว่

“ที่ต้องกำจัดแปน โสวัณณ์ออก เพราะเอาไว้อจะเป็นอันตราย ตนเองได้รับการสนับสนุนจากเวียดนามแต่พอได้ขึ้นเป็นใหญ่กลับเอาพวกเวียดนามออกทั้งหมด และตั้งตัวว่าเป็นคนเก่ง มีความรอบรู้ จึงเห็นว่าแบบนี้ไม่ไหว อาไล่เป็นคนสะอาดจัดการออกไป”

ผู้ที่ขึ้นสืบอำนาจต่อจาก แปน โสวัณณ์ คือ จัน ซี ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2527 จัน ซี เสียชีวิตด้วยโรคเม็ดเลือดขาวกินเม็ดเลือดแดงที่โรงพยาบาลในกรุงมอสโก สหภาพโซเวียต หลังการเสียชีวิตของจัน ซี ผู้ที่ขึ้นมาขึ้นมีอำนาจแทนคือ สุน เซน โดยการสนับสนุนจากไล่ ภูทอง ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยเสียงเป็นเอกฉันท์

ขณะที่รุ่ง พรหมเกษร ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะกงและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประจำจังหวัดเกาะกง จา เรียง หรือนายจ่าเรียง ศิริวงส์ (กำนันเหง้า) ได้ขึ้นเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติกัมพูชา ในปี พ.ศ. 2524 ขณะที่ เตียบ บัญ เข้ารับตำแหน่งแรกเป็นผู้ช่วยหัวหน้าคณะเสนาธิการ รับผิดชอบทางด้าน การสื่อสารทหารและกองทัพอากาศ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2523-2525 จึงได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม และต่อมาในปี พ.ศ. 2525-2530 ถูกย้ายไปเป็นรัฐมนตรีคมนาคมและการไปรษณีย์ และย้ายกลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในปี พ.ศ. 2530 และพ.ศ. 2546-2547 ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากเกิดขึ้นของโครงสร้างอำนาจชนชั้นนำคน ไทยเกาะกงในระดับชาติแล้วนั้น ชนชั้นนำสูงสุด (Super elite) ของโครงสร้างอำนาจและชนชั้นนำระดับชาติคน ไทยเกาะกงได้อาศัยการเชื่อมโยงเครือข่ายทางเศรษฐกิจในการค้ำจุนอำนาจของตนเองไว้และเปิดโอกาสให้คนกลุ่มใหม่เข้ามาบนฐานการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ภายใต้เงื่อนไขของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่

การเข้ามาของสหประชาชาติ การให้ความช่วยเหลือ เสรีนิยมใหม่ การรัฐประหารของสุน เชน การเลือกตั้ง เสถียรภาพทางการเมือง ดังกล่าว ส่งผลให้โครงสร้างทางการเมืองระดับชาติของ กัมพูชาในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เมื่อพิจารณาถึงชนชั้นนำคนไทยเกาะกงท่ามกลาง สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาซึ่งมีผลต่อโครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติดังกล่าว นั้น กลุ่มคนไทยเกาะกงยังคงสามารถเชื่อมร้อยเครือข่าย ทำการผลิตซ้ำ วัฒนธรรมพยากรต่าง ๆ ที่ รวมเรียกว่า “ทุนทางการเมือง” โดยมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างทุนต่าง ๆ ในการรักษาอำนาจและ ดำรงอยู่ในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาอย่างเหนียวแน่น ดังเช่น เตียบ บัญ ที่ยังคงดำรง ตำแหน่งสำคัญของประเทศนับตั้งแต่นั้นจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และเมื่อถึงคราวที่กลุ่มผู้นำเหล่านี้ได้ เสียชีวิตลงจากโรครชรา ทั้ง จา เรียง ใส ภูทอง รุ่ง พรหมเกษร ก็ได้รับการจัดงานอย่างสมเกียรติ ดังเช่นในระหว่างพิธีบำเพ็ญกุศลศพของใส ภูทองนั้น สุน เชน ได้เดินทางมาด้วยตนเองพร้อมกับ กล่าวว่ “หากไปจัดงานทางโน้น จะจัดให้ยิ่งใหญ่และสมเกียรติมากกว่านี้” (ประเสริฐ สิริ, สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2559) เป็นการสูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญต่อประชาชนกัมพูชา เป็น ผู้มีจิตใจเสียสละ บูชาทุกสิ่งเพื่อผลประโยชน์ของชาติ และมาตุภูมิ ชาวกัมพูชาทุกคนจะจดจำท่าน

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงใหม่ที่สามารถขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ ระดับชาติของกัมพูชาอีกกลุ่มหนึ่ง คือ เครือข่ายภายใต้การนำของพัค สุภาภา หรือที่คนไทยเรียกว่า “เสี้ยพัค” การขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกลุ่มเครือข่ายพัค สุภาภาในปัจจุบันนั้น อยู่บน ฐานของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ โดยอาศัยการต่อยอดมาจากเครือข่ายทางการเมือง เครือข่ายทาง การทหาร และเครือข่ายทางเศรษฐกิจได้ดี

พัค สุภาภา อพยพเข้ามาช่วงเขมรแดง มาอาศัยอยู่บริเวณท่าเรือจ้าง จังหวัดตราด ร่ำรวย มาจากการค้าขายกับสิงคโปร์และสัมปทานบุหรี แต่เดิมพัค สุภาภาเป็นลูกน้องก๊กอานมาก่อน ภายหลังจึงแยกกันทำธุรกิจ

นายพัค สุภาภา คนไทยเกาะกงซึ่งเป็นนักธุรกิจและการเมืองคนสำคัญของกัมพูชาใน ปัจจุบัน จนได้รับการขนานนามว่า “เจ้าพ่อเกาะกง” ครอบครัวของนายพัค สุภาภานั้น มีเชื้อสายจีน ไทหล่า แรกเริ่มอาศัยอยู่ที่บ้านหินขาว จังหวัดเกาะกง พ่อแม่ประกอบอาชีพประมง

ต่อมาเมื่อเกิดสงครามภายในประเทศ จึงได้อพยพหนีภัยมายังบริเวณคลองใหญ่ เริ่มต้น ทำงานด้วยการเป็นเด็กหุงข้าวในเรือประมง (จุมโพ) ต่อมาได้ทำงานอยู่ในโรงกลึง จึงได้รู้จักกับบุญ เลิศ ธรรมเกษร ผู้ว่าราชการจังหวัดเกาะกงคนปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) ที่ในขณะนั้นหนีภัยสงคราม เข้ามาอยู่ที่คลองใหญ่เช่นเดียวกัน

ต่อมาเมื่อเขมรแดงแตก ในปี พ.ศ. 2522 จึงเริ่มทำการค้าขายสินค้า ข้าวของเครื่องใช้ ทั่วไป เช่น ถ่านไฟฉาย ผงชูรส ผ้า เป็นต้น การเดินทางไปมาระหว่างเกาะกงและคลองใหญ่โดย

อาศัยเรือหางยาวขนาดเล็ก ในปีต่อมาเมื่อได้เจอแม่กับน้องสาวที่พลัดพรากจากกันในช่วงเขมรแดง แล้วจึงได้แต่งงานกับกิมเฮียง และพากันอพยพกระจัดกระจายแยกย้ายกันไป พี่สาวกับแฟนพี่สาว ย้ายไปอยู่อเมริกา ขณะที่ตนเองและภรรยาเข้ามาอยู่ในไทยอีกครั้ง เนื่องจากไม่ไว้วางใจต่อ สถานการณ์ทางการเมืองภายในกัมพูชา เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านท่าเรือจางซึ่งมีญาติทางแฟนมา อาศัยอยู่ก่อน และประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก (สมบัติ ชวน, สมบัติ สุขสถิต, สัมภาษณ์, วันที่ 1 มีนาคม 2559)

พัต สุภาภา กลับมายังเกาะกงอีกครั้งจากความช่วยเหลือของไพศาล ธรรมเกษร ซึ่ง ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าตำรวจของจังหวัดเกาะกง และเป็นพี่ชายของบุญเลิศ ธรรมเกษร เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้ที่ลักลอบหนีออกนอกประเทศจะได้อาศัยเป็นกบฏและมีความผิด ทำให้เมื่อสถานการณ์บ้านเมืองเริ่มสงบพัต สุภาภาจึงไม่กล้าที่จะกลับมาด้วยกลัวว่าจะต้องรับโทษ หากแต่ไพศาล ธรรมเกษรกล่าวว่า “ก็ไม่ได้ทำอะไรผิด ไม่ต้องไปกลัว กลับมาได้เลย” เมื่อกลับเข้ามาเกาะกงครั้งนี้ พัต สุภาภา ยึดอาชีพค้าขายพร้อมกับทำการประมงไปด้วย โดยเฉพาะที่เกาะเจ้าและ นากेतือ การค้าและการประมงดังกล่าวได้รับผลตอบแทนเป็นทองเหลืองเพราะขณะนั้นในกัมพูชา ไม่มีเงินใช้ ทำให้รายได้ดีมาก เป็นกอบเป็นกำ แล้วในช่วงนั้นก็มียางทองเหลือง แยกเลยบรรทุก ทองเหลืองเที่ยวหนึ่งได้ประมาณ 10 ตัน ก็เอากำไรจากทองเหลือง และการทำมาหากินในช่วงนั้น เป็นกำไรทั้งขาไปและขากลับ เราเอาทองเหลืองเอาปลาไป กลับมาเราก็เอา พวกน้ำตาลทราย ผงชูรส ถ่านไฟฉาย เพราะเมืองเขมรอะไรก็ไม่มีทั้งนั้น เอามาขายได้หมดเอามาแลกเป็นทอง เอาของพวกนี้ขายแลกทองเที่ยวหนึ่งแยกก็ได้หลายกิโลกรัม ภายหลังมาแถมอยู่เกาะจ้าว

ต่อมา พัต สุภาภา ก็มารู้จักกับก๊กอานซึ่งเป็นคนเกาะกง เป็นพวกไหหลำ นำสินค้ามาจาก ลิงคโปร์จำพวกบุหรี่ ทีวี เครื่องฉายวิดีโอ มีพวกเหล่า ราว ๆ พ.ศ. 2526-2527 พัต สุภาภา ซึ่งมีทุน ซื้ออาหารทะเลก็เริ่มรู้เรื่องการค้าสิงคโปร์เป็นสินค้าหนีภาษี ตอนนั้นก็มียุทธวิธีเป็นสินค้าหลัก ต่อมา ก๊กอานบอกว่าไม่ควรทำบุหรี่ห่อเดียวกัน ให้ทำคนละยี่ห้อเพื่อไม่ให้แย่งตลาดกัน ก๊กอานทำยี่ห้อ ตองห้า เสียพัตทำบุหรี่ยี่ห้อไร้ จนกระทั่งวันนี้ธุรกิจการค้าบุหรี่ยังเป็นหนึ่งในธุรกิจอื่น ๆ ที่ พัต สุภาภา ยังคงดำเนินธุรกิจอยู่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพัต สุภาภาและเครือข่ายได้มีการสะสมทุนทางด้าน เศรษฐกิจโดยมีฐานมาจากการทำประมงทะเล การค้าทองเหลืองและมาขายต่อด้วยการเป็น หุ้นส่วนกับก๊กอานในการค้าบุหรี่ยี่ห้อ และเหล่า สมัยนั้นภาษีเข้าเกาะกงสามารถเลี้ยงได้ทั้งประเทศ เพราะอีก 10-20 จังหวัดไม่มีรายได้ รายได้ที่เกิดจากการค้าเพราะเรือสินค้าจะเข้าที่เกาะกง ต่อมา การทำธุรกิจโรงแรมและคาสิโน ได้ความช่วยเหลือจากนายประเสริฐ ศิริซึ่งขณะนั้นเปิดบ่อนไก่อ่ ร่วมกับป่าสุน อธิบายว่าเป็นเหมือนเด็กเข้าหาผู้ใหญ่ ซึ่งลุงโจ๊ตเป็นผู้มีอิทธิพลในขณะนั้น

นอกจากนี้ยังมีธุรกิจอื่น ๆ เช่น นิคมอุตสาหกรรมในเขตเศรษฐกิจพิเศษ บุคทราย น้ำตาล และ
ห้องโทรทัศน์ (สมบัติ ชวน, สมบัติ สุขสถิต, สัมภาษณ์, วันที่ 1 มีนาคม 2559)

หลังจากนั้นกลุ่มเครือข่ายของพัค สุภาภาได้ทำการเชื่อมร้อยเครือข่ายทางการเมืองเข้ากับ
กลุ่มนักการเมืองไทยพรรคประชาธิปัตย์โดยเชื่อมร้อยเครือข่ายจากพลเอกสาคร กิจวิริยะ และกลุ่ม
เครือข่ายทางการเมืองของสุน เชน ดังเห็นได้จากการเลือกตั้งในกัมพูชา ที่สุน เชน เกือบแพ้การเลือกตั้ง
แต่สามารถชนะได้จากการลงคะแนนเสียงของกลุ่มคนไทยเกาะกง โดยการนำของเครือข่ายพัค
สุภาภา (คุณจิต, สัมภาษณ์, วันที่ 22 ตุลาคม 2556)

การเชื่อมร้อยเครือข่ายได้เข้มข้นอย่างเป็นปึกแผ่นอย่างมั่นคงจนถึงปัจจุบันของเครือข่าย
พัค สุภาภาเกิดจากความสามารถในการขยายทุนทางเศรษฐกิจและเครือข่ายทางการเมืองมาเป็นฐาน
ในการเชื่อมร้อยเครือข่ายด้านเศรษฐกิจกับสุน เชน จนสามารถก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติ
กัมพูชาได้สำเร็จ กลายเป็นบุคคลใกล้ชิด ที่มีทั้งอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจใน
ระดับต้น ๆ ของกัมพูชา จนกระทั่งมีคำพูดที่ติดกันทั่วไปว่า

“เสียพัค ถือเป็นกระเป๋าสตางค์ของสุน เชน ใครจะเข้ามาทำธุรกิจที่นี่ ต้องผ่านเสียพัคก่อน”
(ประเสริฐ ศิริ, สัมภาษณ์, วันที่ 1 สิงหาคม 2556)

บทบาทของกลุ่มเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงที่มีต่อ “สุน เชน”

1. บทบาททางการเมืองและความมั่นคง

เดีย บัญ ฐานทางการเมืองและความมั่นคงของประเทศ สัมพันธ์กับไทย ตอนนี้อยู่กับ
ไม่เคยโจมตีเรื่องคนเกาะกง แต่ก่อนเคยมี คณะรัฐบาลไม่มีข้อสงสัยเพราะว่าเค้ารู้ประวัติ เพราะ
สุน เชน ก็เองก็ช่วยปกป้อง เมื่อสามสี่ปีที่แล้ว ช่วยประกาศทางทีวี กล่าวว่า เดีย บัญ เป็นคลังสมอง
ของ สุน เชน สุน เชน ใจและให้ความเคารพเดีย บัญ เพราะ เดีย บัญ กับ สุน เชน ร่วมสู้ด้วยกัน
มา 30 กว่าปี ในสมัยนั้น สุน เชน ยังไม่มีเงินเดือน เดือนหนึ่งเบิกอาหารการกินข้าวสารคนละ
ประมาณ 18 กิโลกรัม แต่ในตอนนั้นข้าวสารมีไม่พอจึงนำข้าว โภคมาผสมกับข้าวสารนำมาหุงปนกัน
เพราะหุงข้าวสารอย่างเดียวไม่พอกิน ทั้งสองอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่ลำบากขนาดนั้น ทำงานด้วยกัน
ตลอดความไว้นี้เชื่อใจเขามิต่อกัน แล้วงานที่ผ่านมามีบางเรื่องบางอย่างมีทั้งเรื่องลำบาก ทั้ง
ความลับ ทั้งเรื่องอันตรายเขาก็อยู่ด้วยกันมา

หนึ่งในยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการสร้างความมั่นคงภายในคือ การดึงเขมรแดงให้อยู่กับ
ฝ่ายของตนเอง เมื่อครั้งตอนไปเจรจากับเขมรแดงที่จะมาเข้าร่วมกับรัฐบาลในช่วงที่หยุดรบกันนั้น
คือสุน เชนกับเดีย บัญแอบไป โดยที่บางครั้งไม่รู้มาก่อนว่าเขมรแดงอยู่จังหวัดไหน ในป่าไหน
โดยเริ่มจากการส่งสายเข้าไปคุย เข้าไปเจรจาเรื่องจุดประสงค์ว่าเรารบกันทำไม รบเพื่ออะไร คุยกัน
ที่นี่ ก็ได้ความเห็นทั้งสองฝ่ายมันก็ใกล้เคียงกัน เพราะว่าเมื่อก่อนยังไม่ได้มาปรึกษา ยังไม่ได้ส่งคน

มาคุยต่างคนก็ต่างคิดก็เลยสู้รบกัน แต่เมื่อพอมายุก็ได้รับความเข้าใจกันทั้งสองฝ่ายคือ ไม่มีใครอยากรบเลย เมื่อคุยกันก็เข้าใจกัน เราจึงจะมาร่วมกันกับเขมรแดงไม่ต้องรบกันแล้ว ทหารเราก็เอามารวมกันอยู่ภายใต้รัฐบาล รัฐธรรมนูญเดียวกัน

ดังนั้นก็มาคุยเรื่องรายละเอียดกันโดยตรงระหว่างหัวหน้าเขมรแดงกับสุน เซน แต่จะเรียกให้เขมรแดงเข้ามาคุยในพนมเปญนั้นไม่มาเพราะกลัวหรือไม่ไว้ใจ ดังนั้นฝ่ายรัฐบาล สุน เซน จะต้องไปหาเขมรแดง และคนที่ไปก็คือ เตีย บัญกับสุน เซน ที่เดินเคียงบ่าเคียงไหล่กันไปหาเขมรแดงในป่าไปโดยที่ไม่ประกาศให้ใครรู้เพื่อไปตกลงกับเขมรแดง

เขมรแดงได้ขอรักษาสีทิวไว้เหมือนเดิม เนื่องจากทหารของเขมรแดงเองมียศนายพล นายพันแล้ว ถ้าไปร่วมกับรัฐบาลนั้นจำเป็นที่จะขอให้ตำแหน่งเหล่านี้คงเดิม สุน เซนจึงตอบว่า “ได้” เขมรแดงจึงพูดต่อว่าลูกน้องผมมีสวน 10-20 ไร่อยู่ไพลิน รัฐบาลจะยึดไหม ให้สิทธิ์พวกผมได้ไหม สุน เซนตอบว่า “ได้” (สมบัติ ชวน, สมบัติ สุขสถิต, สัมภาษณ์, วันที่ 1 มีนาคม 2559)

ที่ เตีย บัญ กับ สุน เซน ไปหาเขมรแดงถึงในป่า เฮลิคอปเตอร์ที่ลำหนึ่งอย่างมากไปกัน 20 คนแต่เขมรแดงบางแห่งมีอยู่ 400-500 คน เพราะอย่างนี้ สุน เซน จึงไว้ใจ เตีย บัญ มีอีกหนึ่งคนที่ไปกับ เตีย บัญ เชื่อชื่อว่า ทา ซึ่งเป็นองครักษ์ติดตามเตีย บัญ พอไปถึงเจอเขมรแดงเป็น 100 คน พอไปถึงก็มีบ้านพักไว้ให้ระดับหัวหน้าได้คุยกันโดยให้ลูกน้องอยู่ข้างนอกปิดประตูครึ่งวันพูดคุยกัน

ทานั่งสน เตีย บัญ คุยเสร็จ ถ้าหากคุยกันไม่รู้เรื่องเขมรแดงมันไม่ปล่อยกลับเผาเฮลิคอปเตอร์ทิ้ง พอประตูเปิดปุ๊บทาวิ่งไปถามเตียบันว่าผลลัพธ์เป็นอย่างไร เตีย บัญตอบว่าโอเค ทาก็ดีใจ พอทากลับมาถึงบ้านแหวนเพชรมันหลวมตอนดีใจมันหลุดไม่รู้ กลับมาถึงพนมเปญอาบน้ำแหวนเพชรหายไปอันละประมาณ ห้ากว่าเหรียญ แหวนหายไปในหนึ่งอันดีใจเพราะว่ากลัวตาย ในระหว่างที่เขากำลังปรึกษากันอยู่ถ้าหากไม่ตกลง เขมรแดงก็ไม่ปล่อยไว้ สุน เซน ก็อาจจะไม่รอด สาเหตุนี้จึงทำให้สุน เซนกับเตีย บัญไว้ใจกัน

เตีย บัญ เป็นผู้ที่เปรียบเสมือนเป็นตัวเชื่อมระหว่างประเทศ เนื่องจากเป็นคนพูดตรงตรงจริงใจพูดได้หลายภาษา โดยเฉพาะภาษาไทย ทุกวันนี้ตำแหน่งรองก็พยายามจะ โคนล้ม เตีย บัญ เพื่อหวังตำแหน่งแทนแต่ก็ไม่สามารถทำสำเร็จได้เพราะสุน เซน ไม่ยอม ในการกล่าวครั้งหนึ่งของสุน เซน ได้พูดถึงปัจจัยสำคัญที่อำนวยความสะดวกให้กัมพูชาเกิดสันติภาพได้ หนึ่งในปัจจัยสำคัญนั้นคือ เตีย บัญ

“ท่านนายกกล่าวว่า ตัวผมคือปัจจัยสำคัญที่ช่วยประสานงานกับฝั่งไทย เพราะผมพูดไทยได้ก็จะใช้ผมทุกครั้ง คุยกันก็รู้เรื่อง เข้าใจกันได้” (เตีย บัญ, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2558)

ปัจจุบันบทบาทของเตีย บัญในการประสานระหว่างประเทศ เพื่อความมั่นคงยังดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังเห็นได้จากเหตุการณ์ความขัดแย้งบริเวณชายแดนเขาพระวิหาร เมื่อมีกลุ่มฆราวาส

ข้ามลวดหนามเชิงปราสาทพระวิหาร ก่อนปีนประตูหวังเข้าสู่ตัวปราสาทจนทหารกัมพูชา เข้าควบคุมตัว เตียบ บัญ ได้มีการพูดคุยกับ พล.อ.นิพัทธ์ ทองเล็กซึ่งขณะนั้นเป็นคณะกรรมการ เขตแดนร่วมไทย-กัมพูชา (จีบีซี) เพื่อเป็นทิวทัศน์ภาพในการเจรจากับกัมพูชากรณีข้อพิพาทปราสาทเขาพระวิหาร หรือว่าจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างไร

“ไม่เป็นไร ผมจัดการให้หมดเรื่องปล่อยตัว ” (เตียบ บัญ, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2558) แต่สถานการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวเข้าสู่ความตึงเครียด ในคืนวันที่ 17 กรกฎาคม 2551 พล.อ.ชยันต์ ห้วยสูงเนิน รองผู้บัญชาการกองกำลังสุรนารี นำกำลังขึ้นล้อมเขาพระวิหารไว้ นายทหารทางกัมพูชาได้รับติดต่อยังเตียบ บัญเพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ดังกล่าว เนื่องจากมีคนเข้าไปในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ไม่รู้ว่าใครเป็นใครกันบ้าง หากเกิดความเข้าใจผิดกันเพียงนิดเดียวจะนำไปสู่การใช้กำลังได้ เตียบ บัญจึงได้ประสานงานไปยัง พล.อ.อนุพงษ์ เผ่าจินดา ผู้บัญชาการทหารบก เพื่อจัดการปัญหาดังกล่าว

“อนุพงษ์เค้าต่อว่าผมหนัก ผมบอกว่าจะมาพูดเรื่องอธิปไตยอะไรกันตอนนี้ คนจะตายกันหมดแล้ว ถอยก่อน ถอย พรุ่งนี้สว่างแล้วค่อยคุยกัน” (เตียบ บัญ, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2558)

เตียบ บัญเป็นนายกรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม และเป็นรองนายกฯ แต่โควตาของเตียบ บัญทางการเมืองคือ ให้ดูแลรับผิดชอบอยู่สองจังหวัด ได้แก่ เกาะกงและเสียมราฐ ดังนั้นใครจะเป็นผู้ว่าใครจะเป็นทหาร หรือตำรวจจะต้องถามเตียบ บัญ ว่าใครเหมาะสม เตียบ บัญพยายามให้คนเกาะกงเข้ามาจับบทบาทในเกาะกง ให้นานที่สุดเพราะไม่เกิน 20 ปีคนเกาะกงก็จะหมดไป เด็กรุ่นหลังของคนเกาะกงแท้ ๆ เหลืออยู่เพียง 25% เตียบ บัญ จึงเป็นอีกหนึ่งฐานเสียงที่สำคัญต่อรัฐบาล ฮุน เซน ด้วย (สมบัติ ชวน, สมบัติ สุขสถิต, สัมภาษณ์, วันที่ 1 มีนาคม 2559)

เห็นได้ว่าการดำรงอยู่ของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงในโครงสร้างอำนาจระดับชาตินั้น ทวนทางสังคมเกี่ยวกับ “ความไว้วางใจ” ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีการสร้างและผลิตซ้ำเพื่อรักษาอำนาจดังกล่าวได้อย่างมั่นคง ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง การแย่งชิงอำนาจที่มีมาตลอดหน้าประวัติศาสตร์ของกัมพูชา การที่เตียบ บัญและกลุ่มคนไทยเกาะกงสามารถสร้างและดำรง “ความไว้วางใจ” ได้อย่างแนบสนิท ยาวนานจึงมีผลโดยตรงต่อการดำรงอยู่ใน โครงสร้างอำนาจระดับชาติ ดังกล่าว

2. บทบาทด้านเศรษฐกิจ

นาย พัด สุภาภา ปัจจุบัน อายุ 60 ปี คนไทยเกาะกงที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยในยุคที่มีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ กระทั่งเมื่อสงครามยุติได้กลับเข้าไปกัมพูชาและทำงานกับ กัก อาน จนกระทั่งสามารถก้าวมาเป็นนักธุรกิจระดับหมื่นล้านบาท และปัจจุบันได้รับการผลักดันจากสมเด็จพระฮุนเซน

ให้เป็นที่ยกย่องด้านเศรษฐกิจ เป็นสมาชิกวุฒิสภา จังหวัดเกาะกง เคยได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดเท่าที่ประชาชนจะได้รับ คือ บรรดาศักดิ์ระดับออกญา

ปัจจุบัน นายพัค สุภาภา จะใช้ชื่อในกัมพูชาว่า “ลี ยง พัด” เป็นเจ้าของธุรกิจในเรื่องของบริษัท แอลวายบี กรุ๊ป จำกัด (LYB GROUP) ซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจหมายเลข 2 ของประเทศกัมพูชา พัด สุภาภา” ในฐานะผู้สนับสนุนพรรคประชาชนกัมพูชา นอกจากธุรกิจคาสีโนที่เกาะกงแล้ว พัด สุภาภา ยังได้ขยายธุรกิจอีกหลายด้านไปยังจังหวัดในกัมพูชาอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะคาสีโน ที่ ปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย (โกลเด้น ปรีนเซส ภายหลังขายให้กลุ่มทุนไทยและกัมพูชา) คาสีโน ที่ ช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษ-อัครหลวง จังหวัดเสียมราฐ

เมื่อธุรกิจของ พัด สุภาภา มีมากขึ้น และขยายออกไปในหลายธุรกิจจึงได้มีการจัดกลุ่มธุรกิจออกเป็น ประเภท โดยหากเป็นธุรกิจด้านการนำเข้า-ส่งออก จะใช้บริษัท เกาะกงเอ็กซ์พอร์ต-อิมพอร์ต จำกัด จะนำสินค้าทั้ง บุหรี่ เหล้า สินค้าขบเคี้ยว และสินค้าอุปโภค บริโภคจากสิงคโปร์-จีน-ไทย ทั้งหมดจะอยู่ภายในกลุ่มธุรกิจ LYP GROUP หรือ LEE YONG PAT GROUP

พัด สุภาภา หรือ ลี ยง พัด ได้ก้าวเข้ามาลงทุนและขยายอาณาจักรธุรกิจในเครือที่ครอบคลุมธุรกิจกัมพูชาได้อย่างกว้างขวางโดยมี สุน เชน เป็นผู้สนับสนุนอย่างมั่นคงและยังได้ส่งเสริมให้ ก้าวไปสู่ตำแหน่งทางการเมือง นั่นคือฐานธุรกิจและฐานการเมืองของ พัด สุภาภา หรือ ลี ยง พัด สามารถก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติได้สำเร็จ

ในสมัยที่ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี พัด สุภาภา ได้รับความไว้วางใจจาก สุน เชน ในการเป็นทั้งผู้ประสานงานและผู้ร่วมลงทุนกับ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่มีโครงการใหญ่ในการจะเข้า “เกาะกง (ในทะเล)” เป็นระยะเวลา 99 ปี เพื่อลงทุนก่อสร้าง “เอนเตอร์เทนเมนต์คอมเพล็กซ์” ขึ้นบนเกาะแห่งนี้ โดยมีกลุ่มทุนจากจีน และได้หัน ร่วมลงทุนในโครงการที่มีมูลค่ากว่า 50,000 ล้านบาท โดยจะเนรมิตเกาะกงให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ทางด้าน นายฐิติเดช ทองภักดิ์ รองประธานบริหารบริษัท เกาะกงอินเตอร์ เนชั่นแนล รีสอร์ท คลับ จำกัด กล่าวว่า สมเด็จพระสุรนเรน ได้มอบหมายให้คุณพัด สุภาภา เป็นผู้ประสานงานกับ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ในการลงทุน ทำธุรกิจที่ เกาะกง ซึ่งเป็นโครงการระดับเมกะ โปรเจกต์ ใช้เงินมากกว่า 50,000 ล้านบาท และจะมีนักธุรกิจจากหลายชาติเข้ามาร่วมทุนด้วย เป็นลักษณะของการเข้าเกาะแล้วไปลงทุน ซึ่งเท่าที่ทราบ โครงการในเบื้องต้น จะเป็น เอนเตอร์เทนเมนต์คอมเพล็กซ์ ที่ภายในมีสนามกอล์ฟ สนามบิลเลียด คาสีโนขนาดใหญ่ สถานบันเทิงครบวงจร

พัต สุภาภาใช้ฐานทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมือง จนกระทั่งสามารถผลักดันให้ตนเองขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาได้ในที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า “เสียพัต ถือเป็นกระเป๋เงินของฮุน เซน ใครจะเข้ามาทำธุรกิจที่นี่ ต้องผ่านเสียพัตก่อน” (ประเสริฐ ศิริ, สัมภาษณ์, วันที่ 1 สิงหาคม 2556)

การเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติกัมพูชาของพัต สุภาภา นั้น ทูตทางเศรษฐกิจถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พัต สุภาภา ซึ่งสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ตั้งแต่ในช่วงปลายของเศรษฐกิจยามสงคราม จนกระทั่งเมื่อกัมพูชาเข้าสู่เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ที่เปิดรับทุนต่างชาติเข้ามา รัฐทำหน้าที่ในการเกื้อกูลกับทุนต่างชาติ โดยมีพัต สุภาภาเป็นตัวเชื่อมร้อยเครือข่ายระหว่างทุนต่างประเทศโดยเฉพาะทุนไทยกับชนชั้นนำกัมพูชาเข้าด้วยกัน

3. การดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

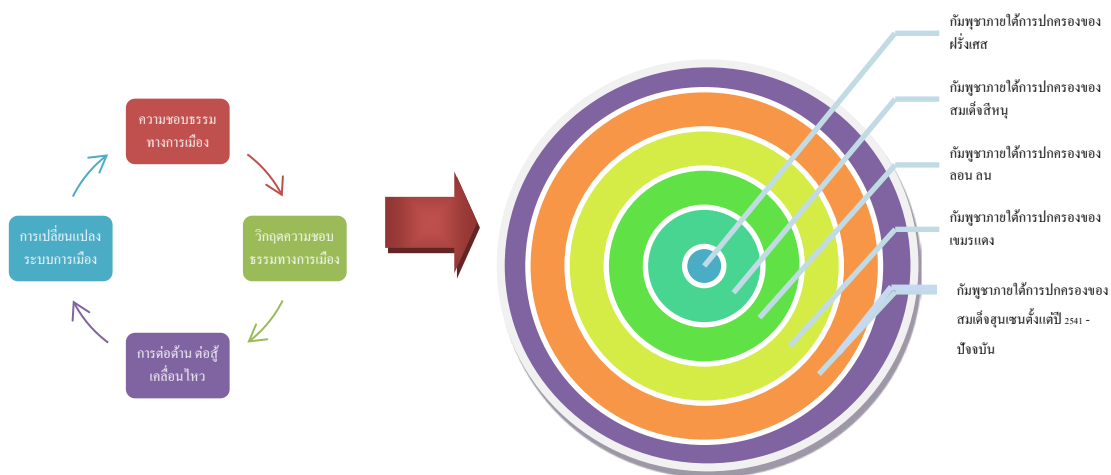
การสร้างความชอบธรรม

ความชอบธรรมนั้น ถือเป็นอีกมโนทัศน์หลัก ๆ ในเขียนหลายชิ้นของฮาเบอร์มาส อย่างน้อยก็นับตั้งแต่ Legitimation Crisis กระนั้น สำหรับฮาเบอร์มาสแล้ว ความชอบธรรมนั้น หมายถึงความมีค่าของระบบระเบียบทางการเมืองที่ต้องถูกตระหนักรู้ ความชอบธรรมคือข้ออ้างที่ฟังขึ้นอันสามารถท้าทายได้ (Contestable validity claim) ความชอบธรรมจึงเป็นสิ่งที่ผูกโยงเข้ากับระบบระเบียบทางการเมือง และระบบระเบียบทางการเมืองเท่านั้นที่สามารถมีและสูญเสียความชอบธรรมได้ ในแง่นี้ระบบระเบียบทางการเมืองเท่านั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความชอบธรรม ในขณะที่ปริมาตรทางการเมืองค้าและกลไกตลาดนั้นไม่มีความจำเป็นต้องมี (Habermas, 1979, p. 179) อาจกล่าวได้ว่า วิฤตความชอบธรรม ก็คือการที่อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ที่เป็นฐานคิดของระบบทุนนิยมในโลกปัจจุบันนี้ไม่ สามารถจะชักจูงให้ผู้คนเชื่อถือว่า ระบบการผลิตการแลกเปลี่ยน และการแจกจ่าย ผ่านกลไกตลาดเสรี เป็นระบบที่จำเป็นและใช้การได้ดีอีกต่อไปแล้วจนเกิดเป็นวิฤตความชอบธรรม สืบเนื่องจากการผลิต เกินขนาดและการมีกำลังผลิตส่วนเกินในระบบ (Beetham, 1991)

อย่างไรก็ตามชนชั้นนำระดับชาติของโครงสร้างอำนาจระดับชาติในกัมพูชานั้น วิฤตความชอบธรรม (Legitimation crisis) กลายเป็นความชอบธรรมให้กับเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงและชนชั้นนำกัมพูชาในการขึ้นสู่อำนาจและรักษาอำนาจไว้

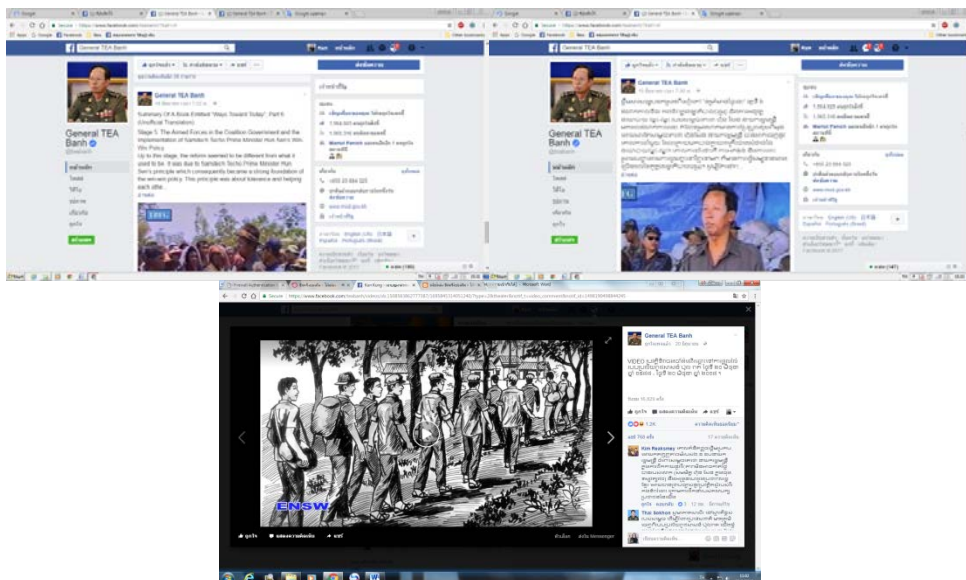
วิฤตความชอบธรรม ในกัมพูชาเกิดจากการที่กลุ่มคนในสังคมไม่ยอมรับระบบที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะความชอบธรรมทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่การตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสจนกระทั่งถึงปัจจุบันนั้น มีการเคลื่อนตัวของเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่าย

ทางการเมือง เครือข่ายทางทหาร และเครือข่ายทางเศรษฐกิจที่ไม่ยอมรับในระบบการเมืองที่ดำรงอยู่ ทำการต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากระบบดังกล่าวและเข้าสู่ ยอมรับระบบใหม่ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

ภาพที่ 5-2 โมเดลกระบวนการสร้างความชอบธรรมของชนชั้นนำไทยเกาะกงและกัมพูชา

แม้กระทั่งการหาเสียงเพื่อเตรียมตัวเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2561 ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงและชนชั้นนำกัมพูชายังคงหวั่นหวาดวิตกจากความไม่ชอบธรรมดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการหาเสียงผ่านสื่อโซเชียลมีเดียต่าง ๆ โดยมีทั้งภาษาอังกฤษและภาษาเขมรควบคู่กันเพื่อสื่อให้เห็นถึงความสามารถ ผลงานและความชอบธรรมในการเข้ามาเป็นชนชั้นผู้ปกครอง

ภาพที่ 5-3 การหาเสียงเลือกตั้ง โดยการนำประวัติศาสตร์มาใช้ในการหาเสียง
(เจียน ชีระวิทย์ และสุนัย ผาสุก, 2543)

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

1. สถานการณ์ชายแดนไทย-กัมพูชา

ในประวัติศาสตร์ การเมืองและความมั่นคงของกัมพูชามีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเทศใกล้เคียงที่มีอาณาเขตติดต่อกันสองประเทศ คือไทยกับเวียดนาม

กัมพูชากับไทยมีพรมแดนติดต่อกันยาว 798 กิโลเมตร ประชาชนส่วนใหญ่ของ ทั้งสองประเทศนับถือศาสนาพุทธ และมีขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายกัน ศิลปะการแสดงและศิลปกรรมของไทยได้รับอิทธิพลจากเขมรเป็นอันมาก ความใกล้ชิดกันในทางภูมิศาสตร์ มีพรมแดนร่วมกันเป็นปัจจัยทั้งในด้านส่งเสริมและขัดขวางความเป็นมิตรระหว่างกัน เขมรนั้นพวกเขาถูกบีบทั้งจากไทยและเวียดนาม หลายครั้งที่ทั้งสองประเทศนี้เอากัมพูชาเป็นด่านหน้าในการทำสงครามกัน และหลายครั้งที่ผู้นำกัมพูชาขัดแย้งกันและดึงเอาไทยและเวียดนามเข้ามาเป็นพันธมิตรด้วย ผลผลิตในด้านทัศนคติ คือ หวาดระแวงไทยและเวียดนาม ในส่วนที่เกี่ยวกับไทยตั้งแต่เขมรได้รับเอกราชความสัมพันธ์กับไทยส่วนใหญ่ไม่สู้จะดีนัก เมื่อสมเด็จพระนโรดม สีหนุเป็นผู้นำประเทศ (2496-2513) ท่านตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยอย่างน้อย สองครั้ง (24 พ.ย. 2501 และ 23 ก.ค. 2504) ในโอกาสที่ทำพิธีเปิดโรงงานไม้อัด สีหนุ-โจวเอนไหล (11 พ.ค. 2504) ท่านกล่าวสุนทรพจน์พาดพิงถึงประเทศไทยว่า “คนไทยเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา มีเจตนาร้าย ต้องการให้กัมพูชาดับสูญ พวกเขาต้องการควบคุมกัมพูชา” (Facts about the Relations between

Thailand and Cambodia (Bangkok: Ministry of Foreign Affairs, October 31, 1961, p. 20) ในเดือนกรกฎาคมปี พ.ศ. 2514 ในขณะที่พำนักอยู่ที่ปักกิ่งภายหลังกองพลลอน นอลยึดอำนาจ ท่านได้ให้สัมภาษณ์แก่นักข่าวนายจิงลาอุติวาทพิงถึงไทยว่า “เราไม่อาจซ่อนได้ว่า เราเกลียด พวกเรา และคิดแต่จะคว่ำเอาจังหวัดภาคตะวันตกของเราเช่นที่เขาเคยทำแล้วในปี 2483 ก่อนที่ ฝรั่งเศสจะแทรกแซงให้เขากายคืนให้แก่เรา” (ประชาชาติรายวัน, 20 เมษายน 2518, หน้า 4)

ความสัมพันธ์ด้านความมั่นคง ตั้งแต่กัมพูชาได้รับเอกราชเป็นต้นมามีปัญหาความขัดแย้งกันภายในอย่างรุนแรงบ่อย ๆ ปัญหาพื้นฐานด้านความมั่นคงในความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา คือ ปัญหาพรมแดนซึ่งกัมพูชาและไทยถือว่าเป็นเรื่องบูรณภาพแห่งดินแดน พรมแดนร่วมกันที่คิดเกี่ยวข้องตั้งแต่อุบลราชธานี-พระวิหาร จนถึง ตราด-เกาะกง นั้นเป็นผลผลิตการแบ่งเขตดินแดนไทย-อินโดจีนของฝรั่งเศส ตามสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ลงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2450 ซึ่งฝรั่งเศสบังคับให้ไทยยอมรับตามลัทธิจักรวรรดินิยมในสมัยนั้น ไทยเป็นประเทศหนึ่งในจำนวนน้อยในโลกนี้ที่ยังยึดถือและปฏิบัติตามสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมนั้น โดยให้ลาวและกัมพูชาสืบลัทธิที่จักรวรรดินิยมฝรั่งเศสได้ไปจากไทยอย่างไม่เป็นธรรม อย่างไรก็ตามพรมแดน อันยาวนาน ส่วนใหญ่ไม่มีการปักปันเขตแดนกันให้แจ้งชัด ทั้งหมดเคยมีเสาแบ่งเขตเพียง 73 ต้น ซึ่งก็ถูกทำลายหรือย้าย หรือปักใหม่โดยปลอมจนไม่อาจรู้ได้ว่าเป็นฝีมือของใคร สรุปก็คือ พรมแดนทางบกมี ปัญหาที่จะต้องประกันการให้แน่ชัด ส่วนการปักปันเขตแดนทางน้ำตาม กฎหมายทะเลของสหประชาชาติ (ปี 2525) ก็ยังเป็นภารกิจของทั้งสองประเทศที่จะต้องทำ

ปัญหาพรมแดนและปัญหาอื่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้พรมแดนเป็นปัญหายุ่ยยาก ตั้งแต่ กัมพูชาได้รับเอกราชเป็นต้นมามีอุปสรรคที่สำคัญโดยย่อคือ 1. เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่าง ไทยกับกัมพูชาไม่เอื้ออำนวย 2. ประเทศไทยเปลี่ยนรัฐบาลใหม่บ่อย ๆ ไม่มีนโยบายและคนที่รับผิดชอบในการทำงานด้านนี้อย่างต่อเนื่อง 3. กัมพูชาก็มีปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงมา เกือบตลอด หลังการเลือกตั้งกัมพูชา ซึ่งดำเนินงานและควบคุมโดยองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ (UNTAC) ในปี พ.ศ. 2536 และจัดตั้งรัฐบาลผสมซึ่งมีเสถียรภาพพอควรแล้ว ในต้นปี พ.ศ. 2537 เมื่อนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีของไทยและคณะไปเยือนกัมพูชาอย่างเป็นทางการ ทั้งสองฝ่ายตกลงการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมไทย-กัมพูชา (Thai-Cambodian joint commission) ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของทั้งสองฝ่ายเป็นประธานร่วม เพื่อประชุมปรึกษาหารือการหาแนวทางปรับปรุงความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา ให้ดีขึ้นบนพื้นฐานของความเสมอภาค เคารพอธิปไตยของกันและกัน และส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกัน คณะกรรมการชุดนี้ได้ประชุมกันครั้งแรกที่กรุงพนมเปญเมื่อวันที่ 5-7 พฤษภาคม พ.ศ. 2538 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ

พรมแดนทั้งสองฝ่ายตกลงการจัดตั้งคณะกรรมการชายแดนไทย-กัมพูชา ขึ้นสามระดับ คือ (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 174-175)

1. คณะกรรมการชายแดนทั่วไป (General border committee) ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมเป็นประธาน คณะกรรมการทั่วไปชุดนี้มีหน้าที่หลักคือ การประชุมร่วมเพื่อกำหนดแนวทางและมาตรการในการรักษาเสถียรภาพบริเวณชายแดนของทั้งสองประเทศ ตั้งเป้าไว้ว่าจะประชุมกันปีละครั้งสลับกันเป็นเจ้าภาพ ในทางปฏิบัติมีอุปสรรคติดขัด

2. คณะกรรมการร่วมรักษาความสงบเรียบร้อยบริเวณชายแดน (Border peace-Keeping committee) ซึ่งมีผู้บัญชาการทหารสูงสุดของไทย และประธานคณะเสนาธิการกองทัพแห่งชาติกัมพูชาเป็นประธานร่วม งานหลักของคณะกรรมการร่วมชุดนี้คือการหามาตรการร่วมกันในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมตามชายแดน เช่นเดียวกับคณะกรรมการชุดที่ 1 มิได้ประชุมร่วมกันปีละครั้งตามที่กำหนดไว้

3. คณะกรรมการชายแดนส่วนภูมิภาค (Regional border committee) ซึ่งแบ่งเป็นสามคณะตามแนวพรมแดนที่ติดต่อกัน 1. คณะกรรมการชายแดนไทย-กัมพูชาภาค 1 ซึ่งฝ่ายไทยมีแม่ทัพภาคที่ 1 และฝ่ายกัมพูชาเป็นผู้บัญชาการภูมิภาคทหารที่ 5 เป็นประธานร่วม ครอบคลุมพื้นที่ปฏิบัติการตามชายแดนสองฟากของจังหวัดสระแก้วของไทย 2. คณะกรรมการชายแดนไทย-กัมพูชาภาค 2 ซึ่งฝ่ายไทยมีแม่ทัพภาค 2 และฝ่ายกัมพูชาเป็นผู้บัญชาการภูมิภาคทหารที่ 4 เป็นประธานร่วม ครอบคลุมอาณาบริเวณปฏิบัติการชายแดนที่ติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี 3. คณะกรรมการชายแดนส่วนภูมิภาคไทย-กัมพูชา จันทบุรี-ตราด ซึ่งฝ่ายไทยมีผู้บัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรี และตราดเป็นประธานร่วมกับฝ่ายกัมพูชา ซึ่งมีผู้บัญชาการภูมิภาคทหารที่ 3 เป็นประธานมีพื้นที่ปฏิบัติการตามแนวชายแดนทั้งสองฟากของจังหวัดจันทบุรีและตราด

ในส่วนที่เกี่ยวกับการปักปันเขตแดน และไม่มีอะไรคืบหน้ามากนัก ทั้งสองประเทศได้จัดตั้งคณะกรรมการร่วมไทย-กัมพูชา ว่าด้วยการปักปันเขตแดนทางบกขึ้น โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของทั้งสองประเทศเป็นประธานร่วม และมีการประชุมกันครั้งแรกที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2542 ประชุมครั้งที่ 2 จัดขึ้นที่กรุงพนมเปญ (5-7 มิถุนายน พ.ศ. 2543)

ปัญหาพรมแดนกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกรักการเมือง และนักปลุกปล้ำชาตินิยมยกเป็นประเด็นขึ้นมาหาคะแนนนิยม ทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาอยู่เสมอ

การพัวพันกับความขัดแย้งภายในของกัมพูชาเป็นอีกปัญหาหนึ่ง ที่ทำให้นักถกเถียงให้ร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการให้เครื่องบิน B-52 ใช้สนามบินอู่ตะเภา ไปทิ้งระเบิดกัมพูชาทั้งที่เป็น

แหล่งหลบซ่อนของพวกเขาในเวียดนามและของพวกเขมรแดงในช่วงปี พ.ศ. 2512-2516 ไม่มีเสียงประท้วงรัฐบาลสีห์และรัฐบาลลอน นอล เพราะรัฐบาลรู้เห็นเป็นใจด้วยกับสหรัฐ แต่สมัยที่รัฐบาลเฮง สัมริน- ฮุน เซนปกครองอยู่ที่กรุงพนมเปญด้วยการอุปถัมภ์ของเวียดนาม ในปี พ.ศ. 2522-2534 รัฐบาลพนมเปญ กล่าวหาไทยว่าช่วยเหลือพวกเขมรแดง และ “เขมรปฏิกริยา” เพื่อให้พวกนั้นกลับคืนสู่อำนาจ ให้ดินแดนพวกนั้นใช้ต่อต้านรัฐบาลพนมเปญ ยิงปืนใหญ่ข้ามพรมแดนไปฝั่งกัมพูชา เครื่องบินไทยล้ำน่านฟ้ากัมพูชาครอบครองดินแดนบางจุดของกัมพูชา และให้ผู้ลี้ภัยเขมรฝ่ายต่าง ๆ เป็นที่หลบซ่อนเพื่อกลับเข้าไปปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลพนมเปญ (Ibid., pp. 7-15, 24-42)

ฝ่ายไทยนั้นถือว่า 1. การให้สนามบิน บี -52 (รวมทั้งสนามบินในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกหลายแห่ง) ปฏิบัติการบินโจมตีฝ่ายคอมมิวนิสต์ในอิน โดจีน เป็นการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นสงครามระหว่างค่าย 2. การให้การสนับสนุนเขมรแดง เขมรฝ่ายเจ้าสีห์ฮุน และเขมรฝ่ายซอน ซาน นั้นชอบธรรมและไม่ขัดต่อกฎบัตรประชาชาติประชาชาติ เพราะช่วยรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายต่อต้านเลื้อคนามผู้รุกราน ใช้สิทธิปฏิบัติการทางทหารตอบโต้ฝ่ายเวียดนาม-เฮง สัมริน ที่ปฏิบัติการทางทหาร รวมทั้งยิงปืนใหญ่ล้ำแดนไทย ส่วนผู้ลี้ภัยนั้นเมื่อเข้ามาในประเทศไทยแดนไทยก็ถูกปลดอาวุธ ส่วนใครจะหนีกลับไปช่องทางไหนนั้น ไม่มีใครสนใจ เพราะดีกว่าให้หลบซ่อนอยู่ในแผ่นดินไทย (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 175-176)

แม้ชาวเขมรจะได้รัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมายในกรุงพนมเปญและภายหลังการเลือกตั้งที่จัดโดยสหประชาชาติ ฝ่ายรัฐบาลผสมพรรคประชาชนกัมพูชา (CPP) และพรรคฟุนซินเปก (FUNCINPEC) ยังกล่าวหาว่าไทยช่วยเขมรแดงที่ไม่ยอมปลดอาวุธเข้าร่วมในการเลือกตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติ ยาซุชิ อากาชิ (Yasushi Akashi) ผู้แทนเลขาธิการสหประชาชาติในการบริหารองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ (UNTAC) ถึงกับเดินทางมาประเทศไทยและเข้าพบนายกรัฐมนตรี อานันท์ ปันยารชุนและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ อาสา สารสิน เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2535 โดยตั้งข้อกล่าวหาว่าไทยยังสนับสนุนเขมรแดง ปฏิบัติการต่อต้านรัฐบาลกัมพูชาอยู่ (The Nation, July 18, 1992, A1, A2; April 8, 1994, A11)

รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ซึ่งมีอายุเพียง 1 ปี นั้นยืนยันทันทีว่ารัฐบาลไทยสนับสนุนข้อตกลงปารีสและเลิกสนับสนุนเขมรฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเด็ดขาด และประกาศว่าจะจัดการทันทีกับผู้ฝักใฝ่นโยบายนี้ ถ้าหากมีหลักฐาน ส่วนการค้าขายแดนให้ดำเนินการได้ตามปกติกับเขมรทุกฝ่าย แต่ห้ามเข้าไปทำลายทรัพย์สินของกัมพูชา (The Nation, July 18, 1992, A1, A2) โดยยึดมั่นในหลักการนี้ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีของไทยคนต่อมาได้ปฏิเสธคำขอของนายกรัฐมนตรีร่วมของกัมพูชา สมเด็จพระรณฤทธิ์ และสมเด็จพระฮุน เซน (จดหมาย

ลงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2536) ที่ขอใช้ดินแดนผ่านป่าโงมตื้นฐานที่มันเขมรแดง และขออนุญาตให้ทหารติดอาวุธและครอบครัวที่ซก ซาน ซึ่งถูกเขมรแดงโอบล้อมไว้ อพยพผ่านแดนไทยไปรวมตัวกันที่ปอยเปต รัฐบาลไทยมีปัญหาในการระงับการให้ความช่วยเหลือเขมรแดง เพราะเขมรแดงได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนไทย และทหารไทยตามชายแดน แต่ต่อมาเมื่อคณะรัฐมนตรีความมั่นคงของสหประชาชาติมีมติห้ามค้าน้ำมัน และไม่ซุงกับเขมรแดง ถึงแม้รัฐบาลไทยจะเคารพมติของสหประชาชาติแต่การบังคับใช้คำสั่งการล่าตามชายแดนห่างไกลในสังคมที่เต็มไปด้วยการฉ้อราษฎร์บังหลวงทั้งสองฟากของพรหมแดนนั้นสัมฤทธิ์ผลได้ไม่มากนัก ต่อเมื่อเขมรแดงยอมจำนนต่อฝ่ายรัฐบาลไปเป็นชุด ๆ ปัญหานี้ก็ถูกแก้ไปเอง โฆษกกระทรวงการต่างประเทศของไทยในแถลงความยินดีของรัฐบาลไทย เมื่อกองกำลังเขมรแดงกลุ่มสุดท้ายนำโดย เจียว สัมพันธ์ และนวนน เจียว ได้มอบตัวแก่รัฐบาลสุน เซนในปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2541 (The Nation, September 18, 1993, A1) ความขัดแย้งกันด้วยการใช้กำลังในกัมพูชาเปิดโอกาสให้มีการแทรกแซงจากไทยตลอดมา บางทีเป็นการกระทำของภาคเอกชนที่มีผลประโยชน์ผูกพันอยู่ในกัมพูชา การพยายามยึดอำนาจของเจ้าโรคมจักรพงส์ (อดีตรองนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลสุน เซน) และนายพลชิน ชง (อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสมัยรัฐบาลสุน เซน) ในปี พ.ศ. 2537 มีคนไทยถูกจับในข้อหาพัวพันกับกรณี 14 คน พ.ศ. ท. อดุลย์ บุญเสรรฐ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพิจิตร สังกัดพรรคความหวังใหม่ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ หัวหน้าพรรคผู้ระแคะระคายว่าจะถูกจับจึงหนีเล็ดลอดออกมาได้ ต่อมานายพลชิน ชง หนีเข้าไทยด้วยความช่วยเหลือของ พ.ศ.ท. อดุลย์

บริษัทชินวัฒน์ ซึ่งเข้าไปทำธุรกิจเคเบิลทีวีถูกกล่าวหาว่าสนับสนุนอยู่เบื้องหลังกลุ่มกบฏ ปรากฏว่ารัฐบาลผสมกัมพูชาในขณะนั้นไม่สนใจติดตามเอาเรื่องให้ถึงที่สุด โดยคนไทยทั้งหมดกลับไทยโดยไม่มีการติดตามเอาโทษ พ.ศ.ท. อดุลย์ ส่วนกษัตริย์โรคม สีหนุกี พระราชทานอภัยโทษให้แก่นายพลชิน ชง และเจ้าชายจักรพงส์ เรื่องนี้ไม่มีใครทำให้กระจ่างในทำนองเดียวกันเมื่อนายชก เยือน สมาชิกพรรคสมรังสี (พรรคฝ่ายค้าน) ผู้ต้องขื่อหาว่าพยายามฆ่า นายกรัฐมนตรีสุน เซน ที่จังหวัดเสียมเรียบ ด้วยจรวดระเบิด (24 กันยายน 2541 คนตาย 1 บาดเจ็บ 3) ชก เยือน ถูกตามจับ แต่เขาหนีเข้าไทยเมื่อประมาณเดือนกันยายน พ.ศ. 2542 และถูกทางการตำรวจจับตัวได้ในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน สำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยสหประชาชาติ (UNHCR) ขึ้นบัญชีรายชื่อ ชก เยือน ว่าเป็น “บุคคลที่ได้รับความห่วงใย” (Person of concern) ซึ่งมีนัยว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรมจากรัฐบาลกัมพูชา ศาลให้ตัดสินให้จำคุก ชก เยือน 6 เดือนฐานลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย (ครบกำหนดจำคุก 26 มิถุนายน 2543) แต่ประเด็นที่ว่าส่งกลับกัมพูชาไปดำเนินคดีหรือไม่ ดูเหมือนรัฐบาลกัมพูชาไม่ค่อยตั้งใจดำเนินคดีของตัวเองกลับ

ในการขับไล่ทหารเวียดนามออกไปจากกัมพูชาแล้ว อย่างอื่น ๆ หากดูร่วมได้ยาก ฉะนั้น ผลประโยชน์ของพวกเขาที่อยากได้จากภายในการแก้ไขปัญหาก็ต่างกัน ส่วนไทยนั้น จุดยืนและนโยบายในการแก้ไขปัญหากัมพูชานั้นค่อนข้างเป็นเอกภาพนอกจากช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในระยะเวลาประมาณ 2 ปี ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ผลประโยชน์และเป้าหมายหลักของไทยคือต้องการผลักดันให้เวียดนามถอนทหารออกไปเป็นผลประโยชน์ระดับแรก และต้องการให้กัมพูชามีสันติภาพมีความสำคัญอันดับถัดไป การมีรัฐบาลที่เป็นมิตรกับไทยก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าสันติภาพในทัศนะของคนจำนวนมาก ส่งผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจก็มีความสำคัญเป็นอันดับต่อไป

การดำเนินการของรัฐบาลไทยที่มีผลต่อสถานการณ์ความเป็นเอกราชของกัมพูชาซึ่งเปลี่ยนแปลงไป

1. ทันใดที่กัมพูชาประชาธิปไตยถูกกองกำลังทหารเวียดนามบุกประสานกันหลายจุด รัฐบาลไทย (นำโดยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์) ได้เชิญรัฐมนตรีต่างประเทศของกลุ่มประเทศอาเซียนมาประชุมปรึกษาหารือกันที่กรุงเทพฯ (12 มกราคม พ.ศ. 2522) ที่ประชุมได้กำหนดจุดยืนร่วมกันประกาศให้เวียดนามถอนทหารออกไปจากกัมพูชา (Documents on the Kampuchean Problem, 1979-1985 (Bangkok: Ministry of Foreign Affairs, 1985), p. 74; hereafter cited as Documents) ตลอดระยะเวลา 10 ปีเศษ ที่มีปัญหากัมพูชา รัฐบาลไทยทำงานทางการทูตร่วมกับประเทศอาเซียน เพื่อส่งเสริมและรักษาผลประโยชน์ของตน ในการประชุมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอาเซียนจะมีแถลงการณ์พูดถึงจุดยืนร่วมกันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหากัมพูชาทุกครั้ง กล่าวโดยสรุป ไทยกำหนดนโยบายและดำเนินงานทางการทูตในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหากัมพูชาร่วมกับอาเซียน ซึ่งส่วนใหญ่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของเขมรฝ่ายต่อต้านเวียดนามและระบอบเฮง สัมริน- ฮุน เซน ฉะนั้น ฝ่ายเวียดนาม- เฮง สัมริน จึงถือว่าไทยและอาเซียนเป็นปรปักษ์ต่อเขา บางทีส่วนที่มีมุมมองสอดคล้องกับเวียดนาม-เฮง สัมริน จากรัฐบาลอินโดนีเซียและมาเลเซียก็มีส่วนช่วยให้ฝ่ายเวียดนาม-เฮง สัมริน ยังตั้งใจที่จะติดต่ोजेरจากับกลุ่มประเทศอาเซียน

2. รัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการแก้ไขปัญหากัมพูชาโดยผ่านสหประชาชาติเริ่มต้นด้วยการช่วยกันวิ่งเต้น (Lobby) ให้สมาชิกสหประชาชาติรับรองทะเบียนเดิมของกัมพูชาซึ่งยังรักษาพื้นที่ได้เพียงเล็กน้อย และไม่รับรองรัฐบาลหมายที่อุปโลกน์ขึ้น โดยเวียดนามและร่วมเสนอที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติให้มีมติเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 จนกระทั่งปี 2531 การทูตที่สำคัญในการหิบบเวียดนามให้ถอนทหารออกจากกัมพูชา

คือการจัดประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยกัมพูชาที่นิวยอร์ก เมื่อปี พ.ศ. 2524 ซึ่งคว่ำบาตรโดย เวียดนามและพันธมิตรในค่ายโซเวียต ในฐานะที่ไทยถูกกระทบกระเทือนจากการยึดครองกัมพูชา และเวียดนามมากที่สุด (สงครามล้ำแดนเข้าไทย ผู้ลี้ภัยหลบหนีเข้าไทย ฯลฯ) บทบาทของไทย ในการลอบบีสมาชิกสมาคมโลกให้มีนโยบายและลงคะแนนเสียงเข้าข้างไทยจึงมีมากที่สุด การชูประเด็นการต่อต้านผู้รุกรานในสหประชาชาติทำให้ไทยมีฐานะโดดเด่นขึ้นในสังคมโลก ในขณะเดียวกัน การสนับสนุนเขมรแดงซึ่งเป็นกลุ่มสำคัญที่สุดในขบวนการกองกำลังผสมต่อต้าน เวียดนาม - เอง สัมริน ก็ทำให้ไทยมีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีในบรรดากลุ่มชนหรือประเทศที่ให้ความสำคัญ ในด้านสิทธิมนุษยชนแน่นอนพฤติกรรมของไทยก็ถูกมองโดยเวียดนามและระบอบเฮง สัมริน ว่าเป็นปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างไม่ต้องสงสัย อย่างไรก็ตามการใช้สหประชาชาติเป็นแกนนำ ในการแก้ปัญหาทางการเมืองของกัมพูชาก็เป็นจริงในที่สุด ข้อตกลงปารีสเป็นผลงานของ ห้ามหาอำนาจของสหประชาชาติ บริหารโดยกลไกของสหประชาชาติ และได้นำเงินมาใช้โดย สหประชาชาติ

3. นโยบายหลักของไทยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการผลักดันเวียดนามให้ถอนทหาร ออกไปจากกัมพูชา คือ สนับสนุนให้เขมรฝ่ายต่อต้านใช้กำลังสร้างความสูญเสียให้แก่ฝ่ายเวียดนาม คงไม่มีใครคิดว่าเวียดนามจะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ แต่อาจจะต้องถอนเพราะทนความสูญเสียชีวิต- ทรัพย์สินมากเกินไปไม่ได้ นั่นคือทำให้ฝ่ายต่อต้านเวียดนามเข้มแข็ง โดยไทยเองไม่เต็มใจที่จะเป็น พันธมิตรกับเขมรฝ่ายต่อต้าน และไม่ยอมเป็นคู่สงครามกับฝ่ายเวียดนาม สิ่งที่ทำคือ ให้ทางขนส่ง อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงจากจีนผ่านเข้าไปยังฐานปฏิบัติการของเขมรฝ่ายต่อต้านเวียดนาม ให้ทางผ่านของความช่วยเหลือต่าง ๆ จากประเทศเสรีประชาธิปไตยอื่น ๆ เข้าไปยังฐานปฏิบัติการ ของเขมรฝ่ายซอน ซาน และสมเด็จพระสันตะปาปา-รณฤทธิ์ อย่างลับ ๆ ให้แผ่นดินบางแห่งเป็นที่หลบซ่อน ชั่วคราวแต่เขมรฝ่ายต่อต้านเวียดนาม รวมทั้งที่หลบซ่อนอาวุธ ผู้พลัดถิ่นที่มีไต่อยู่ในความดูแลของ ข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยสหประชาชาติ จะเข้ามาหลบซ่อนอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัยในแผ่นดินไทย หรือจะ ออกไปสูร์บในดินแดนเขมรอีกใครก็ดูแลไม่ไหว ในขณะที่คนไทยมองว่าปัญหาเหล่านี้ไทยไม่รับ สร้างขึ้น ไทยมีแต่ชอกช้ำจากปัญหาที่คนอื่นสร้างขึ้น และไทยจะทำอย่างไรก็ได้ที่จะบรรเทาความ เสียหายที่เวียดนามก่อขึ้น ฝ่ายเวียดนามก็รู้ว่าไทยทำอะไร และถือว่าไทยมีพฤติกรรมที่เป็นปฏิปักษ์ ต่อพวกเขา

4. ในช่วงที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีสิงหาคม พ.ศ. 2531 ถึง 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 เป็นช่วงที่ภัยคุกคามจากเวียดนามลดลงแล้วเมื่อเดือนพฤษภาคม 2531 (สมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์) เวียดนามแถลงว่าได้ตกลงกับรัฐบาลสาธารณรัฐ ประชาชนกัมพูชาจะถอน “ทหารอาสาสมัคร” เวียดนามจำนวน 50,000 คน ออกจากกัมพูชาในปี

พ.ศ. 2531 เป็นตัวเลขเดียวกับที่กอร์บาชอฟแจ้งให้คณะพลเอกเปรมไปเยือนมอสโกทราบเมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2531 เข้าใจว่าโซเวียตภายใต้การนำของกอร์บาชอฟได้แจ้งให้เวียดนามทราบอย่างชัดเจนว่า จำเป็นต้องเลิกการให้ความช่วยเหลือเวียดนามในกัมพูชา ปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2531 เวียดนามอ้างว่าตนได้ออกกองบัญชาการสูงสุดออกจากกัมพูชาแล้ว

ฉะนั้น เมื่อพลเอกชาติชาย ประกาศ “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ในอินโดจีน ภายหลังจากมีอำนาจไม่นานนั้น เป็นแนวโน้มที่กำลังจะเกิดขึ้นการเน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ในยามเศรษฐกิจเติบโตแบบฟองสบู่เป็นการเรียกคะแนนนิยมได้ดี แต่การเปลี่ยนสนามรบให้เกิดความสงบนั้น พลเอกชาติชาย บั่นดาลเองไม่ได้ ถ้าได้สนามการค้าก็จะเกิดขึ้นตามมาเอง

พลเอกชาติชายกับคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เชิญนายฮุน เซน นายกรัฐมนตรีของ สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชามาเยือนกรุงเทพฯ อย่างไม่เป็นทางการในเดือนมกราคม พ.ศ. 2532 และอีกครั้งหนึ่งในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกัน งานนี้แหวกแนวจากนโยบายร่วมกันของกลุ่ม ประเทศอาเซียน กระทรวงต่างประเทศไม่ได้รับการปรึกษาหารือล่วงหน้าและไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นเหตุอันหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างคณะที่ปรึกษาของพลเอกชาติชาย (ซึ่งรู้จักกันในนาม “บ้านพิษณุโลก” เพราะใช้บ้านพิษณุโลก ซึ่งเป็นบ้านพักรับรองของนายกรัฐมนตรีเป็นที่ทำงาน) กับกระทรวงการต่างประเทศประเทศ สมาชิกอาเซียนอื่น ๆ ระหว่างความจริงใจของคนไทยที่ขอฟัง ในยามยาก แต่จะเอาหน้าคนเดียวเมื่อสันติภาพอยู่ใกล้แค่เอื้อมมือ จีนซึ่งเป็นผู้นำในการใช้นโยบาย ริดเลียดทหารเวียดนามในกัมพูชาและความหมายเวียดนามในทางเศรษฐกิจไม่พอใจ เพราะเกรงว่า แผนการร่วมมือกันนี้จะถูกก่อวินาศกรรมเสียก่อนมีผลผลิตที่สมบูรณ์ จีนคงงงเช่นเดียวกับนักข่าว ที่ถามคำถาม ดร.ริชาร์ด โซโลมอน ผู้ช่วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศด้านเอเชีย ตะวันออกของสหรัฐฯ ในโอกาสที่พลเอกชาติชายไปเจรจากับประธานาธิบดีออร์จ บูช ที่วอชิงตัน (14 มิถุนายน พ.ศ. 2533) ว่าทำไมพลเอกชาติชาย จึงขอไปให้บุชช่วยเจรจาให้จีนระงับการส่งอาวุธ ให้เขมรแดง ในเมืองอาวูจจีนส่งให้เขมรแดงโดยผ่านแผ่นดินไทย ที่มีพลเอกชาติชายเป็น นายกรัฐมนตรี ฝ่ายต่อต้านเวียดนาม-สหรัฐสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา และฝ่ายรัฐบาลผสม กัมพูชาประชาธิปไตยต่างก็พากันหวาดระแวงว่ามีมิตรผู้ต่อต้านฝ่ายรุกรานกำลังจะตีจากมีแต่ผู้นำ ในกรุงฮานอยและพนมเปญเท่านั้นที่แสดงความดี

พลเอกชาติชายยังแหวกแนวนโยบายดั้งเดิมของไทยในอาเซียนที่ให้แก่ปัญหา การเมืองของกัมพูชาอย่างสมบูรณ์แบบ (Comprehensive political settlement) โดยแยกเสนอ ความคิดให้แก่ไปทีละขั้นตอน ประการแรก พลเอกชาติชาย เสนอให้มีการหยุดยิงก่อนไป พนมเปญและฮานอยยอมเห็นด้วยทันที เพราะพวกเขายึดพื้นที่ได้เป็นส่วนใหญ่และถ้ำกองทัพ

เวียดนามถอนกลับ ฝ่ายต่อสู้เพื่อเอกราชที่ไม่มีสิทธิส่งกำลังเข้ายึดพื้นที่ ฉะนั้น เมื่อพลเอกชาติชาย พบผู้นำสามฝ่ายของรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2532 ทั้งสามตอบไม่ยอมรับข้อเสนออื่น ประการที่สอง ในขณะที่ห้ามหาอำนาจของสหประชาชาติกำลังจะตกลงกันในการแก้ไขปัญหาแกมพูชาในทางการเมืองอย่างสมบูรณ์แบบนั้น ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 พลเอกชาติชาย เสนอให้ต่างชาติช่วยกันบูรณะประเทศกัมพูชาไปก่อน นั่นเป็นสิ่งที่ฮานอย-พนมเปญต้องการ แต่ทางฝ่ายรัฐบาลผสมสามฝ่ายค้าน ฝ่ายที่คัดค้านนโยบายการแก้ไขปัญหาแกมพูชาเป็นขั้นตอนเห็นว่า ถ้าทำเช่นนั้นจะทำให้ฝ่ายฮานอย-พนมเปญ ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องตกลงกันในด้านอื่น เพราะประเด็นที่ใช้บีบบังคับผู้รุกรานนั้นถูกรื้อถอนไปที่ละข้อ เมื่อเขมรฝ่ายต่อต้านฮานอย-พนมเปญ ไม่ยอมสงครามก็จะยืดเยื้อต่อไป

บทบาทของพลเอกชาติชายและคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีมีผลดีหรือร้ายต่อผลประโยชน์ของไทยอย่างไร และต่อสันติภาพเอกราชของกัมพูชาอย่างไร ก็เป็นเรื่องที่ประเมินผลยาก ผู้ที่สนับสนุนความคิดริเริ่มหมายข้อมอ้างว่ามีผลดีในการสร้างสัมพันธภาพกับฝ่ายตรงข้าม ทำให้การเจรจาตกลงการช่วงหลังพลเอกชาติชายง่ายขึ้น ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยเพราะอ้างว่าเป็นการให้กำลังใจฝ่ายรุกราน ทำให้การแก้ไขปัญหาแกมพูชาล่าช้าออกไป อย่างไรก็ตาม ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของไทย ตามหลักวิชา นโยบายและการทูตใดที่สร้างความแตกแยกภายในเป็นสิ่งไม่ดี นโยบายใดเป็นการทูตใดที่ทำให้มีประเทศขายความเชื่อถือเป็นสิ่งไม่ดี นโยบายและการทูตของพลเอกชาติชายไม่มีอะไรที่บรรลุปเป้าหมายที่เห็นชัด แต่มีความแปลกใหม่ น่าตื่นเต้นและสับสน เมื่อพลเอกชาติชายถูกโค่นล้มอำนาจโดยการทำรัฐประหารของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (ร.ส.ช.) ของคณะที่ปรึกษาถูกนำไปเป็นเหตุหนึ่งในการปฏิวัติเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน ที่ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตามข้อเสนอของคณะ ร.ส.ช. ได้บริหารนโยบายต่างประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับกัมพูชาตามแนวทางของกระทรวงการต่างประเทศ นายอาสา สารสิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้ประกาศยุติความสัมพันธ์ในนโยบายเกี่ยวกับปัญหาแกมพูชาทันทีว่า ไทยมีนโยบายแก้ไขปัญหาแกมพูชาร่วมกับอาเซียนตามแนวทางของสหประชาชาติ คือ ให้มีการตกลงปัญหาแกมพูชาอย่างสมบูรณ์แบบ หลังจากนั้น การแก้ไขปัญหาแกมพูชารากแรงขึ้นอย่างมากซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของสหประชาชาติ (เขียน วีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 182-183)

ภายหลังมีข้อตกลงปารีส 23 ตุลาคม พ.ศ. 2534 สมเด็จพระนโรดม สีหนุเดินทางกลับจากปักกิ่งไปพำนักอยู่ในกรุงพนมเปญเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534 ท่านเป็นประธานสภาสูงสุดแห่งชาติตามข้อตกลงปารีส ฐานะเสมือนเป็นประมุขของประเทศ ในโอกาสแรกรัฐบาลไทยได้รื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตกับกัมพูชาและเอกอัครราชทูตไทยได้ไปประจำที่กรุงพนมเปญ

เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย นายอาสา สารสินและคณะได้ไปเยือนกัมพูชา เมื่อวันที่ 20-22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534 นายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย และคณะได้ไปเยือนกัมพูชาอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 12-14 มกราคม พ.ศ. 2537 นับเป็นเวลาหลังจากการเลือกตั้งทั่วไปและจัดตั้งรัฐบาลผสมเรียบร้อยแล้ว การทูตของไทยในช่วงนี้ ต้องการยืนยันคำประกาศอย่างเป็นทางการว่าไทยสนับสนุนข้อตกลงปารีส และรับรองรัฐบาลผสม ที่จัดตั้งขึ้นภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปไม่ใช่ยังสนับสนุนเขมรแดงดังที่มีคนไม่น้อยระแวง

ต่อจากนั้นเป็นต้นมา นายกรัฐมนตรีของไทยทุกคนที่ขึ้นมาดำรงตำแหน่งจะต้องไปเยือนกัมพูชาเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกให้เห็นถึงมิตรไมตรีที่มีต่อกัน นายกรัฐมนตรีบรรหาร ศิลปะอาชา ไปเยือนกัมพูชาเมื่อวันที่ 20-21 มิถุนายน พ.ศ. 2539 นายกรัฐมนตรีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ไปเยือนกัมพูชาเมื่อวันที่ 22-23 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ฝ่ายนายกรัฐมนตรีของกัมพูชาก็มาเยือนไทยเป็นการตอบแทนเช่นกัน โดยทั่วไปบรรยากาศของการต้อนรับก็เป็นลักษณะฉันทมิตร

โดยทั่วไป เมื่อกัมพูชามีสันติภาพ ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชาในทางการเมืองมีแนวโน้มดีขึ้น ตั้งแต่ครั้งที่นายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย และคณะไปเยือนกัมพูชาอย่างเป็นทางการในปี 2537 รัฐบาลของทั้งสองฝ่ายได้ร่วมกันสร้างกลไกในการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีให้ดีขึ้น คณะกรรมการร่วมไทย-กัมพูชาดังกล่าวแล้ว ได้ประชุมกันครั้งแรกที่กรุงพนมเปญเมื่อวันที่ 5-7 พฤษภาคม พ.ศ. 2538 นอกจากจะหาช่องทางตกลงการแก้ไขปัญหายาเสพติดดังกล่าวแล้ว ยังได้ตกลงที่จะร่วมมือกันในด้านเศรษฐกิจ การสาธารณสุขสังคม การศึกษา วัฒนธรรมและอื่น ๆ มากกว่า 20 รายการ ปัญหาที่สำคัญ การทำเจตนาธรรมณ์ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีคนทำงาน และติดตามผลงานอย่างจริงจังกว่าที่เป็นอยู่

ผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของกัมพูชาถูกทำลายยับเยินจากภัยสงคราม เมื่อสงครามสิ้นสุดขณะที่ระบบเศรษฐกิจการตลาดกำลังเฟื่องฟูทั่วโลก กัมพูชาหันมาใช้นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจการตลาดแบบไทย มากกว่าสังคมนิยมแบบเวียดนามหรือลาว ไทยยังได้เปรียบประเทศเพื่อนบ้านอื่นของกัมพูชาในด้านการคมนาคมและการขนส่งที่เชื่อมโยงกับกัมพูชา และกลไกในการค้าและการลงทุนข้ามประเทศ เมื่อมีข้อตกลงปารีสปี พ.ศ. 2534 นั้น เศรษฐกิจฟองสบู่ของไทยยังกำลังเบ่งบาน นักธุรกิจไทยและรัฐบาลไทยพากันคิดว่าสนามการค้าและการลงทุนของไทยในกัมพูชากำลังจะเกิดขึ้นแล้ว ผู้นำในกรุงพนมเปญมองเห็นศักยภาพทางเศรษฐกิจของไทย และพร้อมที่จะต้อนรับพฤติกรรมของระบบทุนนิยมที่จะเกิดขึ้น รัฐบาลไทยนำนักธุรกิจในการบุกเบิกตลาดกัมพูชาด้วยการให้ความช่วยเหลือกัมพูชาในการบูรณะประเทศตามด้วยความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจและวิชาการ เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2535 รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน ได้อนุมัติเงินงบประมาณ 70 ล้านบาทเพื่อใช้ในการซ่อมถนนหมายเลข 5 ของ

กัมพูชาช่วงปอยเปต ศรีโสภณ ระยะทาง 48 กิโลเมตร ต่อมาต้องเพิ่มงบประมาณรวมเป็น 144.6 ล้านบาท นอกจากนั้นรัฐบาลยังอนุมัติให้ทหารช่าง 1,000 คน ไปอยู่กับระเบิดในกัมพูชาภายใต้การอุปถัมภ์ด้านการเงินของสหประชาชาติ นอกจากถนนหมายเลข 5 ดังกล่าวแล้วยังมีถนนหมายเลข 6 ช่วงศรีโสภณ พระตะบอง เสียมเรียบ นอกจากนั้นในเบื้องต้นยังได้ส่งทหารและบุคลากร 700-800 คน เข้าไปเตรียมงานภายในกรอบอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกในการส่งผู้ลี้ภัยจากไทยกับกัมพูชาจำนวน 350,000 คน ตามที่กล่าวแล้ว (The Nation, January 14, 1992) ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กัมพูชาได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและวิชาการจากไทยมาตลอดมาทุกปีในวงเงินประมาณ 20 ล้านบาทต่อปี มูลค่าลดลงภายหลังไทยประสบวิกฤตประการทางเศรษฐกิจปี 2540 การศึกษาและฝึกอบรมได้รับความสนใจมากที่สุด ถัดลงไปให้ได้แก่ การพัฒนาการเกษตร การแพทย์และสาธารณสุข การค้าและบริการตามลำดับ ระบบการศึกษาในกัมพูชายังไม่เข้ามาตรฐาน มีนักศึกษาอยากมาเรียนต่อในไทยมาก ไทยควรเน้นการให้ความช่วยเหลือกัมพูชาในด้านนี้จะเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองประเทศ

ในด้านการค้า ไทยเป็นคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของกัมพูชาในปี พ.ศ. 2541-2542 สินค้าทางเรือของไทยขึ้นที่ท่ากรุงพระสีหนุ แล้วถูกขนส่งไปยังกรุงพนมเปญและจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและที่เกาะกง แม้เส้นทางคมนาคมหมายเลข 5 และ 6 จากชายแดนไปศรีโสภณ พระตะบอง เสียมเรียบ และพนมเปญยังชำรุดทรุดโทรมมาก (ปี พ.ศ. 2543) แต่ก็มีสินค้าไทยผ่านด่านทางบก (ทั้งจุดผ่านแดนถาวร และจุดผ่านแดนชั่วคราว) เป็นอันมาก สินค้าอุปโภคบริโภคของไทยวางตลาดเกือบทุกตลาดทั่วไป ผลไม้ของไทยก็ได้รับความนิยมมากในกัมพูชา สินค้าที่ไทยซื้อจากกัมพูชาที่สำคัญคือไม้ซุงและไม้แปรรูป เมื่อต้นปี พ.ศ. 2536 บริษัทไทยที่นำเข้าไม้ซุงจากเขมรมี 27 บริษัท พวกเขาตัดไม้กองไว้ในจังหวัดชายแดนไทย (พระวิหาร ไพลิน เกาะกง) เป็นจำนวนมาก ยังกองไว้ริมทางมากมายในต้นปี พ.ศ. 2543 ซึ่งเป็นหลักฐานประจักษ์การตัดไม้ทำลายป่า และการทำลายสิ่งแวดล้อมโดยความร่วมมือของพ่อค้าไทยและพ่อค้ากัมพูชาอย่างดี อันนี้เป็นที่ระคายเคืองตาของผู้ห่วงหาอาชญากรรมชาติอย่างมากสมควรแก้ไขอย่างใดอย่างหนึ่งให้เด็ดขาด

การลงทุนในกัมพูชามีเครื่องล่อใจอย่างดี แต่นักลงทุนต้องเสี่ยงภัยค่อนข้างสูงทั้งนี้เพราะการบังคับใช้กฎหมายยังบกพร่องมาก นักธุรกิจไทยทยอยกันเข้าไปลงทุนในกัมพูชาจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บริษัทชินวัตรเสี่ยงภัยเข้าไปได้สัมปทานจากรัฐบาล สุน เซน ก่อนทำข้อตกลงปารีส ทำเคเบิลทีวี (IBC) ได้สัมปทาน 99 ปี รัฐบาลผสมสมเด็จพระรณฤทธิ์ - สมเด็จฮุน เซน พิจารณาเปลี่ยนเงื่อนไขใบอนุญาตลดสัมปทานให้เหลือ 30 ปี ประจวบกับโทรทัศน์ IBC ในไทย ซึ่งเป็นบริษัทแม่แปรกิจการเปลี่ยนเป็น UBC บริษัทนี้พออยู่ได้ บริษัทสามารถจากไทยทำธุรกิจ

ด้านโทรคมนาคมค่อนข้างรุ่งเรือง บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ทำสินค้าอาหารสัตว์ก็ขยายกิจการได้เรื่อย ๆ การทำเหมืองพลอยที่เขตพิเศษ (กรุง) ไซลอน กำลังจะสลายตัวไปในที่สุด ทอยยกกันเลิกกิจการไป เพราะปริมาณพลอยไซลอนที่ขุดได้ลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนไม่ค่อยจะคุ้มต่อการลงทุนแล้ว โดยสรุป การทำธุรกิจในกัมพูชามีลู่ทางดี เพราะประเทศอยู่ในระหว่างการพัฒนา แต่เนื่องจากรากฐานทางด้านกฎหมาย และระบบการบริหาร รวมทั้งการคอร์รัปชันยังเป็นปัญหา จึงมีความเสี่ยงสูง (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 186-187)

จะเห็นได้ว่าจากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชา ทางด้านความมั่นคง การเมืองและเศรษฐกิจที่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการที่ดำเนินควบคู่มาตลอด โดยมีจักรกลที่สำคัญ คือ ชนชั้นนำคนไทยเกาะกง ความเป็นคนไทยเกาะกงที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบชิดกับคนในพื้นที่บริเวณชายแดนและชนชั้นผู้ปกครองทหาร กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงดำรงอยู่ได้ใน โครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของกัมพูชาได้ นั่นคือ การประสานประโยชน์และการให้ความช่วยเหลืออย่างไม่เป็นทางการผ่านเครือข่ายคนไทยเกาะกงที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับไทย ช่วยให้อำนาจของฮุน เซน สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้สำเร็จและมีความมั่นคงทางการเมืองภายในได้ ดังกล่าวไว้ว่า

“ไอ้ส่วนที่รบก็รบกันไป แต่ความเป็นพี่น้อง ความนับถือกันเหมือนเดิม ก็ได้ลูกจิวเนี่ยแหละที่คอยช่วยเหลือ” (บุน ตุน, สัมภาษณ์, วันที่ 27 มิถุนายน 2558)

“เวลามีเรื่องความขัดแย้งกันที่ชายแดน เห็นมัยละว่าทางด้านของเราที่เกาะกง - คลองใหญ่เนี่ยไม่มี ก็เป็นพี่น้องกัน พี่เตี้ย บัญ เล่าก็เคลียร์ได้หมด ถ้าจะมียิงปืนกันบ้างก็แค่ทำเป็นเหมือนว่าขัดแย้งกัน เพื่อไม่ให้ดูว่ารบรื่นเกินไป” (สมบัติ ชวน, สัมภาษณ์, วันที่ 1 มีนาคม 2559)

“ก็ได้พี่วิจิตเนี่ยแหละ คอยประสานให้ว่าจะยุติเขมรแดงยังไงดี ตอนนั้นก็มาสำเร็จในช่วงพลเอกเชษฐา เป็นผบ.ทบ. ผมนี่เดินทางทั้งวันทั้งคืน ไปคุยกันที่ผามออีแดง” (เตี้ย บัญ, สัมภาษณ์ วันที่ 26 มิถุนายน 2558)

“ตามักยังไม่ยอมหยุด ผมก็บอกว่าจะให้หยุด เล่าเลิกรบกันแล้ว (วิจิต ยาทิพย์, สัมภาษณ์, วันที่ 26 มิถุนายน 2558)

การจัดการความขัดแย้งทางการเมือง

1. การจัดการความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2522-2540

เหตุการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจที่มีผลต่อโครงสร้างอำนาจกัมพูชาหลังปี พ.ศ. 2522 เวียดนามได้จัดตั้งรัฐบาลอิสระในกัมพูชา และขนานนามว่าสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา เจ้าหน้าที่ชั้นนำของรัฐบาลนี้ก็คือเจ้าหน้าที่ทางการทหารของระบอบกัมพูชาประชาธิปไตย ที่แปรพักไปเข้ากับเวียดนามใน พ.ศ. 2521 ชาวกัมพูชาที่อยู่ในเวียดนามนับจาก พ.ศ. 2493-2503 และสมาชิกของ

เชื้อชาติชนกลุ่มน้อยที่ไม่ต่างพร้อจากการรับใช้ระบอบการปกครองเก่า บุคคลหลายคนในกลุ่มแรกเริ่มนี้ รวมทั้งเสง สัมริน เจีย ซิม และสุน เซน จะอยู่ในอำนาจจนตลอด พ.ศ. 2523-2533

รัฐบาลใหม่สัญญาจะเคารพสิทธิมนุษยชน รวมทั้งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการคบหาสมาคม แต่รัฐบาลใหม่ก็เคร่งครัดกับคู่แข่งทางการเมืองฝ่ายตรงข้ามเหมือน ๆ กับระบอบการปกครองก่อนหน้านั้นทั้งหมด และไม่มีทางเลือกตั้งจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2524 กระนั้นการเลือกตั้งที่มีขึ้นก็ไม่มีฝ่ายตรงข้ามเข้าแข่งขันด้วย แทบไม่ถึงเดือนหลังจากการประกาศการดำรงอยู่ของตน สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาก็เซ็นสัญญาทางไมตรีและความร่วมมือกับเวียดนาม ทำที่นี้เมื่อผนวกเข้ากับความยากลำบากแบบเลือดตาแทบกระเด็นที่ชาวกัมพูชาทั้งหมดกำลังเผชิญ และรวมไปถึงการยึดครองของเวียดนาม ทำให้ชาวกัมพูชาจำนวนมากเชื่อว่าพวกเขาจะมีชีวิตที่ดีกว่านอกประเทศ และได้ชวนคนที่อยู่ข้างหลังให้เชื่อว่าเวียดนามวางแผนที่จะผนวกเอากัมพูชา หรืออย่างน้อยที่สุดก็ครอบงำการเมืองของกัมพูชาตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด ในช่วงเดือนแรก ๆ เวียดนามไม่ยอมให้ผู้สังเกตการณ์ต่างประเทศเข้าไปในกัมพูชา และปฏิเสธว่ามีกองกำลังทหารในประเทศนั้น (เรื่องราวช่วงต้นเดือนเหล่านี้เขียนไว้อย่างแจ่มแจ้ง โดยประชาชนที่เห็นอกเห็นใจฝ่ายสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (แซนด์เลอร์, 2542, หน้า 359-360)

ในช่วงปี พ.ศ. 2534-2543 เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ จากความไม่มีทิศทางไปสู่ระบอบเสรีประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นมุข พลังอำนาจภายนอก ซึ่งมีสหประชาชาติเป็นแกนนำ มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางการเมืองกัมพูชา ในบรรยากาศการหวาดระแวงซึ่งกันและกันอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มพลังต่าง ๆ ในกัมพูชานั้นตัวแทนของสหประชาชาติ “องค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ” (The United Nations Transitional Authority in Cambodia: UNTAC) มีวิธีการและประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ในการสร้างระบบการเมืองให้แก่กัมพูชา หลังจากการจัดการเลือกตั้งผู้แทนประชาชน และจัดตั้งรัฐบาลเรียบร้อยแล้ว พรรคการเมืองต่าง ๆ ช่วงชิงกันกุมบังเหียนอำนาจรัฐอย่างไร รัฐบาลผสม ในรูปแบบรัฐบาลแห่งชาติร่วมงานกันได้สันนิษฐานกันน้อยเพียงใด มีพัฒนาการในทางสร้างสรรค์และทำลายกันมากน้อยเพียงใดในด้านพัฒนาการเมือง ทั้งในด้านการใช้อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งขาดช่วงไปเกือบกึ่งศตวรรษมีบทบาทอย่างไรในการพัฒนาการเมืองในรูปแบบใหม่ ระบบที่วางไว้เป็นลายลักษณ์อักษรกับการปฏิบัติ มีปัญหาอะไรบ้างประเด็นเหล่านี้เป็นปัญหาที่จะพิจารณากันในบทนี้ (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 135)

การจัดระเบียบทางการเมืองในความอุปถัมภ์ของสหประชาชาติ (พ.ศ. 2534-2536) ตามข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีสที่ลงนามกันเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2534 นำไปสู่การฟื้นฟูสันติภาพ เสถียรภาพ และความปรองดองขึ้นในกัมพูชา ซึ่งประสบปัญหา ความแตกแยกใน

ประเทศอย่างรุนแรงมานานกว่าสองทศวรรษจากปัญหาการแทรกแซงของต่างชาติ และการที่กลุ่มการเมืองของกัมพูชาฝ่ายต่าง ๆ ทำสงครามต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจระหว่างกัน โดยสาระสำคัญของการจัดระเบียบการเมืองดังกล่าว คือ การให้ความสำคัญกับสิทธิกำหนดใจตนเอง (Right to self-determination) ของประชาชนที่จะสถาปนากองการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย ซึ่งพรรคการเมืองต่าง ๆ จะแข่งขันอย่างสันติเพื่อนำเสนอแนวนโยบาย และเข้าร่วมกระบวนการเลือกตั้งที่จะจัดให้มีขึ้นอย่างสม่ำเสมอในบรรยากาศทางการเมืองที่โปร่งใส เสรี และบริสุทธิ์ยุติธรรม

ข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีสกำหนดหลักการสำคัญของกระบวนการเลือกตั้ง ซึ่งอยู่ภายใต้การตรวจตราควบคุมขององค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติเอาไว้ดังนี้คือ

1. การเลือกตั้งจะจัดให้มีขึ้นทั่วประเทศบนพื้นฐานของการแบ่งเขตการเลือกตั้งระดับจังหวัด ออกเป็น 21 เขต โดยวิธีการเลือกตั้งจะอาศัยการลงคะแนนเสียงแบบลับ
2. ผู้ที่มีสิทธิเข้าร่วมในกระบวนการเลือกตั้งจะต้องเป็นชาวกัมพูชา ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศ และที่อาศัยอยู่ต่างประเทศในฐานะผู้ลี้ภัย หรือบุคคลพลัดถิ่นในขณะที่มีการลงนามในข้อตกลงสันติภาพปารีส
3. ผู้มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้ง จะลงคะแนนเสียงเลือกตั้งจะต้องมีอายุ 18 ปี ขึ้นไป โดยจะต้องมาลงทะเบียนไว้กับองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ
4. พรรคการเมือง ซึ่งจัดตั้งขึ้นจากผู้ที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอย่างน้อย 500 คน จะเสนอรายชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยบุคคลเหล่านี้จะต้องลงทะเบียนเป็นผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเอาไว้กับองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติและพรรคการเมืองที่ได้รับรองจากองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติจะต้องไม่ดำเนินนโยบายที่ขัดแย้งกับสาระสำคัญของข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส

5. การรับประกันบรรยากาศที่ปลอดภัย เสรีเป็นกลาง และบริสุทธิ์ ยุติธรรม ให้กับพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในกระบวนการเลือกตั้ง และผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

องค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ เพื่อจะจัดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนของชาวกัมพูชาจำนวน 120 คน มาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญเพื่อมาเป็นกฎหมายสูงสุด ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องสาระสำคัญของข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีสเกี่ยวกับการเคารพ การรับประกัน และการส่งเสริมการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตยภายใต้กรอบของกฎหมาย และหลักสิทธิมนุษยชนตามมาตรฐานสากล

ในทางหนึ่งข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีสจะดูเหมือนประสบความสำเร็จในการวางรากฐานของระบบการเมืองแบบพหุนิยมขึ้นในกัมพูชา เพราะมีพรรคการเมืองที่ลงทะเบียนเอาไว้กับองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติถึง 20 พรรค และแม้แต่พรรค

ประชาชนปฏิวัติกัมพูชา (Kampuchean People's Revolutionary Party: KPRP) ซึ่งปกครองประเทศแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จมาตั้งแต่ปี 2522 ก็ยอมตกลงเข้าร่วมในกระบวนการเลือกตั้งในครั้งนี้ โดยเปลี่ยนชื่อเป็นพรรคประชาชนกัมพูชา (Cambodian People's Party: CPP) ขณะที่องค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติก็สามารถรวบรวมจำนวนผู้ลงทะเบียนเพื่อใช้สิทธิเลือกตั้งได้มากถึง 4,700,000 คน (หรือประมาณ 97% ของจำนวนประชาชนทั้งหมดที่มีสิทธิเลือกตั้ง) ภายในระยะเวลาสี่เดือน และมีการให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลือกตั้ง รวมทั้งแง่มุมต่าง ๆ ของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ส่วนต่างๆของประเทศอย่างกว้างขวาง (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 137)

พรรคการเมืองอีกฝ่ายหนึ่งที่รณรงค์แข่งขันกับพรรคประชาชนกัมพูชาประกอบด้วยสมาชิกของรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตย (Coalition Government of Democratic Kampuchea: CGDK) ได้แก่ พรรคฟุนซินเปค (FUNCINPEC = Front Uni National pour un Cambodge Independent, Neutre, Pacifique, et. Cooperatif, แนวร่วมแห่งชาติกัมพูชา เพื่อเอกราชเป็นกลาง สันติภาพและความร่วมมือ) ภายใต้การนำของสมเด็จพระนโรดม รณฤทธิ์* พรรคพุทธเสรีประชาธิปไตย (Buddhist Liberal Democratic Party: BLDP) ภายใต้การนำของซอน ซาน และพรรคโมลินาคา (MOULINAKA = Mouvement de Liberation National du Kampuchea, ขบวนการปลดปล่อยชาติกัมพูชา) ซึ่งแยกตัวออกมาจากพรรคฟุนซินเปค อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ที่กลุ่มเขมรแดง หรือพรรคกัมพูชาประชาธิปไตย (Party Democratic Kampuchea: PDK) ซึ่งมีกำลังทหารเข้มแข็งมากที่สุดในฝ่ายรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยปฏิเสธไม่ยอมเข้าร่วมกระบวนการเลือกตั้ง และประกาศตัวเป็นอิสระ (พร้อมกับคงกำลังทหารเอาไว้) กลายเป็นชนวนทำให้องค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติไม่สามารถปลดอาวุธ กลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่เคยสู้รบกันมาในอดีต และแปรสภาพมาเป็นพรรคการเมืองเพื่อเข้าร่วมในกระบวนการเลือกตั้งได้สำเร็จ ปัญหานี้นำไปสู่ความล้มเหลวในการรับประกันบรรยากาศทางการเมืองที่ปลอดภัย เสรี เป็นกลาง และบริสุทธิ์ยุติธรรมให้กับพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในกระบวนการเลือกตั้ง โดยเฉพาะเมื่อพรรคประชาชนกัมพูชา ซึ่งควบคุมกำลังทหาร และกลไกระบบบริหารราชการของประเทศมานานถึง 14 ปี มีเป้าหมายอย่างชัดเจนที่จะแสวงหาชัยชนะในการเลือกตั้งที่กำหนดให้มีขึ้นระหว่างวันที่ 23 ถึง 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2536 โดยไม่สละอำนาจที่ใช้กำลังข่มขู่คุกคามคู่แข่ง

ดังนั้น ถึงแม้พรรคฟุนซินเปคได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเหนือพรรคประชาชนกัมพูชา ด้วยคะแนนเสียง 45.5% ต่อ 38.2% ของผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งหมดทั่วประเทศหรือคิดเป็นจำนวนที่นั่งในสภาผู้แทนประชาชน (Constituent assembly) เท่ากับ 58 ที่นั่ง ต่อ 51 ที่นั่ง

(จากจำนวนทั้งหมด 120 ที่นั่ง) แต่กลับเกิดปัญหาว่า พรรคฟุนซินเปกไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศได้สำเร็จ เนื่องจากพรรคประชาชนกัมพูชาไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง ถึงแม้องค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ ซึ่งทำหน้าที่บริหารการเลือกตั้งครั้งนี้จะประกาศรับรองว่า กระบวนการเลือกตั้งได้ดำเนินไปอย่างเสรีและบริสุทธิ์ยุติธรรมก็ตาม พรรคประชาชนกัมพูชาพยายามกดดันให้มีการเจรจาแบ่งสรรอำนาจการปกครอง โดยประกาศจัดตั้งเขตการปกครองอิสระขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่มีพรมแดนติดต่อกับเวียดนาม และแสดงความพร้อมที่จะสู้รบเพื่อแย่งชิงอำนาจบริหารประเทศอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งท้ายที่สุดกลยุทธ์ของพรรคประชาชนกัมพูชาที่ประสบความสำเร็จเมื่อสภาสูงสุดแห่งชาติ (Supreme National Council: SNC) ซึ่งสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นประธาน และองค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติตกลงให้พรรคฟุนซินเปก และพรรคประชาชนกัมพูชาแบ่งสรรอำนาจบริหารประเทศร่วมกัน (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 138)

ถึงแม้สถานการณ์ภายหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 จะดูเหมือนว่า เป้าหมายของข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีสในการสถาปนากองการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตยผ่านกลไกของกระบวนการเลือกตั้งได้ถูกบดบังไปด้วยความกังวลเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคง และเสถียรภาพเฉพาะหน้าขึ้นระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่เคยสู้รบกันมาในอดีต แต่ในส่วนของกร่างรัฐธรรมนูญนั้นกลับสามารถถ่ายทอดสาระสำคัญของข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีสต่าง ๆ ออกมาได้ครบถ้วน โดยอำนาจรัฐถูกจัดสรร และบริหารผ่านสถาบันหลักสามฝ่าย ได้แก่ รัฐบาลผู้ใช้อำนาจบริหาร สถาบันนิติบัญญัติ และสถาบันตุลาการที่เป็นอิสระต่อกัน และคอยทำหน้าที่ถ่วงดุลตรวจสอบการทำงานระหว่างกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการเคารพ การรับประกัน และการส่งเสริมการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตยภายใต้กรอบของกฎหมาย และหลักสิทธิมนุษยชนตามมาตรฐานสากล สภาผู้แทนประชาชน ซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่มาจากพรรคฟุนซินเปก และพรรคประชาชนกัมพูชาลงมติรับรองร่างรัฐธรรมนูญจำนวน 139 มาตราเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2536 และต่อมาเมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2536 สมเด็จพระนโรดม สีหนุก็ใช้อำนาจในฐานะประมุขแห่งรัฐลงนามรองรับร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าว ซึ่งกำหนดให้กัมพูชาเป็นราชอาณาจักร (Kingdom) ที่มีระบอบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยที่มีพรรคการเมืองหลายพรรค โดยจะเคารพในการรักษาสันติภาพ และความเป็นกลาง รวมทั้งการปกครองกรอบของกฎหมายที่เป็นธรรม และการเคารพ การรับประกัน และการส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนตามมาตรฐานสากล โดยในวันเดียวกัน สมเด็จพระนโรดม สีหนุก็ขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์ของประเทศ และสภาผู้แทนประชาชนได้แปรสภาพเป็นสภาแห่งชาติ (Nation assembly) เพื่อเป็นตัวแทนของอำนาจนิติบัญญัติ ต่อมาในวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2536 กษัตริย์สีหนุได้ทรงลงปรมาภิไธยแต่งตั้งรัฐบาลที่มา

จากการเลือกตั้งเพื่อเป็นตัวแทนของอำนาจบริหาร ซึ่งมีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชดำรงตำแหน่งเป็น นายกรัฐมนตรีคนที่หนึ่ง และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นรัฐมนตรีคนที่สอง การที่กัมพูชามีสถาบันที่เป็น ตัวแทนของอำนาจอธิปไตยครบถ้วนเช่นนี้ถือเป็นจุดสิ้นสุดของอำนาจขององค์การบริหารกัมพูชา ชั่วคราวของสหประชาชาติภายใต้กรอบของข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส พรรคการเมืองที่ได้รับ เลือกตั้งในครั้งนี้อีกสองพรรค คือ พรรคพุทธเสรีประชาธิปไตย (10 ที่นั่ง) และพรรคโมลินาคา (1 ที่นั่ง)

สภาพการเมืองระหว่างปี พ.ศ. 2536 ถึง 2540 นั้น ข้อตกลงแบ่งสรรอำนาจระหว่างพรรค พุนชินเปค และพรรคประชาชนกัมพูชาเป็นการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้าเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิด สงครามกลางเมืองครั้งใหม่ขึ้นในกัมพูชาเท่านั้น เพราะรัฐธรรมนูญกำหนดว่า รัฐบาลจะต้องมี นายกรัฐมนตรีเพียงคนเดียวเท่านั้น โดยกษัตริย์จะทรงแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ซึ่งประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีแห่งรัฐ (State minister) รัฐมนตรี (Minister) และเลขาธิการแห่งรัฐ (State secretary) ตามคำแนะนำของประธานสภาแห่งชาติที่ผ่านความเห็นชอบของรองสภา แห่งชาติทั้งสองคน โดยบุคคลที่ได้รับการเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีจะต้องได้รับความ เห็นชอบจากสมาชิกสภาแห่งชาติจำนวน 2 ใน 3 เสียก่อน ในทางปฏิบัติการจัดสรรอำนาจ ดังกล่าวเท่ากับเป็นการนำเอาความแตกแยกระหว่างพรรคเปลี่ยนมาเป็นความแตกแยกในรัฐบาล ผสม เพราะพรรคพุนชินเปค และพรรคประชาชนกัมพูชาต่างก็พยายามแย่งชิงความได้เปรียบ และเสริมสร้างฐานอำนาจทางการเมืองเพื่อให้ได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาดในการที่จะเข้ามาควบคุม รัฐบาลเมื่อมีการเลือกตั้งในครั้งถัดไปในปี 2541 (มาตรา 99 และ 100) (มาตรา 78 กำหนดให้มีการ เลือกตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติทุก ๆ ห้าปี) (เขียน ชีระวิทย์ และ สุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 140)

ตามความเข้าใจของพรรคพุนชินเปคข้อตกลงจัดตั้งรัฐบาลผสมเมื่อปี พ.ศ. 2536 จะต้อง เป็นการแบ่งสรรอำนาจระหว่างพรรคพุนชินเปค และพรรคประชาชนกัมพูชาอย่างเท่าเทียมกัน ตั้งแต่ระดับรัฐมนตรีลง ไปจนถึงการบริหารงานส่วนท้องถิ่น แต่ในความเป็นจริงนั้น พรรค ประชาชนกัมพูชามีความได้เปรียบในการควบคุมกลไกทางการเมือง การบริหารและการทหาร อย่างแท้จริง เพราะเคยมีอำนาจปกครองประเทศมาเป็นระยะเวลาจนถึง 14 ปี ขณะที่พรรค พุนชินเปคกลับเริ่มอ่อนแอลงตามลำดับ เนื่องจากมีปัญหาความแตกแยกภายใน สมาชิกจำนวน หนึ่งพันไปเข้าร่วมกับพรรคชาติเขมร (Khmer Nation Party: KNP) ที่ สม รังสี จัดตั้งขึ้น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2538 ส่วนสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สิริวุฒ์ เลขาธิการพรรคพุนชินเปค ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถก็ถูกกดดันให้ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวง การต่างประเทศ และหลังจากนั้นในช่วงปลายปี 2538 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ถูกจับกุมและ เนรเทศออกนอกประเทศในข้อหาวางแผนลอบสังหารสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (Kevin, 1998, p. 6)

นอกจากนี้แล้ว พรรคฟุนชินเปคยังสูญเสียคะแนนนิยมทางการเมือง เนื่องจากการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยอมอ่อนข้อให้กับการข่มขู่ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เช่น ภายหลังจากที่มีการประกาศผลการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 รวมทั้งการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชไม่สนใจที่จะดำเนินการปฏิรูประบบการเมือง และเศรษฐกิจของกัมพูชาตามคำสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชนในช่วงที่ทำการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2536 ตลอดจนการขาดความพยายามที่จะขยายฐานสนับสนุนทางการเมืองของพรรคฟุนชินเปคออกไปสู่ชนบทอย่างจริงจัง ขณะที่พรรคประชาชนกัมพูชา โดยเฉพาะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นั้นได้ดำเนินบทบาทสนับสนุนโครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชนบทอย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างโรงเรียน ระบบชลประทาน และโรงพยาบาลทั่วประเทศ

คุณอำนาจทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่เป็นประโยชน์ต่อพรรคประชาชนกัมพูชาทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพยายามเรียกคะแนนนิยมทางการเมืองกลับคืนมาด้วยการย้ำถึงถึงบทบาทของตนในการต่อต้านอิทธิพลของเวียดนาม ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่เคยประสบความสำเร็จอย่างมากในช่วงรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 เช่นการกล่าวโจมตีสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การประกาศให้วันที่ 7 มกราคมเป็นวันสำคัญของประเทศเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่เวียดนามช่วย “ปลดปล่อย” ประชาชนกัมพูชาจากการปกครองของเขมรแดงเมื่อปี พ.ศ. 2522 นอกจากนี้แล้ว สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยังกดดันให้พรรคประชาชนกัมพูชาส่งมอบอำนาจการบริหารในระดับอำเภอมาให้อย่างน้อยครั้งหนึ่งตามเงื่อนไขของข้อตกลงเกี่ยวกับการแบ่งสรรอำนาจที่ตกลงกันไว้เมื่อปี 2536 มิฉะนั้นแล้วพรรคฟุนชินเปคจะถอนตัวออกจากการร่วมรัฐบาล ส่วนใหญ่ชาวกัมพูชา 85% อาศัยอยู่ในชนบท ดังนั้น การที่พรรคประชาชนกัมพูชาสามารถผูกขาดอำนาจการบริหารงานส่วนท้องถิ่นจึงเป็นเหมือนเครื่องรับประกันชัยชนะในการเลือกตั้ง (เขียน ธีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543)

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชตระหนักดีว่า พรรคประชาชนกัมพูชามีความได้เปรียบเกี่ยวกับกลไกการควบคุมกลไกของระบบราชการ และอำนาจปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นพรรคฟุนชินเปคจึงต้องหาทางเพิ่มอำนาจทางการเมืองให้เข้มแข็งมากขึ้นด้วยการจัดตั้งกลุ่มแนวร่วมแห่งชาติ (National United Front: NUF) เมื่อกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 ร่วมกับพรรคชาติเขมร พรรคความเป็นกลางแห่งเขมร และสมาชิกพรรคพุทธเสรีประชาธิปไตยของกลุ่มของซอน ซาน โดยพยายามเน้นจุดยืนร่วมกันว่า พรรคการเมืองเหล่านี้เป็นตัวแทนของฝ่ายที่นิยมระบอบประชาธิปไตย และต่อต้านอำนาจเผด็จการแม้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชจะไม่ได้สละตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจริงตามที่ข่มขู่ไว้ แต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ก็เริ่มพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่อาจจะต้องใช้กำลังทหารเพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งหมายความว่าพรรคฟุนชินเปคที่

พยายามจัดตั้งพันธมิตรทางการเมืองระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เคยมีบทบาทในการต่อสู้กับพรรคประชาชนกัมพูชา

พรรคประชาชนกัมพูชาตอบโต้การกระทำของพรรคฟุนซินเปคด้วยการจัดตั้งพันธมิตรทางการเมืองขึ้นบ้าง โดยรวมกลุ่มกับสมาชิกพรรคพุทธเสรีประชาธิปไตยของกลุ่มของเอียง มูลี และพรรคการเมืองขนาดเล็กอีกจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้แล้วสมเด็จพระสันตะปาปา ยังบ่อนทำลายอำนาจทางการเมืองของสมเด็จพระสันตะปาปาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยอาศัยปัญหาความแตกแยกที่เกิดขึ้นภายในพรรคฟุนซินเปคให้เป็นประโยชน์ เช่น การสนับสนุนให้สมาชิกพรรคฟุนซินเปคที่ไม่พอใจกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแยกตัวออกไปตั้งพรรคการเมืองใหม่

การแข่งขันกันระหว่างพรรคฟุนซินเปค และพรรคประชาชนกัมพูชาดำเนินไปอย่างเข้มข้นมากเมื่อทั้งสองฝ่ายก็พยายามแสวงหาประโยชน์จากปัญหาความแตกแยกระหว่างผู้นำเขมรแดง โดยเฉพาะภายหลังจากที่สมเด็จพระสันตะปาปา ประสบความสำเร็จในการขอความสนับสนุนจากเอียง ซารี ที่แยกตัวออกมาจัดตั้งพรรคขบวนการแนวร่วมประชาธิปไตยแห่งชาติ (Democratic Nation Union Movement: DNUM) การที่เขมรแดงกลุ่มของเอียง ซารี ควบคุมอำนาจทางการเมือง การทหาร และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในเขตกรุงไพลิน และเขตพนมมัลย์ ทำให้พรรคประชาชนกัมพูชามีความเป็นต่อเหนือพรรคฟุนซินเปคมากขึ้น ซึ่งในการดำเนินการครั้งนี้ เด็ย บัญ คือผู้มีบทบาทสำคัญในการเจรจาดังกล่าว

ดังนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงหันไปเจรจากับเขมรแดงกลุ่มที่อยู่เมืองอันลองเวงซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำจากพอล พต มาเป็นเจ็ว สัมพัน และดา มีอก (เขียน ธีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 143)

ความสำเร็จของฟุนซินเปคในการเกลี้ยกล่อมเขมรแดงกลุ่มที่อยู่เมืองอันลองเวงให้เข้ามาร่วมเป็นพันธมิตรของกลุ่มแนวร่วมแห่งชาติเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้การเมืองกัมพูชาดำเนินไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับเจตนารมณ์ของข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส ปี พ.ศ. 2534 เกี่ยวกับการสร้างความปรองดองแห่งชาติมากยิ่งขึ้น เนื่องจากสมเด็จพระสันตะปาปา เชื่อว่า พรรคฟุนซินเปคกำลังพยายามกำลังพยายามเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อเตรียมการยึดอำนาจการปกครองจากพรรคประชาชนกัมพูชา ดังนั้น สมเด็จพระสันตะปาปา จึงตัดสินใจชิงลงมือก่อน โดยอาศัยกระแสความรู้สึกของประชามระหว่างประเทศที่ยังคงต่อต้านเขมรแดงและแรงผลักดันที่ต้องการให้เกิดเสถียรภาพทางการเมืองในกัมพูชาเป็นข้ออ้างในการส่งกำลังทหารเข้าโจมตีสำนักงานใหญ่ และที่มั่นทางทหารของพรรคฟุนซินเปคในวันที่ 5-6 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 เพื่อปราบปราม “การก่ออาชญากรรม” ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระสันตะปาปา กล่าวว่าการเจรจาระหว่างพรรคฟุนซินเปคกับเขมรแดงเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ทั้ง ๆ ที่ตนเองก็มีข้อตกลงความร่วมมือกับเอียง ซารี เช่นกัน

ผลของการเผชิญหน้าระหว่างพรรคพุนชินเปค และพรรคประชาชนกัมพูชาทำให้สมเด็จพระนโรดม พระรณฤทธิ์ถูกปลดออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่หนึ่ง โดยถูกตั้งข้อกล่าวหาว่า สมคบกับเขมรแดง และลักลอบนำอาวุธสงครามเข้ามาในประเทศเพื่อพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง ส่วนนักการเมือง ส่วนนักการเมืองที่สนับสนุนสมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์ (รวมทั้ง สม รังสี) ก็ต้องหลบหนีออกนอกประเทศ (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 144)

พรรคประชาชนกัมพูชาพยายามหาหนทางสร้างความชอบธรรมให้กับการกระทำของตนเองด้วยการรักษาโครงสร้างเดิมของรัฐบาลที่เป็นการแบ่งสรรอำนาจร่วมกับพรรคพุนชินเปคเอาไว้ สภาแห่งชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การครอบงำของพรรคประชาชนกัมพูชาอย่างเบ็ดเสร็จเสนอให้อิ่ง ฮวด รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศจากพรรคขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่หนึ่งแทนสมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2540

อย่างไรก็ตาม กองกำลังส่วนหนึ่งของพรรคพุนชินเปคที่จงรักภักดีต่อสมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์ สามารถหลบรอดจากการกวาดล้างไปตั้งฐานที่มั่นอยู่ในเขตโอสมาจ ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือใกล้กับชายแดนติดต่อกับประเทศไทยเพื่อทำการสู้รบกับฝ่ายพรรคประชาชนกัมพูชา ขณะเดียวกัน สมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์ได้ร่วมมือกับ สม รังสี และนักการเมืองในกลุ่มแนวร่วมแห่งชาติจัดตั้งสหภาพประชาธิปไตยกัมพูชา (Union of Cambodia Democrats: UCD) ขึ้นเพื่อทำการรณรงค์ทางการเมืองต่อต้านการกระทำของฮุน เซน โดยเฉพาะการเรียกร้องระชาคมระหว่างประเทศไม่ได้รับรองสถานภาพของรัฐบาลที่เกิดจากการทำ “รัฐประหาร” การก่อตั้งสหภาพประชาธิปไตยภายใต้การนำของสมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์นี้เปรียบเสมือนกับสถานการณ์ก่อนที่ จะมีการทำข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส ซึ่งมีปัญหาว่า กลุ่มการเมืองฝ่ายใดจะมีฐานะเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายของกัมพูชา

2. การจัดการความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2541-2555

การเลือกตั้งปี พ.ศ. 2541 ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากความสำเร็จของสหประชาชาติโดยกัมพูชาในการเรียกร้องให้ระชาคมระหว่างประเทศคว่ำบาตรทางการเมือง และเศรษฐกิจต่อกัมพูชาทำให้พรรคประชาชนกัมพูชาต้องขอมยุดีการสู้รบกับกองกำลังของสมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์ และยอมรับปากที่จะจัดให้มีการเลือกตั้งอย่างเสรี และมีความบริสุทธิ์ยุติธรรมตามกำหนดเวลาที่ระบุเอาไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยจะเปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย รวมทั้งสมเด็จพระนโรดมพระรณฤทธิ์ และนักการเมืองคนอื่น ๆ ที่ลี้ภัยออกไปนอกประเทศสามารถเดินทางกลับเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกตั้งได้อย่างเสรี และปลอดภัย เงื่อนไขสำคัญที่ระชาคมระหว่างประเทศเสนอขึ้นเพื่อรับประกันว่า กระบวนการเลือกตั้งในกัมพูชาทุกขั้นตอนจะดำเนินไปอย่างเสรี และบริสุทธิ์ยุติธรรม คือ การเรียกร้องให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งแห่งชาติ (National Election

Commission: NEC) ซึ่งเป็นหน่วยงานสำหรับทำหน้าที่บริหารการเลือกตั้งอย่างอิสระ และเป็นกลางไม่ขึ้นกับพรรคการเมืองใด ๆ

ข้อเสนอดังกล่าวทำให้กัมพูชามีโอกาสบริหารกระบวนการเลือกตั้งได้ด้วยตนเองเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ที่มีการลงนามในข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส ซึ่งการเลือกตั้งจะจัดให้มีขึ้นทั่วประเทศบนพื้นฐานของการแบ่งเขตการเลือกตั้งระดับจังหวัดออกเป็น 24 เขต โดยวิธีการเลือกตั้งจะอาศัยการลงคะแนนเสียงแบบลับ ๆ อนึ่ง เขตการเลือกตั้งที่เพิ่มขึ้นมา คือ กรุงไพลิน และกรุงแถบ ซึ่งทำให้จำนวนสมาชิกสภาแห่งชาติเพิ่มขึ้นจาก 120 คน เป็น 122 กฎหมายเลือกตั้งกำหนดว่าผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ซึ่งกำหนดให้มีขึ้นวันเดียว คือ วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 จะต้องเป็นชาวกัมพูชาที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป (นับถึงวันเลือกตั้ง) ที่มาลงทะเบียนไว้กับคณะกรรมการเลือกตั้งแห่งชาติ โดยปรากฏว่า ภายในระยะเวลาระหว่างวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2541 ถึง 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 ได้มีผู้มาลงทะเบียนเพื่อใช้สิทธิเลือกตั้งได้มากถึง 5,394,349 คน (หรือประมาณ 98.3% ของจำนวนประชาชนทั้งหมดที่มีสิทธิเลือกตั้ง) สำนักงานการเลือกตั้งกระทรวงมหาดไทยกำหนดว่า ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนจะใช้วิธีการคำนวณที่นั่งในสภาแห่งชาติแบบ “ค่าเฉลี่ยสูงสุด” ซึ่งทำให้พรรคการเมืองขนาดใหญ่มีโอกาสที่จะสมาชิกในสภาแห่งชาติได้มากกว่าพรรคการเมืองขนาดเล็ก เพราะจะต้องใช้คะแนนเสียงในสัดส่วนที่สูงขึ้นกว่าการคำนวณระบบเดิมขององค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ ในปี พ.ศ. 2536 เกือบร้อยละ 25 เพื่อให้มีสิทธิ์ที่จะได้รับการจัดสรรที่นั่งในสภาแห่งชาตินี้กระทรวงมหาดไทยชี้แจงถึงประโยชน์ของวิธีการคำนวณเช่นนี้ที่จะทำให้การบริหารประเทศของรัฐบาล และการปฏิบัติหน้าที่ของสภาแห่งชาติในอนาคตมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะไม่ต้องประสบปัญหาความขัดแย้งและความไร้เสถียรภาพที่เกิดขึ้นจากการมีพรรคการเมืองขนาดเล็กจำนวนมากเข้ามาเป็นส่วนประกอบอยู่ในรัฐบาล และสภาแห่งชาติเหมือนกับในสาธารณรัฐที่สี่ของฝรั่งเศส หน่วยงานดังกล่าวทำหน้าที่กำหนดขั้นตอนทางกฎหมาย และการบริหารการเลือกตั้งในช่วงก่อนหน้าที่จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการการเลือกตั้งแห่งชาติ โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคประชาชนกัมพูชาอย่างสมบูรณ์ ประเด็นนี้ได้รับการชี้แจงอย่างชัดเจนในรายงานของสถาบันวิจัยกัมพูชา (Cambodia Research Centers: CRC) ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพรรคประชาชนกัมพูชา

ถึงแม้รูปแบบของการเลือกตั้งในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 จะสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ เพราะมีพรรคการเมืองเข้าร่วมถึง 39 พรรค โดยพรรคการเมืองสำคัญ ๆ ประกอบด้วยพรรคประชาชนกัมพูชาที่เน้นนโยบายส่งเสริมความมั่นคง และการพัฒนา พรรคฟุนซินเปคที่เน้นนโยบายเชิงอุตสาหกรรมหลักของประเทศ (ชาติ ศาสนา และกษัตริย์) และพรรค

สม รังสี ที่เน้นนโยบายส่งเสริมความซื่อสัตย์สุจริต ความยุติธรรม ความโปร่งใสในการบริหารประเทศ แต่ในความเป็นจริงนั้น พรรคประชาชนกัมพูชาสามารถขยายฐานคะแนนเสียงออกไปได้อย่างกว้างขวางในทางปฏิบัติได้เพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะในพื้นที่เขตชนบท และในขณะเดียวกัน พรรคประชาชนกัมพูชาก็สามารถกำจัดการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มคู่แข่งด้วยมาตรการต่าง ๆ ทั้งด้วยการใช้กลไกอำนาจรัฐและการใช้ความรุนแรงอย่างได้ผล สม รังสี ตัดสินใจเปลี่ยนชื่อพรรคชาติเขมรเป็นพรรคสม รังสี (Sam Rainsy Party: SRP) เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540 เพื่อป้องกันไม่ให้ประชาชนสับสนกับเหตุการณ์ที่พรรคประชาชนกัมพูชาสนับสนุนให้ งาม เชื้อ รองประธานพรรคชาติเขมรแย่งชิงสิทธิ์ในการใช้ชื่อพรรคชาติเขมร

กฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติได้รับอนุมัติจากสภาแห่งชาติเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2540 และกษัตริย์สีหนุได้ทรงลงพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ 26 เดือนเดียวกันนั้นเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จฮุน เซน ทำรัฐประหารสำเร็จแล้ว สมเด็จพระรัตนอุทิศและผู้นำพรรคฟุนซินเปคอีกหลายคนต้องหนีออกนอกประเทศ การแต่งตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งแห่งชาติ ก็ต้องทำอย่างรีบด่วนตามบทเฉพาะกาล (มาตรา 36) ผลก็คือ แม้ตามกฎหมายการเลือกตั้งฯ มาตรา 12 และ 13 จะกำหนดเกณฑ์ไว้ชัดเจนให้สรรหากรรมการการเลือกตั้งแห่งชาติที่เป็นอิสระเป็นกลาง แต่กรรมการที่สรรหามาจากหน่วยต่าง ๆ (พรรคการเมืองที่มีผู้แทนในสภาแห่งชาติ สรรหามาพรรคละ 1 คน กระทรวงมหาดไทยสรรหามา 2 คน ตัวแทนองค์กรเอกชน 1 คน ประธานเป็นคนที่พรรคประชาชนกัมพูชาเลือกมา ส่วนรองประธานเป็นคนที่พรรคฟุนซินเปคเลือกมา) ตลอดทั้งกระบวนการเสนอโดยกระทรวงมหาดไทย ผ่านคณะรัฐมนตรีและสภาแห่งชาติในทางปฏิบัติพรรคประชาชนกัมพูชาได้เปรียบ สมเด็จพระรัตนอุทิศถูกกีดกันออกจากเวทีการเมืองในกัมพูชาเป็นระยะเวลานานถึงเก้าเดือน และไม่มีเวลาเพียงพอที่จะรวบรวมสมาชิกพรรคฟุนซินเปคที่กระจัดกระจายไปให้เป็นปึกแผ่นเพื่อที่จะรณรงค์หาเสียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แล้ว สมาชิกพรรคฟุนซินเปคจำนวนหนึ่งยังหันไปเข้าร่วมกับพรรคประชาชนกัมพูชา หรือมีละนั้นก็จัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นใหม่ภายใต้ความสนับสนุนของสมเด็จฮุน เซน ซึ่งกลยุทธ์ลักษณะเดียวกันนี้ได้ถูกพรรคประชาชนกัมพูชานำไปใช้กับพรรคสม รังสีเช่นเดียวกัน การควบคุมอำนาจการบริหารในระดับต่าง ๆ ทำให้พรรคประชาชนกัมพูชาสามารถขยายฐานทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง โดยอาศัยทั้ง “พระคุณ” และ “พระเดช” คือโครงการพัฒนาของสมเด็จฮุน เซน รวมทั้งการที่สมาชิกพรรคประชาชนกัมพูชาเข้าไปคลุกคลีกับประชาชนในชนบทเป็นปัจจัยที่มี ส่วนช่วยเพิ่มคะแนนนิยมขึ้นอย่างต่อเนื่อง และในขณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่พรรคประชาชนกัมพูชาที่ดูแลการบริหารราชการ และการรักษาความปลอดภัยตั้งแต่ระดับจังหวัดลงไปจนถึงระดับหมู่บ้านได้ดำเนินการชักจูงใจ หรือข่มขู่ไม่ให้ประชาชนในชนบทสนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามด้วยวิธีการต่าง ๆ

อย่างต่อเนื่อง รวมถึงการนำคนเวียดนามมาแปลงสัญชาติเป็นกัมพูชา โดยกำหนดเป็นกฎหมาย เพื่อนำไปสู่ชัยชนะในการเลือกตั้งด้วย

บทบาทของเตี้ย บัญในฐานะกลุ่มคนในเกาะกงจึงได้มีการจัดเครือข่ายใหม่ทางทหาร และสนับสนุนนโยบายทางการเมืองของ ฮุน เซน นั่นคือ การทำให้ทุกคนกลายเป็นกัมพูชา ตนเอง จึงอยู่ในฐานะลูกพี่ที่คอยดูแลลูกน้อง ซึ่งนอกเหนือไปจากกลุ่มคนไทยเกาะกงด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น กฎหมายเลือกตั้งกำหนดให้ประชาชนต้องลงทะเบียน และใช้สิทธิเลือกตั้ง ในภูมิลำเนาที่ตนเองอาศัยอยู่เท่านั้น ข้อกำหนดเช่นนี้ที่ผลทำให้กิจกรรมทางการเมืองของ ประชาชนที่มีสิทธิเลือกตั้งตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่น เช่น หัวหน้าคอมมูน และหัวหน้าหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพรรคกัมพูชา นอกจากนี้แล้ว พรรคประชาชน กัมพูชายังได้จัดให้มีการเลือกตั้งจำลองขึ้นในช่วงท้าย ๆ ของการรณรงค์หาเสียงในพื้นที่จังหวัด เสียมเรียบ จังหวัดพระตะบอง จังหวัดโพธิ์สธ จังหวัดกัมปดาล และจังหวัดกำปงจาม ซึ่งประชาชน ได้รับคำแนะนำว่า วิธีการลงคะแนนเสียงที่ถูกต้องคือ การทำเครื่องหมายในช่องลงคะแนนเสียง ของพรรคประชาชนกัมพูชาเท่านั้น

ส่วนทางด้านองค์กรเอกชน เช่น แนวร่วมเพื่อการเลือกตั้งที่เสรี และเป็นธรรม (Coalition for Free and Fair Election: COFFEL) คณะกรรมการเพื่อการเลือกตั้งที่เสรี และเป็นธรรม (Committee for Free and Fair Election: COMFREL) คณะกรรมการอิสระ และเป็นกลางเพื่อ การเลือกตั้งที่เสรี เป็นธรรม (Neutral and Independent Committee for Free and Fair Elections: NICFEC) ที่พยายามให้ความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับการเลือกตั้งแก่ประชาชนในชนบท และฝึกอบรม บุคลากรเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์การเลือกตั้งก็ถูกคาม รวมทั้งยังไม่ได้รับการอำนวยความสะดวกจากหน่วยราชการต่าง ๆ ในท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดสถานที่ และการดูแลความปลอดภัย อีกด้วย (เขียน ชีระวิทย์ และ สุนัย ผาสุก, 2543, หน้า 148)

นอกจากนี้แล้ว พรรคประชาชนกัมพูชายังสามารถควบคุมสื่อมวลชนให้เสนอข้อมูล ข่าวสารในทางที่เป็นประโยชน์กับการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของฝ่ายตนอย่างต่อเนื่องมา ตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ที่มีการจัดตั้งรัฐบาลแล้ว รายงานของผู้แทนพิเศษด้านสิทธิมนุษยชนของ เลขาธิการสหประชาชาติในกัมพูชา (Special Representative of the United Nations Secretary General for Human Rights in Cambodia) ระบุว่าเฉพาะเดือนมิถุนายน 2541 แก่เพียงเดือนเดียว สถานีวิทยุ และโทรทัศน์ต่าง ๆ ได้เสนอข่าวสารเกี่ยวกับพรรคประชาชนกัมพูชา 918 ครั้ง พรรคพุนซินเปก 39 ครั้ง และพรรคสม รังสี 19 ครั้ง โดยมีการย้ายอยู่เสมอ ๆ ว่า พรรคประชาชน กัมพูชาเป็นพรรคการเมืองเดียวที่สามารถปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคง ทางการเมือง การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และการจ้างงานที่ให้กับประชาชนได้เกิดความมั่นคง และ

มั่งคั่ง (Special Representative of the United Nations Secretary General for Human Rights in Cambodia, Media and the Election: Updated Statistics (23 July 1998)) (Matthew Grainger. “UN Blasts CPP’s Domination of State-Run Media,” Phnom Penh Post (3-16 July 1998))

การแข่งขันกันระหว่างพรรคพุนซินเปก พรรคประชาชนกัมพูชา และพรรคสม รังสี ในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2541 ปรากฏผลออกมาว่า พรรคประชาชนกัมพูชาได้รับคะแนนเสียงมากเป็นอันดับที่หนึ่ง คือ 2,030,802 คะแนน หรือคิดเป็น 41.2% ของจำนวนผู้ที่ลงทะเบียนออกเสียงเลือกตั้งทั้งหมด ตามมาด้วยพรรคพุนซินเปก (ได้รับคะแนนเสียง 1,554,374 คะแนน หรือคิดเป็น 31.5%) และพรรคสม รังสี (ได้รับคะแนนเสียง 699,653 คะแนน หรือคิดเป็น 14.2%) อนึ่ง นอกเหนือไปจากความได้เปรียบที่เกิดขึ้นจากการขยายฐานคะแนนเสียงในเขตชนบทภายหลังการล่มสลายของเขมรแดงกลุ่มของพอล พต ตลอดจนความสามารถในการครอบงำโครงสร้างการเมืองและกลไกการบริหารการเลือกตั้งได้อย่างสมบูรณ์แล้วพรรคประชาชนกัมพูชายังได้รับประโยชน์จากการแย่งชิงคะแนนเสียงกันเองระหว่างพรรคการเมืองต่างๆที่เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพรรคพุนซินเปกในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 ได้แก่พรรคสม รังสี พรรคราษฎรนิยม พรรคพลเมืองเขมร พรรคสังคมนิยม พรรคเอกภาพเขมร พรรคเขมรพระนคร และพรรคเอกภาพแห่งชาติ โดยจะแสดงให้เห็นได้ว่า สัดส่วนของคะแนนเสียงของบรรดาพรรคการเมืองเหล่านี้เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้วจะคิดเป็น 48.70% ขณะที่พรรคพุนซินเปกได้รับในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 คือ 45.47% /พอล พต เสียชีวิตในเดือนเมษายน 1998 และหลังจากนั้นกองกำลังเขมรแดงส่วนที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของตา ม็อก ก็พากันยอมจำนนต่อกองกำลังของรัฐบาล

พรรคประชาชนกัมพูชาศึกษาขั้นตอน ระเบียบและกฎเกณฑ์ของกลุ่มผู้สังเกตการณ์ร่วมระหว่างประเทศอย่างละเอียดเพื่อให้การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2536) และการนับคะแนนเสียงเลือกตั้ง (วันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2541) ดำเนินไปอย่างสงบเรียบร้อย และมีความโปร่งใสตามมาตรฐานสากลเพื่อที่จะเป็นช่องทางที่สร้างความชอบธรรมให้กับชัยชนะของตนเอง และนำเอาทีมพูชากลับสู่การยอมรับในเวทีการเมือง และ เศรษฐกิจระหว่างประเทศ อีกครั้งหนึ่ง การเตรียมการอย่างถี่ถ้วนเช่นนี้ประกอบกับการที่ประชาชนออกมาใช้สิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งมากถึง 5,057,679 คน (คิดเป็น 93.74% ของจำนวนผู้ที่ลงทะเบียนออกเสียงเลือกตั้งเอาไว้ทั้งหมด 5,395,595 คน) ท่ามกลางบรรยากาศที่ปราศจากความรุนแรงส่งผลทำให้กลุ่มผู้สังเกตการณ์ร่วมระหว่างต่างประเทศ (Joint International Observer Group: JIOG) แสดงทัศนคติว่า ผลการเลือกตั้งในวันที่ 26 กรกฎาคม 2541 สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของประชาชนส่วนใหญ่ของกัมพูชาในการตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองที่จะมาทำหน้าที่บริหารประเทศอย่างชัดเจน กลุ่มผู้สังเกตการณ์ร่วมระหว่างประเทศจึงรับรองว่า กระบวนการเลือกตั้งครั้งนี้มีความบริสุทธิ์

ยุคิธรรม ดังนั้น จึงเรียกร้องให้พรรคการเมืองทุกฝ่ายยอมรับผลการเลือกตั้ง และจัดตั้งรัฐบาลใหม่ตามวิถีทางประชาธิปไตยโดยเร็วที่สุดเพื่อปูทางให้กัมพูชาสามารถกลับเข้าสู่เวทีการเมือง และเศรษฐกิจระหว่างประเทศได้อีกครั้งหนึ่ง (Royal Embassy of Cambodia to the United States, “Statement of the Joint International Observers Group”; “The Elections Reflects the Will of the Cambodian People”; and “International Opinion on the Election in Cambodia,” Cambodia in Review (August 1998)) อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ภายหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2541 มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับสถานการณ์ภายหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 เมื่อพรรคการเมืองฝ่ายที่พ่ายแพ้ปฏิเสธที่จะยอมรับผลการเลือกตั้ง แต่ในที่สุดต้องยอมปรองดอง ไม่ใช่จำนนด้วยเหตุผล แต่มีผลประโยชน์แลกเปลี่ยน ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2541 และเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2536 คือ การดำเนินการของพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี เพื่อที่จะคัดค้านชัยชนะของพรรคประชาชนกัมพูชานั้นเกิดขึ้นโดยปราศจากอำนาจทางทหารใด ๆ มาหนุน

ในการจัดตั้งรัฐบาลปี พ.ศ. 2541 พรรคพุนเปก และพรรคสม รังสี ผนวกประท้วงผลการเลือกตั้งมาตั้งแต่วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 รวมทั้ง ยืนยันที่จะไม่พิจารณาข้อเสนอใด ๆ ของพรรคประชาชนกัมพูชาเกี่ยวกับการจัดตั้งรัฐบาลจนกว่าคณะกรรมการเลือกตั้งแห่งชาติจะตรวจสอบวินิจฉัยคำร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ อย่างโปร่งใส และยุคิธรรม อำนาจต่อรองของพรรคพุนซินเปกและพรรคสม รังสีที่สำคัญคือ รัฐธรรมนูญมาตรา 90 และ 100 ซึ่งกำหนดว่าการจัดตั้งรัฐบาลจะต้องได้รับความไว้วางใจจากเสียงของสมาชิกสภาแห่งชาติอย่างน้อย 2 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด พรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี ออกแถลงการณ์ขู่ว่าจะไม่เข้าร่วมการประชุมสภาแห่งชาติชุดเดิม ซึ่งจะหมดวาระลงในวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2541 รวมทั้งจะไม่เข้าร่วมพิธีสาบานตนเข้ารับตำแหน่งเพื่อเริ่มการประชุมสภาแห่งชาติชุดใหม่ด้วย

พรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี มีวัตถุประสงค์ที่จะบ่อนทำลายความชอบธรรมทางการเมืองของพรรคประชาชนกัมพูชาซึ่งจะนำมาอ้างในการอ้างในการควบคุมอำนาจการบริหารประเทศภายหลังการเลือกตั้ง เพราะรัฐบาลที่ถูกครอบงำโดยพรรคประชาชนกัมพูชามาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2540 จะต้องหมดวาระไปพร้อมกับสภาแห่งชาติชุดเดิมด้วย ทั้งนี้รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดทางออกในกรณีที่พรรคการเมืองที่ชนะการเลือกตั้งไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลเอาไว้ ดังนั้น ถึงแม้พรรคประชาชนกัมพูชาจะสามารถลงฐานะการเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจในทางปฏิบัติ (De facto government) ต่อไป แต่ความชอบธรรมของรัฐบาลดังกล่าวก็ไม่มีหลักการทางกฎหมายใด ๆ มารับรอง

นอกจากนี้แล้ว พรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี ยังต้องการจะทำให้พรรคประชาชนกัมพูชา ซึ่งเป็นฝ่ายชนะการเลือกตั้งไม่สามารถดำเนินการทางนิติบัญญัติใด ๆ ได้

โดยเฉพาะการอาศัยกลไกของสภาแห่งชาติเป็นเครื่องมือแก้ไขข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญให้สามารถจัดตั้งรัฐบาลโดยอาศัยคะแนนเสียงข้างมากเด็ดขาดในสภาแห่งชาติ คือ 62 เสียง ทั้งนี้เพราะองค์ประชุมของการประชุมสภาแห่งชาติชุดเดิมที่จะเปิดประชุมก่อนวันที่ 23 กันยายน 2541 นั้นรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ว่าจะต้องมีจำนวนสมาชิกอย่างน้อย 7 ใน 10 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด 120 คน (มาตรา 88) ส่วนการลงมติเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญจะต้องมีคะแนนเสียงสนับสนุนอย่างน้อย 2 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด (มาตรา 132) พรรคประชาชนกัมพูชาได้ที่นั่งในสภาแห่งชาติ 64 ที่นั่ง ขณะที่มาตรา 90 และ 100 ของรัฐธรรมนูญระบุว่า รัฐบาลจะต้องมีสนับสนุนในสภาแห่งชาติอย่างน้อย 2 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้ง คือ 82 เสียงจากจำนวนทั้งหมด 122 เสียง (เจียน วีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 151-152)

สมเด็จพระสันตะปาปา ประกาศทางเลือกในการจัดตั้งรัฐบาลผ่านสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 (TV5) เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 ถ้าหากพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี ไม่ยอมเจรจาเพื่อจัดตั้งรัฐบาลด้วยแล้ว พรรคประชาชนกัมพูชาอาจจะจำเป็นต้องหาหนทางแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อลดสัดส่วนของคะแนนเสียงที่ต้องใช้ในการจัดตั้งรัฐบาล หรือมีคะแนนแล้ว สมเด็จพระสันตะปาปา และอึ้ง ฮวด ก็อาจจะบริหารประเทศร่วมกันต่อไปในฐานะรัฐบาลรักษาการโดยไม่มีกำหนดพร้อมกันนั้น พรรคประชาชนกัมพูชายังพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับชัยชนะในการเลือกตั้งและเพิ่มแรงกดดันต่อสมเด็จพระรัตนอุทัย และสม รังสี ให้ยอมรับผลการเลือกตั้ง โดยสมเด็จพระสันตะปาปา ได้เดินทางไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สีหนุที่จังหวัดเสียมเรียบเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 เพื่อรายงานผลการเลือกตั้ง และหลังจากนั้น สมเด็จพระสันตะปาปา ก็ประกาศว่า กษัตริย์สีหนุทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอที่จะให้มีการจัดตั้งรัฐบาลแห่งชาติ ที่ประกอบด้วยพรรคประชาชนกัมพูชา พรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี ซึ่งจะเป็นการประนีประนอมที่ดีที่สุด โดยเงื่อนไขสำคัญของการจัดตั้งรัฐบาลก็คือสมเด็จพระสันตะปาปา จะต้องดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี และพรรคประชาชนกัมพูชาจะต้องได้รับการจัดสรรตำแหน่งนายกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงการคลัง และกระทรวงการต่างประเทศรวมทั้งตำแหน่งประธานสภาแห่งชาติ ยิ่งไปกว่านั้น พรรคประชาชนกัมพูชายังใช้สิทธิผ่านคณะกรรมการเลือกตั้งแห่งชาติ และศาลรัฐธรรมนูญ (Constitutional Council: CC) ให้ตัดสินว่า ชัยชนะของพรรคประชาชนกัมพูชาเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยประกาศว่า คำร้องเรียนส่วนใหญ่ของพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี ไม่มีข้อมูลที่น่าเชื่อถือเพียงพอที่จะทำการตรวจสอบในรายละเอียด หรือนำไปสู่การจัดการเลือกตั้งขึ้นใหม่อีกครั้ง ในที่สุดศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่า คำอุทธรณ์ของพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี เกี่ยวกับประเด็นเรื่องการนับคะแนนเสียงเลือกตั้งในระดับคอมมูนไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะนำไปสู่การตรวจสอบรายละเอียดใหม่ และยืนยันว่า

ศาลรัฐธรรมนูญไม่มีอำนาจในการพิจารณาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการเลือกตั้ง แต่จะพิจารณาของคณะกรรมการเลือกตั้งแห่งชาติมาขึ้นหนึ่งแล้วเท่านั้น

พรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี เริ่มจัดการชุมนุมประท้วงผลการเลือกตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2541 ที่บริเวณหน้าสนามกีฬาโอลิมปิก และสวนสาธารณะที่ตั้งอยู่ด้านหน้าของสภาแห่งชาติในกรุงพนมเปญ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การดำเนินการดังกล่าวจะเป็นการแสดงสิทธิในการชุมนุมประท้วงอย่างสันติตามที่กำหนดเอาไว้ในมาตรา 37 ของรัฐธรรมนูญ แต่การที่สม รังสี หยิบยกเอาประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจสสุวเชน และพรรคประชาชนกัมพูชา กับบทบาทของเวียดนามที่เคยรุกรานกัมพูชาในอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างกระแสความรู้สึกชาตินิยมเพื่อที่จะขยายกลุ่มผู้สนับสนุน การชุมนุมประท้วงได้สร้างปัญหาขึ้นเมื่อปรากฏว่า เหตุการณ์ได้ลุกลามออกไปจนไม่สามารถควบคุมได้ เพราะมีการก่อความวุ่นวายขึ้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2541 ส่งผลทำให้ชาวเวียดนามจำนวนหนึ่งถูกทำร้ายร่างกาย และสังหาร รวมทั้งยังมีการทำลายศาสนสถาน เช่น อนุสาวรีย์มิตรภาพระหว่างกัมพูชา และเวียดนาม ต่อมาพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี ยอมรับว่า การสร้างกระแสความรู้สึกต่อต้านเวียดนามนั้น ถึงแม้จะเสี่ยงต่อการเกิดความรุนแรง แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่กระทำได้ง่ายกว่าการที่จะไปชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการเลือกตั้ง และวิธีคำนวณสัดส่วนที่นั่งในสภาแห่งชาติ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปก ทอน สมาชิกสภาแห่งชาติ จังหวัดตาแก้ว สังกัดพรรคพุนซินเปกวันที่ 9 ตุลาคม 1998

ศาลรัฐธรรมนูญประกาศยุติการตรวจสอบคำร้องเรียนเกี่ยวกับกระบวนการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2541 และต่อมาในวันที่ 1 กันยายน 2541 คณะกรรมการการเลือกตั้งแห่งชาติก็ประกาศผลการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ และทำการจัดสรรที่นั่งในสภาแห่งชาติ โดยพรรคประชาชนกัมพูชามีจำนวนที่นั่ง 64 ที่นั่ง พรรคพุนซินเปกมีจำนวนที่นั่ง 43 และพรรคสม รังสี มีจำนวน 15 ที่นั่ง ในวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2541 รัฐบาลประกาศแถลงการณ์ผ่านทางสถานีโทรทัศน์แห่งชาติ (TVK) ขอให้ประชาชนยุติการเข้าร่วมการชุมนุมประท้วงของพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี หลังจากนั้นในตอนเช้าของวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2541 ก็มีผู้ประบิดเข้าไปใส่บ้านพักของสมเด็จพระเจสสุวเชน ที่กรุงพนมเปญ ซึ่งทำให้สมเด็จพระเจสสุวเชน ประกาศว่า รัฐบาลจำเป็นต้องดำเนินมาตรการขั้นเด็ดขาดเพื่อยุติเหตุการณ์ความรุนแรงทั้งหมดและประกาศห้ามนักการเมืองคนสำคัญที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในการชุมนุมประท้วงเดินทางออกนอกประเทศเพื่อที่จะทำการสอบสวนว่า บุคคลเหล่านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ประบิดดังกล่าวหรือไม่ โดยเฉพาะสม รังสี นั้นถูกกล่าวหาว่าเป็นแกนนำจัดการชุมนุมประท้วงและยุยงให้เกิดความแตกแยกระหว่างเข้าชาติ รวมทั้งการวางแผน และดำเนินความพยายามที่จะโค่นล้มรัฐบาล และลอบสังหาร

นายกรัฐมนตรี (เพราะสม รังสี เคยประกาศให้กองทัพและเจ้าหน้าที่จับไล่สมเด็จฮุน เซน ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และเคยขอร้องให้สหรัฐฯ ใช้นาวิกโยธินโจมตีบ้านพักของสมเด็จฮุน เซน)

เป็นเวลาสองเดือนจากต้นเดือนกันยายนถึงต้นเดือนพฤศจิกายน 2541 พรรคฟุนซินเปก เป็นพันธมิตรกับพรรคสม รังสี ทำการเคลื่อนไหวต่อต้านการจัดตั้งรัฐบาลของพรรคประชาชนกัมพูชาในรูปแบบต่าง ๆ 1. โดยมีการชุมนุมประท้วงการเลือกตั้งที่ไม่บริสุทธิ์ยุติธรรม ซึ่งทำกันอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ภายหลังการเลือกตั้งในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 ดังได้กล่าวแล้ว 2. มีความพยายามทำลายความน่าเชื่อถือของพรรคประชาชนกัมพูชาที่เคยดึงเอาเวียดนามเข้ามา รุกรานกัมพูชาตามที่กล่าวแล้ว 3. โดยขู่ว่าจะคว่ำบาตรไม่ให้สมาชิกสภาแห่งชาติที่อยู่ในสังกัดของพรรคเข้าร่วมประชุมในพิธีเปิดประชุมซึ่งจะต้องมีการสาบานตัวเข้ารับตำแหน่ง 4. โดยการคว่ำบาตรพรรคประชาชนกัมพูชาที่ได้รับชัยชนะด้วยวิธีการเดินทางออกนอกประเทศ และ 5. โดยการใช้อำนาจต่อรองเพื่อชิงอำนาจในตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ของรัฐ

การต่อรองของพรรคฟุนซินเปกและพรรคสม รังสี ได้รับการสนับสนุนน้อย เพราะ 1. กษัตริย์ลีหนูไม่ทรงเห็นชอบด้วยที่ใช้นโยบายประชันหน้า แต่ทรงวางพระองค์เป็นกลางในความขัดแย้งและส่งเสริมให้ประคองกัน 2. การใช้กลยุทธ์ประชันหน้ากัน ซึ่งอาจจะนำไปสู่สงครามกลางเมืองเป็นเรื่องที่ประชาชนเบื่อหน่าย 3. การเอาเรื่องเชื้อชาติ (ต่อต้านเวียดนาม) ขึ้นมาเป็นประเด็นโจมตีพรรคประชาชนกัมพูชาได้ผลในทางลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนระหว่างประเทศและองค์กรเอกชนไม่สนับสนุน และ 4. ข้อกล่าวหาที่ว่าพรรคประชาชนกัมพูชาโกงการเลือกตั้งนั้น หลักฐานที่มีอยู่ไม่มากและใหญ่โตพอที่จะเปลี่ยนผลของการเลือกตั้งได้ ประกอบกับคณะกรรมการการเลือกตั้งแห่งชาติ และศาลรัฐธรรมนูญฝ่ายข้างมากไม่ยอมเล่นบทของพรรคฟุนซินเปกและพรรคสม รังสี (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 154-155)

ส่วนฝ่ายสมเด็จฮุน เซน นั้นถือไพ่เหนือคู่แข่ง เพราะสมเด็จฮุน เซน เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าสมเด็จพระรณฤทธิ์ พรรคประชาชนกัมพูชาก็มีกลไกของพรรคเชื่อมโยงถึงระดับพื้นฐาน กุมกลไกของรัฐที่รับผิดชอบสายงานการปกครองและความสงบเรียบร้อย รวมทั้งความมั่นคงภายในและภายนอก แต่จุดอ่อนของสมเด็จฮุน เซน คือ มีพื้นที่เคยทำงานร่วมกับเขมรแดง และเวียดนาม การใช้กำลังโค่นล้มอำนาจของสมเด็จกรมพระรณฤทธิ์ และถ้าไม่หาทางปรองดองกับศัตรูก็ไม่อาจจัดตั้งรัฐบาลที่มีความชอบธรรมได้ ซึ่งจะมีผลกระทบถึงการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศด้วย วิธีการต่อสู้กับพันธมิตรพรรคฟุนซินเปกและพรรคสม รังสี คือ 1. สร้างภาพความเป็นประชาธิปไตย ยอมให้มีการชุมนุมและเดินขบวนโดยสันติได้ โดยขออนุญาตจากกระทรวงมหาดไทย และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 2. เมื่อการชุมนุมบาน

ปลายยุคความฐานะของพรรคประชาชนกัมพูชา เช่น การชุมนุม 8-11 กันยายน พ.ศ. 2541 รัฐบาล ภายใต้การนำของสมเด็จฮุน เซน ก็ใช้กำลังเข้าปราบ แม้จะมีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บรวมทั้งให้ พรรคประชาชนกัมพูชาระดมคนโดย “ปลุกมือบให้ชนมือบ” มาจากต่างจังหวัด (เช่น จังหวัด กันดาล และกำปงจาม) 3. เมื่อเหตุการณ์เอื้ออำนวย ใช้วิธีชู่ เช่น ชู่ฝ่ายตรงข้ามว่าถ้าไม่ให้ความ ร่วมมือในการจัดตั้งรัฐบาลผสม จะให้รัฐบาลชุดเดิมทำหน้าที่บริหารประเทศในฐานะเป็นรัฐบาล รักษาการต่อไปได้อย่างไม่มีกำหนด และชู่ว่าการดำเนินความพยายามใด ๆ ที่ทำทลายความชอบ ธรรมของของรัฐบาลรักษาการจะถูกถือว่าเป็นการ “ก่อกบฏ” ซึ่งจะถูกรับประหารอย่างเด็ดขาด เมื่อมีผู้รื้อถอน โจมตีขบวนการของผู้นำพรรคการเมืองซึ่งเดินทางไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สีหนุที่เสียมเรียบ เมื่อตอนเช้าวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2541 (ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นผลงานของฝ่ายใด) สมเด็จฮุน เซน ก็ประกาศว่าเป็นความพยายามที่จะลอบสังหารตน บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องจะต้องรับโทษชั้น สูงสุดตามกฎหมาย สิ่งเดียวที่จะสามารถช่วยปกป้องสมาชิกพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี จากการถูกดำเนินคดีในกรณีที่เกิดเป็นผู้ต้องหาในเหตุการณ์ลอบ โจมตีครั้งนี้ก็คือ ความคุ้มครอง ในฐานะสมาชิกสภาแห่งชาติ ซึ่งเป็นกลเม็ดในการบีบบังคับให้ฝ่ายตรงข้าม เข้าร่วมประชุมทำพิธี สาบานตัวเข้าทำหน้าที่เป็นสมาชิกสภาแห่งชาติ 4. สมเด็จฮุน เซน มีความสามารถในการแสวงหาการ สนับสนุนของกษัตริย์สีหนุ ตระหนักดีว่ากษัตริย์สีหนุทรงได้รับความนิยมนอกจากประชาชนทั่วไป ส่วนสมเด็จพระบรมพุทธนั้นแม้จะเป็นไอศของกษัตริย์สีหนุ และได้เปรียบที่เคยร่วมมือกัน ต่อต้านฝ่ายสมเด็จฮุน เซน เมื่อครั้งกัมพูชาถูกเวียดนามรุกราน แต่ไม่มีความสามารถพอที่จะ ทูลความให้พระราชบิดาทรงสนับสนุนจุดยืนของตนได้ 5. สมเด็จฮุน เซน มีวิธีการทำงานแบบ ผ่อนสั้นผ่อนยาวเมื่อมีความจำเป็น คือสร้างภาพลักษณ์ให้สาธารณชนเห็นว่าเป็นคนมีใจกว้างที่ จะลืมความเป็นอริส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ยอมให้อภัยแก่ศัตรูทางการเมืองในอดีต ขอมปรองดองการจัดสรรอำนาจในฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายบริหาร

กษัตริย์สีหนุมีส่วนส่งเสริมให้เกิดการปรองดองกันอย่างมาก แม้รัฐธรรมนูญมาตรา 17 จะบัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแต่ไม่มีพระราชอำนาจในการปกครอง (Reign but not rule) ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาถึงภูมิหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2496-2513 แล้ว เป็นการยากที่จะให้พระองค์ทรงวางเฉยต่อปัญหาทางการเมืองของกัมพูชาที่ประสบทางตัน เพียงแต่คราวนี้พระองค์ทรงไว้ซึ่งความเป็นกลางความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสมเป็นพิเศษ

1. เมื่อสมเด็จฮุน เซน เข้าเฝ้าที่พระราชวังเสียมเรียบในวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2541 กษัตริย์ สีหนุทรงแนะนำให้สมเด็จฮุน เซน จัดตั้งรัฐบาลแห่งชาติซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมืองทั้งสาม พรรคการเมืองทั้งสามพรรคที่มีที่นั่งในสภาแห่งชาติ แม้ต่อมาภายหลังสมเด็จฮุน เซน มิได้รับ สนองพระราชดำริ (ไม่รวมเอาพรรคสม รังสี อยู่ในรัฐบาลผสมด้วย) พระองค์ก็ทรงวางเฉย

2. เมื่อพรรคพุนชินเปกและพรรคและพรรคสม รังสี ตั้งแง่คว้าบาตรการจัดตั้งรัฐบาลผสมของ สมเด็จพระสันตปาปา เช่น กษัตริย์สีหนุทรงออกแถลงการณ์ (11 กันยายน พ.ศ. 2541) แนะนำให้ทั้งสอง พรรคยินยอมเข้าร่วมประชุมสภาแห่งชาติและร่วมพิธีสาบานตนเสียเพื่อจะได้รับการคุ้มครองในฐานะเป็นสมาชิกสภาแห่งชาติชุดใหม่ คู่ต่อสู้ทุกฝ่ายได้ประโชน 3. เมื่อกษัตริย์สีหนุจะเสด็จเยือน จีนเพื่อตรวจสุขภาพตามกำหนด สมเด็จพระสันตปาปา เช่น ถวายคำแนะนำให้ชะลอการเดินทางจนกว่าจะ จัดตั้งรัฐบาลเสร็จ พระองค์ทรงยินยอม เรื่องนี้เป็นการให้ลู่ประโชนแก่ฝ่ายสมเด็จจุน เช่น แต่ในขณะเดียวกัน สมเด็จจุน เช่น ก็ตอบแทนโดยการยินยอมปรองดองกับพรรคพุนชินเปกและ พรรคสม รังสีมากขึ้น และ 4. สมเด็จพระสันตปาปาได้เลิกการคว้าบาตรการจัดตั้งรัฐบาลผสมของ สมเด็จจุน เช่น โดยเดินทางกลับจากประเทศ ในวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 เพราะกษัตริย์ ทรงประกาศคำประกันความปลอดภัยให้แก่สมเด็จพระสันตปาปาและสมาชิกพรรคพุนชินเปก และต่อมาพระองค์ยังได้ทรงอุปถัมภ์ให้ผู้นำพรรคพุนชินเปกกับผู้นำพรรคประชาชนกัมพูชาได้พบปะ เจรจากัน

ด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ดังกล่าว เมื่อถึงต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 กลุ่มพลังทางการเมืองที่ปราศจากการแทรกแซงจากมหาอำนาจภายนอกแล้ว ได้หาทางปรองดองกันได้เป็นที่สุด กษัตริย์ สีหนุทรงส่งเสริมการปรองดองกันโดยการอุปถัมภ์ให้มีการเจรจาระหว่างพรรคประชาชน กัมพูชา และพรรคพุนชินเปกซึ่งเกิดขึ้นทันทีที่สมเด็จพระสันตปาปาเดินทางกลับถึงกรุง พนมเปญ ในขั้นแรกสมเด็จจุน เช่น ตกลงที่จะขอให้กษัตริย์สีหนุทรงประกาศอภัยโทษให้กับ สมเด็จพระสันตปาปา เจ้าจักรพงษ์ ชิน ชง ญิก บุนไซ และเสรี กุศล เพื่อให้เห็นถึงความเต็มใจ ที่จะเข้าร่วม ในกระบวนการสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน ส่วนพรรคพุนชินเปกก็ตกลงที่จะให้ กองกำลังของ ญิก บุนไซ และเสรี กุศล ซึ่งตั้งฐานที่มั่นอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือกลับเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพกัมพูชาที่พรรคประชาชนกัมพูชารักษาควบคุมการบังคับบัญชาอยู่ใน ปัจจุบัน หลังจากนั้นในวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 สมเด็จพระสันตปาปาก็ทำการเจรจากับสมเด็จจุน เช่น และสมเด็จเจีย ซิมอีกครึ่งหนึ่งภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์นโรดม สีหนุ โดยตกลงกันในประเด็นเรื่องตำแหน่งประธานสภาแห่งชาติ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การเจรจาระดับคณะทำงานต้องหยุดชะงักลงก่อนหน้านี้ ผลการประชุมปรากฏว่าพรรคประชาชนกัมพูชา และพรรคพุนชินเปกสามารถประนีประนอมกันได้ด้วยการตกลง ให้สมเด็จพระสันตปาปา ดำรงตำแหน่งเป็นประธานสภาแห่งชาติที่จะเริ่มการประชุมในวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ทั้งนี้ สภาแห่งชาติจะต้องอาศัยข้อเสนอแนะของคณะทำงานของพรรคประชาชนกัมพูชาและพรรค พุนชินเปก เป็นบรรทัดฐานในการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อที่จะจัดตั้งวุฒิสภาโดยสมเด็จเจีย ชิน จะดำรงตำแหน่งเป็นประธานวุฒิสภาซึ่งมีอำนาจในฐานะผู้สำเร็จราชการแห่งกษัตริย์ในกรณีที่

พระมหากษัตริย์สวรรคตหรือปฏิบัติราชการไม่ได้ นอกจากนั้นทั้งสองพรรคยังมีการทำข้อตกลงเกี่ยวกับการวางหลักประกัน ไม่ให้พรรคการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถคลอดนำ การปฏิบัติหน้าที่ของสภาแห่งชาติเอาไว้ว่าพรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคฟุนซินเปก จะได้รับตำแหน่งรองประธานสภาแห่งชาติฝ่ายละสอง ตำแหน่ง นอกจากนี้แล้วยังมีการจัดสรรตำแหน่งประธานคณะกรรมการต่าง ๆ ในสภาแห่งชาติตามสัดส่วนคะแนนเสียงที่พรรคการเมืองแต่ละฝ่ายมีอยู่ในสภาแห่งชาติซึ่งหมายความว่า พรรคประชาชนกัมพูชาจะดูแลคณะกรรมการจำนวนสี่คณะ พรรคฟุนซินเปกจะดูแลคณะกรรมการจำนวนสี่คณะ และพรรคสม รังสี จะดูแลคณะกรรมการจำนวนหนึ่งคณะ

การบรรลุข้อตกลงในประเด็นเหล่านี้ทำให้สมเด็จพระนโรดม พรมมุตทงเข้าร่วมรัฐบาลกับพรรคประชาชนกัมพูชาซึ่งมี สมเด็จฮุน เซน ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี แต่เพียงผู้เดียวสำหรับตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะรัฐมนตรีและการจัดสรรอำนาจการบริหารประเทศระหว่างพรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคฟุนซินเปก นั้นผลการประชุมระหว่างสมเด็จพระนโรดม พรมมุตทงกับสมเด็จฮุน เซน และสมเด็จเจีย ชิม เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ตกลงให้พรรคประชาชนกัมพูชา และพรรคฟุนซินเปก ร่วมกันบังคับบัญชากระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย แต่กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงการคลังและเศรษฐกิจควบคุมโดยพรรคประชาชนกัมพูชา ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ เยาวชน และการกีฬา เป็นของพรรคฟุนซินเปก โดยกล่าวสรุปอำนาจบริหารนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงที่สำคัญสำคัญเป็นของพรรคประชาชนกัมพูชาเกือบทั้งหมด

การเมืองสมัยใหม่ของกัมพูชามีส่วนเกี่ยวข้องกับบทบาทของกษัตริย์สี หนุ อย่างใกล้ชิด โดยกษัตริย์สี หนุ มีฐานะเป็น “บิดา” ของประเทศเพราะได้รับเอกราชที่สมบูรณ์มาจากกัมพูชาในปี พ.ศ. 2496 พระองค์ทรงมีบทบาทที่แข่งขันในการที่จะพยายามทำให้กัมพูชาเป็น “เกาะแห่งสันติภาพ” (Island of peace) ที่มั่งคั่งเป็นอิสระ และมีความสงบเรียบร้อย และพระองค์ทรงพยายามรักษาเอกราชของประเทศและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง มาโดยตลอด ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ (โดยเฉพาะในสมัยของกษัตริย์สี หนุ) ทำให้การจัดระเบียบการเมืองใหม่ของกัมพูชา ตามเจตนารมณ์ของ ข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส กำหนดให้การปกครอง ระบอบเสรีประชาธิปไตยของกัมพูชา มีกษัตริย์เป็นประมุขโดยกษัตริย์ครองราชย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของ ความเป็นเอกภาพอันยั่งยืนของชาติ และเป็นหลักประกันอธิปไตยของเอกราช และบูรณภาพของประเทศรวมทั้ง ทำหน้าที่ประสานความขัดแย้งทางการเมืองและการรับประกัน ให้การใช้อำนาจรัฐผ่านสถาบันบริหาร สถาบันนิติบัญญัติ และสถาบันตุลาการดำเนินไปเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน อย่างแท้จริงทั้งนี้การคงไว้ของสถาบันกษัตริย์ภายใต้

กรอบของรัฐธรรมนูญจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงหรือล้าสมัยได้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพของ
 กัมพูชา ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีทรงลงพระปรมาภิไธยในร่าง
 กฎหมายเพื่อประกาศใช้ทรงให้อภัยโทษ และทรงประกาศภาวะฉุกเฉินคล้ายกับในประเทศอื่น
 ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ที่แตกต่างกับประเทศอื่นที่สำคัญคือรัฐธรรมนูญมาตรา 26
 ซึ่งกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย ในสนธิสัญญาและอนุสัญญาที่ทำกับ
 ต่างประเทศภายหลังที่ผ่านสภาแห่งชาติแล้ว นอกจากนี้มาตรา 104 กำหนดให้รัฐบาลถวาย
 รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี (สัปดาห์ละครั้ง) แต่พระมหากษัตริย์ทุกครั้งด้วย
 (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 159)

รัฐธรรมนูญกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์ตลอดชีวิต และหลังจากนั้น
 กระบวนการพิจารณาคัดเลือกกษัตริย์ใหม่ จะต้องเริ่มขึ้นภายในระยะเวลา 7 วัน โดยการ
 ตัดสินใจในประเด็นนี้จะเป็นหน้าที่ของสภาราชบัลลังก์ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกเก้าคน คือ
 ประธานวุฒิสภา รองประธานวุฒิสภา (2 คน) ประธานสภาแห่งชาติ รองประธานสภาแห่งชาติ
 (2 คน) ในรัฐมนตรีสั่งฆราวาสฝ่ายมหายานิกายและสั่งฆราวาสฝ่ายธรรมยุติกนิกาย อย่างไรก็ตาม
 รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนว่าการตัดสินใจคัดเลือกกษัตริย์ จะอาศัยหลักฉันทา
 มติ หรือหลักการลงคะแนนเสียงข้างมาก อนึ่ง สถานการณ์ทางการเมืองตั้งในต้นปี พ.ศ. 2543
 แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เช่น และพรรคประชาชนกัมพูชาเหลือสมาชิกส่วนใหญ่
 ของสภาราชบัลลังก์อย่างชัดเจน

การบรรลุข้อตกลงเกี่ยวกับอำนาจนิติบัญญัติไปสู่อำนาจบริหารเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่าง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 โดยภายหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้รับเลือกได้ดำรงตำแหน่งประธานสภาแห่งชาติ
 ในการประชุมวาระแรกเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ก็นำชื่อสมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราช เช่น ทูลเกล้าฯ ให้กษัตริย์สี หนุ ทรงพระลงพระปรมาภิไธย โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ สมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราช เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล และต่อมาใน วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 สภาแห่งชาติก็รับรองรายชื่อ
 คณะรัฐมนตรีทั้งคณะ ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ได้นำชื่อนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีขึ้น
 ทูลเกล้าฯ แต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญมาตรา 99 และ 100 นายกรัฐมนตรีจะต้องเป็นสมาชิกแห่งชาติ
 ส่วนรัฐมนตรีอื่น ๆ จะเป็นสมาชิกสภาแห่งชาติหรือสมาชิกพรรคการเมืองก็ได้

ถึงแม้การจัดสรรตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะรัฐมนตรีจะดูเหมือนว่า พรรคประชาชน
 กัมพูชา และพรรคพุนซินเปก ตกกลงแบ่งสรรอำนาจกันอย่างค่อนข้างสมดุลในเชิงปริมาณแต่
 ในทางปฏิบัติ พรรคประชาชนกัมพูชามีความเป็นต่อเหนือพรรคพุนซินเปกอย่างมาก เพราะ
 นอกจาก สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จะได้รับดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีแล้วสำหรับในส่วนของ

การบริหาร กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงกลาโหม ซึ่งมีอำนาจในการรักษาความมั่นคงภายในประเทศ และการควบคุมกำลังทหาร อำนาจทางพฤตินัยในกระทรวงทั้งสองมีการถ่ายโอนมาอยู่ที่พรรคประชาชนกัมพูชาอย่างชัดเจน ตั้งแต่เดือน กรกฎาคม 2540 เพราะบรรดาผู้ที่จงรักภักดีกับสมเด็จพระนเรศธูกวาดล้างออกไปจนแทบหมดสิ้น ส่วนสำนักงานตำรวจแห่งชาติซึ่งมีอำนาจและอิทธิพลมหาศาลในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่ท้าทายอำนาจของรัฐบาล นั้นก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของ สก ลงดี มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมเด็จพระนเรศธูกษัตริย์ยิ่งไปกว่านั้น สมเด็จพระนเรศธูกษัตริย์ ยังตกลงยอมรับเงื่อนไขที่จะให้กองกำลังของพรรคประชาชนปลดปล่อยกลับเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพแห่งชาติที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคประชาชนกัมพูชา ซึ่งหมายถึงการยอมตกลงจะไม่ทำให้อำนาจทางการเมือง และการทหารของ สมเด็จพระนเรศธูกษัตริย์ และพรรคประชาชนกัมพูชาด้วยการใช้กำลังอีกต่อไป ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญมาตรา 101 จะกำหนดให้ผู้มีตำแหน่งรัฐมนตรี จะดำรงตำแหน่งบริหารของบริษัทการค้าและอุตสาหกรรมใด ๆ ในขณะเดียวกันไม่ได้ แต่กระทรวงต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจล้วน ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคประชาชนกัมพูชา ทั้งสิ้นสำหรับกระทรวงการต่างประเทศรัฐมนตรีว่าการกระทรวงก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพรรคประชาชนกัมพูชาแต่เพียงฝ่ายเดียว ขนาดที่พรรคประชาชนปลดปล่อยจะควบคุมกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับกิจการด้านสังคมเป็นหลัก ยิ่งไปกว่านั้น อำนาจการบริหารงานทางพฤตินัยในกระทรวงที่มีประโยชน์ทางการเมืองต่อพระพรรคประชาชนปลดปล่อย กระทรวงข้อมูลข่าวสาร และกระทรวงยุติธรรมก็ถูกถ่ายโอนไปอยู่ที่เลขาธิการแห่งรัฐในสังกัดพรรคประชาชนกัมพูชามากขึ้น ปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งของปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นจากปัญหาภายในพรรคประชาชนปลดปล่อย ที่ขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ขณะที่พรรคประชาชนกัมพูชาซึ่งอาศัยความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมในการสร้างฐานอำนาจทางการเมือง และความพร้อมทางการเงินดึงดูดนักการเมืองที่มีประสบการณ์และคนรุ่นหนุ่มสาวที่มีความรู้ความสามารถจำนวนมากให้เข้ามาร่วมสังกัดได้อย่างต่อเนื่อง (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 160-161)

รัฐบาลชุดใหม่ของกัมพูชาน่าจะมีเสถียรภาพเพียงพอที่จะบริหารประเทศต่อไปได้เพราะข้อตกลงระหว่างพรรคประชาชนกัมพูชา และพระพรรคประชาชนปลดปล่อย ในปี พ.ศ. 2541 สอดคล้องกับสถานการณ์ความจริงทางการเมืองมากกว่าข้อตกลงแบ่งสรรอำนาจในปี พ.ศ. 2536 โดยสมเด็จพระนเรศธูกษัตริย์ ยอมรับว่าพรรคประชาชนกัมพูชาเป็นฝ่ายที่ควบคุมอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริงในปลายปี พ.ศ. 2541 ในขณะที่มีการจัดตั้งรัฐบาลสมเด็จลงดี นั้น พรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคประชาชนปลดปล่อย มีความเข้าใจร่วมกันในระดับหนึ่งว่าการใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหาคัดแย้งทางการเมืองเป็นสิ่งที่ประชาคมระหว่างประเทศไม่ยอมรับ ดังนั้น พรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคประชาชนปลดปล่อย จำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติและอาศัยกลไกของระบอบประชาธิปไตย

เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจการทางการเมืองแทนการใช้กำลังความรุนแรง สำหรับปัจจัยอื่น ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลชุดใหม่ เช่น ปัญหาการแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ภายในพรรคประชาชนกัมพูชาที่ถูกจัดการแก้ไขอย่างระมัดระวังโดยสมเด็จพระเจ้าสุว เชน ได้ตัดสินใจให้สมาชิกพรรคที่เคยดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงสำคัญ ๆ ในรัฐบาลชุดที่แล้วสามารถดำรงตำแหน่งเดิมต่อไป ขณะที่การจัดสรรโครงสร้างอำนาจระดับต่าง ๆ ภายในกองทัพและสำนักงานตำรวจแห่งชาติก็มีการผลักดันให้บุคคลที่ใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าสุว เชน เข้าไปควบคุมดูแลอย่างทั่วถึง ยิ่งไปกว่านั้น การที่สมเด็จพระเจ้าสุว เชน ประกาศนโยบายยอมรับการเข้ามาสวมมวกัดของกองกำลังเขมรแดง โดยตกลงให้อดีตผู้นำทางทหารของเขมรแดงดำรงตำแหน่งสำคัญในกองทัพกัมพูชา และคณฺฐานอำนาจในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศเอาไว้ได้ต่อไปยังสะท้อนความสำเร็จของพรรคประชาชนกัมพูชาในการผูกมิตร และลดการเผชิญหน้ากับปรปักษ์ทางการเมืองกลุ่มสำคัญ กรุงโพลิน ซึ่งเคยมีฐานะเป็นเขตปกครองพิเศษตามเงื่อนไขของข้อตกลงระหว่างสมเด็จพระเจ้าสุว เชน กับ เอียง ซารี เมื่อปี พ.ศ. 2540 ก็จะต้องเริ่มยอมรับโครงสร้างการบริหารของรัฐบาล และพึงพาบประมาณการพัฒนาจากรัฐบาลมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อทรัพยากรธรรมชาติที่เคยเป็นแหล่งรายได้สำคัญ เช่น ัญมณี และป่าไม้ ร่อยหรอลงไปทุกที ตัวอย่างของสิ่งที่เกิดขึ้นกับกรุงโพลินสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างอดีตผู้นำเขมรแดงและรัฐบาลในปัจจุบัน ซึ่งดำเนินไปในลักษณะที่บรรดาพื้นที่ต่าง ๆ ที่เคยเป็นฐานที่มั่นของเขมรแดงถูกคุกคั่นเข้าสู่กระบวนการบูรณาการทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ของรัฐบาลมากขึ้นจนไม่สามารถแยกตัวออกเป็นอิสระ หรือพยายามหวนกลับไปดำเนินบทบาททางการเมืองที่ทำทลายอำนาจรัฐบาล (หมายถึงพรรคประชาชนกัมพูชา) ได้อีกต่อไป

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรกัมพู ปี พ.ศ. 2536 รัฐสภาของกัมพูชามีสภาเดียวเรียกกันว่า “สภาแห่งชาติ” ดังได้กล่าวแล้ว เมื่อรัฐบาลพรรคหาทางออกโดยการตั้งวุฒิสภาขึ้นมาอีกสภาหนึ่ง เพื่อให้สมเด็จพระเจ้าสุว เชน ประธานพรรคประชาชนกัมพูชาขึ้นไปดำรงตำแหน่งประธานวุฒิสภา และประธานสภาแห่งชาติมอบให้สมเด็จพระบรมนฤฤทธิ์ ในการนี้สภาแห่งชาติได้แก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องรวม 40 มาตรา สำเร็จในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2542 สำหรับสภาแห่งชาติ ให้มีสมาชิกอย่างน้อยจำนวน 120 คน ตามเดิม (ในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2541 มี 122 คน) จากเขตจังหวัดหรือเทศบาลมหานครที่มีฐานะเทียบเท่าจังหวัด และเขตพิเศษ ที่เรียกว่า “กรุง” ส่วนวุฒิสภามีจำนวนไม่เกินกึ่งหนึ่งของสมาชิกสภาแห่งชาติ ชุดแรกที่ตั้งขึ้นใหม่จำนวน 61 คน ในจำนวนนี้ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิสองคน สภาแห่งชาติเลือกมาสองคน โดยคะแนนเสียงข้างมาก ส่วนที่เหลือเป็นโควตาของพรรคการเมืองที่มีที่นั่งในสภาแห่งชาติตามสัดส่วนที่นั่งของแต่ละพรรค (ซึ่งมี 3 พรรคในปี พ.ศ. 2542) วุฒิสภามีอำนาจหน้าที่กลั่นกรอง

ร่างกฎหมายที่ผ่านสภาแห่งชาติแล้ว นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐบาลกับสภาแห่งชาติ ถ้าในพิจารณากลับกรอกร่างกฎหมายมีความเห็นขัดกันกับสภาแห่งชาติ ก็จะตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อตัดสิน โดยปรกติถือกันว่าวุฒิสภามีอำนาจเหนือกว่าสภาแห่งชาติ ทั้ง ๆ ที่มิได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชนโดยตรง ทั้งนี้เพราะประธานวุฒิสภา มีอำนาจหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในกรณีที่พระมหากษัตริย์สวรรคตหรือปฏิบัติราชการไม่ได้ อย่่างไรก็ตาม สภาแห่งชาติมีอำนาจริเริ่มกฎหมาย ตรวจสอบรัฐบาลโดยลงมติ "ไม่ไว้ใจ" วังจรัญมนตรีรายบุคคล หรือคณะรัฐมนตรีทั้งคณะ (มติเสียงข้างมากไม่ต่ำกว่า 2 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด) และโดยการตั้งกระทู้ถามรัฐบาล ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2541 ถึงกลางปี พ.ศ. 2543 พรรคประชาชนกัมพูชาประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างฐานอำนาจทางการเมือง และเสถียรภาพภายในประเทศ ในทางกลับกันความเข้มแข็งของฝ่ายบริหารกับการเป็นภัยคุกคามต่อการพัฒนาประชาธิปไตย และหลักการแบ่งสรรอำนาจตามรัฐธรรมนูญเพราะรัฐบาล ไม่เคารพบทบาทของพรรคสม รังสี ซึ่งเป็นพรรคการเมืองฝ่ายค้านในสภาแห่งชาติเกี่ยวกับการตรวจสอบอำนาจในการบริหารประเทศแม้ว่ามาตรา 96 ของรัฐธรรมนูญจากกำหนดให้สมาชิกสภาแห่งชาติสามารถยื่นกระทู้ถามคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีจะต้องชี้แจงด้วยวาจา หรือเป็นลายลักษณ์อักษรทางระยะเวลาเจ็ดวัน ซึ่งพรรคสม รังสี ได้ดำเนินความพยายามที่จะยื่นกระทู้มาโดยตลอด ตั้งแต่ที่มีการเปิดประชุมสภาแห่งชาติวาระแรก แต่จนถึงกระทู้ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2543 คณะรัฐมนตรีไม่เคยชี้แจงกระทู้เหล่านี้เลย มีหน้าซ้ำ ต่อมาเมื่อพรรคสม รังสี ทูลเกล้าฯ ร้องเรียนปัญหาที่เกิดขึ้นต่อกษัตริย์สี หนุ และกษัตริย์สี หนุ ทรงมีพระราชดำรัสเป็นลายลักษณ์อักษรให้พรรคประชาชนกัมพูชา และพรรคพุนซินเปก เคารพข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ แต่รัฐบาล และสภาแห่งชาติ ซึ่งอยู่ภายใต้การแบ่งสรรอำนาจระหว่างพรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคพุนซินเปก ก็ยังเพิกเฉยต่อพระราชดำรัสของกษัตริย์สี หนุต่อไป (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 163)

ขณะเดียวกันการตรวจสอบการบริหารประเทศของรัฐบาล ผ่านสื่อมวลชนนั้น มีข้อจำกัดค่อนข้างมาก เพราะการเสนอข่าวสารข้อมูล ผ่านวิทยุและโทรทัศน์ ยังคงประสบกับข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้อง กับนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะพรรคประชาชนกัมพูชา ส่วนหนังสือพิมพ์ ซึ่งถึงแม้จะมีอิสระในการนำเสนอข่าวสาร และข้อคิดเห็นทางการเมืองมากกว่าก็มักจะประสบปัญหาการข่มขู่คุกคามอยู่เสมอ นอกจากนี้ แล้วข้อกำหนดที่เข้มงวดภายใต้กฎหมายว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ และเสถียรภาพทางการเมือง และทำให้หนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ภาษาเขมรหลีกเลี่ยงที่จะเผชิญหน้ากับรัฐบาล และหันไปยึดหลักควบคุมการนำเสนอข่าวสาร และความคิดเห็นของตนเองอย่างระมัดระวัง

สำหรับประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาสังคมนั้น ปรากฏว่าองค์กรบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดองค์กรเอกชนจำนวนมากที่แสดงบทบาทอย่างแข็งขัน ในการดูแลสวัสดิภาพ และสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งยังพยายามรณรงค์ ส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชนระดับท้องถิ่น ถึงแม้พรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคพุนซินเปก จะยอมรับความสำคัญขององค์กรเอกชนเหล่านี้ ในการให้เติมช่องว่างของการบริการด้านต่าง ๆ ของรัฐบาล และการปฏิบัติงานขององค์กรเอกชน ที่พยายามให้ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในชนบท มักจะถูกคุกคามอยู่เสมอเสมอ รวมทั้งยังไม่ได้ได้รับความสะดวกจากหน่วยราชการต่าง ๆ ในท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดสถานที่ และการดูแลความปลอดภัยอีกด้วย รัฐธรรมนูญกัมพูชากำหนดให้รัฐสภาและรัฐบาลมีอิสระต่อกันค่อนข้างมาก เพื่อความมีเสถียรภาพและความมั่นคงของทั้งสองสถาบัน แต่ในทางปฏิบัติรัฐบาลผสมที่มีเสียงเกิน 2 ใน 3 มีโอกาสที่จะทำอะไรอย่างเผด็จการ ทั้งส่วนที่เป็นรัฐบาล และส่วนที่เป็นรัฐสภา ทางรัฐบาลรัฐสภามีโอกาสอยู่ครบเทอมมาก (5 ปี) รัฐบาลจะขออำนาจพระมหากษัตริย์ให้ยุบสภาก่อนครบกำหนด ไม่ได้ นอกจากถูกสภาลงมติไม่ไว้วางใจถึง 2 ครั้ง ภายใน 12 เดือน สภาที่ไม่อยากยุบก็คงไม่หาเรื่องให้รัฐบาลยุบก่อนครบวาระ

สำหรับฝ่ายตุลาการและระบบความยุติธรรม การปฏิบัติตามกฎหมายและการรักษาคนที่ทำเป็นปัญหาทางการเมือง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งเพราะถึงแม้รัฐธรรมนูญจากกำหนดให้ สถาบันตุลาการมีอำนาจอิสระมาตรา 109 แต่ในทางปฏิบัติ ภาพรวมของศาลยุติธรรมของกัมพูชายังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ และมักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการทุจริตอยู่เสมอ ๆ นอกจากนี้แล้วฝ่ายบริหารยังมักจะเข้ามาแทรกแซง เพื่ออาศัยสถาบันตุลาการเป็นเครื่องมือทางการเมือง โดยตัวอย่างที่ชัดเจนในประเด็นนี้คือการดำเนินการของพรรคประชาชนกัมพูชาต่อพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสีในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2537 ถึง 2541 โดยมีการตั้งข้อกล่าวหาว่า คู่แข่งทางการเมืองของพรรคประชาชนกัมพูชา พยายามล้มล้างรัฐบาลหรือลอบสังหารสมเด็จพระสันตะปาปาเพื่อกำจัดบุคคลเหล่านั้นออกจากเวทีการเมือง หรือเพื่อบีบบังคับให้ต้องยอมรับในเงื่อนไขการเจรจาต่อรองทางการเมือง ส่วนศาลรัฐธรรมนูญ (9 คน) ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาตีความและวินิจฉัยข้อขัดแย้งทางกฎหมายต่าง ๆ ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าขาดความยุติธรรม และถูกพรรคประชาชนกัมพูชาครอบงำ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นในการพิจารณาคำร้องเรียนของพรรคพุนซินเปก และพรรคสม รังสี เกี่ยวกับกระบวนการเลือกตั้งเมื่อปี 2541 ในขณะที่ศาลฎีกาซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของฝ่ายตุลาการตามข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญยังไม่ได้มีการจัดตั้งตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ (มาตรา 14, 15) ศาลมีกลไก ตรวจสอบการใช้อำนาจหน้าที่ภายในเรียกว่า สภานุตุลาการสูงสุด ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการบรรจุแต่งตั้งโยกย้าย ข้าราชการตุลาการ

โดยไม่ให้นักการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้อง รวมทั้งมีอำนาจลงโทษทางวินัยแก่ผู้พิพากษาด้วย องค์กรนี้ ในทางทฤษฎีมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธาน แต่ในการประชุมตามปกติ ผู้ที่นั่งเป็นประธาน แทนองค์พระมหากษัตริย์คือประธานศาลสูงสุด เท่าที่ผ่านมากการศึกษาทางด้านศาล ความยุติธรรม ยังไม่ค่อยมีระบบ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสถาบันตุลาการ การบังคับใช้กฎหมาย และการรักษาความ ยุติธรรม คือ มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมากในประชาคมระหว่างประเทศ ว่าขาดความพร้อมที่จะรับ บทบาทหลักในการพิจารณาคดีไต่สวนความผิดของอดีตผู้นำเขมรแดงเกี่ยวกับสิ่งที่พวกเขาเรียกว่า การก่ออาชญากรรมต่อมนุษยชาติในช่วงระยะเวลาปี พ.ศ. 2518-2522 ในขณะเดียวกัน พวกเขา ไม่พูดถึงอาชญากรรมระหว่างประเทศที่ทำให้คนตายจำนวนไม่ยิ่งหย่อนกว่าการรุกรานของสหรัฐฯ และเวียดนามในกรรมและวาระต่างกัน

สมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 และพรรคประชาชนกัมพูชาอ้างความสำเร็จ ในการสลายอำนาจทาง การเมืองและการทหารของเขมรแดงมาใช้เป็นหลักฐานสำหรับสร้างคะแนนนิยมทางการเมืองมา โดยตลอด สมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 ผลักดันให้มีการประกาศให้เขมรแดงเป็นขบวนการนอกกฎหมายไปเมื่อ ปี พ.ศ. 2537 และต่อมาในปี พ.ศ. 2540 สมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 ยังคงได้ส่งคำร้องอย่างเป็นทางการร่วมกับ สมเด็จพระสันตะปาปาเบเนดิกต์ที่ 16 เพื่อขอให้สหประชาชาติช่วยสนับสนุนกระบวนการไต่สวนการก่อ อาชญากรรมต่อมนุษยชาติของเขมรแดงที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2518 ถึง 2522 ดังนั้น เมื่อกระแสกดดันจากภายในประเทศ และจากประชาคมระหว่างประเทศต่อประเด็นเรื่องการ พิจารณาอดีตผู้นำเขมรแดงทวีความรุนแรงมากขึ้น สมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 ก็เปลี่ยนท่าทีไปพยายามเร่งรัด กระบวนการพิจารณาคดีอดีตผู้นำเขมรแดงให้จบลงอย่างรวดเร็วโดยในวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2542 รัฐบาลกัมพูชาได้ประกาศข่าวการจับกุมอดีตผู้นำเขมรแดงคนสุดท้ายคือ ตา มีเอก ซึ่งมีฉายาว่า “นักฆ่าชาเดียว” ทั้งนี้การที่บรรดาสื่อมวลชนต่าง ๆ พากันประโคมข่าว ความโหดร้ายของตา มีเอก อย่างต่อเนื่องทำให้ตา มีเอก เหมาะสมที่จะเป็น “เพชรรับบาป” ร่วมกับ กัง เก็จ เอียว หรือที่มีชื่อ จัดตั้งในสมัยที่เป็นหัวหน้าเจ้าหน้าที่สอบสวนนักโทษการเมืองที่ ตวล ซแลง ว่าจ ในปี 1975 มีนักโทษการเมืองที่ถูกนำตัวมาสอบสวน 200 คนและเพิ่มเป็น 2,250 คนในปี ค.ศ. 1976 หลังจาก นั้นในช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 1977 ถึง 1978 นักโทษการเมืองอีกอย่างน้อย 16,000 คนได้ถูกนำตัว มาสอบสวนโดยมีผู้รอดชีวิตออกไปจากตัวแสดงไม่ถึง 10 คน (เขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 165-166)

ในทำนองเดียวกันในปลายปี พ.ศ. 2541 รัฐบาลกัมพูชาภายใต้การนำของสมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 ต้อนรับนวน เจีย และเจียว สัมพันธ์ ที่เข้ามาขอตัวอย่างอบอุ่นพร้อมกับอนุญาตให้บุคคลทั้งสอง ใช้ชีวิตอย่างปกติในกรุงไพลิน ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของ เอียง ซารี อดีตผู้นำเขมรแดงที่เข้ามาขอตัว ต่อรัฐบาล และได้รับอภัยโทษไปก่อนหน้านี้ โดยสมเด็จพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 กล่าวว่ากัมพูชาจะต้องให้

ความสำคัญสูงสุดกับการรักษาเอกภาพ และความปรองดองในสังคม ไม่ใช่การเรียกร้องหาความยุติธรรม ซึ่งอาจจุดชนวนของสงครามกลางเมืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับการพิจารณาคดีผู้นำเขมรแดง สมเด็จฮุน เซน ใช้วิธีซื้อใจคิดผู้นำเขมรแดงที่เข้ามาสวมมิกค์ต่อรัฐบาลปีของฝ่าย สมเด็จฮุน เซน โดยแลกเปลี่ยนกับคำมั่นสัญญาที่ปกป้องบุคคลเหล่านี้จากการถูกพิจารณาคดี (ทั้ง ๆ ที่ข้อกำหนดของกฎหมายปี พ.ศ. 2537 ไม่เปิดโอกาสให้มีการทำข้อตกลงทางการเมืองใด ๆ กับสมาชิกเขมรแดง ในขณะที่สมเด็จฮุน เซน ปรองดองกับผู้นำเขมรแดงได้โดยไม่มีผิดแต่เมื่อฝ่ายสมเด็จกรมพระรณฤทธิ์ ทำบ้างกลับถือว่าละเมิดกฎหมายและถูกสมเด็จฮุน เซน โคนล้มไปเมื่อต้นกรกฎาคม พ.ศ. 2537 ต่อมาศาลกัมพูชา ก็พิพากษาลงโทษสมเด็จพระกรมรณฤทธิ์และพวกที่มีได้ถูกประหารหรือจำคุกเพราะหนีและได้รับพระราชทานอภัยโทษดังได้กล่าวไว้แล้วซึ่งเป็นเรื่องการเมืองมากกว่าความยุติธรรม

คดีเขมรแดงคงจะไม่จบลงง่าย ๆ คดีนี้ชาวตะวันตกเป็นอันมากนิยมกล่าวหาสมเด็จฮุน เซนว่าที่ไม่ยอมให้ตุลาการหรือศาลระหว่างประเทศเข้ามาพิจารณาคดีตัดสินคดีเพราะสมเด็จฮุน เซน กลัวว่าภัยจะไม่พ้นตัว เพราะสมเด็จฮุน เซน และผู้นำพรรคของท่านเคยร่วมมือกับขบวนการเขมรแดงของ พอล พต ในช่วงปี พ.ศ. 2518-2521 แต่ความจริงเรื่องนี้คงไม่สิ้นเช่นนั้น สมเด็จฮุน เซน มีเหตุผลโดยอิงชาตินิยม ถ้าจะเปิดประเทศกัมพูชาให้เป็นสากลจริง ทุกประเทศที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาที่น่าจะต้องถูกลงโทษด้วย ถ้ามองว่าจะมีคณะตุลาการระหว่างประเทศที่ไหนมีใจเป็นธรรมพร้อมที่จะชี้ว่ารัฐบาลสหรัฐฯพร้อมด้วยผู้นำเป็นอาชญากรระหว่างประเทศ ถ้าเอาผู้พิพากษาและอัยการต่างชาติเข้ามาพิจารณาคดีของคนเขมรอันนี้จะแตกต่างอะไรกับยุคจักรวรรดินิยมล่าเมืองขึ้น ประเทศอาณานิคมทั้งหลายยังคงป่าเถื่อนกระบวนกรยุติธรรมทั้งหมดยังล่าหลัง ประเทศอาณานิคมเท่านั้นที่ยอมรับ “กฎของคนผิวขาว” ตลอดกาล

ปัญหาที่เกี่ยวข้องมีว่าการทำให้คนเขมรตายโดยขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น เพราะพวกคอมมิวนิสต์ต้องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวเขมรด้วยตนเองหรือต้องการปฏิวัติสังคมนิยมและการปฏิวัติฝรั่งเศส (2332) การปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน (2509-2519) ทำให้คนตายไม่น้อย ทำไมไม่ตั้งศาลระหว่างประเทศเข้าไปตัดสินเอาโทษผู้กระทำผิดรัฐบาล และผู้นำสหรัฐฯส่งกองทัพเข้าไปฆ่าคนเท่าไรในอินโดจีนในช่วงปี พ.ศ. 2507-2516 และเวียดนามก็ส่งทหารเข้าไปในกัมพูชาทำให้คนตายเท่าไร ในปี พ.ศ. 2521-2532 ทำไมไม่มีคนเรียกร้องให้เอาตัวการผู้รับผิดชอบเหล่านั้นที่ไปศาลระหว่างประเทศ หรือว่าวิธีฆ่าคนตายโดยใช้รถถังและเครื่องบินสิวิไลซ์กว่าการฆ่าคนแบบวิธีของพวกพอล พต สมเด็จฮุน เซน ไม่เต็มใจหรือฟื้นความหลังมาเอาโทษผู้นำเขมรแดงไม่กี่คน โดยอ้างว่าจะทำให้สังคมนิยมแตกแยกและเกิดภาวะสงครามขึ้นอีก ตัวการของพรรคคอมมิวนิสต์คือ พอล พต ก็ได้ตายไปแล้ว ผู้นำเขมรแดงเช่น เอียง ซารี เขียวสัมพันธ์ และนวน เจีย เข้ามอบตัว

นั้นมีส่วนพัฒนาชาติไปในทางสันติ จึงไม่ควรพิจารณาเอาโทษ ส่วนการพิจารณาทำโทษผู้นำเขมรแดงบางคนที่ถูกจะจำขังไว้จนถึงเดือนกรกฎาคม 2543 นวน แปะต (ถูกจับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2541) ตา มีอก (ถูกจับมีนาคม พ.ศ. 2542) และกั๊ กั๊ กั๊ เอียว (หรือเป็นผู้ที่รู้จักกันในนาม ดุจ เข้มอบตัว เมษายน พ.ศ. 2542)

สมเด็จพระสันตะปาปา ต้องการให้ดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมของกัมพูชา แต่เมื่อมีแรงกดดันจากชุมชนระหว่างประเทศ และปัญญาชนชาวเขมรจำนวนมาก และบางประเทศเอาเรื่อง การให้ความช่วยเหลือกัมพูชาไปผูกติดกับการพิจารณาตัวผู้นำเขมรแดง ถ้าไม่ใช่ตุลาการระหว่างประเทศ หรือศาลระหว่างประเทศ พวกเขาจะไม่ยอมให้ความช่วยเหลือกัมพูชา เลขาธิการสหประชาชาติก็รับรูปมหาอำนาจตะวันตก มาบีบบักรัฐบาลกัมพูชาให้ยอมรับการมีบทบาทของตุลาการ และพนักงานอัยการต่างชาติ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาคดีนี้ การเจรจาต่อรองการในประเด็นการจัดตั้งคณะตุลาการ หรือศาลผสม ได้ดำเนินการมาหลายปี ล่าสุดในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2543 ผู้แทนเลขาธิการสหประชาชาติกับนายกรัฐมนตรีสมเด็จฮุน เซน ได้ตกลงกันในด้านหลักการที่จะให้จัดตั้งคณะตุลาการหรือศาลผสมและอัยการผสม แต่สัดส่วนคนเขมรและคนต่างชาติยังคงตกลงกันไม่ได้ สมเด็จฮุน เซน ยังยืนยันหยัดว่าเรื่องนี้ รวมทั้งขอบเขตของผู้ที่อาจจะตกเป็นจำเลยในคดีนี้ จะต้องผ่านการอนุมัติของรัฐสภาของกัมพูชาในรูปพระราชบัญญัติเสียก่อน อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ถ้าพูดกันตามหลักกฎหมายสากลแล้ว รัฐบาลกัมพูชาจะต้องปล่อยตัว นวน แปะต ตา มีอก และกั๊ กั๊ กั๊ เอียว ออกไปแล้ว เพราะกักขังตัวผู้ต้องหาไว้เกิน 6 เดือน ไม่ได้ตามมาตรา 14 และ 21 ของข้อบัญญัติความผิดทางอาญาขององค์การบริหารกัมพูชาชั่วคราวของสหประชาชาติ ซึ่งใช้อยู่ในขณะที่ถูกจับ ระบบความยุติธรรมในเขมรยังมีปัญหา ส่วนหนึ่งเพราะ ผู้หวังดีภายนอกมิได้หวังดีต่อการสร้างระบบความที่ทำให้ชาวเขมรที่แท้จริง

การเลือกตั้งสมาชิกสภาแห่งชาติที่ตามมาในปี พ.ศ. 2541 เป็นการเลือกตั้งระบอบเสรีประชาธิปไตยครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของกัมพูชาที่จัดตั้งการเลือกตั้งโดยชาวกัมพูชาเอง มีปัญหาผู้แพ้การเลือกตั้งไม่ยอมรับผลของการเลือกตั้ง และเคลื่อนไหวประท้วงเหมือนกับประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ แต่ในที่สุด เงื่อนไขต่าง ๆ บังคับ ทำให้พรรคประชาชนกัมพูชาเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลผสมสองพรรค สำเร็จ พรรคสม รังสี กลายเป็นพรรคฝ่ายค้านในสภาแห่งชาติ ในรูปแบบมีภาพลักษณ์ดี สม รังสีมีบุคลิกเหมาะที่จะเป็นผู้นำฝ่ายค้าน แต่ในทางปฏิบัติพรรคร่วมรัฐบาลยังให้คุณค่าแก่การมีฝ่ายค้านน้อยเกินไป การถ่วงดุลระหว่างอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวกัมพูชา สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นของเก่าในบทบาทใหม่ในฐานะที่เป็น “บิดาแห่งเอกราชของกัมพูชา” พระบาทสมเด็จพระสีหนุมิ บทบาทสำคัญมาก ในการไถ่เกลี้ยให้ผู้นำของพรรคประชาชนกัมพูชาและพรรคพุนชินเปค

ปรองดองกันในช่วงหลังเลือกตั้งปี พ.ศ. 2541 แต่ถึงปี พ.ศ. 2543 พระชนมายุของกษัตริย์สีหนุ และพลานามัยของพระองค์ เป็นประเด็นที่อยู่ในความห่วงใยของผู้หวังดีต่อกัมพูชาทั่วไป บางคนคิดถึงปัญหาสืบราชบัลลังก์ และเป็นห่วงว่ากติกาในการสรรหาพระมหากษัตริย์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันควรต้องได้รับการปรับปรุง อย่างไรก็ตาม トラบโดที่สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอแห่งสยาม เป็นผู้กุมบังเหียนของประเทศเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ สถาบันกษัตริย์คงจะไม่มีเปลี่ยนแปลง (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก, 2543, หน้า 169)

ในด้านอำนาจบริหารในปี พ.ศ. 2543 ภาคประชาชนกัมพูชา ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอแห่งสยาม เป็นรองหัวหน้าพรรคและเป็นนายกรัฐมนตรี ที่มีความสามารถและจะมีความสงสัยกันมาก ในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตแต่แม้กระทั่งคนที่เกลียดท่าน ก็ยังยอมรับความสามารถของท่านในการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ คาดว่ากัมพูชาภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอแห่งสยาม คงจะมีเสถียรภาพมากกว่าสมัยใดในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา อันตรายนอยู่ที่การใช้อำนาจที่ขาดความชอบธรรมและการฉ้อราษฎร์บังหลวง ซึ่งจะเป็นประเด็นที่ทำลายความน่าเชื่อถือของรัฐบาล

ส่วนฝ่ายนิติบัญญัตินั้นโดยสัญลักษณ์ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอแห่งสยาม ก็ยังเป็นประธานวุฒิสภาในด้านภารกิจสภาแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่ริเริ่มออกกฎหมายและตรวจสอบอำนาจรัฐน่าจะเป็นเวทีแทนเจตนาธรรมหรือผลประโยชน์ของประชาชนได้มากกว่า แต่สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอแห่งสยาม ซึ่งเป็นประธานสภาแห่งชาตินั้นมีปัญหา ในการนำพรรคพุนซินเปด และขาดศิลปะในการทำการกิจของสภาแห่งชาติให้เป็นเวทีที่มีความหมายและมีคุณค่าสำหรับประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง สุดท้ายในด้านตุลาการ ซึ่งยังมีปัญหาทางทรัพยากรบุคคล ระบบกฎหมาย และโครงสร้างของระบบยุติธรรมนั้น ยังติดอยู่กับปัญหาเรื่องการแทรกแซงกระบวนการยุติธรรม โดยผู้มีอำนาจทางการเมืองการใช้อำนาจของผู้ที่มีอำนาจ โดยไม่เคารพกฎหมาย นอกจากนั้น ยังมีการเรียกร้องของคนภายนอกประเทศให้กัมพูชาทำตามอุดมคติ ของพวกเขาซึ่งไม่จำเป็นต้องผ่านระบบกฎหมายของกัมพูชา แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ยังเป็นเรื่องที่ชาวกัมพูชาที่ทำงานในกระบวนการยุติธรรมจะต้องต่อสู้ดิ้นรนและปรับปรุงต่อไป

สถานการณ์ทางการเมืองในกัมพูชามีความคล้ายกับประเทศไทย ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ได้มีการชุมนุมทางการเมืองเพื่อต่อต้านรัฐบาลครั้งใหญ่ที่สุดในรอบหลายปีที่ผ่านมา พรรคฝ่ายค้านของกัมพูชาจัดการชุมนุมต่อต้านรัฐบาลหลังการเลือกตั้งทั่วไป โดยเรียกร้องให้นายสุน เซน นายกรัฐมนตรี ลาออกจากตำแหน่งและจัดตั้งเลือกตั้งขึ้นใหม่ หลังเกิดข้อกล่าวหาเรื่องทุจริตการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2556 ที่ผ่านมา พร้อมกับการประท้วงของแรงงานเพื่อให้รัฐบาลปรับค่าจ้างขั้นต่ำเป็น 160 เหยียดดอลลาร์สหรัฐ หรือราว 5,280 บาทไทย ต่อเดือน

โดยการชุมนุมต่อต้านรัฐบาลมีเรื่อยมาหลังการเลือกตั้งทั่วไป ภายหลังจากพรรครัฐบาลได้ครองเสียงข้างมากเหนือพรรคฝ่ายค้านในสภาจำนวน 68 ต่อ 55 ที่นั่ง นักสังเกตการณ์การเลือกตั้งระหว่างประเทศ ได้ออกมาระบุว่า อาจมีการเวียนเทียนลงคะแนนผิดเกิดขึ้นในต่างจังหวัดที่พรรคประชาชนกัมพูชา (CPP) ของฮุน เซน ชนะ, Human Rights Watch ยังได้ออกมาแถลงว่าการเลือกตั้งกัมพูชาเป็นเพียงกลไกให้ประชาชนมาใช้สิทธิตามกระบวนการเพื่อรับรองให้พรรครัฐบาลได้บริหารประเทศต่อไปเท่านั้น

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2556 มีประชาชนจำนวนนับแสนคนนำโดยนายสม รัสสี ได้ออกมาชุมนุมประท้วงกลางถนนในกรุงพนมเปญ เพื่อเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรี ลาออกจากตำแหน่งและจัดเลือกตั้งขึ้นใหม่ ในขณะที่ฮุน เซน ประกาศว่าจะไม่ลาออกและจัดการเลือกตั้งขึ้นใหม่ เพราะเขาได้รับเลือกตั้งถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ และไม่ได้ทำอะไรผิดอะไร พร้อมกับอ้างว่าไม่มีกฎหมายข้อใดให้จัดการเลือกตั้งก่อนครบวาระ ซึ่งตามมาตรา 78 ของรัฐธรรมนูญ ระบุว่า จะไม่สามารถยุบสภาก่อนครบวาระ 5 ปีได้ เว้นแต่รัฐบาลจะถูกลงมติไม่ไว้วางใจ 2 ครั้งภายในเวลา 1 ปี นอกจากนี้ เขายังได้ขู่ว่าจะเอาผิดทางกฎหมายกับผู้ชุมนุมประท้วงที่ปิดกั้นเส้นทางสัญจรบนถนนและเข้ายึดอาคารของทางราชการอย่างถึงที่สุดด้วย

ต่อมาในเดือนมกราคม 2557 เกิดเหตุความรุนแรงทางการเมืองขึ้น เมื่อกองกำลังทหารของรัฐบาลได้ปะทะกับกลุ่มผู้ชุมนุม ทำให้มีผู้เสียชีวิต 4 ราย และบาดเจ็บมากกว่า 20 คน จากการรวมตัวกันนัดหยุดงานของขบวนการแรงงานกัมพูชา เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลจากปรับค่าจ้างขั้นต่ำ

นอกจากนี้ยังมีเรื่องของการแปลงวัฒนธรรมอันรุ่งเรือง ล้ำค่าของกัมพูชาให้เป็นทุนทางเศรษฐกิจเช่นในกรณีนครวัด เมื่อก่อนนั้นก็เหมือนนิวยอร์กในเวลานี้ เป็นจุดรุ่งเรืองที่สุดเสมือนศูนย์กลางของโลก จากแผ่นดินอันยิ่งใหญ่ก่อนอาณาจักรสุโขทัยในครั้งโน้น ขอมศักดิ์สิทธิ์หลายยุครุ่งเรืองละทิ้งปราสาทราชวังมากมายตามเส้นทางบูรพาทิศ สู่อินแดนแห่งสงคราม 4 ฝ่ายในประวัติศาสตร์ใหม่ของกัมพูเจีย จากสิหนุ พล พต จนมาสู่วันนี้ กัมพูชาในเงื้อมมือของฮุน เซน

วันนี้ นครวัด-นครธม ล้วนถูกสัมปทานกิจการท่องเที่ยวโดยคนสนิทของนายกรัฐมนตรี ค่าเข้าชม 20 ดอลลาร์สหรัฐต่อวันนั้น ไปไม่ถึงรัฐบาลทั้งหมดเพื่อใช้ในกิจการบูรณปฏิสังขรณ์ จะว่าไปแล้วสีเทาหรือสีขาวในกัมพูชา มันก็กลายเป็นสีเดียวกันของประเทศไปแล้ว นับตั้งแต่เขาเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2528 ขณะอายุเพียง 33 ปีเท่านั้น ภายใต้อาณัติการจัดการประเทศของนายกรัฐมนตรีที่ผูกขาดอำนาจหลายสิบปี ถึงเวลานี้อาจกล่าวได้ว่า กัมพูชา เท่ากับฮุน เซน

ชาวกัมพูชาหลายคนให้ความเห็นว่า นายกรัฐมนตรีฮุน เซน มีอิทธิพลอย่างยิ่งทางการเมืองและสูงลิบลิ่วไม่ต่างจากเผด็จการทหารหรือเผด็จการรัฐสภา เขาควบคุมกองทัพได้ ควบคุม

การตรวจสอบถ่วงดุลตนเองไว้ กระทั่งควบคุมสื่อสารมวลชนในอาณัติได้ทั้งหมด ตลอดเวลาที่ผ่าน
มา นายกรัฐมนตรีผู้นี้ได้วางโครงสร้างอำนาจทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นทหาร ตำรวจ และกระบวนการ
ยุติธรรม ว่ากันว่าบ้านพักของเขานอกเมืองพนมเปญมีอาณาเขตกว้างกว่า 10 ตารางกิโลเมตร และ
ใช้ทหารกว่า 5,000 นายเป็นยามรักษาความปลอดภัย แต่แน่นอน เขามาจากการเลือกตั้ง

ผลงานของสุน เซน ที่ผ่านมา เขาสามารถผลักดันให้อดีตนายกรัฐมนตรีร่วม นโรดม
รณฤทธิ์ ย้ายไปเป็นประธานรัฐสภาและไร้สถานะอำนาจ ไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่ทะเลเซี่ย ท่ามกลาง
การโจมตีกล่าวหาอย่างสุดขีดไว้ว่าความปรานีจากเขา มีแม้กระทั่งคนกล่าวหาว่า เขาคืออภัยตรี
องค์ใหม่ของกัมพูชา ผู้ซึ่งใครก็นินทาในที่สาธารณะแทบไม่ได้ ขนาดสมเด็จพระนโรดม รณฤทธิ์
ยังถูกเล่นงานทางการเมืองจนแทบไม่มีแผ่นดินอยู่

นายสม รังสี ผู้นำฝ่ายค้านในสภาเองก็เช่นกัน เขาถูกเนรเทศ เพื่อไม่ให้เดินทางกลับ
กัมพูชาได้ตั้งแต่วันที่ 16 พฤศจิกายน 2552 พรรคประชาชนกัมพูชา (CPP) ของสุน เซน ลงมติให้
ถอดเอกสิทธิ์คุ้มครอง ตั้งข้อหาเขามีพฤติกรรมทำลายล้างและโน้มน้าวให้ประชาชนกระทำ
ความผิดทางอาญา ต่อมาเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2556 ที่ผ่านมา จึงได้มีพระราชทานอภัยโทษให้กับ
เขา ให้เดินทางกลับมาช่วยพรรคการเมืองของเขารณรงค์หาเสียงในการเลือกตั้งทั่วไปได้ เพื่อทำให้
การเลือกตั้งมีความชอบธรรมขึ้นในสายตานานาชาติ ในขณะที่คณะกรรมการการเลือกตั้งได้ตัด
สิทธิ์ทางการเมืองให้เขาขาดคุณสมบัติที่จะสมัครเป็นผู้แทน

ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พรรคของสุน เซน ได้ที่นั่งในสภาลดลงเป็นครั้งแรกใน
ประวัติศาสตร์ เนื่องจากปัญญาชนคนชั้นกลางวัยหนุ่มสาวของกัมพูชาจำนวนมากได้ออกมาใช้สิทธิ์
ใช้เสียงกันอย่างมากมาย และทำให้พรรคฝ่ายค้านได้รับชัยชนะอย่างถล่มทลายในพนมเปญ รวมถึง
คะแนนเสียงในเมืองใหญ่ๆ ตัวแปรสำคัญที่สั่นคลอนบัลลังก์ที่นายกรัฐมนตรีสุน เซน ครอบครอง
มานานกว่า 28 ปี คือ คนหนุ่มสาวที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลง ถึงวันนี้พวกเขากำลังเตือนผู้นำ
ของตนเองว่า มันหมดเวลาของการครองอำนาจผูกขาดแต่เพียงผู้เดียวแล้ว (คอลัมน์ โลกและเรา
หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ แทบลอยด์วันอาทิตย์ ฉบับวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2557)

รัฐมนตรีต่างประเทศกัมพูชา ให้การรับรองต่อสหรัฐฯ ว่า ภาวะชะงักงันทางการเมืองใน
ประเทศจะผ่อนคลายลงในเร็ว ๆ นี้ นับตั้งแต่สมาชิกรัฐสภาฝ่ายค้านได้ตกลงที่จะยุติการคว่ำบาตร
รัฐสภา และเข้าร่วมการประชุมสภาครั้งหน้า

นายปรัก สุคน รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศกัมพูชา ได้ให้การรับรองดังกล่าว
ระหว่างการพบหารือกับ นายเคนเน็ล รัสเซล ผู้ช่วยรัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐฯ ที่อยู่ในระหว่าง
การเยือนเขมร โดย นายปรัก สุคน แจ้งต่อนายรัสเซล ถึงการพัฒนาเชิงบวกของสถานการณ์ทาง
การเมือง โฆษกกระทรวงการต่างประเทศกัมพูชากล่าวต่อผู้สื่อข่าวหลังการพบหารือ ฝ่ายสหรัฐฯ

หวังให้พรรคประชาชนกัมพูชา ของนายกรัฐมนตรีสุนเซน และพรรคกู่ชาติกัมพูชา ที่เป็นพรรคฝ่ายค้าน กลับมาเจรจาหารือกัน โดยเร็วเพื่อยุติความตึงเครียดทางการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายย่ำแย่ลงตั้งแต่ปีก่อน หลังฝ่ายค้านพยายามที่จะใช้ประโยชน์จากประเด็นปัญหาที่อ่อนไหวด้วยการกล่าวหาเวียคนาม ซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านว่า รุกล้ำเขตแดน ซึ่งความเคลื่อนไหวดังกล่าวพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า เป็นที่นิยมทางการเมือง และรัฐบาลตอบสนองความเคลื่อนไหวนั้นด้วยการเพิ่มการข่มขู่พรรคฝ่ายค้านผ่านศาล ที่ถูกมองว่ารัฐบาล มีอิทธิพลเหนือระบบตุลาการ

ฝ่ายค้านหยุดเข้าร่วมการประชุมสภาเป็นเวลาประมาณ 4 เดือน หลังสมาชิกสภาของพรรครัฐบาล ลงมติถอดถอนสิทธิคุ้มกันทางสภาของสมาชิกพรรคฝ่ายค้านบางคน เพื่อเปิดทางให้มีการดำเนินคดี อย่างไรก็ตาม พรรคฝ่ายค้านระบุว่าสมาชิกของพรรคจะกลับเข้าร่วมการประชุมสภาอีกครั้ง แต่ยังไม่ได้ระบุวันที่แน่ชัด

นักวิจารณ์หลายคนกล่าวว่า สุนเซน ใช้ศาลในการลดโอกาสของฝ่ายค้านในการเลือกตั้งท้องถิ่นปีหน้า และการเลือกตั้งทั่วประเทศในปี 2561 ซึ่งฝ่ายค้านได้แสดงให้เห็นถึงความแข็งแกร่งอย่างไม่คาดคิดในการเลือกตั้งปี 2556 ที่ฝ่ายค้านอ้างว่าถูกโกงชัยชนะ

เมื่อวันที่ 10 ต.ค. ศาลได้ตัดสินจำคุกเป็นเวลา 2 ปี 6 เดือน ต่อ นายอัม สัม อาน สมาชิกสภาฝ่ายค้าน ที่วิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักต่อการจัดการของรัฐบาลในการปักปันเขตแดนกับ

เวียคนาม และเมื่อเดือนก่อน รองหัวหน้าพรรคกู่ชาติกัมพูชา นายแกม สุขะ ถูกตัดสินโทษจำคุก 5 เดือน จากการเพิกเฉยต่อหมายเรียกสอบปากคำ 2 คน ในคดีความที่เกี่ยวข้องต่อการค้าประเวณี

ส่วนนายสม รังสี หัวหน้าพรรค ยังคงลี้ภัยอยู่ต่างประเทศตั้งแต่เดือน พ.ย. หลังจากคดีความเก่าเกี่ยวกับการหมิ่นประมาทถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ และถูกถอดถอนสิทธิคุ้มกันทางสภา

ในอดีต พรรคของสุนเซนมักถูกกล่าวหาว่าใช้ความรุนแรง หรือการข่มขู่คุกคามด้วยความรุนแรงต่อฝ่ายตรงข้าม แต่ในช่วงหลายปีมานี้ ศัตรูของสุนเซนส่วนใหญ่มักจบลงที่ศาล

การเลือกตั้งของประเทศกัมพูชาที่มีขึ้นในวันที่ 28 กรกฎาคม 2556 เป็นอีควาระหนึ่งที่สะท้อนจุดต่างทางการเมืองอาเซียน ที่ประเทศสมาชิกได้ใช้ช่องว่างของกระบวนการเลือกตั้ง และประชาธิปไตย มาลงหลักปักฐานให้กับกลุ่มอำนาจนิยม มีการตั้งคำถามถึงการได้มาซึ่งอำนาจเดิมที่ทำให้คนเดิม ๆ กลับมามีอำนาจต่อไป โดยนำพวกพ้องเข้ามาสร้างเครือข่ายอิทธิพลท้องถิ่น ทำลายพัฒนาการทางการเมือง บั่นทอนการเติบโตของภาคประชาสังคมอย่างเห็นได้ชัดจน ทั้งนี้ การตัดสินใจของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง เกือบ 10 ล้านคนซึ่งส่วนใหญ่ยังเลือกพรรคใหญ่อย่างพรรคประชาชน (CPP) ของนายสุนเซน กลายเป็นใบเบิกทางให้ผู้ทรงอิทธิพล ใช้เป็นคัมภีร์ฟาดฟันผู้ไม่เห็นด้วยกับการบริหารประเทศแบบเดิม ๆ ไปได้อีก 5 ปี

การกลับมาของ สม รังสีเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม ท่ามกลางผู้คนที่ไม่ปรับที่ สนามบิน กรุงพนมเปญนับหมื่นคน จะเป็นการสำแดงพลังอย่างหนึ่ง หลังจากที่ได้สื่อสารกับคนในประเทศขณะที่ยังอยู่ที่ฝรั่งเศสผ่าน โซเชียลมีเดีย มานาน กัมพูชาเป็นอีกประเทศหนึ่งนักรการเมืองเริ่มใช้สื่อด้านนี้

ในการรณรงค์ โดยเฉพาะกับคนรุ่นใหม่มากขึ้น ผลการเลือกตั้งที่ออกมา 68 (CPP) ที่นั่ง ต่อ 55 (CNRP) ที่นั่ง โดย พรรคใหม่ดังกล่าวได้คะแนนเพิ่มจากเก่า 24 ที่นั่ง โดยพรรคเล็กอื่น ๆ ไม่ได้ แม้แต่ที่นั่งเดียว ซึ่งหมายถึงผู้สมัครอย่างเจ้าหญิง น โรดม อรุณรัสมิ หัวหน้าพรรคพุนชินเปก ก็สอบตกด้วยเช่นกัน ทำให้เห็นว่าแม้ว่า CPP จะกุมอำนาจใน กกต. (NEC) ที่พรรคมีตัวแทนเสียงส่วนใหญ่ และล่าสุดปฏิเสธการขอสิทธิเลือกตั้งของ สม รังสี ไปได้เรียบร้อยแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถนำชัยชนะ ให้พรรครัฐบาลได้อย่างถล่มทลายตามที่คาดไว้ แต่กลับเสียที่นั่งให้พรรคใหม่คือพรรคกู้ชาติเขมร (CNRP) ของนายสม รังสี ได้อย่างมีนัยยะสำคัญ อย่างไรก็ตามพรรค CPP ของนายฮุนเซนที่ได้ 68 ที่นั่งจากทั้งหมด 123 ที่นั่งยังสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้อยู่ดี โดยนักสังเกตการณ์อิสระวิจารณ์การเมืองเขมรว่ายังไม่ฟื้นวงจรการเมืองเก่าที่วนอยู่ใน อ่างด้วยการชักใยของผู้ทรงอิทธิพลเพียงคนเดียว

การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาองค์กรภาคประชาสังคม 10 องค์กร รวมตัวกันออกแถลงการณ์หลายฉบับเริ่มตั้งแต่วันที่ 12 มิถุนายน 2556 เป็นต้นมาแสดงความคิดเห็น และความห่วงใยอย่างมากต่อการเลือกตั้งสมาชิกสภา ผู้แทนราษฎร และไม่พอใจพฤติกรรมเดิม ๆ ของเจ้าหน้าที่เขมรที่ไม่เป็นกลาง คอยเอาใจผู้มีอำนาจ ด้วยการข่มขู่ คุกคามประชาชนและฝ่ายค้านและยังมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นคนละเมิดกฎหมายเลือกตั้งเสียงเอง ด้วยการเอื้อทรัพยากร ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ตนสังกัดมาช่วยพรรครัฐบาลหาเสียง

องค์กรท้องถิ่นที่เรียกว่า Committee for Free and Fair Election in Cambodia (COMFREL) และ Neutral and Impartial Committee for Free and Fair Elections in Cambodia (NICFEC) รวมถึงองค์กรสตรี เห็นว่าการข่มขู่คุกคามผู้สนับสนุนฝ่ายค้านมีอยู่ทั่วไป จนเป็นที่กล่าวขานไป ถึงองค์กรต่างประเทศ รวมถึงสื่อต่างชาติ ซึ่งได้ประเมินสถานการณ์ เป็น ระยะด้วยความไม่มั่นใจว่า การเลือกตั้งจะดำเนินไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมได้อย่างไร หรือจะดำเนินไปด้วยความหวาดกลัวมากกว่า

การปล่อยให้ นายสม รังสี เดินทาง กลับประเทศได้ด้วยวิธีนำเรื่องขอภัยโทษต่อเจ้า นโรดม สีหมุนุนั้น จะเป็นเพียงการลดกระแสกดดันจากต่างชาติ และเป็นการสร้างภาพความชอบธรรมให้กับตัวนาย ฮุนเซนเท่านั้น แต่การขู่ใช้กฎหมายกับคนที่เห็นต่างและบรรดาเสียงส่วนน้อยที่หัวแข็งได้ดำเนินต่อไปจนถึงหลังเลือกตั้ง ทุกคนทราบดีว่าการเล่นงานทางการเมือง ด้วยการให้

กฎหมายตามอำเภอใจกับ สส.ของพรรคสม รังสี หลายคน และกระทำการระงับการใช้สิทธิคุ้มครองนักการเมือง (Parliamentary immunity) ในการพูดในสภาผู้แทนราษฎรเขมร เป็นการตัดแขนขาการเมืองฝ่ายค้าน โดยใช้กลไกของรัฐมาจัดการในยุคหลัง ๆ มากกว่าการลอบสังหารหรือใช้ความรุนแรง แบบเก่าโดยตรง

ปัญหาเดิม ๆ ที่ไม่เปลี่ยนแปลงยังเป็นเรื่องการเล่นแร่แปรธาตุ บัญชีผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่สามารถนำไปสู่คะแนนโหวตได้มากมาย คูได้จากรายงานของ COMFREL เมื่อปีที่แล้ว ที่พูดถึงกรรมการการเลือกตั้งหรือ National Election Committee (NEC) กรณีที่แถลงจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง จากการลงทะเบียนใหม่ ซึ่งเพิ่มขึ้นถึง 9.7 เปอร์เซ็นต์ แต่ทาง COMFREL ได้คำนวณด้วยตัวเองพบว่า ขอดเพิ่มขึ้นเพียง 4.4 เปอร์เซ็นต์ โดย กกต. เขมรไม่สามารถให้หลักประกันได้เลยว่าจะลบรายชื่อส่วนเกินออกได้ก่อนการเลือกตั้งทั้งหมดได้อย่างไร รายชื่อที่ไม่เป็นจริงนี้มาจากผู้ลงทะเบียนมากกว่าหนึ่งครั้ง และรายชื่อผู้ตายอยู่ในบัญชี

รายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ที่เป็นจำนวนสั่งสมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ซึ่งทาง กกต. เขมรยอมรับเฉพาะปัญหาเทคนิคว่า เมื่อคนทำการย้ายถิ่นฐานไปลงทะเบียนในที่ใหม่แล้วไม่แจ้งต่อทางการ หรือ ไม่สามารถลบชื่อที่อยู่เก่าออกไปได้ เลยทำให้เกิดรายชื่อซ้ำซ้อน ที่ผู้มีสิทธิสามารถเดินทางไปเลือกได้มากกว่าหนึ่งที่ หรือมากกว่าหนึ่งหน่วยเลือกตั้ง

ปัญหาที่เกิดจากบัญชีเลือกตั้งเป็นปัญหาใหญ่และจะนำมาสู่เหตุการณ์ซ้ำรอยกับที่เกิดขึ้นในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2551 และปี พ.ศ. 2555 ที่มีบัญชี รายชื่อ รองรับคะแนนโหวตไว้ก่อนวันเลือกตั้ง แล้วค่อยนำคนมาสวมรอยลงเลือกตั้งในชื่อผู้อื่น หรือใช้เจ้าหน้าที่ทำการลงคะแนนแทนชื่อที่เกินมารวมทั้งชื่อ ที่ไม่มี คนมาใช้สิทธิ เป็นที่ทราบกันดีว่าการซื้อเสียง ด้วยการให้เงินเจ้าหน้าที่หน่วยซึ่งมีอยู่ไม่กี่คน ย่อมจะถูกกว่าการแจกเงินคนทั้งคอมมูน

การเลือกตั้งประเทศนี้มีกลไกป้องกันการเวียนเทียนลงคะแนน คือ การให้ผู้เลือกตั้งจุ่มสี Indelible Ink ที่นิ้วมือ (เป็นสีที่ลบไม่ออก) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าคน ๆ นี้ได้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งมาแล้ว จะไปลงคะแนนที่อื่นอีกไม่ได้ แต่ปัญหาที่พบนอกจากว่าคุณภาพสีที่ว่านี้ไม่ดี สามารถลบออกด้วยน้ำยาซักผ้าหรือยาล้างเล็บได้ แต่ยังมีประเด็นที่คนมักไม่สนใจคือ เจ้าหน้าที่หน่วยไม่ได้ตรวจนิ้วมืออย่างละเอียดก่อนเข้าคูหาเลือกตั้งแม้แต่คนเดียว

จุดต่างของการเมืองเขมรอีกประการหนึ่งที่ทำให้นักสิทธิมนุษยชนใน เอเชียวิจารณ์ ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านในรอบ 15 ปี และใช้เรื่องดังกล่าวหาเสียงในครั้งนี้อย่างมาก คือการกล่าวหาว่าผู้ที่ไม่เลือกฮุนเซน แต่หันไปเลือกพรรคฝ่ายค้านแทนนั้น จะเป็นการเปิดโอกาสให้เขมรแดงกลับมา มีอิทธิพลนำมาสู่การล้างแค้น เข่นฆ่าประชาชนและไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสันติสุข อีกต่อไป ขณะเดียวกันถ้าเลือกฝ่ายค้านจะนำมาซึ่งภัยสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งสองฝั่งด้วย การปลุกผี

แบบเก่า ๆ ให้คนกลัวและไม่ไปเลือกฝ่ายตรงข้าม ซึ่งใช้ได้ผลบ้าง ไม่ได้บ้าง กับคนรุ่นใหม่ ส่วนพรรคฝ่ายค้านก็ใช้กลยุทธ์เดิม ๆ ไม่ต่างกัน ด้วยการพูดถึง อิทธิพลของเวียดนามต่อกัมพูชาที่กำลังจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ หากใคร ไปเลือกพรรครัฐบาล อาจจะทำให้ประเทศต้องเสียดินแดนให้เวียดนาม หรือพวกญวนในพื้นที่พิพาทชายแดนก็ได้ เรื่องหลังนี้ได้มีการวิจารณ์ของผู้สังเกตการณ์ นานาชาติว่าเป็นการเหยียดผิวหรือ Racist ทำให้คนเขมรเกลียดคนเวียดนามที่อยู่ในประเทศนานแล้ว โดยไม่จำเป็น

การเมืองแบบชนบทอุปถัมภ์ เป็นเรื่องปกติของกัมพูชาที่บรรดากำนันผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่ใน 24 จังหวัดทำตัวเป็นหัวคะแนน เป็นกลไกสำคัญที่นำชัยชนะให้กับพรรครัฐบาลมา โดยตลอดระยะสิบปี ที่ผ่านมา กลไกแบบนี้มีความสำคัญมากขึ้นตั้งแต่การเลือกตั้ง คอมมูน ปีที่แล้ว และเป็นแนวโน้มที่ประเทศส่วนใหญ่ในอาเซียน จะใช้เป็นยุทธศาสตร์กุมอำนาจ ระยะยาวต่อไป ส่วนที่น่าหนักใจนอกจากนั้นยังเป็นเรื่อง ที่เจ้าหน้าที่เขมรทำหน้าที่ direct sell แจกจ่ายสิ่งของ แทนสมาชิกพรรคของ นายสุนเซน หรือ CPP ในช่วงก่อนการเลือกตั้ง ถือว่าเป็นการหาเสียง ชื่อเสียง และเป็นวัฒนธรรมการเมืองการเลือกตั้ง ของเขมรไปเสียแล้ว เพราะเจ้าหน้าที่หรือประชาชนทราบดีว่าอำนาจเก่ายังคงอยู่ในสังคมเขมรอีก 5 ปี จึงไม่มีใครอยากจะออกมาเปลืองตัวคัดค้านหรือร้องเรียน

ความได้เปรียบทางการเมืองของฝ่ายนายสุนเซน ยังคงมีมาก เมื่อสื่อเลือกข้าง ซึ่งสื่อส่วนใหญ่ ในประเทศ อย่างเช่น The Cambodian Television Network (CTN), National Television of Kampuchea (TVK), และ Bayon TV ยังทำหน้าที่คอยเชียร์พรรครัฐบาล และวิพากษ์วิจารณ์ฝ่ายค้านมาตลอด มีการวัดสถิติ การออกอากาศของวิทยุ FM105 ในช่วงรณรงค์การเลือกตั้งก่อนหน้านี้ วัดจำนวนครั้งที่พูดและอ้างอิง ถึงนายสุนเซนในการออกอากาศจากที่ต่าง ๆ ได้เป็นจำนวนถึง 4000 ครั้ง ในขณะที่มีการพูดถึงนาย สม รัสสี และนาย เขม โสยะ เพียงแค่ 1200 ครั้ง และนาย เนียก บุญชัย ผู้นำพรรคพุนซินเปก แค่ 170 ครั้งเท่านั้น

เมื่อสังคมเขมรยังขาดการถ่วงดุล กับอำนาจนายทุน การเมือง มาหลายปี ประชาชนยังขาดที่พึ่งทางการเมืองไม่ทราบ จะหันไปหาใคร การกลับมาของนาย สม รัสสี จะเป็นที่พึ่ง เดียวที่เหลืออยู่ และทำให้เสียงเจียบทั้งหลายรวมถึงผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ครั้งแรกหันมาคิดเลือกฝ่ายค้านกันได้บ้าง เพราะที่ผ่านมาผู้ที่กล้าท้าทายอำนาจนาย สุนเซน มาอย่างต่อเนื่องจะเป็นนาย สม รัสสี เท่านั้น ซึ่งคน ๆ นี้เคยมีผลงานทางการเมือง และเคยตั้งข้อกล่าวหา หน่วยอารักขานายสุนเซนหรือ body guard unit ที่ประเวศผู้งชน ของสม รัสสี ขณะชุมนุมในปี 2540 หรือตั้งข้อหานาย ฮอ นัมสง รมต. ต่างประเทศของรัฐบาลปัจจุบัน ว่าเป็นผู้ร่วมมือกับเขมรแดงใน การคุมขังคนที่ค่ายหรือคุก Boeung Trabek (ซึ่งนาย นัมสง ปฏิเสฐ เรื่องนี้ตลอดแล้วบอกว่าตนเอง ก็เป็นนักโทษของ เขมรแดง

เหมือนกัน) หรือเมื่อหลายปีที่ผ่านมา สม รังสี ได้เคยกล่าว หากคน ใกล้ชิดสุนเซนเองก็คือภรรยา Bun Rany ที่กล่าวว่า เป็นผู้สั่งเก็บ สังกหารดารานักร้องชื่อดัง หรืออีกของสุนเซน ที่ชื่อ Piseth Pilika ส่วนพรรคสิทธิมนุษยชนตอนนั้น (ซึ่งรวมพรรคกับสม รังสีเป็น พรรค CNRP ขณะนี้) ก็ได้กล่าวหา ระบอบสุนเซน ว่ามีการกระทำไม่ต่าง จากเขมรแดงที่ผลักดันประชาชนออกจากถิ่นฐานบ้านเกิด เพื่อเวรคืนและเอาที่ดินไปให้คนรวย เป็นต้น

จากเหตุการณ์ที่กล่าวโดยสังเขปข้างต้น สร้างความหนักใจให้ภาคประชาสังคมใน ภูมิภาคเป็นอย่างมาก ยิ่งต่อคุณภาพประชาธิปไตย ในเขมร การเลือกตั้งในลักษณะนี้ได้สร้างความชอบ ธรรมที่ นำไปสู่ เผด็จการรัฐสภาได้อย่างง่ายดายโดยที่ภาคประชาสังคม จะจะต้องได้ยากขึ้น จึงไม่แปลกใจที่เห็นการออกมาเรียกร้อง ให้มีการ ปฏิรูปประชาธิปไตย เพื่อให้เกิดการถ่วงดุลย์ โปร่งใส มีการปกครองประเทศตามหลักธรรมาภิบาล และเพิ่มพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ส่วนนักการเลือกตั้งยังคงเรียกร้องให้หรือ โครงสร้างการเลือกตั้ง ขอให้เปลี่ยนแปลงการได้มาซึ่ง กรรมการเลือกตั้งครั้งใหญ่ แก่กฎหมายเลือกตั้งทุกฉบับตามที่ได้มีการเสนอโดยภาคประชาสังคม กันเสียที

ตัวอย่างปัญหาการเมืองประเทศเขมรดังกล่าวนี้มีได้เกิด ในประเทศนี้เท่านั้น มันยัง สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นกับประเทศ ในอาเซียนส่วนใหญ่ ที่มีแนวโน้มไปในทางเดียวกัน และได้ นักการเมืองที่ไม่มีคุณภาพในลักษณะเดียวกัน จนในที่สุดต้องตั้งคำถามต่อสังคมอาเซียนว่าจะ เป็น ภูมิภาคที่เต็มไปด้วยนักการเมืองที่ไม่มีประสิทธิภาพ บริหาร ประเทศด้วยการเลือกปฏิบัติ โกงกิน เล่นพรรคเล่นพวกหรือเรากำลังจะทำให้ประชาชนอาเซียนเกิดความชาชิน กับการเมืองแบบนี้ไป อีกนานเท่านั้น จนกลายเป็นเรื่องปกติ ที่ยอมรับกันได้

ในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2551 นับเป็นปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือความคาดหมายของผู้ สังเกตการณ์ทางการเมืองทั้งหลาย เนื่องจากใคร ๆ ก็ทราบดีว่า รัฐบาลของสมเด็จสุน เซน นั้นได้เข้า กุมอำนาจไว้ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจรวมถึงการควบคุมสื่อมวลชน ด้วย แต่ด้วยการทำงานอย่างหนักของพรรคฝ่ายค้านและความขยันในอำนาจที่มีอยู่ของฝ่ายรัฐบาล ทำให้ประชาชนกัมพูชาโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่มี โอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในอีกแง่มุมหนึ่ง จากสื่อใหม่ ๆ ประกอบกับกลุ่มประชาชนที่ได้รับความทุกข์ยากจากการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จของ รัฐบาล ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คะแนนเสียงของรัฐบาลลดลงอย่างฮวบฮาบ

มาถึงวันนี้แล้ว วันที่พรรคฝ่ายค้านออกมาเรียกร้องให้ทุกฝ่ายออกมามตรวจสอบการ เลือกตั้งที่พวกเขาเชื่อว่า มีความผิดปกติมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการถูกสวมสิทธิ์ หรือรายชื่อ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่หายไป ในขณะที่พรรครัฐบาลออกประกาศชัยชนะแล้ว แม้ว่าจะเป็นชัยชนะที่ แส่นจะหวุดหวิดมากก็ตามตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรกัมพูชา ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ.

2551 ได้ยกเลิกบทบัญญัติที่ให้พรรคการเมืองต้องจัดตั้งรัฐบาลด้วยคะแนนเสียง 2 ใน 3 ของจำนวน ส.ส. ทั้งหมดในสภาผู้แทนราษฎร โดยเปลี่ยนมาเป็นเพียงการได้คะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่งหรือ 62 ที่นั่งก็สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้แล้ว

แต่การลงมติในญัตติที่สำคัญ ๆ เช่น การผ่านร่างกฎหมายงบประมาณรายจ่าย แผนการพัฒนาประเทศ แผนการกู้ยืมเงินจากต่างประเทศ การประกาศสงคราม รวมทั้งการรับรองสนธิสัญญาที่ทำกับต่างประเทศ ฯลฯ จะต้องใช้เสียงข้างมากเด็ดขาดหรือ 62 เสียงขึ้นไป จึงจะสามารถผ่านร่างกฎหมายเหล่านี้ได้ ซึ่งก็หมายความว่า เมื่อใดก็ตามที่จะต้องมีการลงมติในเรื่องเหล่านี้ ส.ส. ของพรรครัฐบาล จะไม่สามารถป่วยหรือลาประชุมได้เกินกว่า 6 คนเลย

สื่อมวลชนและนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนในกัมพูชา ได้ทำการวิเคราะห์ห่อหุ้มหนทางการเมืองของประเทศตนเอง ในประเด็นเกี่ยวกับการจัดตั้งรัฐบาลของฮุน เซน ว่าอาจจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งรัฐบาลผสมเพื่อความเสถียรภาพทางการเมือง แต่ความเป็นไปได้ที่ฝ่ายค้านจะยอมจัดตั้งรัฐบาลร่วมกันนั้นค่อนข้างยาก

“เปน สมिति” บรรณาธิการหนังสือพิมพ์รัสมิ์ กัมพูชา หนังสือพิมพ์รายวันยักษ์ใหญ่ของกัมพูชาและนายกสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์กัมพูชาบอกว่า แม้จำนวนเสียงของพรรคประชาชนจะสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้อย่างสบาย ๆ แต่อาจทำให้รัฐบาลทำงานลำบาก เพราะผ่านร่างกฎหมายสำคัญ ๆ ในสภาต้องมีเสียง ส.ส. เกินกว่า 63 เสียง ดังนั้นการมีจำนวน ส.ส. ที่ใกล้เคียงกันจะส่งผลให้ญัตติในสภาจะไม่สามารถผ่านไปได้ง่าย ๆ แน่นนอน เว้นแต่พรรคประชาชนฯ จะเชิญสม ริงสี ให้ร่วมจัดตั้งรัฐบาล ไม่ใช่ฝ่ายค้านเหมือนในอดีต “ผมเชื่อว่า สม ริงสี จะไม่เข้าร่วมรัฐบาลกับฮุนเซนอย่างแน่นอน เพราะหากสม ริงสี ยอมจับมือกับ ฮุน เซน คะแนนนิยมในตัวสม ริงสี และความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพรรคกู้ชาติฯ จะตกลงทันที เพราะถือว่าเป็นการขัดต่อจุดยืนที่ประกาศมาโดยตลอด” บก. หนังสือพิมพ์อวูโสให้ทรรศนะ

ส่วนการที่สม ริงสี ออกมาปฏิเสธผลการเลือกตั้งครั้งนี้ สมितिมองว่า การประกาศไม่ยอมรับการเลือกตั้งและเรียกร้องให้มีการจัดเลือกตั้งใหม่นั้น ถือเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะตามหลักแล้ว คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เท่านั้นจะเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะให้เลือกตั้งใหม่หรือไม่เลือก ส่วนข้อกล่าวหาว่า มีคนล้านกว่าคนที่ไม่ได้ใช้สิทธิ จริง ๆ แล้วไม่น่าจะมากขนาดนั้น บางเรื่องเช่น รายชื่อมีปัญหา ทำไมไม่ออกมาร้องเรียนก่อนเลือกตั้ง เพราะ คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เปิดโอกาสให้ตรวจสอบตั้งแต่ก่อนเลือกตั้งแล้ว ดังนั้น ท่าทีของสม ริงสี จึงเป็นการประวิงเวลาเพื่อผลทางการเมืองบางอย่างด้าน “โอ วิรัก” ประธานศูนย์สิทธิมนุษยชนกัมพูชา มองว่า แม้ 62 ที่นั่งของพรรคประชาชนฯ จะเพียงพอกับการจัดตั้งรัฐบาล แต่ที่นี้จำนวนมากของ

พรรคภูเขาติฯ จะทำให้รัฐบาลของพรรคประชาชนทำงานได้ลำบากพอตัว การที่มีฝ่ายค้านมาก ก็เพิ่มการตรวจสอบมากยิ่งขึ้น และจะมีคนมากานอำนาจรัฐมากยิ่งขึ้นด้วย

“ถ้าสองพรรคร่วมมือกันได้ก็น่าจะเป็นเรื่องดี เพราะทั้ง ฮุน เซน และ สม รังสี ต่างเป็นคนเก่งทั้งคู่ น่าจะช่วยกันทำงานพัฒนาประเทศไปได้ดี แต่ผมว่าเรื่องการทำงานร่วมกันไม่ใช่ภาพที่ประชาชนอยากเห็นมากที่สุด ผมเชื่อว่าประชาชนอยากเห็นระบบการทำงานที่ดี ตรวจสอบได้ และโปร่งใสมากกว่า”

นอกจากนี้ โอ วิรัค ยังแสดงความเห็นด้วยกับการออกมาประกาศไม่ยอมรับผลการเลือกตั้งของสม รังสี เพราะจากการที่ได้สังเกตการณ์เลือกตั้ง พบว่ามีปัญหาในการจัดการเลือกตั้งจริง ๆ มีคนจำนวนมากที่ไม่ได้ใช้สิทธิ์เลือกตั้ง ซึ่งอาจจะมียิ่งล้านกว่าคน อย่างไรก็ตาม สม รังสี กล่าวอ้างเราต้องไม่ลืมว่า นี่คือการเลือกตั้งระดับประเทศ ส่วนตัวจึงไม่สามารถยอมรับได้หากผลการเลือกตั้งที่ออกมาไม่ได้มาจากประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้งทั้งหมด

ไม่ว่าผลของการเจรจากันในทางการเมืองของฝ่ายต่าง ๆ ในกัมพูชา รวมทั้งแรงกดดันจากนานาชาติที่ต้องการให้การเลือกตั้งครั้งนี้ เป็นไปด้วยความโปร่งใสและเป็นธรรม จะออกมาในรูปแบบใด แต่สิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว จากการแสดงพลังของคนรุ่นใหม่ คือ โฉมหน้าการเมืองของกัมพูชา จะไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป

ภาพที่ 5-4 ผู้สนับสนุน “สม รังสี” พาลูกหลานมาร่วมกิจกรรมหาเสียง ที่ทำการพรรค CNRP พนมเปญ

เครือข่ายที่ทำงานด้านสิทธิ รวมถึงงานสื่อสารมวลชนในกัมพูชาบอกเล่าในทางลับว่า สมาชิกพรรคฝ่ายค้านที่อยู่ในชนบทถูกข่มขู่เพราะไม่สนับสนุนพรรคใหญ่ รวมถึงการทำงานของเอ็นจีโอและสื่อ ถูกคุกคามในหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น มีนักการเมืองที่ตัดสินใจเปลี่ยนขั้วทางการเมือง แล้วหลังจากนั้น ได้เกิดอุบัติเหตุโดยมีรถยนต์ขับมาชนรถที่เขาโดยสารมาอย่างแรงเหมือนหมายเอาชีวิตให้ดูเหมือนกับเป็นอุบัติเหตุ เพราะการจราจรในกัมพูชาค่อนข้างไม่เป็นระเบียบ จึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกที่จะเกิดอุบัติเหตุจนทำให้เสียชีวิตเกิดขึ้นทุกวัน

นอกจากนี้ มีสื่อมวลชนสัญชาติกัมพูชาที่ทำงานให้สำนักข่าวต่างประเทศแห่งหนึ่งได้พยายามเสนอข่าวการใช้อำนาจข่มขู่ประชาชน โดยหลังจากที่เขาสามารถถ่ายภาพขึ้นโบว์แดงได้ อุบัติเหตุทางรถยนต์ก็คร่าชีวิตเขา ในวงการนักเคลื่อนไหวในกัมพูชา จึงกังวลการหมายเอาชีวิตในลักษณะนี้ (Car accident) มากกว่าการสั่งให้มีการสังหารหรือใช้มือปืนปลิดชีวิตโดยตรง เพราะแบบเนียนกว่าและจับมือใครดมไม่ได้

ข้อมูลลับที่องค์กรตรวจสอบเลือกตั้งอิสระพบ คือการจ่ายค่าตอบแทนเพื่อให้ได้คะแนนเสียงในกัมพูชา ในอัตรา 5 ดอลลาร์ต่อ 1 เสียง ที่มีแนวโน้มมากขึ้นเรื่อย ๆ และดำเนินการล่วงหน้าก่อนการเลือกตั้งไปจำนวนมาก ข้อมูลคร่าว ๆ เกี่ยวกับการเลือกตั้ง ฝ่ายบริหาร รัฐบาล ของกัมพูชา ตามรัฐธรรมนูญ โดยการเลือกตั้งในกัมพูชามี 2 ระดับคือ สมัชชาแห่งชาติ (Radhspshea) มีสมาชิก 123 คน มีวาระการดำรงตำแหน่ง 5 ปี และวุฒิสภา (Sénat) มีสมาชิก 61 คน แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ตามคำแนะนำของพรรคการเมืองในสมัชชาแห่งชาติ กัมพูชาเป็นประเทศที่มีพรรคการเมืองเด่นพรรคเดียว คือ พรรค CPP ของ ฮุน เซน

หลังจากมีการลงนามในสนธิสัญญาปารีส ในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดสงครามกลางเมืองและการรุกรานของต่างชาติ และการสิ้นสุดการมีกองกำลังติดอาวุธภายในประเทศ (เขมรแดง) เมื่อปี พ.ศ. 2541 กัมพูชามีการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2536 2541 2546 และ 2551 การเลือกตั้งครั้งแรกจัดตั้งโดยอันทัด การเลือกตั้งระดับท้องถิ่นเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 และสภาชุมชนที่ได้รับเลือกนี้ไปเลือกวุฒิสมาชิกในเดือนมกราคม พ.ศ. 2549 ปัจจุบันมีผู้มีสิทธิเลือกตั้งราว 9.5 ล้านคน จากจำนวนประชากร 15 ล้านคน

นาย คล ปัญญา Chief Director of COMFREL (สำนักงานคณะกรรมการเพื่อการเลือกตั้งอย่างเสรีและยุติธรรม) ราววัลเม็กไซไซเพื่อการเลือกตั้งอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส และการสร้างสรรค์เส้นความยั่งยืนให้แก่ชุมชนในด้านประชาธิปไตย ปี ค.ศ. 2011 กล่าวว่า ได้ส่งผู้สังเกตการณ์หมื่นกว่าคนลงเขตเลือกตั้งทั่วประเทศเพื่อตรวจสอบความโปร่งใสในการเลือกตั้ง แต่อาจไม่ได้ทุกเขตจากจำนวนเขตเลือกตั้งทั้งหมด 1.9 หมื่นเขตทั่วประเทศ แต่จะเลือกส่งไปยัง

เขตที่เป็นจุดเสี่ยงต่อความขัดแย้งระหว่างพรรครัฐบาลกับพรรคฝ่ายค้าน และพื้นที่เสี่ยงต่อการโกง บัตรเลือกตั้ง

สำหรับสถานการณ์เลือกตั้งในปี พ.ศ. 2556 พบว่า รายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งต่างจากหลาย ครั้งที่ผ่านมา เราพบว่า การเลือกตั้งยังไม่เสรีและยุติธรรมอย่างแท้จริง เพราะพบปัญหาหลายอย่าง โดยเฉพาะสถานการณ์ไม่ปกติเกี่ยวกับการกาเสียง เพราะสื่อเป็นของรัฐหมด ฝ่ายค้านไม่มีโอกาส และสื่อรัฐมีการปิดบังข้อมูล ในการเลือกตั้ง ทั้งทหาร ตำรวจ ตุลาการ ตามกฎหมายแล้วไม่มีอำนาจ ช่วยพรรคการเมืองหาเสียงได้ แต่พบว่า CPP กลับมีหน่วยงานรัฐช่วยอุปถัมภ์เป็นอย่างดี

“ที่สำคัญรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีปัญหาถึง 1 ล้านกว่าชื่อ เป็นความผิดปกติ ได้แก่ ชื่อผิดพลาด รายชื่อมีปัญหา บางคนเคยมีชื่อ แต่กลับหายไป มีคนตายแต่รายชื่อยังอยู่ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่เก็บข้อมูล ส่วนใหญ่ก็เป็นเจ้าหน้าที่ของ CPP เอง ทำให้รายชื่อไม่ควรเป็นอย่างที่เป็น และสร้างความสับสน ให้ประชาชนอย่างมาก ในภาพรวมมีการบิดเบือนข้อมูลอย่างมาก เราพบสถานการณ์ไม่ปกติ เช่น การขอชื่อเสียงที่เกิดขึ้น มีการซื้อกันอย่างตรงไปตรงมาล่วงหน้าก่อนการเลือกตั้ง และในการเลือกตั้งก็พุดามาแล้วหลายครั้ง มีบางเอกสารที่ไม่มีการชี้แจง เช่น การชี้แจงสถานะบุคคล เราพบมีการออกเอกสารเพื่อให้ประชาชนนำไปใช้แสดงตนในการเลือกตั้ง โดยไม่ต้องมีบัตรประชาชนออกมาถึง 1 ล้านใบ และฝ่ายค้านก็จับได้เพราะสามารถทำให้เกิดการทุจริตได้ ซึ่ง รม. สามารถโกงโดยเอารายชื่อเหล่านี้ไปเลือกตั้งซึ่งฝ่ายค้านก็เคยจับได้ และ ผมเพิ่งเห็นครั้งนี้ที่นายสมไม่มีสิทธิ์เป็นตัวแทนพรรคในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ถือเป็นประวัตินี้ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทั้งนี้ข้อมูล ความผิดปกติทั้งหลาย จะมีการเปิดเผยต่อนานาชาติด้วย”

ภาพที่ 5-5 นายสน ชัย ประธาน ส.ส.พรรค และโฆษกพรรค CNRP

นายสน ชัย ประธาน ส.ส. พรรคและโฆษกพรรค CNRP ได้รับมอบหมายจาก สม รังสี ซึ่งติดภารกิจหาเสียงอยู่ที่เขตห่างไกลของกัมพูชาเป็นผู้ชี้แจงและให้สัมภาษณ์ถึงโค้งสุดท้ายเลือกตั้ง กัมพูชา ว่า CPP ก่อนข้างเสียงเปรียบเป็นอย่างมากในโอกาสของการหาเสียง เพราะฝ่ายรัฐบาลใช้ ทั้งสื่อทีวี หนังสือพิมพ์ มาโจมตีผู้นำฝ่ายค้านในเรื่องส่วนตัว ทั้งเรื่องที่หาว่ามีแนวคิดคล้ายกับ เขมรแดง เรื่องผู้สาว แต่ก็โชคดีที่ประชาชนทั่วไปรู้ดีว่าอะไรคืออะไรจากการปกครองที่ยาวนานมาเกือบ 30 ปี

นายสน กล่าวอีกว่า สำหรับสถานการณ์รวมขณะนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากและดีต่อ CNRP ถ้าดูเก้าอี้ ส.ส. ในเขตหมู่บ้าน เรามีถึง 37 เก้าอี้ และมีทิศทางที่ประชาชนที่รู้ข้อเท็จจริง จะให้การสนับสนุนมากขึ้น โดยเฉพาะการที่ประชาชนกัมพูชาออกมาต้อนรับนายสม รังสี ในการเดินทางกลับประเทศที่สนามบินอย่างยิ่งใหญ่ ทำให้เราเชื่อว่าเราจะชนะได้ ทั้งนี้มีงานวิจัยของ สถาบันไอโออาร์ ซึ่งเป็นหน่วยงานอิสระสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการเลือกตั้ง พบเปอร์เซ็นต์ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งให้การสนับสนุน CNRP สูงถึง 60%

“เราอยากเห็นกัมพูชาที่มีการเปลี่ยนแปลง กองทัพต้องเป็นของประชาชน และปกป้องประชาชน ไม่ใช่ของคนใดในประเทศ หรือปกป้องบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถ้าเรามาดูปัจจุบัน ประชาชนไม่มีความระแวงหรือหวาดกลัวอีกแล้ว ดังนั้นกำลังประชาชนมีความสำคัญมาก ผมอยากเน้นให้ย้อนไปเมื่อ ค.ศ. 1997 ในตอนนั้นแต่ละพรรคจะมีกองทัพของตัวเอง พรรคพุนชินเปกก็มีกำลัง แต่ตอนนี้มีพรรคเดียวที่มีคือ CPP ส่วน CNRP เราไม่มีอะไรนอกจากกำลังประชาชนเท่านั้น”

ส่วนกรณีที่ สุน เซ็น ออกมาบอกว่าจะอยู่ในอำนาจต่อไปอีก 13 ปี นายสนกล่าวว่า คำกล่าวดังกล่าวไม่ได้ทำให้ CNRP วิดกกังวลแต่อย่างใด เพราะเป็นการพูดสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญกัมพูชาที่ให้ผู้ดำรงตำแหน่งนายกฯได้ถึงอายุ 90 ปี คำพูดดังกล่าวจึงไม่สร้างความสับสนแก่เราแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามคาดว่าหากฝ่ายของ สุน เซน พ่ายแพ้ แล้วมีการใช้กองทัพหรือกำลังของกองทัพเพื่อให้สามารถครองอำนาจต่อไป รัฐบาลที่จัดตั้งโดย CNRP ก็อาจมีปัญหา แต่เชื่อว่าการปฏิวัติคงไม่เกิดขึ้น เพราะ สุน เซน และเครือญาติมีเงินและธุรกิจส่วนตัวในกัมพูชามาก จึงไม่คิดว่าจะมีการปฏิวัติเพราะจะกระทบต่อภาพลักษณ์และธุรกิจของตัวเอง แต่ขณะนี้ขณะนี้ มีนายทหารจากชายแดนเขาพระวิหาร โทรมมาบอกว่า มีคำสั่งให้ทหารชายแดนพระวิหารเข้ามาออกเสียงเลือกตั้งแล้ว ดังนั้นสิ่งที่ CNRP ห่วงมาตอนนี้คือการโกงบัตรเลือกตั้ง

นายสน ชัย ให้ความสำคัญต่อประเด็นทุจริตการเลือกตั้ง ซึ่งจำเป็นที่จะต้องหาทางแก้ไขไม่ให้เกิดขึ้น ทำอย่างไรให้ไม่มีการโกงการเลือกตั้ง เราอยากให้ประชาชนมีสิทธิที่จะแสดงออกว่าการกระทำของรัฐบาลที่ผ่านมาดีหรือไม่ เพราะตอนนี้ไม่ใช่แค่ประชาชนมองอย่างเดียวต่างชาติ

ก็มองด้วย ถ้ามีเรื่องที่จะเกิดมาไปกว่านั้น ก็ต้องดูตามสถานการณ์ ถ้าเราดูภาพรวมประเทศ ประชาชนเพียงแค่อยากมีชีวิตที่ดี อยากรักษาได้เสรีภาพ ความยุติธรรม แต่ปัจจุบันเราเห็นว่าการปกป้อง สิ่งเหล่านั้น โดยเฉพาะเรื่องที่ดิน ที่ทำกิน ทำได้ยากขึ้น และคนกัมพูชาจะไม่นับถือคนที่ไม่รู้ว่า ตัวเองทำอะไรผิด ตัวอย่างก็มีแล้วที่เกิดขึ้นใน นายพลกัตดาฟี ของลิเบีย ที่ถูกประชาชนโค่นล้ม “ถึงเวลาแล้วที่ ชาวกัมพูชาต้องช่วยกันผลักดันระบบประชาธิปไตยให้ดีขึ้น ต้องช่วยกันป้องกันแผ่นดินของเราเอง เพราะผู้นำวันนี้คือบุญคุณเวียคนามเยอะ ใช้หนี้กันไม่รู้จักหมด เราต้องคัดค้านทุกเรื่องที่เป็นผู้นำที่เอาที่ดินไปให้สัมปทานแก่ต่างชาติมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งปัญหาคนเข้าเมืองผิดกฎหมายซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นคนเวียคนาม ที่สำคัญคือการปราบปรามการทุจริตทุกรูปแบบ เพราะทุกวันนี้รอบตัว ผู้นำมีแต่การคอร์รัปชัน CNRP จะเอาเงินส่วนนี้มาขึ้นเงินเดือนข้าราชการ ให้สวัสดิการประชาชน เพื่อพัฒนาประเทศต่อไป เราจะผลักดันให้มีระบบรัฐสภาที่เข้มแข็ง ให้การตรวจสอบต่อรองในสภา มีประสิทธิภาพขึ้น” แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับพรรคฝ่ายค้าน กลุ่มต่อต้านรัฐบาล และประชาชน ที่เดือดร้อนอันมีผลมาจากระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำ ธุรกิจในกัมพูชาได้อย่างกว้างขวาง เช่น การตั้งนิคมอุตสาหกรรมของจีน ซึ่งทำให้เกิดการไล่ที่ดิน ทำกิน ที่อยู่อาศัยจากชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนซึ่งมีผลต่อคะแนนความนิยมของพรรค รัฐบาลโดยตรง ดังที่ ดร.อรัญญา ศิริผล ได้ศึกษาเรื่องการแผ่ขยายอิทธิพลจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โครงการนี้มี ศ.ดร. ยศ สันตสมบัติ เป็นดูแลและสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย (สกว.)

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เรามักพบบริษัทจีนขยายตัวออกไปลงทุนทั่วโลก บริษัทเหล่านี้ เดินหน้าตามนโยบายหลักของรัฐบาลจีน ไม่ว่าจะ นโยบายก้าวออกไป (Going out policy) ที่รัฐบาล สนับสนุนโอกาสทางภาษีและการเงินให้บริษัทจีนไปพร้อม ๆ กับนโยบายละมุน (Soft power) ที่รัฐ จีนปูทางไว้ให้ผ่านการออกไปช่วยเหลือด้านการเงินแก่ประเทศที่ด้อยกว่า โดยเฉพาะประเทศลุ่มน้ำ โขงอย่างพม่า ลาว กัมพูชา การขยายตัวทางเศรษฐกิจไปพร้อมกับอิทธิพลจีนเช่นนี้ทำให้เกิดการ ลงทุนในประเทศนั้น ๆ เช่น ในพม่า รัฐวิสาหกิจจีนร่วมมือกับบริษัทพม่าทำโครงการท่อก๊าซและ น้ำมันดิบเพื่อดึงพลังงานจากชายฝั่งทะเลตะวันตกของพม่าเข้าไปยังจีนตอนใต้ โครงการเชื่อม ขนาดใหญ่เหมือนทองแดง ดิบุก ในลาวบริษัทจีนเข้าไปทำเขื่อน โตรคมานาคม โครงการก่อสร้างที่อยู่อาศัยแถวหนองชาตุหลวง เวียงจันทน์ เป็นต้น ขณะที่ในกัมพูชา มีหลายบริษัทได้สัมปทานลงทุน ในกิจกรรมเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะ ขุดเหมืองแร่ แปลงสัมปทานยางพารา ฯลฯ แต่ในกัมพูชาที่ดูเป็นปัญหา มากที่สุด คือ กรณีบริษัทจีนชื่อ Union Development Group ซึ่งมีบริษัทแม่อยู่ที่เมืองเทียนจิน ตอน เหนือของจีนได้สัมปทานที่ดินเพื่อเศรษฐกิจจากรัฐบาลกัมพูชาขนาด 44,100 เฮกเตอร์หรือ 269,010 ไร่เป็นเวลา 99 ปี พื้นที่นี้อยู่ใน 2 อำเภอหลักของเกาะกง คือ Kiri Sakor และ Botum Sakor เป็นที่ติด

ชายฝั่งทะเลที่สำคัญพื้นที่เหล่านี้อยู่ในเขตป่าอุดมสมบูรณ์ของอุทยานแห่งชาติ Botum Sakor โครงการนี้ยังสร้างผลกระทบต่อชาวบ้านไม่ต่ำกว่า 12 หมู่บ้านใน 5 คอมมูนรวม 1,163 ครอบครัวที่ต้องย้ายออกจากบ้านเดิมริมชายฝั่ง

บริษัทนี้วางแผนจะทำให้แถบนี้ของเกาะกงเป็นที่เลื่องชื่อในนาม “นครวัดบนท้องทะเล” แต่จะให้หน้าตาของเมืองเป็นเหมือน “ฮ่องกงแห่งที่ 2” โครงการนี้รู้จักกันในนาม “มังกร 7 หัว” โดยเตรียมพัฒนาให้มีสาธารณูปโภคครบครันทั้งโครงข่ายถนน สนามบินสากล ท่าเรือสำหรับจอดเรือสำราญ คอนโดมิเนียม โรงแรม โรงพยาบาล สนามกอล์ฟและแหล่งกาสโน ปัจจุบันบริษัทได้เปิดป่าสมบูรณ์เพื่อสร้างถนน 4 เลนยาว 64 กม. จากถนนสายหลักไปยังริมชายฝั่งทะเลและยังเตรียมสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่อีก 2 แห่งพร้อมกับเขื่อนขนาดใหญ่บนพื้นที่ 9,100 เฮกเตอร์ โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลกัมพูชาอย่างเต็มที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการการพัฒนาแห่งชาติกัมพูชา เป้าหมายโครงการบอกว่าเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเพิ่มรายได้แก่กัมพูชา แต่ทางการเมืองระหว่างประเทศทั้งกัมพูชากับจีนแล้วรัฐบาลกัมพูชาต้องการเปลี่ยนชีวอำนาจการพึ่งพิง ไม่ต้องการพึ่งเงินลงทุนจากประเทศตะวันตกฝ่ายเดียว โดยเฉพาะสหรัฐที่เคยกดดันมาตลอด แต่หันมาพึ่งเงินแทนผ่านการสนับสนุนเงินลงทุนและการช่วยเหลือทางการเมืองจากจีนเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปพร้อม ๆ กับถ่วงดุลอำนาจการเมืองด้วย ขณะที่จีนแล้วนอกจากบริษัทเงินได้ลงทุนทำโครงการเอกชนจีนยังได้ประโยชน์จากเนื้อไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ในป่าสมบูรณ์ที่เพิ่งรื้อถอนไป นอกจากนี้ บริเวณริมชายฝั่งทะเลยังเป็นยุทธศาสตร์การเมืองด้วย เพราะเป็นทางออกทางทะเลสำคัญ ทำให้จีนสามารถเข้าถึงอ่าวไทยและใกล้กับหมู่เกาะทะเลจีนใต้ที่ขัดแย้งอยู่ปัจจุบัน แต่โครงการนี้ถูกวิจารณ์จากองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมทั้งสากลและท้องถิ่นมีการประท้วงเคลื่อนไหวของแกนนำและชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบมาตลอด 2 ปีที่ผ่านมา ปัญหาสำคัญคือ โครงการนี้ต้องย้ายชาวบ้านกว่าพันครัวเรือนออกจากชายฝั่งทะเลมายังที่ที่บริษัทจัดไว้โดยบริษัทรับปากว่าแต่ละครัวเรือนจะได้บ้าน 1 หลังและที่ดิน 2 เฮกเตอร์พร้อมค่าชดเชยและในชุมชนจะมีทั้งถนน โรงเรียน วัดและสาธารณูปโภคครบครัน แต่ชาวบ้านกลับพบว่า 5 ปีมาแล้วสิ่งที่บริษัทรับปากไม่จริงสักอย่าง ไม่ว่าจะ บ้าน หรือค่าชดเชยไม่เป็นไปตามสัญญาส่วนที่ดิน 2 เฮกเตอร์ ก็กลายเป็นที่ดินใกล้ภูเขาที่ต้องหักร้างวางพงเองและเป็นที่ดินคุณภาพต่ำที่เพาะปลูกไม่ขึ้น ขณะที่วิถีชีวิตเดิมของชาวบ้านแถบนี้คือประมงและทำนา แต่บริษัทกลับเปลี่ยนให้พวกเขาขึ้นไปทำกินบนดอยซึ่งพวกเขาไม่มีประสบการณ์และความรู้ในการทำไร่มาก่อนจึงเกิดปัญหาการใช้ชีวิตทางเศรษฐกิจตามมา นอกจากนี้ บริษัทยังสัญญาว่าจะสร้างถนน ไฟฟ้าตามแผนพัฒนา แต่ปัจจุบันก็ยังไม่มีการเชื่อมต่อหมู่บ้านและไฟฟ้า และมีปัญหาอื่นตามมา ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ไม่มีน้ำสะอาด ส่วนโรงเรียนและวัดที่รับปากก็ไม่เคยดำเนินการ มีเพียงองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำให้แทน

สำหรับชาวบ้าน 5 คอมมูนที่ได้รับผลกระทบ พวกเขาคิดว่ากำลังถูกลดและถูกพรากชีวิตที่เกษตรกรรมสมบูรณ์ไป ที่สำคัญการเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวประมงไปเป็นเกษตรกรรมบดขยี้ ทำให้ชีวิตของพวกเขาดำรงได้อย่างลำบากแสนเข็ญ ชาวบ้านบางส่วนแก้ปัญหาด้วยการหนีกลับไปทำประมงเหมือนเดิม แต่ต้องพบกับความลำบากเพราะเขตชายฝั่งทะเลที่เรือจอดกลายเป็น “Dey Chin” หรือที่ดินของคนจีนไปแล้ว พวกเขาต้องใช้เวลามากกว่า 2 ชั่วโมงในการเดินทางไปที่ยังเรือที่จอดเพื่อออกเรือหาปลาครั้งหนึ่ง 3-5 วันแล้วกลับมาพร้อมปลาที่ขายได้ประทังชีวิต ความลำบากแสนเข็ญของชาวบ้านและปัญหาการทำลายสิ้นป่าอันอุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านและองค์กรสิ่งแวดล้อมบางกลุ่มลุกขึ้นประท้วงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553-2555 มีการปิดถนนสายหลักข้างขึ้นหนังสือประท้วงกับหู จินเทา ประธานาธิบดีจีนเมื่อคราวมาประชุมอาเซียนซัมมิทบ้าง แต่การประท้วงของพวกเขาเป็นเพียงสายลมผ่านเลยในสายตารัฐบาลสุนเซนและรัฐจีน หนาซ้ำกลับเกิดปัญหาความรุนแรงในพื้นที่มากขึ้น เช่น การประท้วงดังกล่าวทำให้ซูท วุทธิ แกนนำกลุ่มถูกยิงจนเสียชีวิต หลังกรณีนี้ยังมีทั้งผู้หญิงในหมู่บ้านและนักข่าวท้องถิ่นที่รายงานเรื่องการนำไม้ออกจากพื้นที่อย่างผิดกฎหมายถูกยิงเสียชีวิต ขณะที่กลุ่มอนุรักษ์อื่น ๆ ในกัมพูชาก็ไม่กล้าแสดงท่าทีใด ๆ (กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2556, หน้า 11)

MASTER PLAN

แผนที่โครงการมังกร 7 หัว หรือช่องกบแห่งที่ 2 ณ ชายฝั่งทะเลของเกาะกง

ภาพที่ 5-6 แผนที่โครงการมังกร 7 หัว บริเวณชายฝั่งทะเลของเกาะกง

สำหรับการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2561 นี้ แม้จะมีการโจมตีเรื่องของความบริสุทธิ์ทางเชื้อชาติของกลุ่มรัฐบาลปัจจุบัน หากฝ่ายรัฐบาลดังกล่าวได้ขยายอายุของกลุ่มฐานเสียงที่จะเกษียรออกไปให้สามารถเลือกตั้งได้ก่อน โดยเกาะงอกอยู่ในฐานะเป็นฐานเสียงที่สำคัญเนื่องจากมีท่านเด็บบัญเป็นตัวแทนของพื้นที่ดังกล่าว เริ่มมีการออกหาเสียงอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะการลงพื้นที่ การนำเสนอนโยบายและการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟสบุ๊กทั้งส่วนตัวและเพจ เนื่องจากพรรคฝ่ายค้านรวมถึงกลุ่มผู้ต่อต้านมีความพยายามที่จะรวมตัวก่อรูปเป็นกลุ่มชาตินิยมสุดขั้ว “ชาตินิยมขอม” ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง เพื่อเตรียมกำจัดเชื้อชาติอื่นสำหรับการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้น ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ยืนยันถึงเสถียรภาพทางการเมืองที่มั่นคงของรัฐบาลปัจจุบันว่า “หากประเมินว่าแพ้ ก็จะไม่มีการแข่งขันเกิดขึ้น”

สำหรับการเลือกตั้งทั่วไปของกัมพูชาจะมีขึ้นในปี พ.ศ. 2561 และแน่นอนว่าจะยังเป็นการแข่งขันระหว่างพรรคประชาชนกัมพูชา (ซีพีพี) ภายใต้การนำของสมเด็จฮุน เซน วัย 63 ปี กับพรรคกู้ชาติกัมพูชา (ซีเอ็นอาร์พี) ของนายสม รัสสี ซึ่งลี้ภัยอยู่ในต่างประเทศ หลังศาลกรุงพนมเปญอนุมัติการออกหมายจับผู้นำฝ่ายค้านวัย 66 ปี ในข้อหา “หมิ่นประมาท” สมเด็จฮุน เซน และเจตนาสร้างวาทกรรมเพื่อปลุกกระดมทางการเมือง“

แม้พรรครัฐบาลจะได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งครั้งใหม่ในกัมพูชา แต่จำนวนคะแนนเสียงที่เพิ่มขึ้นของพรรคฝ่ายค้านขอมเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้โฉมหน้าการเมืองของเขมรเปลี่ยนแปลงไป

การเตรียมตัวเลือกตั้งและการหาเสียงของฮุน เซนและเด็บบัญที่มีขึ้นในปี พ.ศ. 2561 เริ่มมีการหาเสียง โดยมีการใช้โซเชียลมีเดียเข้ามาหาเสียงมากขึ้น โดยมีการนำเสนอ นโยบายที่เน้นการแก้ปัญหาให้กับกัมพูชา และพยายามกระตุ้นเตือนให้เห็นว่า รัฐบาลชุดนี้นำมาซึ่งสันติภาพและการหลุดพ้นจากความเลวร้ายของเขมรแดง ดังจะเห็นได้จากการโพสต์เฟสบุ๊กในช่วงที่ที่ผ่านมาของเด็บบัญ ที่นอกจากจะนำเสนอ นโยบายแล้ว ยังมีการพูดถึงประวัติศาสตร์ในช่วงที่สู้รบกับเขมรแดงด้วย แม้ว่าความชอบธรรมในการบริหารงานของรัฐบาลฮุน เซนที่ผ่านมามีเริ่มสั่นคลอน แต่เครือข่ายชนชั้นนำเหล่านี้ได้เตรียมรับมือไว้อย่างดีแล้ว

“นายกก็ต่ออายุให้ผมรอเลือกตั้งก่อน ความจริง ผมเกษียณปลายปีนี้..... ไม่กลัวหรอก ถ้าแข่งแล้วแพ้ ก็ไม่ต้องแข่งแค่นั้น” (ตุ้ม, สัมภาษณ์, วันที่ 20 ตุลาคม 2559)

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน เกาะกงในกัมพูชา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อค้นพบจากการวิจัย ซึ่งสามารถนำเสนอได้ตามหัวข้อดังนี้

1. ข้อสรุปจากการวิจัย
2. การอภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
4. ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ข้อสรุปจากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชา เป็นการศึกษาเพื่อตอบคำถามว่าชนชั้นนำคนไทยเกาะกงที่อยู่ในฐานะเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเองสามารถขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจได้อย่างไร และเมื่อขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาได้แล้วนั้น สามารถรักษาอำนาจนั้นไว้ได้อย่างไรจนกระทั่งปัจจุบัน จากคำถามวิจัยหลักนี้จึงนำไปสู่วัตถุประสงค์หลักในการศึกษา 2 ประการ คือ

1. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

2. การผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง

ข้อค้นพบข้อที่ 1 ตามวัตถุประสงค์หลักข้อที่ 1 สามารถสรุปได้ว่า นับตั้งแต่เกาะกงตกอยู่ภายใต้การปกครองโดยฝรั่งเศสจนถึง พ.ศ. 2522 นั้นอยู่บนฐานการมองมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์ มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน โดยมีลักษณะเด่น คือการรวมกลุ่มเพื่อสร้างและเชื่อมร้อยเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ดังกล่าว เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยทางการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายด้านอุดมการณ์ เครือข่ายทางทหาร แนวร่วม และเครือข่ายทางการเมืองโดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่บนฐานของเศรษฐกิจยามสงคราม (War economy) ภายใต้การทำสงครามจากภายในและภายนอกประเทศ

ในกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง นั้นมีลักษณะทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเกิดจากการเข้าร่วมหรือรวมกลุ่มและสร้าง เครือข่ายของปัจเจกบุคคลและองค์กรที่ยึดโยงเข้าหากัน สามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ช่วงเวลา ได้แก่

1. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติ ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส พ.ศ. 2447-2497

การเกิดขึ้นของคณะอิสระนั้น ในระยะแรกจะเห็นได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะที่ ไม่เป็นทางการ ซึ่งเกิดจากความสมัครใจของคนไทยเกาะกงในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ “คณะอิสระ” คนไทยเกาะกง ได้เริ่มต้นขึ้นในต้นปี พ.ศ. 2491 ซึ่งต้องการขับไล่ฝรั่งเศสให้พ้นจาก เขมร เป็นความร่วมมือระหว่างคนเวียดนามและคนเขมรและคนไทยเกาะ ได้แก่ นายประสิทธิ์ จิต ศิลป์ นายประสาธ จิตศิลป์ นายอุคร เขียวจี นายประชา อำพล นายเข้ม ธรรมเกสร นายใส่ ภูทอง นายบัว สิงห์พันธ์ และนายนาวา

การรวมตัวของคนไทยเกาะกงได้พัฒนาไปสู่ความเป็นทางการ โดยที่การเคลื่อนไหวของ กลุ่มคนดังกล่าวทำงานอย่างต่อเนื่อง และขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ โดยมุ่งไปที่วัด เพราะ วัดถือเป็นศูนย์กลางหลักของชุมชนในขณะนั้น มีการจัดตั้งทำกันอย่างเป็นระบบโดยลำดับ แต่ละ หมู่บ้านที่ได้รับการจัดตั้งจะมีประธานหมู่บ้าน มีหัวหน้าฝ่ายทหาร ทำหน้าที่คัดเลือกชายฉกรรจ์ มาฝึกการต่อสู้และหัวหน้าฝ่ายการคลัง ดูแลเรื่องเสบียงอาหาร นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ทำงานได้ดี จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานเขตเกาะกง เพราะเป็นผู้กว้างขวาง คำนึงกับชาวบ้าน มีสมัคร พรรคพวกมากมาย

การรวมกลุ่มในนาม “คณะอิสระ” ของคนไทยเกาะกงโดยอาศัยการเชื่อมร้อยเครือข่าย กับกลุ่มเขมรอิสระและญวนอิสระ มีลักษณะของการรวมกลุ่มภายใต้เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) แบบชาตินิยมเพื่อต้องการปลดปล่อยชนชาติของตนเองให้เป็นอิสระจากการปกครอง ของฝรั่งเศส การรวมตัวภายใต้เครือข่ายทางอุดมการณ์ดังกล่าวมีผลในแง่ของการให้ความหมาย ต่อการกระทำต่าง ๆ ทางสังคมและการจัดแบ่งองค์กรทางสังคม จนกระทั่งนำไปสู่การได้รับเอกราช ของกัมพูชาจากฝรั่งเศสใน

2. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติ ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ พ.ศ. 2497-2513 หลังจากที่กัมพูชาได้รับเอกราชจากฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2496 สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ใช้ที่ประชุมว่าด้วยปัญหาอินโดจีน ที่นครเจนีวา ในปี พ.ศ. 2497 ไม่รับรอง สถานะและกำหนดเขตฐานที่มั่นฝ่ายคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้พรรคประชาชนปฏิวัติเขมรต้องสูญเสีย

บทบาททางการเมืองและลี้ภัยไปอยู่กับเวียดนามเหนือจำนวนหนึ่ง ขณะเดียวกันการได้รับเอกราช ทำให้คณะอิสระฝ่ายคณะญวนอิสระ ต้องเดินทางกลับเวียดนามพร้อมกับคนไทยเกาะกงจำนวนหนึ่งในรูปของอาสาสมัครเพื่อรับการศึกษา ได้แก่ นายประสาท นายอุดร นายไต้ และคนอื่น ๆ

คนไทยเกาะกงภายใต้รัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ หลังจากได้รับเอกราชในช่วงแรก รัฐบาลได้เรียกร้องให้ประชาชนทั้งหมดกลับถิ่นฐาน รวมทั้งคนไทยเกาะกง โดยอ้างเหตุผลเมื่อบ้านเมืองได้รับเอกราชแล้ว ประชาชนทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน จะไม่มีการเกณฑ์ผู้คนไปใช้แรงงานเหมือนสมัยฝรั่งเศสปกครอง รวมทั้งจะไม่มีการกดขี่ข่มเหงในทุกรูปแบบ และได้พระราชทานอภัยโทษให้กับผู้ที่เข้าร่วม “ขบวนการเขมรอิสระ” ให้ทุกคนพ้นจากความผิดทางอาญาอีกด้วย การประกาศนโยบายใหม่ รวมทั้งการพระราชทานอภัยโทษทำให้ “ไทยเกาะกง” จำนวนมากเดินทางกลับบ้าน ขณะที่อีกส่วนยังไม่ไว้วางใจ คงอาศัยอยู่ในฝั่งไทยต่อไป โดยเฉพาะที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เกาะกงในยุคหลังได้รับเอกราช มีการจัดระเบียบการปกครองใหม่ ราวต้นปี พ.ศ. 2498 ทางกรมเขมรได้จัดให้มีการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน

ในปี พ.ศ. 2502 เกาะกงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเขตหรือจังหวัด โดยมีที่ทำการเมืองใหม่อยู่ที่บ้านเสาธง และมีเมืองเอกชื่อ “กรุงเขมรรัฐภูมินทร์” ในช่วงเลือกตั้งที่เกิดขึ้น ทางกรมเขมรได้จับกุม นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ อดีตประธานเขตเกาะกง โดยคาดว่าจับเพื่อเหตุผลทางการเมือง เนื่องจากเกรงอิทธิพลของ “คณะอิสระ” ที่เหลืออยู่ เพราะเมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นก็ได้มีการปล่อยตัวให้เป็นอิสระ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสแล้ว แต่การรวมกลุ่มของคณะอิสระยังคงอยู่ ช่วงเวลาดังกล่าว “คณะอิสระ” ที่เกาะกงได้ประชุมหารือกัน เพื่อปรับปรุงโครงสร้างและการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ให้สอดคล้องกับชีวิตและการทำมาหากินของแต่ละคนโดยไม่ทอดทิ้งภารกิจเพื่อส่วนรวม ต่อมาในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2503 ผู้นำจำนวน 21 คน ของพรรคประชาชนปฏิวัติเขมรได้มีการประชุมสมัชชาลับกันที่ห้องในสถานีรถไฟกลางกรุงพนมเปญ แยกนำพรรคแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นพวกเขมรอิสระและอดีตพรรคคอมมิวนิสต์อิน โดจิ้น กลุ่มที่สองเป็นนักเรียนกัมพูชาที่ไปเรียนต่อฝรั่งเศส ตั้งแต่สิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่องหลักที่ทั้งสองกลุ่มถกแถลงกันในที่ประชุมคือ พรรคจะให้การสนับสนุนหรือต่อต้านสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ปรากฏว่ากลุ่มแรกซึ่งเป็นพวกนักต่อสู้รุ่นบุกเบิกของเขมรได้รับชัยชนะ โดย ดู สามต ได้รับเลือกให้เป็นเลขาธิการพรรค มีนวน เจีย เป็นรองเลขาธิการพรรค รวมถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้ก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งทางการเมือง ได้แก่ พอล พต และเอียง สารี เป็นผู้นำอันดับสามและอันดับห้าของพรรค โดยที่นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ ผู้แทนจากเกาะกงเป็นกรรมการสำรองของคณะกรรมการกลางพรรค นอกจากนี้ได้มีการเปลี่ยนชื่อพรรค จากพรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชา

เป็น พรรคคนงานกัมพูชา (Workers' Party of Kampuchea: WPK) ล้อกับพรรคคนงานเวียดนาม (Vietnam Worker's Party) (รุ่งมณี เมฆโสภณ, 2551, หน้า 93-96) เมื่อ ตู สามุต ได้หายตัวไปอย่าง ลึกลับจากบ้านพักในกรุงพนมเปญ ในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 ทำให้การประชุมสมัชชาใน ระหว่างวันที่ 20-21 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506 ได้มีผู้ขึ้นรับตำแหน่งเลขาธิการพรรคคนงานกัมพูชา สืบแทน คือ พอล พต นวน เจีย ในตำแหน่งรองเลขาธิการพรรค และเอียง สารี เป็นกรรมการเมือง และมีคนไทยเกาะกงคือ นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ เป็นกรรมการกลางพรรคลำดับ 6 ที่มีความสำคัญคน หนึ่งในพรรคคนงานเขมร

ปลายปี พ.ศ. 2506 รัฐบาลเขมรของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ออกกฎหมายห้ามคนไทย เกาะกงพูดภาษาไทย ห้ามมีเงินไทย และห้ามมีหนังสือภาษาไทยอยู่ในบ้าน ถ้าเจ้าหน้าที่ค้นพบ จะถูกทำลายให้สิ้นซาก การลงโทษต่าง ๆ เจ้าหน้าที่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการพูด ภาษาไทยได้อย่างพลการ นอกจากนั้น การทำบุญรักษาศีลตามประเพณีดั้งเดิมของคนไทยเกาะกง ทางการเขมรได้พยายามเข้ามามีส่วนกำหนด โดยส่งพระเขมรเข้าไปประจำตามวัดต่าง ๆ การสวด มนต์ให้สวดด้วยสำเนียงเขมร ไม่ให้ยกมือพนม ทางด้านชาวบ้านทั่วไปทางการได้ส่งครูมาสอน หนังสือเป็นภาษาเขมรแก่เด็ก ๆ โดยจัดตั้ง โรงเรียนประจำตำบลขึ้นทุกตำบล เรียนเฉพาะภาษาเขมร กับภาษาฝรั่งเศส การกระทำเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะทางการเขมรเห็นคนไทยเกาะกงเป็นเสี้ยนหนาม

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2508 สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงประกาศว่าได้พบเอกสารของ คอมมิวนิสต์ที่เกาะกง โดยเอกสารบางชิ้นเป็นภาษาไทย ทำให้ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า เขมรแดง ได้รับคำสั่งจาก “นาย” ต่างชาติ มาปลุกระดมให้คนเขมรแปลกแยกจากสังคมและพระองค์ สถานการณ์โดยรวมเวลานั้น ประเมินได้ว่า สมเด็จพระนโรดม สีหนุ มีความหวาดระแวงไทยสูง คนไทยเกาะกงจำนวนมาก ทั้งฆราวาสและพระสงฆ์ถูกขึ้นบัญชีดำ การปราบปรามมีความรุนแรง ขึ้น ผู้คนถูกจับกุมคุมขัง ถูกทารุณกรรมอย่างโหดเหี้ยม คนจำนวนมากต้องจบชีวิตลงอย่างฝักปลา ดังคำกล่าวของนายพลลอน นล ที่เดินทางมาเป็นประธานการประชุมที่เกาะกงว่า “คนไทยเกาะกง แม้ว่าจะสูญหายตายจากไปสักห้าพันคน ก็ไม่ทำให้แผ่นดินเขมรเอียง”

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ บรรดาแกนนำของ “คณะอิสระ” ที่เกาะกง ก็ได้มีการประชุม ร่วมกัน เพื่อกำหนดท่าทีให้เหมาะกับสถานการณ์ดังกล่าว โดยกำหนดว่า กลุ่มบุคคลใดไม่สามารถ อยู่ในพื้นที่เขมรได้ ให้หลบเข้าประเทศไทย หรือ ไม่ก็หลบไปเคลื่อนไหวลับในป่า ที่พออยู่ได้ ก็ให้ อยู่ในพื้นที่ต่อไปในลักษณะ “กึ่งลี้ภัยกึ่งเปิดเผย” และกลุ่มที่ไม่มีพิธีกรรมให้อยู่ในพื้นที่ตามปกติต่อไป ทั้งนี้โดยอาศัยกลุ่ม “คณะอิสระ” ที่ยังพอเคลื่อนไหวลับในป่าได้ทำงานมวลชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางด้าน แรงงาน การสร้างความมั่นใจด้านจิตใจ ด้วยความเชื่อมั่นว่าท้ายที่สุดแล้ว “เราจะเป็นผู้ชนะ”

เนื่องจากพวกเขาได้ข้อสรุปว่า “...เพราะรัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร เจ้าหน้าที่ที่เคยฆ่าคนเกาะกง เอาตัวเอาศียังคงอยู่ ยังคงเป็นเจ้าของไม่เปลี่ยนแปลงไปไหน จึงต้องทำลายกันต่อไป...”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การรวมกลุ่มภายใต้เครือข่ายอุดมการณ์ชาตินิยมของคณะอิสระไทยเกาะกงมีการเคลื่อนไหว ทำงานตลอดเวลา แม้กัมพูชาจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสแล้วก็ตาม เนื่องจากคนไทยเกาะกงตระหนักดีว่าพวกตนอยู่ในฐานะ “คนอื่น” ในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง ต้องสู้จนกว่าจะชนะ และมีอำนาจอิสระในการปกครองตนเอง จึงจะอยู่ได้อย่างปลอดภัย ดังนั้นในสมัยของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ คณะอิสระไทยเกาะกงจึงเชื่อมร้อยเครือข่ายของตนเอง เข้ากับเครือข่ายทางการเมืองดังจะเห็นได้จากการที่ นายประสิทธิ์ จิตศิลป์ หัวหน้าคณะอิสระไทยเกาะกงเข้าร่วมกับพรรคประชาชนปฏิวัติเขมรในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เป็นการเชื่อมร้อยกับเครือข่ายทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อให้บริการความต้องการของกลุ่ม การเข้าร่วมกับพรรคประชาชนปฏิวัติเขมรเป็นการยอมรับถึงอำนาจที่เป็นทางการและผูกพันกับอำนาจของรัฐโดยตรง โดยมีสมเด็จพระนโรดม สีหนุ เป็นศูนย์กลางของอำนาจในขณะนั้น

3. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของรัฐบาลลอน นล พ.ศ. 2513-2518 ในยุคของรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ คนไทยเกาะกงตกเป็นเหยื่อของความขัดแย้งระหว่างกัมพูชากับไทย จนกระทั่งในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2513 นายพลลอน นล นายกรัฐมนตรีและทหารคู่พระทัยของ สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ก่อการรัฐประหารเงียบ ด้วยการใช้อำนาจของสภาแห่งชาติเขมร โค่นล้มถอดสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ออกจากการเป็นองค์ประมุขของประเทศ ในระหว่างที่พระองค์เสด็จ เยือนยุโรป รัสเซียและจีน ทำให้สมเด็จพระนโรดม สีหนุทรงขอลี้ภัยในจีน พร้อมทั้งประกาศจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น

ภารกิจแรกของลอน นล คือ การขอให้กองกำลังเวียดนามเหนือออกจากกัมพูชาทันที พร้อมทั้งปิดท่าเรือที่เมืองสีหนุวิลล์ ซึ่งสมเด็จพระนโรดม สีหนุ ทรงมีพระบรมราชานุญาตเป็นการลับ ให้เวียดนามเหนือใช้สำหรับขนอาวุธ ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2508 พร้อมกับการดำเนินการกวาดล้าง “คอมมิวนิสต์” โดยมีเป้าหมายที่ชาวเวียดนามในกัมพูชา ทั้งหญิงและชาย ถูกฆ่ามาที่งน้ำโขงเป็นจำนวนมาก

การเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองดังกล่าวไม่ได้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ ความปลอดภัย และความมีอิสระในการปกครองตนเองของคนไทยเกาะกงดีขึ้นแต่อย่างใด ดังนั้นการต่อสู้ของคนไทยเกาะกงจึงยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แผนการของคณะคนไทยเกาะกง คือ การยึดพื้นที่เพื่อเป็นฐานที่มั่นในการต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลเป็นการถาวร และพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุด คือ อำเภอปังกรุง เนื่องจากมีชัยภูมิที่ดี มีป่าเขาขนานทั้งสองฝั่งแม่น้ำ เหมาะแก่การหลบซ่อนตัว ผู้ที่ได้รับมอบหมาย

ให้ทำภารกิจนี้คือ นายรุ่ง พร่าห์เกษร โดยใช้การเมืองนำหน้า โนม์นำให้กำนันและกรรมการ ตำบลยินยอมเป็นสมัครพรรคพวก สามารถยึดค่ายได้สำเร็จโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ สร้างชื่อเสียงให้กับคณะคนไทยเกาะกงอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในขบวนการต่อสู้ของเขมร ในช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง ได้มีคนไทยเกาะกงที่อยู่ในคณะอิสระและได้เดินทางไปเวียดนามหลังกัมพูชาได้รับเอกราช เดินทางกลับมายังเกาะกงและเข้าร่วมกับคณะคนไทยเกาะกง เช่น นายอุคร เขียวจิ นายประสาธ จิตศิลป์ และนายใส่ ภูทอง เป็นต้น

หลังจากยึดค่ายทหารที่ปั้งรุ้งได้แล้ว การจัดตั้งระเบียบการปกครองต่าง ๆ ภายใต้อำนาจของพลพรรคไทยก็ได้มีขึ้นทันที โดยมีเป้าหมายที่จะเข้ายึดพื้นที่ให้มากขึ้น มีลำดับต่อมา กองกำลังพลพรรคไทยได้จัดตั้งระเบียบการปกครองเมือง แบ่งเขตปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล และตั้งอำเภอปั้งรุ้งเป็นที่ทำการปกครองส่วนกลาง ส่วนการจัดระเบียบการปกครองฝ่ายพลเรือนได้แบ่งหน้าที่เป็น อุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ส่วนในด้านอาหาร ได้มีผู้ที่มีความรู้ความชำนาญอาศัยผ่านการรบการต่อสู้มาจัดตั้งเป็นหมู่เป็นหมวดและกองร้อย กองพัน มีผู้บังคับบัญชาเหมือนกองทหารทั่วไป มีการเปิดรับกำลังพลอาสาสมัครจากลูกหลานชาวบ้านที่อยู่ในเขตปกครองของเขตเกาะกง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 อำนาจของฝ่ายรัฐบาลนายพลลอน นล ได้เสื่อมลงตามลำดับ เมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในกัมพูชา กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์เขมรกับฝ่ายเวียดกงซึ่งเป็นแนวร่วมสากล ได้ลุกขึ้นต่อสู้กับกองกำลังฝ่ายรัฐบาล และในเวลาต่อมาพลพรรคไทยเกาะกงได้เข้าเป็นภาคีแนวร่วมด้วย โดยได้รับมอบหมายให้ทำการปลดปล่อยขับไล่ทหารของฝ่ายรัฐบาลที่เขตเกาะกง การกระทำของฝ่ายพลพรรคไทยจึงแยกออกจากฝ่ายกองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์เขมรอีกฝ่าย การเข้าเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์เขมร-เวียดกง มีการประชุมปรึกษาหารือเป็นประจำ และเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญ หัวหน้าภาคจะขอร้องให้ผู้นำแต่ละจังหวัดร่วมกันจัดประชุมที่เรียกว่า ประชุมภาค และการที่พลพรรคไทยเข้าเป็นแนวร่วมนี้

ดังนั้นจะเห็นได้ในสมัยรัฐบาลของนายพลลอน นล มีการเชื่อมร้อยเครือข่ายของกลุ่มระหว่างเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ขณะเดียวกัน กลุ่มเครือข่ายทั้งทางด้านอุดมการณ์และการเมืองได้ยกระดับกลายเป็นเครือข่ายทางด้านการทหารด้วย ได้แก่ กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์เขมรกับฝ่ายเวียดกง และพลพรรคไทยเกาะกงโดยมียุทธศาสตร์ร่วมกันคือ การโค่นล้มรัฐบาลของนายพลลอน นล

4. ปัจจัยเงื่อนไขเชิงเศรษฐกิจการเมืองและกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงภายใต้การปกครองของเขมรแดง พ.ศ. 2518 - 2522

พลพรรคไทยเกาะกงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วในฐานะของคนไทยชนชาติกลุ่มน้อยในแผ่นดินกัมพูชา การจัดตั้งการปกครองของฝ่ายพลพรรคไทยเขตเกาะกง เป็นการปกครองตนเอง มีการจัดตั้งผู้บริหารการปกครองที่เป็นอิสระ โดยฝ่ายปกครองได้แก่ นายประสิทธิ์ นายเข้ม นายอุคร นายประชา นายประสาธ นายบัว กำนันเจ้า นายจ่านง และนายจี ส่วนฝ่ายการทหารประกอบด้วย นายไต้ นายรุ่ง นายบัน นายม่อม นายสมคิด และนายเอม กองกำลังพลพรรคไทยสามารถเอาชนะทหารฝ่ายรัฐบาลได้อย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกัน ได้สร้างความเกลียดชังไว้ในส่วนลึกของกองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์เขมรอย่างยิ่ง ทำให้คณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์มีการวางแผนที่จะกำจัดผู้นำของพลพรรคไทย ซึ่งคนเขมรในขณะนั้นถือว่าคนไทยเขตเกาะกงเป็นชนชาติส่วนน้อย จึงมีมติวางแผนลับกำจัดผู้นำพลพรรคไทยและให้หาทางกวาดล้าง ทำลายชนชาติส่วนน้อยให้หมดไปจากแผ่นดินกัมพูชา จากเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้กลุ่มคนไทยเกาะกงต้องสูญเสียเหล่าผู้นำสำคัญไป และพากันหลบหนีถอยร่นเข้ามาตั้งหลักยังอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด

พ.ศ. 2518 ฝ่ายคอมมิวนิสต์โดยการนำของ พอล พต ได้ตัดสินใจเข้ายึดกรุงพนมเปญ ระบอบการปกครองคอมมิวนิสต์ที่ควบคุมกัมพูชาระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2518 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2522 เป็นที่รู้จักกันในนาม กัมพูชาประชาธิปไตย การปฏิวัติที่ระบอบการปกครองคอมมิวนิสต์นี้คำจูนสนับสนุนอยู่ได้แพร่ขยายไปทั่วประเทศประจวบไฟป่าหรือพายุไต้ฝุ่น โหมยกของรัฐบาลนี้ได้ประกาศอ้างว่า “ประวัติศาสตร์กว่าสองพันปีของกัมพูชา” ได้ยุติลงแล้ว รวมไปถึงการเงิน การตลาด การศึกษาอย่างเป็นทางการ พุทธศาสนา หนังสือ ทรัพย์สินส่วนบุคคล สไตส์ การแต่งกายที่หลากหลายและเสรีภาพในการเคลื่อนไหว

เกาะกงตกอยู่ภายใต้อำนาจของพวกเขมรแดงหรือกาดำ ภายใต้การปกครองที่โหดเหี้ยมป่าเถื่อนกับคนไทยชนชาติกลุ่มน้อยไม่หยุดยั้ง มีการกวาดจับไปสังหารหมู่อยู่ตลอดเวลา ประกาศเป็นการใส่ร้ายว่าคนไทยเขตเกาะกงมีแผนที่จะกลืนชาติชาวเขมรในพื้นที่แห่งนี้ การกระทำต่อมาของพวกเขมรแดง คือ การโยกย้ายชาวบ้านออกจากถิ่นฐานที่อยู่ดั้งเดิม เป็นนโยบายระดับชาติเพื่อทำลายศัตรูทางการเมืองที่มีอุดมการณ์ไม่ตรงกัน พลพรรคไทยส่วนหนึ่งจึงได้หนีเข้ามาหลบบริเวณบ้านไม้รูด อำเภอคลองใหญ่ ทำให้มีโอกาสดูแลพบปะกับหน่วยกำลังพล ปฏิบัติราชการพิเศษของกองทัพก ที่รับผิดชอบตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ในนาม “ส่วนโครงการ 315” หรือ “หน่วย 315” ขึ้นตรงกับศูนย์ปฏิบัติการกองทัพก หรือ สปก.ทบ. ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ทำให้แกนนำคนไทยเกาะกงได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และพลเอกวิจิต ยาทิพย์ ที่เข้าทำงานใน สปก.ทบ. ในปลายปี พ.ศ. 2517 ในฐานะทหารคนสนิท จึงถูกส่งไปปฏิบัติราชการลับในกัมพูชา ใช้นามแฝงว่า “รณยุทธ” ทำการฝึกกองโจร ลาดตระเวนหาข่าว

คนไทยเกาะกงภายใต้ขบวนการพลพรรคคนไทยได้ติดต่อไปยังเวียดนามให้ทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตอนแรกเวียดนามไม่เชื่อว่าสถานการณ์ในกัมพูชาจะเลวร้าย จนกระทั่งเกิดความรุนแรงลุกลามไปยังบริเวณชายแดนกัมพูชา-เวียดนาม เขมรจำนวนมากหลบหนีเข้าไปยังเวียดนาม จึงได้รับรู้ถึงสถานการณ์ที่เป็นจริง จากนั้นเวียดนามตอบกลับมาว่า “ยินดีจะหารือด้วย” ใต้ ฎุทอง และเตีย บัญจึงติดต่อไปมาและเดินทางไปเวียดนาม

สุน เซน กล่าวว่า การโค่นล้มเขมรแดงนั้นมาจากการประสานงานร่วมกัน 5 ฝ่าย คือ กลุ่มที่ 1 นำโดย เสง สัมริน และเจีย ซิม ทางภาคตะวันออก

กลุ่มที่ 2 นำโดย บู ทอง ทางภาคอีสาน

กลุ่มที่ 3 นำโดย เปน โสวันฉน์ เจีย สด และจัน ซี ปัญญาชนที่ได้รับการฝึกฝนจากเวียดนาม

กลุ่มที่ 4 นำโดย สุน เซน กองกำลังใหม่

กลุ่มที่ 5 นำโดย ใต้ ฎุทอง และเตีย บัญกลุ่มต่อต้านเขมรแดงในประเทศไทย

ในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2522 กองกำลังแนวร่วมสามัคคีประชาชนกู้ชาติกัมพูชา

(National United Front for Nation Salvation, Solidarity and Liberation of Cambodia) สามารถปลดปล่อยกัมพูชาโดยยึดกรุงพนมเปญได้สำเร็จ เป็นอันสิ้นสุดยุคเขมรแดง อันเป็นยุคมืดที่ยาวนานถึง 3 ปี 8 เดือน 20 วัน

นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พลพรรคไทยในเกาะกง ยุติการทำสงครามทุกรูปแบบ หลังจากได้ต่อสู้มาตั้งแต่สมัยจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส รัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ รัฐบาลนายพลลอน นล และเขมรแดง รัฐบาลกลางได้ประกาศยอมรับฐานะคนไทยเกาะกงเป็นชนชาติส่วนน้อย เป็นประชาชนกัมพูชาโดยชอบธรรมทางนิติบัญญัติ เป็นแนวนโยบายแห่งชาติให้คนไทยซึ่งเป็นชนชาติส่วนน้อยมีอิสรภาพปกครองตนเอง มีสิทธิที่จะกำหนดนโยบายในการบริหารส่วนท้องถิ่นโดยยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลัก มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามสิทธิเหมือนคนเขมรทั่วไป พร้อมกับการก้าวขึ้นเป็นชนชั้นนำระดับชาติในกัมพูชาของกลุ่มคนไทยเกาะกง โดยเฉพาะระดับแกนนำพลพรรคไทยเกาะกง

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าภายใต้การปกครองของรัฐบาลเขมรแดงนั้น การสร้างเครือข่ายของพลพรรคไทยเกาะกงยังคงมีลักษณะของการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ และเครือข่ายทางการทหารทั้งภายในและภายนอกประเทศเช่นเดียวกัน โดยมียุทธศาสตร์ร่วมกันคือ การโค่นล้มรัฐบาลเขมรแดง อย่างไรก็ตามการสร้างเครือข่ายของพลพรรคไทยเกาะกงในช่วงเวลาดังกล่าวยังมี

ลักษณะแบบไม่เป็นทางการที่เกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างแกนนำพลพรรคไทยเกาะกง และผู้นำทางทหารของฝ่ายไทย โดยเป็นเครือข่ายที่เข้มข้นและดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์กระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงตั้งแต่สมัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส จนกระทั่งเมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองและสงครามภายในประเทศสิ้นสุดลง พร้อมกับปรากฏการณ์การขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเหล่าผู้นำพลพรรคไทยนั้น สามารถสรุปได้ว่ากระบวนการก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของคนไทยเกาะกงนั้นเกิดจากการรวมตัวของคนไทยเกาะกงเพื่อสร้างเครือข่ายทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีลักษณะของเครือข่ายด้านอุดมการณ์ ถือเป็นเครือข่ายสำคัญประการแรกที่ปรากฏขึ้นและอยู่คู่กับเครือข่ายด้านการเมืองและการทหารเสมอ การผสมผสานกันของเครือข่ายทั้งสามนำไปสู่การก่อรูปของโครงสร้างอำนาจระดับชาติในกัมพูชา ภายใต้เงื่อนไขเชิงบริบทของสังคม เศรษฐกิจยามสงคราม และการเมืองที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจากการล่าอาณานิคมและการเกิดสงครามกลางเมืองภายในประเทศตลอดช่วงเวลายาวนานกว่า 1 ศตวรรษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2406-2522 บนฐานทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของความเป็นเครือญาติระหว่างคนไทยและคนไทยเกาะกงที่มีร่วมกัน

จากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่ากระบวนการก่อรูปของโครงสร้างอำนาจระดับชาติในกัมพูชานั้น มีลักษณะแตกต่างจากที่ Domhoff และ Mann ได้เสนอ กล่าวคือ เครือข่ายอำนาจในมุมมองของ Domhoff และ Mann ที่มองว่าเครือข่ายอำนาจหลัก ๆ ที่จะนำไปสู่การก่อรูปโครงสร้างอำนาจนั้นประกอบไปด้วย 4 เครือข่ายหลัก คือ เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) เครือข่ายทางเศรษฐกิจ (Economic) เครือข่ายทางการเมือง (Political) และเครือข่ายทางทหาร (Military) หรือที่รู้จักกันในนามของ “IEPM Model” โดยเน้นถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายในลักษณะที่เป็นทางการของการจัดตั้งองค์กรในการขับเคลื่อนที่จะนำไปสู่การก่อรูปของโครงสร้างอำนาจเมื่อองค์กรภายใต้เครือข่ายทั้งสี่ประการประสานกันแบบสนิท อย่างไรก็ตามผลการศึกษาพบว่ากระบวนการก่อรูปโครงสร้างอำนาจของคนไทยเกาะกงในช่วงแรกนั้น มีลักษณะทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อยู่ภายใต้เครือข่ายสำคัญ 3 ประการคือ เครือข่ายด้านอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมืองและเครือข่ายทางทหารบนฐานทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของความเป็นเครือญาติระหว่างคนไทยและคนไทยเกาะกงที่มีร่วมกันนั่นเอง

เมื่อเราพิจารณาถึงกระบวนการก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจของคนไทยเกาะกงในช่วงแรกนั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Pareto ที่ได้แบ่งการหมุนเวียนของชนชั้นนำ (The circulation of elite) กล่าวคือ การขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของคนไทยเกาะกงในยุคแรกนั้น มีลักษณะเป็นการหมุนเวียนระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน ที่มีลักษณะผสมผสานของการเปลี่ยนสถานภาพ

ของตนเองไปเป็นชนชั้นนำและการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับชนชั้นนำเดิมที่มีอำนาจอยู่ กล่าวคือ ชนชั้นนำคนไทยเกาะกบแต่เดิมเป็นเพียงมวลชนที่เข้าร่วมรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมและพัฒนาไปสู่การเชื่อมร้อยเครือข่ายทางการเมืองและเครือข่ายทางการทหาร ผลจากการรวมกลุ่มเพื่อสร้างและเครือข่ายดังกล่าว ตลอดจนสติปัญญาและความสามารถส่วนตัวของชนชั้นนำคนไทยเกาะกบได้ทำให้ตนเองกลายเป็นชนชั้นนำของกลุ่ม องค์กรและ โครงสร้างอำนาจเครือข่ายที่เกิดขึ้น กลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำใหม่เข้าสู่ต่อสู้กับชนชั้นนำที่เป็นศูนย์กลางอำนาจในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่การอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส การปกครองโดยรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ การปกครองโดยรัฐบาลของนายพลลอน นล และการปกครองโดยเขมรแดง จนกระทั่งเครือข่ายของตนเองได้รับชัยชนะ

ข้อค้นพบข้อที่ 2 ตามวัตถุประสงค์หลักข้อที่ 2 สามารถสรุปได้ว่าการผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกบมีปัจจัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่มีผลต่อกระบวนการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกบหลังจก พ.ศ. 2522 คือความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางการเมือง แนวร่วม เครือข่ายทางการเมือง พรรคและเครือข่ายอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมีเงื่อนไขสำคัญอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism)

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของกัมพูชาเปลี่ยนรูป (Transformations) กลายเป็นเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ คือ ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ จากภาวะสงครามอันยืดเยื้อส่งผลให้กัมพูชามีผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในต่ำ รายได้ของรัฐบาลน้อยมาก หนี้ต่างประเทศสะสม โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจแทบไม่ได้รับการพัฒนา ภายใต้อิทธิพลเหล่านี้ผลักดันให้กัมพูชาต้องการความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

การเข้ามาของ UNTAC ในการรักษาสันติภาพและบริหารการเลือกตั้งในกัมพูชา ช่วยทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจคึกคัก กระตุ้นให้เศรษฐกิจของกัมพูชาเริ่มฟื้นตัว รัฐบาลผสมในขณะนั้นต่างให้ความสำคัญกับการรับความช่วยเหลือและการลงทุนจากต่างประเทศ เพื่อความอยู่รอดในลักษณะการบรรเทาทุกข์เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ เนื่องจากรัฐบาลในขณะนั้นไม่มีรายได้มากพอที่จะนำมาลงทุนในการพัฒนา โดยเน้นไปที่การช่วยเหลือแบบให้เปล่า ความช่วยเหลือด้านวิชาการ และเงินกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำ มากกว่าการกู้เงินระยะสั้นและการซื้อสินค้าด้วยเงินเชื่อ

จากการพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศส่งผลให้จำเป็นต้องมีการปฏิรูปทางการเมืองและเศรษฐกิจตามความต้องการของประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ แนวทางการพัฒนา

ประเทศที่จำเป็นต้องอาศัยการลงทุนและความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ทำให้กัมพูชานั้นถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่อย่างที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

กลุ่มเครือข่ายทางเศรษฐกิจเติบโตและมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองภายใต้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ เสรีนิยมใหม่ในบริบทของกัมพูชาเกิดขึ้นบนฐานการขาดความรับผิดชอบในระดับประชาชนปโตย คนยากจนได้มีการต่อสู้กับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยมีกลุ่มเอกชนกระทำการปล้นป่าของกัมพูชาพร้อมกับทรัพย์สินสาธารณะจำนวนมาก พร้อมกับการแปรรูปในการรวบรวมความมั่งคั่งและสิทธิพิเศษของชนชั้น

การเข้ามาของสหประชาชาติ การให้ความช่วยเหลือ เสรีนิยมใหม่ การรัฐประหารของฮุนเซน การเลือกตั้ง และการมีเสถียรภาพทางการเมือง ดังกล่าว ส่งผลให้โครงสร้างทางการเมืองระดับชาติของกัมพูชาในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เมื่อพิจารณาถึงชนชั้นนำคนไทยเกาะกงท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาซึ่งมีผลต่อโครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติดังกล่าวนี้ กลุ่มคนไทยเกาะกงยังคงสามารถเชื่อมร้อยเครือข่าย ทำการผลิตซ้ำ ระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่รวมเรียกว่า “ทุนทางการเมือง” โดยมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างทุนต่าง ๆ ในการรักษาอำนาจและดำรงอยู่ในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาอย่างเหนียวแน่น ดังเช่น เตีย บัญ ที่ยังคงดำรงตำแหน่งสำคัญของประเทศนับตั้งแต่ขึ้นจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และเมื่อถึงคราวที่กลุ่มผู้นำเหล่านี้ได้เสียชีวิตลงจากโรครชรา ทั้ง จา เรียง ใส ภูทอง รุ่ง พรหมเกษตร ก็ได้รับการจัดงานอย่างสมเกียรติ ดังเช่นในระหว่างพิธีบำเพ็ญกุศลศพของใส ภูทองนั้น ฮุน เซน ได้เดินทางมาด้วยตนเองพร้อมกับกล่าวว่า “หากไปจัดงานทางโน้น จะจัดให้ยิ่งใหญ่และสมเกียรติมากกว่านี้” “เป็นการสูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญต่อประชาชนกัมพูชา เป็นผู้ที่มีจิตใจเสียสละ บูชาทุกสิ่งเพื่อผลประโยชน์ของชาติ และมาตุภูมิ ชาวกัมพูชาทุกคนจะจดจำท่าน” นอกจากนี้เครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงใหม่ที่สามารถขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาอีกกลุ่มหนึ่ง คือเครือข่ายภายใต้การนำของพัค สุภาภา หรือที่คนไทยเรียกว่า “เสียพัค” การขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกลุ่มเครือข่ายพัค สุภาภาในปัจจุบันนั้น อยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่โดยอาศัยการต่อยอดมาจากเครือข่ายทางการเมือง เครือข่ายทางการทหาร และเครือข่ายทางเศรษฐกิจได้อย่างแนบแน่น

บทบาทของกลุ่มเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงที่มีต่อ “ฮุน เซน”

1. บทบาททางด้านการเมืองและความมั่นคง

เตีย บัญ ฐานทางการเมืองและความมั่นคงของประเทศ ฮุน เซนและเตีย บัญทั้งสองอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่ลำบากขนาดนั้น ทำงานด้วยกันตลอดความไว้เนื้อเชื่อใจเขามีต่อกัน แล้วงานที่ผ่านมามีบางเรื่องบางอย่างมีทั้งเรื่องลำบาก ทั้งความลับ ทั้งเรื่องอันตรายเขาก็อยู่ด้วยกันมา เตีย บัญ

เป็นผู้คอยประสานความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งการดึงฝ่ายเขมรแดงให้เข้าร่วมกับฝ่ายสุน เซนเพื่อสร้างความมั่นคงภายใน และไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

2. บทบาทด้านเศรษฐกิจ

เครือข่ายภายใต้การนำของ พัด สุภาภา หรือ ลี ยง พัด ได้ก้าวเข้ามาลงทุนและขยายอาณาจักรธุรกิจในเรื่องที่ครอบคลุมธุรกิจในกลุ่มธุรกิจในกัมพูชาได้อย่างกว้างขวาง เป็นคนเชื่อมร้อยระหว่างนักธุรกิจ โดยเฉพาะนักธุรกิจไทยให้เข้ามาลงทุนในกัมพูชา โดยมี สุน เซน เป็นผู้สนับสนุนอย่างมั่นคงและยังได้ส่งเสริมให้ ก้าวไปสู่ตำแหน่งทางการเมือง นั่นหมายความว่า เครือข่ายของพัด สุภาภา หรือ ลี ยง พัด ใช้ฐานทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมือง จนกระทั่งสามารถผลักดันให้ตนเองขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาได้ในที่สุด การเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาของพัด สุภาภา นั้น ทูตทางเศรษฐกิจถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พัด สุภาภา ซึ่งสามารถสะสมทุนทางเศรษฐกิจได้ตั้งแต่ในช่วงปลายของเศรษฐกิจยามสงคราม จนกระทั่งเมื่อกัมพูชาเข้าสู่เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ที่เปิดรับทุนต่างชาติเข้ามา

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าท่ามกลางการผลิตซ้ำทุนทางการเมืองเพื่อการดำรงอยู่ในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกลุ่มคนไทยเกาะกะนั้น เกิดขึ้นพร้อมกับความขัดแย้งอันเป็นผลมาจากเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่จนกระทั่งนำไปสู่การต่อต้านรัฐบาลของสุนเซน รวมถึงอุดมการณ์ชาตินิยมสุดขั้ว “ชาตินิยมขอม” เพื่อต่อต้านรัฐบาลสุนเซน ซึ่งก่อรูปขึ้นจากความหลากหลายทางเชื้อชาติ ทั้งเขมร เวียดนาม ลาวและไทย ซึ่งมีผลต่อการเลือกตั้งโดยตรง

ในการพิจารณาถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกะนั้นเกี่ยวข้องกับ การสร้างความชอบธรรม สำหรับฮาเบอร์มาสแล้ว ความชอบธรรมนั้น หมายถึง ความมีค่าของระบบระเบียบทางการเมืองที่จำต้องถูกตระหนักรู้ หรือเป็นระบบการเมืองที่ถูกยอมรับนั่นเอง ขณะที่ชนชั้นนำในโครงสร้างอำนาจระดับชาติในกัมพูชานั้น นำวิกฤตความชอบธรรม (Legitimation crisis) มาทำให้กลายเป็นความชอบธรรมให้กับเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงและชนชั้นนำกัมพูชาในการขึ้นสู่อำนาจและรักษาอำนาจไว้

วิกฤตความชอบธรรม ในกัมพูชาเกิดจากการที่กลุ่มคนในสังคมไม่ยอมรับระบบที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะความชอบธรรมทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่การตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ มีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่ายทางการเมือง เครือข่ายทางทหาร และเครือข่ายทางเศรษฐกิจที่ไม่ยอมรับในระบบการเมืองที่ดำรงอยู่ ทำการต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากระบบดังกล่าวและเข้าสู่ ยอมรับระบบใหม่ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา แม้กระทั่งการหาเสียงเพื่อเตรียมตัวเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2561 ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงและชนชั้นนำกัมพูชายังคงหิว

ขกวิกฤตความไม่ชอบธรรมดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการหาเสียงผ่านสื่อโซเชียลมีเดียต่าง ๆ โดยมีทั้งภาษาอังกฤษและภาษาเขมรควบคู่กันเพื่อสื่อให้เห็นถึงความสามารถ ผลงานและความชอบธรรมในการเข้ามาเป็นชนชั้นผู้ปกครอง

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง ประการแรกได้แก่ สถานการณ์ชายแดนไทย-กัมพูชา ซึ่งเกี่ยวพันทางด้านความมั่นคง การเมืองและเศรษฐกิจทั้งที่เป็นทางการและความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการที่ดำเนินควบคู่มาตลอด โดยมีจักรกลที่สำคัญคือ ชนชั้นนำคนไทยเกาะกง ความเป็นคนไทยเกาะกงที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบชิดกับคนในพื้นที่บริเวณชายแดนและชนชั้นผู้ปกครอง ทหาร กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงดำรงอยู่ได้ในโครงสร้างอำนาจชนชั้นนำระดับชาติของกัมพูชาได้ นั่นคือ การประสานประโยชน์และการให้ความช่วยเหลืออย่างไม่เป็นทางการผ่านเครือข่ายคนไทยเกาะกงที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับไทย ช่วยให้อำนาจของสุน เช่น สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้สำเร็จและมีความมั่นคงทางการเมืองภายในได้ การจัดการความขัดแย้งทางการเมือง ประการที่สอง ความสามารถในการจัดการความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2522-2540 ดำเนินการโดยการประสานประโยชน์และเชื่อมร้อยอำนาจของกลุ่มสุน เช่น กับเวียดนามและความพยายามในการดึงเขมรแดงให้อยู่ฝ่ายตนเองซึ่งในการดำเนินการครั้งนี้ เดีย บัญ คือ ผู้มีบทบาทสำคัญในการเจรจาดังกล่าวสำเร็จ การจัดการความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงปี พ.ศ. 2541-2555 เป็นการใช้กลไกการเลือกตั้งมาสร้าง ความชอบธรรมของตนเอง ขณะที่พรรคประชาชนกัมพูชาสามารถขยายฐานคะแนนเสียงออกไปได้อย่างกว้างขวางในทางปฏิบัติได้เพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะในพื้นที่เขตชนบท ซึ่งเดีย บัญ เองถือเป็นฐานเสียงที่สำคัญให้กับสุน เช่น และในขณะเดียวกันพรรคประชาชนกัมพูชาก็สามารถกำจัดการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของคู่แข่งด้วยมาตรการต่าง ๆ ทั้งด้วยการใช้กลไกอำนาจรัฐและการใช้ความรุนแรงอย่างได้ผล มีการควบคุมอำนาจการบริหารในระดับต่าง ๆ ทำให้พรรคประชาชนกัมพูชาสามารถขยายฐานทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง โดยอาศัยทั้ง “พระคุณ” และ “พระเดช” คือ โครงการพัฒนาของสมเด็จพระสันตปาปา เช่น รวมทั้งการที่สมาชิกพรรคประชาชนกัมพูชาเข้าไปคลุกคลีกับประชาชนในชนบทเป็นปัจจัยที่มีส่วนช่วยเพิ่มคะแนนนิยมขึ้นอย่างต่อเนื่อง และในขณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่พรรคประชาชนกัมพูชาที่ดูแลการบริหารราชการ และการรักษาความปลอดภัยตั้งแต่ระดับจังหวัดลงไปจนถึงระดับหมู่บ้านได้ดำเนินการชักจูงใจ หรือข่มขู่ไม่ให้ประชาชนในชนบทสนับสนุนพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้แล้ว พรรคประชาชนกัมพูชายังสามารถควบคุมสื่อมวลชนให้เสนอข้อมูลข่าวสารในทางที่เป็นประโยชน์กับการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของฝ่ายตนอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ที่มีการจัดตั้งรัฐบาลแล้ว

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ภายหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2541 มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับ สถานการณ์ภายหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2536 เมื่อพรรคการเมืองฝ่ายที่พ่ายแพ้ปฏิเสธที่จะยอมรับ ผลการรับผลการเลือกตั้ง แต่ในที่สุดต้องยอมปรองดองไม่ใช้กำลังด้วยเหตุผล แต่มีผลประโยชน์ แลกเปลี่ยน ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2541 และเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2536 คือ การดำเนินการของพรรคพุนชินเปค และพรรคสม รังสี เพื่อที่จะคัดค้านชัยชนะของพรรค ประชาชนกัมพูชานั้นเกิดขึ้นโดยปราศจากอำนาจทางทหารใด ๆ มาหนุน เนื่องจากพรรคประชาชน กัมพูชาเป็นผู้ควบคุมอำนาจทางทหารไว้ทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงได้ทำการระดมทรัพยากรทุกอย่างทั้ง การ สร้างเครือข่าย การเงินทุนทางสังคม การสะสมทุนทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างทุนทางการเมืองในการ ก้าวขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ การเชื่อมร้อยเครือข่ายและรักษาอำนาจของตนเองใน โครงสร้างอำนาจ ระดับชาติอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ความสัมพันธ์ ชายแดนไทย-กัมพูชาและความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง

การอภิปรายผล

ในส่วนของ การอภิปรายผล ผู้วิจัยขอแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลักดังนี้

1. ชิดจำกัดของการใช้แนวคิดเกี่ยวกับตัวแบบเครือข่ายชนชั้นนำ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้นำเสนอตัวแบบเกี่ยวกับเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและ การเมืองไว้ 2 สำนักใหญ่ ๆ คือ สำนักอเมริกัน สำนักเยอรมัน แต่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาขอ นำเสนอตัวแบบของสำนักอิตาลีเข้ามาในการวิเคราะห์เพิ่มเติม

1.1 ตัวแบบสำนักอเมริกัน

การศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายอำนาจ Domhoff เห็นด้วยกับวิธีการศึกษาของนักสังคม วิทยาอย่าง Michael Mann ที่มองว่าเครือข่ายอำนาจหลัก ๆ ที่จะนำไปสู่การก่อรูปโครงสร้างอำนาจ นั้นประกอบไปด้วย 4 เครือข่ายหลัก คือ เครือข่ายทางอุดมการณ์ (Ideological) เครือข่ายทาง เศรษฐกิจ (Economic) เครือข่ายทางการเมือง (Political) และเครือข่ายทางทหาร (Military) หรือที่ รู้จักกันในนามของ “IEPM Model”

David Knoke ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายแบบชนชั้นนำว่าตั้งอยู่บนฐานคิด ของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่มีลักษณะเหมือนปิรามิดเชิงซ้อน (Multiple pyramid) มีศูนย์กลาง อยู่ที่คนกลุ่มน้อยในการเข้าไปมีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายซึ่งหมายถึงกลุ่มชนชั้นนำ (Elite) ดังนั้น โครงสร้างแบบชนชั้นนำจึงเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่อำนาจกระจุกตัวอยู่ที่คนกลุ่มน้อย (Minority) ของสังคมไม่ว่าจะมองในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่น

สิ่งที่ Domhoff และ Mann นำเสนอภายใต้แนวคิด “IMPE Model” นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นแนวคิดที่เน้นการวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง (Structural analysis) เป็นหลัก แนวคิดดังกล่าวยังไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ผู้กระทำการ (Agency) สำหรับผู้วิจัยแล้วในงานวิจัยชิ้นนี้ เห็นว่าปัจจัยเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการล้วนมีผลต่อกระบวนการก่อรูปและการดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในการวิจัยครั้งนี้จึงจะให้ความสำคัญกับปัจจัยในเชิงโครงสร้างและผู้กระทำการทางสังคม โดยการมองความสัมพันธ์ของทั้งสองสิ่งแบบ “วิภาษวิธี” (Dialectic) กล่าวคือ ในสังคมหนึ่งๆ คงไม่มีผู้กระทำการคนใดอยู่ในภาวะสูญญากาศ ในทางตรงกันข้ามผู้กระทำการ (Agency) เหล่านั้นก็ถูกสร้างขึ้น (Construct) ภายใต้โครงสร้างลักษณะทางสังคมนั้นๆ ทั้งในด้านความคิดและเงื่อนไขทางวัตถุไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม อันเป็นผลให้ผู้กระทำการในสังคมจึงเป็นเสมือนผลผลิต/ร่างทรงที่ถูกหล่อหลอมจากประวัติศาสตร์สังคมเอาไว้ แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้กระทำการเหล่านั้นก็เป็นมนุษย์ที่มีเจตจำนงและชีวิตจิตใจ ซึ่งทำให้พวกเขาเหล่านั้นไม่ได้ถูกกำหนดโดยโครงสร้างสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งพวกเขาก็ไม่ใช่หุ่นกระบอกที่ถูกเชิดจากสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว ในบางครั้งพวกเขาก็เป็นผู้คัดสรร/ คัดแปลง/ เปลี่ยนแปลง/ โต้ตอบ โครงสร้างของสังคมด้วย ดังนั้นในสังคม ๆ หนึ่งจึงเกิดความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ กล่าวคือ ในมิติหนึ่งโครงสร้างสังคมอาจเป็นผู้กำกับ/ กำหนดพฤติกรรมของผู้กระทำการ แต่ในอีกมิติหนึ่งผู้กระทำการก็อาจตอบโต้โครงสร้างสังคมได้ อันเป็นผลให้ทั้งสองฝ่ายต่างกำหนด/เปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ผู้กระทำการในสังคมหนึ่งๆ ก็ไม่ได้มีลักษณะที่เป็นเอกภาพในทางตรงกันข้ามผู้กระทำการเหล่านั้นก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง กลุ่มเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น ฯลฯ อันเป็นผลให้สิ่งที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้ คือ ความพยายามในการเข้าใจปัจจัยในเชิงโครงสร้าง (ตามแนวคิด IMPE Model) ที่เข้ามากระทำต่อปัจเจกบุคคลในฐานะบริบททางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลความพยายามที่จะวิเคราะห์ความคิดและการกระทำของผู้กระทำการ ที่มีสถานะแตกต่างหลากหลาย ท่ามกลางสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นพวกเขาเหล่านี้ต่างให้ความหมายต่อเรื่องต่าง ๆ ด้วยทัศนคติที่แตกต่างกันไป

1.2 ตัวแบบสำนักเยอรมัน: Hans Jurgen Krymanski

Hans Jurgen Krymanski ได้นำเสนอแนวคิด Capitalism-Based High-Tech Refeudalization แนวคิดดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะเครือข่ายที่มีความซับซ้อนหลากหลายของกลุ่มชนชั้นนำที่มีทั้งการประสาน การแข่งขันภายใต้เครือข่าย เขาเรียกเครือข่าย

ลักษณะนี้ว่า “ความซับซ้อนของอำนาจเกี่ยวกับการเงิน (Monetary Power Complex)” ความซับซ้อนของอำนาจทางการเงินตามมุมมองของ Krymanski เขาได้แสดงออกให้เห็นเป็นแผนภาพเกี่ยวกับกลไกอำนาจ (Mechanisms of power), ผู้ดำเนินการ (Actors), มูลค่าทรัพย์สินสุทธิ (Net-worth), กลุ่มผู้นำของประเทศ (The sovereign)

Krymanski แสดงให้เห็นถึงกลไกทางอำนาจ ซึ่งเป็นเสมือนกลไกที่ใช้ในการแสวงหาอำนาจและการสร้างความมั่งคั่ง โดยกลไกอำนาจกลไกย่อยสำคัญ 4 วิธีการ คือ กลไกการยึดครองระบบกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นมาเป็นของตน กลไกการสะสมทุน กลไกการจัดแบ่งสรรทรัพยากร กลไกการใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสาร

การศึกษาของ Domhoff และ Krymanski ได้รับการขยายต่อให้เห็นรูปธรรมขึ้นโดย David Rothkopf ในงานที่ชื่อว่า Super class: The Global Power Elite the World They Are Making งานของ Rothkopf พยายามที่จะชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนที่เรียกว่า “Super class” คือ คนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีประมาณ 6,000 คนทั่วโลก คนกลุ่มนี้มีอยู่หลายวงการตั้งแต่ภาคธุรกิจ การเงิน การเมือง กองทัพ ศาสนารวมถึงวงการศิลปะ วรรณกรรม รวมถึงหัวหน้าผู้ก่อการร้ายและหัวหน้าองค์กรอาชญากรรมระดับโลก กลุ่มคนต่าง ๆ เหล่านี้มักใช้อำนาจและขยายอำนาจอิทธิพลผ่านการพัฒนาความสัมพันธ์กับซูเปอร์คลาสคนอื่น ๆ และมักมีผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารและสร้างความไม่เท่าเทียมกันในโลกปัจจุบัน เครื่องมือในการเกื้อหนุนและการรักษาไว้ซึ่งอำนาจประกอบไปด้วย พลังอำนาจแห่งประวัติศาสตร์ พลังอำนาจแห่งสถาบัน พลังอำนาจเงินตรา พลังอำนาจทางการเมือง อำนาจด้านการทหาร และพลังอำนาจแห่งเครือข่าย

1.3 ตัวแบบสำนักอิตาเลีย กล่าวถึงการหมุนเวียนของชนชั้นนำ (The circulation of elite) เป็นทฤษฎีชนชั้นนำยอมรับแนวความคิดที่จะเปิดโอกาสให้พวกมวลชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการเมืองในสถานะของผู้ปกครองเช่นกัน แต่เงื่อนไขอันนี้เกิดมาจากสภาวะจะยอมของผู้ปกครองเอง กล่าวว่าจะเกิดการปฏิวัติโดยพวกมวลชน แต่อย่างไรก็ตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงของพวกมวลชนที่จะเข้าไปสู่ศูนย์กลางของอำนาจนั้นจะเป็นไปในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป มากกว่าการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัติ

จากแนวคิดเรื่องการหมุนเวียนของชนชั้นนำของ Pareto พบว่าการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติของคนไทยเกาะกงในยุคแรกนั้น มีความสอดคล้องกับลักษณะการหมุนเวียนระหว่างชนชั้นนำกับมวลชน ที่มีลักษณะผสมผสานของการเปลี่ยนสถานภาพของตนเองไปเป็นชนชั้นนำและการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับชนชั้นนำเดิมที่มีอำนาจอยู่ กล่าวคือ ชนชั้นนำคนไทยเกาะกงแต่เดิมเป็นเพียงมวลชนที่เข้าร่วมรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมและพัฒนาไปสู่การเชื่อมร้อยเครือข่ายทางการเมืองและเครือข่ายทางการทหาร ผลจากการรวมกลุ่มเพื่อสร้างและ

เครือข่ายดังกล่าว ตลอดจนสติปัญญาและความสามารถส่วนตัวของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงได้ทำให้ตนเองกลายเป็นชนชั้นนำของกลุ่ม องค์กรและโครงสร้างอำนาจเครือข่ายที่เกิดขึ้น กลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำใหม่เข้าสู่กับชนชั้นนำที่เป็นศูนย์กลางอำนาจในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่การอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส การปกครองโดยรัฐบาลสมเด็จพระนโรดม สีหนุ การปกครองโดยรัฐบาลของนายพลลอน นล และการปกครองโดยเขมรแดง จนกระทั่งเครือข่ายของตนเองได้รับชัยชนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับตัวแบบเครือข่ายชนชั้นนำที่นำเสนอโดยปริธา เปี่ยมพงศ์สานต์ ไว้ 2 สำนักใหญ่ ๆ คือ สำนักอเมริกัน สำนักเยอรมัน และผู้วิจัยได้นำเสนอตัวแบบของสำนักอิตาลีเข้ามาในการวิเคราะห์เพิ่มเติม นั้น ยังมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์เครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชา เนื่องจากตัวแบบดังกล่าวยังขาดมิติที่สำคัญ นั่นคือ มิติทางวัฒนธรรม ซึ่งกัมพูชามีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ มีความเข้มข้นสูง ที่ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยที่กลุ่มคนไทยเกาะกงได้ได้ระดมทรัพยากรทุกชนิดมาเพื่อสร้างทุนทางการเมืองจนกระทั่งสามารถก้าวขึ้นสู่โครงสร้างได้สำเร็จและดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน โดยสามารถในการเข้าถึงมิติโครงสร้างอำนาจทางวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นหมายถึงว่าทุนทางการเมือง คือการระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้เพื่อการขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจ และใช้ในการผลิตซ้ำเพื่อรักษาอำนาจไว้ด้วย

2. องค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบจากการศึกษาวิจัย คือ

การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดินบนเกาะกงในกัมพูชา เป็นการศึกษาคนไทยเกาะกงในฐานะเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านตัวเองจากการเคลื่อนย้ายเขตแดน อันเป็นผลจากการล่าอาณานิคม โดยวิเคราะห์คนพลัดถิ่นในฐานะเป็นผู้เลือกและเป็นชนกลุ่มน้อยที่สามารถขึ้นสู่โครงสร้างอำนาจระดับชาติได้

ขณะที่แนวคิดเรื่องการพลัดถิ่นและการข้ามชาติที่ผ่านมานั้นเน้นไปที่การมองถึงผลที่ตามมาของการอพยพ การข้ามชาติและการเคลื่อนย้ายพรมแดนของรัฐ โดยเน้นการขยายและการผลิตซ้ำของการก่อตัวทางสังคมข้ามพรมแดน โดยเฉพาะในระดับมหภาค โดยเรียกกันว่า “กระบวนทัศน์คนพลัดถิ่นแบบคลาสสิก” (Classical diaspora paradigm) โดยถูกจำกัดอยู่ในแบบแผนที่เรากู้เคย คือการถูกเนรเทศและการกลับคืน

James Clifford เสนอว่า คนพลัดถิ่น “Diaspora” นั้น จุดสำคัญอยู่ที่การพลัดถิ่น ซึ่งไม่รู้ว่าเมื่อใดจะได้กลับบ้าน การกลับบ้านเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก จึงกลายเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ อีกทั้งคนพลัดถิ่นต่างกับการเดินทางไปมาอย่างชั่วคราวและไม่ใช่เพียงชุมชนอพยพ เพราะมีการรวมการตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ จึงมีนัยของการต่อสู้เพื่อการนิยามความเป็นท้องถิ่นด้วย ดังนั้น บ้านหรือมาตุภูมิของคนพลัดถิ่นจึงเชื่อมโยงอยู่กับทั้งราก (Root) และเส้นทางของการเคลื่อนย้าย (Route)

การมองคนพลัดถิ่นอย่างหยุดนิ่งภายใต้กรอบคิดเรื่อง ที่มา/ จุดเริ่มต้น (Origin) และการเป็นสมาชิกที่แท้จริง (True belonging) และมองความสัมพันธ์ระหว่างคนพลัดถิ่นกับมาตุภูมิ ในลักษณะที่เป็นเส้นตรงหรือระนาบเดียวกัน

ในการนิยามคนพลัดถิ่นของ Safran เป็นวาทกรรมที่ผูกยึดกับแหล่งกำเนิด (Fixed origins) กล่าวคือ แม้สำนึกของคนพลัดถิ่นคือความปรารถนาที่จะกลับคืนสู่มาตุภูมิ แต่ไม่ใช่คนพลัดถิ่นทุกคนจะเป็นเช่นนั้น ซึ่งเป็นเกณฑ์การพิจารณาที่คับแคบเกินไป

การวิจัยของกลุ่มเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงนำไปสู่ข้อค้นพบของการเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเองซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Rogers Brubaker จากการศึกษาในรัสเซีย พบว่ากลุ่มคนพลัดถิ่นในความหมายใหม่ หมายถึงกลุ่มคนที่มีได้กระจายออกจากมาตุภูมิ แต่กลายเป็นคนพลัดถิ่น เพราะเกิดการขีดแบ่งพรมแดนรัฐ-ชาติ กันใหม่ ในฐานะชุมชนชาติพันธุ์ที่ถูกแบ่งแยกโดยพรมแดนรัฐ และสอดคล้องกับแนวคิดของ Van Hear ที่ได้สรุปองค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดคนพลัดถิ่นแบบใหม่ (New diaspora) ว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ซึ่งเป็นทั้งผู้เลือกและถูกบังคับ (Degrees of choice and coercion) ตามองค์ประกอบที่ 5 คือ การอยู่กับที่ (Staying put) คนไทยเกาะกงจึงเป็นคนพลัดถิ่นที่ยังคงเป็นประชากรในชุมชนเดิมที่เปลี่ยนผ่านจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง (Transit) เท่านั้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการศึกษาคคนพลัดถิ่นนี้เกิดจากการเคลื่อนย้ายของเขตแดน เช่นที่ รัสเซียซึ่งไม่สามารถขึ้นมาเป็นใหญ่ได้ แต่กรณีของเกาะกงนั้นผ่านทั้งสองขั้นตอน คือ ขั้นเลือกปฏิบัติ ทารุณ กดขี่ และขั้นที่ 2 การมีอำนาจ จุดเปลี่ยนคือ การเข้าร่วมกับกลุ่มเฮง สำริน และฮุนเซน ทำให้พลังอำนาจของกลุ่มคนพลัดถิ่นมีมากขึ้นจนขยายไปก่อปรกกับการมีพลังหนุนทางเศรษฐกิจ ยามสงคราม โดยที่เรื่องทั้งหมดวางอยู่บนฐานทางวัฒนธรรมและความเป็นเครือญาติของคนไทยเกาะกงเป็นทุนทางสังคมในการสร้างเครือข่ายทางด้านต่าง ๆ ขึ้นมา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการกลายเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านของตนเอง กลุ่มคนไทยเกาะกงยังเป็นกลุ่มคนพลัดถิ่นที่ไม่ได้ดิ้นรน มาตุภูมิตามแนวคิดคนพลัดถิ่นแบบคลาสสิก เนื่องจากมิได้มีการเคลื่อนออกจากมาตุภูมิแต่อย่างใด ประเด็นสำคัญของคนพลัดถิ่นคนไทยเกาะกง คือ ความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จึงกระทำการในแง่ของการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีเป้าหมาย อุดมการณ์ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ขณะเดียวกันยังรักษาสายสัมพันธ์กับคนเชื้อชาติเดิมเดียวกันอย่างเหนียวแน่น และการกลายเป็นคนพลัดถิ่นในบ้านตนเองนั้นทำให้มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นคน 2 แผ่นดิน ที่สามารถกลับไปกลับมา และรับประโยชน์จากทั้งสองพื้นที่ได้ การกลายเป็นคนพลัดถิ่นได้อำนวยประโยชน์ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองให้กลุ่มผู้พลัดถิ่นดังกล่าวก้าวขึ้นมาเป็นชนชั้นนำในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชาได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาคคนพลัดถิ่นรูปแบบใหม่นี้

จำเป็นต้องเพิ่มมิติทางอำนาจการเมืองด้วย ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาค้นพหุวัฒนธรรมที่เน้นมิติวัฒนธรรมเป็นหลักเท่านั้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการผลการศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชา พบว่ากัมพูชาผ่านการต่อสู้และการทำสงครามมาอย่างยาวนาน จนเข้าสู่ความสงบและความเป็นปึกแผ่นจากเครือข่ายร่วมรบที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. สังคมกัมพูชาในปัจจุบัน เป็นสังคมแบบพหุสังคม (Plural society) เช่น ชาติพันธุ์เขมร ไทยเกาะกง เวียดนาม ลาว จีน จาม เป็นต้น ดังนั้นในการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายมาปฏิบัติของรัฐกัมพูชานั้น ต้องคำนึงและให้ความสำคัญต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองของกัมพูชา

2. ควรส่งเสริมบทบาทของคนไทยเกาะกงในฐานะที่เป็นคนกลางในการเชื่อมโยง (Connectivity) ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยและกัมพูชา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเป็นประเทศในประชาคมอาเซียน เนื่องจากเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชา ขณะเดียวกันเครือข่ายคนไทยเกาะกงเหล่านี้ยังคงมีการติดต่อ ไปมาหาสู่กันฉันพี่น้องระหว่างคนไทยเกาะกงกับคนไทยในพื้นที่อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราดอย่างสม่ำเสมอ

3. การจัดการปัญหาคนไทยพลัดถิ่นทั้งในอำเภอคลองใหญ่และเกาะกง ควรมีแนวทางในการคืนสัญชาติให้กับคนไทยเกาะกงพลัดถิ่นอย่างเป็นธรรม รวดเร็ว เนื่องจากพบว่ามีคนไทยเกาะกงพลัดถิ่นในพื้นที่อำเภอคลองใหญ่กว่า 2,000 คน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ สิทธิขั้นพื้นฐานต่าง ๆ รวมถึงควรพิจารณาในการคืนสัญชาติให้กับกลุ่มคนไทยเกาะกงที่เกาะกงผู้ยังตระหนักถึงความเป็นคนไทยของตนอยู่เสมอ โดยที่กลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นตัวแทนในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ดี มีการให้ความช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนกันอย่างสม่ำเสมอในบริเวณชายแดน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยเครือข่ายชนชั้นนำของคนไทย 2 แผ่นดิน บนเกาะกงในกัมพูชา ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาในอนาคต ควรมีประเด็นการวิจัย (Research agenda) เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ ดังนี้

1. หลังจากได้ศึกษาโครงสร้างเครือข่ายอำนาจของชนชั้นนำคนไทยเกาะกงในกัมพูชาแล้ว ควรศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคนไทยเกาะกงทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลง (Change) การดำรงอยู่ (Existence) รวมถึงความต่อเนื่อง (Continuity) ของชุมชน
2. ควรศึกษาถึงแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมืองของกัมพูชาที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกงรวมถึงชุมชนคนไทยเกาะกงในอนาคต เช่น สถานการณ์หลังการเลือกตั้งทั่วไปในปี พ.ศ. 2561
3. การศึกษาบทบาทของเครือข่ายคนเวียดนามที่มีผลต่อโครงสร้างอำนาจระดับชาติของกัมพูชา เนื่องจากกลุ่มเครือข่ายเวียดนามนั้นมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือให้การสนับสนุนมาตั้งแต่การสู้รบกับฝรั่งเศส และเขมรแดงจนกระทั่งสามารถโค่นล้มอำนาจได้ นอกจากนี้ยังมีบทบาทต่อการผลการเลือกตั้งของการเมืองระดับชาติในกัมพูชา ซึ่งสูง เช่น ใช้เป็นฐานเสียงในการเอาชนะการเลือกตั้งได้สำเร็จ
4. ควรทำการศึกษาเชิงสำรวจความพึงพอใจของประชาชนกัมพูชาที่มีต่อเครือข่ายชนชั้นนำคนไทยเกาะกง เพื่อให้ทราบถึงความรู้สึกและความนึกคิดที่แท้จริงของประชาชนกัมพูชาที่มีต่อผู้นำคนพลัดถิ่นที่เข้ามามีบทบาทในการปกครองประเทศของตนเองในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กษมาพร แสงสุระธรรม. (2554). *เจ้าแม่ทับทิมคลองใหญ่กับอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของคนเขมรพลัดถิ่น*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ชักเชตมีเดีย.
- เกษมสานต์ ชัยศิลป์. (2548). *การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เจียน วีระวิทย์ และสุณัย ผาสุก. (2543). *กัมพูชา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมือง และการต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชลบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- คุณจี๊ด. (2556, 22 ตุลาคม). สัมภาษณ์
- โครงการลงทุนด้านเศรษฐกิจจากกลุ่มทุนต่างชาติ. (ม.ป.ท.). เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1379411739
- จรัญ โยบรรยงศ์. (2528). *รัฐบาลทวีป*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. (2505). *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิราลักษณ์ จงสถิตมัน. (2549). *สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2527). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณพิมพ์.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2556). *วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคม*. จันทบุรี: โครงการผลิตตำราและเอกสารประกอบการสอน สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และจุฑามาศ ไชยรบ. (2545). *วิถีชีวิตของผู้ประกอบการรายย่อยบนชายหาดบางแสน: วิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยชุมชน*. ม.ป.ท.

- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และ โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. (2549). *บทบาททางการเมืองของเจ้าพ่อท้องถิ่นใน
กระแสโลกาภิวัตน์: ศึกษากรณีจังหวัดหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. ม.ป.ท.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2537). *โลกาภิวัตน์กับอนาคตของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.
- ชาญชัย งามธุระ. (2541). *โครงสร้างอำนาจทางการเมืองในชุมชนแออัดคลองเตย*. วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชุมพร ปัจจุสานนท์. (2546). *กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลเล่ม 1*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- แซนด์เลอร์, เดวิด. (2542). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา* (พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สดิส ชันติวรพงศ์
และวงเดือน นาราวัจน์, แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์.
- ดี.จี.อี.ฮอลล์. (2522). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. (วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ
คณะ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬา.
- ตุ้ม. (2559, 20 ตุลาคม). สัมภาษณ์.
- เดีย บัญ. (2558, 26 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- เดีย บัญ. (2558, 26 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- ทองพูน พอพรรณ. (2556, 3 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2548). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน/เจ้าพระยาทิพากรวงศ์* (นฤมล ชีรวัดน์, ผู้ชำระต้นฉบับ;
นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ชเนศ อารมณ์สุวรรณ. (2555). *ความเป็นมาของทฤษฎี "แบ่งแยกดินแดน" ในภาคใต้ไทย*
(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ
มูลนิธิโตโยต้า.
- ชเนศวร์ เจริญเมือง. (2550). *100 ปีการปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540* (พิมพ์ครั้งที่ 6).
กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2552). *ยามประเทศไทย กับ ดินแดน ในกัมพูชาและลาว*.
สมุทรปราการ: พิมพ์ลักษณ์.
- นพนิธิ สุริยะ. (2547). *สิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- นฤมล นีราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ,* ใน *โครงการ
ระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก*. (หน้า 18-21). ม.ป.ท.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2525). คำถามถึงอนาคตของระบบอุปถัมภ์ไทย. *ผู้จัดการรายวัน*, ในรวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549 เนื่องในโอกาส เกษียณอายุราชการของ ศ. ดร.อมรา พงศาพิชญ์. กรุงเทพฯ: ศรีบุรณคอมพิวเตอร์การพิมพ์.
- บุกสำรวจ “เกาะกง” กัมพูชา คู่ค้าเศรษฐกิจชายแดนไทยหมิ่นล้าง. (2556). เข้าถึงได้จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1379411739.
- บุญ ดูน. (2558, 27 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- เบญจวรรณ บุญโทแสง. (2555). พัฒนาการการปรับปรุงตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของเวียม (พ.ศ. 2442-2547): กรณีศึกษาตระกูล ณ เชียงใหม่. ม.ป.ท.
- ประชาสรรค์ แสนภักดี. (2549). การจัดการความรู้ของเครือข่ายทางสังคมเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ. คุยฎิพนธ์ศิลปศาสตรคุยฎิบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประมวลพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2 ภาคที่ 3 ก. (2513). กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- ประโยชน์ โยธาภิรมย์. (2540). *ปัตจันทร์คีรีเขตร์เกาะกง เมืองแห่งความหลัง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเสริฐ ศิริ. (2556, 1 สิงหาคม). นักธุรกิจชาวไทยเกาะกง. สัมภาษณ์.
- ประเสริฐ ศิริ. (2556, 27 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2523). *ปรัชญาและวิธีการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์การเมือง*. ม.ป.ท.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2553). *โลกชีวิตและระบบ: มิติใหม่ของการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง*. กรุงเทพฯ: ท้องถิ่นพัฒนา.
- ปรีชาติ สถาปัตตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. (2546). *สื่อสารกับสังคมเครือข่าย*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2556). ปาถกฐา.
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2555). *สันติภาพ ความรุนแรง และบาดแผลที่ซ่อนอยู่ในมุมมองของเรื่องเล่าสมัยใหม่*. ม.ป.ท.
- พระมหาสุทนต์อภากโร. (2547). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, ใน *โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข*. (หน้า 55-58). ม.ป.ท.

- พิมพ์วัลย์ ปริดาสวัสดิ์ และวาทีนิ บุญชะลิกย์. (2531). *การศึกษาแนววิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม, ในรวมบทความการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เพ็ญศรี คุ้ม. (2542). *การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- มนต์ชัย ผ่องศิริ. (2557). *ไทยพลัดถิ่นในระบอบเผด็จการ: การดำรงชีพของผู้เลือกที่จะอยู่อย่างคนพลัดถิ่น*. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 10(2), 81-106.
- ยศ สันตสัมบัติ. (2548). *มนุษย์กับวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยาซุคะ ซาจิโกะ. (2551). *ไทใหญ่ย้ายถิ่น: การต่อรองเชิงอัตลักษณ์ผ่านปฏิบัติการทางพื้นที่ของแรงงานข้ามพรมแดนชาวไทใหญ่ในภาคเหนือประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาอย่างยั่งยืน, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รชคอฟฟ์ เดวิด. (2553). *ซูเปอร์คลาส: ชนชั้นนำผู้ทรงอำนาจอิทธิพล กับโลกที่พวกเขาสรรค์สร้าง* (อรุวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, แปล). กรุงเทพฯ: โปสต์บุ๊กส์.
- ระคม วงษ์น้อม. (2526). *แนวความคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน*. ม.ป.ท. รุ่ง พรหมณีเกษร. (2558, 19 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- รุ่งนภา ธรรมเกษมสุข. (2550). *ชนชั้นนำในการเมืองไทยปัจจุบัน: การศึกษากระบวนการผลิตซ้ำทุนวัฒนธรรมตามแนววิปเอร์ บูร์ดิเอด*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่งมณี เมฆโสภณ. (2551). *คนสองแผ่นดิน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์.
- รุ่งมณี เมฆโสภณ. (2551). *คนสองแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์.
- วงศกร พงษ์ภักดี. (2554). *รูปแบบการประยุกต์ทฤษฎี Westminster model และ Consensus model กับโครงสร้างเชิงอำนาจและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาประเทศไทย ประเทศญี่ปุ่น และประเทศกัมพูชา*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วณัฐพงศ์ ชนะสิทธิ์. (2556, 16 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- วณัฐพงศ์ ชนะสิทธิ์. (2556, 16 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- วรรณทนี รุ่งเรืองสากุล. (2545). *สถานะบุคคลตามกฎหมายไทยของคนเชื้อชาติไทยจากเกาะกง*. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิจิต ยาทิพย์. (2558, 26 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

- วุดินันท์ แทนนิต. (2551). *การสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงหนีความเป็นชายขอบของคนพลัดถิ่น ชุมชนกระเหรี่ยงพลัดถิ่น ตำบลบ้านคา อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เวลบอร์น, เอมี. (2549). *ความลับแห่งรหัสลับดา วินชี คำตอบที่หาไม่ได้จากภาพยนตร์*. (ธีรกร เกียรติบัณฑิต, แปล). กรุงเทพฯ: วิวิธชัย.
- ศิริพงษ์ บุญอุก. (2544). *การศึกษาเครือข่ายทางสังคมในกิจกรรมการทอดผ้าป่าของสังคมอีสาน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศุภชาติ มนต์เนรมิตร. (2551). *ชีวิตและการต่อสู้ของเขมรพลัดถิ่น*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน. (2555). *รายงานประจำปี 2555 ศูนย์ศึกษาปัญหาการพนัน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สมบัติ ชวน. (2559, 1 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สมบัติ สุขสถิต. (2559, 1 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- สมพงษ์ ชูมาก. (2548). *กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). *ทฤษฎีสังคมวิทยาเนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ สันทรเกสัช. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัยพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีทางสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: โกลบอลวิชั่น.
- สุเทพ สันทรเกสัช. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย*. เชียงใหม่: โกลบอลวิชั่น.
- สุพจน์ กุ๊มานะชัย. (2546). *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- สุภางค์ จันทวานิช และรุ่งนภา ทรายงเกษมสุข. (2549). *แนวคิดทางสังคมวิทยาของปีแอร์บูดิเออ. ในรวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549 เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของ ศ. ดร.อมรา พงศาพิชญ์*. (หน้า 5-6). กรุงเทพฯ: ศรีบูรณะคอมพิวเตอร์การพิมพ์.
- อคิน ระพีพัฒน์. (2521). *สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อนัญญา กุชกกกุล. (2533). *รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุสรณ์ ลีมนณี. (2553). *รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจนโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธ์. (2545). *ระบบอุปถัมภ์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรรรณ คุหเจริญ นาวายุทธ. (2504). *เศรษฐกิจ สังคม การเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2554). *พัฒนาการของโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในภาคตะวันออก: วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง*. คุษณินพนธ์ปรัชญาคุษณินบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Allee, V. (2008). Value network analysis and value conversion of tangible and intangible assets. *Journal of Intellectual Capital Intellectual Capital*, 9(1), 5-2.
- Anthias, F. (1998). Evaluating 'diaspora': beyond ethnicity?. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0038038598032003009>
- Anthias, F. (1998). *Introduction*, In N. Yuval Davis and F. Anthias (eds.), *Woman, Nation State*. (pp. 28-29). Basingstoke: Macmillan.
- Barber, B. R. (2003). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Los Angeles: University of California.
- Baublock, R., & Faist, T. (2010). *Diaspora and transnationalism: Concepts, theories and method*. Amsterdam: Amsterdam University.
- Beetham, D. (1991). *The legitimation of power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Birner, R., & Wittmer, H. (2003). Using Social Capital to Create Political Capital - How Do Local Communities Gain Political Influence? A Theoretical Approach and Empirical Evidence from Thailand, In: *The Commons in the New Millennium, Challenges and Adaptation*, ed. by N. Dolšak and E. Ostrom, (pp. 291-334). Cambridge, Mass., and London: MIT Press.
- Boissevain, J. (1974). *Friends of friends: Network, manipulators and coalitions*. Oxford: Basil Blackwell.

- Booth, J. A., & Richard, P. B. (1998). Beyond tocville: Civil society and social capital in comparative perspective. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 5-20.
- Booth, J. A., & Richard, P. B. (1998). Civil society, political capital, and democratization in Central America. *Journal of Politics*, 60, 780-800.
- Borgatta, E. F., & Borgatta, M. (1992). *Encyclopedia of sociology*. New York: Macmillan.
- Bottomor, T. B. (1976). *Elites and society*. Maryland: Penguin Books.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- Brah, A. (1996). *Cartographies of diaspora*. Retrieved from http://www.urbanlab.org/books/Book2Net/DefaultJob/Brah,%20A.%201996_Cartographies%20of%20Diaspora.pdf
- Brah, A. (1996). *Cartographies of diaspora: Contesting identities*. New York: Psychology.
- Brubaker, R. (2005). *The 'diaspora' diaspora*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/figure/10.1080/0141987042000289997?scroll=top&needAccess=true>
- Bruce, S., & Yearley, S. (2006). *The SAGE dictionary of sociology*. London: Sage.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell.
- Chandler, D. (1999). *Brother number one: A political biography of Pol Pot*. Bangkok: Silkworm Books.
- Chandler, D. (2002). *Semiotics: The basics*. London: Routledge.
- Chandler, D. P. (1979). The tragedy of cambodian history, *PA*, 52(3), 410-419.
- Charles, F. Keyes. (1970). *The Thai Beachhead States in the 11th-12th Centuries*. n.p.
- Christian, J. L. (2001). *Excavating Jesus: Beneath the stones, behind the texts*. New York: Harper SanFrancisco
- Cifford, J. (1997). *Routes travel and translation in the late Twentieth Century*. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/CLIRTA-2>
- Cohen, R. (1999). *Global Diasporas*. New York: Routledge.
- Cornell, S., Curtis, C., & Jorgensen, M. (2004). *The concept of governance and its implications for first nations, joint occasional papers on native affairs, The Harvard project on American Indian Economic Development: Harvard University No. 2004-02*. Retrieved from <http://www.jopna.net/>

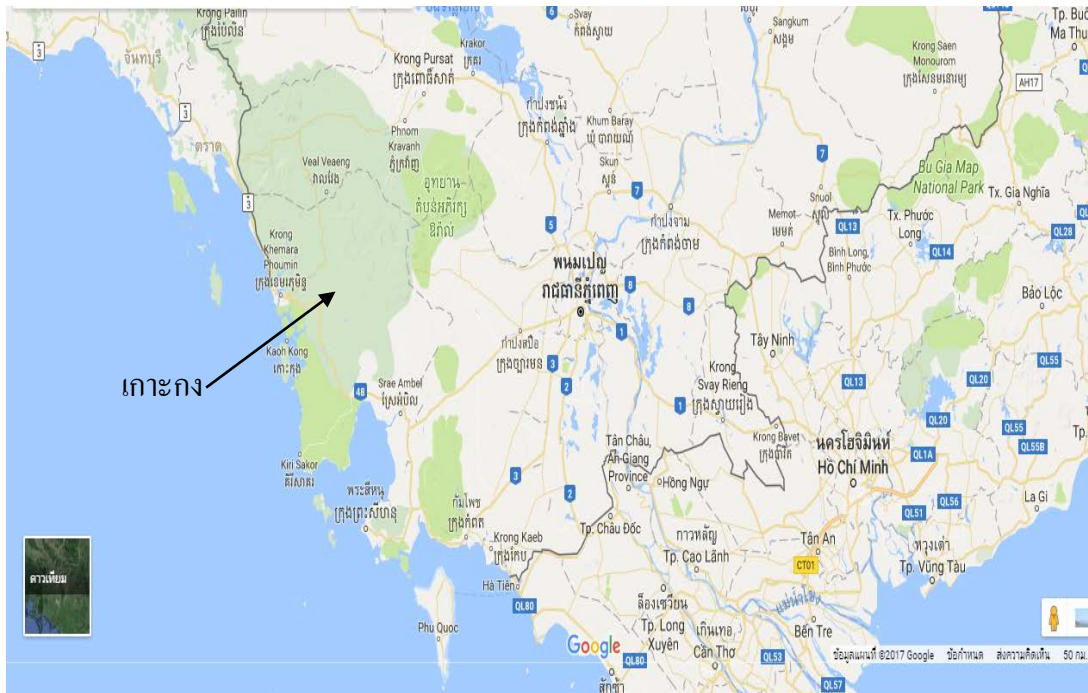
- Dahl, R. A. (1962). *Modern political analysis*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Domhoff, G. W. (2002). *Who rules America: Power and politice* (4 th ed). Retrieved from <http://www.ccs.neu.edu/home/perrolle/archive/Ethier-SocialNetworks.html>
- Domhoff, G. W. (2005). *Who Rules Americac? Power at the National Level*. Retrieved from <https://whorulesamerica.ucsc.edu/power/national.html>
- Emerson, R. (1976). *Social exchange theory*. Retrieved from <http://www.Annualreviews.org/aronline>
- Ethier, J. (2006). *Current research in social network theory*. Retrieved from <http://www.ccs.neu.edu/home/perrolle/archive/Ethier-SocialNetworks.html>
- Evas, C. D. (2009). The Concept of Diaspora in Biblical Literature. In *Ehrlich. (Ed.). Encyclopedia of the Jewish Diaspora: Origins, Experiences, and Culture*. California:ABC-CLIO, LLC.
- Foner, N. (1997). The immigrant family: Cultural legacies and cultural changes. *International Migration Review*, 31(4), 961-974.
- Fontaine, C., & Sopha, S. (1998). One man's liberation is another's occupation. *Phnom Penh Post*,(pp. 264-82).
- Godfrey et al. (2002). Technical assistance and capacity development in an aid-dependent economy: The case of Cambodia, Cambodia Development Resources. *World Development*, 30(3), 355-373.
- Goulet, D. (1989). Participation in development: New avenues. *World Development*, 17, 12.
- Habermas, J. (1979). *The critical social theory of Jergen Habermas and its implications for IS research*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/28579247_The_critical_social_theory_of_Jurgen_Habermas_and_its_implications_for_IS_research
- Hicks, A., & Misra, J. (1993). *Social democratic corporatism and economic growth*. <http://sociology.uces.edu/whorulesamerica/power/national.html>.
- Hughes, O. E. (2003). *Public management and administration*. New York: Palgrave Macmillan.
- Jugen, H. (1979). *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon.
- Joseph, W. (1986). A Tragedy of Good Intentions: *Post-Mao Views of the Great Leap Forward* *Modern China*, 12(4), 419-457.
- Kampuchea. (1981). Fragile Stalemate. Timothy Carney. *Asian Survey*, 22(1), 78-87.

- Kevin, T. (1998). Cambodia Prepares for National Elections. *The Asia-Pacific Magazine*, 9(10), 6.
- Kevin, T. (1998). Cambodia prepares for National elections. *The Asia-Pacific Magazine*, 9(10), 6.
- Kilduff, M., & Tsai, W. (2003). *Social Networks and Organizations*. London: Sage.
- Knipscheer, K., & Antonucci, T. C. (1990). Social network research: Substantive issues and methodological questions (pp. 137-150). Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Knoke, D. (1990). *Political Networks: The Structural Perspective*. Cambridge: Cambridge University.
- Krysmanski, H. J. (2006). *Strukturen des Reichtums. Superreichtum and Geldmacht-apparat*. Retrieved from <http://www.unimuenster.de/peaCon/wemgehoertdieeu/>
- La Geste, T., & Thomson, R. S. (1945). Establishment of the French protectorate over Cambodia. *Far Eastern Quarterly (FEQ)*, 4, 313-340.
- Lasswell, H. D., & Kaplan, A. (1976). *Power and society: A framework for political inquiry* (9 th ed.). New Haven: Yale University.
- Leicht, K., & Jenkins, C. (1998). Political resources and direct state intervention: The adoption of public venture capital programs in the American States 1974-1990. *Social Forces*. 76(4), 1323-1345.
- Machiavelli, N. (1517). *The Discourses*, ed. Bernard Crick and Leslie J. Walker, London: Penguin.
- Mark, S. M. (2007). *Political economy and natural analysis: An untapped convergence*. Retrieved from <http://www-personal.umich.edu/~mizruchi/vvpub.pdf>
- Marsden, P. V. (2005). *Models and methods in social network analysis*. Cambridge: Cambridge University.
- McCarthy, J. D., & Mayer, Z. N. (1977). *Resource mobilization and social movements: A partial theory*. Chicago: The University of Chicago.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212-1241.
- Mills, C. W. (2000). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University.

- Mitchell, D. (2003b). *The right to the city social justice and the fight for public space*. Retrieved from <https://www.guilford.com/books/The-Right-to-the-City/Don-Mitchell/9781572308473>
- Mizruchi, M. S. (2007). *Political economy and natural analysis: An untapped convergence. sociological*. Retrieved from <http://www-person.umich.edu/~mizruchi/vvpub.pdf>.
- Morin, A., & Barry, W. (2010). *Social natural analysis: An introduction handbook of social natural analysis (Carrengton & Scott, eds.)*. London: Sage.
- Morin, A., & Wellman, B. (2010). Social Natural Analysis: An Introduction. In *Handbook of Social Natural Analysis*. (pp. 24-25). London: Sage.
- Neergaard, H., Shaw, E., & Carter, S. (2005). The impact of gender, social capital and networks on business ownership: A research agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 11(5), 338-357.
- Nohria, N., & Eccles, R. G. (1992). *Networks and organizations: Structure, form and action*. Boston: Harvard Business School Press
- Pareto, V. (1965). *Les Systemes Socialistes*. Geneva: Librairie Droz,.
- Parker, J., Mars, L., Ransome, P., & Stanworth, H. (2003). *Social theory: A basic tool kit*. New York: Palgrave Macmillan.
- Phnom Penh. (2000). *8 die in armed attack on government offices in Phnom Penh*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2000/11/25/world/8-die-in-armed-attack-on-government-offices-in-phnom-penh.html>
- Popescu, I. E. (2006). *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2006*. Glasgow: Springer.
- Prados, J. (2003). *Lost crusader: the secret wars of CIA director William Colby*. Oxford: Oxford University.
- Riggs, F. W. (1966). *Thailand: The modernization of a bureaucratic polity*. Honolulu: East West Center.
- Ritzer, G. (1992). *Contemporary sociological theory* (3 rd ed). New York: McGraw-Hill.
- Ritzer, G. (2003). *The structure of sociological theory* (7 th ed). California: Wardsworth.

- Ritzer, G. (2003). *Contemporary sociological theory and its classical roots: The basics*. New York: McGraw-Hill.
- Roberts, D. (2011). Post conflict peacebuilding, liberal irrelevance and the locus of legitimacy. *International Peacekeeping*, 18(4), 410-424.
- Robinson, F. (1989). *The Cambridge Encyclopedia of India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka*. Cambridge: Cambridge University.
- Rothkopf, D. (2008). *Superclass: The global power elite and the world they are making*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83-99.
- Scott, J. C. (1976). *The moral economy of the peasant*. New Haven: Yale University.
- Sihanouk, N. (1973). *My war with the CIA*, Pelican, n.p.
- Toloyan, K. (1996). *Rethinking diaspora (S): stateless power in the transnational moment, diaspora nationalisms, past and present*. Amsterdam: Brill.
- Turner, J. H. (1994). *Sociology: Concept and User*. New York: McGraw-Hill.
- United Nations. (1991). *Agreements on a Comprehensive Political Settlement of the Cambodian Conflict*. (pp. 145-148). n.p.
- Van Hear, N. (1998). New diasporas: The mass exodus, dispersal and re-grouping of migrant communities. London: UCL.
- Verhoeven, P. (2008). Who's in and who's out? Studying the effects of communication management on social cohesion. *Journal of Communication Management*, 12(2), 124-135.
- Wesserman, S., & Galaskiewicz, J. (1994). *Advances in social network analysis: Research in the social and behavioral sciences*. Retrieved from <https://sk.sagepub.com/books/advances-in-social-network-analysis>
- Winichakul, T. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. Honolulu: University of Hawaii.

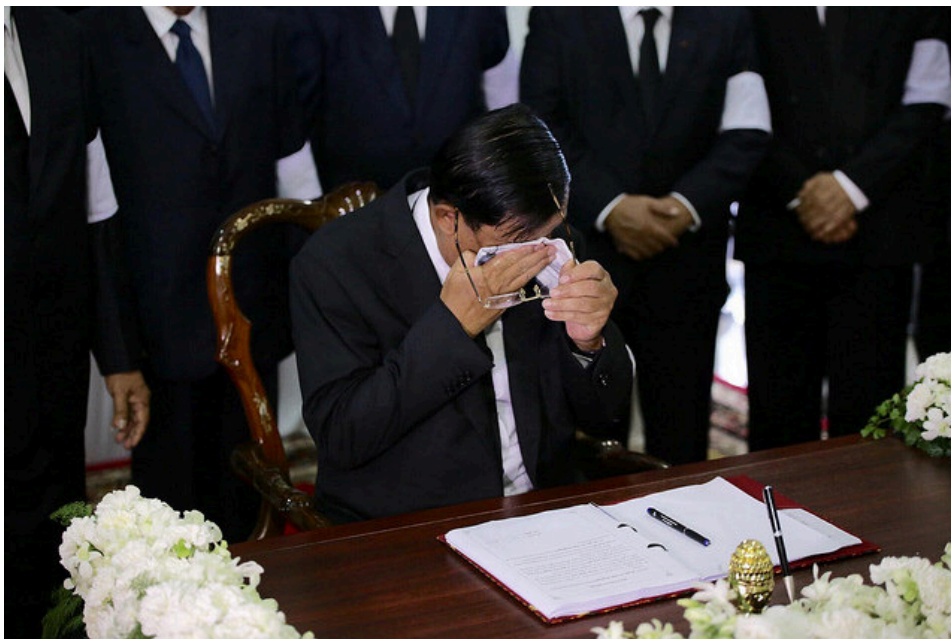
ภาคผนวก

แผนที่เกาะกง

ไล่ ฎาทอง กับ พลเอกชาลิต ขงใจยุทธ

ฮุน เซน ร้องไห้ในงานศพ ใต้ ภูทอง เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2559 ที่มา Facebook/Samdech Hun Sen,
Cambodian Prime Minister

ฮุน เซน นายกรัฐมนตรีกัมพูชา และ พล.อ.เตีย บัญ รมว.กลาโหมกัมพูชา ร่วมพิธีการวะศพ ใต้ ภูทอง แกนนำพลพรรคไทยเกาะกง อดีตกรรมการเมืองพรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชา อดีตรองประธาน “สาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา” ที่วัดคลองใหญ่ อ.คลองใหญ่ จ.ตราด เมื่อ 18 มิถุนายน

ได้ ภู่อทอง (แถวขึ้นคนที่ 3 จากซ้าย) และผู้นำพรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชา (KPRP) ในปี พ.ศ. 2522 ในภาพยังมีผู้นำในรัฐบาลกัมพูชาคนอื่นๆ เช่น เจีย จิม, เฮง สัมริน รวมทั้ง สุน เซน ในวัยหนุ่ม (แถว นั่งคนแรกจากขวา) (ที่มา: Sroksrear)

ได้ ภู่อทอง ในการประชุมสมัชชาพรรคประชาชนปฏิวัติกัมพูชา ครั้งที่ 5 (KPRP) เมื่อปี พ.ศ. 2528 (ที่มา: Khmer Economy Magazine)

รุ่ง พรหมเกสร

ผศ. ไวกุณท์ ทองอร่าม, นายประเสริฐ ศิริ, นาย ฉัฏฐวุฒิ โภธิสโร, พลเอกเตี้ย บัญ, ผู้วิจัย

ผศ. ไวกุณท์ ทองอร่าม, นาย ฉัฏฐวุฒิ โภธิสโร, พลเอกเตี้ย บัญ, ผู้วิจัย, พลเอก วิจิต ยาทิพย์